

Manuel Olaizola
UZTAPIDE

Lengo egunak
gogoan

Argitalpena:
Joxemari Iriondo

Auspoa Liburutegia
314

UZTAPIDE (1909-1983)

Lengo egunak gogoan / Manuel Olaizola, Uztapide ; argitalpena, Joxemari Iriondo ;
begiratzeta eta zuzenketak, Pello Esnal eta Joxemari Iriondo. - [S.l.] : Auspoa ;
Donostia-San Sebastián : Gipuzkoako Foru Aldundia, Kultura eta Euskara
Departamentua, 2009.

543 or. : argk. ; 20 cm. - (Auspoa Liburutegia ; 314)

Aurkibidea

LG SS 708-2009. - ISBN 978-84-7907-618-4

I. Iriondo, Joxemari (1938-). II. Esnal, Pello (1950-). III. Gipuzkoa. Departamento de
Cultura y Euskera. IV. Izenburua. V. Saila.

821.361-1"19"

821.361-82"19"

Begiratzeta eta

zuzenketak: Pello Esnal eta Joxemari Iriondo

© edizio honena: AUSPOA Argitaletxea
Gipuzkoako Foru Aldundia

750 aleko tirada

ISBN: 978-84-7907-618-4

Legezko Gordailua: S.S. 708/09

Fotokonposizioa eta inprimaketa: Itxaropena S.A., Zarautz

Manuel Olaizola
UZTAPIDE

**Lengo egunak
gogoan**

Argitalpena:
Joxemari Iriondo

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Kultura eta Euskara Departamentua
Departamento de Cultura y Euskera

Donostia-San Sebastián, 2009

AURKIBIDEA

UZTAPIDE MANUEL OLAIZOLA URBIETA

LENGO EGUNAK GOGOAN I

Atariko atean	9
Itzaurrea	11
Atari gisa.....	31
Eskeintza	41
Uztapide etxeko berri.....	43
Uztapideko familia.....	47
Eskolan.....	55
Bertsotarako afizioa	61
Zurbano	69
Berriz Uztapiden	75
Olaberri	81
Ataungo Markes-basoa	97
Berriro artzantzan	105
Beliosoro-errekako basoan	113
Zestuako Legoa.....	115
1933ko udara.....	121
1934ko urtea	135
1935eko urtea.....	145
Lasturko San Nikolasetan	155

Urrategi	159
Arozpide.....	163
Iturzaeta bertsolaria.....	167
Santa Agedaren eskean	171
Tolosako txapelketa	175
Azpeitiko txapelketa	179
Donostiko txapelketa nagusia	185
Txirritaren pesta.....	193
Lengo bertsolari zarren ateraldiak	197
Gerraren asiera.....	205
Donostiko Konportan.....	209
Gerra	221
Gerratik etorri berria	237
Olaberriko basoak	245
Getaria.....	255
Martutene	265
Idiazabal.....	271
Ereñozu	277
Segura	283
Ernani.....	289

ATARIKO ATEAN

Auspoako irakurleak ez du beharko, agian. Baina hitz gutxitan bederen aipatu nahi dugu zein diren liburu honen nondik norakoak, asmoak eta helburuak.

Manuel Olaizola Uztapidek Antonio Zavalarekin elkarlanean egin eta burutu zuen *Lengo egunak gogoan* (Sendoa- Auspoa), eta 1974an argitaratu zen lehenengo aldiz, eta 1975ean bigarrenez. Garai zailak ziren Euskal Herrian liburuak egin eta zabaltzeko, baina harrera ezin hobea izan zuen Auspoa sail berdeko liburu bikoitz hark. Berebiziko aipamen eta gorapenak egin zitzaizkion egunkarietan, eta salmenta eta zabalpena ere ikusgarria izan zuen, ondo go-goan dugunez.

Bazirudien lehenengo plazaratze harekin aski izango zela, eta hartan geldituko zela gure prosa herrikoiaeren eredu ikusgarria, Euskal Herrian sekula inoiz euskal liburu batek izan zuen arrakastarik onena izan ostean. Irakurleak eta kritikoak ahoa bete hortz utzi zituen Endoiaikoaren kontakizunak, gauzak zuzen eta argi esan eta kontatzeko moduak.

Ez zen, ordea, hartan amaitu elkarlanean egin eta bi aldiz plazaratu zuten ahalegin haundi hura. Bai zera! Antonio Zavalak eta Joakin Berasategik begiak erne eduki zituzten, eta *Berriz plazara* (Sendoa-Auspoa, 2001) atera zuten Uztapide haundia, hainbat bertsozale eta Uztapideren miresle askoren ekarpen berriak bildu eta metatuz, lehenaz gainera. Eta Zestoan egin zen Auspoa urdina sailleko bi ale haundien aurkezpena, 2001ean.

Geroztik urteak joan dira, eta hara nondik Uztapideren *Lengo egunak gogoan* berriro plazaratu beharko genukeela proposatu genion Antonio Zavalari, 2008ko azaroan Xabierren egin genion bisitaldi batean. Ustekabean harrapatu genuen, eta haren erantzuna: “Bai? Berriro aterako al degu? Ez al degu, ba, nahikoa astindu lehen ere Uztapide haundiaren lana eta figura?”.

Hala ere, pozik onartu zuen gure proposamena, nahiz eta aldi berean zalantzaz beteta utzi genuen gure maisu eta laguna.

Laster onartu zuen, ordea. Eta berehalaxe hasi zen plan berriak egiten. Baina, berriro plazaratzekotan, gaur eguneko neurri eta formatuan atera beharko genuela erabaki genuen hantxe bertan. 2009ko maiatzean zetorkigun Manuel Olaizola *Uztapide* haundiaren mendeurrena, eta bistan zegoen aukera ona izan zitekeela helburu hori hezurmamitu eta agortuta zegoen liburua berriro argitaratzeko.

Halaxe, *Lengo egunak gogoan* liburuaren lehenengo argitalpena orriz orri eskaneatu, behar-beharrezko zuzenketa soil batzuk egin eta plazara dakargu orain, laugarren aldiz.

Xabierren hartutako erabakiak eta asmoak zer bait baino gehiago aldatu behar izan ditugu ordea, zoritxarrez. Izan ere, Zestoan ez baina Tolosan aurkeztuko dugu berrargitalpena, Gipuzkoako Foru Aldundiaren (KM) babesean eginga. Eta gehiago: Uztapideren mendeurrenako omenaldi ez ezik, Antonio Zavalaren beraren omenaldi ere izango da, Uztapidek eta Zavalak elkarlanean burututako obra ederrak horixe eta horrenbeste mereziko duela sinistuta.

Bat egin ditugu *Lengo egunak gogoan* osatzen zuten liburu biak, baina bere hartan errespetatuz bai lehenengo eta bigarren argitalpen osoa eta bai *Berriz plazaran* Zavalak idatzitako *Itzaurrea*. Era hone-tan, Uztapide haundiaren mendeurrena ospatuko dugu maiatz hone-tan, eta Antonio Zavala maisu maitearen lana goretsiko, behin eta berriro.

Joxemari Iriondo

2009ko maiatza

ITZAURREA

Manuel Olaizola, *Uztapide* bertsolaria, mundu ontatik joan ziztaigula aurki izango dira emezortzi urte, arek bere azken arnasa 1983-ko ekainaren 8-an eman zuan ezker. Ala ere, bertsozale jendearen gogoan bizi-bizirik dago gaur ere ura. Ori esateko naikoa da lagunarteetan aren izena zenbat aldiz aitatzen dan kontuan artzea. Ni bertso-mundu zabal ori aztertzen asi nintzan aspaldi artan ere, 1954an-edo, emezortzi urte ziran Txirrita zaarra il zanetik; eta aren izena, bertsoak eta gertaerak, zutik eta bero-bero irauten zuten artean ere gure erriaren gogoan eta mingaiñean.

Ernaniar bertsolari aundi ura atzendu etzedin lan-puskaren bat egin genduan orduan; zestoarrarekin ere berdin gerta dedin aalegin-du giñan, bera bizi zala; eta itzali ondoan ere ekar dezagun gure ondar-aletxoa.

Zer ote zan Txirritak euskal jendeari utzitako ondarea? Bere bertsoak, leen-leenik, batzuk aotik aorakoak eta besteak paperetan zabalduak. Onako auek iraungo zutela ondotoxo zekian berak ere. Denborak etzituala izkutatuko, aizeak kea bezela, alegia. Orretxegatik esan zuan bertso batean: “Nere aitamenak izango dira beste larogei urtian”.

Baiña ondarea eta altxor aundia izan dira, baita ere, eta ziur aski berak orrelakorik uste gabe, aren ateraldi eta gertaerak. Auek biltzeko jende bertsozale jator ori izan genduan iturri; eta, batez ere, aren illoba Jose Ramon Erauskin Lujanbio, bere osaba Jose Manuelekin, Altzako Gazteluene baserrian, amasei urte bizi izan zana. Gai oiekin Txirritaren biografia oparo bat osatu aal izan genduan.

Uztapideren ondare eta altxorra ere bertsoak izan dira, batik-bat: bai plazetan, sagardotegietan eta lagunarteetan kantatuak –oietako asko magnetofonoz jaso eta bilduak–, eta bai berak paperera ixuriak ere. Eta zer esanik ez aren bizitza, baiña berak kontatua, autobiografia luze bat, alegia, prosa bizi eta jatorrez idatzia, iñongo bertsolarik

ordura arte egin etzuan lana, alegia. Ondare aberats ori zenbait liburutan sakabanatuta dago, ordea, onako izenburu auekin: *Noizbait* (1964), *Lengo egunak gogoan* (1975) eta *Sasoia joan da gero* (1976); eta lau tomo osatzen dituzte. Baiña liburu oiek aspaldian agortuta daude gaur egunean. Oien billa orain inor asiko balitz, alperrikako lana artuko luke bere gain.

Ala, danak batera biltzeko premia aspaldi samarretik zegoan. Ea, bada, gaurko ontan utsune ori betetzen degun.

Baiña aitaturko liburu oietaz gaiñera, *Osasuna joan da gero* izeneko bertso-bildumatxo bat ere arkituko du irakurleak. Uztapidek, izan ere, bere liburu oiek plazaratu ondoren, beste bertso-sail batzuk ere moldatu izan zituan, eta oiek ortxe bildu ditugu.

Uztapide asko ezagutu eta alkarrekin arreman estuak izan zituzten bertsolari eta bertsozaleei ere eskatu diegu aren gertaerak eta aotik aorako bertso eta ateraldiak idatziko ote zituzten; edo-ta magnetofonoari kontatuko zizkioten. Baita adiskide oiek beren buruari eragin eta aren makiña bat bertso eta kontu zaar papereratu edo grabatu. Salbatu, beintzat, era batera edo bestera.

Ala, zeregin ortan alkarren berri izan ez badute ere, gure Manuel Olaizolaren biografi-moduko bat osatu digute danon artean, guk *Lagunen oroitzapenak* izenburua erantsi dioguna.

Azkenik, gure Manuel Olaizola gizon eta bertsolari bezela ain maitatua eta mirestua izan zan ezkerero, bertsolari eta bertso-jartzaille askok bertsoak bein baiño geiagotan eskeiñi izan zizkioten, bai bizi zala eta bai ilda gero ere. Sail oiek andik eta emendik jasotzen ere saiatu gera aalegiñean, naiz eta bat edo beste kanpoan utziak izango ditugun bildurrez gauden; eta *Lagunen aitopenak* izenburuaren azpian bildu ditugu.

Gure Uztapide zanaren leengo liburu zaarrak, beraz, eta geroztik jaso eta bildu ditugun beste gai batzuek, onako bi liburu auek osatzen eta ornitzen dituzten zatiak izango dira. Zati oien berri eman dezagun, beraz, orain: bakoitza noiz eta nola egin eta moldatua izan zan, alegia. Batere dudarik gabe, argibide oiek Uztapideren nortasun

eta maisutasuna zer-nolakoak izan ziran ederki adierazi edo argituko digute, eta irakurleari lagungarri izango zaizkiolakoan gaude.

Noizbait

Noizbait izeneko liburu au 1964ko urtean eman genduan argitara, *Auspoa* saillaren 42 zenbakian. Batetik, Uztapideren bertso-mordoska bat gure liburu-sail orrentzat ondragarri eta mesedegarri izango zala ez genduan dudarik egiten.

Bestetik, berriz, *Auspoa*-ri akats bat billatzen ziotenak baziran garai artan, eta bat baiño geiago gaiñera, beste oker askoren artean noski: garai bateko idazki zaarretatik geiegitxo zuala, eta berrietatik gutxitxo.

Esankizun ori ixil arazteko, asko lagunduko zuan, batere zalan-tzarik gabe, Manuel Olaizolaren izenak. Nola edo ala eta andik eta emendik aren bertso-mordo bat bildu eta osatu nuan; eta, ondoren, etxera joan nintzaion, Oiartzungo Laguntzarrenera, alegia.

Esan bearrik ez dago arrera ona egin zidatela. Ango sukaldean patxara ederrean exeri eta bi arratsaldetan-edo, alkarren artean bertso guziak irakurri genituan, kopiatzerakoan uste gabean erantsitako okerrak-eta zuzenduz.

Eginkizun ortan ari giñala, Basarri, Zepai, Loidi-saletxe, Lasarte, Jose Lizaso, Xalbador, Lazkao-Txiki, Azpillaga, Agirre, Lazkano, Lopategi eta beste bertsolari laguneren bertsoak pasatzera-koan, Uztapidek onela esaten zuan, sarri samar gaiñera: –Ederra bertsoa!

Baiña berarenak ere irakurtzen genituan, bikain askoak eta bein baiño geiagotan gaiñera, baiña oiengatik etzuan ezertxo ere esaten. Ni, andik aurrera, beraren bertso zoragarri bat berritutakoan, geldialditxo bat egiten asi nintzan, baiña alper-alperrik: arek etzuan tutik ere esaten.

Ala, urrena aren bertso borobil oietako bat azaldu zanean, nik onela galdetu nion:

– Eta ori ez al zan ederra?

Berak irripar egin zuan eta onela erantzun zidan:

–Ori? Pasa-modukoa!

Andik aurrera, beraren bertso dotore oietako bat egokitzen zanean, nik irakurketa gelditu eta onela esaten nuan, aopetik eta nereko itz egingo banu bezela:

–Orixe ere pasa-modukoa izango zan, ba!

Noizbait bear eta egiteko ori bukatu genduanean, beste buru-auste baten txanda etorri zan, bera ere ez oso erreza eta atsegingarria: liburuarentzat izenburu egoki bat billatzea. Gustokorik etzitzai-gun iñondik ere bururaten, aalegin guziak egiñagatik, eta zulo batean erorita bezela geunden: ezin iñola ere andik irten. Baiña orduan berak onela esan zidan:

–Orain ukuillura joan bear det, beiak gobernatzera. Zu emen gelditu zaitte eta itxogin zazu pixka batean. Berealaxe etorriko naiz. Baiña ea, bitartean, zuri edo neri zerbait gogoratzen zaigun.

Ni bakar-bakarrik gelditu nintzan Laguntzarreneko sukalde epel eta goxo artan. Baiña nere buruari aal nuan aiñean eragiñagatik, andik etzan ezertxo ere aintzat artzekorik ateratzen.

Denbora puxka batera, amar bat minutura geienez ere, Uztapide ostera antxe sartu zan sukaldean, baiña begiak argi-argi zituala. Nik, diz-diz ura ikusi nuan orduko, onela esan nion nere buruari: “Izenburua badegu!”. Manuel ura, izan ere, serio samar eta kopetillun ibiltzen zan, beti ez bada, geienetan beintzat. Umore onez edo txarrez ote zegoan etzenion bereala antzemango. Baiña noiz-beinka begitartea argi-argi jartzen zitzaion bat-batean, eta orduan egon seguru ateraldi zorrotzen bat edo zelebrekeriren bat mingaiñaren puntan zeukala. Aldi artan ere berdin gertatu zan. Irriparrez onela esan zidan:

–Zerbait bururatu zait, bada.

–Obe! Obe! Eta zer dan jakin al liteke?

–Bai, noski. Zera jarri zaiozu: *Noizbait!*

–*Noizbait?*

–Bai, orixe. Aspaldi samarretik adiskide asko or ari zait bertso-libururen bat noiz egin bear dedan galdezka; eta orra, bada, *noizbait* egiña.

Neri ere etzitzaidan batere izenburu aldrebesa iruditu, eta orixe ipini genion. Guk pentsatzen genduan bezelaxe, Euskal Erriko bertsozale jendeak oso arrera ona egin zion argitalpen orri. Eta, ortaz gaiñera, andik laster, 1965eko Urteberri egunean, bertsolarien bigarren txapela irabazi zuan gure Manuelek. Gertakizun orixe ere mesedegarri izan zan, noski, *Noizbait* liburu berri orrentzat.

Lengo egunak gogoan

Lengo egunak gogoan izenburua duten bi tomoak 1974an kale-ratu genituan. Bi urte igaroak ziran Uztapide gaixotu zan egunetik, 1972ko apirillaren 30ean, Donostiako *Anoeta* pelota-lekuan bat-batean ondoeza eginda. Leenengo larritasun artatik onik atera bazan ere, gure Manuel gizarajoa antxe zegoan bere betiko txokoan, Laguntzarrene baserrian alegia, alabearrez bai bera eta bai bere erriz erriko kantu-lan oparo, dotore eta gustagarria erabat eta betiko baztertuta. Zeregin aundirik ez baitzeukan, amar bat ardi ekarri zituan, aiek zaintzen denbora errezago pasako zualakoan. Goizean belardi batera ateratzen zituan, eta illuntzean bordatxora bildu. Bein itz auek esan zizkidan:

–Bai; mutikotan jaiotetxean artzaintzan ibiltzen nintzan, eta orain zaartzaroa ere artzaintzan pasako det.

Neri, berriz, gizon ura era ortan ikusirik, beste zerbait etortzen zitzaidan burura. Ona zer esan nuan *Erri-kontakizunak* izeneko itzaldian, E. U. T. G.-ko areto nagusian, 1992- III-27-an:

“Erriko jendearekin itz-asperturik egin badezute, bazkari edo apalondo batean-edo, aien jarioa bukaerarik ez duana dala oartuko ziñaten noski. Baiña bat edo bat beti izaten da gaitzen agertzen dana. Uztapide zana, adibidez. Ura kontu kontari asten zanean, maai guzia ixildu egiten zan ari entzutearren”.

Ordurako ere beste saio batzuk eginda geunden kontakizun oiek papereratzten; aozko literatura literatur idatzia biurtu bearrez, alegia: Mikaela Elizegi eta bion artean moldatutako *Txirritaren bizitza*, *Pello Errotaren bizitza bere alabak kontatua*, eta bai Sebastian Salaberriaren *Neronek tirako nizkin* ere. Eta beste bi prestatzen ari nintzan bolara artan. Bata, Iñaki Alkain eta bion artean, *Gerrateko ibillerak* izenekoa, naiz eta 1981 urtera arte argira aterako etzan. Bestea, berriz, Txirritaren illoba Jose Ramon Erasuskin Lujanbio zanaren *Aien garaia* izenekoa, 1975ean, *Lengo egunak gogoan* tomo auen sail berean plazaratuko zana. Biak ere irakurri zituan Uztapidek, inprentara bialdu baiño leenago, makinaz idatzitako kopia batean; eta asko gustatu zitzaizkion. Esan beintzat ala egin zidan, eta benetan ari zalakoan nago. Ala, Joakin Berasategi adiskidearekin ari-mutur guziak aurretik ondo lotu ondoren, zera eskatu genion Manuel zaarrari: berak bere bizitza idatziko ote zuan; lan ori liburu aundi eta dotoreetan agertuko zala; batere dudarik gabe, erruz salduko zala, eta ortik irabazbide polit bat izango zuala... Olakoetan oi danez, ura ortaratzearren, bururatu zitzaizkigun arrazoi guziak erabili genituan, noski.

Gure poza etzan txikia izan, Uztapide aundia gure esanera jarri zanean. Berealaxe, zalantzetan batere denborarik galdu gabe, oso arreman berezietan asi giñan, autobiografia ori leenbaileen osatu eta argitaratu aal izateko. Ona zer esan nuan leen aitaturako itzaldi ortan:

“Ostegunero joaten nintzan Oiartzungo Laguntzarrenera, Uztapideren etxera alegia. Leenengo lana, arek idatzia nik irakurtzea izaten genduan, dana ondo ulertzen nuan eta sentidua ondo ematen nion ikustearren. Illun-uneak berari galdetuz argitu ere bai. Ondoren galdezka asten nintzan: –Urrena nora joan ziñaten? Izarraitz mendira ikazkintzara? Zer lan-klase da ori? Nola egiten da? Zeintzuk ziñaten? Zenbat denbora pasa zenduten?

Bera kontu kontari asten zan. Leen esan bezela, kontalari bikaiña zan. Bitartean, nik paper batean apunte batzuk artzen

nituan. Atal batentzat aiña jaulkitakoan, idatzitako apunteak ordenatu eta txukun jartzen nituan beste paper batean. *Sinopsis* bat egin alegia, ta berari uzten nion, onela esanez:

–Emen esaten diranak datorren ostegunerako idatzi egin bear dituzu orain. Eta kontatu bezela papereratu ere, txetasun guziekin”.

Onela jardun giñan denbora-puska batean, oporrik eta etenik gabe alegia, bi tomo oiek osatu genituan arte.

Bertsolariak edo bertso-jartzailleak bein baiño geiagotan eskeiñi izan dizkigute autobiografi-moduko batzuk. Edo-ta beren bizitzaren zati bat kontatzen digute. Bertsotan, ordea, eta labur antxean. Baiña patxaraz idatzitako autobiografi luze-oparo bat, eta prosaz gaiñera, aurrena Uztapide izan dala esatera ausartuko nintzake. Baiña gure Manuelek gure begien aurrean zabaltzen duan prosa jator eta aberats orrekin ez degu batere arritu bear. Bertsolari guziak, izan ere, bertsotan egingo badute, bai bat-batean eta bai paperean moldatzen, izkuntza oso ondo ezagutu bear dute. Bertsoaren doaia berekin dute, baiña aurretik itzarena izan dutelako.

Gai oni buruz onela esan nuan *La Palma de Gran Canaria*-n, 1998-X-9an emandako itzalditxo batean:

“...el improvisador en verso, y también el versificador, aunque no llegue a repentizar su arte, y el mero aficionado a la poesía popular, son individuos dotados de un conocimiento poco común de su lengua materna, de un oído finísimo para su idioma, y de gran gusto y sentido literarios. Es algo innato. Pero esa semilla se desarrollará después si encuentra tierra y ambiente convenientes.

Ese sentido literario da sus frutos: en verso, en la poesía popular, improvisada o no, que es género frecuentemente recopilado; y en prosa, no sólo en cuentos y leyendas que se narran repetidamente, sino también en relatos, generalmente de la propia vida, que son pocas veces recogidos, quizás por ser labor más dificultosa.

Ese don y oído para el idioma, y ese temperamento literario, son la raíz de la versificación e improvisación en verso. Pero pueden asimismo encauzarse hacia la prosa, hacia lo narrativo.

Apenas hay un hombre a quien a lo largo de su vida no le haya acaecido algo que merezca contarse. Lo que sucede es que no todos valen para ello”.

Uztapiderenaren ondotik gisa ortako makiña bat liburu etorri da gure artera, kate luze bat, alegia, dantza-soka edo auresku bat balitz bezela; eta esaten ari geranaren proba edo erakusbide garbia ortxe du irakurleak.

Uztapideren autobiografia bukatutzat emandakoan, beste oztopo edo zailtasun bati aurpegi eman bear izan genion, *Noizbait* izeneko liburuarekin gertatu zitzaigun bezelaxe: ume jaio berri guziak izena bear dutela.

Asi giñan, beraz, zerbait ere asmatu bearrez; baiña gu bion buruak agorraldia zuten. Egun batzuk ere pasa genituan illuntasun edo zalantza ortan. Beiak gobernatzera joan eta etzan Uztapide begi argiekin itzultzen. Baiña, alakoren batean, Xenpelarren bertsoetan guri komeni zitzaigun esaeraren bat bai ote zan iduripena jarri zitzaidan neri. Aren liburu eskuetan artu eta ekin nion, beraz, bertsoak berriro eta arretaz irakurtzeari, eta 1867 urteko sail batera iritxi nintzan, leenengo bertsoa onela asten dana: “Bajatu gera graduan”. Eta urrena nere begiak onako esaldi onekin topo egin zuten bigarren lerroan: “Lengo egunak goguan”. Uztapideren liburuarentzat ere bete-betekoa zala iruditu zitzaidan. Eta berari ere, urrena arengana joan eta esan nionean, asko gustatu zitzaion.

Orra, beraz, XX mendeko liburu bat XIX mendeko liburu baten itzekin bataiatua; gure garaiko bertsolari bati eun urte leenagoko beste bertsolari batek eskua nola luzatu eta lagundu zion. Urrena, berriz, liburu berriaren itzaurrea Juan Mari Lekuona adiskideari eskatu genion; eta bai berak idatzi ere, beti bezin txukun eta dotore. Ederki asko adierazten du Uztapideren idazlan orren

merituak zein diran. Orregatik, neri une ontan dagokidan egin bearra ez danez, ez naiz ni lan ortan asiko, alderdi bat edo beste geixeago nabarmentzeko izan ezik. Uztapideren liburu au, esan bezela bi tomotan banatua, bertsozale jendearentzat naiko ustegabekoa izan zan. Ona nola esaten zuan liburuaren itzaurrean leen aitaturako JuanMari Lekuonak:

“...liburu au, alderdi askotatik begiratuta, arrigarria izango dalakoan nago. Eta lendabizi, dakarren egituragatik: ez da bertsotan egiña, itz-lauz baizik. Ele berriekin dator eta ez bertso berriekin. Iñork pentsatu ere gabea zan Uztapidek, kontu esaleen maillan, orrelako liburu mardul eta aberatsa egingo zigunik”.

Jose Mari Aranaldek, berriz, onela zion, gure Manuelen urrengo liburuarentzat, *Sasoia joan da gero* izenekoarentzat alegia, idatzi zuan itzaurrean:

“Leengo liburua ez-ustekoa izan zen. Uztapidek liburua egin zuela otsa zabaldu zanean, mundu guziak bertsozkoa zela pentsatu zuen, eta itz-lauzkoa etorri zen”.

Lengo egunak gogoan izeneko bi tomo oiek oso arrera ona izan zuten, noski. Ala izango zutelakoan geunden, eta bai guk uste bezela gertatu ere. Baiña bakoitzak berea aitortzekotan, nik zera esan bearke det: nere libururen bat, edo-ta nik parte artutako libururen bat, plazaratu eta eskuetan artutakoan, ez detala bera irakurtzen denborarik asko pasatzen, une artan aren esanak ia-ia buruz ikasiak izaten ditut-eta.

Are geiago: liburua irikitzeko ere zalantzan egoten naiz, nere begiak oker edo errataren baten topo egingo duten bildurrez, bein baiño geiagotan alaxe gertatu zait-eta. Beste egilleei ere berdintsu gertatuko zaiela pentsatzen det.

Uztapideren *Lengo egunak gogoan* tomo auekin ere berdin-berdin egin nuan. Agertu ziran egunean apalean jarri nituan, eta arrezkeroztik oso gutxitan andik artu eta zabaldu ditut. Orain egokitu zait ori egin bearra, bigarren argitalpen au prestatzeko alegia, ogei ta

bost urteren buruan. Baiña orain, epe luzetxo ori tartean izanik, netzat gauza berri-berria balitz bezela irakurri ditut. Besteren batek prestatutako liburuak zirala iruditzen zitzaizkidan.

Uztapide zanaren ustegabeko prosa bikain orrekin gozamen aundi bat artu det nik orain, garai artako irakurleak artu zutenaren antzekoa. Baiña ez nuan pentsatzen aren libururik irakurtzen ari nintzanik, beraren itz-jarioa entzuten nuala baizik. Nere iduripenean gure Manuel ber-bera garbi-garbi ikusten nuan, bazkalondo lasai eta atsegingarri aietako batean kontu-kontari ari zala.

Erri-gizon auei, prosa-libururen bat egitera prestatzen diranean, danei kontseju bera ematen diet beti, idazten asi aurretik: beren etxeko sukaldean edo erriko tabernaren batean lagunaren artean izketan ariko balira bezelaxe gauzak papereratzeko; naturalidadea galdu ezker, beren lanak ezer gutxi balioko duala, eta abar.

Gure Uztapideri ere gauza ber-bera predikatuko nion, noski; eta bai bera xuxen, txintxo eta apal nere sermoitxoaren esan-naiaz jabetu ere. Nere iritzirako, izan ere, eta nere esana ez dezala iñork gaizki artu, alkarrengandik urrutitxoegi darabilzkigu itz egiten degun euskera eta idazten deguna. Batetik bestera tarte geiegi jarrita daukagu. Batere dudarik gabe, mundu zabal ontako beste izkuntzarik geienak izan oi duten baiño askozaz ere aundiagoa.

Gure Manuelek, berriz, biak bat egitera irixten dala esango nuke bere prosa ortan. Itz egiten zuan bezelaxe idatzita dago, izan ere, bere liburu ori. Zenbait aldiz, itzak eta gauzak errepikatuz eta abar, mingaiñeratu ere ala egiten zaizkigu danoi-eta.

Ala, Uztapideren idazkerarentzat pentsatua eta idatzia dala ematen du, leengo batean, alakorik batere uste gabe, irakurri nuana: Julio Cejador zanak *La vida del Lazarillo de Tormes* liburuari (*Clásicos Castellanos 25, Espasa-Calpe, Madrid, 1914*) erantsi zion itzaurrean esaten duana:

“No conozco sentencia de más monta y alcance en el arte que aquella de Maese Pedro: “Llaneza, muchacho, no te encumbres, que toda afectación es mala” (Quij., 2, 26).

Prosa más llana y sin afectación no se había escrito en castellano hasta que se escribió el Lazarillo. Hallaréis trozos tomados del natural en el Arcipreste de Talavera y en la Celestina; pero entre otros amanerados, campanudos, propios del escritor renacentista, que teniendo ante los ojos el período latino y creyendo además que el arte de escribir es cierta manera de expresarse más levantada y rimbombante que la usada entre vecinos en casa o en la plaza, soplaban su péñola, estufaban su período, ahuecaban su voz para no escribir como se hablaba. El autor de Lazarillo escribía como hablaba y esta novedad y esta verdad encantó a los lectores, como encantan siempre y traen cogidos de pies y manos a los lectores la verdad y la novedad en cualquier obra de arte”.

Ni, leen esan bezela, erri-prosa ori aurrera atera nairik aalegin batzuk egiña nintzan. Baiña jendea artaratzen etzegoan batere erreza. Ezezkoa bereala entzuten nuan aien aotik. Zergatik ote? Nere iritzirako, geien-geienak parregarri geldituko zirala uste zutelako. Sarritan pentsatu izan det bildur ori Uztapideren liburu onek batik-bat uxatu zuala. Alde batetik, euskera-mota ori berena zutela ikusi zuten, eta berak ere papereratu zezatekela; eta bestetik, berriz, lotsagarri gelditu bearrean txalo beroak jasoko zituztela.

Ala, erabat aldatu ziran, danak ez bada, aietako asko beintzat, leengo egoera batekoz bestera biurtzeraiño. Berak dira orain nere billa datozenak eta nere atea jotzen asi diranak.

Ala, lerro auek apirillean idazten ari naiz eta joan dan illabetean, 2001-eko martxoan alegia, olako iru erri-idazle azaldu zitzaizkidan, bakoitza bere esku-idatziarekin. Orregatik, ezezkoa ematen asi bearko det laster, nere gogoaren aurka izango bada ere, oien danen sekretariotza egitea eziñezkoa zaidalako, orain artean bezela egunak ogei ta lau ordukoa izaten jarraitzen badu beintzat.

Ez nuke nai Manuelen beste alderdi on eta gogoangarri bati buruz zerbait esan gabe utzi: aren biotz aundi, bigun eta maitekorra. Maitasuna dariote emengo orrialdeak etxe koentzat, adiskideentzat,

errientzat, izadiarentzat, gure euskal lurrarentzat... Erririk erri ibili zaneko oroipenak ao-sapaian miliskatzen eta urtzen dan goxoki baten antzekoak zitzaizkion, kanturako mututu eta ala bearrez etxeko bakardadean bizi zan Uztapide zaarrari. Ortik, noski, orrialde auetan arkitzen ditugun gizaki askoren erretratu zoragarriak.

Umeentzat ere alakoxea zan ura. Arratsalde batean, beraren andrearen jaiotetxeko *Bide-alde* ostatuan sartu giñan. Illobatxo bat bereala urreratu zitzaion, eta belaunetan exeri. Aren festak, osaba zaarrarekin! Au ere gustora. Manuelek maai gaiñean antxe zeukan kafesne bat, atera berria; eta mutikoak berealaxe ekin zion kutxarilla artu eta azukrea urtzeari. Baiña bi edo iru minutu bazeramazkian ortan eta etzeukan gelditzeko itxura aundirik. Bitartean, gure Uztapide kopetillun ura parrez. Alakoren batean, onela esan zion bere belaun gaiñekoari:

–Ori eraginda dago!

Baiña arek segi. Eta nik nere artean onela esaten nuan: “Nork gozatzen du emen geiena?”.

Biotz on eta zabal ori bera da, bada, liburu ontako orrialdeetan agertzen dana. Maitasuna eta dirua ezin izkutatu ditezkeela esan zuanak bazekian zer bait.

Sasoia joan da gero

Prosazko liburu mardul bat idatzi eta kaleratuz Euskal Erri osoari eta batez ere bertsozale jendeari ez-ustekoa eman zion ezkerro, bere burua beartuta bezela ikusi zuan Uztapidek, beste emaitza bat Euskal Erriari eskeintzeko; beste liburu bat, alegia, urrengo au bertsotan, ordea.

Iritzi ortakoak giñan leenengo liburua egiten zer bait lagundu edo eskua luzatu genionak ere. Baiña nik gairen bat billatu nai nuan aurretik, bertso gintzan asi baiño leen, bigarrenengo liburu ori batasunaz ornitzeko. Etzedilla, alegia, bertso-sail pillu utsa izan. Etxitzaidan, ordea, buruari eragiñagatik, olakorik ezer ere gogoratzen; Uztapideren ikazkerari ondo etorriko zitzaion zer bait, alegia.

Zalantza ortan giñala, Madrillera joan bearra gertatu zitzaidan. Baiña “biaje batez bi mandatu ez da pekatu”, dio esaera zaarrak; edo, Leitza aldean diotenez, “bidenabarrekoek doble balio dute”. Nik ere orixe egin nuan aldi artan: iriburu aundi ori bisitatu eta Peña Lara tontorrera igo.

Maldan gora izerditan ninjoala, orduan bat-batean burutazioa piztu zitzaidan: urtearen buruan nekazaritzak dituen lanak zer ziran eta gure Euskal Erri ontan gizaldietan zear nola egin izan diran bertotan adieraztea. Orixe izan zedilla gaia, eta Erromako Virgilioren *Las Géorgicas* izenekoaren antzeko edo moduko poema eder bat izango genduan euskeraz.

Andik etorritakoan, Oiartzungo Laguntzarrenera urrena joan nintzanean, nere burutazio orren berri adierazi nion Uztapideri. Baiña berak, batere zalantzetan ibili gabe, ezezko borobil batekin erantzun zidan: bazituala bertso-sail batzuk jarri eta moldatuta; al-perrikako lanak izango zituala oiek, bide berria artzezkeroz; eta leengo zaarrari jarraitu nai ziola, bere egin bear ori leenbaileen bukatzeko. Nik eskeintzen nion bidea ez dakit onerako edo kalterako izango zuan; baiña nere asmoak aizkorakada batekin bezela moztu zituan berak.

Andik aurrera ere, leen egiten nuan bezela, astero edo amabos-tean bein aren etxera joaten nintzan aren etxera, eta berak bertso-sail berri batzuk beti ematen zizkidan, makinaz pasa eta bere eginkizun ori al zan azkarren osatzeko Ni, egia aitortuko badet, arritu egiten nintzan orren aguro nola moldatzen zituan. Orixe izan zan bolara batean gure jokabidea, liburua betetzeko naikoa zala esan nion artean. Etzan asarre gure gizona, ori entzun zuanean.

Aur jaio berriari izena billatu bearra etorri zan orduan; baiña tajuzkorik edo itxurazkorik ezin genduan iñola ere arkitu. Aren eta nere buruak agorraldia zuten berriro ere. Batean, ordea, onela esaten asi zitzaidan:

–Jarri bear nituala eta jarri ditut, bada, bertso-sail oiek. Baiña langintza ortarako burua moteldu eta astundu zaidanean. Orain urte

batzuk askoz obeak moldatuko nituan. Garai artan, ordea, denborarik ez, sasoirik onena orduantxe banuan ere.

Nik orduan, zer esaten nuan geiegi pentsatu gabe, onela erantzun nion:

–Sasoia joan da gero egindako lana, beraz...

Eta berak:

–Orixe ber-bera, bai! Eta jarri zaiozu izenburu ori: *Sasoia joan da gero*.

Alde batetik, bai, nere gustoko izan zan, izenburu orrek gatza eta piperra bat bazeukala-eta. Baiña bestetik ez, liburuaren aurkakoa izango ote zan irudipena eta usaia berealaxe artu nizkion-eta. Liburua goraldtu bearrean, beraren balioa gutxiagotu egingo zuala, alegia. Egun artan tratalari eskasa agertu zitzaigun gure Manuel: bere txekorra famatu bearrean, aren akatsak berak erakutsi. Eta gertatu ere, nik bildur nuana egin zan. Eldulekua ortxe arkitu baitzuten liburu orri buruz zerbait esan nai zutenak edo bear zutenak. Itz-aurrelariak berak ere, Jose Mari Aranalde adiskideak alegia, onela idatzi zuan:

“Dakizunez, irakurle, *Sasoia joan da gero* jarri dio izena liburuari gure Uztapidek. Berak dionez, “gorputzean indarra ondo dagoenean, burua ere obeki egoten da”; eta garai bateko sasoi ederra joanda dagoela entzungo diozu bein baino geiagotan liburuan zear. “Bat ori –dio berak–. Bestea, ori baino ere txarragoa: gaixo txarra pasata nago orain dala iru urte. Perlesia pasa nuen burutik, eta burua ark oso moteldu zidan lenaz gañera”. Beraz, “sasoia joan da gero” emandako fruitua dugu gure Uztapideren au”.

Irakurleari gaur eskeintzen dizkiogun bi tomo auetako bigarrean ere badago ortatik geiago. Imanol Lazkano bertsolariak jaulkitzen dituanak, adibidez.

Ori egia ez danik nik ez nuke iñola ere esango. Baiña egi osoa ez dala, bai. Liburu onek badu beste sustrai oker bat, nere iritzirako beintzat: presaka eta azkarregi egin zala. Azkarregi gaiak aukeratu eta bai bertsoak moldatu ere. Joanaldi bakoitzean –eta ori, leen esan

bezela, astero edo amabostero egiten nuan– ia dozena erdiren bat sail besapean nituala itzultzen nintzan etxera. Beartuta bezela artutako langintza zuanez, zama astun ortatik alik-eta azkarren libratu nai zuan bere burua gure Uztapide zaarrak.

Bi jokabide oso ezberdiñak ikusi nituan nik garai artan bertso-gintzarako: bata, gure Manuelena, presakakoa, leenbaileen bukatu bearrekoa. Eta bestea, Xalbadorrena, patxarazkoa, burutsua, bertso bakoitza bein eta berriro buruan ausnartzen, lantzen eta txukuntzen zuana, perla bat bezin dizdiratsu biurtu artean. Etxekoak zerbait esan eta erantzunik bueltatzen etzuala ibili omen zan ura illabete batzuetan. Ala, Leonnie beraren andrearen aotik keja au entzun bear izan nuan egun batean: “Gizonik gabe utzi nauzu”.

Zestoarrak, beraz, bertsoaritzaren leengo bide zaarrari jarraitzen zion. Arena aozko eta bat-bateko bertsoa zan orduan ere, jendearen aurrekoa bezelakoxea, alegia, naiz eta bertsoak, mikrofono bati zuzendu bearrean, paper zuri bati jaulkitzen zizkion. Plazetan ari zala, bertsoak aren burura leenengo azalpena egiten zuten bezela eztarriaren atea zabaldu eta entzuleen belarrietaraiño bialtzen zituan antzera, orain lumaren bitartez irakurleen begietaraiño iritxierazten zituan. Orixe zan alde bakarra. Baiña bertsoa egosten pasatzen zuan denbora berdintsua izango zan batean eta bestean.

Urepeldarraren bertso-gintza, berriz, oso bestelakoa ikusten nuan. Arena, munduko olerkaririk geientsuenak erabiltzen dutena zan: bertso eta sail bakoitza ausnarrean bein eta berriro pasa eta landu, leen esan degunez, urrezko bitxia biurtu artean.

Batena, beraz, bertso-gintza naturala, baserritarra, antziñako aozko kultura zaarren tradiziokoa; bestearena, berriz, landua, eskolatua, geroztikako kultura idatziaren lan-moduak ikasia, gure betiko bertso-eskolari uko egiten ez bazion ere.

Bertsoak jartzeko Xalbadorren antzera jokutzen zuten beste bi bertsolari, aspaldi samarrekoetan beintzat, Bilintx eta Pedro Maria Otaño izango dira. Eta Uztapideren lan-modua zutenak, berriz, pilla bat aitatu diteke: Txirrita, Pello Errota, Udarregi eta abar eta abar.

Aiek bazekiten luma eta paperarekin moldatzen zan bertsoa eta bat-batean kantatzen zanak oso egosketa ezberdiña eskatzen zutela. Auek ez, ordea.

Gizona ez da bein ere bera bakarrik epaitu bear; bere inguruko giroarekin eta bere barrengo asmoekin baizik. Orrela egitera, gure bi bertsolari aundi auen emaitzak zeruak gure erriari egindako opariak bezelaxe ikusiko ditugu.

Barbada geiegi luzatu naiz, baiña onekin zera esan nai nuke: Uztapidek, lantegi onek eskatzen duan denbora guzia artuz, bere bertso-liburu au astiro eta patxaraz egin izan balu, eta komeni etzan edo mesederik egiten ez dion izenburu ori jarri izan ez balio, iñork etzuala ortan izbiderik aurkituko. Liburu ori, gure Manuelen itzez esateko, pasa-modukoagoa irudituko zitzaiola irakurlerik txorrotxe-nari ere.

Osasuna joan da gero

Izenburu onekin oso zati laburra dator urrengoa. Prosaz eta bertsoz bi liburu mardul eskeiñiatik, artean ere izaten zituan Uztapidek eskeak eta konpromisoak andik eta emendik. Jendea ate-ondora urbiltzen zitzaion, alegia, au zala edo bestea zala-ta bertsoaren batzuk jarriko ote zituan eskatuz. Eta arek, ezetz ez esatearren, ixil-ixilik luma eta papera artu, sukaldeko maaian eseri eta moldatu egiten zituan. *Sasoia joan da gero* liburuarekin bezelaxe gertatu zitzaion, beraz: konpromisozko langintza izan zuala bertso oiek ere jartzea.

Uztapidek bere liburuetan bein baiño geiagotan erabiltzen duan esaera auxe da: “erria serbitu”. Eta alaxe da: erriaren serbitzaritzat zeukan arek bere burua; eginkizun ori aal dan ondoen bete nairik ibili zan plazarik plaza urte-mordo aundian; eta azken urteetako bere bertso-saillak ere orretxegatik jarri eta papereratu zituan. Baiña frutu mardulik eman dezan, ez da arbolik beartu bear. Ezta gizonaren burua ere. Udaberrian lorea azaltzen danetik udazkenean frutua eldu arte, denbora bear da. Nekazariak badaki, bai, bear dan pazien-

tzia artzen. Ortaz gainera, arbol bakoitzak berari dagokion fruta-mota eman bear du; ez besterik.

Lagunen aitorpenak

Uztapideren beste alderdi bat, iñork ere ukatuko ez duana, zera da: oso gizon maitatua zala. Berak biotz maitekorra zuan eta esaera zaarrarena geratzen zan: zer ereiten dezun, uraxe jasoko dezu. Ori erakusten digute bertsolariak eta bertso-jartzailleak, ari buruz eta ura goralduz moldatu izan dituzten saillak.

Lagunari zioten maitasunak eragindako bertsogintza ortan Basarri asi zan, 1959 urtean. Ondoren, berriz: Jesus Mari Etxezarreta, *Izazpi* izenordea erabiltzen duana, 1963; Balendin Enbeita, 1963; Martzelino Manterola, 1972; Basarri berriz ere, 1972 eta 1973; Manuel Lasarte, ez dakigu zein urtetan; Jesus Maria Etxezarreta berriro, 1972; Xalbador, 1974; Segundo Kalonje, 1975; Manuel Lasarte berriz ere, 1975; Mikel Arozamena, 1976; Patxi Larrañaga edo *Patxi Barbero*, 1981; Jose Mari Lertxundi, 1983; Xanti Zabala, *Lexo*, 1983; *Adixkidea* izenordez firmatzen duan Bidasoaz arunzko bat, 1983an. Uztapideren il-berria entzundakoan; Martzelino Manterola; *Ernani-Txikia*, 1985; Teodoro Mujika, 1996; Nikolas Zendoia, 1997; Jose Aierbe, Loiola, Donostia; ostera Manuel Lasarte, 1999; eta Txomin Garmendia.

Askotxo diran arren, bildurrez nago bertso-sail bat edo beste aaztu eta aitatu gabe utzi ote dedan; onera ekarri gabe, alegia. Orrela balitz, barkazioa eskatzen det, nere oker ori borondate txarrez egindakoa ez da-eta.

Lagunen oroitzapenak

Beste zati au guztiz berria da. Orain urtebete-edo, Uztapide zana ondotoxo ezagutu zuten bertsolariei eta bertsozaleei zera eskatu genien: beren buruari eragin eta gure Manuelen oroitzapenak papere-ratzeko edo magnetofonoaren aurrean esateko: bat-bateko bertsoak,

ateraldiak, gertaerak, ibillerak... Ez da inon ere izan ezezkorik eman zigunik.

Baiña emen ere bildurrez gaude. An eta emen izango baitira, eta bat eta bi baiño geiago izan ere, Uztapide askori buruz zerbait daki-tenak eta gure eskaria zuzendu ez diegunak. Izen ospetsu asko arkituko ditu irakurleak beren barruko kutxatik Uztapideri buruzko oroitzapenak atera dituzten oietan: Uztapideren illoba, au ere Manuel Olaizola, Zestoa; Jose Lizaso, Jose Agirre *Oranda* eta Imanol Lazkano, irurak Azpeitikoak; Sebastian Salaberria, Ernani; Jose Luis Lekuona, *Lexoti*, Oiartzun; Jon Azpillaga, Mutriku; Roman Maiz *Okelar*, Mutriku; Juan Ibarzabal *Buztarri*, Markina; Julian Albizu, Arriaran; Jose Mari Lertxundi, Aia; Txomin Garmendia, Berrobi; Jose Intxausti, Segura; Kasiano Ibaguren, Lizartzako Itxua; Kosme Lizaso, Oiartzun; Patxi eta Rufino Iraola anaiak, Zaldibi; Nikolas Zendoia, Aia-Zarautz; Juan Mari Narbaitza, Eibar; Jesus Mari Etxezarreta, Deba; Sabino Auzmendi, Ataun; Jose Mari Iriondo, Urrestilla-Zarautz; Florentino Goiburu, Idiazabal; Agustin Agirre; Antonio Barandiaran, Ataun...

Izen-zerrenda luzea eta erri-zerrenda luzea. Orrek, besterik gabe, zera adierazten du: Zestoako bertsolariaren ibillerak Euskal Erri osoa betetzen eta besarkatzen zutela. Aren joan-etorriak jostorraz eta ari batekin egin izan balira, sare estu batekin bezela estaliko litzake gure lurra.

Baiña izen baten utsunea ez al du irakurleak sumatu? Bai, noski; Manuel Lasarte bertsolariarena, Uztapideren kantu-lagunik leialena, Basarri zanarekin batera. Lasartek ez al zuan, bada, zer kontaturik Uztapideri buruz? Bai, noski, eta asko gaiñera. Baiña bere testigantza ori leendik emana du, gozo eta dotore eman ere, bere *Uztapide gogoan* liburuan, *Auspoa*-ren 261 zenbakian, 1999 urtean. Or esanak berriro liburu ontan jartzerik etzegoan, noski; baiña badaki irakurleak nun dituan.

Oroitzapen oiek, bakoitzak idatzi edo esan bezelaxe aurkituko ditu irakurleak, norberaren idazkera ere errespetatuz, orrelaxe bear duala guretzat beintzat dudarik ere ez da-eta. Ezagutu zutenen testi-

gantzak eskatzea eta biltzea ez da guretzat jokabide berria. Berdin egin degu guk, orain arte argitaratu ditugun bertsolari-liburuetan. Bertso-saillak agertu ez-ezik, aurretik beren bizitzak eskeiñi; eta ortarako iturri bat, eta ez murrizena, jendearen oroipena izan da.

Biografia oietako batzuk naiko luzeak dira, eta labur samurrak beste batzuk. Aldi batzuetan, izan ere, berriemale urriak egokitu zaizkigu. Ortarako asko esan nai du, irakurleak berak pentsa deza-kenez, bertsolaria noizkoa dan. Zenbat eta antziñagokoa, orduan eta bakanagoak eta eskasagoak ari buruz iñoren aotik jaso ditezken argibideak.

Alderdi ortatik suerte aundia izan dutenak, garai bateko bertsolarietan, Txirrita, Pello Errota eta Mattin izan dira, irurak ere beren berriak urteen buruan emango zituan iturri oparo bana utzi zutelako, berak olakorik ezer pentsatzen ez bazuten ere. Txirritak bere illoba zana, beraren arrebaren semea, Jose Ramon Erauskin Lujanbio; Pello Errotak, bere alaba Mikela zana; eta Mattinek, bere alarguna dan Mayi Treku.

Beste arrazoi bat ere oso kontuan artu bearrekoa dala uste det; Udarregiren liburuaren aurkezpenean esaten nuana:

“Bertsolariak, izan ere, bi taldetan berezi ditezke; batean beren bizitza ere literatur-gai biurtu dutenak: Pernando Amezketarra, Pello Errota, Txirrita, Oiartzungo Kaskazuri, Uztapide bere autobiografiarekin, Mattin bere alargunak idatzi zuan liburuaren bidez, eta bai Lazkao-Txiki ere bere gertaera eta txisteekin”.

Orrelako bertsolariak biografia luzexkoa eta mamitsua izatea, edo idatzi aal izatea ez da batere arritzekoa. Beste bertsolari batzuk, berriz, gizon serioak izan ziran; beren bidean xuxen, txintxo eta apal ibilitakoak.

Leengo zaarretan, adibidez, Altzoko Manuel Antonio Imaz edo Juan Jose Sarasola *Lexo*, biak ere bertsolari oparoak. Guk ezagutu ditugunetan, berriz, Basarri, naiz eta onek oroipen-liburu mamitsu eta mardula idazteko gaia bazuan, eta orixe egin zezan bein edo

bitan eskatu bagenion ere. Orrelako gizonak, dakigunez, ez dute gerorako zer kontaturik asko uzten, besteren aotik beintzat. Uztapiderekin bezelatsu egin genduan beraren bi bertso-lagunekin ere: Xalbador eta Lazkao-Txikirekin. Auek ezagutu zituztenei beren gertaerak, ateraldiak eta aotik aorako bertsoak paperera ixur zitzaten eskatu, alegia. Eta ez ginduzten esku utsik eta “or konpon!” batekin ate-ondotik bialdu. Era ortan jasotako gaiekin osatu genduan Xalbadorren *Herria gogoan* (1981) liburu txikia; eta bai Lazkao-Txikiren *Irriz eta malkoz*, bi tomo mardulen zati aundi bat ere.

Bukaera

Denborak edo urteak dana irensten dutela ez dago ukatzerik. Gizon ospetsuen egintza miresgarri guziak, eta bai aien ospe eta aitamenak, putzu edo zulo illun eta sakon ortan erori eta aaztutzen dira.

Baiña ondo dago galtze edo ondamen ori aalik eta beranduena gerta dedin saiatzea. Gure aurrekoen oroipenak gorde, alegia, bai guretzat eta bai gure ondorengoentzat ere. Tradiziorik gabeko erri bat, izan ere, oroimenik gabeko pertsona bat bezelakoxea da. Onek leengo utsegiteak eta ankasartzeak berritu egingo ditu, eta gizaki osoa izatera ez da iritxiko. Eta erri ori ere bere bidea ezin billaturik ibiliko da; eta oiñarririk gabeko etxe bat bezela izango da.

Orregatik, Uztapide zanak eta beste garai bateko bertsolariak utzitako ondareari eusten aalegindu gaitezten. Baiña orrekin ez pentsa guk aiei batere mesederik egiten diegunik, geu geroni baizik, geren buruak jantzi eta ornituko ditugu-eta.

A. Z.

ATARI GISA

Manuel Olaizolaren, «Uztapideren», liburu au, alderdi askotatik begiratuta, arrigarria izango dalakoan nago. Eta lendabizi, dakarren egituragatik: ez da bertsoan egiña, itz-lauz baizik. Ele-berriekin dator eta ez bertso berriekin. Iñork pentsatu ere gabea zan Uztapidek, kontu esaleen maillan, orrelako liburu mardul eta aberatsa egingo zigunik.

Lengo egunak gogoan, izan ere, liburu aberatsa da, aldatzen ari zaizkigun euskal lurrari, giza legeari eta izkuntzari dagozkienetan arrobi jatorra. Liburu sakona da, erri jakinduria zaarrez eta kultura gai zuurrez betea. Liburu atsegiña, orrialde guzietan eta pasarte askotan uste gabeko apainkizunez josia: bertsoak, ipuiak, konparaketak, esaera biribillak. Itz batean, literatura errikoia ren gordairu ederra. Eta mami ori guzia Manuel Uztapideren nortasunean bat egin eta oratua, aparteko etorri batekin –ez da makala izketan!–, bere kondaira dardaratia ematen digula.

Urte auetako euskal liburu saillean gertakizun berri bat sortu eta indartzen ari zaigula gauza nabaria da. Joera berri bat asi da: aoz aozko literatura maillan oroitzapenak eta kondairak argitaratzea. Or daude lekuko, testigantza irmo dagitenak, S. Salaberriaren *Neronek tirako nizkin*, J. R. Zubillagaren *Lardesketa*, M. Ugarteren *On egiñaren obaria*, eta abar. Neronek ere bildu izan nuan –orain zati bat besterik nerekin ez detan arren–, *El crimen de Goizueta* orduko periodikuetan esan zitzaiona, au da, Urumea errekan il zan guardaren gertakizun latza eta onek ekarri zituan ondorenak, Oiartzungo Okillegiko J. Zugarramurdiri artuak. Argitaratu diran ele-berri gutxi auetan eta erriaren oroitzapenean bizi diran beste askotan –onik ugari betiko galdu bazaizkigu ere!–, erri literaturaren sail interesgarria arkitzen degu, gure iztun trebeen zer kontatua, alegia.

Kontaera auek geienean –ipui zaarrak eta ipui parregarriak salbo–, ez ditugu arretaz bildu, tajutu eta argitaratu. Baiñan or dago

sortzen ari zaigun joera berria. Eta ele-berri oieri liburu mailla eta merezi duten aitormena eman diena Antonio Zavala degu. Bertso biltzailleak ondo daki bertso saioa inguru giro batean egiten. dala; bertso lorea lurgune batean errotzen dala. Eta bein baiño geiagotan gertatzen dana da, giroari dagokion kontraera, literatura aldetik, bertsoa bera bezain eder izatea. Eta aberastasun au ikusirik nik uste, «Auspoa», bertsolaritzaren altxorra degun bilduma, asi zan kondaira jator, bizi eta bikain auek argitaratzen.

Eta ez argitaratzen bakarrik; bulko egiten ere bai, kontatzaille apartak diran aiek beren kondairak idatzi ditzaten, idazle errikoi eta ezoiu diranei aolku onak, teknika laguntza eta arnas indarra eskeintzen diela. Eta era ontan sortuak ditugu leen aitaturako S. Salaberriaren ele-berria, eta *Txirritaren bizitza*, pasadizuen erdiak bere illoba J. R. Erauskinetik kontatuak, eta *Pello Errotaren bizitza*, bere alaba Mikelak osatua, eta abar.

Giro onen araberan, Uztapidek –bere bizitzaren luze eta zabal eta sakonak agertuaz–, liburu bikain au egin digu. Kanturako mututu zan ezkeroztik, Endoiako eper goiztiarra, bere isil lekutik Euskal-erri osoari zerbait eskeiñi naiean zegon. Eta gogo onek eragiñik, bere barruan zeraman munduaren berri eman digu, gure artetik ezkututzen ari zaigun mundu baten berri. Ezin bestean isildu zanaren emaitza degu berea: ordu askotako lana, asmo apalez eskeiñia eta erritasunaren aitormen beroa.

Erriak orain arte Manuel Uztapide plaza-gizona bezela geienbat ezagutzen du; eta susmoz antza ematen dio beraren gogo bizitzari. Erriak orain arte beraren bertsoak ezagutzen ditu; ez, ordea, zertzuk osatzen dituzten Manuelen pentsamoldeak, oroitzapen miñak, eta bizikizunak. Esan dezakegu erriak orain arte bertso loreak ezagutzen zituala, eta, orain berriz, Uztapide zain eta guzi artua ezagutuko duala: bertso loreak ezezik, oiek zaiñetan daramaten lur gizona eta guzi.

I

Liburu onen lenengo zatia Donostiko Txapelketa Nagusian bukatzen dala esango nuke nik. Jaioterriaren inguru giroan osatzen da, baillara baten mugabarruan. Manuelen sorrera, ezikera eta gizarteratzea azaltzen zaizkigu. Eta, jakina, bertsolariaren asierako lanak eta trebatzeak; gerora erriak, Endoiako gaztearen doaiez jabeturik, plazarako eskean eta deiez asten zaizkion arte. Epe onek 1936.go Txapelketa Nagusian du bere goiena, Manuel Uztapide, (aurreko urtean epai maikoen iritziz eta erabakiz Basarri txapeldun atera zan bezela), Txirritaren pare epai maikoen eta entzunleen iritziz atera zanean. Erriak bazuan beste bertsolari gaztea, bazuan bertso alozrean itzaropen argia.

Lenengo zati ontan Uztapide bertsolariaren giza oiñarriak agertzen zaizkigu: bizi moldeak, pentsakerak, ederti-bide errikoiak. Aurtzaroan eta gaztetxo dalarik, Endoiako giroa dagerkigu, Manuelen nortasunaren giza arrasto azpikoena. Etxea eta etxe-inguruak, lurak eta urte-giroak, eta auek uzten dituzten barruko erakuntza eta joerak aditzera ematen dizkigu. Gero etzekoen aita-mena, aspaldiko giza legean oituak diranena: «gu olaxe aziak gera; baserriko legera».

Eskolak, berriz, ez dio uzten zantzu eta arrasto sakonik, gauza bearrezkoenen manejuak baizik. Eta jakingarria dana, bertsolaritzaren bidean, ain langintza zaillean, bertso paperak izan ziran gogo sortu eta lenengo ezikera eman ziotenak, «burua dena bertsoz be-teaz», berak esango digun bezela. Eta benetan aipagarri artzantzak uzten dion izadiaganako minberatasun sakona, agian bere doairik ederrenetakoa, geroko bertso lanei begiratuta. Guzi au, mundu baten goraintzia degu, Manuelek, kontaldirik egokienetan, artez eta maitasunez egina.

Mutil gazte egiten danean, morrontzak eta basoko lanak, ikazkintzak eta zerrako lanak, gizarte zabalagoko batera eramango dute, gizarte aberatsago batera. Bide ortan, era askotako gizon-modu erriko eta baliodunekin topo egingo du: bertsolariekin, kontu esa-

leekin, gizon zelebreekin, bere lagunik miñenekin, lantegiko lagunekin. Nabari dira gauzei buruz gizon nekatuak dituan ikusmoldeak eta nekazari giroko jaiak eta billerak. Eta batez ere jakingarri bertsolaritzaren istoriarako Uztapideren asierak kantu langintzan: Zubeltzu eta Kortatxoren eskutik, Donostiko Txapelketa Nagusiak beraren ezaguera bertsozaleei ematen dien arte. Egun aundia Donostiko ura Manuel Uztapiderentzat: «bertsoekin izan dedan pozik aundiena» eta giltzarri bezela dan egun ura, bertsolariaren bizitzari begiratuta. Eta, bestalde, itxaropen eguna erriarentzat: Endoiako mutil gazteak, mundu zaarra sasoiko landarean ekarriaz, susmoz ikus arazi zuan zabala zegoala bertsolaritzaren etorkizuna.

Uztapidek, bertsolari eta idazle bezela, urte-aldi ontan izankera eta antziduri jakiñak artuko ditu. Euskera utsa egiten dan gizarte maillan bizi da. Eta bere inguruko kulturari bagagozkio, antziñateko bizitzan ditu erroak: artzantzan eta nekazalgoan. Manuelek, beraz, bereganatuko ditu erriak bere oroitzapenean gordetzen dituan aberastasunak; ikasiko ditu antziñak biribildutako esaerak, bertsogintzaren teknika eta ipui zaarrak kontatzeko molde jakiñak.

Ondare bezela jasoko ditu bertsolari zaarren ateraldiak, bertso paperak, kontu esaleen gertaera moduak, billeretako pesta giroa, itz jokoan trebaketa, jakingarri bezela aotan dabilzan gertakizunak. Eta gero, naiz bertsotan dala, naiz itz lauz ari dala, auek ditugu berak azalduko dizkigun perla ederrak. Guziona dan eta iñorena ez dan izkuntza bizia derabil. Sentibera du baserri giroaren oroi-miña. Eta, agian gauzarik baliotsuena, egiten dituan pertsonen argazki eta idaz-pintaketa gogoangarriak. Auek eta beste amaika edergaillu arki daitezke aitaturako lenengo zatian.

II

Gero eten bat dator Manuel Uztapideren eta orduko euskaldunen bizitzan: gerra zibilla. Amets gaizto bat bezela etorri ere. Eta onen ondoren, liburuaren bigarren zatia esango nukeana: bertsolariaren ibillerak, bere zorionaldi eta eramankizunak.

Asiera batean bertsolari gaztea azaltzen zaigu, agian oraindik bertsolari manejuak ondo ikasi gabea, euskaldun guziena egin gabea, frutu beteenak ematekoa. Baiñan dei batek ori guzia betetzera eramango balu bezela, Uztapideren ibilbide jakingarria asten da, erriz erri, bertso zaleen serbitzuan, berak eta bertsolaritzak aurrerapide berezia egiten dutela.

Manuelek bere jaioterriaren eta erri inguruaren itxituratik salto egiñik, Euskalerra osoaren zabalagoko barruti batera egiten du ertena. Baserriari loturik eta atxikirik dagoen jendearekin jarraitzen badu ere bere artuemanetan, jende au, ordea, gure errietako giza mailla guzietakoa da: naiz kulturaduna, naiz enpresako gizona; teknikoa bezela langillea, naiz salerosketan bizibide duana. Beraz, goragoko mailla batekoak izango ditu asko eta asko entzuleen artean, eta goragokoak era berean kantu lanerako entzule auen eskakizunak.

Entzule oiek eskatu ezezik lagundu ere egingo diote bertsolaria-ri. Uztapidek, bertsozaleak osatzen duten mundu zabalxeago ontan, arkituko ditu literatura gaiak eta bertsotarako lanabes berriak: tokian tokiko bertso zaarrak, kontu jakingarriak, ateraldiak eta gertae-
ra modukoak an eta emen entretenigarri erriak aotan derabilzki-
anak. Guzi oiek Manuelen oroitzapena aberasten dute. «Izketaldi ederrak egiten bazekiten aiek» esango digu liburuan; edo ta beste au: «amaika txiste eta ipui kontatuak», dio Amezketako berrietan, Alegiko txistulariaren aitamena egiten duanean.

Bertsolari ezagunak Euskalerra osoarekin artuemanetan bizi bearra daukala-ta, beste gauza eder bat arkitzen degu, bertsolaritza-
ri buruz, Manuelen idazlan ontan: bertsozaleak osatzen duten fami-
lia. Agian familia baiño zertxobat zabalagoko taldea esan daiteke;

bera bait degu bertsolariak sortzen dituan mintegia, ezitzen dituan eskola, indartzen dituan giro ona eta laguntzen dakian lagunartea. Eta modu ontan Uztapide, an eta emen, erritar bezela gertatu oi da; eta zenbait bizitegietan, etxeko bezela.

Iñor balego bertso zaleei buruz azterketa bat egin nai duanik, amaika gauza jakingarri arki ditzake liburu ontan. Alde ontatik begiratuta, ez da beste liburu bat izango entzuleen berri Uztapidek bezela emango digunik. Bertsozaleak, taldean artuta, zenbait tokitan amorratuak dira; beste zenbaitetan aurrekoengandik ondo ikasiak. Eta banaka artzen baditugu, berriz, kanta saio auek gogozkoen artzen dituztenak tokian tokiko bertsolari ezezagunak berak dira, eta, oiekin batera, lekuan lekuan indarrean datozen bertsolari gazteak. Interesgarri gaurko bertsolari geienekin lenengo aldiz Manuel egiten duan topadizua. Mundu gizakoi baten berri ematen zaigu: bertsoen eguzki irripan, plazan eta aretoan bezela, leku bildu eta une gozoetan ere bai, batzar eta saio jatorrak egiten dirala.

Argi nabari da Uztapidek bertsolaritzaren alde egin duan lana eta, bide batez, bere garaiko bertsolariak egin dutena. Erriz erri asi aurretik, ikasten du sagardotegiko giroa, eta Beterriko bertsolarien eskarmentua eta oien manejuak. Eta gero bide berriak zabaltzen ibillia degu, lendabizi Zepairekin, ondoren Basarrirekin eta azken aldian Manuel Lasarterekin. Ez da txantxetakoa azaltzen dan lana: batetik, bertso oitura sartu galdurik zegoen errietan; bestetik, oiturari etengabe eutsi urteen buruan galdu ez zanetan. Itz batean, agirian jarri bertsolaritza dala erri-gogoaren agerpenik baliotsuenetako bat.

Liburu onek, bestalde, asko lagunduko du bertsolaritzari azken urte auetan geienbat aurrera eragin dion alderdia obeto ezagutu dezagun: txapelketen giroa. Txapelketak jaialdia ekarri du; eta jaialdiak, bertsoen egitura berria saioak egiteko eran. Eta ez derizkiot Uztapideren meriturik aundiena –oso aundia bada ere– txapelketa guzietan eskuartu izanari, eta azkeneko irutan txapeldun izanari; ez eta ere jaialdietan zutabe sendoa izanari. Neretzat arrigarriena da iñork gutxik bezela beragenatu izana txapelketen eta jaialdien

inguru etorri diran joera berriak: mugaz aruntzkoak ekarritakoak eta emengo gazteen saiakerak ezarri dituzten joera berriak.

Uztapidek erriaren bizitza izandu du bere eskola eta bere liburu-
ria. Eta begi zorrotzez ikusi eta arretaz entzun dituanak ondo auke-
ratu ditu, gogoan artu eta arrigarriri erabili bertso saioretan. Ez da
aaztu bear, azkeneko urte auetan, gerra zibilla aurretiko bertsolarie-
tatik, bera bakarra izan dala aurrelari ibilli dana zailtasun eta eska-
kizun aundiko giro batean. Eta aitortu bearra dago Manuel Uztapi-
dek, talde eder baten buru bezela, bertsogintzan egin duan aldaketa
eta aurrerapidea.

Ao-literatura maillako beste zenbait azterketa interesgarri ere
egin daiteke liburuaren bigarren zati au oiñarri artuta. Ikerketa po-
lita egiteko gaia derizkiot emen Uztapidek agertzen digunari. Or
daude gure bertsolaritza baldintzatu duten lege eta oiturak, batez
ere azken aldi ontan; or gure erri maillako olerkarien sikolojia; or
bertso pusketen bilduma ezezaguna; or bertsolari izateak berekin
dituan eramankizun eta zailtasunak –askotan ibillera zelebrea ere
bai!–; or aldi aldi Manuelek berak gauza auei buruz duan iritzi
bereizia. Eta batez ere unkigarria da egilleak bertsolari lagunentzat
egiten duan oroitzapena; jakingarria, egiten duan bertsolaritzaren
azterketa, eta benetan gogoangarria bertso-festari buruz idazten
digan aldi aldi gazeta luzea.

III

Azkenik, bertsolaria isiltzearekin, Uztapideren baitan irugarren aroa asten da: idazlearena. Kantuzko frutuetaan ain emankor izan zan landare mardul arek, bakardadearen eta isiltasunaren luberrira aldatu zanean –entzuleekin zuzeneko artu-emanik gabe eta mutu–, sekulan baiño eskeintza ederragoa ematen asi zaigula esango nuke: eskuartearen dezun liburua.

Erriak aaztu ezin duan eta ain berea duan Uztapideren oroitzapenak dakarzki, bertsolari baten mundu jakingarria. Euskera ederrean, erri izkuntza bizian, erriak erabiltzen dituan esaera moldetan. Euskeraz pentsatua du mamia, eta euskeraz emana. Esaera laburrak ditu, eskolakeriaren aundi usterik gabekoak, gauzak argi eta zeatz aditzera emanaz. Gizaldiz gizaldi datorkigun izketa da –landua, moldatua–, Uztapidek erabiltzen diguna; berak «or» arkitu duan mintzo bizia.

Lengo egunak gogoan aitormen bat da, kantu bat. Gal-zorian dagoen mundu baten aitormen premiatsua, leen izan zana gerora ere aaztu ez dedin. Eta mundu batena ezezik izkuntza baten aitormena ere bada. Lagundu nai sutsu baten aitormen eraginkorra: «euskera-gatik zerbaít egin nai/iñola al baldin balitza» (eskeintzako bertsoan); lenago bertsoekin euskerari lagundu zion bezela, orain idatziaz lagundu nai dio gure izkuntzari. Ontaz gaiñera, biotz oneko jendeen aitormena da, naiz kantari zebillen garaian, naiz isilik ego-tea etorri zaionean lagundu diotenen aitormen egiatia.

Kontaera au ez da, ez iñoizko ez iñungo ez diren oietako ipui bat. Euskalerriko gizon jakiñak aitatzen ditu, giro jakiñak, gertaera jakiñak. Bere lurra maitasunez azaltzen digu; berdin oiturak, berdin ikusmoldeak. Erri maillako korografia baten antzera, or uzten digu erriaren estrato bat nola zan agiri zeatza. Jendeki ezberdiñen pintura arrigarriak ere uzten dizkigu, marrazki gutxi eta sendoekin giza-iduri eta giza-antza bortitzak ematen dizkigula. Argazki bipilen artean, gogoangarri neretzat: amona, Orioko Begi-Exkela, Asteasuko Aranburu-berri, Bizkaiko Prudentzio Abarrategi, Txatarro, Txankarta,

Zubeltzu, aitagarreba, Pedro Errero, Arrola eta beste dozenaka. Literatura ikasiaren trebaketa apartekorik gabe, baiñan berezko talentu argiarekin, kontakizun ederra Uztapidek eskeintzen diguna.

Bearrezkoa derizkiot orrelako lanak egiteari. Mundu mugatua badakarte ere –garai eta giza mailla jakin bateko bizitza–, ala ere, esateko era aparta dute, kontu esaleen teknika zaarra. Orregatik ongarri zaigu benetan kontaera oiek gure literaturan ugaritzea, orrela euskal kontugintzak eta ele-berriak gure jeinu moldea ar dezan, eta itz-lauak, gero eta geiago, kera sustraizko bat berekin izan dezan. Kultura errikoia gureganatzeak bearrezkoa dirudi euskaldunak gaurkoratzeko ibilbidean. Ala egiten ari dirala esan daiteke beste arte gaitan, eta ala egitea ondo legoke literaturan. Leena, literaturazko sorkari berri billa dabilzanentzat, ez da, naitaez, debeku; apio bat baizik. Uztapidek eta bera bezelako kontu esaleak zerbait erakutsi dezaigukete kontaera zaarren erakuntzaz, idazle ikasiek, beren alde-tik, sorketa, aurrerakoiak eta errotuak egin ditzaten.

Manuel Uztapidek lan ona egin digu guri. Bertsolari bezela bat-bateko jardunetan, aotik aorakoetan, maisu bezela geldituko bada, itz-lauz ere eredugarri degula esatean ez det uste oker nabillenic. Dana dala, Manuelek ondo irabazia du literatura zaleen, bertso eta erri kultura zaleen esker beroa. Liburu bakana eskeiñi digu, bere saillean gutxi idatzi diran oietakoa; liburu luzea eta sakona; indarrez, egiatasunez eta bizitasunez idatzia. Gure aoz-aozko literatura mailan, gizon batek bakarrak egin dituanetan arrigarrienetakoa da –eta aundiena daiteke–, Manuelek egin digun «liburu baten eskeintza».

Idazlan onekin, ikusten danez, bilduma berri bat aстера doa. Antonio Zabalarekin zorretan gaude aspaldian, bertsoak bildu, aztertu eta argitaratzen egin duan lana dala-ta. Lengoaz gain, badegu orain zertaz eskertu berria: aldian aldiko eta tokian tokiko gertakizunen kontraerak bildu ditu, kontu esaleei idazle izatera eragin die, eta aoz-aozko literaturan, asmoz eta bulkoz, liburu sail berri bati asiera eman dio.

Olerkaritzak bertsolaritzatik etekin ederra izan duan eran, –gogora ditzagun Orixeren, S. Mitxelenaren eta Arestiren zenbait

urrats-, bilduma au eta onen antzekoak osatzen eta aztertzen eta balioztatzen diran araberan, orrelako kontatze lanetan gure ele-berririk ere arkituko al du, gaurko billaketa aurreratu batean, erri eskolak dakarren kontatzeko jeinu igaro-eziña.

Juan Mari LEKUONA

ESKEINTZA

*Ixillik ezin egon naiz eta
nolabait bear det mintza,
barka zazute premirik gabe
ateratzen badet itza;
euskeragatik zerbait egin nai
iñola al baldin balitza,
Euskalerriai egiten diot
liburu baten eskeintza.*

UZTAPIDE
Manuel Olaizola

UZTAPIDE ETXEKO BERRI

Itxas-bista ederra da; udarako toki ona. Gain baten dago. Atari-jira ederra du; patxara ederrekoa. Kamioa ere badu; eleiza ere bai; atarian eskola emateko tokia ere bai; apaiz-etxea ere bai; telefonoa ere bai, Uztapiden bertan.

Ori, gu an giñan arte bazan. Andik onera etorri ta palta aundia iduritu zitzaidan. Basarrik ere esan izan zidan:

–I, lenago mendian intzala ta orain okerrago aiz neretzako!

Emen, Ergoienen, etzan, ba, telefonorik, eta kalera joan bear. Orduan, berriz, Basarrirekin asko ibiltzen nintzan bertsotan.

Uztapidek, mendian izateko, terreno ordekak eta onak ditu. Soroak, danak goldean-da errez egiteko modukoak, alde batera bezela bestera botatzeko moduan. Gurdi bat simaur ateratzeko ere etzuan gurdiak kontu egin bearrik. Orrek esan nai du terreno onak dirala.

Ogei edo ogei ta pare bat buru ganadu egongo dira orain ere. Oso basarri ona da. Mendian egotea, orixe bakarrik. Urruti dago ura. Baña orain bertako semeak ere badu kotxea, ta orain, kalerako bueltak, geienak kotxean egingo dituzte.

Egurra ta garoa ere egoki ziran; etxetik bertan. Garoa, bi ganadu-pare uztartu ta zortzi gurdi ekarri izan giñuzen arratsalde batean. Etxearen gañeko aldean bertan garo-sailla; bi auntzekin ekarri leizke, konparazio baterako.

Egurra ere olaxe, era betean, oso egoki. Ez genduan egurretara joateko kezkarik izaten, zenbait lekutan bezela. «Gurdi bat egur bear da, ba!» esango zuten emakumeak, eta ganaduak uztartu ta etzenduan lagun bearrik andik gurdi egurra ekartzeko. Bakarrik lasai joaten al ziñan. An egongo zan pago-egurra neguan botatakoa; kargatzeko ere etzenduan gurdiari eutsi bearrik, eta kargatu ta etxera.

Soroak eta barrutiak, danak muga baten barruan ziran; eremu aundiak alare.

Orain aldatuta dago. Len pagoa zan tokian, orain piñua dago. Pagoak bota ziran an ere. Gaur muestratarako aña baldin bada, os-toa nolakoa dan ikusteko. Zorioneko dirua! Izan ere, ango pagadi eder aiek botatzea lastima zan. Ango itzal ederrak! Ango goroldio eder ura! Traje ederrenarekin joaten baldin baziñan ere, zikintzeko bildurratetik etzan zindezkean an lasai.

Pagadi ura ezagutzen zuten eibartarrak ere, perretxikoak biltzera etortzen baitziran. Eibartar batek baño geiagok esan izan dit neri:

–Pagadi ura bota duanak etzeukak salbaziorik!

Orain piñua an ere. Pagoak bota eta piñua sartu zan, eta pagoak bezelako usairik ez du izaten piñuak.

Perretxiko-tokia ere bazan ura ederra. Bein baño geiagotan amak bialdu izan giñuzen goizean, «Tira, gosaltzeko perretxikoak ekarri!» esanda. Ta, joan ezkeru, seguru ekarriko giñuzen.

Batere euria egin berria bazan, an ateratzen ziran perretxikoak! Kiloko ogei duroan, orain saltzen diran bezela, saldu izan baziran... Orain, merkeenak ere orrela saltzen dira; ogei durotik bera ez da orain perretxikorik. Lenengo aldetik biltzen diranak, berriz, berrogei duro edo milla erreal.

Guk sekula gibelurdiñik ederrenik ere ez genduan zuzter da guzi biltzen. Danak, zuzterrak kendu ta otarra kertendun baten jarri, ta txarra utzi bertan. Alare naikoa izaten zan an. Ziza gorriak eta kuleto-arrautzak bakarrik biltzen ziran an zuzterrarekin. Gañontze-koak, danak gabe. Aukerakoak jaso ta pixka bat zartzera eginda-koak utzi bertan. An kuletoak esaten zaioten oiek, emen, Oiartzu-nen, onto-arrautzak dira.

An, udaran, leioa zabalik zala lo egiten nuan nik. Galeperrak asiko ziran kantari, poxpolin ta poxpolin! Ura alegrantzia izaten zan angoa! Nik:

–Egon adi eguna zabaldu arte, ta egingo dizkiagu kontuak!

Uda-partean asko izaten zan an galeperra, ta, eguna argitzen zuanean txakurra askatu, eskopeta artu ta laister joango nintzan. Ta, bat kantari ari zana ta beste bi edo iru ixiliek zeudenak, berealaxe

egingo nuan iru edo lauko txorta. Eiztaria danarentzat bai al dakizu ori zer grazi dan?

Udaran, alderdi onak asko zeuzkan Uztapidek. Baña, neguan, al zuana salbatuko zan da ezin zuana antxe izurratuko zan. Neguan toki gogorra zan ura!

Noiznai elurra egingo zuan, da elurtea tristea da an. Zenbat eta mendiagoan eta tristeagoa izaten da elurra. Alturan, lañoa ere sartzen da lurreraño, ta, illunabar aldean, txantxangorria gizonagana biltzen asten danean, ixtilla txat! txat! tellaturik bera... Orduan ez da ura paraje alaia.

Pasa egin bear izaten da ura, gero udara ikusiko bada. Batanez beste, onak eta txarrak, danak pasa bear. Gure anaia zarrak, neguko denboran ta, ola esan oi zion aitari:

–Basarri au salduta, norabait or bera joan bearco degu!

Gure aitaren erantzuna au izaten zan:

–Basarrian lana egin bear badek, ez saldu; au baño basarri ero-soagorik ez dek billatuko ta!

Uztapide baserrian,
1974.

UZTAPIDEKO FAMILIA

Amona zarra ezagutu genduan asko. Gu sasoirik onenera etorri-
ta ere, bizi zan ura artean.

Gure etxean argi-indarra, nik ogei ta lau urte nituanean, sartu zan,
da ura etzan piatzen sorginkeri oiekin. Kuartoko argia ere beste batek
pixtu bear: gure arrebak edo amak edo batedobatek beintzat.

Arditan izan da bustita etortzen bagiñan-edo, ark edukiko zuan
gure kontua: oñetakoak eta erropak pronto eukiko zituan gaixoak.
Kantu bat bazuan, beti guri kantatu oi ziguna, arditatik etortzen
giñanean:

*Gure lendabiziko
artzaitxo pobriak,
eguzki aldetikan
berriz erregiak,
aiek ziran lenengo
bisitatzalliak.*

Gabon-kantak izango ziran oiek noizbaiten, eta ark pixkaren bat
gogoan eukiko zituan artean, da uraxen kantatu oi zigun guri.

Maite giñuzen amonak! Gu bereak izan bagiñuzen ere, ez giñu-
zen maiteago izango! Bereak ere bazituan mordoska bat, maitatu
nai izan ezkerro. Amabi bazituan, beintzat, bereak ere: sei seme ta
sei alaba. Guk ere ezagutu giñuzen. Baña maitetasunik etzizaion
palta ala ere ari.

Gure amona ori larogei ta zazpi urterekin il zan, mundu onetan
bere gora-berak ikusita.

Emeretzi urterekin ezkondu zan, berak esan izan zigunez. Be-
liosoro-goikoa baserrikoa zan berez, eta ezkontzaz etorri zan Uzta-
pidera.

Andik urte gutxira zorioneko gerra zibil atera omen zan, eta
gizona gerrara joan da bi alaba ta semearekin gelditu omen zan.

Zarren biak alabak zituan, eta irugarrena semea, gure aita izango zana.

Gure aita besoetan da bi alaba zarragoak bere ondoren zituala, etxetik atera omen zuten gudariak edo soldaduak, eta bide-puska batean eraman omen zuten: Gizona nun zuan esateko, bestela etzio-tela etxera joaten utziko!

Gizona etxean gordeta zegoala uste zuten soldaduak; eta ordu-rako, gudariak edo soldaduak atariko atea jo zutenean, etxearen azpiko aldeko leiotik salto egin da joana zan gure aitona.

An dago orain ere arek salto egin zuan leioa. Bost bat metro altura idukiko du, eta andik salto egin da joana zan gure aitona.

Etxeari su eman ere egin zioten bi edo iru aldiz, baña atzera berak itzali omen zuten.

Orrela ibili ondoren, etsi omen zuten etzietela ezer ateraziko gure amonari, eta utzi omen zioten bere etxera joaten.

Aitona beltza edo liberal izenekoa omen zan, eta bere lagunak Getarian omen zeduzkan. An presentatu omen zan, eta arma artu omen zuan.

Aren billa etxera joan ziranak, berriz, karlistak omen ziran.

Gure aitonak bi illabete bere borondatez gudari pasa zituala-ko sei seme gudaritzatik libratu zituan; gerra irabazi baitzuten beltzak.

Orduan ere anaiak alkarren kontra gerran!

Gure amonak anai bat bazuan karlista aldetik ibilia; eta senarra, berriz, liberala.

Eta pentsatu orduan ere zenbat diru zan langilleen artean: Emen iñun lanik ez ta Naparroara joan omen zan basora, illeko bost ogerleko edo durotan, gure amonaren anaia ori. Bein baño geiagotan aditu nion berari, gure amonaren anaiari, gauza ori.

Guk, alako gauzarik batere pentsatu gabe, esan izan genduan:

–Naiago nuke biar bertan gerra aterako balitz! Eta gure amonak etzuan ondo entzuten gauza ori:

–Ez dakizute, gizarajoak, gerra zeñen gauza txarra dan! Nik bezela ikusita bazendukate, etzenduteke orrelakorik esango! –erantzun izan zigun.

Arek gerrari bildur gogorra zion.

Gero alargun gelditu zan, gizona ilda, amabi seme-alabarekin, ortxe berrogei ta amar bat urtetik gorako aundirik gabe; eta aien ardura ere berak iduki bear.

Guk ez genduan aitona ezagutzeko zoririk izan.

Gizona il zitzaion, baña bestela etzuan sendian edo pamelian oso suerte txarra iduki.

–Ogei seme-alaba azi ditugu –esan izan zuan–. Nik amabi eta erreñak zortzi. (Gure ama da atzeneko au). Eta, etxe onetatik, ez da atera nere gizonaren gorputza besterik, irurogei urte onetan. Irurogei urte dira ni ezkontzaz etxe onetara etorri nintzala oraintxe!

Berak sei seme ta sei alaba zituan, eta gu ere beste lau seme eta lau alaba giñan. Beraz, amabi seme-alabarekin alargunduta gelditu zanak, zerbait esango zukean.

Danak etziran izango gazteak, baña semerik gazteenak, beintzat, justuan ezagutu zuala esan izan zuan bere aita.

Dana dala, mundualdi ederra igaro zuan ala ere gure amonak. Larrogei ta zazpi urte ez dituzte arrapatzen danak, ustez ondo kontu eginda ere.

Len esan bezela, larrogei ta zazpi urte bazituan il zanean. Ala ere etzan aspertu bizitzen. Gure arreba zarrenari ala esan omen zion, il bear zuan aurrean:

–Nere lagunak, geienak joanak ditun, baña oraindik ere etzeukanat, ba, iltzeko gogo aundirik, onoko mutil auek ementxe utzita!

Ura iltzen da guk orduantxe sasoi ederra. Orain joan da gure orduko sasoi ere. Mundu au olaxe da, ta onela segiko du onezkerero.

Aita, bear zan bezelako gizona zan. Broma bear zanean, broma; ta, serio bear zanean, serio.

Beñere etzigun berandu etorri giñalako ezer esan, baña ixil samarrrik bai ibilli, eta erraza izaten zan ark zer nai zuan antza ematen. Ura piska bat aztu arte, ez egin bear berriz.

Beti errespeto aundia izaten genion guk. Ura «Madarikatua!» esanaz asten zanean aurrean zituan ganaduai-edo, etzan giro izaten. Etzuan maldizio aundirik esango, baña txiki oietatik bai ugari. Arraioa ta puñeta ta orrelakoak nai aña.

Ogei urterekin, nik ez nuan bertsotan da orrela aitaren aurrean egiteko ausardirik.

Gizon aundia zan: metro bat eta irurogei ta amabost bat zentimetro izango zan. Sasoiari larogei kilo pisatzen zituala esan oi zuan. Guk ezagutu genduaneko, piska bat bajatzera egiña zan.

Ama, berriz, on utsa zan. Ark ere errieta egin oi zuan, baña etzuan miñik ematen aren errietak. Berak titia emandako umeai nola kalte egingo zien, ba? Konseju onak ematen bai saiatu oi zan ura. Guk askotan ez genion kaso geiegirik egingo baña. Aitari bezelako bildurrik ez genion izaten ari. Ama zala beti gogoan. Errespetoa bai beste danai baño geiago.

Emakume aundia zan. Larogei ta amar bat kilo izango zan gutxienez. Zortzi seme-alaba azi giñuzen da etzuan gutxi egin.

Guk gurasoekin ez degu deskontenturik izan. Guk, aien tokian izan bagiña, geienaz ere ainbeste egingo genduan. Ez giñan nai bezela aziak izango, baña denbora artan badakigu etzala errez. Oraingo modurik etzan orduan izaten.

Aitaren anaiak, iru Ameriketara joan ziran. Iru gazteenak, segi-rakoak, mutillak ziran, ta aietxek irurak Argentinara joan ziran. Baña an ere aspertu egiten da bat. Atzera etorri ta emen ezkondu egin zan irutatik zarrena.

Bestea, bigarrena, iru aldiz joan ta etorri ibilli zan, ta ura atzera etxean geratu zan.

An bei jeizten aritu ziran aiek *tamboan*. Beiak nagusi batenak, eta jeizten zan esnea erdira.

Irugarren anaia, berriz, berrogei urtean etorri gabe egon zan, baña akordatu zitzaion ari ere; noizbaiten etorri zan da emen ibilli zan ura ere. Beste lagun bat eta biak, Arruakoa bestea, atzera joan ziran; eta an bukatu zan, oso zartu gabe. Irurogei ta zortzi urterekin il zan.

Bi anaia gazteen auek solteroak ziran. Batek etxean lan asko egin zuan. Ura ere il zan, irurogei ta amar urterekin. Onek larogei urte zituan orain, bizi izan balitz; eta besteak, Amerikan il zanak, berriz, irurogei ta amazpi. Ura gazteagoa zan, baña danak bukatu ziran gure aitaren senideak.

Gero, beste senide-taldea gu; zortzi bagiñan gu ere. Bat illa; besteak, danak bizi gera oraindik. Ni naiz zazpietatik erdikoa, ta nik ere irurogei ta lau urte baditut. Batanaz beste, danak nik aña urrean izango dute. Lau arrebak gazterik ezkondu ziran, da pameli aundiak dituzte. Anaiak ere bai: bederatzi baditu.

Beste bi anaiak emen gelditu giñan, Oiartzunen, eta gu alkarrekin bizi gera. Nik andrea ta seme bat dauzkat, eta bestea illa degu.

Anaia, berriz, mutiltzar dago. Etxe bakoitzean edo basarri bakoitzean mutiltzar bat bear zitekeala aspaldiko esaera da; eta, gure au baño txarragorik ez balitz, bi ere artuko nituzke nik. Onen bearra badegu guk. Fabrikako lanak egin da gero, etxekoak. Ni aspaldian ez naiz asko gauza, ta onek berdin egiten ditu.

Beñere pazientzitik aterata ez det ikusi oraindik. Beti txistutan edo kantuan bere lanak egingo ditu. Irurogei urte onetan berarekin nabil ni, eta oraindik ez diot biraorik txikienik ere aditu. Arraioa ere oraindik ez du esan nere bistan. Ori apuntatu litekeala uste det.

Nik ez dakit sufrituko duan edo ez duan orrelakoa izaten. Baña asko sufrituko balu, ez det uste izango litzakeanik dan bezelakoa. Nik uste det sortu egin dala ori orrelakoxea. Indarrean ez dago ori egiterik. Egun baten edo bi an egingo du; baña, bestelako jenioa baldin badu, berealaxe eroriko da.

Beste anaia Zestuan bizi da. Ura basarrian gelditu zan, gu onera etorri giñanean. Orain arreba gazteena dago Uztapide basarrian; eta

anaia Zestuan tabernarekin, bere pameliarekin. Anaia ura ere estimatua genduan; alkar maiteak giñan gogotik,

Eizean ibilli oi giñan. Iru anaiak genduan afizioa. Birek iruren lanak egingo giñuzen guk, irugarren ura eizera joatearren. Zenbait etxetatik ez da erraza izaten eizera joatea ere; baña gurean etxeko anaia bera zan amorratuena ta errez joaten giñan. Etzan gurean errietarik izango eizera joan giñalako. Etxera etorritakoan, lana egin bear, baña udazkenean pare bat illabete, azaroa ta abendu geienak, eizean pasatzen giñuzen, batere ollagorrik bazan beintzat,

Txakurrak ere onak izaten giñuzen. Ibilli egin bear txakur onak eukitzeko, ta gu asko ibiltzen, berriz.

Zenbat iltzen genduan, berriz, ez noa esatera. Eiztariak gezurti-pama aundia daukagu, ta egia esanda etzenduteke sinistuko ta ohea da ixilik egotea.

Gu ain ondo bizi etxean da andik ateratzea asko kosta zitzaigun guri. Baña etzegoan beste erremediorik, eta atera egin bear. Etxean illobak gu aña aundi egin ziran, ta aiek bultza egiten zuten. Etxetik alde egiteko esandakoan, oso arteera txarra egiten da, ta pentsatu genduan alde egin bearco genduala, iñork agindu baño len.

Orrela etxetik alde egiten danean, lan ona egiten da berriz joateko ere. Ta orain gu aruntz joateko beti pozak egoten gera. Ta berak ere alaxe egoten dirala sinistuta egoten naiz.

Koñata ere lengusua degu. Ark ere joatea nai izaten du. Gu ezin joan izaten gera oso maiz.

Anaia, lengusuaarekin ezkondu zan, ba, ta bederatzi seme-alaba badituzte. Batzuek ezkonduak; etxean semea. Ark baditu lau seme-alaba, ta ez dago etxeko abizena galdu bildurrik.

Gu onera etorri giñanean, bost seme-alabarekin gelditu ziran gure anaia-ta. Gero, bi alditan bixkiak izan zituzten, da orrela iritxi ziran bederatzira.

Lau arrebak ere, bi Endoian da beste bi Lasturren, an bizi dira. Aiek ere pamili aundiak dituzte. Danak basarrian dira.

Pamili aundia azteko, basarria dala onena esango nuke neuk. Kanean ume bakoitzak zaitzalle bat bear izaten du; ta basarrian, berriz, etxe-jiran zelai zabalen bat izango da leku geienetan, da ara bialdu. Ta, bat edo beste piska bat gogortuak badira, ondo maneja-tuko dira aiek.

Tripa betetzeko, berriz, beti izaten da zerbait, eltzekai ona bein-tzat: babarrun gorria, edo taloa ta esnea. Txerri pare bat galantak bota neguan da olaxe.

Gu olaxe aziak gera. Orain basarriko bizimodua ere ederki gan-biatuta dago, baña garai baten basarrian etxeko janarekin pasa egi-ten zan. Orain ainbeste gauza etzan kaletik ekartzen orduan. Orain basarritarrak kalekoak bezela jarriak daude.

Orain ez da talorik eta esnerik jaten, probatzeko ainbeste baizik. Nik ura ere ez. Nik ainbat gaztetan janak izan baziran, etzutela orain gogorik edukiko esaten diotet nik, probatzeko ere.

Guk etxetik lan asko egiten genduan basoan, da sekulan ez genduan jatekorik ordaindu. Etxean gosaldtu eta apaldu beti, bazkal-du mendian egiten bagenduan. Olaxe izaten giñan gu bi anaiak; bestea, orain nerekin dagoan auxe. Sekula ez genduan izan dirua entregatu bearrik guk etxera; ala ere ez genduan pilla aundirik so-bratu.

Urrengo, etxean giñanean, lagundu ere egiten genduan. Ez giñan lana egiteko beldurrak egongo. Olaxe gu anaiak arreglatzen giñan alkarrekin. Batek zerbait palta badu, diru piska bat-edo, ta besteak baldin badu, ez degu guk alkar serbitzeko papelak firmatu bearrik izan. Lenbizi etxekoak, eta, aiek arreglatu eziñekoa baldin bada, orduan joango giñan besteren batengana.

Lau arrebak, berriz, gazterik ezkondu ziran, da aiekin ez gen-duan guk, anaiak alkarrekin ainbeste tratu eduki. Orrekin ez det esan nai aieri ez geniela nai. Maite giñuzen aiek ere, baña geiena pasa zuanak ere, etzituan ogei ta iru urte pasa izango etxean. Gaz-teen biak egun batean ezkondu ziran, da bitan gazteenak ogei urte

zituan; orregatik, ez genduan eduki anaiak alkarrekin ainbat denbora pasatzeko suerterik.

Anaia gazteena ogei ta iru urterekin il zan, da ark etzuan mundu onetan asko gozatzeko suerterik eduki. Urteak pasa ditugunak ere ez gera kontentu. Oraindik ere gutxi dala uste degu, ta ez da errez guri gustoa egiten. Jaungoikoak nai duana izan dedilla!

Uztapide, herriko seme kuttun, Zestoan 1980an.

ESKOLAN

Eskolara umetan, beste danak bezela, gu ere joaten giñan.

Ogei bat basarri giñan ballaran: bost edo orrela Zestuako parte-koak, eta beste gañerakoak Debakoak. Maistra Debako partean egoten zan. Kobratu ere Debatik egiten zuan, da Debako etxe oietan danetan egoten zan txandan. Iru illabetetik iru illabetera aldatzen zan. Batean basarri batera ta bestean bestera joan bear izaten genduan guk eskolara.

Guk eskolan zer ikasten genduan galdetuko luke zenbaitek, eta eze asko ez, baña dotrina beintzat bai. Ori, aurrenetik asi ta atzenearno dana, ta bearko gañera orduan Arruan zegoan bikarioarekin. Bestela alperrik joango giñan arengana Pazkoako denboran txartelara, orduan txartelak izaten ziran da. Dotrina ondo etzekianak etzuan izango txartelik.

Irakurtzen ere ikasi genduan frenorik gabeko automobillak bezela: ez puntu ta ez koma. Dana segiran. Guk ez genduan iñon kerarik egiten. Lana ugari ateratzen da orrela.

Eskribitzen ere jarduten genduan, ortografia auzoan. Baña ni orrekin serbitzen naiz orain ere. Zer nai dezute, ba? Orain irurogei urteko kontuak esaten ari naiz, ta orduan etzan oraingo konturik. Orain, ogei urte arte eskolan ibiltzen dira, ta alare ez dute oiek ere naikoa ikasten.

Kontu ateratzen ere asi giñan, baña ez genduan izan denborarik. Lau reglak ikasi giñuzeneko, beste lan batzuetan asi bear izan genduan.

Manuskritua beste libro bat bazan. An irakurtzen asi giñanean, bai erronka ederra:

–Ni manuskrituan asi nauk! –beste lagunai.

–I, bai; ik or ere laister irakurriko dek!

–Ez, motell! Ez dek erraza! Au ikasi orduko denbora pranko joango dek!

Ura ikasi baño lenago, etxean zai jarriak beste lan batzuekin.

Eskolako liburuak ere erderazkoak izaten giñuzen. Aiek ere aldrebes. Guk txinoa izanda bezelaxe konprenditzen giñuzen. Irakurtzen ikasi egiten genduan, da zer irakurtzen dan ez jakitea ere gauza tristea da, baño orduan erderaz ikasi nai izaten zan. Baña erderazko liburuak irakurriarekin, noizko ikasten asi ere? Pazientzi ederra bear izaten genduan. Eskerrak guk ez genekigula zertan ari giñan ere. Maistrak berak etzuan jakingo guri esplikatzten geiegi ta ibilli zerbait.

Dotriña, uraxe euskerazkoa. Ura sikiera konprenditzen genduan. Jakiten zan zer irakurtzen ari giñan; da uraxe ikasi genduan bai ondo, ta komunioa egin genduan. Nik sei urte nituaneko egin nuan. Besteak ere alako moduan ibiltzen zirala uste det. Orduan, komunio txikia esaten zaion ori egin da pakea izaten zan. Komunio aundia egiten gero asi ziran, amabi urterekin da orrela.

Jolasak ere bagiñuzen: *erria kation* da orrelakoak. Bi edo iru jarri *erretzen*. Ikutu egin bear izaten zitzairen, bildu arbola batera edo orrela, ta an jarri soka luzena.

Libratzea ere izaten zan: erre gabe zeudenak, danak an ibiliko ziran bueltan; sokari ikutu ezker, libre izaten zan soka dana. Soka umeakin egiten zan, eskua batak besteari emanda.

Pelotan ere ibiltzen giñan zelaiean. *Ziarrera* esaten genion. Erdian arraia egin da arraia pasa bear izaten zan. Guk ez genduan frontoi bearrik izaten. Orain fubolean ibiltzen da ala. Orduan ez genduan guk baloirik ezagutzen.

Arruara jetxitzen giñanean, bai guk poz ederra! An bazegoan, ba, frontoia! Ez giñan bereala aspertuko, guk ura libre arrapatzen bagenduan. Antxe bai gozatuko giñala! Etzan izugarria ango frontoia ere; baño, gu an zelaiean *ziarrera* oituta, beste grazi bat izaten zan, frontoia txarra izanda ere. Guretzat etzan frontoi txarrik orduan.

Tikili-takuluak ere izaten giñuzen, ba, ta aiek ziran onak! Intxusari muna atera ta trapoarekin takoak egin. Zeñek baño zeñek obeak eukitzen giñuzen takoak. Gogortu ta luzaro ibillitakoak obeak iza-

ten ziran. Tira ta atzera billatu egin bear, al bazan beintzat. Tako onak eukiko giñuzen pare bat edo iru bat, eta soldadua gerrarako baño obeto preparatuta egoten giñan gu.

Gure lagun batek beti *tikili-takuluak* onak izaten zituan. Esko-latik etxera gentozela batean, basarri baten ondoan ollo-mordo aundia zegoan, da ura beti ixilik ibilli oi zan, gure lagun ori alegia. Beti egingo zuan zerbait azioa ta tiratzen du ollo-pilla ortara; sartzen dio bati ipurdiko luma tartean takoa ta aren karraxiak olloak! Ura mogitu zanean, baita besteak ere danak. Guk jarri genduan an eskandaloa!

Bai, guk ere andik aldegin bear izan genduan aguro. Etxeko andrea bestela etzan aterako gozoa; etzan ondradu oietakoa ere. Arrazoi pixka bat ere bazuan orduan. Etxe-buelta itxia izaten zuan; kurioso eukiko zuan ark. Gu urrengo egunetan antxe pasako giñan beldurrak, baña etzigun beñere ezer esan, da gu konforme gelditu giñan.

Burrukan ere ibilli oi giñan, ta benetan gañera. Irutik bira izaten zan gure burruka, erdian arraia eginda. «Bat, bi, iru!», ta eldu orduan. Anka arrapatzen bazan, suertea izaten zan. Berdin samarrak baziran, beintzat, derrepente botako zuan ark. Anka arrapatzen ez bazan, gerritik edo orrela, ta burruka berdiñagoa izan oi zan orduan. Pena izaten zuan azpira joaten zanak.

Txori-kabiak billatzen ere ibiltzen giñan, ta billatu ere bai. Gu umeak giñanean, an baso aundiak ziran, da txori asko izaten zan. Nik billatutakoa beste batek billatzen bazuan, ori izaten zan txarra. Begiratzera ginjoazenean ere, zer kontua eukitzen genduan! Iñork ikusi gabe ta ezkutuan ibilli bear.

Umea olakoxe ilusioakin bizitzen da. Umetako gauzak akordatuta ere, parrez egoten naiz askotan.

Arbola luzeak ere izaten ziran batzutan, da aietan beleak eta zapelaitzak eta orrela egiten zituzten. Igo egin bear ara. Ni ez nintzan oso motela. Luzean da naiago. Baña, an gora joandakoan, kabia zarra igual izaten zan. Orduantxe izurratu.

Amorriak arrapatzen ere ibiltzen giñan. Gure etxea goiko gañean dago; baña, bero aundia egiten bazuan, jeixten giñan bera ta agortu egiten genduan erreka. Lana egin bear izaten da. Lau bat lagun jarri, ta txandan baldeak artu ta putzuak ustu. Erreka soilla, berriz, bera joaten zan gizona añean, ta an etzegoan lana egin bearrik.

Txakurra bazan gure auzoan, agortutako tokian aguro arrapatzen zituana amorriak. Gu, agortu ta aurrera joaten giñan, baldin bazan artuta. Baña ura zai egoten zan, ia atzera gelditzen ote zan. Beti gero ere bateonbat azaltzen da arri tartetik-edo, ta ura zai egongo zan, ta artu ortzetan ta jabeari ekarriko zion ark.

Putzu aundienak ustu ta guk zer erreka-saillak pasatzen giñuzen! Orretarako korriente aundia ezta bear izaten baña. Ur asko balijoa, putzua ustu baño geiago bete egingo litzake. Jakiten genduan guk noiz joan ara: udaran, urak baju zeudenean.

Etzan amorrairik galtzen. Txikiak bizirik gelditzen ziran, da segituan etortzen zan ura. Ta guk arrapatzen giñuzenak ere, berriz, etziran galtzen.

Erreka agortzea ez da libre izango, baña guk egiten genduan ura ere. Sekula ez giñuzen iñork arrapatu, ta ortantxe segitzen genduan guk.

Arrika ere afizio gogorra genduan. Batzuk alde batetik eta besteak bestetik jarri, ta ia, motell! An izaten zan gerra! Batenbatek buruan zuloren bat ez bazuan, kontentu. Askotan artu ederrak eta segi! Belaunean edo ankan-edo izan ezkeru, ondo; iñork etzuan jakiten. Ixillik jendea. Ikusten ez bazan, jai zegoan.

Gure auzoan, batek arrikarako afizio ikaragarria zuan. Ni baño urte bat gazteago zan ura. Ainbesteko gogoa zuan ark arrika, landareak-eta zuritu egiten beti. Ta aitak zer pentsatu zuan? Alpa-pa bota berria zeukaten saillara bat, eta bildu antxe arria; gurdia bete, soro-baztar batera eraman da antxe ustu, okerrik egingo etzuan batean, da:

–Ia, motell, ba, oraintxe! Egun bateko lana badaukak eta egin zak!

Bai zera! Okerra egiteko tokia bear zuan ark. Ikusi zuanean besoa nekatu ta etzuala okerrik egiten, ezta golperik ere. Gurdi arria ia dana an gelditu zan osorik.

Arto-lastoakin ere egiten giñuzen armak. Aiek ziran onak, berriz, alkarri begiak ateratzeko! Puntan arri koskor bat jarri ta ia, motell! Ark badakizu zer indar ematen dion arriari? Eskopeta baten pare bada ura. Luzea izaten da ura, ta besoari luzatu gogorra ematen dio ark. Besoak zenbat eta luzeago, ta orduan da indar geiago.

Guardasol-ballenakin ere egiten giñuzen armamentuak. Ballena bat jarri doblatuta ta punta bietan lotu lokarriak, arkua egiten duala. Ta, dan bezela luzean, beste ballena ondo zorrozuta jarri, arkudun ari erantsi lokarritik; eta, ark egiten zuan muellearekin, sartuko zitekean ura egurrean ere. Ura erropaz gañetik sartu egingo zan; ta gorrian, berriz, begia arrapatu ezker, akabo. Ez akordatzen guri orduan min artzeko arriskurik zegoanik. Umea olaxe izaten da.

BERTSOTARAKO AFIZIOA

Nere bertsotarako afizioa zertatik etorria zan esan bear dizutet.

Orioko Begi-Exkela etortzen zan kanta-papelak saltzera, ta guk erosi egiten genizkan. Arruan meza ondorenean izaten zan. Asten zan kantatzen, ta papela dana kantatu arte etzuan batere saltzen. Bazekian ark berak ere ondo kantatzen zuala, ta, papela oraintxe dana pasatzen zuan orduan, asiko zan partitzen, da aitarene egiteko denboran mordoa saltzen zuan.

Gero gu ere asten giñan, ba, kantatzen, da ezin ark bezela kantatu, ta guk esaten genduan orduan:

–Arraioa! Orioko Exkelak sartu ziguk ziri ederra!

Baña, berriz ere etortzen zanean, ez genion guk erosi gabe utziko.

Orioko tenorra zan ura, ta ark bezelako grazia zuanikan ez nuan nik sekula ikusi kantatzen. Aren doñua aparta zan. Batere indarririk egin gabe boza altxatzen zuan. Ark, zenbaitek bezela, etzuan lepoko zañak tiratu bearrik. Arruako plazan kantatzen asten bazan, lotan zeudenak ere esnatuko zituan ark.

Bixta txikia zuan. Papela irakurtzeko, oso urrera begiratu bear izaten zion. Amar bat zentimetro edo ola izaten zan tartea. Baña begietan palta zuana, bozean bazeukan sobre.

Gorputzez gizon aundia zan, altua, arpegi luze samarra, buru makur piska batekin. Metro bat eta irurogei ta amar zentimetro edo larogei izango zan. Ura gizon ederra zan.

Gu beti ura etortzeko pozak egoten giñan. Ari kanta-papela erosi ta ardizai joaten bagiñan, goizean artutako papela eguardirako buruz dana ikasiko genduan; da, arratsaldean, papela etxean utzita ere kantatuko genduan.

Bertsotarako nere asiera ortitxek izan zan batik-bat. Beintzat, nik zortzi urte nituanean ikasitako bertsoak, gogoan dauzkat orain-

dik. Pentsatu besterik ez dago: zortzi urterekin asi ta amaseirekin-
-edo tabernara joaten asi giñanerako, burua dana bertsoz betea
gendukan guk. Eta orduan, bertso zarra batzuetan da berria ere
igual tartean bakarren bat, olaxe asi giñan bertsoetan.

Auetxek dira nik lenbizi ikasitako bertsoak:

*Mutillak egon arren
burlaz ta erronkaz,
gaubaz ixillik dabiltz
korritutzen anka,
txakur asko ipintzen
dituztela zaunkaz;
ibillera txar asko
andregaien paltaz.*

*Kontzezion izena
nik dadukat legez,
munduan korritua,
euskalduna nerez;
ez nau engañatuko
edozeñek errez,
beintzat len izan dedan
bezelakuak ez.*

*Migel Inaziyo da
pretendiente au,
gezurrakin lotsetan
erabillitu nau;
ustez balio ditut
ark bezelako lau,
ostikuaz joko det
toriatzen banau.*

*Senar eskasarekin
bizitza tristia,
ona datorren arte
obe da uzitia;*

*eder galanta nago
sasoiko gaztia,
egokituko al zait
bat edo bestia.*

Auetxek dira lenbizi nik ikasi nituan bertsoak. Orioko Exkelari erosi nizkion. Zortzi urte geienaz eukiko nituan artean.

Oraindik ere gogoan daukat gizon aren postura. Traje arizko batekin-da kurioso ibiltzen zan ura; ongi jantzia. Elizako kantorea izan bear zuan. An ere kantatuko zuan ark beste askok añean, elizan alegia.

Onoko auek ere ari erosiak dira. Estropada-bertsoak urtero eka-rriko zituan ark:

*Oien izketa gure artean
dago ederki jasua,
ez al zaiñute akordatutzen
lenagoko erasua?
Iru urte da artu zutela
izugarrizko mazua,
negarrez egon ziran orduan,
etzuten egun gozua.*

*Erri txiki au menderatzeko
Jose-Maritarren griña,
Orion dauden arraunlariak
badira oientzat diña;
gaizki esaka jardun dirade
guretzako alegiña,
lengo ipurdikua sendatzen
badaukate zer egiña.*

*Gizon oiekin gu jokatzeko
jarri giñan beriala,
beldurtu ez bazian uste det
nik etorriko zirala;*

*Zumaiatikan esan digute
txalupa igualak dirala,
ori sinisteko ez pentsatu
orren txoruak gerala.*

*Orduan zer izan nuan
orain nago adierazteko,
tostan ezin ondo kabituta
arraun-lanian asteko;
gizon petral batek esan zuen
zerrakiñ anak mozteko,
ez al zan iñor orri orduan
bizkar-ezurra austeko? (1)*

Estropadak orduan, oraingo aldean, afan aundia izaten zuten. Irabazten zuanak seguru jarriko zizkan bertsoak batenbati. Ta ura izaten zan orduko bertso-saltzallea, Begi-Exkela alegia.

Azkenean, beste danak egiten dutena ark ere egingo zuan. Ezkutatatu zan beintzat emendik, eta orain ez da ez Begi-Exkelik eta ez bertso-saltzallerik. Akabo aren doñu ederrak eta bertsoak.

Bestea, Asteasuko Aranburu-berri kanta-papelak saltzen ibiltzen zana.

Ura gizon lodia zan. Brusa beltza ibiltzen zuan ark soñean, da lepoan pañuelo zuria. Eun bat kilo igual izango zan ura; gizon patxarazkoa.

Ark bertsoak berdeak izaten zituan. Guk uraxe nai. Bestela erosiko ez bagiñuzen ere, berdeak baldin baziran segituan erosiko giñuzen, da bai ikasi ere.

Baten, Zestuara perira etorri zan kanta-papelak saltzera. Asi zan kantatzen, da orduan ere berdeak ark. Berealaxe mikeleteak arrimatu zitzaizkan, ta ez kantatzeko. Ta ark baietz, ia zergatik ez, ba. Ta mikeleteak orduan:

(1) Bertso auek, seguru aski, Gazteluk jarriak dira, 1919 urtean. Ikus: Auspoa, 61, 109 orrialdean asten dan bertso-sailla, 11,13, 7 ta 12garren bertsoa.

–Bertsoak formalidade piska batekin jarri ta etorri beste batean!
Orduan utziko dizugu! Oiek ez dira ametitzeko modukoak!

Bai, laister pentsatu zuan ark zer egin: plazan silla baten gañean txutik jarrita ari zan lenago, eta artzen du bere silla ta an dijoa tabernara, ta asten da an kantatzen.

Bazuan zeñek entzuna! Ango jendearen emana! Boza ederra zuan ark ere; ez Orioko Exkelak bezin ona, baña bai boza ederra. Ta asi zan kantatzen tabernan, ta bazuan zeñek eresia. Ango tira bearra ta ango bultza bearra!

Mikeleteak mesede ederra egin zioten ari, kalte egiten ziotelakoan. Bestela erosiko etzutenak, orduan erosi egiten zuten papela. Mikeleteak kantatzea galerazia zala jakitea naikoa zan papela erosteko. Amar zentimo izaten zan papel bakoitza, baña ark diru-mor-doa bildu orduan ere. Olaxe manejatzen zan ura.

Gauza galeraziak beste grazi bat izaten du. Ori zinea bezela izaten da: emezortzi urtetik gorakoentzat esaten badezu, izango du estimazioa; ikusiko dezu nola salduko dituzun sarrerak.

Nik ere, egia esan, naiago izaten nuan berdea. Gaztea txoroa izaten da, ta gu ere bai orduan. Orain ere obe genduke ala bageunde. Orain txoro-usaiak ederki aldeginde gaude.

Arozpideko mutilzarra zan arentzako kontrario polita. Batean egin zuten saioa Aranburu-berrik eta Arozpidek. Zestuan ferian bildu ziran biak, eta an ziran angoak! Aranburu-berrik etzuan ezagutzen bestea, eta Arozpidek bota egiten zion beti bertsoa ta asi zan, ba, Asteasu ere.

Arozpidek:

*Aterata daduzkat
bertsotako planak,
laister egingo ditut
Asteasun lanak;
gu baño ume eskasagorik
ez du egin amak,
andre bana mantentzeko
kapaz ez geranak.*

Asteasuk:

*Aizazu, Arozpide,
zure izaera
kalkulatuta daukat
gutxi gora-bera;
beriala ementxen det
esateko era:
oriñelak garbitzeko
aproposa zera.*

Arozpidek:

*Gaur ez dago gu emen
lotutzeko katik,
danak berdiñak gera,
bat ez da apartik;
gonbita agintzen dute
kantatziagatik,
gaur ez gaude erthenik
taberna onetatik.*

Asteasuk:

*Arozpidekin lenbizi
gaur naiz alkartuta,
gauza onik ez dago
oni barkatuta;
gizon au arkitzen da
oso kargatuta,
laister ikusiko da
zutik lo artuta.*

Olaxe egiten zituzten egundoko saioak. Biak mutilzarrak ziran, da atzenerako ondo arreglatzen ziran. Gaizki esan bai, baña etziran aserratzten.

Arozpide orrek bertso batzuek bazituan askotan kantatzen zitanak. Guk buruz ikasita eukitzen giñuzen, da aietxek kantatzen

zizkan ark; karretea bezelaxe errez kantatu ere, eta amorrazi egiten zion Asteasuri. Lau puntuko motxean kantatzen zuan ark beti, ta erreztasun aundia zeukan, nola betiko bertsoak ziran. Artan eukitzen zuan laiñeza.

Asteasu bera ere etzan edozein moduz lotsatzeko moduko gizona, baña ark amorrazi egiten zion ordea.

Nik ere bein egin nuan gutxi edo geiago Asteasurekin bertsoan. Artean gaztea nintzan, da ez nuke esan nai onekin ark bezela egiten nuala. Amasei urte geienaz idukiko nituan, da, nai izan balu, errez egingo zituan nere lanak, baña neretzako moduan egin bear.

Ni ezin atrebitu izaten nintzan bestela, eta lagunak asteko ta asteko. Asi nintzan, ba, ta bildurrak lenengo; baña egin nuan saioa, ta kontentu. Zer kantatu genduan ez daukat gogoan orain. Guk, beintzat, Asteasurekin bertsoak kantatu giñuzela-ta, ez giñan ustez txikiak izango. Orduan kantatu giñuzenari eskerrak; bestela orain etzegoan kantatzerik.

Emendik ezkutatu zan. Orain Jaunak eman deiola betiko deskantsua!

Bizkaiko Prudentzio Abarrategi, au ere kanta-papel saltzen ibiltzen zan.

Au beso-motza zan, da onek ere boza ederra zuan. Jeneralean, papel saltzen zebiltzanak, geienak, eztarri onekoak izaten ziran; bestela ez baitu balio.

Kantu txarrak ere onen plantan kantatu bear dira. Boza ona daukanak, askok egiten du ori. Engañatuko zaitu: bertso ontzat erosiko dizkazu, ta gero asi zu kantatzen eta txarrak igual aterako zaizkizu. Baña etzan tranpa aundia izaten: amar zentimo izaten zan guzia ere.

Besoak biak motzak zituan bizkaitar onek; eskumuturretik moztuak.

Jaten ez nuan beñere ikusi; ez dakit nola manejatzen zan; baña dirua ederki kontatzen zuan. Brusaren patrikaran ibiltzen zituan sosak; esku-mutur batekin aterako zituan andikan; zabala zuan, ba,

esku-muturra, ta gañean aterako zituan, da beste esku-muturrarekin botako zituan zure eskura pezetaren ganbioak. Olaxe manejatzen zan ura.

Brusa urdiña ibiltzen zuan ark, eta luzea gañera. Onek etzuan kanta berderik saltzen. Au libre izaten zan mikeleteakgatik. Onek plazan trankil kantatzeko modukoak izaten zituan. Etzan bildurrak ibilliko ura ta ezkutuka. Plazaren erdi-erdian jarriko zan. Boza ederrarekin kantatu ere egingo zituan, da asko saltzen zuan.

Gizon bikaña zan ura ere. Metro bat eta larogei zentimetro urrean izango zan luzean, da pisuan ere eun kilorako etzuan asko paltako.

Eskuetan pallo aundia zuan. Nik ez dakit berez alakoak izango zituan, edo, bestela, miñen bat artuko zuan. Nik ez nion sekula galdetu orrenbeste berari. Galdetzeko etzan oso gauza egokia ere, ta ortan gelditu giñan.

Gero, gerra-denboran, berriz, palta izan zan. Frantzia aldean -edo ibillia izan bear zuan. Nik ez nuan luzaro emen ikusi, ta an zebillela aditzen genduan.

Gero Erreterin ikusi nuan, aztu ta geroko batean. Piska bat zartzera egiña zegoan ordurako. Urte asko ziran nik ikusi ez nuala, ta ez da arritzekoa neri zartua iduritzea, onera Oiartzunera etorri ta geroko kontuak dira-ta. Emen ez dakit senideren bat edo zer eukiko zuan Erreterin. Nik ala pentsatu nuan.

Ura zarra da onezkero, bizi baldin bada. Ez det geroztik ikusi ta ez dakit zertan dan.

Bertsotarako gure asiera oietatitxek izan zan. Aitak perira joan da ekarriko zituan papelak, eta guri emango zizkigun. Ta guk artu ta bai ikasi ere aguro. Etzan pakerik izaten dana ikasi arte. Buruan artu ere bai orduan. Gaur ez degu balio ortarako ere.

ZURBANO

Ortan gaudela, gurasoak, eskolan da erderaz ere piska bat geiago ikasi bearko zala-ta, amairu urte nitualarik, Bitoria ondoko erri batera bialdu giñuzten nere anai bat eta biok, Zurbanora, udaran lana egitekotan da neguan eskolan. Udara luze samarra zan, baña pasa egin bear. An zerbait geiago ikasi genduan.

Sekula iñora atera gabeak giñan gu, Zurbanora joan giñanean. Arruara ta Zestuara bestetara ez giñan joan. Andik ateratzen asi ezkerro, begiak argi izaten giñuzen guk.

Treanean ere sekulan ez giñan sartu, ta ura ere nobedadea. Baña sartu giñan, beintzat, aita ta bi anaiok, eta etzan itzik entzuten; al-karri begiratu ta ixillik. Arruan sartu giñan treanean ta Elgoibar aldean edo orrela lenengo izketan asi giñaneko. Konfiantzan sartu giñan gero ta andik aurrera or nunbait.

Eskoriaza alde orretan asten da trena jo alde batera ta jo bestera, ta ez degula aurrera egingo.

Alako baten Gatzagaraño joan gera, ta an, berriz, elurra. Etzan orduantxe ere udaberria oso ona. Ama Birjiña Martxoko eguna zan da elurra mardul egiten zuan. Dana zuritu zuan,

Bitoria aldeko ordeka aietara azaldu giñanean, zuri-zuri dana berdin zegoan. Guk beñere ez genduan alako ordeka-saillik ikusi ta:

–Ikusten al dituk zer ordeka-saillak dauden emen? –esaten nion nere anaiari.

Ta:

–Bai, motell! Ikusgarriak dituk, ba! Ez nian uste onelakorik ikusi bear genduanik!

–Ez nik ere, motell! Emen lan-toki ederrak izango dizkiagu beintzat!

Artan goazela, Bitorira allegatu gera. An bazkaria egin genduan, da piska bat ikusi genduan Bitoria. Ta andik Zurbanora joan giñan.

Urrengo eguna igandea zan. Aitak an pasa zuan egun ura, ta arratsaldeko trenean aldegin zuan. Guk begiak ederki busti, aitak aldegin zuanean.

Ango alkatearen etxean egon giñan. Alkateak andrea euskalduna zuan. Lenengo bi egunak antxe pasa giñuzen, da, aitak aldegin zuanean, morroi-tokira joan giñan.

Anaiak, alkatearen semearen etxean zuan gero ere morroi-tokia, ta nik beste etxe batean.

Alkatearen etxean gaudela, erderaz ikasten asi giñan “*¡Ya lo creo!*”, ta “*¡Que barbaridad!*”, ta orrelakoak. Belarriak zai egoten ziran an.

Zurbano erri polita zan. An berriz ere juntatzen giñan jaietan-da anaiarekin, da berealaxen oitu giñan.

Len esan degun bezela, ordeka ederrak ziran. Etxeak banaka. Emen bezela, etzan tokirik arrapatu ezinda iñor ibiltzen an.

Erderaz, berriz, ez genekigun itzik, ara allegatu giñanean. Joan berria nintzan artean da joan giñan, ba, langa bat jartzera nagusia ta biok, eta ez dakit propio-edo; beintzat, palankarik ez genduan eraman, da nagusi orrek esan zidan:

–*¡Vete a casa y que te den la barra de hierro!*

Ni orduan bai zintzo joan nintzala etxera. Berrogei ta amar aldiz esango nuan nik bidean, da etxean, berriz, nagusiaren arreba atera zan atarira ta:

–*¡Que te den la barra de hierro!*

Parra piska bat egin zuan, baña nik nagusiak esandakoa egin nuan beintzat. Etzuten burlarik egiten. Gu okerragoak igual izango giñake. Saiatu egiten ziran erakusten.

Basarria zan an ere, eta lan-paltarik etzan izaten. Jorran-da, gerrietako otz aundirik gabe jarduten genduan. An ere ganadu gutxi izaten zan. An iru bat bei, idiak, eta beste iru beor, ta aiek. Zaitzalle bat izaten zan errian, eta larrean ibiltzen ziran. Goizean askatu ta bialdu, eta arratsera arte etzuten aiek lanik ematen.

Len esan dedana, ordea, jorran izaten zan an lana eten gabekoa. Asi patata ta erramolatxa, ta baba, garagarra, oloa, garia, illarrak, zenteno; beste klase batzuk ere izaten ziran: *yero* ta *rica*, ta zeñek daki zenbat klase.

Oiek danak jorratzerako, denbora bear izaten zan; gero aiek trillatzen, berriz. Lenengo, ebaki. Ebaki ta lotu egiteko makina bazan, orain dala berrogei ta amar urte ere, idiakin ibiltzen zana. Urrena, pillatan jartzen giñuzen, da gero, illunabarreko preskuran, atarira ekarri. Goizean, eguzkiak berotzerako, larraiñean zabaldu, ta, eguzkiak berotzen zuanean, beorak artu ta lotu; trilloak erantsi arrastaka.

Trillo oiek ate baten posturakoak ziran, olakin egiñak. Batzuek, zerrak izaten zituzten azpian; eta beste batzuek, berriz, arriakin. Lastoa txikitzeko ziran aiek.

Olaxe jotzen giñuzen gariak, oloak, garagarrak eta abar. Garbitu, berriz, aizearekin larraiñean bertan, artu ta aizeari emanaz. An beti ipar-aizea izaten zan. Lastoa zegoan arte, egurrezko sardangoak izaten giñuzen, lau ta bost ankakoak. Eta, lastoa gutxitzen ari zan bezela, palak; egurrezkoak aiek ere.

Olaxe, garbitu, berriz, illabeteko lana izaten zan an gutxienez trilloan, jai ta aste. Jairik etzan egiten kosetxa erretiratu arte. Orain makina onak badituzte; kosetxadorak deitzen diete. Orain azkarra-go egingo dituzte,

Goldean ere ni ibiltzen nintzan. Nagusia –Baldomero zuan ize-na– eiztaria zan, da, lenengo arrasto bat edo bi eginda, ni martxan jarri ta bera eizera joaten zan. Ta ni antxe, nere amairu urterekin.

Erramolatxa asko egiten zan; azukre-erramolatxa, batibat; baita ganaduentzat ere. Azukre egiten zan fabrika urrean zan, ta ondo baliatzen ziran.

Gureztat etzan izaten ederra jorratzen; lan txarra. Ta atera ta entregatzen, berriz, jela izaten zan ta otzak gorriak ikusten giñuzen. Lur ta guzi ateratzen zan. Bi gurditan eramaten zan kamiora. An biak batera bota bear, ta lur busti ura dana urrengo goizean jelatuta

egoten zan. An ikusten ziran gorriak batetik bestera pasatzen, estaziora eramateko.

Gero estaziora eraman da an pisatu. Bere lur ta guzi izaten zan, da erramolatxa-jabeak garbiena botatzen zuan, da fabrikak, berriz, zikiñena. Zesto aundi bat bete zan. Ala, ura pisatu. Ark euneko zenbat galtzen zuan, andik kontuak ateratzen ziran da kito.

Ostegunetan egiten zan peria, ta Bitorira joaten giñan askotan, zerbait saltzera, nagusiarekin. Idiak eta gurdia artu, ta garia, baba, oloa edo zerbait izango zan. An amaiketako piska bat ere izaten zan. Orduan nagusia ta biok bapo.

Nagusia ere gaztea nuan. Ogei ta bat urte zituan, eta beti lagunak bezela izaten giñan. Nagusia zanik ez nuan beñere pentsatu. Beti berarekin jostatzen. Alaxe ibiltzen giñan.

Egurra ere urrutitik ekarri bear izaten genduan. *El Puerto* deitzen zioten berak. Urbasari segitzen dion mendi orixe da. Puntaraño ez giñan joaten; beti alde ontako maldatikan ekartzen genduan. Pagadi bikañak ziran an, da pagoa ekartzen. Goizeko irurak aldean jaiki ta erri guzia batean joaten giñan. Egurra, bakoitzari onenbesteko bat partitu egiten zitzaion, erriaren egurra baitzan.

Patata, beste kosetxa bat ugaria izaten zan an, lurrera bota ezkerro egiten zana. Goldearekin ereiten genduan. Azia bota golde-arrastoan, ta beste arrastoarekin tapatu ta jorratu. Orixen bai, bi aldiz: lendabizikoan, pasara bat nola edo ala; bigarreanean, ondo bete jira danean lurrarekin. Urrengo, ateratzera, ta patata bikaña izango zan an; txikirik ez.

Neguan sartu gera. Eskolara joan bear da asi giñan, ba. Lotsatu egiten giñan lenengo aldetik, baña oitu egin bear. Gu baño mutil txikiagoak, guk baño geiago zekitenak, bazeuden an. Baña len ez genduan ikasi, ta... asi giñan, ba. Berealaxe oitu giñan, ta ikasi ere, denbora gutxian egiteko dezente egin genduan.

Bost illabete giñuzen eskolarako izendatuak, eta lau geienaz ere egingo giñuzen. Basarria zan, da basarian lana zenbat egin, ainbeste izaten da. Ta noiznai, au dala ta ori dala, eguna galdu bear izaten

genduan. Aitzaki gutxi asko izaten zan. Gu orduan joan ere egingo giñakean. Lenbizi lotsatu egiten giñala, baña gero etzegoan lotsatu beldurrik. Bertarako egin berealaxe.

Escolan asi giñanean, kaniketan-da, txapetan-da, boletan-da ibiltzen giñan. Bertakoak, bola-tokiak berak egiten zituzten, ta etzan errez izaten aiei irabazten. Baña guk ere bagiñuzen geren manejuak, eta an ibiltzen giñan beintzat, batean irabazi ta bestean galdu.

Beste joku bat ere bazan an. *Al calderón* esaten zioten berak, eta, eskolara joaten giñanean, artantxe ibiltzen giñan. Metro bat luze inguruko makilla bat eskuan artu, ta amabost bat zentimetroko egur bat, punta biak zorrotzak zituana, lurreean jarri. Eskuko makilla arekin jo punta zorrotz artan, da bote aundia egiten zuan. Eman bestea aidean, da an joaten zan tximixta bezela. Ta geiena botatzen zuanak, irabazi.

Beste batean, berriz, aserretu egin nintzan batekin. Pluma-punta arrapatu zidan; biok alkarren ondoan egoten giñan escolan, da nik ezagutu egin nion. Eskatu ere bai. Etzidan ematen da escolan bertan eldu nion, baña maisuak etzigun utzi nai genduanik egiten.

Mutil ark atzeneko eguna zuan an, eskola artan, da nik ura aprobetxatu nai nuan. Alako baten, apaiza etorri zan dotrina ematera; bai egoki etorri ere.

Berekin batean atera egin zuan eskolatik maisuak. Bazekian ark guk zer preparatuko genduan, ta seguratu bere ustetan. Gu apaizarekin geratu giñan. Mutilla bere ustetan libre zan, da leiotik burla egiten zidan.

Ni ez nengoan ederki ala, ta, alako baten, apaizari eskolatik irretzeko libertadea eskatu nion. Pixa egiteko aitzakian atera nintzan eskolatik, eta an arrapatu nuan. Gozatu nuan ederki, etxera joateko moduan!

Uraxe izan zan gure despedida. Geiago ez det ikusi mutil ura. Eskoriazakoa zan, ta etxera joan zan.

Olaxe, erderaz-eta piska bat ikasi genduan. Andik etorri giñanean, etxean etzan guk aña zekianik, eta kontentu.

Orduan etzan euskeraz aztutzeko beldurrik gure baserrietan. Oraingo gazteak, berriz, erderaz naiago dute, euskeraz baño. Orain ez dago Bitorira joan bearrik erderaz ikastera; ta euskeraz ikastera, berriz, alperrik izango da. Bertan saiatu bearko degu. Oraindik ere ez dago guretako baserrietan, piska bat saiatu ezkeru, ikasi eziñik.

Bi anaia an giñan, da etxean morroiarekin da al zan bezela pasa bear. Bi mutil koskortuak, amalau urte ta amabost giñuzen, ta etxean palta galanta egiten genduala egon giñan gu an. Etorri ta asi giñan lanean, da etxean bai deskantsu ederra.

Lasarte eta Uztapide. Eibar, 1959.

BERRIZ UZTAPIDEN

Beste anai ori, Jose Mari, ni baño zarragoa zan, da guk arditan-
-da afizio aundia genduan. Uda-partean Agiro mendira eramaten
giñuzen ardiak, eta ara ere joan bear izaten zan; da etxean ere gana-
du-mordoa, berriz.

Goizean, arditara joateko, aitik deitu bear izaten zigun iruretan.
Seirak aldea izaten zan gu etxera etorri orduko, eta kafesne-zopak
ederrak izaten ziran orduan.

Makilla baten bi puntetan artu marmitak, bi marmita, ta martxa.

Baten, txabolatik bera oso bide labaña izaten zan, da, euria egin
berria, intza zegoan. Gure anaia ori, banba!, lurrera. Marmitak joan
ziran lurrera ta tapak atera. Bi marmitak ustu. Baten esne piska bat
gelditu zan; pare bat litro. Ta balantza egiten zuten; marmita utsak
balantza aundia egiten dute. Ta, balantz ez egiteko, brusa sartu mar-
mita uts artan, da ederki etxera etorri giñan, baña marmitak utsak.
Guk esnea ekarri zai zegoana, etzegoan leku txarrean. Eskerrak ai-
tak bazekiala bide artako berri.

Goizean joan ta ardiak bildu ta jetzi. Txakurrik gabe lan aundia
izaten zan. Ardiak biltzen garo-tartean barrena ibili bear, da zenbait
girotan ez da atsegin izaten. Leporañoko garoan sartu, ta, andik
ateratzerako, prakak ederki bustiak izaten ziran.

Gaur zakurrarekin batere ez da kostatzen, naiz garo tartean
izan. Gure aitik etzuan zakurrik ikusi nai izaten ardien inguruan.
Orduko gure ardiak izutu egiten ziran. Gañera, etzuan balio. Eiz-
-txakur bat edo orrela arrimatzen bazan iñoiz, beren buruak galdu
bearrean asiko ziran, da noiz arrapatu aiek urrengo?

Gero zakurrarekin oitu ziran, ba, ta orduan bai. Anaiak, guk
aldegin da gero, jarri zituan zakurra ta mandoa, ta errez ibiltzen zan.
Orduan mandoaren gañean jarri ta zakurra aurrean; bera txabolara
joan orduko, ardiak ekarritzen omen zizkan, ta kontatu. Ta, danak
ez baziran, agindu berriz joateko, da joango omen zan. Bera ardiak

jezten asiko omen zan, da, anaiak ardiak jetzi orduko, osatuko omen zituan danak. Berak askotan esan oi zuan:

–Guk zenbat ibilli alperrik egin degun, Jaungoikoak bakarrik zekik!

Nik esaten nion:

–Bai; beste lanetan ere, abildadeak joandakoan ikasitzen dik gizonak.

–Bai, zerbait badek. Beintzat, nik sasoi onenean baño errezago egiten diat arditakoa orain. Gañera, orduan, badakik, ardi txarra izaten uan: sorakaia bazan, da orain etziok sorakairik. Atariko txabola aurrean badakik or nola langa dagoan. Orrek etzeukak mailla bat, eta ez ditek sartzea pentsatzen. Zakurrarekin leziatuta zeudek.

Guk ardiak, onen-onenak, saldu egin izan giñuzen, sorora sartzten zirala ta beste gabe. Alako ardia asiko da orruaz, ta, jaten ari diranak eta ez diranak, danak endreatzen ditu, ta saldu egin bear, danak bera bezela jarri gabe. Ori, zakurrik etzan denboran.

Ardiak antzutu egiten giñuzen ortxe, Santiago-Santa Ana inguru orretan. Gure poza orduan! Goizean deskantsu ederra! Naikoa loa!

Guk ardiak ibiltzen giñuzen Agiro mendi ori, mendi arritsua da, baño ganadu-toki ona. Goi-aldea, beintzat, oso arritsua, baño larrea oso piña.

An bildotsak-eta asko galtzen ziran. Beroarekin-eta kejatu ta itzal billa-ta asiko ziran, da olaxe engañatzen ziran. Ogei bildots utzi ta zortzitarano bajatu izan ziran. Ori aundienekoa, baño galtzeko asko bear izaten zan. An ardiak ere galdu izan ziran iñoiz. Arri-zuloetara eroritzen ziran.

Billa egun erdi bat-edo egingo genduan, da, orduan billatzen ez bagenduan, ark ala bear izaten zuan. Billatuta ere, iñoiz utzi genduan.

Batean, bildots bat billatu genduan. Zuloa luzea zan da ezin atera. Igande-eguardiarde baten joan giñan, soka-pilla bat artuta. Gu gazteak giñan artean, da aita sartu zan zulora, soka gerritik lotu ta

bide luzean. Goian ere bagiñan beste sei bat lagun, da joan zan bide puska batean. An koska bat omen zegoan, da berago zulo estua. An ezin sartu aita; beste soka batekin bota omen zuan an bera parola piztua, ta ezeren arrastorik ez. Atzera gora etorri zan aita, ta an gelditu zan gure bildotsa.

Andik amabost egunera ere, aren orrua-otsa an entzuten zan. Gu, mutil koskorrak, joan giñan ara, ta etzan alaia, baña artean bizi zan. Guk ia negar egiñean aldegin genduan, eta ez giñan geiago joan ara.

Auzoko txabolan eukitzen giñuzen ardiak. Gure txabola baño obea zan ardiak ibiltzeko, gurean ere txabola-aukera bazan baña. Zortzi baziran beintzat. Agiron bat bakarra zan, baña etxe ondoko barrutian bi: goikoa ta bekoa. Ta atarian iru: «Atariko txabola» esaten zitzaiona, ta «Gaztaña-tokia» ta «Ikullu berria» bestea. Gero neguan bera eramaten giñuzen, ta orduan «Txortxin-txabolan» edo bestela «Masti aldeko txabolan». Aukera egoten zan.

Azkeneko ori, lenago maastia izana. Arruako bikarioak omen zuan an maastia, ta esan oi zan imia bat urre gastatu zuala an maastia egiten. Oraindik ere ezagun dira paretak eta an zerbait orrelakoa izan dala. Gure aitonak jan omen zituan ango atzeneko maatsak.

Andik joaten ziran Ekain aldera gure ardiak gaztaña denboran. An gaztaña asko zan. Orain famatu eginda dago Ekain au. Berebizi-ziko artzuloa billatua dute. An guk ardiak ibiltzen giñuzenean, etzan orrelakorik. Sasiakin tapatuta edo ez dakit zer egongo zan. Guk ardiak artu ta laste aldegin oi genduan andik.

Beste amalau-amabostazienda etxeakoak izaten giñuzen, da aiek ere eskatu egiten zuten. Ematen ez bazitzaien, aiek ere eskatu marrua-ots ederra laste. Orduan etzan, orain bezela, gurdiaekin ekartzen, bizkarka baizik, eta nekatu egiten da bizkarra ere.

Nik amasei urte nituanean, etxean obra egin bear zala, ta asi giñan preparatzen. Orain bezela etzan izaten ormigoirik, eta egurra, arria eta karea.

Ortarako, karobia erre bear lenengo eta arria ekarri. Gero, egurra eta otea preparatu, karobia erretzeko. Denbora etortzen zanean,

eguraldia ere ona nai izaten zan. Al bazan, otea erre nai izaten zan. Egurra sobratzea naiago.

Ta ola, eguraldiak itxura ona zeukan batean, emango zitzaioren su. Ia, mutillak! Batzuek ote billa, eta besteak karobi-atakan otea sartu ta autsa atera. Txurruta piska bat ere izaten zan, eta irrintziak ere bai ederrak. Gero, otea ekartzen zebiltzanak ere, illunabarrean karobi aldera etorriko ziran da apaldu.

Ta kuadrilla bi puska egin da erdiak oera joango ziran deskantsatzera. Beste erdiak, karobian gau erdira arte. Orduan, oian ziranak jaiki. Ardan-zopa jaten zan. Orduan, len karobian jardun ziranak, oira joango ziran; ta, len oian ziranak elduko zioten lanari. Orrelaxe izaten zan karobi erretzea. Egurra ere asi giñan botatzen. Eskerrak egurra etxean gendukan. Aukera zegoan egurretik. Bat orretarako, ta bestea onetarako; zerratzeko bai batzuk; ola egiteko besteak; lata besteak; ate-markoak, leio-markoak eta soliboak. Orrela gauza asko, egurra landu besterik etzutenak: posteak eta prontalak, kaballeteak, kapiok.

Zerran orduan asi nintzan lenengo: latak-eta ebaki; artatik egin giñan opizioaren jabe.

Arriak ere atera bear ziran, eta etzan konpresore eta orrelakorik. Palanketakin arria ateratzen erraza zan, metro erdi bateko zuloa egin ezkerro. Beta ederra nunai bazeukan, eta, zulo koskorra egin ezkerro, tira egiten genduan tiroa. Arria betatik errez libratzen zan.

Andik urrengo udaran, asi giñan, ba, obran. Lurra ta karearekin, morteroa; arria bazan, paretak berealaxe gora bazijoazen.

Guk, berriz, piontzan naikoa lana izaten genduan. Beien eta ardien lanak, argiñak jeikitzerako egin bear, da zai egoten giñan gu lanari eltzeko, beiak uztartuta.

Arria edo egurra, palta zana, ekarri; beste batzuek morteroa egin ta jaso. Bizkarreko otz aundirik gabe izaten giñan illunabarrean. Berriz ere ardiak eta beiak an egoten ziran zai, argiñak lanari utzitzerako. An beste saio bat izaten genduan. Ura, bizkarreko miña sendatzeko ondo zetorren.

Tellatua ari zan arrimatzen; obra aurreratua. Arriskua gero ta geiago: egurrak-eta aundiak jaso bear izaten ziran da pultso samarrean; da ola askotan puska aundiak ere bai, ta komeriak izaten ziran an.

Azkenean eman genion tellatua, ta gero trapalea, tella-aparia. Ark aztuko zituan lengo nekeak danak. Bapo apaldu eta kontu mor-do bat alkarrri esan, da antxe bukatu zan gure obra.

Andik urrengo neguan, asi giñan, ba, zerran. Baso bat bazegoan gure auzoan, da geren kontura artu alde bat eta zerratu. Baso erosoan zan ura. Lo etxean, oian, egiten genduan. Pago aundiak eta zatarrak ziran, bai, baña ebaki giñuzen beintzat.

Iru mutil giñan an baso artan ibilli giñanak, eta irurak gaixo gaude gaur. Aiek biak ere, nik bezelaxe, biotzetik sufritzen dute. Batek irurogei ta amairu urte baditu, ta besteak irurogei ta zortzi bai. Biak jubilatua dira. Bat kaminero sartu zan gero; bestea baserrian aritzen da, gu bezelaxe.

OLABERRI

Emezortzi urte nituan da morroi joan nintzan baserri batera: Olaberri.

Igande-goiz baten Arruara mezetara joan nintzan, eta antxe Olaberriko nagusia ere, ta izketan asi giñan.

–Morroia kuñadua daukagu ta oraintxe gabe geratu bear diagu!
–esan zidan.

–Morroirik gabe zuen etxean ez da, ba, atsegín izango!

–Ez! Derrior nunbaitetik bear diagu, ta etzekiat nundik asi!

–Morroiak orain ez dira nolanaí billatzen, lotua gelditzen da morroia ere ta.

–Bai; oraingo mutillak, jaian-da ere, libre nai izaten ditek, eta gurean, berriz, ganadu-pilla galanta zio, eta an etziok jairik. Ik ere sasoi ederra daukak, ba! Ez al dek pentsatzen orrelakorik?

–Ez dakit ba! Gure etxean pasa ere egingo lirake ni gabe, ta, konpondu ezker, Joxe Manuel, joan ere igual egingo nintzake.

–Konpondu? Zenbat bear deken esan zak beintzat, eta ikusiko diagu.

–Ez dakit, ba, nik: milla pezeta nai nituzke ta mirabeak bear dituan erropak.

–Motell, ez dek, ba, ori ere beste munduko gauza, ta probatu egin bearko diagu!

Oso errez konpondu giñan. Urtea etzan izango pasatzen ain erreza; baña, dana dala, tratua egiña zegoan.

Amaiketako piska bat egin genduan alkarrekin, da etxera joan giñan. Asteartean joateko esan zidan, eta bai joan ere. Segá pika-tzen bai al nekian da galdeera batzuek egin zizkidan. Nik baietz erantzun nion, ez nengoan artean asko oitua baña, gurean aita ari-tzen zan da. Ikusten nituan nik ango belar-eremuak eta «Ikasteko

ere ez dek egongo or bertan leku txarra!», nere artean. Gure etxetik bistan zegoan, ba, Olaberri.

Olaberri baserri ona zan len, ni an izan nintzanean, da orain ohea, berriz.

Ez da malda aundirik; ganadurekin nunai ibiltzeko modukoa, uztartuta alegia, garo-sailletan da danean. Etxe-buelta ederra ta lasaia, ganadu gazteak-eta lasai askatuzeko modukoa. Ezta, zenbait lekutan bezela, beldurrak ibilli bearrik.

Baso-kontuan, berriz, oso aberatsa: lizarra ta olakoa, dana bertan sortzen zan; da makala ta panpano ta orrelakoak, berriz, lurrean jartzea palta izaten zan; angu erreka-aldeetan sua bezin aguro etorriko ziran.

Zituan terreno guztietan, etzan arri bat bakarrik agiri; dana lurra. Ainbeste aundiko eremuak, danak ala arririk gabe izatea, zailla da. Segarekin etzan an arria arrapatu bildurrik; atxurrarekin ere ez. Lan-leku konfiantzazkoa zan ura. Zenbait lekutan, lanean asi orduko, badituzu kontrarioak; an etzan orrelakorik.

Esan bezela, joan nintzan, ba, esandako egunean. Baul batean artu erropak eta banijoa goizean jeikita. Baula uste baño astunago, ia ordu beteko bidea bazan-da gure etxetik aruntz. Etzan, ba, traje eder asko izango, baña zerbait narruak estaltzeko aña eraman egin bear.

Iritxi naiz, ba, etxe orretara ta jaupatekoa egin nuan. Etxeko andre zarra atera zan ate-ondora, ta:

–Egun on Jaungoikoak dizula! –esan nion.

– Bai zuri ere! –erantzun zidan.

Etxearen sarreran, be-barruan azkoitiarrak esan oi duten bezela, mai bat zegoan, da nere baula aren gañean utzi nuanean,«Au des-kantsua!», nere artean.

Etxeko andre zarra, alarguna, nagusiaren ama zan. Bi aur txikiak bazituan, gazteak, eta, aieri kontu egiñez, gosaria preparatzen ari zan, da ari galdera egin nion:

–Zertan asiko ote naiz, ba?

–Gosaltzeko deitu diet eta berealaxe etorriko dira. Ortxe ari dira gari ebakitzen! –erantzun zidan.

Esan bezela etorri ziran. Gosaldu genduan, ba, ta gari ebakitzera. Orain makiña edo, gutxienez ere, segarekin; orduan itaiarekin ebakitzen ziran. Amabost bat eguneko lana izaten zan gutxienez, eta ebakitakoan kontentu izaten giñan.

Gizon-taldea jarri saillean da «jaup!» alde batetik; besteak ere «jaup!», beste aldetik. Iñork etzuan nekatuta zegoanik aitortu nai izaten, da danak, bakoitzak berea gogoan, segi! Itzik ere ez! Eta beste batzuk lotzen atzetik. Ebakitzeko gauza etziranak ere, lotu egiten zuten. Iñoiz ebakitzeari utzi, lotzen asteko. Orduan izaten zan poza: ebakitzen bukatu egin zirala edo beste edozer gauza. Lotzen, deskantsatu egiten zan.

Gero, berriz, jaso egin bear izaten ziran. Egualdi onak baziran, segiran larraiñera ekarri ta an pillatu. Txarrak baziran, bertan meta xorroak egin, da orrela luzapena izaten zan beintzat. Al zan bezela, jotzeko preparatu bear.

Guk ere ekarri giñuzen, ba, larraiñera; orduantxe abixatu auzokoai, ta etortzen ziran auzo-jira dana. Ta an izaten ziran angoak!

Berrogei bat lagun juntatzen giñan, da, jo ta garbitu, danak egun erdi baten egiten ziran. Batzuk makinari garia sartu; besteak lastoa etxera eraman, besteak garia. Danak etxean jartzen ziran, jotzen ziran egun berean. Da bazkaria edo aparta, zer tokatzen zan, ematen zitzaien, da ez nolanaikoa ere. Batek ona ematen bazuan, besteak ohea. Olaberrin etzan izango beste lekutan baño txarragoa. Apaldu genduan, ba, an ere, eta gero ziran gerokoak!

An zan gure Zubeltzu bertsolaria ere, ta nola ixilik egon? Batetik emezortzi urte, ta bestetik ondo jan da edan egiñak. Antxe lenengo aldiz Zubeltzu zarrarekin bertsotan egin nuan. Lotsatutzen nintzan piska bat, bañan barrena berotu ezkeroko asko aztutzen da ori ere. Guk egin genduan beintzat saio ederra, eta goiz aldera erretira. Orduan Zubeltzurekin ezagun egin nintzan, eta andik aurrera etzan ezerean kezkarik izaten.

Gau artako bi bertso gogoan dauzkat oraindik. Gutxi gora-bera onelatsu izan bear zuten:

Zubeltzuk:

*Izketan asi bear genduke
gizon jatorren moduan,
bildurrik gabe esango dizut
nik daukatena goguan:
gazte maitea, zuk badakizu
ni zer sasoiiko nagan,
laister ikusiko det gaztiak
bertsotan balio duan.*

Nere erantzuna:

*Aita bezela maitatzen zaitut
bada nik, Zubeltzu zarra,
ikusitzen det badaukazula
bertsotarako indarra;
gorputz bikaña daukazu eta
etzaizu palta giarra,
bertsotarako izango det nik,
Zubeltzu, zure biarra.*

Ura sasoi ederrean zegoan. Ogei ta amalau bat urte zituan orduan, ta ni, berriz, emezortzi urtekoa. Nik baño amasei bat urte geiago baditu. Aurten larogei beteko ditu. Aspalditxoan ez det ikusi.

Garai artan gizon ederra zan, musu gorriakin. Eta larogei ta amar bat kilo izango zan gutxienez. Gizon atsegiña. Arekin etzegoan sesio-bildurrik. Gizon bikaña zan ura sasoi artan. Gizon onik baldin bada, bat ura. Arekin inoiz jarri ta denbora errez pasa izan genduan.

Mutiltzar gelditu zan. Batean Itziarren topo egin det eta:

–Zer gizon tamaña, Zubeltzu? –esan nion.

Eta aren erantzuna:

–Andik bera beintzat!

–Gizonetik bera zer pasatzen da, ba?

–Len ere, geiena izan naizenean, ez naiz allegatu gizonera, ta orain asko palta det len aña izateko ere! –esanda utzi niñun.

Berrogei lagun bazirala esan det lenago egun artan gari jotzen, eta aiek danak ordaindu egin bear; egun askotan joan bear. Al zan bezela ganadu-jatekoak eginda, joan egiten giñan; da gaua ere galdu eta urrengo egunean jaiki egin bear.

Orrek galtzen du gizona. Parranda ederki sendatuko litzake, biaramon-goizean lo egingo balitzake. Baña morroi dagoanak ez dauka orrelako aukerarik, eta etsi-etsian jaiki ta eldu egin bear lanari. Orrelaxe jotzen ziran gure gariak.

Belar ebakitzeak ere lan aundiak izaten ziran. Larogei bat gurdi belar bai ontzekoak; beste ogeitaka ganaduari berdetan eman egin bear. Eskerrak ontzekoak jaietan da abar ebakitzen giñuzela.

Sagardo ederrak izaten ziran an, da jendea etorri egiten zan sagardoa edateko aitzakian, eta ebaki-aldi aundiak egiten giñuzen. Sega eman da zelaira alakoak, eta gustora jarduten ziran. Dozena erdi bat segari askotan izaten ziran an jaian.

Orduan ebaki, ta astelenean zabaldu ta beste lanak. Berealaxe egingo genduan sartzeko modua, ta urrengo jairako ebakitzeko pronto berriz ere.

Arraio-luzia esaten genion gizon bat, ura askotan etortzen zan. Azpeitiko Arraio baserrian jaiola izan bear zuan ark. Etxearen ize-netik zetorkion bere izena. Gizon ederra ta bikaña zan, da patxarazkoa. Pozak egoten giñan beti ura etortzeko, kontu-esatalle ederra zan da; bai segan ere.

Berak esan oi zuan nun da nola ikasi zuan belarra ebakitzen; Zelatunen ikasi omen zuan. Urtero joan bear izaten omen zuten Zelatunera belar ebakitzera. Aren ugazaita joaten omen zan aurreko urteetan.

Berak ogei urte-edo bai omen zeuzkan, da sasoi, dudarik gabe, ederra eukiko zuan ark. Jai baten etorri omen zan Zelatundik belar ebateko abixoa, ta ugazaitak artu. Meza nagusian omen zan gure Arraio ori, ta etorri zanean esan omen zion:

–Ire gustoko abixoa etorri dek, ba, gaur gure etxera!

–Bai zera!

–Bai!

–Zer abixo da, ba?

–Zelatunera belar ebakitzera joateko abixoa! Ebakiko al dek ik belarrik an?

–Lurrak emate'ubana bada bai! –esan omen zion seme-ordekoak.

Ala, arratsaldean billerara joateari utzi ta bi sega ustez ederki preparatu omen zituan; da garaiz joan omen zan oiera ta ederki deskantsatu. Jaiki ere bai; ez deitu bearrik. Eta bi sega oiek kirtentan martxako moduan jarri ta atera omen zan,

Lenengo, Erdoiztan deitu bear omen zuan. Etxera arrimatu zanean, egin omen zuan jaupateko bat, eta sartzeko barrura.

Sartu omen zan, da beia ume egiten ari omen zan. Bereala egin omen zituzten aren lanak, eta aurrera. An aita-semeak atera omen ziran. Atzenerako, danera sei osatu omen ziran.

Erdoiztatik Zelatuna ere joan egin bear da, ta, beintzat, sei segariak eguna argitzeko zai Zelatungo zelaian.

Asi omen ziran eguna argitu zuanean, eta ederki goizean; intza zegoan arte ondo. Baña eguzkiak asi omen zuan berotzen, eta ez dutela ebakiko gure Arraioren sega oiek, ez batek eta ez bestek, belarrik; asi omen ziran belarraren gañetik pasatzen.

Baña gusto ematen omen zuan oiek, Erdoiztako oiek biak, nola ari ziran. Gizon txikiak omen ziran, baña ederki ebakitzen omen zuten; mailla koskorra artu ta kurioso.

Alako baten, ango aitak esan omen zion:

–Aizu, Arraio: asarretuko ez baziña, gauza bat esango nizuke nik zuri!

–Asarretu? Ez muturrean jotzen ez banazu!

–Sega orrekin ez dezu emen belarrik ebakiko, beste modu batera pikatzen ez badezu. Ta or, txabola-atarian, nere malluak ortxe

daude. Zuk zerorrek ere mallu onak eukiko dituzu, baña pikatu zazu nereakin!

Eta pikatu, arkesan bezela, aren malluakin, eta orduantxe asi piska bat belar ebakitzen. Aste guzirako joanak omen ziran ara, ta aien esanak egiñez, bere ustez iñon zan belar-ebakitzalle onena Arraio ori.

–Ala ere –esaten zigun guri–, ebaki ezinda antxe gertatu nintzan! Baña, astearen atzenerako, seitatik onena neu, aien esanak egin nitualako! Zuek ere, nere esanak egiten badituzute, ondo ikasiko dezute!

Larunbatean Zelatunen kamustutako segak, jai goizean ederki ebakitzen omen zuan. Ortik pentsatu belaretik belarrera zer alde dagoan. Beko belarra erreza izaten da goikoaren aldean. Ark beko belar makala ederki ebakitzen, eta ari ugazaitak asmatu, «Ebakiko al dek ango belarra ik?» esan zionean. «Lurrak emate'ubana bada bai!» bere Azpeitiko izketa arekin. Gero segari ederra zan ura.

Olaberrin belar samurra zan, da guk ere egiten genduan an, ez ark bezela baña.

Beti orrelaxe, izketan egokia zan ura, ta aundia ta ederra. Arruako Agoten bizitzen zan. Ura berez Azpeitiko Arraioko semea zan; ezkontzez etorria orrera. Agote, Olaberriren auzoa da. Auzo-lanera etortzen zan ura ere, beste asko bezela. Auzoko jendearekin ebaki oi giñuzen belar danak.

Ganadu gobernatzen ere naikoa lana izaten zan guretzat, etxe-koentzat. Nagusia ta ni, betiko langilleak.

Etxeko andre gaztea Zumaiaraño esnearekin joaten zan. Andik etorri orduko-ta, nekatuta. Ala ere etzan geldi egongo. Bi aur zitudan, da aiek ama zarrak zaitzen zitudan. Ari eskerrak, etxekoandre gaztea lanerako libre izaten zan. Bein kaleko jira egiten zuanean, gurekin lanera.

Ogei edo ogei ta bi ganadu izaten ziran, da aiek etziran gezurra-ekin engañatzen. Ekarri egin bear jaten.

Arto jorratzeko ere auzoari abixatu ta etorriko ziran ogei bat lagun, da orduan geienak jorratuko giñuzen. Egiten etziranak, guk

piskabana jorratuko giñuzen. Bigarren jorrarik, berriz, ez genien ia bein ere ematen.

Garoak ebaki ortan ere lana izaten zan, da garaiz asitzen giñan. Guk, nagusia ta biok, goizean ganaduak gobernatuta joaten ba-giñan, katilla bana kafe-esne artuko genduan; gero sagardoa launa edo bosna baso bi librako ogiarekin, ta ederki ase.

Eguna argitu orduko an izaten giñan gu garo-koskan; bedera-tziak alderako bi edo iru gurdi bota egiten giñuzen, eta orduan go-saltzera.

Nik ere emezortzi urte nituan, da nagusia ere etzan atzera begi-ra egongo zan oietakoa. Ta, goizean saio ori eginda, etxera etorri, lenbizi gosaldu, ta gero ganadu-jatekoak egin. Ori bat, jakiñako lana izaten zan.

Arratsaldean, goizean ebakitako garoak an egoten ziran, eta aiek ekarri bear.

Berriz ere goizean, eguna argitzerako, an garo-koskan izaten giñan, da an gogor jotzen genduan nagusiak eta biok.

Meta egiten ere denbora bear izaten zan. Ura tarte bat arrapa-tzen genduanean egin-egin bear izaten zan. Garo-ebakitzalleak piska bat gutxitzen ziranean egiten giñuzen, da ordurako ebakitzen ziran geienak. Orduan gelditzen ziranak, aizeak jotzen etzuan le-kuan izaten ziran, da aiek noiznai neguan, beste lanik etzan tarte baten, egiten ziran, denbora pasa.

Babarrunak biltzen ere lana izaten zan. Ura geok egiten gen-duan. Lan ona izaten zan. Beste lanetan nekatuta zegoanean, bat deskantsatu egiten zan artan. Pozak egoten giñan noiz etorriko ote zan babarrun biltzen lana.

Artoak ere bai. Aiek sartu bear izaten ziran. Egualdi ederren zai egoten giñan ortarako. Egualdi ederra egiten zuanean, asiko giñan goizean, da sartu al zan guzia. Egualdi txarra zanean, burua autsi ta zuritutzen lan ederra egoten zan etxean. Maluta tartean anak gor-deta, kaskabar-otsa tellatuan-da, orduan arbi-ostoa egiten baño gi-roago izan oi da arto zuritzen.

Artozuritzeak ere egin izan ziran. Guk geok zuritzen giñuzen geureak, baña joaten giñan auzora batzutan, da gustora gañera.

Arto-pillaren bueltan jarriko giñan, da antxe zuritu ta zuritu. Arto asko ta lagun gutxi baziran, triste; artoak mende samar baziran, orduan izaten zan poza.

Artoak bukatutakoan, maluta-pillan burruka-aldi bat egin ta bapo; azpira joanda ere, min artu bildurrik etzan izaten, da ia, mutillak!

Gaba geiena galduko genduan, da urrengo goizean kontuak. Eskerrak geiengan larunbat gabean izaten zan arta-zuritzea, ta jaija ondo etortzen zan deskantsatzeko.

Sagar biltzen ere lana izaten zan. Sagarra pranko izaten zan an. Danak etxean jo ta estututzen giñuzen. Tolarea ere etxean genduan, da etzegoan iñora joan bearrik. Beste lanik galdu gabe, gabean etxera erretiratzen giñanean, jo ta jarriko genduan. Andik aurrerako lanak, etxera jatordura etortzen giñanean estutu bat eman, sagardoa sartu barrikan da orrelako lanak.

Sagardo onak egiten giñuzen. Gañera, gero bai ederki aprobe-txatu ere egiten giñan. Urte guzian, etxe koentzat eta kanpokoent-zat sagardoa. Beti jendea izaten zan an lanerako. Astean bezela jaijan, etenik gabeko jendea izaten zan an. Ara joaten zana sagar-dorik edan gabe milagroa izango zan gelditzea. Danentzat izaten zan an sagardoa.

Ni jaijan mezetara Arrua-bera joaten nintzan. Atzera zintzo eto-rrri bear izaten nuan janariak egitera. Arratsal-dean libratzen banin-tzan, ondo. Ta, gari ebaten edo belar-lanean edo orrela ari bagiñan, etzan izaten jai-arratsaldean ere iñora ateratzerik.

Nagusia ta etxe koandrea, biak esker onekoak ziran. Aien ondoan lana egiteak etzuan ainbeste pena ematen.

Orrelaxe, urte bat pasa samartu nuan da besterako ia gelditu nai nuan, da baietz esan nien; ia zenbat bear nuan, ba, ta ogei duro geiago. Len milla pezeta nuan, da, bigarren urterako milla ta eun pezeta. Etzidaten itzik atera; tratua egiña zegoala ta aurrera. Ta lengo lanak berak izango zirala berriz ere, banekian.

Lanik nagusiak etzuan bein ere agintzen, baña berak gogor egiten zuan, da ederrena ura izaten da morroiari lana eragiteko: berak galanki egitea.

Berak noiz edo noiz feriren batera-edo joan bear bazuan ere, ganadu-janak egiteko enkargua emango zidan, da aiek egindakoan nik ikusiko nuan. Aiek egin gabe etzegoan zer egiñik.

Ganaduak gobernatzen ez badira, segituan dator galera. Arrazoia zuan orretan. Basarrian, orain ere, ganadua da lenengo zaitu bear dana.

Jaian lengo lagunetara joaten nintzan. Ordu beteko bidea bazan, baña nik ara joan gabe ezin etsi, ta joan egiten nintzan. Baña, ni etxera orduko lagunak an utzita, berandu izaten zan.

Goizean goiz jaikitzen zan nagusia, ta nik ere mogitu egin bear arekin batean. Ta beiak jeiztera lenengo mogimentua. Lo gutxi eginda egiteko, lan ederra. Loak artu ta danba!, beiak ostikoz baldea jo ta artxek esnatu. Beiak jeiztea ta segajotzea, lo-paltan egiteko lanik txarrenak.

Sega jotzen ere larri ibilli izan nintzan iñoiz. Martxan ari nintzala, loak artu ta sega dana ondatu. Susto baten esnatu ta «Ez diat berriz lo artu bear!», ta asi benetan; da berriz ere, batere uste gabe, loak artu. Ederki kostata pikatu izan nuan sega, ta gaizki gañera.

Nagusiak etzuan segarik pikatzen. Aita bizi zan arte, beti aitak pikatu, ta ikasi bear zuan garaian ikasi ez.

Orixen pasatzen da askotan, gazteari ez bazaio tokirik ematen. Zarrak asko izaten dira dana berak egin bear dutela pentsatzen dutenak; eta gero, bera bukatzen danean, iñor ere ez dakianik.

Ura ere, ainbeste aundiko basarria ta nagusia batere sega pikatzen etzekiana. Ta morroia egun bi edo iru gaixo jartzea ere ez da, ba, milagro aundia. Ez det uste egunik oian pasatu nuanik, eta ari eskerrak.

Ikatza egiten ere probatu giñan. Ni ere artean ikazkin txarra nintzan, da nagusia ere asko etzekiana. Txondor bat bazegoan an, noizbait kargatua, ta ari su eman bear zitziola pentsatu zuan, ne-guan beste lan aundirik etzegoan batean; baita eman ere.

Eman diogu su illunabarrean; apalondoan buelta bat egin genion da oera joan gera. Urrengo gu esnatu giñaneko, ango suak! Erreka-aldean etzan illunik. Erreka-aldeak argitzeko ez da ikazkin txarra bezelakorik. Guk al genduan bezela tapatu, ta bai umildu ere ederki.

Txondor txikia zan, da urrengo egunean atera ta zakuak bete. Arekin bukatu giñuzen ikazkintzak, baña ondo baliatzen ziran ikatzarekin. Esnearekin Zumaiara joan bear izaten zuten da zakuak txikiak bete bear, da diru egiten zuan ango ikatzak.

Neguan goldean ere egiten genduan. An, orain sagardiak dau-den mendian, otadiak ziran galantak; gizona baño altuago oteak. An patata egiten genduan. Lurra piska bat usteltzen zanean, sagarra aldatu. Nik aldegin da gero jarri zituzten sagardiak.

Len ere baziran an sagarrak etxe artan; baña, berririk ez bada jartzen, berealaxe galdu egiten dira zarrak. Jarri egin bear berriak, orain toki askotan pasatzen dana pasa ez dedin.

Jaian, etorri berrian, Ziolarra, len izaten nintzan lekura, joaten nintzan; baña gero asi nintzan beste toki batera joaten: Santuaranera. An izaten zan Zubeltzu ere, ta biok bertotan egiten genduan.

Ura asiko zan aurrena, ta ni ere, tabernan izan ezkeru, noiznai pronto izaten nintzan. An juntatzen giñanean Zubeltzu eta ni, etzan izaten pakerik. Derrior egin bear bertso-saioren bat. Saio gogorak egiten giñuzen.

Asiko giñan, da beti lagunak ere izaten ziran, da guk uraxe bear. Ainbeste aldiz egiten giñuzen saioak, eta, batean beintzat, onela kantatu zidan:

*Nere lagunik maitatuenak
emen ditut inguruan,
irakurriko dizutet laste
zer daukaten liburuan;
bear bezelako aukerarikan
nola ez detan buruan,
alare zerbait egingo al det
lagun onen anparuan.*

Ta nere erantzuna:

*Lagun maitia, kantatzen dezu
gaur ere bertso ederrik,
saiatuko naiz nere aldetik
bañan alare alperrik;
naita ere zuk ez dezu egingo
nik bezelako okerrik,
Zubeltzu zarrek oraindik ez du
nere anparo bearrik.*

Olxaxe izaten ziran gure ango tertuliak. Arekin denbora errez pasa izan nuan nik; zenbaitekin ezta ezergatik ere. Asiko zan orko kontua ta emengo kontua. Gauza sustraitik esplikatzea gustatzen zitzaion ari, ta denbora asko bear izaten da, gauza gutxi esateko ere, ala asi ezker.

An Zubeltzuri zer entzun nion gogoan daukat oraindik. Bertso-kontua aitatu ta ark:

–Ik bertsotarako gogoia badaukak orain!

Nik:

–Bai!

–Laister aldegingo dik, ba! Nik ere utzi samartu diat!

–Zer ba?

–Irabazirik ez duan lana dekelako!

–Irabazirik bear al du, ba, bertsoan ibiltzeko?

–Bai! Irabazirik gabe ibilli egin leitzekek, baña azken txarra ziok ortik! Gaztetan afizioz ere aritzen dek bat; baña, bere edade batera ezker, gogoak ere aldegiten dik, irabazirik ez dan tokian! Biaramonean ere jan egin bear dik, eta ia nundik jango deken, kantuan ari aizen egun artan irabazten ez badek!

–Arrazoa daukazu bai! –esan nion, baña ni beti nerean gelditzen nintzan.

Nik bertso batzuek kantatzea ez neukan lantzat; neretzat jaia bezela zan ura. Baña arrazoa zeukan Zubeltzuk: ezer ez dan tokian, gizonak endrero gutxi artu oi du.

Garai artan etzan bertsoan ia iñor ibilli ere egiten. Zubeltzu Prantzes-Txikiarekin ikusi nuan bein Arruan, da beste bein Txapelekin ere bai; Orioko Begi-Exkelarekin ere baita. Olaxe, bost duroko bat ematen bazieten, asko izango zan. Gero gabeen goize-rartekoa.

Oraindik gogoan dauzkat orduko Zubeltzuren eta Prantzes-Txikiaren bertsoak. Zubeltzuk lenengo:

*Adan da Ebak egin bazuten
lendabiziko pekatu,
Jesemaniko baratzan bertan
ori guzia gertatu;
fruta bat zegon debekatua
t'artatik zuten probatu,
baña damutu zitzaien gero,
Jaunak zioten barkatu.*

Ta Prantzes-Txikiak:

*Pekatu nola egiña zuten
zuk esan dezu lenago,
Jaunak barkatuko ziotela
oso seguru ez nago;
nai zituztenak egin munduan
da ibilli zirala ondrado,
aiiek zeruan baldin badira
inpernurikan ez dago.*

Olaxe jarduten ziran aiiek. Beste batean, berriz, Itziarren juntatu ta ala esan zion Prantzes-Txikiak Zubeltzuri bertso batean:

–Zu itzai ona zera, baña ajiatuta daukazu idi ezkerre; lanean asitakoan izaten du ark eztula eta puzkerre.

Zubeltzu itzaia zan, ba, eta itzantzan ibiltzen zan.

Olaberrikoak eiztariak ziran. Erbitan ibilli oi ziran astia zute-nean. Mutilzar bat ere bazan nagusiaren anaia. Ura ibiltzen zan. Txakurrak bazituan da nagusia ere eramaten zuan batzutan. Astean

etzuan asti aundirikan izaten; baña, jaiian bada ere libratzen bazan, an joango zan da erbiak iltzen zituzten.

Mutiltzar ura Agoten aritzen zan lanean. Agoten iraulika fabrika bat zan. Ura txoper ibiltzen zan. Gari-jotzen ere ibilli oi zan etxez etxe. Makina berak zuan. Gari asko jotzen zuten. Illabete baño geiago pasako zuten ortan. Egunean bi etxe gutxieneke, irurogei etxetik gora pasako ziran.

Gero ezkondu egin zan ura ere, eta eztaiak arrapatu giñuzen guk. Familirik etzuan izan. Zartuta ezkondu ere, ta andrea ere zarra zuan. Etzuten familia azten lanik izan.

Zutik lo egin izan det, ba, nik bidexiur txar samarrean ere, gari jotzen ibillita, oso loak beartuta, antxe morroi nengoala. Beste bat nuan aurrean; ni atzetik. Lo ederki egiten nuan nik. Bidexiurra ez eder-ederra ere, eta an erortzeko arriskua zegoala ta benetan jartzen nintzan ez niñula geiago artuko loak-eta; baña alperrik izaten da alakoan. Eskerrak aurrean beste lagun bat nuala. Aren anka-otsa aditzen nuan nik eta aren ondoren ederki joaten nintzan.

Bigarren urtea ere olaxe pasa nuan, da irugarrenerako ez nintzan gelditu. Basorako gogoia neukan, da esan zidaten, baña nere basorako amets orrekin ez nintzan gelditu.

Despeida tristeia izaten da, ta, aiek portatu ziran bezela portatuta, begiak piska bat busti ziran; baña neri bakarrik ez, besteai ere bai. Baña pentsatuta neukan da egin nuan; baña ondo partitu giñan.

Urtea egindakoa, urte-zortzia esaten zaiona pasa bear izaten da, eta ni gari ebakitzeak arrapatu niñun justu-justu, ta egin giñuzen aiek ere ta gustora gañera. Bi urtetan iru urtetako gariak ebakitzen parteia izan nuan.

Olaxe, etorri zan eguna aldegin bearrekoa; beste morroia ere etorria zegoan, eta suerte ona izan zezatela esan nien. Atzera, eka-rritako baul zarra artu bizkarrean ta aio, jaunak!

Aitak joaterako esan zidan nagusiari dirurik ez eskatzeko, eta ez nion eskatu ere. Aitak ogei duro eman zizkidan joateko, eta arekin

pasa nuan urtea. Eta bigarren urtean ogei ta amar duro kendu nizkan. Uraxe izan zan nik bi urtean gastatu nuan dirua.

Ura baño geiago gastatuko ez balitz, gaur ere aurreratuko litzake piska bat. Baña gaur ez dago diru arekin goizeko mezetara joaterik.

Ura, gure aitak asmatu zuan manejuia zan, nagusiari bezin errez ez niola ari berari eskatuko ta zintzo ibiltzeagatik. Ala ibilli ere. Bearko ibilli!

Bi urte pasa nituanean, Bankoan jarri bearco zirala, ba, ta Zestua-ra joan giñan aita ta biak, eta an jarri giñuzen bi milla pezeta. Etzan orduan ogei urteko mutillik bi milla pezetaren jabe asko izaten.

Zepai eta Uztapide.

ATAUNGO MARKES-BASOA

Ogei ta bat urte nituala, Ataunen, Markes-basoan, uda bat pasa nuan: sei illabete. Toki ederra zan; arkaitzik gabe, ta aldapa aundirik ere ez.

Ataungo kasetatik gora Lizarrusti aldera goazela eskubitara, antxe joaten giñan. Bide txar bat da, ta txabola, berriz, andik ordu erdiren batera, gora joanda.

Antxe garozko txabola luze bat. Illurria esaten zioten. Illurre-ondokoak badira belar batzuk oso ezagunak, eta an, aren ondoan, asko zeuden, ta ortik zetorren izena izango zala pentsatu izan nuan nik.

Ordeka ederra zan txabola-aldea. Gaztaña galantak ere baziran. Iru mutillek besoakin bueltan, zutik zegoan tokian, ez genduan arrapatzen aietako bat, eta geiago ere ere baziran berdintsuak.

Gero, udararen erdi aldean, beste txabola berri bat egin genduan. Lanean eremu aundiak pasatzen ziran, da urruti jartzen zan lengo txabolatik. Lanean nekatutako gizonak etzan-tokia urrean bear du. Pausoak ondo kontatuta izaten ziran txabolara abitutakoan.

Bederatzi lagun giñan: nagusia ta beste zortzi. Joan da txabolan sartu giñan. Paretak bakarrik zituan txabola. Zazpi, len joanak ziran, da oiek nola edo ala txapa batzuekin tapatuta zeukaten beren pareta. Ta ni zortzigarrenarentzako txaparik etzegoan, da garoa tapa. Ta nik korajea palta ta ez eskatzen, ta iñork ekarri ez. Aste bete ala pasa nuan.

Andik aste betera beste bat etorri zan; beteranoa ura. Ark laste ekarriazi zituan txapak beretzako ta neretzako, bientzat. Biok alkarrekin giten genduan lo. Andik aurrera estimatua nuan nik ura.

Ark bazituan ordurako ere berrogei ta zazpi urte. Bizi baldin bada, larogei ta amar urte baditu. Orainengo ikusi nuanean, itsutu samartuta zegoan. Aizarnazabalko Errezabalkoa zan ura, ta bere etxean ikusi nuan. Sakabia soñu-jotzallearen omenajea zan Aiako Altzolan, ta araxe nijoala ikusi ere egin nuan. Ongi-etorri ederra

egin zidan, da salda artzen-da antxe egon giñan. Orduko kontuak berritu giñuzen.

Esan bezela, bederatzi lagun giñan gu an orduan, ta, ni joan nintzenerako, egurrak bota zituzten, udara aurreratu artekoak. Egurra ez da noiznai botatzekoa izaten. Udaran ostpa daukanean da batez ere atera berrian, kontu aundia bear izaten da.

Gu joan da segituan, zerran asi giñan. Trabesak egiten giñuzen. Nik Arruako Itxaiz nuan zerrari laguna. Biok egiten genduan zerran; beste bi, gureztat egurra landu, ta lau laguneko zerra-eskua. Besteak erebeste laurekin beste zerra-eskua. Ta nagusia beste aieri laguntzen zien, ta ia, mutillak!

Bederatzi lagun ta danak lanean. San Juanetan ere eguna argitu zai egoten giñan zerra-tokian. «Etziok illuna etorririk!», geure artean. Bota bat, jaso bestea, egun guziko lana. Ura lan aspergarria! Ez dira egunak motzak joaten.

Besteak baño gutxiago etzan ebaki nai izaten. Illuntzean apuntatu egiten ziran ebakitako trabesak. An besteak aña trabes nai, ta egonda etzan izaten. Aspertu ta noiz edo noiz egurra biltzen egun erdi bat tokatzen bazitzaigun, kontentu. Baña gutxitan tokatuko zitzaigun guri olakorik.

Zerra jartzen ondo zekian nagusiak, eta ari eskerrak. Aren zerrarekin egurra errez ebakitzen zan. Segak barea bezela ebakitzen zuan, eta bildurrik gabe asten giñan egurra ebaten.

Gosaiarekin etortzen zanean, jeneralean guk gosaldtu bitartean zorrozotuko zuan, ta entraman ondo al zegoan ere galdetuko zuan. Gutxitxo zeukala esaten bazenion, emango zion ikutu bat, eta milagroa izango zan ark gaizki jartzea.

Joango zan atzera bere taller aldera, ta milagro z guk deituko genion berriz beste ogei ta lau orduan. Berriz ere antxe etorriko zan ura, gosaria esku batean ta lima-zorroa bestean. Gizon serioa zan ura, ta gu ere alaxe ibiltzen giñan arekin.

Ernaniko Florentino zan nagusia. Euriarekin etzan bildurtzen ura lanean. Udara bustia zan, berriz, ta, mutillak lanik egiten ez

badute, egunak eguna alkarren urrean izaten du, ta udara artan, be-
rriz, etzan egualdi onik; baña egin egin bear noizbait.

Egualdi bustiagatik, etzan ura jatordua egitera ere txabolara
mogituko. Pago azpian antxe bederatzi lagun jaten. Baña alare tar-
tera etzan bajatzen. Guk kendu baño geiago ugaldtu; guk jan ala
euriarekin bete. Babak uretan biltzen giñuzenean, utzi ta siestara.

Pago-sustrairen baten gañean burua; guardasola zabaldu ta ta-
patu; ta matrail-ezurak gogortu ta lerdea dariola, otzak aguantatu
ezinda. Atzera zerrari eldu bear; antxe lanean piska bat berotu ta
orduante bizi.

Egualdi ederra noizbait etorriko zan, da orduante bai poza! Egual-
di onarekin lana egitea ez da ezer. Aurreko egunetan bustitako erropak
ere orduan legortuko ziran, eta etzan iñork agindu bearrik izaten.

Guk edukitzen genduan aien kezka. Arropak zikindutakoan,
basarriko artzai bat izaten zan an, da ark eramaten zituan; baita
garbituta ekarri ere.

Berrogeita amar bat trabes ebakitzea izaten zan eguneko erre-
zioa. Ura egin ezker, konforme izaten giñan. Orretara iritxitzen ez
bagiñan, beti izaten zan alako kezka bat.

Joan berri artan, egurra berdea zegoan artean, errez ebaki ere
egiten zan. Baña gero, egurra igartutzen asten zanean, naikoa lan
izaten zan. Mendiaren puntan trabes bakarrek asko, ta etziran be-
reala osatzen berrogei ere egunean.

Bi zerra-toki egin bear, da etzan denbora asko bear izaten zerra-
-tokia egiten. Egurak al ziran ariñenak aukeratuta edukitzen giñu-
zen. Altzak zuritu ta plantxak egiten giñuzen, da, bat bukatzen
genduanean, egurak artu danak bizkarrean da segituan aldatutzen
genduan. Ori mendi-puntan izaten zan.

Bein bera ezker, ori baño egur geiago biltzen zan. Aste bete
igual zerra-toki baten. Orduan deskantsua izaten zan, goizean asi ta
eguna argitzen zuanean, da bat bada ere ebaki egiten zan beti. Egu-
na luzea izaten zan, da, eguna dana joan orduko, ebaki egiten gen-
duan mordoa, nai etzala ere.

Jai baten, nagusia palta genduan, da an geunden mutillak txabol-
lan. Ardoa ere, zagia libre izaten zan nagusia palta zanean, da gu ere
dezente moldatuta.

Ortan gaudela, or sartzen zaigu Zepai, baso artan ari baitzan ura
ere. Granuja-arpegi ederra zuan orduan. Sasoia ere bai: ogei ta iru
urte. Orduan danerako balio izaten du gizonak.

Beste lagun bat eta biak etorri ziran. Beste kuadrilla baten ari ziran
aiek, baña gure txabolara etorri ziran beintzat. Nik ez nuan artean eza-
gutzen Zepai. Gure kuadrillan baziran, bai, ura ezagutzen zutenak.

Gure taldeko batek or bota dio bertsoa, ta bai besteak erantzun
ere. Ta gure lagun ori ixildu egin zan, da nik asi bear orduan, da saio
bat egin genduan.

Gero, errira joango ote giñan, ba, ta gu ere noranairako moduan
geunden. Orduan jetxi giñan, ba, gu ere Ataungo kasetara. An me-
riendatu ta gero ederki; andik aurrera etzan bertso paltarik izango.
Ala kantatu zidan neri ark, gutxi gora-bera:

*Nere gustora asiko naitz ni,
ez nua derriorrian;
saio koskor bat egingo degu
ta patxara ederrian;
nere barrena barrundatzen det
sekulako indarrian,
dozen erdi bat kanta ditzagun
lengo oitura zarrian.*

Nere erantzuna:

*Zuk bota dezu zuria eta
neria're badijua,
lotan daudenak esnatutzeko
ederra dezu ujua;
gorputza dezu indarrian da
sasoia ere majua,
zuk asi biar baldin badezu
ni're aстера nijua.*

Zepaik ostera:

*Beraz, zu ere asiya zera
bertsuari erantzuten,
ia ba Zepai gizon bezela
errespetatzen dezuten;
nik'e goguan detan guziya
esplikatu nai nizuten,
baldin benetan asitzen banaiz
ia damutzen zaizuten.*

Ta nik:

*Baldin benetan asitzen bada
Zepai onek ala diyo,
baña apenas egingo dezun
uste dezun baño geiyo;
gizonak ez du ibilli biar
orrenbeste desapiyo,
otsak ederrak joko dituzu
baña enaiz oso piyo.*

Olaxe kantatzen giñuzen guk bertsoak: baten ondoren bestea, egun guzian aritzeko kapaz giñan gu orduan. Asi giñan an ere ta gau guzian ez giñan ixildu.

Zepai ordurako piska bat plazan-da ibillita zegoan Txapelekin ta noiz edo noiz Txirritarekin, ta ni bein ere plazaratu gabea. Baña orduan ez genion guk begiratzen plazan ibillita zegoan ala etzegoan. Ala, gau guziko saioa, ta goiz aldera txabolara joan giñan.

Urrengo eguna etzan izango motza. Eskerrak orain baño sasoi obea genduala, ta orduan olakoak egin giñuzen obe; bestela orain etzegoan egiterik.

Zepaik-eta andik aldegin zuten. Ez giñan geiago juntatu, ta ortan bukatu ziran gure bertsoak. Bestela uda guziko pesta izango zan.

Zepairen orduko esaera bat gogoan det oraindik. Nik ola, euria zanean-da, tarteran guk jan baño geiago ugaldtu egiten zala esan nion, da arek:

–Bai; pago azpian baldin bada, beintzat, ostoa ta karakol txikia ta dana etorriko dek platerara!

Trabesak mandoakin kamiora ateratzen zituzten. Lazaro-edo deitzen zioten mandazai aietako bati. Mutilzarra zan. Mutil zintzoa. Enkargurik egin bearrik bazan, kartaren bat edo orrelakorik bazan, aurreneko izango zan ura.

Bestea, Aranoko alkatea. Orain Ernanin bizi dira aren semeak. Transporteak daukate; kamion bikañak badituzte. Mandoak baño obe izango dira aiek. Autobusarekin estaziotik errira aietako anaia bat ikusi izan det eta olaxe. Aita mandoakin asi zalako, bearbada semeak kamionak izango dituzte.

Bestea, Pello-edo; Etxola-berrikoa, ura. Taberna-ta izan bear dute. Pazientzi ederreko gizona zan. Mutil bat ere bazuan, Ernaniko Zugaztikoa. Beso bat ere antxe zebillela autsi zuan, da, mutillak berak baño lenago kargatzen bazituan mandoak, aserretu egingo zan. Beso autsia zualako ere izango; baña, ura gora begira jartzen zanean, etzan giro izaten. Bedeinkazio ederrak botatzen zituan!

Bein giro txarrean zebillen. Bide berria segituan artzen du ala-koan mandoak, ta, beko estratatik joan bearrean, gañeko aldeko bidexiurretik abitu ziran. Kargak azpian da mandoa gañean, banba! erori zan lenbizi zijoana. Arrimatu zan arengana gure Pello. Urren-go zijoan mandoa, banba!, berriz, bestearen gañera, ta an odolik zuana berotu egiten zan. Bi mando alkarren gañean beren kargakin, da zertan asi, lenengo pentsatu bear zan an. Loia bai gizonen gerri-rañokoa, ta mandoak an askatu ta kargatu berriz, aiei martxa emateko. Askotan pentsatu izan nuan, gure ofizioa baño txarragoa uraxe izango zala.

Etzan erraza, baña Etxarri-Aranazera pestetan joan giñan lau mutil; bi egun an pasa giñuzen, ta okela-jan ederrak egin ere bai.

Bigarren egunean, egur batzuk bazeuden an plazan. Aiek onen-beste denboran ebakitzen zituanak, bazeukan premia. Gure lagunak bazeuden aizkoran poliki egiten zutenak. Beintzat, ebaki giñuzen ango egurak, eta txabolara atzera.

Egun bat edo beste orrela pestan pasatzen bagiñuzen, ondorenean etsi-etsian jarduten genduan lanean. Orain aña malezi etzan izaten orduan, lanari iges egiteko. Gu lanerako pronto izaten giñan.

Ataungo Aian ere pestetan izan giñan. Eguna bakarrik ez genduan pasa; gaua ere geiena an pasa genduan, da goizean txokolatea artuta joan giñan txabolara.

Urrengo egunean izango zan zerra gaizki edo zerbaiten aitzakia; baña nagusia etzan asko engañatuko, ta guk, berriz, geok pasa bear gurea. Arratsaldeko siesta arrapatu ezkerok, seguru giñan. Ar-bola bota ta zotz-pilla galantak izaten ziran an; zotz aien gañean egongo giñan puska baten eta aurrera. Jaiki ta zerrari eldu bear.

Jaietan ibilli egiten giñan basoan, pagoren bat botako genduan, da ura dana txikitu ta konforme. Aukera egoten zan an, da gu, berriz, olakoa egiteko beti pozak.

Jaian baita tope-ziriak ekarri ta egin. Igartu egin bear izaten ziran, da aurrez eginda euki bear.

Beste batzuetan, berriz, eizean. Baso aundi aietan zozoa ta olakoa asko izaten zan, da katagorriak eta danak, eta arrapatzen giñuzen aiek ere.

Beste batzuetan, berriz, perretxikoak biltzen. Aiek ere izaten ziran. Baso aundi oietan aukera egoten da orrelakotik ere.

Lagun bat eskopetarekin bagenduan, da basaurdeak ere izaten ziran an. Baso aundiak ziran eta gaztaña ere dezente zan. Batean, gogoan daukat oraindik ere, kartutxoak ere perdigoiak, ta perdigoien muga ebaki kutxilloarekin ta basaurde-arrastoan nola ibilli giñan; baña ez genduan billatu.

Udazkena etorri zan, da etxerako gogoa ere asi zan. Bein etxea akordatzen asi ezkerok, basoan egunak luzeak joaten dira. Santu guzien eguna zan, da erropa txarrak bildu ta etxerakoari eman genion. Bein udara pasa ezkerok, deskantsatzeko gogoa ere egiten da. Kasetara jetxita artu genduan autobusa ta Beasainen trenan; ta Zumarragan ganbiatu ta Iraetara; andik etxera ta orduantxe kontentu: «Kaixo, mutillak, emen gaituk!»

BERRIRO ARTZANTZAN

Soldaduzkatik libre atera nintzan. Marinakoak giñan, da orduan asko libratzen ziran, gu giñan garaian, Marinan.

Gu Zumaian sortean giñan. Irureunen bat bagiñan, da ogei ta bost eskatu zituzten; andik gorakoak danak libre. Batenbat inutilla zala edo besteren bat Frantziara joan zala-edo, ogei ta amar bat arrapatu bazituzten naikoa izango zan. Nik larogei ta amalaugarrena neukan numeroa; ez nuan bildurrik arrapatzeko.

Ataundik, basotik, Santu guzietan etorri nintzan, ta orduantxe garai ederra eizerako. Azaroa ta abendua izaten ziran ollagorretarako illak, eta ederki.

Gure etxean txakurra berria erosita zeukaten. Ni artean eizean asko ibilli gabea, ta bildur nintzan ez ote nuan botako ollagorrik.

–Txakurra berria? Nundik ekarri dek txakur au? –galdetu nion anaia zarrari.

–Koñaduari erosi zioat!

–Alper-planta galanta bazeukak onek!

–Gaztea dek oraindik, eta makal samarra zioak, baña pizkortuko dek bai ori!

Zazpi illabete besterik etzeuzkan artean.

Ni Olaberrian morroi egon nintzanean, galeperrak-eta ederki botatzen nituan airera. Nere nagusia ta bere anaia eiztariak ziran, ba. Aien eskopeta artuta, bazkal ondoan, besteak siestara joaten ziranean, ni eizera joaten nintzan. Baña ez neukan konfiantza aundirik.

Asi giñan beintzat geure txakur makal orrekin, da eskopeta berria ere erosi nuan. Itziarren bazeuden orduan saltzeko. Joan da ekarri andik eskopeta ta kartutxoak.

Asten gera eizean. Berealaxe, ollagorrek billatzen asi zan txakurra. Ta batetik gaztea zan, ta bestetik, berriz, ez-jakiña. Airean

bialdu egiten zituan lenengo aldetik. Ni bati danba! ta besteari danba!, nenbillela bat bota det orregatik. Ordurako iru banituan tiroka ibilliak.

Botata ikusten dutenean, illa aoan artuta gozaten dira txakur-
rrak. Ura ere bereala asi zan ollagorrarekin gelditzen, da txakur ona
izan zan gero. Etzan asko ibiltzen zan oietakoa, baña bai sudur
onekoa. Gero makiña bat ollagor il genduan guk txakur arekin.

Pasa zan, ba, eizeko bolara ori; lanean asi bear, da basoan asi
giñan. Ataunen ibillitako lagunak an zeuden gure aldean, da ederki
deskantsatuta gañera, ni eizean nenbillen bitartean.

Sei lagun juntatu giñan, da etxetik egiten genduan, bertan etxe-
-jiran ziran basoak eta. Oian lo egiñaz, ederki ezurrak. Txillar
gañean baño obeto deskantsatzen ziran. Biaramonean lanerako ere
alde pixka bat izaten da.

Negua olaxe pasa genduan basoan. Udaberria etorri zan, da
gurean beste anaia Irunera joan zan; orain nerekin dagoan au ta le-
nago artzaia zana. Ta nik etxean geratu bearko nuala, ta ni artzai.

Maiatza etorri zan, da mendira joan bear ardiakin. Bai pozik!
Jai batean preparatu ditugu, joaleak erantsita, ardiak. An goaz men-
dira, mantak-eta artuta; oia ere baita. Bear izaten zan. Astoan artu
gure trasteak; igo degu, ba, gure txabola alde orretara, ta astelenean
asi egin bear, ardiak bildu ta jetzi, martxan.

–Ik etsiko al dek emen? –anaiak–. Onera gero jaian ere etorri
egin bear dik!

–Bai, etorriko nauk ni onera!

Pentsatua neukan ordurako nora joango nintzan jai-arratsal-
dean: Zelai-txikira. An billera egiten zan, da ardiak jetzi, afari-me-
rienda egin da aide arkaitz-tarteak barrena! An ibilliko nintzan
illundu arte.

Gero ontzak asiko ziran u! u! u! egiñaz. Orduan atzera txabola-
ra. Joandako arkaitz-tarte artan pasa bear izaten nuan. Joan, argitan
egiten nintzan, baña bueltan illunduta etorri bear. Baña gustorako
bidean ezta aldaparik eta arkaitzik.

Txabola an egoten zan lengo lekuan. Aundia, ardiak sartzeko; eta txikia, neronek lo egiteko. Ura, kamaña egiteko aña toki, ta, euria zanean, jatordua egiteko ainbeste.

Tokia ederra zan: txabola-jira, ordeka. Pago aundiak zituan aurrean eta buelta danean. Azpiko aldetik ere bai pagotegi bikaña. Geok bota giñuzen atzenean aiek ere, andik urte batzuetara.

Ardiak abaroa egiteko leku ederra bazan an. Bero aundia bazan, beee! ardiak eta beee! bildotsak, eta pago azpira an etorriko ziran. Zugaitzik ez dan lekuan, ardiak erre egiten dira. Txabolan ere egiten dute abaroa, besterik ezean. Baña ez da pagotegi ederra bezelakorik.

Abaroa zer dan galdetuko dute batenbatzuk. Ardiak beroak jokatuan egiten duan atsedena ori izaten da abaroa, ta itzalean ederki egiten da ori. Garaiaiko pagotegi artan ederki egiten zuten. Nik ardiak edukitzen nituan tokiak, Garaia zuan izena.

Eguna etxean lanean pasatzen genduan. Eguzkia bera asten zanean, arditara. Bien bitartean, artoa jorratu, edo belarra ebaki, edo belarrak, ebaki ta gero ere, izaten du lana pranko: buelta eman da etxera ekarri. Giro onak badira, alare gaitz erdi.

Berandutu gabe bialduko niñuten, bai, arditara. Itzala onelako lekutara iritxitzen zanean, ale! Ez genduan guk reloju bearrik izaten zer ordu zan igarritzeko, eguzkia agiri bazan beintzat. Meriendatu ta astoa artuko genduan da arditara.

Ardiak lan asko ematen zuten txakurrik gabe, juntatzen ere. Baña egunean bitan jeizten ziran arte, nunbait or izaten ziran. Bilduko nituan beintzat eta jetzi ere bai. Orduantxe deskantsua.

Marmita garbitu ta beste txabolaren ondoan zan iturria. An neskatxa gazte bat izaten zan ardiak jeizten. Beti errezagot joaten nintzan ara. Bestean ere neskatxa izaten zan. Iru txabola zeuden, da bi neska ta ni ibilli giñan uda artan an arditan.

Ala, iturriko buelta egingo nuan, da neskatxak etxera joaten ziran da ni txabolara. Sua egingo nuan, afaria jarri ta jan patxara ederrean.

An etzan zinera joaterik, eta jarri izarrai begira ta antxe egoten nintzan luzaro, begirik kendu ezinda. Itz egin ere egiten nuan batzuetan izarrakin. Aspertutzen nintzanean etzango nintzan; errezo batzuk egingo nituan da lo.

Orduan gaba ere ez da izaten luzea, pakea baldin bazan. Iñoiz gabeen jaiki ere egin bear izaten nuan. Ardiak txabolaren gañeko aldetik joale-otsa ateratzen zuten, da «Ardi oiek toki txarrera ziaztik!». Jaiki ta jiratu egin bear.

Ardia ez da egualdi ederrakin bereala etzan ere egiten. Udararen egunez ere ezta beti giro izaten jaten. Gabeko intz pizar ori aprobe-txatu nai izaten dute ardiak.

Gabeen jaikitzen ez banintzan, goizean biraje luzean joan bear izaten zan; ta, jaiki ezker, kera eman piska bat, eta txabolaren gañeko aldean bertan etzango ziran. Goizean jaiki ta ardiak bertan. Etzan batere billatu eziñik ibilli bearrik izaten.

Trumoa ta tximixta asita, iñoiz bildur ederrak pasa izan ditugu mendian. Askoz bildurgarriagoa da trumoa, toki soillean baño, arkaitz-tarteetan. Ateratzen du soñu bat, uste-eze mundua lertu balitz bezelakoxe otsa.

Ardiak ere ez dute orduan iñork agindu bearrik txabolara etortzeko. Ango txintxarri-otsa ta ango desditxa! An izaten zan tikili-takala, tikili-takala! Beee! eta booo! asiko ziran, ta euria asi baño lenago etorritzen ziran txabolara, ango danbarrada aiekin bildurtuta. Arkaitz-tarte aietan, izan ere, arritzeko modukoxea da trumoa.

Ardiak, gureak eta besterenak, danak sartzen ziran gure txabolan. Beste bi txabola aiek gurea baño berago zeuden. Ardiak gora erteten du gaberako, ta gure txabola-aldea ardiz ondo osatuta izaten zan gaberako. Ta, euria asi ezker, danak urreneko txabolara.

Ni antxe, manta azpian burua sartuta, ateratzeko bildurrak. Errezoak ere beñere baño zintzoago egiten ziran orduan.

Egualdi onarekin, ura zan baño toki zoragarriagorik etzan iñon izango. Ango txabola-jira ura aparta zan. Egualdi txarrarekin, beriz, bildurgarria.

Ala, goizean beintzat jaikiko nintzan kamañatik, eta an egongo ziran gabeen trumoi-otsakin sartutako ardiak danak, etxeko ta kanpoko. Eguna argitu-zai antxe ni, nereak etziranak bialtzeko. Danak apartatu, etxekoak txabolan utzi ta jetzi. Astoan artu marmitak eta etxera. Etxera etorri ordurako anaia zarrak:

–Bart arratsean ez dek gau-giro ederra izan!

–Ez, motell! –nik–. Azken juizioa zala uste nian! Oraindik olako danbarratekorik ez uan izango mundua sortu zan ezkerok!

–Ik gaur lenengo adituko ituan olako trumoi-otsak! Ni aspaldi adituta natxiok! Bazekiat nik orrelako arkaitz-tartean zer burrundarra ateratzen duan trumoiak!

–Ik nun aditu dituk orrelako soñuak?

–Antxe, ire bart arratseko leku ortantxe, bildurtuta egonda natxiok, motell!

Urrengo, egualdi ederra egiten zuan, da gu orduantxe kontentu ta lasai. Arratsaldean, eguzkia piska bat bajatzen zuanean, astoa artu ta aide mendira!

Gero, Santiago ta Santa Ana inguruan, asiko giñan biltzaldiak(1) bakantzen, eta orduan goizean joaten giñan.

Ardiak, biltzen gaiztoak izaten dira, gabeen juntatzen ez badira. Goizean zeñek bildu? Txakurrik ere ez genduan izaten orduan. Bein biltzaldiak gutxitu ezkerok, bereala antzutu egiten ziran. Orduan pakea.

Berandu arte jetzitzen giñuzen, ta aariarekin ere, era berean, berandu asten giñan; San Migelak aldera edo orrela. Agoztuaren atzenean lotu aaria, eta etxean eukiko genduan gobernatzen. Orain-txe arkerak asten al ziran, San Migel inguru orretan-edo, artu aaria berriz eta asiko giñan arditara joaten.

Etxean eman bear izaten zan nobedadea. Anaia zarrak beti galdetuko zidan:

–Zenbat ardi ituan arkera?

Edo:

(1) Jetzialdiak.

–Zein ituan?

Eta:

–Gaur iru baziran: bat, Ille-loria; bestea, Begi-larria; bestea, Buru-aundia.

Biaramonean, berriz, lau izango ziran, ta:

–Bat, Mutur-beltz zarra; bestea, Musu-gorri txikia, Mutur-beltz zarraren lenengo umea, eta Buru-aundiaren bigarren umea.

Olaxe, ardiak danak bataiatuta egoten dira, ta derrior bear dituzte beren izenak, artzai bat baño geiago badira beintzat. Bestela, nola enteratu zein ardik duan nobedadea?

Bat Buru-arroa bada, bestea Mutur-luzia, ta Sorakaia, ta Izua. Olaxe, artalde danak izango dituzte beren izenak. Badira emakumeen izenak jartzen dizkietenak ere: Marta, Katalina, Madalena...

Orrela, illabete bat-edo pasako genduan aariarekin. Eta egualdiak ere onenak ematen zituan, eta Santu guzienak aldean-edo bera jetxiko giñan.

Beste gertaera bat bada or pasia bide ortan. Urrengo urterako garoa juntatu bear izaten zan urte onetan. San Nikolasak aldean izaten giñan gu ango garoa juntatzen.

Bagoaz, goizean jaikita, Garaia ortara. Gurea baño lenago, beste txabola bat bazegoan. Arrimatu gera orrera, ta artaldea antxe barruan. Anaia gazteena atean utzi, bazkaria emanda kopa-otarra batean, da sartu gera geok barrura.

Asi gera bizkarrean begiratzen. Ardiak izu samarrak ziran, ba, aiek. Bizkar ederrak zeuzkaten. Gu an genbiltzan maixian, ta alako baten pentsatu dute ertetzea. Gure anaia bota dute bere bazkari ta guzi. An ziaztik danak kanpora!

Ardiak joan ziran kanpora, ta gu an babarrunak jasotzen. Alde batera parra egiten genduan, baña etzan broma. Jaso ditugu beintzat urdai koskorren bat eta sagarrak. Erretzeko edo ola izango ziran. Joan gera txabola aldera, ta babarruna ta urdaia-ta piska bat garbitu egin bear.

Noizbaiten preparatu gera beintzat lanerako ta asi gera lanean. Illuntzerako garoak danak ebaki ta juntatu giñuzen. Ez da arritze-koa, ala bazkaldu ezkero...

Esan bezela, ardiak jarri ziran bera begira, eta Santu guzietan artu ta etxera. Andik aurrera beian obeto ibiltzen dira ardiak. Bein egualdiak txartu ezkeru, mendira joateko ere ezta gusto aundirik izaten. Etxe aldean, berriz, nai bezela manejatzen dira.

Aaria ibiltzeko ere bertan. Atariko txabolara ardiak juntatu ta dana bertan. Artean ere izaten dira aariaren bearrekoak ardiren batzuk: bueltatu egin dirala, edo bildotsa azten egon danen bat, edo bildotsak berak. Beti izaten da aariarekin segitu bearra. Bein arke-rak oso gutxitzen diranean, aaria bertara bialdu izan genduan.

Orduan aita ere asten zan buelta batzuek ematen arditara, afizio ikaragarria zuan, ba, ark ere. Eta andik atzera errez, akordatu gabe egiten zan arditakoa.

Ta gu, berriz ere ollagorretarako libre giñan...

BELIOSORO-ERREKAKO BASOAN

Ogei ta iru urte banituan, da atzera Irunen egon zan anaia etxeratu zan, da libre giñan etxetik. Nora joango ta berriz ere basora.

Txatarro-kojua esaten zioten bat genduan nagusia. Aretxen basoa zan, da obrarako egurra preparatzen genduan. Ariztia zan, da Zestuako Hotel Maletas egin bear zan. Egurra bastante urruti zegoan: Beliosoro-errekan. Lau bat milla metro egongo ziran hoteletik basora.

Asi giñan baso orretan. Zazpi bat lagun bagiñan, da batzuek bota ta moztu, besteak landu, besteak zerratu. Olaxe preparatzen zan obrarako egurra.

Gero eraman, berriz, idiakin egiten zuten. Txatarroren bere etxeoak bi idi-pare; ta Itxaiz zarra, berriz, inpernuko demonioak baño gogorragoko gizona, beste idi-pare batekin.

Onek idi gorri txiki batzuek zituan; ez bigunak ere. Aundienak atrebitzen etziran kargari erantsiko zizkan arek; eta, arek mogitzen ez bazuan, beste batek ere zerbait izango zuan.

Puntaz bera botatzen ziran zugaitzak, eta terreno aldapa zan; da, soildutakoan, zuzen beko errekan sartzen ziran. Jakiña, punta metro bat-edo sartutzen zan, da materialetarako balio etzuana. Bear baño luzeago botatzen ziran, da, errekan sartzen zan punta ura, moztu.

Baña berriz ere zugaitzak berak karga aundia izaten du. Punta sartu ez, baño estutu egin oi da. Ta Itxaiz zarrak lotuko zizkan ari idiak, eta ia, mutillak! «Aida, irixa!», bere Itziarko izketa arekin, a etzan geldituko, ura atera arte.

Olaxe, Txatarrok berak idi aundiagoak eduki oi zituan, da pare bat Txatarroren bere koñaduak ibilli oi zuan, da bestea morroi batek. Aiek animala aundiak ibilli izan zituzten.

Baña Itxaizek aiek aña aundiko karga artuko zuan, da eraman gañera. Egundo etsirik artu gabeko ganaduak ziran aiek. Ibiltzen

jakin egin bear izaten da, ta arek bazekian. Guk naikoa lana izaten genduan aieri egurra preparatzen.

Gero, obra artarako lodi samarrak ziranak-eta, zerratu egin giñuzen. Tabloia egiten genduan aiekin, eta orrela eraman zituzten. Itzaiak libratu ziran, eta guk ere berealaxe ebaki ginuzen ango egurrak.

Gero, arkume bat edo bi jan bearko giñuzela, ta baita jan ere. Itzaiak eta baso-mutillak danak juntatu giñan, da an artu genduan egundoko betekada. Erreka-zuloko bustialdiak eta otz-beroak antxe aztu ziran danak.

Txatarro ori tratantea zan; ganadu-tratuan ibilli oi zan, da gure auzoan bizitzen zan. Arek zenbat ganadu ekarri ote zuan Donostira? Batere traturik egin gabe, nota bat eramatekotan, pisukontua bere gain.

Gure aitak ere ia beti alaxe eman izan zizkan, ta ez det uste tranpa aundirik egingo zuanik. Bere pisuko txartela eramango zuan, da erraldeko onenbeste. Buruz kontuak aterako zituzten, da pagatu ta aurrera.

Gizon txikia zan, baña piña. Beti etzan jenio ederrekoa. Gizonak, danak izaten degu zerbait. Ez da arritzekoa, arek ibiltzen zuan aña tratu ta goraberakin, traturen batek gaizki erten ziola-edo. Ark edukitzen zuan aña morroi ta neskamerekin, buruauste izugarriak euki bear zituan derrior. Iru edo lau morroi ta beste neskame bat beti edukitzen zituan arek, eta ganadu jendea ere bai bikaña.

Ango idia eta ango beia! Ta beitarako zezena ere bai, beti aundia. Madrida ere joan oi zan premiotara beitarako zezenarekin. Gobernatu egingo zituan arek ganaduak. Orduan gu ez giñan atrebitzen pentsurik ematen, baña arek gurdika ekartzen zuan pentsua. Jaten duten tokian ezagun izaten dira beti.

Ango basoak egin giñuzen eta etxean gelditu giñan.

ZESTUAKO LEGOIAN

Etxean lana bazegoan, ta jana ere bai, baña dirurik ez. Guk piska bat nai dirua ere, eta aitak esan zidan:

–Zestuako Legoian morroia palta omen dek! Nai baldin badek joan, artuko aute aiek!

–Zer egin du ango lengo morroiak?

Olazabalko Pakundo zan, ba, an lenago, ta ura Legazpin lana eskatuta egon. Da andik abisoa etorri ta ara joan zan, Patrizio Etxeberriarengana. Arrezkero an segitzen du arek. Nere kintakoa da ura, eta urrengo urtean erretiroa artuko du, ezeren okerrik ez badu.

Nik an morroia palta zala jakin nuanean, bertara joan nintzan, ia zerbait egiten nuan. Da, Legoia ortara nijoala, bidean arrapatu nuan etxeko nagusia, ote txikia ebaten jardun ta etxera zijoala.

–Egun on Jaungoikoak dizula!

Ta:

–Bai zuri ere! –erantzun zidan.

Ta egualdi ederra zegoala ta olako batzuk esan giñuzen, eta, berealaxe, ni aien etxera nijoala, morroia palta zutela jakinda.

–Bai –esan zidan–. Len gendukanak alde egin digu, ta derrior bear degu batenbat. Artuko zaitugu, konpontzen bagera beintzat.

Eta zenbat bear nuan-edo galdera egin zidan. Nik kalkulata neukan lengo ango morroia nere modu samarreko mutilla zala, ta edade berekoak giñan gañera. Ta lengo morroiak zeukan soldatarekin konforme nintzala esan nion.

Illeko ogei ta bat duro zeukala esan zidan, da neri ere ainbeste emateko konforme zegoala. Alaxe biok tratua egin genduan.

San Antonio baño iru bat egun lenago giñan, da San Antonio egunean joatekotan gelditu nintzan, da alaxe joan ere.

Nagusia bera Urkiolan zan egun artan, da aiek zetozen trena deskarrilatu egin zan. Asko ziran erituak, ildakorik etzuan izan bear

baña. Antxe jardun zigun kontatzen nagusiak, etxera etorri zanean, zein eritu ziran.

San Antonio eguna zan, baña artean ere berde-onduak artoak ereiteko zeuden. Antxe jardun genduan arto-lurra preparatzen urrengo egun baten ereiteko.

Legoiak terreno baldar samarrak zituan. Soroak aldapak, bat ez besteak. Soro bat erribera ederra erreka-ondoan. Ura kendu ez-kero, danak maldak ziran. Mendiak ere arkaiztsuak. Ote txikia asko zan. Iñaurkiña, nai aña. Garoa ere aukeran. An, ebaki ezkerro, bazan naikoa azpitarako.

Nagusia segari ona zan, da nik ere, berriz, ogei ta iru urte, ta ez dira txarrak naiz segarako ta edozertarako ere. Aixa ebakitzen giñuzen guk ango ote txikiak eta belarrak; garoak ere bai.

Belarrak, giro onen zai geundela, zartu egiten ziran. Nagusia bildur izaten zan, euriak ebakitako belarra arrapatuko ote zuan. Eta zer ebakita galduko ziran! Ebaki baño lenago, zutik galtzen ziran.

Denbora pasata ebakitzen dan belarra, beti eskasa izaten da. Alperrik ondo sekatuko dezu ura. Belar aula eguzkiak jaten du, zutik dagoan tokian. Legortu errezak izaten ziran an belarrak. Jakiña, zutik zeudela legortuta egoten ziran da.

Pameli txikia zegoan: nagusia, etxeko andrea ta alaba bakarra. Iru lagun danak ere. Alabak ogei ta sei urte zeuzkan. Aita ta ama il ziran. Alaba kalean bizi da. Pamilia ederra azi du. Bi seme ta bi alaba ederrak ditu. Egingo dirana, egiñak. Ez dakit batenbat ezkon-duta bada ere, baña onenean dirala bai.

Aietako seme bat, Pedro Maria Otañoren omenajea egin zanean, Zizurkillen ikusi nuan. Eta:

–Zu ere emen al zera?

–Bai; Erniotik barrena etorri naiz oñez.

–Zestuatik Zizurkilla etorri egin bear da! –erantzun nion neronek–. Esan errez egiten da ori! Nik baño anka obeak edukiko dituzu, ta bearra!

Bertsotan ederki egiten du arek. Orrela, denborarekin jartzeko beintzat, oso ona da.

Goizean goiz jaikitzen asi nintzan ni, Legoiara joan nintzanean, baña etzuan balio. Berak baño lenago ia zertan jaikitzen nintzan esan zidan etxeko andreak. Lasai egoteko aiek jaiki arte! Deituko zidatela berak jaikitzen ziranean!

Ongi aditu nuan nik ori. Antxe, leioa zabalik nuela, egiten nuan lo eta, elbiak kuartora sartzen asten ziranean, itxi leioa ta antxe ederki egoten nintzan ni.

Gero, berak jaikitzen ziranean, sukaldean goia eskoba-kertena-rekin kas! kas! kas! jotzen zuten, da orduan jaiki. Ta kafea artu ta lasai asiko giñan lanean.

Nik, nagusiak eta biok egiten giñuzen lanak, bakarrik errez egingo nituzkean. Baña gutxi eginda ere, errez pasa. Lanean ez giñan beiñere presaka ibiltzen.

Txekor aundi bat azi genduan, da Azkoitiko kooperatibara saldu zuan nagusiak. Eta ain zan bildurtia nagusia bera ganaduarekin, ta guk, etxeko andreak eta biok, bera palta zala, lotu ta auzoko atariraño eraman genduan, da ederki: asto zarra baño mantoago. Nik nere artean:

–Etzeukak onek geiago lotu bearrik urrengo, Azkoitira eramaterakoan!

Da or asi zaigu urrengo egunean nagusia, txala berriz ibilli bear zala; ta guk len ibillita zegoala; etzeukala berriz ibilli bearrik. Etzan ura gurekin piatzen, ta ez txalarekin ere.

Lotu berriz, da ez genduan ikullutik kanpora atera lenengo egunean. Simaur-pillaren gañean piska bat ibilli ta atzera katera. Bigarrean atariraño atera genduan; metak egiten ziran zabal bat bazeogan, da an piska bat ibilli ta etxera.

Lau egunetan ibilli ta alare ez giñan iritxi, lenengo egunean etxeko andreak eta biok eraman genduan lekuraño.

Etorri zan Azkoitiko kooperatibatik eramateko abisoa, ta Zestua-ko estaziora eraman genduan. Nik aurretik soka bat, eta arek bestea

besotik atzera lotuta. Ta, an bagoian sartu genduanean, nik uste nuan libre izango nintzala. Bai zera! Ez pentsatzeko etxera etortzerik!

Trena etorri zan, da bagoia erantsi zioten trenari, ta Azkoitira. An gelditu zan gure txekorra. Artu genduan andik eta mataderora eraman genduan. Estaziotik urrean zan ura ere, ta, an buruan jo zutenean, etzan asarre gure nagusia; ta ni ere kontentu.

Azenean, beintzat, txekorra pisatu degu, ta berrogei ta amaika erralde. Orain berrogei urteko kontuak esaten ari naiz, da orduan etzan orain bezelako txekorrik azten.

Guk ederki bazkaldu genduan; baita kapeak eta zerbezak artu ere, eta, urrengo trena etorri zanean, Zestuara. Ortxe akabatu zan gure txekorraren pesta.

Arbi-jorrako garaia zan, da urrengo egunean nola arbi-jorran jardun genduan gogoan daukat oraindik. Egun bat galduta ere, jorrrako jende ona izaten giñan, danak joaten baigiñan. Ama-alabak ere joaten ziran, ta lau lagun izaten giñan. Berealaxe jorratzen giñuzen.

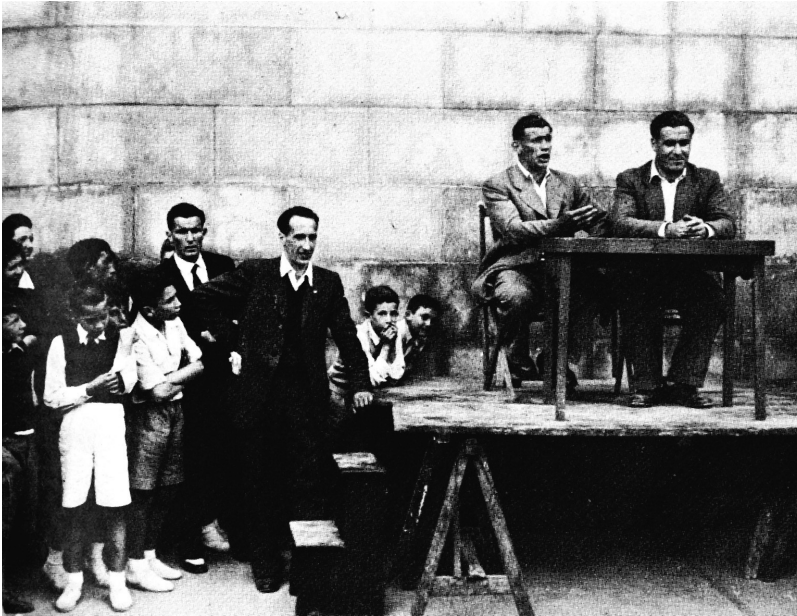
Urte artan etzan arbi-jorra ederra. Arbiak erein ta andik egun batzuetara, trumonada ikaragarria bota zuan. Len esan dedan bezela, soro aldapak ziran, da lurrak ondatuta utzi zituan; arria egin baitzuan, aundia gañera. Olo-arrautzaren pareko arriak baziran, ta gauza guziak txikituta. Alako toki aldapan, berriz, soroaren goienetik barrenerañoko arrastoak egin zituan. Bi edo iru urteko izurratuta utzi zuen soroa.

Garoak ere oso eroso giñuzen. Etxetik gora danak. Ebakialdi bat egingo genduan, da joango giñan gero; artu beiak eta gurdia arbasta batekin, eta nai zan aña aundiko jornara ekarriko genduan. Arbasta ere garoarekin, gurdinari atzetik arrastaka alegia. Berealaxe egin oi genduan ango garo-lana.

Gabonak arteko konponduak giñan, da etxera joan nintzan, baña atzera etortzeko. Oitura zan bezela, bakallaua emanda bialdu niñuten, Eguberrietan egun-pare bat pasa ta atzera etortzekotan. Artean ere lana bazegoala, ta, egun batzuek pasatzera, berriz etorri nintzan.

Soroaren barreneko paretan eroria zan. Ura jaso ta orrelakoxe lan batzuek egin giñuzen, eta andik aurrera pasako zirala ni gabe.

Eramandako puskak artuta, etxera joan nintzan, andik ere ondo partituta eta berriz ikusteko pozak.

Uztapide eta Basarri, Zumaian San Telmo jaietan.

1933KO UDARA

Ogei ta lau urte. Au dek sasoa! Ikazkintza Izarraitzen zeukala emateko Azkoitiko Olanok, eta joan gera igande-arratsalde batean Izarraitz ortara.

Ikusi giñuzen egurrak eta tokia. Egualdi ederra zegoan; tokia ere bai. Zotala ederra, eta bearreko gauza izaten da ura ere ikatza egiteko. An zegoan bezelako egurrearekin gañera, geiago. Egur zatarra baitzegoan. Pago-enbor aundiak zeuden, eta ondo tapatu bear izaten dute aiek, egosiko badira.

Nik ez nuan artean entenditzen ikazkintzan, baña Txankarta an nuan beste laguna. Teknikoa zan ura ikazkintzan. Ari galdetu bear nik:

–Zer lan-modu iduritzen zak, ba, emen, Txankarta?

–Egurra ez dek oso ona; baña tokia oso ona dek, eta zotala ere bai!

Emen, Oiartzunen, zatola esaten zaio. Guk biak entenitzen ditugu.

Lurra ere oso ona zegoala esaten zidan gure Txankartak. Nik, orduan, ia lurra ere oso inportantea al zan ikatza egiteko. Baietz esaten zidan; lur txarrak su eragiten ziola ikatzari.

Ala, basoak ikusi genituan. Uda guziko lana bazegoala eta konforme zan gure Txankarta: toki bateko lana ona izaten zala; leku aldatzen ere, beti egun batzuek galdu egiten zirala, ta abar.

Prezioa jakin bear da joan gera Azkoitira. An bizi zan gure Olano ori, ta billatu degu beintzat. An asi gera tratuan, da etzan lenengo itzetan egiña tratu ori. Baño erabaki genduan beintzat, eta Azkoitin buelta bat eman genduan.

Sekula oraindik ez det orduan Azkoitian ikusi nuan baño baso ardo aundiagorik ikusi. Zein tabernatan zan, orain ez daukat go-goan; baña sei bat lagun juntatu giñan, da danak anditxik edaten

genduan txandan. Nik ez dakit zenbat kabituko zuan, baña litro bat baño geiago beintzat. Kristala, berriz, lau baso egiteko aña bai. Arekin, aserretuta, muturrean jo ezkerro, etzan kolpe gozoa izango.

Ala, illundu zuan eta Zestuara etorri giñan trenean sartuta, geure kezkarrekin, uda guziko lana artuta; ta beste lagunak zer esango ote zuten-da baziran buru-auste batzuek.

Ala, beintzat, beste lagunai esan diegu, ta, guretzat ona bazan tratua, aientzat ere etzala txarra izango, ta orrela.

Beste baso bat ere artu genduan ikatza egiteko. Zestuako Palazion ura. Neguan lana egiteko modukoa zan; terreno, ona, bajua. An egurra txikituta utzi, ta udarako Izarraitza joan giñan, berriz ere negurako etorriko giñala orrera pentsatuta, Palazioko baso orretara.

Lau mutil giñan kuadrillan:Txankarta ta ni, ikusten izan giñanak; eta beste bi: bat Jeronimo, ta bestea Agustin.

Joan gera Izarraitz orretara, ta egurrari ikusi bat eman genion. Tratua egiña zegoala ta asi egin bear lanean. Etzuten aitzakirik eman tratuagatik.

Lenengo egunean, lo egiteko tokia preparatu: kamaña egin da orrelako lanak. Ardi-txabola bat libre arrapatu genduten, da antxe erretiratu giñan.

Bigarren egunera ezkerro, asi giñan egur txikitzen, ta ederki. Alako toki zoragarria zan ura. Lenbizi, gañera, toki onenetik asi ere egiten da geienean, da orduan ere ala gertatu zan.

Toki zabal-zabala zan, da alde ederra dago alako tokia izan edo, egurrari puska kendu orduko, bildurrak goitik bera bueltaka joango ote dan. An enbor aundia txikituta, bertan gelditzen zan; jiran dana, txerri zarra bere umeakin bezelaxe. Puska txiki asko kentzen zaio; erdian aundia antxe gelditzen da, ama balitz bezela.

Gero, txondorra kargatzerakoan, aundiak lurraren gañean ondo-ko illaran sartzen dira, ta beste koskorraikin gaña berdindu. Olaxe kargatzen da txondorra.

Bost edo sei txondorren egurra txikitu genduanean, kargatzen asi giñan.

Beste mutil gazte bat ekarri genduan orduan. Inazio Potzualdekoa. Ori, Txankartak ekarri zuan, guri ezer esan gabe.

–Mutilla badegu, ba, etortzekoa! –esan zuan gure Txankarta orrek.

Nik erantzun nion:

–Orduan zein mutil dek, ba? On samarra badek, guk danok irabazten ditugunakin ez diagu pagatuko!

–Azalduko dek biar zein dan, da ikusiko dek orduan! –esan zuan gure Txankartak.

Astelenean zan ori, ta asteartean or azaltzen da gure Inazio Txikia. Egun onak eman zizkigun, ta guk erantzun genion. Potzualdetik Izarraitzera biajea dago, ta ordu-pare bat bearko zituan beintzat; eta gosaltzen ari giñan ura etorri zanean.

Danen ezaguna zan, da etzan izan nobedaderik gure kuadrillan. Gure auzokoa zan. Gosaldu ta asi zan egur biltzen. Gu txondorra kargatzen ari giñan.

Lanean gogor asi zan. Nik geiegi egiten asi ote zuan pentsatu nuan. Lenbiziko egunean beti izaten da, ba, kezka piska bat. Eta ainbeste lan egin bearrik etzegoala esango ote nion, ta ez; bera jarri zan tamañan egiten zuala. Beti egiten zuan berea, ta ez dago zer esanik.

Lan asko zegoan arentzako modukoa: ura ekarri, arrantxua egin, ta orrelakoak. Txikia zan, baña emeretzi urte bazituan, da etzeukan nonairako bildurrik.

Olano gure nagusia etortzen zan aldian bein zatokada ardo aundiarekin.

–Zer moduz ari zerate, mutillak?

–Gustora! –guk erantzun oi genion–. Lan-toki ederra dago-ta! Zu etorri maiz samar olakoxe zatokada ardoarekin, ta arreglatuko gera!

Gizon aundia zan Olano, ta serioa, guk ez genduan errieta egiteko bildurrik baña. Gure kontura baigenduan lana; ta, egiten bagenduan, irabazten genduan; ez bagenduan, ez.

Txankarta ta Agustin Usarrua, aiek ziran ikazkin zarrak, ta bi eratarai izaten zuten: batek bajua, Txankartak; eta Agustin Usarruak, berriz, altua. Txondor kargatzen asten giñanean, seguru disputa izaten genduan.

Bajua kargatzen bagenduan, Agustiñek esango zuan:

–Betegarria pranko bearko dik, zera, Juan Kruz!

Juan Kruz, Txankarta zan. Ta, altu samarra kargatzen bagenduan, berriz, gure Txankarta orrek:

–Zeñek tapatu bear dik au? Aizea ateratzen badu, a zer garrak, Agustin!

Beti olaxe jarduten zuten. Gu, berriz, Jeronimo ta ni, ixilik egoten giñan, ikazkin berriak baigiñan. Guk, egurra arrimatu txondor aldera, ta, zutik jarri eziñekorik bazan, uraxe jasotzen lagundu, ta orrelakoxe lanak.

Beti ondo konpondu oi giñan. Zerbait alkarri esaten bagenion ere, urrengo, zelebrekeria aterako zuan batenbatek. Txankarta izaten zan geienetan. Disparateren bat esango zuan, eta besteak parra egin da bapo.

Iturria ere urruti izaten zan. Izarraitzek ur gutxi du. Gu batzutan Esku-iturrira eta bestean Santza-kortako iturrira joaten giñan.

Inazio Txikiak denbora piska bat bear izaten zuan oietatik bueltan etortzerako. Ezta arritzekoa ere, mutil gaztea, gizagajoa, nekatua egon ere egiten zan da.

Batean, arkume aundi bat artuta etorri zitzaigun, uretara joanda, Paalutz artzaiak eman ziola ta. Artzai ori Aiakoa izan bear zuan, baña udaran or egoten zan.

Guk, pentsatu zer poza artuko genduan. Gure ango mantenua baba edo babarruna izaten zan, urdai-koskorren bat sartuta. Eguardian da illunabarrean, ori. Ta goizean, sopa egin da urdaia prejitu;

aren koipea bota sopari eta olioaren tokia betetzen genduan. Gañerako jakia berarekin, urdaiarekin, eta ola jaten genduan.

–Txankarta –esan nion nik piska bat tentatzeagatik–, pare bat eguneko jakia badiagu oraintxe orregatik!

Erantzun zidan:

–La ostra! Jaungoikoak jakingo dik ori noiz illa dan, da nik ez diat jango!

Nik esan nion:

–Nai ez badek, etzak jan! Ez dek sobratuko!

Gero jan zuan, bai, arek ere. Azteko, ardia egiteko, buztana moztu ta odol-ustu egin izan bear zitzaion. Dana dala, guk jan genduan beintzat, bai, ta iñori etzigun kalterik egin.

Ala, ari giñan txondor kargatzea aurreratzen. Lenengo, ederrenak; eta, gero, kaskarragoak ere egin egiten dira. Txondor-plazak ere, ederrak lenengo asi giñan tokian ziran, ta gero egin egin bear izaten ziran. Erdia bada ere, lengo txondor-plaza zarra izan ezkerro, gaitz erdi.

Iruria zegoan tokian pozak jarduten giñan. Iruria aparte, bazter batean, utzi, ta gero, txondorra tapatzerakoan, ura puntan jarri; ta, txondorra egosterakoan, bustia bada ere, ez da lokatarik egingo aren puntan.

Ankakin asko ibilli bear izaten da txondorren gañean. Betegarria dala-edo, mazo aundiarekin ere jardun bear izaten zan bein baño geiagotan, gerriak ederki okertuta.

Santza-korta partekoak kargatu giñuzen, eta Trikuangoak geiditzen ziran.

Ala, gure Olano ori etorri zaigu, eta ikatzak ezin zituala saldu ta utzi egin bear ko zirala egosi gabe, ta olako kontuak.

Eta guk, berriz, egosi egin bear giñuzela, nai bazuan almazenean sartzeko. Disputa asko ibilli genduan, baña azkenean arek arrazoi. Guk ere bagenduan ustez arrazoa, baña, askotan pasatzen dana, langilleak pagatu bear atzenean. Eta an gelditu ziran gure txondorrek eta gure egurrak.

Uztaillaren asiera zan, da or akordatu zaio gari ebakitzen asi bear genduala gure Txankartari. Orduantxe zeuden gariak beian elduta, ta goian geroxeago, danak segiran. Ta bai asi ere.

Astea pasa genduan basoan, da jaian, beti bezela, etorri gera etxera, ta Arruako Larretxe-berrian gariak ebakitzeko emango zituzkiela. Jai-arratsaldean joan gera Txankarta ta biok, eta artu ditugu ango gariak ebakitzeko.

Jai-arratsaldean Ziolarren bildu giñan Jeronimo ta Agustiñekin. Billera egiten zan lekua baitzan Ziolar. Esan genien an lagunai.

Astelenean joan gera Larretxe-berri orretara, ta eraso diogu itaiakin. Lantegi ederra! Len txarra baldin bazan basoa, orra ortik onerako lana bestea! Jo ditugu Kristorenak, eta bi egunean ebaki orregatik. Astelena ta asteartea ziran, eta gerrietako otxak kendu giñuzen.

Astearte-arratsaldean garaiz ebaki giñuzen; merienda eman zigituen, ta esandako diruak ere bai. Ta etxera etorri giñan, pasara ederra artuta.

Biamonean, asteazkena. Birentzako lana San Migel Artadin gendukan, ta beste bi Aitola-berrira joan bear genduan arto-jorra-ra. Agustin Usarrua ta ni joateko arto-jorrara, ta Txankarta, Juan Kruz eta Murgiko Jeronimo joango zirala San Migel Artadira gari ebakitzera.

Aiek biak lau egun pasata etorri ziran; gu biak, berriz, bi egun egin Aitola-berrin, eta andik Azkoitiko Egurtzara joan giñan gari ebakitzera, baña piska bat deskantsatuta. Gari ebakitzen jardundakoan, bi egun arto-jorran onak dira.

Asi gera Egurtza ortan, ba. Manuel Gorria esaten zioten nagusiari. Bere seme zarrenak emezortzi bat urte inguru eukiko zituan. Ta Agustin da ni, lau lagun danak. Manuel Gorria, rubioa zalako esaten zioten.

Asi giñan, ba, gari ebakitzen. Loiola parean goian dago Egurtza ori ta soro sakon bat ederra etxearen gañeko aldean gari zegoana. Lau gizon antxe: i ere bai ta ni ere bai, ixilik jendea!

Bazkaldu ta siesta piska bat egin genduan, da berriz ere asi egin bear. Ostirala ta larunbata pasa giñuzen, eta gariak danak ebaki. Lotzen ere jardun genduan piska bat, eta, illundu zuanean, apaldu ta oera al zan azkarrena, goizean ere goiz jeiki bear genduala-ta.

Eguneko amabi pezeta izaten zan, da bi eguneko ogei ta lau; ta bost duro eman zizkigun bakoitzari. Gauza aundia zan ura orduan. Aurten dira berrogei urte, ta etziran oraingo kontuak.

Goizean jaiki Egurtzan, laurak inguruan, eta Madariagara joan giñan bi orduko bidean. An meza entzun seiretan, eta andik Uztapidera beste bi ordu, ta gosaltzera etxera etorri nintzan. Ederki irabazitako ogia jaten genduala uste det.

Jaian piska bat deskantsatu, ta berriz ere, astelen-goizean, Larretxe-zarrera joan giñan gari ebakitzera. Arruan dago ori, Larretxe-berriko auzoa. Lau lagunak juntatu giñan berriz ere. San Migeltik etorri ziran an ziran biak, eta laurok Larretxe-zarrera joan giñan.

An gogor jo genduan, baña danak ebaki ziran. Auzo-langilleak ere baziran an, da aiek ere onak izaten dira. Arratsaldetikan etorritako langilleak deskantsatuta egoten dira, ta berak egin ta besteari eragin egiten dute. Armoni ederrean apaldu ta oera joan giñan.

Asteartea zan urrengo eguna. Lasako Agerren pasa genduan Txankartak eta nik, eta Agustin da Jeronimo Urki-aundin. Guk danak ebaki giñuzen.

An ere lagun ona bagenduan. Gero ere nere laguna zan ura: Gallaiko Jose Mari. Donostin bodegoia euki zuan gero arek, Santa Mariako eleizaren ondoan dagoan *31 de Agosto* kalean. Aretxen alargunak dauka orain ere bodegoia. Semea ezkondata dauka, ta bera urte batzuek badira il zala. Nik Donostian iñor lagunik banuan, uraxe bat. Baña Jaungoikoak beregana eraman zuan. Aretzek lagundu zigun.

Agerren gariak dana urak pasiak zeuden (1). Lasako erreka aren ondoan zan gari-soroa, erribera ederra, ta dana gañetik ura

(1) Garagarrillean ujolde edo uraldi aundia izana zan.

pasia. Etzegoan ederki ebakitzeko. Danak ebaki ta lotzen ere piska bat jardun genduan. Ta garaiz apaldu ta etxera bialdu giñuzen.

Gu Zestuako bañu-etxe aldean bera, ta Hotel Arocenan apaltzen ari ziran. Pianoa jotzen ari zan batenbat. Ala dio gure Txankartak:

–La ostra! Onako auek guk bañu gerri bigunakoak eukiko dizkitek!

Nere erantzuna:

–Bai, motell! Mundu onetan igualdadea bear litzakeala esaten dutenak ere badituk, baña etziok urrean!

Gu abarka zarrak tiris-tarras, tiris-tarras giñuzela, anka lurrari kendu ezinda, ta aiek apaltzen piano-otsa entzunez.

Guk aurrera jarraitu genduan. Agerretik Uztapidera ere ez dago urrean. Ordu ta erdi bat bear dira, ta gizon nekatua ez da akordatu gabe joaten.

Urrengo eguna Txankartan pasa genduan. Gure auzoan dago etxe ori, ta sosegu ederrean etxeratu giñan.

Urki-aundiko lanak eginda Agustin ta Jeronimo ere etxeratu ziran. Agustin Txankartara etorri zan; ta Jeronimo, berriz, etxean ere eldu zirala ta bertan asi zan ura.

Gu, asteazken-goiza zan da an giñan Txankartako soroan goiz aski Agustin da ni. Etxeko bi anaiak ere atera ziran: Juan Kruz ta Patxi, etxeko gizona.

Asi giñan gari ebaten, da ixilik, bota batek eta bota besteak. Etxeko bi anaiak ere gari-ebatalle ederrak ziran. Aiek jo egiten zuten, etxerako ari baitziran. Gu ere nekatuta geunden, baña, piska bat berotu giñanean, ezurak bigundu ziran.

Saio bat egin genduan, da gosaltzera joateko. Joan etxera ta gosaldu. Ta itzegin ere jatorduko denboran egin bear. Lanean ari dala, gizon nekatuak, benetan ari bada, ez du izketarako gogo aundirik.

Asi gera berriz ere gosalduta. Patxi ori gizon aundia zan, da garia ondo ebakitzen zuan arek. Ura nere ondoan. Gu aurreko egu-

netan ere nekatuta geunden, da ura, berriz, deskantsatuta. Rasta-ras-
ta asi zan, da nere artean:

–Ez dek bentaja aundirik kenduko!

Ta jotzen nituan nik ere egiñalak. Ta, ala, amarretako piska bat
egin bear zala. Jarri gera soro-baztarrean eserita, ta:

–Eguardirako pasako al degu orain artuta daukagun sail au?

–nik galdetu nuan.

Eta Patxik erantzun zidan:

–Gaizki ibilli bear du!

Soroaren lautik bat bezela ematen zuan, da, ura eguardirako
ebaki ezker, bi egunetan soroa ebakiko ote genduan, ba? Gosald
ta jaiki gera; ta eguardirako sailla ebaki genduan, da illuntzerako
bestea. Eguna pasa degu ta erdia ebaki genduan. Biamonean so-
roa dana ebakiko genduala ta poztu giñan.

Urrengo egunean asi gera, ta beste biri ere abisatu zien mutil
koskorra bialduta. An ari zan gari tarteko babak ateratzen, da Patxik
esan zion:

–Nikolas: joan Larretxenera ta Ziolarra, ta esan arratsaldean
gari ebatera etortzeko!

Abitu zan Nikolas ori, baña gogo txarrean. Patxi begira egon
zitzaion piska batean da:

–Nikolas –esan zion besoarekin kiñu bat eginda–: bota beti
piska bat aurrera!

Pausoa, alegia, botatzeko.

Arratsaldean etorri ziran Larretxeneko Inazio Mari ta Ziolar
Manuel, da asi ziran aiek ere, ta lagun berriak onak izaten dira. Jo
aiek eta jo guk, bota genduan arratsaldekoa egiterako. Gustora
etzan giñan gañeko aldeko zelaian, bai orixe!

Arratsaldekoa egiten ari gera, ta galeperra poxpolin ta poxpo-
lin! An gañeko aldeko zelaian ari zan. Etzidan onik egiten neri, ta
mutil koskorrari esan nion:

–Ekarri zak eskopeta ta kartutxo bat, galeper ori il bear diat eta!

Ekarri zuan, artzen det eskopeta ori, ta antxe il nuan gure galeperra.

Arratsaldekoa egin genduanean, lotzen asi giñan da ura deskantsua! Ari esaten zaio egitako deskantsua! Andik illuntzera artean, lotzen jardun giñan. Garia lotzen, garikoa (1) artu ta jaiki egiten da, ta gerria ederki deskantsatzen da.

Illuna urreratu zuanean, utzi ta etxera joan giñan apal-duta, urrean neukan da. Premia ere banuan!

Biamonean, Agustin Usarrua, etxeokak ebaki bear zituala ta etxera joan zan; ta Juan Kruz ta ni Txatarro Kojuagana joan giñan.

An soro aldapa samarrak ziran, da danak, gariak buruz bera bota, eta ipurdiz gora jardun bearreko tokia zan. Gerriko miñez oso gaizki jardun nintzan egun guzian. Amabi pezeta irabazten genituan, da arratsaldean ordu beteren bat paltako zan lanari uzteko; baña egun artako irabaziak, bazterreko zelaian etzateagatik, danak utziko nituzkean.

Uzteko ordua etorri zan, da pozik utzi genion da apaldu. Ta nik ere etxeokak ebaki bear nituala. Ostirala zan ori, ta larunbatean ta jaiian piska bat deskantsatu ta astelenean asi giñan etxean, baña segarekin. Guk etxeokak segarekin ebakitzen giñuzen.

Aste ura pasa genduan. Guk etxeokak egun batean ebakiko giñuzen. Ta lotu egingo zituztela, ta auzoan, Baltxola-berrin, baze-goala lana gariak ebaki ta artoak jorratu. Olaxe pasa genduan astea, ta, ango lanak egin giñuzenean, atzera Itzarraitzera joan giñan.

Jaiian Ziolarra juntatu giñan; an itzezin giñuzen itzegitekoak, eta berriz ere Izarraitzera.

An zeuden Trikuango egurrak. Artean txikitzeke zeuden, da antxe asi giñan. Bost lagun juntatu giñan atzera. Trikuanan toki ederra zan. Alde guziak altuago zituan mendi-zulo bat zan, da etze-

(1) Azaua, beste toki batzuetan.

goan egurrak inora iges egin beldurrik. Lasai aritzen giñan egur txikitzen. Ala, astea pasa genduan egur txikitzen.

Joan dira jaian Arruara mezetara Txankarta ta Potzualdeko Inazio Txikia, ta asarratu dira alkarrekin. Kontua pagatuta despatxatu egin zuan Inazio Txikia.

Astelenean oso serio joan zan basora gure Txankarta. Zer ote zuan da orixe. Berak konpesioa egin zigun.

–Eorrek ekarri uan, eorrek atzera bialdu dek! –nik esan nion–. Ez daukak inorgatik batere zer esanik!

Guk zerbait esango ote genion bildurrak etorri zan Txankarta. Ez genion ezer ere esan. Uretara ere geok joan bear; baña artzen genduan astia ta aurrera.

Bostetik laura jetxi giñan lagunak, baña bereala txikitu giñuzen Trikuango egurrak, eta ikatzak etzegoala egosterik esan zigun Olanok.

Eta Palazion an zeuden len txikitutako egurrak. Ara joan bearko zala ta preparatu giñan.

Bañan bat gaixotu: Agustin Usarrua. Ta gaixotu bakarrik, ez; il gañera! Zer zuan berririk gabe joan zitzaigun mutilla, ta sasoirik onenekoa gañera, ogei ta amalau urtekoa.

Pena aundia izan genduan. Manta baten azpian egiten genduan lo. Egun batetik bestera, ogia baño obeagoko mutilla joan zan mundu ontatik, eta zeruan gerta dedilla.

Lautik irura jetxi giñan, da Palaziora iru joan giñan da asi. Txondor-plazak egiten asi giñan. An lenago egurra juntatuta gendukan. Guk txikitu-ala, danak bide zear baten aurrera eraman, da goitik bera beko erreka-zulora botatzen zituan etxeko nagusiak. Gero txondor-plazak egin da kargatu beste lanik ez gendukan, eta kargatu giñuzen. Berealaxe tapatu ta sua atera genduan.

Txabola ere egoki gendukan txondorrek zaitzeko. Ta danak bertan.

Erreka ere bai. Amorraiak ere bazeuden, ta gu, Jeronimo ta ni, Txankartak siesta egin bitartean, erre kara joaten giñan, ta baita amorraiak arrapatu ere. Eta apaltzeko askotan izaten giñuzen amorraiak.

Ala, ikatzak egosi giñuzen ta txondorrek garbitu; ta ikatzak ateratzen asi giñan. Txondor txikiren bat bazegoan artean ere egosteko; baña, goizean ikatzak aterata, arratsalde arte alperrik egon bear genduan. Da Artzabaletan-edo belarrak ebakitzeko zeudela, ta osaba neukan an.

Nik, joan nintzan ara ta egin nuan tratua: ogei ta iru duro prezioa. Belarrak, danak ebaki bear ontzeko zeudenak.

Joan da asi giñan. Goizean ikatza atera, Jeronimo utzi arratsaldean zakuak betetzeko, ta aide joaten giñan Juan Kruz ta ni Artzabaletara ta belarra ebaki. Ta an ere gogor; belar-malla artu ta entregatu. Zail samarra zan an belarra, ta egiñalak egiten giñuzen.

Otordua berak ematen ziguten. Eguardarte batean egarritu egin nintzan an ari nintzala, ta ura ekarri bear ko genduala. Ta Txankartak esan zidan atzera, denbora bear zuala joaten ere alegia, parra eginda. Baña ni joan nintzan.

Azpiko aldean an zegoan Zestuako depositoa, ta ara joan ta ekarri nuan ura freskoa ta ederra. Bertan egin nuan trago aundi bat eta:

–Edan zak, Juan Kruz, ik ere!

Eta eman nion beste lagunari ere, ta askoz obeto lanerako ere.

–On egin al dik urak?

–Bai; etzidak kalterik egin, ur-zale aundia ez nauk ni baña!

–esan zidan Juan Kruzek.

Illunabar batean joan gera, belar ebakitzen jardunda, txabolara, ta an zegoan guri aparta emateko zai Jeronimo gizarajoa. Lana egin ezin-ala ark ere zakuak betetzen da abar, ta patatak ur gañean arin samar zebiltzan. Atera ditu patata oiek platerara. Ala dio Juan Kruzek:

–Jaungoikoari etzioagu, ba, gauza aundirik eskatzen: patata naikoa!

Salda mee samarra zan, baña enpatxoen bildur gutxiago. Jan giñuzen; beste zerbait gañetik jango genduan da kamañara.

Ala segitu genion Artzabaletako belar oiek ebaki arte.

Beste batzuek etxera karriatzen zebiltzan. Arruako Armendi zan etxera eramaten zebillena. Ebaki ezker, bereala legortutzen ziran an belarrak. Eguzki-bista zan, da aldapa izugarria. Bildurra ematen zuan ibiltzeak ere. Baña ebaki giñuzen, eta kobratu ere bai. Ta erre-tiratu giñan atzera txabolara.

An, egosi gabe zegoan txondor ura ere sutu genduan, da gure Txankarta gaixotu egin zan. Erlakiztanak atera zitzaizkan, eta etxera joan zan. Iru edo lau egun pasa zituan etxean, ta etorri zan atzera.

Ikatza atera ta zakuak bete bear ziran, da bildur nintzan ni arekin. Lenago beti ura izaten zan zaku-betetzallea, baña planta txarra ekarri zuan.

Nik beteko nituala esan nion zakuak, eta ezetz esan zidan. Bera probatuko zala esan zidan, eta, ezin bazuan, utziko zidala neri.

Asi zan. Bi galbaikadarekin betetzen genduan. Zaku aundia izaten zan. Arek zeukan plantarekin, iñork etzuan esango zakuak beteko zituanik. Baña ura lanerako jaioa zan, ta ederki bete zituan. Egun artan ere, nik zakuari eutsi ta ark bete.

Beti broman ola ibiltzen giñan, da nik galdetu ere egin nion ia ipurdiak galdu egin al zitzaizkan nunbaiten. Ta:

–Eorri erlekistanak etortzen bazaizkik, igarriko diok, la ostra!

Ori zuan bere esaera guzia: la ostra.

Lenbiziko eguna txarrena, eta bereala gogortu zan atzera.

Bukatu ziran ango ikatzak, eta, apari eder bat egiñaz, kontuak egin giñuzen, eta erretira egin genduan geure etxeetara.

Baña beste lata bat bagendukan Olanorekin, da juntatu giñan jai-goiz batean Zestuan, Joakin Txikieneko tabernan. Kontuak egi-ten asi giñan, da arek piska bat gerorako utzi nai zuan dirua; ta guk segituan kobratu nai, ta disputa gogorrek ibilli giñuzen ortan. Baña dirua aren eskuetan zegoan, da ezin kendu.

Urrengo urtean ematekotan utzi piska bat, eta kontuak egin giñuzen ikatzak egositakoan kobratzekotan; da guk pentsatuta gendukan batere ez joatea, kobratu bagiñuz.

Aurten kargatutako txondorrak urrengo urtean egosteko txarrak izango zirala bistan zegoan. Negu guzia pasa euritan da elurretan, da aieri zeñek su artuerazi?

Makiña bat pentsamentu egin giñuzen, baña atzenean ere joan egin giñan urrengo urtean ikatzak egostera.

1934KO URTEA

Ogei ta bost urte neuzkan, da Izarraitzen etzegoan lan-girorik, negua zalako. Mendi altua zan, da udara etorri bear, an lanik egingo bazan. Bitartean zerran asi giñan.

Zestuako Baion, Txankarta, nere koñado bat eta ni, irurok ari-tzarekin tabloia egiten genduan. Bota ta moztu egin giñuzen, bildu ere bai, eta zerran asi giñan.

Baion bertan jatordu danak egiten giñuzen, eta lo ere bai. Eltzea ere aiek egositzen ziguten. Konfiantza aundiko pamelia zan.

Nagusia eiztaria zan. Zestuan perian juntatzen giñanean, eiz-kontuak esan bear izaten giñuzen. Ura Ernio aldera joaten zan, da gu, berriz, Agirora edo Izarraitza joaten giñan.

la ollagor asko al zan aien alde ortan, da:

–Ezta, ba, aurten iñoiz bezela!

Eta:

–Gure alde ontan ere ez da, ba, aurten askorik!

Ola izaten ziran gure kontuak.

Etxeko andrea emakume ona zan. Ez dakit bizi dan edo zer egiten duan. Nagusia badakit il zala.

An oian lo egiten genduan, da ederki. Lan-tokia bertan.

Guk, kuñado biak, zerran egiten genduan, da Txankartak egurra landu, zerra zorroztu ta orrela.

Gustora ari giñan lanean, baña orain baño lenagoko esaera da pobreen pozak motzak izaten dirala, ta ez da gezur aundia.

Nere kuñadoa zerra-tokiaren gañean zerra-txakurrakin egurra josten ari zala, aizkorarekin jotzen du zerra-txakurra, ta saltatu ta txorkatillan (1) punta sartu zitzaidan.

(1) Txurmioa, beste zenbait tokitan.

Piska batean, kura eginda, lanean jardun nuan, baña miña gero baño gero aundiagoa. Al nuan bezela Baiora etorri nintzan, lau ankan etorri ere. Oian sartu nintzan, eta etxera abisatu etortzeko abere batekin, ni etxera eramateko.

Akaiñen bazan mando txiki bat, inpernuko etsaiak baño gogorra-go, ta uraxe ekarri zidaten. Jarri nintzan gañean da laister nintzan etxean. Akain ori gure auzoa zan, da gure osabak bizi ziran gañera.

Etxera joan da oian sartu nintzan. Irugarren egunerako atzera ankan gañean jarri nintzan, eta atzera basora joan nintzan. Nere lagunak etzuten uste alain aguro joango nintzanik, baña berealaxe moldatu nintzan.

Asi giñan berriz ere, eta laste egin giñuzen ango lanak.

Eta Palazion gendukan urrengo lana. An beti izaten zan zerra-lana. Baso ikaragarriak ziran an.

Asi giñan, da ederki. Nagusiak toki batera berak biltzen zituan egurrak, eta zerra-toki baten beti ugariago egiten da lana.

Egur aundi samarrak ere baziran an, da Txankartak ere lagun-tzen zigun. Ta, ala, arpana etzeukan gustora gure Txankartak, eta asarre zebillen; eta or esaten digu besteren bati esan bearko geniola zerra zorrozteko.

Ezetz gure kuñadoak: arek ezin bazuan asmatu zorrozten, guk egingo genduala prueba. Baña etzan izan orrelako lanik. Pazientzia artzeko ta lasai zorrozteko esaten genion guk. Berealaxe atzera arpana ondo jarri zan, da tarra tarra segi besterik ez gendukan orduan, ezeren kezkarik gabe.

Tokia ere ederra zan ura: zabal-zabala. Alako tokian lana egitea gustoa da; ezeren kezkarik ez egurrari noranaira buelta emateko ta landutzeko.

Sagardo enbotellatuak ere ekartzen zituzten aiek, eta ondo konpontzen giñan. Egurrak, danak zerra-tokiaren ondora ekartzen zituzten, ta zer eskatuko genduan geiago? Alako lekuan, lanak uste baño lenago bukatzen dira. An ere bai, ta bukatu giñuzen; apari bikaña egin genduan, kontuak ere bai, ta etxera etorri giñan.

Udaberria zan eta Izarraitzera begira jarri giñan. Ostoa zabaldu zan; etzegoan otz-bildurrik, eta lengo iru lagunak juntatu giñan: Txankarta, Jeronimo ta ni.

Len bost giñan txondorrek kargatzen, baña irura jetxi giñan: bat aserretu ta bialdu zuan Txankartak; bestea, berriz, il egin zan, ta iru bakarrak egosteko.

Juntatu giñan Ziolarra, orduan itzezin genduan, da asteartean joatekotan gelditu giñan; eta baita joan ere.

Artu astoan erremintak eta mantak kamaña egiteko; traste danak artu ta joan gera Izarraitz orretara. Egualdi ederra zan. Gogoan daukat oraindik zer pozik joan giñan. Udaberrian mendia alaia izaten da.

Iritxi gera joan bear genduan toki orretara, ta astoak deskargatu ditugu. An aurreko urteko lanak ikusi giñuzen, eta txabola egiten asi giñan. Zotalarekin egin bear genduan.

Aurreko urtean ardi-txabolan egon giñan; baña urruti jartzen zala ura ikatza egosteko ta txondorrek danak ikusten ziran toki batean egin genduan txabola. Andik ederki egiten genduan txondorren guardia.

Esan bezela, gure egurrak bota ditugu, txabolak bear zituanak, eta zotala ere bai. Illuntzerako etxe berria egin da pronto lo egiteko. An etzanda edozeñek etzuan lo egiten asmatuko, baña guk bai. Kamaña ederra ere egin genduan, da bapo lo egin genduan.

Biaramon-goizean asi giñan txondorra tapatzen. Gure Txankarta etzan bereala lurra jasotzen aspertuko txondorren gañera, ta ondo tapatuko giñuzen su ematerako. Guk atxurto ta txetu, ta arek jaso otarra betean. Lurra botatzen genion guk txondorriari! Lur ederrak ziran, izan ere.

Bi tapatu giñuzen segiran, ta orduan su eman. Zotala, nai aña aundikoa ateratzen zan an. Lenbizi ura bota ta gero lurra, eta aize-bildur aundirik etzan izaten.

Bi txondor sutu giñuzen, da betegarritarako egurra txikitu ta pronto jarri, ta etzegoan bildurrik. Mende artzen giñuzen guk txondorrek.

Beñere ez genduan izan gabeen betegarria ematen lanik. Illu-nabarrean ondo seguraturako giñuzen. Da, gabeen batek bueltaren bat egiten bagenien, besteak lasai lo egiteko moduan izango giñan.

Aizeari bildur gogorra zion gure Txankartak. Batean akordatzen naiz: Putre-aitza esaten zioten puntu bat bazan an, gure parean goian, arkaitz-tontor bat. An pago batzuek baziran, da an, pago-puntan, aizeak soñu piska bat ateratzen zuan da kejatu zan gure gizona. Asi zan kamañatik jaiki ta etzan. Beste gorri oietatik ere bota zituala uste det; *la ostra* baño aundiagoak izango ziran an batenbatzuk.

Ala, Jeronimok itza atera zion: ia zertan zebillen besteari loa galerazitzen; berak egin ez ta besteari utzi ez.

Esan bazion esan! Giro zan, ba, gure Txankartarekin:

–Ni estuegia izango nauk, baño i lasaiegia! Gure ikatz-galbaia baño ere lasaiago aiz i!

Bere ateraldia egin zuan; baño, Jeronimok ura esan zionean, etzan zan, da, aizeak goiko mendi-puntan purrustada bat egiñagatik, atzera aplakatu zan da gero lo egin genduan.

Udaran, garai ortan, zaila da aizea indartzen. Gure Txankartak, len esan dedana, bildur ikargarria zion aizeari: ardiak otsoari bezela.

Alako zerbait alkarri esan arren, ez giñan aserratzen. Urrengo egunean, atzera broma ederrean pasako genduan eguna. Guk Txankarta asko maite genduan. Zerbait gauza parragarria aterako zuan, da parra egin ta aurrera.

Ala, lenbizi su eman genien txondorrak ari ziran bajatzen, da beste bi edo iru sutu giñuzen; baño bildur giñan aurreko urtean kargatutako txondorrak, eta ala gertatu ere.

Ikatza ateratzen asi giñan, ta lenengo aldetik ondo. Baña, txondorren barrura sartzen asi giñanean, asi ziran ilintxak azaltzen; da antxe len txondorra kargatu ezinda ta gero deskargatu ezinda. Bein baño geiagotan esku-agaiarekin sartu azpira ta ilintxak atera ezinda ibilli giñan. Gauza penagarria da txondorrean egurra sartu ta egurra atera ibilli bearra. An alaxe ibilli giñan.

Ilintxakin ikatza seguru esan oi da bigarren su-aldian, baña lenbizikoan egiten bada, obe. Gure Olanori belarriak ederki berotuko genizkan da aurrera.

Itzaiak ere etorri ziran: Aitola ta Ondarrua. Andik Madariagara eramaten zuten ikatza. Aiek zintzo: guk egin ala, beti kentzen ziguten.

Zakuak berri-berriak ziran, da errezagoak izan oi dira betetzen; da galdu bildurrik ez. Zaku zarra beti, dabillela, lasaitu egiten da, ta betetzen zailla izaten da.

Jaian, irutatik bat libratzen giñan. Jeronimo Lasturrera joaten zan, bera libre zanean; eta Txankarta ta ni, berriz, Arruara.

Goizean txondorrek maniatu ta libre izaten giñan.

Nik egin izan det: andik Uztapidera ordu ta erdiko bidea zegoan; erdi bidean Agiro, eta an gure anaia zarra ardiak jezten ari zan txabola batean. Ta:

–Beste marmitarik bai al dek? –galdetu nion nik ari.

–Zertarako dek marmita ?

–Ardiak jezteko!

–Or zioz leioan beste marmita!

Ta artu ta ardiak jezten lagundu, ta Arruara zazpiretako mezetara joan giñan anaia ta biok.

Beste ordu bateko bidea bazegoan Uztapidetik Arruara ere. Ortik pentsatu ni zer ordutan jaikiko nintzan, Arruara zazpiretako mezetara joateko. Garbitzen ere lana izaten da, ta, mezetara joango bagiñan, piska bat bada ere garbitu egin bear.

Meza entzun da illea moztu; amaiketako piska bat eginda, atzera etxera etorri ta bazkaldu; ta, siesta arrapatzen bagenduan, gustora izaten giñan gu.

Atzera illunabarrerako Izarraitzera. An lo egin da goizean ikatza ateratzeko pronto egoten giñan.

Gu goizean ordubitarako jaikitzen giñan, da zortzirak alderako gose ederra izaten genduan. Orduan ikatza ateratzeari utzi ta gosaldu.

Mendian gelditzen ziran biak, berriz, jaietan alegia, goizean txondorrek maniatu ta gosaldu. Bizarra kendu, arkaitzen baten gañean ixpillua jarrita. Txabolan lasai egongo giñan eguardira arte; bazkaldu ta siesta ederra. Uraxe izaten zan basoko jaja.

Txondorrek maniatu berriz ere, ondo gañera, gaberako. Apaldu ta etzaterako amarrak izaten ziran. Goizean ordu biak edo irurak luzeenez jaiki, ta ortik kontuak atera zenbat ordu egiten genituan guk lo. Bitartean ere, batenbatek buelta egin bear txondorretara.

Ipurtargia esaten genion txondor bat ere bagenduan. Gabean jaiki ta beti argi egoten zan ura. Enbor aundi bat zuan arek gañeko aldeko egalean. Jaso ezin da etzanda utzi genduan enbor aundia. Egiñalak egin giñuzen, baña ezin jaso bost gizonek eta bertan utzi genduan; da arri aundi batekin azalak egin.

Ta beste alderdiak baño erthenago gelditu zan alderdi ura. Ez genduan berdintzeko ainbat egur, ta ilintxa geldituko ote zan bildur giñan. Bein egaletara sua urreratu zanean, beti argi egoten zan ura. Danetan txondorrik onena uraxe izan genduan. Txabolatik begiratu ta beti sua. Joan da tapatuko genduan.

Egosi genduan eta ni joan nintzan aren gañera lenbizi, ikatza ateratzera, ta arrituta ango ikatz ederrarekin. Asi ta bukatu alakoxe txondorra izan zan ura. Azpira sartu zitzaion arri aretxek egin zuan ura dana. Edozeñek esango zukean txondor ura ikusita:

–Au dek txondor kargatzea, au!

Ilintxak-eta berriz kargatu giñuzen; ni gelditu nintzan aien kargu-artzalle, ta beste biak Trikuan ortara joan ziran. Aiek an ardi-txabola baten gelditu ziran, ta ni lengo zotalezko txabolan.

An txondor-kargan egiten zuten egunez, eta gero sutu zituzten txondorrek. Eta neregana goizean etortzen ziran ikatza ateratzera. Iruren artean, alkarri lagunduta, berealaxe ateratzen genduan ikatz-pilla aundia.

Batean etxeko andre bat etorri zitzaigun ikatzaren billa. Ikatza ateratzen ari giñan, da gu ateratzen ari giñan lekutik bertatik asi zan ikatza jasotzen. Ez jasotzeko andik esan genion; bestela astoaren

gañean su artuko ziola. Etzion kasorik egin gure esanari; berea egin zuan, da zakua bete ta abiatu zan.

Guk bistan gendukan arek joan bear zuan bidea. Begiratzen genduan beti ere alde artara. Ta or asten zaio kea deriola astoaren gañeko zakua. Ez dakit nola moldatuko zan gero itzaltzeko.

Trikuanen an ari ziran gure Txankarta ta Jeronimo. Gau batean, biak txondorretara zijoazela, or erori da gure Txankarta bidexiur batean; min artu du, ta gero lorik ez berak egin eta ez besteri utzi. Antsiaz asi omen zan, ba, ta Jeronimo errietan asi zan arte ixildu ez. Eskuan zuan parola ere puskatu zuan, ta zertan ari zan ala esan omen zion Jeronimok:

–Txotxo arraixo ori! Berak lorik egin ez ta besteri utzi ez!

Eta arek, etzuala sinisten Txankartak miñik artu zuanik, baña berak ere etzuala geiago sinistuko besterenik, esan omen zion.

Goizean Jeronimo etorri zan, beti bezela, ikatz ateratzera eta biok asi giñan. Alako batean or azaltzen da Txankarta ere, eta gei-
go etzuan aiatu arek besoko miñik.

Santza-kortako pizarrak bukatu giñuzen, eta ni ere bildu nintzan Trikuan aldera ta irurok batean. Andik aurrera lanak gutxitu ziran. Andik bereala asi giñan ikatza ateratzen Trikuanen ere.

Eta an beste pesta bazan: txondorrik aundien-aundiena bizkarka goiko bidera atera bear. Alde guziak altuago zituan mendi-zulo bat zan ura, ta txondorrak, berriz, irurogei bat gurdi bazituan; irureun da irurogei bat zaku. Ta aiek danak goiko bidera ateratzen lan ederra zegoan. Asi giñan beintzat.

Iru lagunek bost zaku biaje bakoitzean eramaten genituan: bateg beste biak kargatu bina zakurekin, eta berak artu bat azkenean, ta bost zaku. Ala ere askotan igo bear. Etzan biaje aundia, baña irurogei bat metro izango ziran.

Antxe ari giñala, komeri polita ikusi genduan batean putre batekin. Ardi bat zegoan gure txabola atzean txabal batean ilda, ta an zebillen aurreko egunetan ere putre zar ori. Arek usaia aditu egiten, da batean arkaitz baten gañean jarri ta bestean beste arkaitz baten gañean.

Egun baten, uraren billa nijoala, antxe gure putre ori; ardi zarra jatera jetxi ta ezin altxa ta an ziran komeriak. Ordeka zan an, da egoak luzeak. Ni ikusi niñunean, izutu ta ematen dio igesiari. Egoak zabaldu zituanean, bildurtu ere egin nintzan; baña oñez joan zan piska baten, aldapa arrapatu zuan arte, ta orduan asi zan egan.

Ez nuan pentsatuko putrea ainbeste aundi zanikan, urrera ikusi ez banuan. Ura, egoak zabaldua jartzen zanean, itxusia zan. Gu urrengo akordatu giñaneko palta zan gure ardi zarra.

Larraskandako Migel Txiki zana batean ari omen zan ikazkin-tzan, alde guziak altuago zituan mendi-zulo batean, eta ardi zarra an ere illa. Jetxi da putrea mendi-zulo orretara; gero jaiki egin bear, da ezin zoko artan.

Asten omen da Migel Txiki ori adaki lodi samar bat artuta din-bi ta danba, putre ori jotzen, da gero baño gero arroago egiten omen zan. Bildurtu ere egin izan bear zuan, berari asiko ote zitzaion.

Dana egurra txikitua mendi-zulo orretan, da asi omen zan bera-ri botatzen berdinga lodiak, eta orduantxe errenditu putrea. Dana bururaño tapatu omen zuan.

Migel Txiki ori gure denborako gizona zan. Semeak, ni baño piska bat zartxeago. Gure atarian askotan ikusi nuan pasatzen Migel Txiki bera ere Zestuara perira ta orrela.

Ez dakit Azkoitian edo Elgoibarren egongo dan basarri ori. Askotari-jira ederragorik ez da egongo beste baserri baten ere, antxe dagoan baño.

Beste gertaera bat ere badakit Lasturren pasia, putrea zalakoan Sakone zanari pasia.

Ardia, zanga-zulo baten ilda omen zegoan, da Sakone, ura lar-rutzen. Anjel Olano, ura ere zana, joan omen zan Sakone ardia lar-rutzen ari zan ingurura eskopetarekin.

Aizeak jersei zarra ibiltzen omen zion Sakoneri, ta Anjel Olanok an ardia zala jakin, aurreko egunean ikusita. An elastikoa ikusi zuanean putreen kolorekoa, or tira dio tiroa daunba!, putrea zalakoan.

Tiroaren otsa aditu zuanean, burua altxatu omen zuan Sakonek. Orduan omen ziran an komeriak! Olanok beragana joan edo iges egin jakin ez; atzenean beintzat beragana joan omen zan, ta:

–Gogorra egin diat! Miñik eman al diat?

–Ez diat min gogorrik! –Sakonek atzera–. Jerseiak artu dik ire tiroa!

Olano orduantxe deskantsatu. Ez omen zan asarre. Ura brinda-tua bezela egongo zan. Etzeukan arek aize otzaren bildurrik.

Oiek, gure aita baño piska bat zarrago ziran gizon oiek. Anjel Olano ezagutu nuan nik. Sakonen ez da gure denboran pamelirik izan; baño etxe-paretak zutik zeuden gu mutil koskorrak giñanean ere, eta gure aitak ezagutu zuan ango pamelia.

Etxe oiek biak Lasturren daude: Olano eta Sakone. Orain arreba bat Anjel Olanoren semearekin ezkondata daukat antxe, Olanon bertan.

Oraingoan Izarraitztik aldegin aldi aundia egin det, baño atzera bilduko naiz lengo tokira.

Ikatzak egosi giñuzen lenbiziko aldia; bigarreanean ilintxa-ta nasian izaten da ta kargatu giñuzen berriz ere txondorrek; eta berea-laxe bukaera zan gure ikazkintzarena.

Ilintxa batzuek tartean baldin baditu, azkar egositzen da. Egun gutxi barru bukatu ziran ango lanak. Baña zakuak palta ateratako ikatza sartzeko, eta etxera etorri giñan egun baten edo bian.

Zakuak etorri ziranean, joan giñan astoak artuta. Ikatzarekin zakuak bete eta goiko bidera atera giñuzen eguardirako, ta ura zan deskantsua!

Bazkaldu genduan, ta Txankartak eta nik goiko Erloko gurutzer a joan bear genduala; eta Jeronimok, arek etzuala pausorik emango; len ere naikoa nekatu zala ura, ta arek naikoa zuala lengoarekin.

Gu, esan bezela, joan giñan Erloko gurutzer a. Ordu erdiren bateko bidea bazegoan, baño igo genduan, zatokada ardoarekin gañera.

Gurutzearen oñetan jarrita, aitagure bana errezatu ta Azkoiti ta Azpeiti aldera begira egon giñan piska bat.

Atzera Trikuan aldera etorri giñan, eta gure Jeronimo an zegoan ederki deskantsatuta. Ta astoak kargatu gure manta eta erremintakin, eta, etxe aldera abitu giñanean, ez giñan asarre...

Beste lauak il dira, ta ni bakarrik gelditzen naiz oraintxe. Agustín, an ari giñala il zan.

Jeronimok, berriz, igeltsero ikasi zuan, ta etzuan arek ere suertetik izan: Eibarren etxe bat egiten ari zirala, aldambio batetik erori ta gazterik il zan.

Inazio Txikia, berriz, ezkondu zan da emen egon zan, Oiartzunen, Beiner-edo suizo batekin maizter; eta orrera, Lezo aldera, joan zan bizitzera. Pameli aundia zuan arek; emen egon zanerako ere lau edo bost bazituan. Or aditzen det il dala gure Inazio Txikia.

Ta Txankarta, berriz, orain dala urte bat edo bi il zan, da orain ni bakarrik gelditzen naiz.

Bi ni baño zarrago ta bi ni baño gazteago ziran; ni danen erdi-koa. Zeruan gorde dezatela neretzako tokia!

1935EKO URTEA

Olanon pago banaka batzuek ziran da aiek tabloi egin bear zirala, ta Txankarta, Itxaiz Lorentxo ta gu, bi anaiak, asi giñan. Orain nerekin bizi dan anaia au, Naxario, orduantxe asi lendabiziko zerran.

Pagoak ere aundiak ziran, baña oso ondo asi giñan zerran: Itxaiz Lorentxo gañetik; gu, anaia biok, azpitik, eta Txankartak trongoa landu. Pago galantak baziran an, baña azkar zatitzen giñuzen. Zerra ondo jarri ere egiten zuan Itxaizek, eta antxe baño gus-torago ez det askotan jardun zerratan.

An, Olanon, kuñadoa gendukan, da idiakin zerra-toki aldera ekartzen zituan, egur aundiak ziranean.

Baña denbora gutxiko lana zan an, da berealaxe bukatu giñuzen ango lanak. Olano au Lasturren dago.

Gu lau lagun bezela, beste iru ari ziran an beste leku batean zerran, eta, alkarri prezioa bajatzen ibilli gabe, obe genduala danok batean lana egin pentsatu genduan. Alaxe asi ere egin giñan, da Azkoitiko Kortatxora joan giñan, gu lau ta aiek iru zazpi lagun, bi kuadrilla bat eginda.

An eun pago ziran aukerakoak botatzeko, eta pagotegi bikaña zan. Banan-banako pagoak ziran danak, eta asi giñan botatzen.

Pago banaka batzuek bota giñuzenean, zerra-tokia egin genduan guk eta zerran asi giñan. Itxaizekin bagenduan konfiantza, ta zerra egunean baño egunean ederkiago ta antxe gustora zerran.

Antzorreiko anaia zarrenak trongoa lantzen zigun; Itxaiz ta gu, bi anaiak, zerran. Beste kuadrillan zebiltzanak, Antzorreikoak bi anaia, Jose ta Migel, ta Indo-iturriko Anjel ziran. Bi etxe oiek Lasturren daude: Antzorrei ta Indo-iturri. Txankarta, berriz, gure au-zoan ta, Itxaiz, Arruan bizi zan. Orain ere an bizi da ura; ni baño lau urte zarrago da ura.

Kortatxoko basoa berriz, Azkoitiko Urruzulak erosia zan. Elurtea ere egin zigun an ari giñala, baña etzigun bildurrik ematen. Etxeko

leiotik begirutzen genduan guk. Antxe, musaldi bat egiñaz, bapo pasa elurtea ere. Otordu danak ere Kortatxon bertan egiten giñuzen.

Pagoak, danak soka erantsita biltzen giñuzen. Bide bat zegoan pagotegiaren beko barrenean, da an errenditu bear ondo izateko. Baña danakin ez genduan nai gendua nik egin: bi pago-gerri joan ziran beko soro bazterrera. Okerrik egin gabe joan ziranean, alare gaitz erdi.

Antzorreiko Migel ta gure Naxario, eskapada ederra egiñak ziran. Sokak eskutik iges egin da trongoa bien erdian pasa. Trongoen atzetik zetorren sokak pasa zuan txistua ez omen zan gozoa. Orrelako asko egin bear izaten da basoan, danak kontatuko balira.

Gero jaian bertan gelditu ta erremeditu genduan ango okerra. Beko soro-bazterrean an zeuden gure bi pagoak, eta Migel Antzorrei ta gu, bi anaiak, gelditu giñan jairako bertan. Zerra-tokia egin da bi pagoak zerratu giñuzen eguardirako, ta pakea.

Bazkaldu ta arratsaldean Polpoleko iturrira joan giñan. Polpoleko iturri ori Bergarako eta Azkoitiko mukan dago, eta Kortatxo ere Azkoitian dan basarririk altuenetako bat da.

Gero gaberako Urrategira jetxi giñan. An billera egiten zan, da taberna ere bazegoan. Etxeko semeak pilarmonika jo, ta Oitako mutillak panderoa. Ikaragarri ederki jotzen zuten, da antxe nai zuanak dantzan egiten zuan da nai zuanak apaldu. Guk, beintzat, apaldu genduan da gabean garaiz joan giñan lotara.

Etxera joan ziranak ere, biaramon-goizean goizeko trenean etorri ziran, da berriz ere osatu giñan kuadrilla.

Pagoak bota zituzten danak, eta Oita esaten zioten basarri bat bazegoan an beraxegoan. Ara joango al giñan, da baietz. An ere zerra-lana zegoan ta joan giñan.

Lorentxo ta gu, bi anaiak, joan giñan ara. Bereala ebaki giñuzen. Makalak ziran an ola egiteko, eta beste txutxeri batzuk ere bai.

Aiek ebaki giñuzenean, atzera Kortatxora joan giñan. An eraso genion berriz ere ta berealaxe danak zerran asi giñan, da laste izan zan ango egurren atzena.

Kortatxo, Urrategitik gora dago. Luxia aizkolariaren etxea ere ara bidean pasatzen da, Urrategitik Kortatxora bitartean. Kortatxon, berriz, etxeko andrea gure lengusua zan.

Ango egurrak ebaki giñuzenean, Eskapaiora aldatu giñan. Erremintak artu ta Azkoitira etorri; Urolako trenean sartu giñan ta Zestuara etorri, ta andik etxera. Biaramon-goizean Eskapaiora joan giñan, da an ere zerra-lana zegoan.

Pago txikia zan an, da sei lagun zerran da bat egurra lantzen: Jose Antzorrei. Pago txikia ta gogorra zan. Gu, Itxaiz ta gu bi anaiak, esku bat; eta beste eskua, Indo-iturri, Migel Antzorrei ta Txankarta ziran. Txondor-plaza batera ekartzen zituzten egurrak danak.

Eskapaio etxe utsa zan orduan, baña nik pameli ederra ezagutu nuan an ere. Orain Elgoibarren bizi dira Eskapaioko semeak, bi beintzat. Etxe kaskarra zan da etzuten edukiko andik aldegingindako penarik. Ikusten da ordurako ere jendea baserritik igesi asita zegoala.

Orduan Kortatxo bertsolariak zeukan erosia Eskapaio. Gero, berak ere danak utzi ta alde egin zuan. Kortatxo ta Eskapaio, danak an gelditu ziran; ta bera, Azpeitiako estazioaren ondoan lurra erosi, etxe berria egin ta antxe bizitzen jarri zan. Orain illa da ura ere. Ni baño lau edo bost urte zarrago zan ura.

Milla bederatzireun da ogei ta amabostean izan zan bertsolarien txapelketa bat, eta ortxe zan orduan ura. Ez dakit gogoratzen zera-ten Kortatxo izenarekin; binakako saioa Basarrirekin tokatu zitzaion gañera. Donostiko Kursalean, ilbeltzaren ogeian zan.

Urte artan etzuan saritua izan bear, baño geiago ere baziran orduan saririk gabe geldituak. Ogei ta bat bertsolari baziran, ta darentzat sari aundiak partitzen etzan izango erraz.

Uste gabe basotik alde eginda ibilli naiz, da ia atzera biltzen naizen.

Esan bezela, egurrak danak toki batera bildu ta egun guzia lanean gogor pasatzen genduan. An etzegoan oporrik. Bi zerra-tokiak alkarren ondoan, batak besteak zer egiten genduan ederki ikusten zan an.

Trongo-lantzalleak ere etzuan geldi egon bearrik, ederki bustita izerdiarekin. Guk azala, batzuetan geok kendu bear izaten genion.

Ik ere bai ta nik ere bai, an etzan nola denbora pasako ibiltzen jendea. Zeñek baño zeñek lan geiago egingo zuan.

Ura, ekartzeko ere denborarik artu ezinda. Egur bat jaso bitartean-edo, birek egurra jaso ta irugarrena joan bear izaten zuan uretara. Ala saiatu ezker lanean, asko egingo litzake orain ere.

Porteak ere txikiak izaten ziran orduan basoan. Baso-mutilla ugari ta porte txikiak. Metro kubikoa zazpi bat duro izaten zan. Etzegoan egon bearrik, artan jornal onak aterako baziran.

Ango lanak ere bereala egin giñuzen, eta laste giñan beste leku baterako moduan.

Eskapaio, etxe alde koskorra zan. Ango atariko ate aldean eta ikulluko ate aldean etzan zabal-une aundirik. Guk ganbarako belar ondu pillan egiten genduan lo. Etxea utsik zegoan da libertade ederra eukitzen genduan.

Au Debako partean dago, Eskapaio alegia. Debako urrutieneko basarria da. Zestuara askoz urrerago dago Debara baño. Zestuatik ibiltzen zuten tratu guzia. Kalera joateko, beti Zestuara. Kontribuzioa pagatu edo beste orrelako eginkizunen bat zanean, Debara joango ziran; beste osteruntzean, ezta pentsatu ere errira joaterik.

Andik Agitara joan giñan. Aldaera egokia genduan. Auzorik urrena bezela zan eta errez aldatu giñan. Erremintak eta mantak-eta, bide luzean joateko, endredoa naikoa izaten dute. Baso au ez daukat gogoan Palaziokoa zan ala Agitakoa zan; Agitako etxearen ondoan zala bai, badakit.

An pago aundiak ziran, da Nazario ta biok asi giñan an zerran. Lorentxo ere aspertua zegoan zerran, da motiboa ere bazuan asperetzeko. Amaika uda-aldi pasia egon bear zuan ordurako gain-zerran, da badala uste det zerbait.

Arek alare zerrari eltzen zionean, aparteko grazia zuan. Gizon aundia zan, izan ere, eta egokia zerra-lanean. Egurra lantzen asi zan Agitan, ta zerran ere laguntzen zigun, egurra aurreratzen zigunean.

Besteak len bezela ari ziran: Antzorreiko bi anaiak, Indo-iturri ta Txankarta. Antzorreiko zarrena, Jose, trongo lantzen, ta beste irurak zerran.

An etzan lan askorik. Aste-pare bateko lana, eta bereala egin giñuzen.

An ere etxea utsik zegoan; Agitan bizi-lagunak alde egiñak ziran. Ango nagusi zarra beso motza zan. Ura an bukatu zan. Etxeko andre zarra ez dakit an il zan edo ez. Baña gazteak Arruara joan ziran bizitzera, ango semea ta erraña, ta pamelia an azi zuten: bi seme eta alaba bat. Zarrak an ere illak dira; orain seme-alabak bizi dira.

Agitako aitona beso motz ura ikusi izan genduan, ba, esku batekin laian. Esku bakarra zuan eta iru ankako laiarekin jardun oi zuan. Arek beso baten indar geiago zuan beste zenbaitek bietan baño. Gizon aundia zan ura.

Basarri au ere Debako partean dago. Urruti au ere; Zestuatik urrerago askoz ere. Esan det len ere Eskapaioren auzoa dala eta orrekin dana esana dago. Auek ere Zestuatik ibiltzen zituzten beren tratuak. Basarri au Olazabalko etxe zarrekoak erosi zuten, da orain dana piñu sartuta dago.

Pare bat aste-edo egin giñuzen zerran an ere, eta ango lanak ere egin genituan da urrengo saltoa Ondarbasora egin genduan.

An ere zerra-lana zegoan, eta pago aundiak gañera. Asi giñan an ere, zerra-tokiak eginda. Tabloia ere gora atera bearra zegoan. Bide aldapa baten azpiko aldean ziran zerra-tokiak, eta, an bera bota ezker, beko errekarano joango zitezkean tabloiak. Tratua egiten danean, itzegiten da ori alako tokian jeneralean.

Baña Ondarbasoko pameliak etzuan alakorik merezi. Ez genion egin ere egingo an bera tabloiak bota ta orrelakorik. Orixe baño obeto konpontzen giñan aiekin. Eltzea ere berak egositzen ziguten, eta guk ez genduan batere endredorikan izaten. Lo ere oian egiten genduan. Ondo jardun giñan an.

Lengo zazpi lagunak an ere osatu giñan, da egun askoko lanik etzan an. Aste bete bat edo geixeago izango zan, baño etzan lan

aundirik, eta andik Anatxabanera joan bear genduan. Ondarbasoko pamelia despeditu genduan, da an artu erremintak eta mantak eta martxa egin genduan.

Au, Ondarbaso au, Zestuako partean zegoan, Izarraitz mendia-
ren ondoan. Antxe basarri bakar samar bat zan. Oso ona ere etzan,
da erre egin zan gañera, gu onera etorri ta gero. Ez dakit berriz
etxerik egin zuten edo ez; baña, beste bi basarrirekin bat eginda,
kooperatiba-moduan lanean asiak zirala aditu nuan.

Ondarbasotik Anatxabaneraño aldatu giñan urrengo saltoan.
Etzan aldaera ederra izan neretzat. Aizkoraz kargatuta joan nintzan,
da oraindik ere min artzen detela iduritzen zait.

Bi orduko bidea urrean egongo da Ondarbasotik Anatxabanera,
eta joan egin bear da. Etzan nik nai baño lenago azaldu Anatxaban-
go basoa. Noizbaiten iritxi giñan orregatik, eta, nere aizkorak lu-
rrean utzi nituanean, ez nintzan asarre. Ura deskantsua!

Nik nerea sentitzen nuan, da besteak etziran asko obekiago
joango. Danentzat bazan an naiko karga.

Basoko aldaera txarra izaten da. Bildurrik aundiena beti aldae-
rari izaten nion. Bein lanean martxan asitakoan, ongi jardun oi da.

Ta an ere asi giñan, ba. Txabola egin ta kamaña ta oiek izaten
dira lenengo eguneko lanak. Eta beti bezela egin giñuzen da urren-
go egunerako martxan jarri giñan. An ere betiko zazpi lagunak asi
giñan.

An aritza zan, da onenakin tabloia egiten genduan da adartsua-
kin trabesa. Gu, Antzorreiko bi anaiak eta ni, asi giñan: Antzorreiko
gaztea, Migel, nerekin, ura zerraren gañetik eta ni azpitik, eta An-
tzorreiko zarra, Jose, trongo lantzen. Beste zerra-eskua, berriz:
Indo-iturri gañetik, Txankarta ta nere anaia azpitik, eta Itxaiz Lo-
rentxo trongo lantzen.

Ura baso aundia zan, da jaietan etxera etortzen giñan. Goizean
Zestuan meza entzun seiretakoa, gosalduta bakoitza bere etxeetara
joaten giñan. Arratsaldean Ziolarra, eta an goiz aldera arte egon. Da
goizean gorputz ederra izaten genduan guk Anatxabanera joateko...

Guk alare gaitz erdi; beste batzuek Ziolaratik etxera ordu beteko bidea bazeukaten da. Indo-iturritik beintzat bai. Ta atzera Ziolarako atarian pasa bear, Anatxabanera joango bazan biaramon-goizean.

Jaian basotik aldegiñarekin geure buruak asko ondatzen giñuzen; baña gaztea orrelakoxea izaten da ta gero ere orrelakoxea izango da. Geuk jaian egindako okerra, geuk pagatu bear astelenean; baña etzegoan iñori aitzakirik eman bearrik.

Astelenean beltz samar aritzen giñan lanean, da astearterako atzera lanean larunbatean bezela jartzen giñan. Asteak zuan egunik txarrena pasatu genduala ta pozak jartzen giñan, astelena pasatzen zanean. Parrandak, pena ta poza, biak ditu.

Astelenean egunez lanerako gaizki egoten da, baña gabean lotarako ondo; ta poz ederra bai orduan, gaba allegatzen danean.

Batean, Lorentxo ta Migel Antzorrei Aizarnako Ezenarrora joan ziran, zerra-lan piskaren bat zeukala ta. Lorentxoren anaia zegoan ezkondata Ezenarron.

Aiek an ziran bitartean, nolabait ere moldatu bear, da Antzorrei Jose eta Txankarta asi ziran trongo lantzen; eta gu, bi anaiak, azpitik eta Indo-iturri gañetik.

Len bakarka oituta azpitik, eta, laguna ondoan arrapatu nuan, ezer etzan iduritzen zerratan egitea. Gure Indo-iturri ori asten da irrintzika, ta Anatxabango erreka aldeko ontzak esnatuak izango zituala uste det.

Bi egun pasa giñuzen ala, ta makiña bat arrastara tira genduan ta bai makiña bat egur ebaki ere. Atzera etorri ziran Lorentxo ta Migel, Ezenarroko zerra-lanak eginda, eta len bezela asi giñan.

Gure anaia Nazario andik laste reumak arrapatu zuan, eta miñak asi zitzaizkan; da ezin aguantatu ta etxera erretiratu zan. Sei lagun gelditu giñan. Irunaka jarri giñan, eta ala segitu genion, bukatu zan artean.

Beste egun batean, Ezenarrora joan giñan gari ebatera. An artu genduan, berriz, paliza! Len basoan nekatuta ta beste lana ura ortik onerakoa! Gerrietatik txikituta gelditu giñan.

Urrengo egunean, tope-ziria jasotzera lurrera makurtu nai ta belaunakin egin bear jokua. Arrezkero ez nintzan iñon jardungo gari ebakitzen itaiarekin. Ondorengo egunetarako ederki jarri giñan gu zerratarako. Piskabanaka-piskabanaka atzera zerran ari giñala sendatu bear.

Lagunak oso onak nituan Antzorreiko bi anaiak. Lana errez egiten genduan guk. Alkarri lagundu ere bai. Alkarri piska bat lagundu edo piska bat kontra egin zer alde dagoan, ezin diteke sinistu ere egin. Egur bat zerra-toki aldera ekarri bear danean ere, egur lantzen ari danak bizkarrera jasotzen piska bat laguntzen baldin badu, mentaja ederra izaten da. Guk beti orrenbeste ta geiago ere egin izan genion alkarri.

Gu bertsotan igual aritzen giñan, zerran ari giñala. Afizio aundia zuten Antzorreiko bi anaiak, bai Josek eta bai Migelek, bertsotarako.

Gerran ibilli giñanean ere, Joserekin askotan egin genduan Valladoliden bertsotan. Ura izaten zan nere bertsotako laguna. Jose Antzorrei ta Anjel Indo-iturri, biak nere kintakoak ziran, ta alkarrekin joan giñan Valladolidera irurok.

Nagusia, Alberdiñeko Jabier genduan; ez nolanaiko gizona. Aren itzak ongi pentsatutakoak izaten ziran. Tabloi-kastilloak egitera etortzen zan batzuetan. Beti zatokada ardo aundiarekin etorriko zan ura. Sekulan etzigun itzik esan: ez lan bat gaizki zegoanik eta ez «Onela eginda ohea izango litzake au!». Orrelakorik etzigun sekulan esan. Beti pozak egoten giñan gu gizon ura basora etortzeko. Alakoxe gizon gustosoa zan ura.

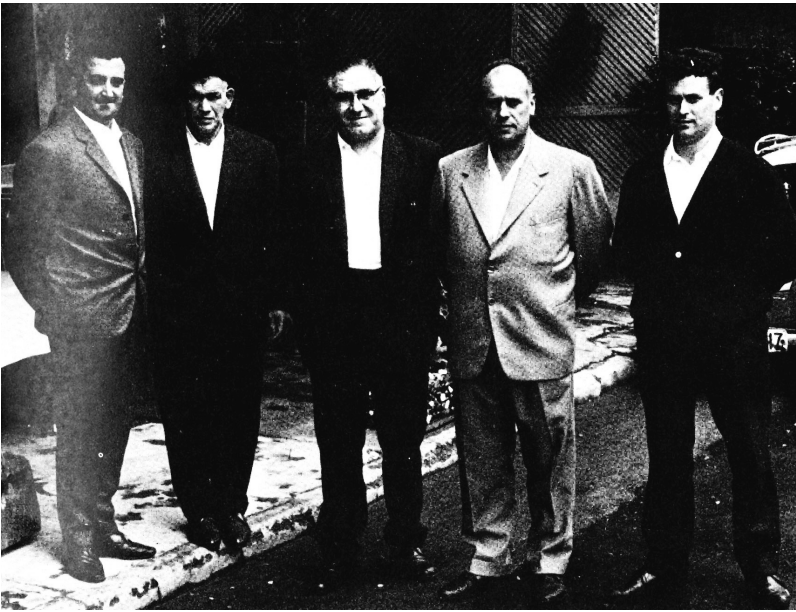
Gero nik ere baso koxkor batzuek erosi izan nituan, eta Zestuan perian-da juntatzen giñanean, arek botillakada bat ardo atera ta ondoan jarriko zan, da konsejuak ematen saiatu oi zan beti. Arek zekiana erakusteko etzuan eskusarik.

Amorraiak ere baziran Anatxabango errekan. Antzorreiko Migel zan oso artista amorraiak arrapatzen, eta guk, Jose eta biok, zerran egin da Migel libratzen genduan, ba; ta noiznai meriendatzeko amorraiak izaten giñuzen.

Ango lanak ere egin giñuzen, eta gure orduko lagunak, bat ez besteak, danak bizi dira. Txankarta bakarrik da illa.

Ettxera etorri giñan andik, eta piska bat deskantsatzearen premia ere bagendukala eta etxean jardun genduan udazken artan. Garoak ebaki ta artoak bildu, ta babarrunak eta sagarrak. Etxean ere beti izaten da lana gogoia daukanarentzat.

Orretan bukatu zan gure milla bederatzireun da ogei ta amabosteko urtea.

Lazkano, Uztapide, Basarri, Lizaso eta Agirre Loiolan, 1966-6-5ean.

LASTURKO SAN NIKOLASETAN

Kortatxorekin tabernan askotan jarduten genduan bertsoetan; batez ere Ziolarren, zenbat aldiz egin ote genduan? Antxe izaten zan gure billera; beti jaian araxe biltzen giñan, eta gu, apaldu ta an jartzen giñanean, ixilik zeñek iduki? Ezta mingañak lotuta ere.

Tabernan bertsoetan ari danean, kezkarik gabe egiten da. Askotan ondoena alakoxean ateratzen dira gauzak. Guk zenbat bertso eder alperrik galdu degun, Jaungoikoak bakarrik daki. Bertso bat ona aterako zaizu nundik dan ez dakizula, ta ura ez du iñork jasoko eta antxe alperrik galdu esaten zaio orri.

Plazan ere bertsoetan, Kortatxorekin Lasturren egin nuan lenbizi. Bildurrak nintzan asteko. San Nikolasak ziran, ango pestak.

Meza nagusitara joan nintzan, ta nik ez nuan pentsatzen danak neri begira etzeudenikan. Oso gaizki pentsatzen nuan; len bezelaxe begiratzen zidaten neri, baña alperrik izaten da. Bein ori pentsatzea naikoa da; batek ez du burutik nai orduko kenduko beintzat.

Meza nagusia bukatu zan, da Debatik-eta jendea etorri egiten da pesta-aize orrekin ta jende asko zegoan meze-tatik ertenda.

Amaiketako piska bat egin genduan da noiznai asteko onenean giñan gu. Kortatxo len ere zerbait jardunda egongo zan eta ura asiko zala lenbizi; ala egin genduan tratua ta ala asi ere.

Kortatxok:

*Ai, Uztapide biotzekua,
asi gaitezen izketan,
oso bikote parregarria
ez gaude nere ustetan;
batere ez dezu motiborikan
ola egoteko kezketan,
bildurrik gabe kantatu zazu
San Nikolasko pestetan.*

Uztapidek:

*Egun on eta ongi etorri,
Kortatxo nere laguna,
estimatzeke modukua da
zuk dezun mingain leguna;
bildurrik gabe kantatzia da
guk egin biar deguna,
nik nai baño len ez da pasako
Lasturko pesta-eguna.*

Kortatxok:

*Dударик gabe zuk nai baño len
ez dala juango egunik,
emengo lanak errez egingo
ditugula uste det nik;
etzazu uste egingo eztan
lanik emango digunik,
eta ez pentsa bildurra zertan
idukin'kan degunik.*

Uztapidek:

*Lan berria zan eta bildurra
aundia nun aurrenian,
eta alako gauza triste bat
senti nuan barrenian;
asmatu ezinda gelditu leike
gizona bearrenian,
asteko nuan bildur geiena
pasa naiz okerrenian.*

Zerbait orrela izan zan gure bertsoetia. Kortatxok etzuan nik aña bildur idukiko; baña batere bildurrik edo kezkarik gabe bertso-lari oso ona ezin izan leikela pentsatu izan det nik. Nere ura geie-gizkoa izango zan, baña asmatu zazu, ba, tamaña.

San Nikolasetan Lasturren zer pesta egiten ziran galdetuko luke zenbaitek. Pestak iñon baño ederragoak, eta esango dizut zergatik ere.

An ballara aundi bat osatzen da pestak egiteko. Asi Lastur-goia, Lastur-beia, Arbizkua-aundia, Arbizkua-txikia, Larraskandak bi etxe, Elorrotsu ta Otola; gu ere, Endoiakoak, lau etxe, partean izaten giñan batzuetan: Ziolar da Txortxi, Akain da Uztapide.

Etxe batean zezenak egongo ziran; beste batean aizkolaria; beste batean arri-jasotzallea; beste batean korrikaria; beste batean dantzari ederra aureskua ateratzeko; ta bestean bertsolaria. Kortatxo ta ni an giñan bitartean, etzan gure paltarik izaten.

Ziaran-zar ere Lasturkoa zan, arri-jasotzalle ederra; Soarte ere bai; ta lenago, berriz, Agerre ere Lasturkoa zan. Lopetegi Azpeitiko zan, baña beste Agerre bat bazan Lasturko Agerrekoa, Arteondorekin jokatua. Biak berdin egin izan bear zuten.

Korrilariak ere izan dira Lasturren: Artajalai, Albitzuri, Ziaran-zar arri-jasotzallearen anaia, Ariztondoko Otola ta Zelailuze; eta danak etzaizkit akordatu ere egingo.

Aizkolariak ere, bertako pasara egiteko aña beti izan dira. Aranetako Mateo bat eta Elorrotsuko il zan ura ikusi nituan batean batalla ederra egiten. Eta, atzeneko izan nintzanean, berriz, Aitolazarreko bi anaiak Otolako bi anaien kontra oso joko estua jokatu zuten.

Orrelaxe, bakoitzak al duana egiten du an, da danak duan, debalde; eta gastu gutxirekin pesta ederrak Lasturren beti.

Orain bertsolariak onen-onenak nai izaten dituzte, eta oiek pagatu egin bear. Zezenak ere batzuek on samarrak izaten dira, eta oiek pagatu egin bear. Jotzera egiten duan edo ez probatzeko ere eramaten dituzte; aiek ez dira pagatzen.

Ezta bertsolariak ere, Kortatxo ta ni izaten giñanean; bat Paloneko tabernako balkoitik eta bestea eskolako eskallaretatik kantatzen genduanean.

Eta gero zezenak toriatu ere bai. Urte baten, beintzat, gogoratzen naiz, bertsotan egin da gero zezenak toriatzen ibilli giñala. An edozein izaten da torero. Zezenak ere adarbolakin, eta ez da adarra sartu-bildurrik izaten.

An egiten dana da bakoitzak al duana egin, danak borondate onarekin. Ori dagoan tokian, pestak bezela edozer gauza egingo da.

Or ikusten dezu Lasturren egiten dirala San Nikolasetan korrikariak, aizkolariak, arri-jasotzalleak, bertsolariak, aureskua eta zezenak. Oiek danak egin orduko, arratsaldea joan egiten da.

Goizean meza nagusia. Orduan ere beti izaten dira bertsolariak, zezenen bat edo bi eta arri-jasotzalleren bat. Eta gero, pilarmonika nai dutenak, dantzan egin. Ortan ere, pilarmonika jotzen ere, Sakabia ere angoa da; San Nikolasetan, beintzat, Lasturrerako egiten da.

An bertsolariak baldin badira, basarritarrak an geldituko dira bazkaltzen, Lasturko tabernan. San Nikolas egunean etxean bazkalduko dute. Len gonbiratuak izaten ziran egun ortan. Orain oitura ori asko galdu da. Baño orain ere egun ori etxerako izango da. Bertsolariak andik urrengo igandean izaten dira; basarritarrak ere orduan gelditzen dira bazkaltzen.

Gazteak, berriz, apaltzen. Neska ta mutil danak an geldituko dira. Mutillak gonbiratzen dituzte neskak. Onezkero, batekoz bestera jarri da gauza: neskak asiko ziran mutillak gonbiratzen. Orain berak dira jaun da jabe. Irabazi ere, berriz, gaur gizon batek baño geiago egiten dute, ta zeñek burutu oiekin?

Korrída ari dan denboran, bandeja pasa izan dute, zezen bat-edo palta dala, ta dirua bildu ere egiten da piska bat. Alako pesta ederra egin da gañera dirua bolsillotik ateratzea ere tristea da. Baña ala gertatu oi da askotan: pestak egiten aurrena dabillenak geiena galdu.

Gazteak komísio bat jarritzen dute, eta aiek egiten dituzte pestak. Jakiten dute nun zer mutil dauden eta aiek zer egin lezaketen, bakoitzak zer alderdi daukan.

Kortatxori ta neri ere komixioko gazteak esan oi ziguten, baña an danak ezagunak ziran da askoz okerrago bertsotan egiteko. Gu-retzat, zenbat eta arpegi ezagun geiago izan, orduan da okerrago.

URRATEGI

Batean, Anatxabanen ari giñala, Azkoitiko Urrategin zerbait ere pesta zan, da Kortatxok eta biok ara bertсотara joateko deia genduan. Urruti zegoan Anatxabandik eta larunbatean atera nintzan, Urrategira joateko.

Gabean lo egiterako Uztapidera etorri, ta an deskantsatu. Igan-de-goizean atera Uztapidetik eta Madariagara seiretako mezetara, Bi ordu bear ziran bidean eta lauretarako aterako nintzan etxetik.

An meza entzun da gosaldu. Kortatxo an izaten zan igandero mezetan. Apetitua ere ederra egongo zan; orain baño obea. Orduan txuleta ez genduan utsik eskatzen; arrautz-pare batekin edo orrela. Ta, txuleta aundi samarra bazan ere, ez guregana etorri aurrean ezer bai ote zegoan sobrean, ederki garbituta egongo ziran da.

Gure arrantxua egin da er ten degu, ba, Urrategira, ta an ere beste ordu bete baño geiago bearko zuan, ba. Beintzat, iritxi gera Urrategi ortara. Bertсотan egiteko, artean ere ez gendukan animo geiegirik, eta saldaren bat edo amarretakoa zerbait ere eginda indartu giñan.

Artean bertсотan oso gutxitan egiña nintzan ni. Bakarren batean, Lasturren edo olaxe, Kortatxorekin jardun genduan, baña plazan artean ez genduan eskarmenturik. Eguardia etorri zan, egin genduan gure egiteko ori ta deskantsatu giñan.

Gutxi gora-bera, onelatsu izan ziran gure bertсо batzuek Urrategin:

Uztapidek:

*Etorritzeko esan ziraten
onuntza bertсо-lanera,
neri juatia gustatzen berriz
deitzen dan leku danera;:
sei ordu egin ditut gutxinaz
Anatxabandik onera,
nai ordurako ez naiz bildua
Kortatxon aldamenera.*

Kortatxok:

*Urrategiko deia nik ere
idukia det goguan,
bein jakin nuen momentutikan
etorri asmoz nenguan;
iñoiz Kortatxon pentsamentuan
pakerikan etzeguan,
orain kunplitu ta gelditzen naiz
patxara ederraguan.*

Uztapidek:

*Guk egiñalak egingo'itugu
ballara onekin kunplitzen,
gauz ori lortu ezin danian
ez degu gutxi supritzen;
entzule onak atentziua
dakizute idukitzen,
nai dan guzian orrelakuak
ez dirade egokitzen.*

Kortatxok:

*Bertsuarekin amets egiñaz
ibilli gera gau ta egun,
juan ezkerero saiatu gabe
ez naiz geldituko iñun;
uste ez dala gerta liteke
bat memoritikan illun,
Urrategin lenbiziko aldiz
ia portatutzen degun.*

Gero bazkaldu eta arratsaldean beste saioa egin, eta andikan libre giñala esan ziguten. Arratsaldean, bertsotan ere lasaiago jardun genduan, eta obekiago egin ere bai ere. Goiza beti izan da nerretzat tristea bertsotarako.

An gaba ere aurrera zijoan da abitu bear etxera. Kortatxori lagundu bear nion lenbizi, eta etorri gera Azkoitiko Egurbidera ta jo

ditugu an atepak. Kortatxok bazuan an amastade piskaren bat neskatxaren batekin da sartu gera. Da iru neskatxa an, bata baño bestea ederragoak.

Kontuak esaten asi giñan; kafea ere berotu ziguten, eta or jo digute gabeko amabiak, akordatu baño len. Etxera abitu bearko genduala ta despeditu giñan neskatxa oiekin.

Abitu gera Izarraitzko bide gorria artuta, eta Marikutzko putzura arte ez det uste itzik egin genduanik. Ordubete baño geiagoko bidea zan, da pentsatu gu nola etorriko giñan, ala gobernatuta itzik ez egiteko. Denbora bateko sutako lagatza baño ere aldapago zan bide ura. Etorri bearko ixilik!

Marikutzko putzura igo genduanean, piska batean itxogin genduan; baña Anatxaban gogoan neukan eta mogitu egin bear, ta Kortatxorekin partitu nintzan bide-kurutzean. Etzan luzaro egon bearrik partieran ere. Artean ere beste ordu beteko bidea bazegoan gure etxera.

Andik etxera nentorrela, Arrate sakonean ari ziran Albitzuriko Jose Mari ta Zelailuzeko Jeronimo ikazkin-tzan, eta ikatz ateratzen ari ziran.

–Kaixo, motillak! Egun on Jaungoikoak dizuela! –esan nioten nik.

–Bai zuri ere! –aiek erantzuna–. Anatxaban etziok urrean...

–Ez, motell! Naiago nitek euria egingo balu zerbait baño!

–esan da aurrera.

Artean ere beste ordu erdi bat baneukan. Etxera allegatu naiz, ba, alako batean. Eguna argitzen asia zan, da euri-bruma asten zuan.

Oiaren gañean etzan nintzan, baña Anatxaban gogoan neukan da ala ez nuan lorik egiten. Da laneko arropak jantzi nituan eta martxa egin nuan.

Nere beste lagunak ere an ziran, ba, bezperan Urrategin, Antzoreiko bi anaiak eta Indo-iturri; baña aiek jaian Lasaora etorriak

ziran Urrategitik. An ederki deskantsatu ta goizean bertatik bertara basora joan ziran aiek.

Nik, berriz, bi ordu ta erdi baneuzkan etxetik basora; baña danak pasa eta antxe presentatu nintzan ni ere.

Orduantxe ari ziran zerra-tokia egiten batzuek eta beste bat gosaria preparatzen. Orrelaxe, «Kaixo, motillak!» nik, eta «Ongi etorri!», erantzun zuten aiek.

Etzan iñoiz aña itzegin bearrik. Egun artan eguardia arrapatu genduan eta bale! Bazkaldu eta siesta egin, eta berriz parranda egiteko moduan. Baña astea an pasatzeko etsian egoten giñan.

AROZPIDE

Arozpideko iru anaiak, Juan Mari, Isidro ta Jose Joakin ziran. Juan Mari ta Jose Joakin bertsolariak ziran, ta Isidro ere etzan izketan makala.

Juan Mari ezkondu zan, da bi alaba bazituan. Bat etxera ezkondu zan, da Azkoitiko aguazil edo merio sartu zan aren gizona, ta il zala aditu nuan. Bestea, berriz, Andutzko Saletxera ezkondu zan alaba gaztea, ta orain Soasun bizi da. Bi basarri auek Itziarren daude. Onek ere gizona illa izan bear du, ta pameli aundia du.

Beste bi anaiak, berriz, mutiltzarrak ziran, Jose Joakin ta Isidro. Aiek morroi edo orrela ibilli izan ziran. Jose Joakin ori or, Azkoiti alde orretan-edo, oso ezkutatuta zebillen, da Isidrori galdetu omen zioten:

–Zer dio Jose Joakin orrek edo nun dabil? Aspaldian ez da onera azaldu!

–Or Azkoiti alde orretan da!

–Orain ere majoa egongo da ura?

–Bai! Nik ez det olako landare-klaserik ikusi oraindik! Zenbat lekutara aldatzen dan ori, ta beiñere ez da igartu oraindik!

Gizena egoten zan, ba. Jose Joakin da Juan Mari beti gizenak egoten ziran, da Isidro, berriz, plakua.

Juan Mari ori basarri kaskar batean bizi zan. Atxuritzo zuan izena ta siñale txarra. Atxuri beste bat zegoen an goraxeagoan. Ura obea zan. Atzeneko «txo» orrek asko itxusten dio izena ere, eta ala zan ura: basarri eskasa.

Orain utsik egongo da ura. Atzeneko bizi-lagunak aiek izango ziran an. Juan Mari bera, berriz, aspaldi il zan. Aiek gure aurreko gizaldikoak ziran, gizon oiek, eta gu ere zartu giñan da pentsatu besterik ez dago.

Atxuritzoko errementaria esan oi zioten Juan Mari orri, eta noiz edo noiz errementaritzan jarduna izango zan ura.

Bertsolari egokia izan bear zuan arek. Nik bein ikusi nuan bertsoan ura, mutil koskor txikia nintzala, Lasturren Zubeltzuren, eta nik ezin nezake esan nolakoa zan.

Aren bertso bat gogoan daukat oraindik. Anaia Jose Joakin da biak neska bati laguntzeko asmoan joan omen ziran. Atzenean, beintzat, Juan Mari joan omen zan neskarekin, eta orduan kantatua. Nik bi ikasi nituan: bat Jose Joakiñek kantatua lenengo, ta gero Juan Marik kantatua; baña Jose Joakiñena aztu zait eta Juan Mari-rena nik onelaxe ikasi nuan:

*Aizu, esango dizut
lenengo arrantzan:
zu're juan ziñan baña
beste bat'e an zan;
aspaldian nebillen
naikua balantzán,
ez egoteko esan dit
aren esperantzán.*

Atxuritzokoa Juan Mari ori Santa Ageda eskera atera omen zan batean kuadrillaren batekin. Gaba aurreratu ezkerok iritxi omen ziran Ziaran-zarrera; bi bizitza dira, eta denbora bateko karga-jasotzallearen etxean Patxiko zuan aitak izena. Luzaro ari omen ziran kantari eta iñor ez jaikitzen, eta kuadrillakoren batek esan omen zuan:

–Alperrik ariko gaituk, garaia ere txarra dek orain da! –da Juan Marik orduan onela koplatu omen zuan:

*Etxian bada Patxiko,
oraindik ez det etsiko;
limosnarekin oraintxe laste
ez ote zaigu jetxiko?*

Ori kantatu zuanean, bereala piztu omen zuan argia goian eta bai limosnarekin etorri ere.

Jose Joakin, berriz, beti katarroarekin egon oi zan. Bertsoa bota ta «Katarro txarrixonek izurratzen nau!» esan oi zuan, eztarriari elduta. Batean nik esan nion:

–Zuk beti badezu katarroa!

–Bai! –erantzun zidan–. Aundia ez da, baña luzea tisiko bezela!

Ura apizio aundikoa zan. Bertso jakin samarrak izaten zituan baña.

Bestea zan bertsolaria, Juan Mari. Txirritarekin ere jardun izan omen zan ura, ta ala esan omen zuan Txirritak: Etzuala uste alako bertsolaririk Gipuzkuan zegoanik.

Jose Joakiñek onoko au askotan kantatu zuan:

*Gizonak ez du bear
orrelaiñ astua,
denbora pasatu ta
aurrera kastua;
nik zuzen eamango det
nere arrastua,
oberik botatz'ez badezu
nik daukat ostua.*

Ostua ta txapela ta oiek Azkoitiko esaerak dira, ta ura ere Azkoitikoa zan; urruti zegoan Azkoititik Arozpide, baña Azkoitiko partean.

Isidro, berriz, artzantzan ibilli oi zan, da, batean Ugarte-berrin artzai zebilela, Itziarko Soasu-aundian egoten ziran ardiakin da Ugarte-berriko nagusia Faustino; illea piska bat artu naian-edo, Soasu-aundian neskazar bat egon bear zuan aberats-otsekoa ta ala esan omen zion Faustinok Isidrori:

–Au berau ez dek atrebituko ta geuk esan bear ko zioagu Soasuko neskazarrari-edo!

Isidroren erantzuna:

–Egon zaitez, beintzat, piska baten, akaso bera etorriko da-ta!

Ona zegoan ura albotik illea artzeko! Izketan orrelakoxe egokia zan ura.

Oien anai osoa etzuan izan bear, baña nik beste bat ezagutu nuan Arozpiden, Erramon izenarekin; oien anaia erdia edo ez dakit: aita

batenak eta ama birenak edo orrela ziran. Zortzi seme zituan Erramon orrek, bata baño bestea bikañagoa, eta alabarik bat ere ez.

Apustua jokatu zuten; ez dakit Azkoitiko Aizpurukoa edo zein izango zuten kontrarioa. Besteak ere aita sei semerekin edo orrela izan bear zuten. Bi pameliak bei bana etxetik izatekotan da proban jokatu ere. Arozpidek irabazi zuana badakit. Bi gizon geiagoren laguntza zer dala uste dezute? Orduan Arozpiden ziran bezelako gizonak gañera.

Arozpide beti izan da istoriako etxea. Guk ez genduan ezagutu, baño Arozpiden izan bear zuan gizona, Erramon da oien osaba edo ez dakit zer izango zan, baño aizkoran da korrika kontrariorik etzuana.

Orrek egin omen zuan: len ere bere lagunak danak dirua jokatu ta atzean Arozpide ori. Ta aldegin omen zuten plazatik, begira egon ezinda, galdu zutela etsita. An omen zeuden triste, ta besteak segi lanean eta jokua irabazi.

Ta aizkorak bizkarrean zituala, an presentatu omen zan bere lagunetara; ta orduan esan omen zien bere lagunai, aizkoran ari zan bitartean ez etsitzeko, bera ere esperantzan ari zala artean da. Guk ez genduan ezagutu; aita zanari aditutako istoriak dira auek.

Arozpide etxe koskorra da; malda aundiak ditu. Ango soroan otarra batek iges egiten badu, kostako zaizu berriz ekartzea. Artalde bikaña izaten zan an beti, eta ardi-toki ona etxetik atera ta bertan; pausorik egin bearrik ez. Ardiak nunai, uda-partean beintzat, jana aukeran. Etxearen gañeko aldean ardi-txabola, ta arditakoa egiten erraza.

Zestuako Baltzolan negua pasatzen egon oi ziran denbora baten Arozpideko ardiak, eta ondo begiratuta pasa oi ziran gure atarian; ango ardiak antxe pasatzen ziran, bai bera ta bai gora.

Gaur ez da egongo orduko konturik. An ere piñua ugari bada ta ardi-tokia ez da len bezelakoa egongo. Arozpidetik gorako kasko aiek danak piñuz ornituak dira.

ITURZAETA BERTSOLARIA

Iturzaeta beste bertsolaria ezagutu genduan. Ura, bizia geiena lanean da errezatzen pasia izan bear zuan, bertsotan ari ez bazan beintzat. Ura, gizarajoa, bideren bat edo luberriren bat beti zerbait orrelakoa egiten ari ez bazan, ura etzegoan ondo.

Gure amaren lengusua zan ura. Gizon atsegiña zan. Askotan etorri oi zan Zestuara perira, ta jaian mezetara ere bai iñoiz.

Batean, Prantzes-Txikia ta biak an juntatu omen ziran, da Iturzaeta mezetan izanda eta bestea an omen zebillen. Baltzola-Zarra-edo erdi ipurdiko bertsolari bat bazan Zestuan, da Prantzes-Txikiak eta Baltzolak biak bertsotan egin omen zuten, eta ala esan omen zuan Prantzesak:

–Banoa oraintxe paraje auetatik!

Ta Iturzaetak:

–Nai badezu geroxeagoan da nai badezu berealatik! Ez dio inporta zu emendik joanagatik!

Azpeitiko Odria ballaran bizitzen zan Iturzaeta, Gorostieta ize-neko basarri batean. Basarria ez dakit nolakoa zan. Artaldea idukitzen zutela badakit.

Batean, Basarri ta ni Azpeitiko plazan bertso-saio bat egitera joanak giñan, da an zan Iturzaeta ori ere. Arek gaiak jarriko zizkigula badakit nola arrimatu zitzaigun. Bai jarri ere: bati misiolaria ta besteari pekataria jarri ere egin zizkigun. Ortik aurrera ez daukat gogoan zer jarri zizkigun.

Iturzaeta ori Azpeitiko Elizalde basarrian jaioa izango zan. Anaia bat bazuan Elizalde-Aundia esaten ziotena, Beti trozoetan-da ibilli izan zan.

Ura, batean, bai omen zijoan Donostitik Azpeitiara, gure Elizalde-Aundi ori. Zumaiako estazioan jende asko sartu omen zan trenera, ta batek galdetu omen zuan:

–Zer da Zumaian onenbeste jende trenera etortzeko?

Ta:

–Probia! –esan omen zuan batek; eta besteak:

–Probia obeto izango dek, bai, Zumaian ere!

Eta Elizalde-Aundiak segituan:

–Emen probia obeto izaten al da? Azpeitian batekoz bestera: an aberatsa obeto!

Elizalde bera ere aundia zala, baña semea aundiagoa. Azpeitiko erdi-kalean tabernarekin egon zan; eun da larogei kilo izan bear zuan, da ala ere berreun kilo egin nai omen zuan.

Gazterik il zan; ez dakit gantzak alkar jota edo nola bukatu zan, baña atzenean ere etzan goseak illa izango.

Ni ara joaten nintzanean, ollasko otzarekin ase ta mai-punta baten jarri ta lo egin oi zuan; mostradorean egon izan zan beste batzuetan. Jendea segiran etorri ezkerero ondo; baña bestela loarekin gaizki ibilli bear arek.

Korrika ere jokatu zuan Azpeitiko plazan beste tabernari batekin. Azpeitiko Kojuaneko tabernaria zan bestea. Ura ere eun kilotik-eta gora izango zan. Galtza motzakin jokatu balira, jende geiago joango zan ikustera; baña apenas izango zan joko aundirik. Elizaldek galdu zuala aditu nuan nik.

Iturzaeta orrekin bertsotan egin izan nuan nik. Ez dadukat gauza aundirik gogoan, baña batean onelatsu izan bear zuan berak bota zidana:

Iturzaetak:

Nere barrenan senti dedana

esango det beriala,

au badakizu ixildu-eziñak

esanarazten diala:

Ez al dakizu zure ama ta ni

lengusu egiten gerala?

Orrek esan nai du aurrekoak

anai-arrebak zirala.

Uztapidek:

*Zuk diozunez, nere amakin
lengusu egiten zerade,
kontu orretan zu ta ni ere
txit aide urrak gerade;
mundu onetan ez-jakiñian
asko egoten dirade,
bere egizko iturburua
nun dan enteratu gabe.*

Iturzaetak:

*Nik uste nuen bazekizula
Iturzaetaren berri,
beñere olako albisterikan
ez al dizute ekarri?
Gaurko egunian ezaguerak
eman dizkagu alkarri,
urrengo baten nere ondora
beldurrik gabe etorri.*

Uztapidek:

*Orain artian zure berririk
iñork etziran ematen,
neronek ezer ez nekiela
zu asi zera esaten;
lagun onaren bildurrikan nik
sekulan ez det izaten,
au esaten det ez dakitenak
seguru jakin dezaten.*

Beste baten, berriz, bertso au kantatu nion nik:

*Parentelakin ez naiz izandu
gaiñki portau zalekua,
jan eta edan ondo egiñaz
eztegu igualekua;
iñoiñ edo bein juaten bazera
ni bizi naizen lekua,
ardi gizen bat badaukagu ta
kenduko diot lepua.*

Gutxi gora-bera orrelatsu izan ziran gure bertso oiek, eta ura orrelakoxe gizona zan. Ildakoan asko ondutzen omen dira; baña, bizirik zan arte ere, ona zan ura.

SANTA AGEDAREN ESKEAN

Santa Agedaren eskean ere ibilli giñan batean Kortatxo ta ni biok. Urrestilgo Arsuaga duntziñeroa, orduan Lasarten bizi zana; Itxaiz Arruakoa danborrarekin; Madariagakoak beste bi pilarmonika-jotzalle: bat Madariaga-zarrekoa eta bestea Izagirrekoa. Beste amabi-amairu gazte baziran atzetik jarraitzen zigutenak. Eta zenbat lotsa eman ote genduan guk egun artan? Mutillak, danak galtza zuriak jantziak eta brusa zuriak.

Gure etxetik Arrua aldera asi giñan. Madariagako bi pilarmonika-jotzalle ta Kortatxo etorri ziran gure etxera, ta beste gazte batzuek ere bai. Endoia gaña artu ta Arruara jetxi giñan.

Kortatxok eta biok txandan koplatzen genduan: ate baten batek eta bestean besteak. Ala, Itxaizen etxera allegatu giñan, eta an neri tokatu zitzaidan koplatzea. Limosnarekin etorri ziranean, atera ziran tanborreroa ta duntziñeroa. Len ez det esan, baña orain gogoratzten naiz; bi panderista ere bagiñuzen kuadrillan.

Eta, batez ere duntziña asi zanean, nik ez nekian nun nengoan ere. Alakoa zan ura duntziñeroa ere. Ate-ondokoa arek jotzen zuan bezela beste bati ere kostako zitzaion jotzea. Bi atetan koplatu genduan. Alkarren ondoan ziran bi etxeak.

Eta, an goitik bera abitu giñanean, jo zuten bidekoa martxa duntziña ta danborrak. Zoragarria zan ura! Ni orduantxe ezeren bildurrik gabe jarri nintzan. Ez pilarmonika-jotzalleak txarrak ziralak; Madariagako aiek oso onak ziran; baña ate-ondoan eta bideko martxa jotzen utzi egin bear zaio duntziña ta danborrari.

Joan gera Iñaberrietan barrena San Llorentetik Beduara, ta an urean pasa; irrioa zegoan da zubirik ez. Irriio artan Eskazabalen pasa giñan emeretzki lagun, danak kabarra edo olako batean, ta ez dakit nola ez giñan uretara erori. Orduantxe berriz piztu giñan gu.

San Migel Artadi artu ta Zumaiara. An bazkaldu egin bear zan da bat bialdu genduan aurrera bazkaria enkargatzera, ta besteak zubi bien bitarteko etxeak koplatu bear bagiñuzen.

Guardia zibillak ere antxe zeuden bitarte artantxe, eta guk danak koplatu giñuzen. Etzan guri limosna eman bear etzigunik egun artan; danak diruarekin etortzen ziran orduan: entenitzen zutenak eta etzutenak.

Zubi bitarte ori pasa genduanean, bazkaltzera joan giñan. Bidekoa joaz erria dana esnatu genduan, da geok bazkaldu.

Urrengo, andik atera giñanean, nora abitu pentsatzen etzan errez. Ango ume koskorra eta ango atsoa! Ta gizonak ere bai. Nik uste det Zumaiaiko erria dana antxe zala. Bagenduan zeñek lagundurik eta zeñek etxeak erakutsirik, gu an, emeretzi gizon galtza zuriak jantzita, ikusi giñuzenean.

Bi pilarmonika ta bi panderixta, duntziña ta danborra, eskandalo ikaragarria ateratzen genduan guk. Portal batean sartzen giñan, da bi mutil, gu koplutzen ari giñan bitartean, goiko pisuak pasatzen ibiltzen ziran, goiko tellatuaren ondoraño. Guk beian portalean edo bebarruan koplatu, onelaxe:

*Gazte batzuek lagun artuta
atera gera eskera,
lengo oituran ospatuzeko
Santa Agedaren bezpera.*

*Oitura onek jarraitutzen du
oso denbora luzian,
gure aita ta aitonak ere
onela ibiltzen zian.*

Urrengo etxe artatik ateratzen giñanean, zeñek alkar billatu? Jende tartean galdu egiten giñan. Baña ala ibilli obe da, bai, Santa Agedaren eskean, ateak itxi ta norbera gordetzen dan tokian baño. Urte artan ondo atera giñan; gustora.

Gero illundu zigun, Zumaia pasa genduaneko, ta orduan ziran komeriak. Lengo Zumaiaiko jende ura palta, ta, gañera, basarririk basarri asi bear da kuadrilla bi puska eginda.

Nik suertea izan nuan: kamioz kamio baztarreko etxeak koplata etorri giñan Arrua errekarano. Kortatxo, berriz, Endañeta ballara ori artuta, Marduetxe-berritik Olaberrian barrena, Presa-aldetik Txarrantxolara, eta andik Ziolarrena.

Gu, aiek etorri ziranerako, an geunden Ziolarren. An baratzuri-zopa jan bat egin genduan, da, gu urrengo akordatu giñanerako, eguna zabaldu zuan. Bakoitzak al zuan bezela etxera, ta urrengo jaian Santa Ageda eskeko jana.

Orduan beste berritu bat emango genion eskeko ibillialdi orri, eta bazkaldu ederki. Lengo soñu-jotzalleak eta danak juntatuko giñan, eta Kortatxo eta biok beste bertso saio bat egingo genduan.

Gaba aurreratzen zanean, «Urrengo urtera arte!» esan alkarri eta ortan bukatuko zan gure puntzioa.

Bertsolariak: Hernani Txikia, Mitxelena, J. Atxukarro, Basarri eta Uztapide.
Soinujoleak: Pepe Andoain, P. Yantzi, Felix Aranzabal eta Mateo Andoain.

Txistularia: Amasako Garate.
Donostiko La Perlan.

TOLOSAKO TXAPELKETA

Milla bederatzireun da ogei amabostean zan Tolosan bertsolarien konkurso edo eliminatoria bat izan zana. Ni ere apuntatuta nengoan Azpeitira joateko, eta nere kezkak banituan nik ere; eta joan bear nuala pentsatu nuan Tolosara, ta baita joan ere.

Abenduan izango zan, ta igandea (1). Etxean bazkaldu ta jetxi nintzan Zestuara; an Urolako trenan artu ta Azpeitira joan nintzan.

An, Tolosara pelota-partidora joan bear zutenak bazeuden korredore batzuek, eta, ola, aiek tokia bazeukatela taxisean da piska batean itxogiteko.

Aiek preparatu bitartean kape bat artu nuan, eta noizbaiten azaldu ziran aiek ere. Abitu giñan da baita iritxi ere Tolosara.

Aiek «Goazen prontoira!», esan zidaten neri korredore aiek, baña etzegoan orduan Tolosako prontoian ni eramateko partidorik. Nik bertsolariak ikusi bear nituan derrior, da baita joan ere.

Bertsolariak batzokian ziran. Sarrera nunbaitetik lortu nuan da sartu nintzan batzoki ortara; eta alako batean bildu ziran bertsolariak ere.

Ala, lenengo, ongi-etorria edo agur bana berak nai zuten bezela kantatzea libre zuten. Bina izango zan. Aiek etxean pentsatuta eramanean zitezkean. Danak illaran ederki kantatu zuten.

Bederatzi bertsolari ziran: Txirrita ta Saiburu, Txirritaren lengusua; Ibarako Ezeiza, Irurako Moxua ta Andoaingo Etxeberria; oiek bost eta lau Asteasukoak: Ondartza Bautista, Pantxo zarra, Ugartemendia eta Txapartegi.

Gero gaia obligatua zan, ta Gabon edo Olentzeroetako oiturak esan bear zituzten. Aurreko urtean, Donostian, euskera edo euskal gaia eman izan bear zuten, da batzuek ura gogoan eta etxean pentsatutako bertsoen batzuek igual eramango zituzten.

(1) 1935-XII-29.

Irurako Moxua, beintzat, nabarmendu zan. Arek etzuan Gabonik eta Olentzerorik aitatu; Sabino Arana Goirirekin asi zan eta ortan bukatu zan aren saioa. Baña arek ainbat txalo irabazi zuanik egun artan etzan izan besterik; arek ainbat parra eragin zuanik ere ez. Arek baño obekiago gaia erabilli zutenak izango ziran, baña uraxe grazian erori zana an.

Beste batzuek baziran, Lujanbio bat, konparazio baterako. One-la kantatu zuan:

*Gabonetako oitura zer dan
emango det aditzera;
ni ez nijua sentitzen dedan
gauzarikan ixiltzera,
al baldin bada jarri diraten
gaiari zuzen eltzera.
Basarrietan zer egin oi dan
gogoratutzen al zera?
Kapoi-paria nausiteira ta
bakallagua etxera,*

Beste bertsorik egun artakorik ez det gogoan ola esateko.

Gero opizioak emanda eta puntuak edo asierak bestek emanda ere bai. Gero atzenean agurra, eta ala bukatu zan egun artako bertso-saioa.

Orduan etziran ondo probatzen bertsolariak, nere ustez. Momentuan bertsoa kantatzen oso ona etzanak ere, asieran bi bertso eta akaberan beste bat edo bi etxean pentsatutakoak kantatu zitazkean; beste dozena erdi bat bertso izaten ziran danak ere, eta etzan orain aña prueba egiten orduan bertsolariakin.

Juradukoak, don Manuel Lekuona, Ariztimuño apaiza, Joseba Zubimendi, Olaizola, Txomin Olano ta Basarri edo olako batzuek izango ziran; jeneralean oiek ibiltzen ziran orduan.

Danen gustora etzan juzkatuko an ere, baña lenengoa Txirrita zarrari eman zioten; bigarrena ta irugarrena berdin, Lujanbio Tx-

rritaren lengusua eta Andoaingo Etxeberriari; laugarrena, berriz, Ibarako Ezeizari. Orrelaxe banatu zituzten ango sariak.

Asteasutarrak premiorik gabe gelditu ziran. Batzuek jardun ziran zerbait esaten, baña alperrik; juradua ortarako jartzen da eta etzuan balio izan jendearen jardunak.

Premiorik etzutenari eman zioten zerbait gastuak egiteko; amar pezeta edo iru duro edo orrelako uskeriren bat izango zan orduan. Lenbiziko premia ere geienaz eun pezetako bat, da ortik pentsatu atzenekoak zenbat izango zuan. Orduan etzan dirua orain bezela izaten.

Dana dala, nik aparti ederra egin nuan, eta bertsolariak zer moduz egin zuten esamiña sarri egiten nuan. Nik uste baño obeak ziran bertsolariak. Artean ez nituan ezagutzen; bat bakarrik, Batixta Kortajarena zan nik ikusitakoa; beste zortzirik egun artan ezagutu nituan.

Tolosara ere lenbiziko aldiz orduantxe iritxi nintzan. Ortik pentsatu mundua dexente korritua nengoala ni ordurako ere... Guk bertsoan egitea etzan arritzekoa ere ainbeste ikusi ta gero...

An baziran beintzat ni ezagutzen niñuten lagunak, eta bildu nintzan aietara ta gaba aiekin pasa nuan berandutu arte.

–Ikusiko diagu ik zer egiten deken Azpeitin! –esaten zidan aietako batek.

–Nik zer egingo diat, ba? Ezer ere ez! Ni baño bertsolari obeak bazeudek emen makiña bat! –esan nion neronek atzera, ta orrelaxe gure kontuak.

Gaba aurreratzen ari zan da Tolosara eraman nituan lagunen billa asi nintzan. Berealaxe billatu nituan, eta Azpeitira etorri giñan. Trenik etzegoan orduan, da eraman genduan automobilla bera alki-latu ta Zestuarño etorri nintzan. Zestuan danak itxiak zeuden ta-bernak eta Uztapidera joan bear derrior.

Makiña bat pentsamentu egin nuan Zestuatik etxera. Tolosako bertsoai zenbat buelta eman ote nioten nik? Oiera joan nintzan, baña etzan logalerik etortzen. Oian bueltaka gaba pasa nuan, eta goizean besteakin batean jaiki ta lanera. Anai zarrak galdetu zidan:

–Zer moduzko bertsolariak ikusi dituk, ba, atzo Tolosa alde orretan?

Eta nik atzera:

–Onak, motell! Bertsolari onak bazeudek! Nik ez nian uste Txirrita ta olakoxe batzuek besterik izango zanik, eta bederatzai baituan, da bertsolari dezenteak danak!

Iru bat egun edo orrela egongo ziran Azpeitiko konkurso edo eliminatoria ortara, ta neri naikoa zer pentsatua jarri zidaten Tolo-sako bertsolariak.

Zubeltzuren omenaldia Itziaren, 1959-6-14an.
Artañola, Lizaso, Zubeltzu, Uztapide, Basarri eta Txapel.
Goiko ilarran: Soarte aita-semeak eta J.M. Arakistain.

AZPEITIKO TXAPELKETA

Etorri zan, ba, Azpeitirako egun ori ere ta joan egin bear, izena emana nengoan da.

Izena emateko, Zarautza joan nintzan, Basarriren tabernara. Azken Portuko taberna zeukaten Basarrik edo bere aitak, ta araxe joan nintzan. Basarri ori, mutil ederra ta bikaña, antxe zegoan; etxean billatu nuan.

Deitu nion, ba, an bazter batera, eta esan nion zer pentsamentu neukan. Da baietz esan zidan, gauza orri indar eman bear ziztaiola, eta:

–I ez aiz izango utsena, nik aditu izan dedanez!

Itz auetxekin esan ere egin zidan.

Peria-eguna zan Zarautzen, eta bertan apaldu nuan, Azken Portun; eta atzeneko trenean etxera joan nintzan.

Azpeitiara joateko egun ortan, Zestuara jetxi nintzan ta an meza entzun. Ez dakit zan Eguberri-bigarrena edo Urteberri (1); oietako egun bat zan.

Gosaldu ondo lenengo ta preparatu egin bear zan, da lagun bat ere banuan gure auzokoa: Txortxiko Santi zan lagun ori. Gosaltzen litro bat edan genduan da gutxitxo ote zan; nere lagunak etzuan asko edan, baña beste litro erdi bat eskatu genduan da edan ere bai. Ta:

–Oraintxe nago ni bertsotan egiteko moduan! –esan nion nere lagunari.

Eguardi aurretxoan bazegoan tren bat Urolakoa, eta antxe sartu ta joan giñan Azpeitiara. Gure lagunak, an ziran batzuek, billatu giñuzen, eta an ibilli giñan kalean.

Gero Etxezuriko tabernara joan giñan; an gendukan, ba, bazkaria. An zeuden juradukoak eta danak; bertsolariak ere bai palta zi-

(1) 1936ko urteberri-eguna.

ranak. Osatu giñan guziak eta bazkaltzen asi giñan, da jendea serio samar. Alkar ezagutzen ez genduanak giñan bertsolariak ere asko ta piska bat konpianza artu arte.

Bazkaria aurreratzen ari zan eta jendea asi zan bertso eske; ta or asten da Zepai ori bertsoan. Arek ni ezagutzen nindun, eta neri bota zidan lenbizikoa. Eta nik ere bota egin bear, ta asi nintzan, ba, ni ere. Biok egin genduan lenbiziko saioa.

Geiago ere bazeuden an ixilik egoten errezak etziranak, eta utzi genien txanda. Beste geiago ere jardun ziran.

Gero kapeak artu, bapo jarri giñan, da joan giñan kantatu bear genduan tokira. Zinere baten izango zala uste det bertsoan egin bearra, ta amaika bertsolari bagiñan: Zepai, Txapel, Bidaniko Muñoa, Errezilko Loidisaletxe, Azpeitiko Orkazarre, Azkoitiko Katuaingo Txatua, Azkoitiko Garate Mokarako basarriko aitona, Zarautzko Nekazabal, Itziarko Uranga, Itziarko Kortatxo, ta ni Arruakoa, Uztapide.

Bertsolaririk iñon egongo zanik ez genduan uste, ta Azpeiti-Azkoiti buelta onetan perretxikoak bezela sortu ziran; Errezillen da Itziarren ere bai. Batere bertsolaririk izango etzan tokian, amaika bertsolari azaldu ziran, eta poz ematen zuan. Alkar aizatu egiten genduan guk.

Eta geienak gazteak gañera. Garate zan zar samarra. Urrengo, Txapel, berrogei ta bi urte zeuzkan orduan Txapelek. Ogei ta amar urtetik gorakorik baldin bazan ere, Bidaniko Muñoa izango zan. Beste danak ogeitik ogei ta amar bitarte ortan ibilliko giñan.

Juradua edo epai-maikoak Tolosan ziranak berak ziran, eta asi giñan, ba, bertsoan. Asiera agurra zan, beti bezela, ta danak kantatu genduan. Gutxi gora-bera, bakoitzak bere agurra pentsatuta edukiko genduan, ta lenengo buelta ondo.

Gero, opizioak emanda, binaka bertsolariak. Ni Kortatxorekin gertatu nintzan. Danakin ez naiz gogoratzen orain zein zeñekin gertatu giñan, baña gogor egin genduan. Iñor etzan gero egitekotan gelditu.

Guk, Kortatxok eta biok, ura uztargillea eta ni itzaia giñuzen opizioak, eta gogoan dauzkat oraindik bertso batzuek guk botiak:

Uztapidek:

*Nere oraingo iriak ziran
pizkor ikaragarriak,
aundi-txikian berdin samarrak
ta biak gorri-gorriak,
juan dan neguan Bitoriatik
periatik ekarriak;
da iri oiek ondatu ditu
Kortatxoren uztarriak.*

Kortatxok:

*Uztarriaren kejak ematen
ari zerade alperrik,
lenago ere ondatu izan
dezu zuk iri ederrik;
tripatik daude ariñ antzian,
or ez da beste okerrik;
jaten ez duan iriak ez du
izaten lanen bearrik.*

Uztapidek:

*Iri biziak dirade oso,
Pirineosko arraza;
uztarri ori ondo jarritzen
ez dago orain erraza;
eten gabeko ao zabalka
ta ezin artu arnasa;
buruko miñez jarri ziran ta
geiago etzaie pasa.*

Kortatxok:

*Uztarriari paltak billatzen
ibilli zaitetz poliki,
iri oiek zer janda dabiltzan
jendiak baldin baleki;*

*debildadiak ematen dizten
buruko miñak izaki;
besterik eziñ asmatu du ta
uztargillien aitzaki.*

Kortatxok eta nik olaxe egin genduan opizioak emanda, eta besteak etzuten gutxiago egingo. Buelta ori egin genduan da gero puntutan beste saio bat; atzenean agurra danak bueltan bota genduan, ta epai-maikoak bazuten lana gu juzgatzen.

Kortatxok, puntua jarri zioten batean, beti bezela lau puntuko txikian jartzen zuten asiera ta bostean bukatu zuan, ta nik esan nion:

–Oraingo orrek bost puntu bazetian, Kortatxo!

–Etziok inporta! Zenbat eta puntu geiago kantatu, orduan da geiago emango ditek!

Orixe esanda utzi nindun.

Bukatu zan beintzat gure zein geiagoka ori. Juraduak edo epai-maikoak an ari ziran puntuazioa sumatzen; alako baten atentzioa eukitzeko eta Zepai zala aurrena. Sekulako txalo-zaparrada jo zioten Zepai orri. Ta bigarren Txapel. Ta irugarren zein esango ote zuten da nere izena deitu zuten.

Orduantxe ez nintzan asarre! Gizon dezentea nintzan! Bost dukoren bat izango zan guzia ere ango premia, baña etzegoan bost duroengatik saltzeko nere puestoa.

Laugarrena, berriz, Bidaniko Muñoari eman zioten, eta orrelaxe banatu zituzten ango premioak. Premiorik etzutenai ere bina edo iruna duro eman zizkaten, eta jendea ixilik gelditu zan.

Gero andikan euzko etxera edo batzokira joan giñan, zerbait artzeko aitzakian-edo. Nik beintzat nere poza ezin diximulatu nuan, da an bertso batzuek kantatu giñuzen, premia irabazi genduanak batez ere. Eskatu egin zizkiguten, da gu pozik. Orduan ez genduan bitan esan bearrik.

Gero Txapelek bederatzi puntuko bertso batzuek kantatu zituan. Zarrak izango ziran, baña ez dio inporta, ederrak ziran da.

Gero estazio aldera abiatu giñan: nik eraman nuan laguna eta geiago ere bai, an bertan lagun egiñak; Zubimendi Joseba eta juraduko batzuek ere baziran, eta trenera; Urolako trena artu bear. Orduan etzan orain ainbat automobil izaten da juradukoak ere trenean ibiltzen ziran. Azpeitian sartu giñan trenean, eta Zestuarano epai-maiko jende orrekin etorri giñan.

Donostira ere joan bear ko nuala esan zidaten eta zai egoteko. Nik ez nuan uste Donostira joango nintzanik, baña bada ez bada ere gogoan eduki nuan.

Zestuan jetxi giñan trenetik, lagunak agurtuta. An ibillaldi bat egin genduan, da zeñek gonsejuak eman paltarik ez genduan Donostira joateko ere.

Ala, etxera etorri giñan, Zestuan apaldu ta bertso saio bat egin ondoren. Egun artan ni ixilik nola etorri, ba? Kortatxo ta Itziarko Uranga ere an ziran biak, eta lenbiziko bertso batzuek kantatu ta gero erretira egin zuten. Bakoitzak bere bidean etxe aldera jo genduan; nik goizean eraman nuan lagunarekin.

Lagun ona nuan gañera uraxe! Ari gauzarik geienak esan bear izaten nizkan. Danak ez nizkan esango, baña ari esaten ez nizkionak, ez nizkan besteri esango. Konpianza aundia genduan alkarrekin. Txortxiko Santi zan lagun ori. Zestuatik etxera bidean ala esaten zidan:

–Ik Donostira joan bear badek, nik ere joan bear diat!

–Nik joan bearrik badet, bai, alkarrekin joango gaituk! Pozik ala ere!

Gure atarirano allegatu giñan, alkar agurtu genduan da oiera joan nintzan ni. Arek bazeukan artean ere amar minutuko bidea.

Gauzak makiña bat aldiz pasa nituan buruan gau artan. Nekatu nengoan, baña ezin lorik egin. Pasa zan beintzat gau ori ere.

Gero beste eliminatoria Elizondon zegoan, eta an ere amar bertsolari juntatu omen ziran. Nik ez nuan ura ikusi, Elizondokoa alegia; erretratoan, bai, ikusi nituan, baña orain ez dauzkat gogoan danen izenak.

Onera etorri ziranak bai, Donostira: Dargaitz, Harriet eta Iriarte, oiek ziran Donostira etorriak. Mutuberria ere etortzekoa zan, baño etzan etorri. Ez dakit zer pasa zitzaion. Sunbillako Simon Ibarra ere an izan bear zuan Elizondon.

Iru eliminatoriak egin ziran da Donostirako zai jarri giñan. Etziran egunak motzak joan. Illaren emeretzian ospatu zan txapelketa.

Alako baten etorri zan, ba, Donostira joateko abisoa. Alde batera poz artu nuan, baño bestera joan egin bear. Anaia zarrarekin egiten nituan nere komentarioak:

–Txapel edo Zepai, bitatik bat atzera utziko banukean... –esaten nion nik ari.

Ta anaia zarraren erantzuna:

–Bidaniko Muñoak eori atzera utziko auanik ez beintzat pentsatu, bada ez bada ere!

DONOSTIKO TXAPELKETA NAGUSIA

Milla bederatzireun da ogei ta amabostean asi giñan eliminatoriakin, baña ogei ta amaseian bukatzeko. Ilbeltzaren emeretzian, San Sebastian bezperan, ospatu zan txapelketa nagusia, Donostiko *Victoria Eugenia* antzokian edo teatroan.

Guk kotxea enkargatua gendukan Azpeitiko taxis bat, eta Zestuara seiretako mezetara jetxi giñan. Iru Endoiakoak eta beste iru Lasakoak giñan kotxe ortan joatekoak. Gu, Endoiakoak, Txortxiko Santi, Lazaroneko Jose Antonio ta ni giñan; ta Lasakoak, berriz, Trukumango Donato ta Mixpiretako bi anaia. Sei mutil preparatu giñan.

Zestuan meza entzun, da etorri zan Azpeitiko taxista ere. Artean goiza zan, zazpirak geienez ere; ta Donostian gosalduko genduala ta joan egin giñan Donostira.

31 de Agosto kalean bada *Bodegón* bat. Azpeitiko Gallaiakoak izaten ziran an orduan, da gaur ere bai. Azkune dute abizena edo apellidua. Santa Mariako eleizatik bertan dago. Araxe joan giñan gosaltzera.

Nik artean Donostiko berri gutxi edo batere ez nekian. Pare bat edo iru bat aldiz izango nintzan geienez ere.

Beintzat, gosaltzeko apetitu ederra gendukan, eta txuletaren bati aizeak aterako genizkan. Nagusiak ere ezagunak ziran-da bapo gobernatu giñan. Gero, kontuak egin da berriz ere joango giñala, eta aldegin genduan.

Amarrak alderako euzko etxera juntatzekoak giñan, eta ara arri-matu giñan. Bertsolariak, geienak ara bildu izango ziran, eta andik *Victoria Eugeniara* joan giñan.

An ezagutu giñuzen mugaz arunzkoak ere: Dargaitz, Harriet eta Iriarte. Mutuberria zan bestea etortzekoa, ta etzan etorri; ez dakit zer pasa zitzaion. Oiek Elizondon ontzat emanak ziran. Tolosatik, berriz, Txirrita, bere lengusua Saiburu ta Andoaingo Etxeberria.

Gu, berriz, Zepai, Txapel da nik osatzen genduan irukoa. An junta-
tu giñan bederatzu bertsolari, *Victoria Eugenia*.

Juradua edo epai-maikoak ere bai. Tolosan ta Azpeitin ziranak
berak ziran Donostian ere: Ariztimuño ta Lekuona apaizak, Olaizola,
Zubimendi Joseba, Txomin Olano ta Basarri edo olakoxe batzuk.

Asi giñan, ba, kantari, beti bezela lenbiziko agurra egiten.

Erdi-erdian nengoan; bostgarren edo orrelaxe. Bertsotan astera-
ko esan zuten txalorik ez jotzeko, bestela luzatu egingo zala txapel-
keta; ta lenbizitik jendeak ixiltasuna gorde zuan, baña nere txanda
etorri zan da egundoko txalo-zaparrada izan zan.

Ni nintzanik ere etzekiten an zegoan jendeak, eta lanik zaillena
egin nuan: publikoa nereganatu. Andik aurrerakoa erraza izan zan.
Berria nintzan eta, esaten dan bezela, nobedadea.

Etzan besteak nik baño gutxiago egin zutelako, baizik jendea nere
alde jarri zan da ni baño geiago ziran an entzuten zeudenak. Nerekin
bakarrak ez det ikusi nik ori; geiagorekin ere gertatu izan da orrenbeste.

Txirritak gerraren gaian eman zuan bertso bat eta arek ere jen-
dea asko mogitu zuan. Au, bertso au, ez dakienik, ez da asko izan-
go, baña jarri egingo det:

*Zenbat errezo egin detan nik
nere denboran elizan,
ta ala ere kontentuz nago
nola pakian gabiltzan;
ni naizen baño kobardiagorik
iñor ez liteke izan:
semiak gerra ez juatiarren
mutilzar gelditu nitzan.*

Iriartek onela kantatu zuan agurra:

*Ni ere ager bear naiz
bertsolari berria,
barkatu bear nuzue,
ez naiz arrigarria;*

*gazte-gaztetandik maite dut
neronek Euskalerria,
guztiok maita dezagun
gure aberria.*

Zepaik ere sasoi gogorra zeukan orduan, eta arek ere bota zituan bereak. Opizioak emanda Txirrita ta biak jarri zituztenenan, ederki jardun ziran: bat uztargillea eta bestea itzaia.

Guk ez genduan suerte aundirik izan. Bi-bitako orretan Txirritak eta Zepaik egin zuten lenbizi; gero, Txapel eta Andoaingo Etxeberriak; eta irugarren bikotea Dargaitz eta Iriarte. Gu iru gelditu giñan azkenerako: Harriet, Lujanbio eta ni.

Iru ez da numero ona bertsotan egiteko, batetik; eta, bestetik, Harriet ez genion ongi konprenitzen guk orduan. Arrezkero bai; jardun asko egin degu ango bertsolariakin, eta orain dana konprenitzen diegu.

Dana dala, beintzat, egin genduan saio ori ere: bat sagardozealea, bestea ardozealea, ta bestea oiek biak saltzen. Saltzen zegoanak pamatuko zituan edariak, eta edaten zutenak, berriz, ain onak ere etzirala ta olaxe.

Puntuak jarrira ere egin genduan beste saio bat. Baditut gogoan bertso batzuek oietatik ere:

Basarrik:

*Zer modutan zabilta
kaixo, Uztapide?*

Uztapidek:

*Beñ etorri bear da
etorri naiz ni're;
Donosti ontan badet
amaika adixkide,
argatik jartzen dute
oinbeste izbide.*

Basarrik:

*Gustatutzen al zaizu
zuri bixiua ?*

Txirritak:

*Gaur jan bat egiteko
badet desiua;
asko gustatutzen zait
arrai-klase ua,
ardo zarra eran da
a zer pasiua!*

Basarrik:

*Zer iduritu zaizu
orrek esan duna?*

Zepaik:

*Ez nuen uste zanik
olako jatuna;
naiz dala bixiua
berdin da atuna,
bera nabarmendu da
asko bear duna.*

Basarrik:

*Aizazu, Lujanbio,
zer moduz zabilta?*

Saiburuk:

*Besua elbarrituta
aldrebes gabiltza;
ala ere kunplitu nai
emandako itza,
erraza zala uste ta
gertatu da gaitza.*

Saiburu zana egun artan besoa lotuta zegoan; pañuelo aundi batekin lepora lotua zeukan, eta ederki etorri zitzaion puntua.

Zepaik, berriz, Txirritaren ondoren segiran bota zuan bertso au. Buelta Txirritak bukatzen zuan, eta Zepaik asi. Ortaz, beti Zepai Txirritaren ondoren zegoan, eta oneri ere ederki etorri zitzaion:

*Bera nabarmendu da
asko bear duna.*

Danak egin zuten an bakoitzak berea. Batek egun obexeagoa izango zuan, besteak baño; baño bertotan tajuz egin etzuanikan, iñor ere ez.

Len esan dedana, mugaz arunzkoakin jende asko erdi konprendituan gelditzen giñan; baño ori etzan aien kulpa, guk ez ulertzea.

Agur egiteko bertso bana edo bina bota genduan, da ortan bukatu zan gure txapelketa.

Bazkalondoan emango zutela klasipikazioaren berri, ta fotografiak atera giñuzen *Victoria Eugeniako* atarian: lenengo danak batean, eta gero neri bakarrik; eta nik, ederra nintzalako ote zan neri bakarrik erretratua ateratzea... Erretratistak etzuan ezer esan da ortan pasa zan.

Andikan euzko etxera joan giñan bazkaltzera, ta bai bazkaldu ere lasai. Estuasuna goizean pasa ta ederki geunden orduan bazkaltzeko ere.

Erdi bazkaldu zaneko, asi ziran mugaz aruntzko oiek, batean beren artean da bestean Txirritari, ta jaten etzutela utziko. Basarrik bota ere egin zien bertsoa batean; dana ez daukat gogoan, baño erdia bai:

*Gaur emen jan diraden jankaiak
etziraden aldrebesak,
baztandar auek ixiltzen beintzat
etzeudek oso errezak.*

Basarrik:

*Oraintxe aspertu naiz
ni orrelako gaiç,
eta ixildutzia
obe degu garaiz;
len ere olakuak
entzun ditut nik maiz:
Basarri deitu baño
kalian bizi naiz.*

Au bertso au, Txirritari bota zion Basarrik. Txirritak bertso batean Basarri edo orrela esan zuan, eta orduan bota zuan Basarrik au:

*Oraintxe aspertu naiz
ni orrelako gaiz...*

Auek, bazkari-denboran botatako bertsoak ziran.

Gero kapea artu genduan da irunaka jarri giñuzen bertsoan, batzokiaren iru eskiñatan: Elizondoak eskiña batean, Tolosakoak bestean eta Azpeitikoak bestean. Guk laugarrena ere an genduan: Bidaniko Muñoa.

Gu an bertsoan ari giñala, beste aldean epai-maikoak klasifikazioa egiten ariki, ta Txortxiko Santik esan zidan nik bigarren premioa nuala.

Nik, ura entzun nuanean, berealaxe utzi nion bertsoan egiteari, eta jarri nintzan pentsatzen:

Nik ez diat irabazi premioa! Neri goizean txaloak jo dizkidaten aiek dituk irabazi dutenak!

Lenbizi ez nuan sinistu ere egin, baña gero zorionak ematen-dasi ziran da ia etzegoan dudarik. Nik nere denboran izan dedan pozik aundiena bertsoakin, orduantxe izan nuan.

Gero juraduko batek esan zidan ia kontentu gelditu al nintzan premioarekin. Baietz esan nion. Kontentu geldituko ez nintzan, ba, bigarren premioarekin?

–Ba, lenbizikoa irabazi dezu –esan zidan–. Baña Txirrita gizarajoa zarra dago, ta urrengo urtean etortzeko ere zuk itxura geiago daukazu. Ori urte askoan ezin liteke etorri, ta aurren orri ematea pentsatu degu.

–Ni ondo naiz! Ez nuan pentsatzen premioan sartzerik ere!

Bost premio zeuden da ni gabe partituko zirala uste nuan. Bigarrena eman zidaten da zoratuta gelditu nintzan.

Txirritari eman zioten lenbizikoa, Zepairi irugarrena, laugarrena Dargaitzi eta bostgarrena Iriarteri. Orrelaxe partitu ziran ango premioak.

Txirritak berrogei duro jaso zituan: ogei ta amar duro premia eta amar duro bertsolaririk zarrena zalako; nik ogei duro; Zepaik hama-bost duro; Dargaitzek amarduro ta Iriartek beste amar duro: bost premia ta beste bost, bertsolaririk gazteena zalako. Premiorik etzutenari ere eman zioten beren eskupekoa, aundia etzan izango baña.

Esan bezela, nik neronek ere bigarren premia eun pezeta nituan, eta ortik pentsatu zazu zenbat diru zegoan orduan bertsoetatik. Guri orduan etzigun ajola diruagatik; etzitzaigun guri akordatzen dirurik.

Bazkalondoko saioa egin genduan, da arratsaldean Kursaalean kantatzeko eskatu ziguten mesedez premiaok jaso giñuzenak, eta jaso etzutenak ere bai, nai baldin bazuten, gero.

Danak joan giñan. Bederatzi bertsolarik an kantatu genduan arratsaldean berriz Kursaalean. Ango bertso-saioa egin genduan, despeditu giñan mugaz arrunzkoakin; Tolosakoakin ere bai.

Ta Donosti pixka bat ikusi bear genduala, ta, aitzaki orrekin, gure ezagunak Donostian bizi ziranak ere baziran da aiekin juntatu giñan; buelta bat eman genduan Donostian.

Arratsaldea motza egoten da urte-garai ortan, da goizeko lekuan juntatzekotan giñan gabeen ere. Ala, Gallaitar oietara joan giñan, da ederki apaldu genduan da kapeak artu ere bai.

Bertso bat edo bi eskatu zizkidaten etxeoak, eta orduan beste ezer baño ugariago neuzkan nik bertsoak eta egin genien gustoa. Bat edo bi eskatu ta dozena bat edo bi bota. Ederki osatu giñuzen bertsoz.

Ango nagusiak ere atera zuan beste kape bana, eta uraxe artu eta despeditu giñuzen etxeoak, eta Zestuara joan giñan.

Goizean etorri giñanak danak juntatu giñan, da nere lagunak ere gustora eta ni pozik aundiena nuana. Sei mutil da txoperra azpeitiarra, an allegatu giñan gure errira, ta an zai zeuden zorionak emateko.

An ziran, berriz, ortik onerakoak! Bizkarrean ere ibilli niñuten. An etzuten uste nik ezer egingo nuanik, eta arrituta gelditu ziran aiek, ni bezelaxe. Jakin zuten gu joan giñanerako ni zenbatgarren

nintzan. Zepai ta Txapel *Guipuzcoanan*, autobusean, joan da aieri galdetu omen zieten, da aiek esan eta preparatuta zeukaten izugarria gu joan giñanerako.

An ere busti giñan berriz, ta egun artan ez genduan legorrik ibilli.

Gaba ere aurrera zijoan eta bertso bi edo irurekin despedida eman genion.

Trukumango Donato ta Mixpiretako bi anaiakin an partitu bear genduan, da eskerrak eman genizken Donostira lagundu zutelako ta beste bat arte, ondo izateko ta.

Ta gu, Endoiako iru lagunak, Lazaroneko Jose Antonio, Txor-txiko Santi ta ni, gelditu giñan. Irurok joan giñan etxera. Ementxe bukatu zan San Sebastian bezpera.

Uztapide osaba-illobak. Erdian Xabier Unanue, 1980an.

TXIRRITAREN PESTA

Txirritaren omenajea Errenterin egin zan, milla bede-ratzireun da ogei ta amaseigarrean. Ortxe epailla edo orrelaxe izango zan (1).

Ni ere or nintzan, ta beste bederatzi bertsolari ere bai; bere lengusua Saiburu, Tellei-Txiki, Juan Jose Sarasola edo Lexo, Urnietako Alkain aita-semeak, Azpeitiko Txapel, Errenteriko Zabaleta bi anaiak, eta Basarri; eta bera gogorrena, Txirrita, irurogei ta amasei urterekin. Amar bertsolarik egin genduan saioa.

Orretarako, goizean mezarekin asita izango zan dudarik gabe omenaje ori. Baña ni ez nintzan allegatu mezetara. Aita neukan gaixo eta operatuta; gañera, prostata edo orrela zeukan, ta ura zaitzen egoten nintzan ni orduan. Eguardiko bertso-saioa egiteko justuan allegatu nintzan ni.

Txirrita ixilik zala, beste bertsolariak jardun genduan bertsoan. Urnietako Alkain aita-semeak alkarri bertsoak botatzen jarri zituzten. Saio polita egin zuten oso. Guk ere egiñalak egin giñuzen Txirrita zarra poztutzen, bakoitzak al zuan eran.

Guk ez genduan uste orduan Txirritaren urteak olain urrean zeudenik. Ari zarra orduan esaten genionak, orain geok aren edadea edo adiña gañean, eta orain dira emen kontuak.

Orduan an ziran bertsolarietatik, bi bakarrik bizi gera: Basarri ta ni. Besterik ez da iñor ere bizi. Alkain semea gure aldean gaztea zan, baña ura ere joan zan mundu onetatik. Zeruan gerta dedilla. Jaungoikoari eskerrak eman geniozke, onenbestean geranean ere.

Txirritak artean ere umore ona zuan. Errenteriko Euzko Gaztediak egiten zion omenaje ori, ta omenajeko señaleta makilla eder bat zan. Guk bertso-saioa egin ondoren, makilla ori eman zioten Txirritari eskura Euzko Gaztedikoak, eta esan zioten makilla ari bi bertso botatzeko, eta baita bota ere:

(1) 1936-III-22.

*Eskerrik asko, gazte maiteak,
makilla ederra da ori,
gizon bat zegon errenka eta
zuek eskeiñi berari;
begiratu bat egin orduko
ni naiz kontura erori:
erromatarrak apurtutako
lizar-makilla diruri.*

*Irurogei ta amasei urte,
garaia det umiltzeko,
gauza aundiren bearrik ez det
goitik bera amiltzeko;
bi bastoi abek aski nitun nik
munduz mundu ibiltzeko,
irugarren au andregaiari
arkakusuak iltzeko.*

Txirrita bi bastoirekin ibiltzen zan beti, ta orduan ere ala etorri zan. Reumak oso menderatuta zeukan, eta orregatik bota zuan bertsoa:

*bi bastoi abek aski nitun nik
munduz mundu ibiltzeko.*

Azkoitiko Aldazabal tabernaria ere ortxe zan Errente-rin, eta a zer pareja egiten zuten Txirritak eta biak! Alkarren ondoan jarri ziran, eta oraindik ez det bi gizon aundiagorik alkarren ondoan ikusi.

Bein Txirritak, Goizuetan, eun da berrogei ta amairu kilo ta erdi pisatu omen zituan. Saiburu bere lengusua ta biak bertsoara joanda omen zeuden an, da bi mutil gazte sartu omen ziran aiek gosaltzen ari ziran tokira. Ta onela mintzatu omen ziran bi mutil gazte aiek:

–Txirrita ere gizon aundia dek, baña bere lengusua ere ez dek asko txikiago!

Saibururen erantzuna orduan:

–Ori, ni baño bost arrua geiago ortxe nunbait ibilliko da!

–Bai zera! Bost arrua geiago? Ez da orrelako Txirritarik!

Bost arrua irurogei ta bi kilo ta erdi da, ta ez sinisten aiek orren-
beste izango zanik. Saiburuk esan omen zien orduan:

–Zuek biok ere mutil gazte ederrak zaudete, baña zuek biok aña
ere izango da au!

–Ezetz egingo genduke apustu txiki bat!

Pitxar ardo bat jokatu omen zuten, da bi mutil aiek jarri omen
ziran baskularen gañean da eun da berrogei ta amar kilo pisatu omen
zuten. Eta jarri omen da Txirrita eta, danga!, jo-azi omen zion goia.

Eta, inporta ez bazion, ikusi egin nai omen zuten zenbat kilo
zan. Etziola, ba, inportik; ala, pisatu omen zan da eun da berrogei
ta amairu kilo ta erdi omen zan. Gabonak aldean orren pisuko bat
ez litzake gaizki etorriko zenbait pamelitan...

Beste len esan dedan Aldazabal ori ere aren modutsukoa zan,
ba. Biak pareja ederra egiten zuten. Txirrita txamarra beltzarekin
eta Aldazabal, berriz, bruxa urdiñarekin jantzita zeuden.

Azkoitian lanean ibillita-edo, noizbaiten orren tabernan apopi-
llo egongo zan Txirrita. Kontu asko zuten biak alkarrekin.

Bazkalondoan beste saio bat egin genduan bertsotan. Gozatu
genduan Txirrita ta beste an ziran jendea. Onela jardun genduan
Txirritak eta biok:

Uztapidek:

*Zure bertsua beti izaten da
garbia eta klarua,
estimatzeke modukua da
zuk daukazun zartzarua;
zu bezelako aita batekin
gaztientzat anparua,
ankak piska bat makaldu arren
argi daukazu burua.*

Txirritak:

*Nere arteko pasadizua
esaten biet abitu,
zuri ez dizu kalte egingo
eta mesedez aditu:
reuma gaiztuak arrapatuta
elbarri nintzan gelditu,
neri gaitz ori eman ziranak
zuretzat ere baditu.*

Orrelakoxe saioa egin genduan ta gustora gelditu zan gure Txirrita.

Arratsaldean pelota-partidua bertan jokatu zan, Errenteriko batzokian. Pesta guzia antxe egin zan, da bazkaria ere bai. Toki zoragarria zan ura. Partidua, pasaitarrak alde batetik eta bestetik ez naiz akordatzen zein ziran. Soñu-jotzalle ederra ere bazan, da egun ederra pasa genduan.

Ni garaiz Donostira etorri nintzan atzera. Aita an neukan zai, ta ni ere kezketan nengoan. Aita nola egongo zan ez nekian, ta erretira ederra egin nuan. Ortantxe bukatu zan gure Txirritaren pesta.

LENGO BERTSOLARI ZARREN ATERALDIAK

Bein batean, Prantzes-Txikia ta beste lagun bat Goizuetara joan omen ziran bertsoara; da erriarekin tratua egin omen zuten bertsoak dana dirutan pagatzekotan, da jaten egiten zituztan gastoak ordainduko zituztela aparte berak.

Bi egun pasa omen dituzte lasai jan da edan egiñez. Erriari, tratua egin bezela, kobratu ere bai, eta ongi partitu omen ziran erriko gizonakin, berriz ere bertsolaririk bear baldin bazuten jakingo zutela alkarren berri eta beste bat arte esanda.

Eta, berriz ere lengo ostatura joanda, apaldu omen zuten ederki, eta bertso-saio bat edo bi etziran paltako, ala gobernatu ezkerro. Aspertu ziranean, lotara joan omen ziran.

Naikoa loa egin zutenean, jeiki ta gosari txikia egin omen zuten, eta erriko gizonakin egingo zituztela kontuak esan omen zioten bertsolari oiek ostalariari, eta baietz sano besteak:

Len ere orrenbeste egiten oituak zirala erriko gizonakin, ta berriz ere arreglatuko zirala ta joateko kezkarik gabe.

Besteak uraxe nai, berriz.

Artu autobusa eta laste omen ziran Ernanin. Ura ere pagatu gabe, nola edo ala eskapo egin omen zuten, eta beintzat aiek ere itzegiten jardunak.

Txoperrak ere, eta gero ostalariak ere, kontua pasa omen zuten aiuntamentura, eta ezetz: aiek dana dirutan pagatu ziotela, eta berriz ez pagatzeko asmorik.

Or gelditzen dira kokotzetik, emen Oiartzunen esaten dan bezela. Bertsolariak joanak eta aiuntamentutik diru-esperantzarik ez, or nora jo etzekitela, Goizuetako ostalariak amorrazio ederrarekin, «Nik arrapatuko banitu!», bere artean pentsatuaz.

Baña nun bizi zan ere jakin ez Prantzes-Txikia beintzat. Arek etzuan bizitzeko leku jakiñik.

Artan gelditu omen zan ura, Goizuetako ostalaria, bere paketea-
rekin.

Txirrita, berriz, joan omen zan Billabonara batean bertsotara
bere lagun batekin.

Ura, gizarajoa, ibilpide txarrarekin ezagutu genduan guk, baña
ona ere izan omen zuan arek, salto motxean amar oin egiten zitua-
nean. Saiburu bere lengusuak esan izan zuan, bazuala sasoia amar
oin errez egiten zituana; baña betiko ez izan sasoia ere, eta, guk
ezagutu genduan, oso galdua zuan.

Billabonan Iskiña bada taberna bat, eta antxe lo egitera joateko.
Piska bat laguntzen ibilli omen zitzaion beste bertsolari laguna.

Eta, goizean esnatu zanean, poltsa palta. Kejatu omen zan gure
Txirrita ori, ta esan omen zion bere pasadizoa Iskiñako mutillari, eta:

–Atzo oiera joan ziñanean, zurekin al zendun?

–Bai; oiera abitu nintzanean beintzat bai!

–Orduan zuri bertsolari lagunak kendu dizun juzkua edukiko
dezu poltsa?

– Nik bai!

–Or ez da besterik iñor izan, zuek lo egin dezuten kuartuan! Ba,
arek eraman badu, nik ekarriko det poltsa! –esan omen zion Iskiña-
ko mutillak.

Eta artu omen zuan bizikleta eta joan omen zan ura egoten zan
lekura, eta antxe:

–Jaungoikoak dizula egun on!

Da:

–Bai zuri ere! –erantzun omen zion bertsolariak.

–Txirritaren poltsarik ikusi al dezu?

Ta:

–Nik ez det ikusi! Non ikusiko nuan, ba, nik Txirritaren poltsa?

–Egia esan! Bestela gaizki ibilliko zera! –esan omen zion Is-
kiñako mutillak, oso serio jarrita.

Ta berealaxe bildurtu omen zan bertsolari ori, ta baietz, arek zeukala, baña eskallaretan billatu zuala esan omen zion; arek etzioleta Txirritari kendu.

–Ekatzu neri ta nik entregatuko diot berari! –esan omen zion Iskiñako mutillak.

Orduan atera ta eman omen zion. Pañuelo baten muturrean korapillo eginda, an omen zeuzkan Billabonan irabaziak eta etxetik eramán zituanak. Eta ala esan omen zion:

–Diruak arenak baldin badira, pañueloa ere arena izango da!

Artu bere poltsa ta Txirritari entregatu omen zion. Arek bai poza ederra noski. Arek korrika ibiltzeko etzuan balio, ta uragatik libre zan.

Andik laster Xenpelarren omenajea omen zan Erreterin, da besteak danak bildu omen ziran da bi bertsolari palta: Prantzes-Txikia eta bere laguna. Danak jakiñean omen zeuden Goizuetan pasia, ta Billabonan zer pasa zan ere bai, jakiñean.

Asi omen ziran beste bertsolariak, eta, alako baten, or azaltzen omen dira bi bertsolari oiek antzoki edo teatroko atean; eta Asteasuko Ibarrazpi amerikanoa ere an omen zan, eta arek kantatu omen zuan:

*Nai ez dedala obligatzen naiz
gaur itzegiten astia:
bitatikan bat lapurra da ta
aren laguna bestia;
apenas asko apuratzetian
tabernan zorrak uztea,
Goizuetako ostalariak
oso kontentu eztea.*

Ta urrena Saiburuk:

*Zenbait gizonen mundu onetan
sortutzen dituzten gerrak,
ni ixillikan neguan baña
daude deklaratu berrak;*

*langilliaren bizkarretikan
mantentzen dira alperrak,
apenas oso kontentu diran
Goizuetako txoperrak.*

Bertso oiek aditu zituztenean, ez omen zan joateko esan bearrik; berak aldegin omen zuten. Bestela, Txirrita ere itzegingo zukeana egongo zan an. Etzan Billabonakoa aztuta egongo ura ere.

Beste baten Prantzes-Txikia azaldu omen zan Oiartzungo pestetan eundalako makilla dotore batekin, da berealaxe Saiburuk ari ere asmatu omen zion bertsoa:

*Esku-lekua letoia du ta
isikia du eria,
goiko puntatik zapata eta
erdi-erdian subia;
mundu guziak badaki ori
ez dala izango beria,
entregatzera saia liteke
badaki zein dan jabia.*

Beste batean, berriz, Erreterin bai omen zan Txintxua esaten zioten bertsolari bat. Nik ez nuan ezagutu, baña bere anaia bai. Orain dala amabi bat urte ezagutu nuan, Pasai San Juana bertsotara joanda. Arek bere anaiaren kontuak esaten jardun zigun.

Batean Lezora joan omen zan, eta Santa Kruzak. Pello Errota ere an ikusi izan bear zuan, ta, andik bueltakoan etorriko zala Erreterira, eta, bere bisitatxoa Lezora eginda, an omen zebillen Txintxua zai samar; eta, alako batean, or ikusten omen du Pello Errota, eta berealaxe bertsoa:

*Lezon izandu gera
emazte ta senar,
gu baño eskasaguak
baziraden amar;*

*Pello ere an zebillen
txaleko ta txamar,
naiz besterenak izan
kurioso samar.*

Ta urrena:

*Ematen dizkidazu
milla estuasun,
ez dakit zuk neretzat
zer arraio dezun;
batian Billabonan,
bitan Asteasun,
badakit neregatik
zer esan dituzun.*

Orrelaxe, zai egongo zan ura preparatuta. Pello bera ere, orrela-koan etzuan, ba, izan bear nolanai lotsatzen zan oietakoa. Arek ere bereak esanda utziko zuan, baña nik ez dakit arenik.

Txintxua izena, baña oso gizatxarra zala esan zigun bere anaiak, bertsoan asten zanean.

Errenterin bertsolari asko zan denbora batean. Tellei-Txiki bera ere etzan ortik onerako bertsolaria. Bein batean Zepaik bota zion tilderen bat, eta erantzun zion atzera:

*Dotore asi zerade baño
egingo'ituzu naikuak;
nere zarrian egingo ditut
gaur ere zurekikuak;
orain daukaten osasunian
laguntzen badit Jainkuak,
Telleri-Txiki ez du autsiko
Billabonatik goikuak.*

Beste au nik kantatua da Oiartzunen:

*Aditu bear dezu
gaztien esana,
zu ere nola zeran
lenago izana:
osasun ona degu
Jainkuak emana,
bai al dezu guretzat
alabatxo bana?*

Zepai ta biok etorri giñan orduan. Sasoi ederra gen-duan, da bientzat alaba bana eskatzen nion. Baña arek bat ere izaki ez, eta erantzun ederra eman zidan; pamelirik etzuten, ba, eta onelaxe erantzun zidan:

*Aur txiki batzun billa
gazterik asiak,
mundu ontan danentzat
daude desgraziak;
asko tristetzen gaitu
pameli eskasiak,
ori ez du izaten
nai duen guziak.*

Urte artan, San Estebanetan, Saiburu zana, Tellei-Txiki, Zepai ta ni giñan Oiartzunen. Baña Tellei-Txiki ezin zeikela etorri aste-egunean; Lanerako enkargatu izaten zan ura, eta San Esteban egunean nere aitagarrebak kantatu zuan.

Iganderako etorri zan Tellei-Txiki, eta gaia jarri ta nerekin tokatu zan: ni morroia ta ura nagusia. Onela kantatu zidan Tellei-Txikik:

*Zure mantenu eta soldata
egiten degun gastua!
Nik ez dakit zer pasatzen zaizun,
beti kopeta beztua.*

*Aurten kosetxa ona gendun da
barrena neukan poztua;
beste pallorik etzait arkitzen:
morroia daukat gaitua.*

Uztapidek:

*Urteko milla pezeta nion
nagusi oni eskatu,
nik orrenbeste biar zala ta
orrek geiegi juzkatu;
da atzenian pagatu gabe
bialdutzeko prestatu,
zuk artu dezun erabakia
etzait askorik gustatu.*

Onelaxe ziran gure bertsolari zarren kontuak; eta guk ere zerbait erantzun egin bear ta egundoko saioak egiten giñuzen gazteak zarrakin.

GERRAREN ASIERA

Milla bederatzireun da ogei ta amaseigarren urtean zorigaiztoko gerra zibilla atera zan, uztaillaren emezortzian, eta etxean arrapatu giñuzen.

Beti ere aditzen genduan batean Irun artu zutela, besteari Andazarrateraño etorri zirala. Gu etxetik ez giñan ateratzen da bestek esaten zuana jakiten genduan, da askotan gezurra.

Alako baten, Donostitik eta oietatik asi zan jendea etortzen, parienteak-eta an zituztenak, eta aiek esaten zuten zer ikusi zuten. Bitartean, guk aguanta etxean.

Illabete pasa zan eta or aditzen degu Donosti ere artu zutela, ta aurrean zijoan jende orrekin bete zan erria. Plazara saltzera zijoanari gauzak rekisatzen asi ziran, eta gauza onik ez, gerrak ekartzen dituan gauzak.

Gure etxetik kamioa Arruako estazio aldean ikusten da, ta ematen zuan su artu zuala, gau batean. Ango automobillen joan bearra Bilbao alde orretara!

Orain noiznai izaten da automobilla kamioan, baña orduan etzan ala izaten, da gu arrituta gelditu giñan. Gau guzian ez genduan lorik egin.

Bakoitzak bere automobilla artu ta igesi zijoan jendea. Jabeak ez bazuan ibiltzen, zegoan tokitik artu ta eraman egiten zuan edozeñek, eta segituan ler eragin.

Da, bestea ori egiten utzi baño len, baziran makiña bat, beren kotxeakin joan, da gero uste baño luzeago atera gauza; eta gerra guzian ibilli ta berak ere kotxea puskatu ta gaizki ibilli ziranak. Baña iñork ez du asmatzen gauza nola joango dan, ikusi arte.

Bereala, egun baten Beasain artzen bazuten, bestean Zumarraga. Kostatik ere berdin: batean Orio artzen bazuten, bestean Aia eta urrengo Zarautz. Orrelaxe zijoan gauza eta berealaxe emen zirala.

Zeozter pentsatu bearko genduala, ba, guk ere, ta juntatu gera ballara guziko mutillak, Ziolar-edo esaten genion taberna batera, ta orduantxe zala garaia zerbait pentsatzeko.

Beste bi mutil bazeuden an gure arreba baten etxean; donostiarak ziran oiek, eta aieri ere galdetu genien. Aiek, nazionalak ara allegatzen ziranean, etxera etorriko zirala esan ziguten.

Guk ere pentsatu genduan orduantxe geundela gu entregatzeko garairik onenean; bein etxetik irten ezker, arrazoiak ere piska bat galdu egiten zirala. Eta, orduan zeramakian martxan, berriz, berealaxe zirala Bilbon, eta bertan gelditzea erabaki genduan, da alaxe gelditu ere.

Endoia guziko mutillak bertan gelditu giñan. Amasei pameli zituan ballara orrek, eta danak bat bagiña bezela konpontzen giñan gu, ango jendea.

Poliki-poliki ari ziran nazionalak urreratzen, da etzegoan frenatzeko itxurarik. Or sartu dira gure errira ere, eta gure ballarara ere bai. Gaberako, mendi-kasko baten gelditu ziran.

Gure arrebarekin zeuden bi donostiar oiek, joan egin ziran mendi-kaskoan zeuden rekete aiekin itzegitera. Etzegoala ezere bildurrik eta aiek beintzat bazetozela Donostira, esan zuten, biaramonean. Papelak zuzendu eta atzera etxera etorri ziran.

Gu, berriz, an basarian gelditu giñan. Gerra pasa zan gure parean, da an guri pakea ederra gelditu zitzaigun.

Baña Eibar da oietan gogor egin zioten, da alto. Frenteak or luzaro egon ziran, da Kalamua ta oiek frente txarrak izan ziran.

Gero kintak jasotzen asi ziran, da orduan ziran komeriak. Gu oso urrean ez geunden, baña ala ere bildurra ematen zuan. Milla bederatzireun da ogei ta amaseigarrena zan da ni ogei ta amarrekoa nintzan, eta ala ere marineroak giñanari eskerrak. Marina-koak nekez eramane zituzten, da ala denbora askoan emene egon giñan gu.

Arratsalde batean, periara nijoala Zestuara, Palazio parean bera, Jose Palazio antxe, ta ia periara al nijoan galdetu zidan, da baietz

erantzun nion. Zepai ta Txapel kartzelan sartuak izan bear zutela ta jakiñaren gañean jartzen ninduala.

Joan nintzan periara, baña illuntzean atzera goiz etorri nintzan etxera. Geiago ez nintzan errira etorri, munta pagatzera arte. Meza Arruan entzuten nuan, eta bestela etxean.

Or etorri zait bosteun pezetako munta, ta orduantxe joan nintzan Zestuara, munta pagatzera. An bankoan zegoanak galdetu zidan ia neri ere bota al zidaten; baietz esan nion, da:

–Pagatzeko asmoan al zera? –esan zidan.

–Pagatu egin bearoko, kobratzeko asmoan botia izango da ta!

–Nai dezuna egin! Batzuek ez dute lenengo aldian pagatzen, eta bigarrena aundiagoa izaten da askotan. Emen dirua bear da eta nun-baitetik atera egin bear.

Pagatu nion bosteun pezetakoarekin, errezihoa eman zidan, da kito. Orduan eun duro ez giñuzen guk errez irabazten, eta pena aundia eman zidaten.

Ori Gabon ingurua zan, da negua etxean pasa genduan. Da aspertu giñan beti gerrara deitzeko zai egoten, da zerbezerira lanera joan giñan maiatz alde orretantxe.

DONOSTIKO KONPORTAN

Milla bederatzireun da ogei ta amazapian, Donostiko zerberzerian asi nintzan lanean, *Cervezas El León* esaten zaion fabrika ortan.

Lenbizi Zepai sartu zan or, fabrika ortan. Anaia or zebillen Zepaik, eta aren bidez sartu zan, da, itxura danez, gustora zebillen. Neri ere abisoa pasa zidan: Joan nai banuan, lana iritxiko nuala; an orduan bazegoala eta laste joateko, astea pentsatzen banuan.

Andik urrengo ostegunean, trena artu ta joan egin nintzan. Zepai anaiaren etxean zegoan jaten, da araxe joan nintzan lenengo. Taberna zan etxe ori, Konporta esaten zitzaiona.

An sartu nintzan, taberna artan, da Zepai ta anaia, biak lanean ziran; Zepairen anaiaren andrea billatu nuan etxean. Esan nion zer asmorekin joan nintzan, eta segituan preparatu zan etxeko andre ori, berak lagunduko zidala.

Illoba bat bazeukan neskame eta ura utzi zuan taberna-zai. Ta andre ori ta biok joan giñan, eta enkargatua, Marzelino, billatu genduan antxe, enbotelladoran-edo lanean ari ziranai kargu egiten.

Ari ere esan genion, ba, zer asmo eraman nuan, eta egongo zala nagusiarekin esan zidan; berak etzuala agintzen; baña ezagun egiten nintzala; gañera langilleak palta zirala.

Ala, piska bat erakutsi zigun enbotelladora-alde ura; eta lanerako abisoaren esperantzaz agurtu genduan gure Marzelino ori, ta atzera Konportara etorri giñan etxeko andrea eta biok.

Gero etxeko nagusia eta Zepai ere etorri ziran lanetik bi anaiak, eta gaba an pasa genduan. Zepairen anaia ere ez nuan aspaldi artan ikusi eta denbora errez pasa genduan. Gaba motza edo ez dakit zer pasatzen zan; guri akordatu gabe joaten zitzaigun beintzat. Apaldu ta bertsotan asi giñan, eta gu akordatu ordurako pasa zan gaba.

Goizean trena artu eta Zestuera joan nintzan, eta andik etxera.

Ostegunean nintzan or lana eskatzen; ostiralean Mar-zelinok nagusiari esan, da abisatzeko segituan; eta larunbatean abisoa artuta nengoan nai nuanean lanera etortzeko.

Igandea ta astelena etxean pasa ta asteartean joan nintzan lanera. Goiza bidean galdu nuan eta arratsaldean lanera.

Enbotelladoran jarri ninduten lanean. Lan erreza ta garbia zan angoa, ta gustora an jarri nindutenean. Botellak garbitu ta bete ta txapak jarri egiten zuan makina arek. Nik, botellak kajatan etortzen ziran da, aiek garbitzeko, makinari jartzen bi lagun bear izaten ziran, da nik aieri kajak bota ta kendu; beteak bota ta utsak kendu. Ortantxe asi nintzan lenbizi.

Enbotelladoran zan lanik gaiztoena uraxe zan, baña nik ez nuan estimatzen batere. Kajak, etxeakoak eta kanpokoak, danak etortzen dira, eta aiek berezi bear ondo izateko, eta nik ederki egiten nituan, berriz.

Jaten, berriz, Zepairen anaiarekin gelditu nintzan. Arek geiago ere bazeuzkan, orduan an jaten zutenak; amar bat apopilo-edo bazituan. Bat bere anaia Zepai, eta biok kuarto baten egiten genduan lo. Bat berandu etorri zalako, besteak ez genion beñere errietarik egingo; beti biok batean atera ta biok batean etxeratu egiten giñan gu.

Jaietan ere alkarrekin ibiltzen giñan. Goizean zortziretako mezetara Antiguako elizara ta etxera etorri. Gosalduta *Tiro de Pichóneko* tabernara joango giñan; an botella bat sagardo edan. Andik *Buena Vistara*; an beste bat edango genduan.

Leku Eder edo Toki Eder-edo bazan beste taberna bat beraxeago. Anaiak ziran nagusiak *Buena Vistan* da Leku Ederren. Antxe beste botella bat edango genduan Zepaik eta biok eta etxera bazkaltzera, txitxi baño kontentuago, bazkaltzeko gogo ederrarekin gañera.

Ango buelta bada, bai, Donostiko parte zarrean buelta egitea añakoa. Konportara etorri, bazkaldu ta siesta ederra egin, da arratsaldean berriz ere araxe joango giñan.

Arratsaldean lagunak geiago ere izaten giñuzen, soñua ere izaten zan arratsaldean *Buena Vistan* da, nai zuanak dantzan egiteko; ta gero ederki meriendatu. Ango neskameakin ere ondo konpontzen

giñan, ta etxeko andrearekin eta nagusiarekin ere bai. Etxe artan konfiantza aundia genduan.

Gero bertso-saioa ere etzan paltatzen, Zepai ta ni an bagiñan. Etxekoak, berriz, zaleenak ziran, eta an derriro egin bearra zegoan. Besterik ez bazan, gañontzekoak tabernatik ateratzen ziranean, etxekoentzat kantatu bear izaten zan an. Kaperen bat edo zerbeza-ren bat aterako zuan orduan etxeko andreak, eta guk artu ta etxera etorriko giñan.

Jaia or pasatzen bagenduan, astelenean gorputzaldi ona eduki-tzen genduan lanerako. Astelen piska bat idukita ere, lan-toki gutxi izango ziran gurea bezelakoak. Sei botella zerbeza beti baziñuzen beintzat errezioa ere, eta, ordu bete *extraordinario* pasatzen bagenduan, zortzi botella. Eta, egarri aundia bagenduan, berriz, Aralarko puntan baño errezago zan an zerbeza bereganatzen, beti eskuan ibilli bearreko gauza zan da.

Lan-toki ona zan gurea. Gu ari giñan tokian beintzat, etzan nekerik batere. Baziran neke geiago zegoan tokiak ere: barrikatan-da ari ziranak eta kamion-kargan egin bear zutenak eta.

Irabaziak justuak edo eskasak, egia esateko. Amar pezetara ez giñan iritxi geiena irabazi genduan ere, ta orduan ere etzegoan gauza aundirik egiterik amar pezetakin. Udaran, orduak sartu ta alaxe, as-tean ogei duro irabazten bagiñuzen, asko izaten zan. Aiek bukatzen ziranean, ezer ez; astean dozena bat duro izaten baziran, asko.

Ta larunbat-eguardian, fabrikatik atera ta etxeko andreari asteko janak pagatuta, etzan sobre aundirik izaten. Eguneko lau pezeta, zazpi eguneko ogei ta zortzi pezeta asteko jana pagatuta, *sabado inglés* egiteko ederki jartzen giñan gu.

Orduan ere Antiguatik Donostira bi txakur aundi kobratzen zitu-an tranbia zar arek, eta bueltan etortzea beste bi; ta oñez ezin ibilliko ziñan, ba, gutxi irabazten zendualako.

Bertsolariak ere baziran orduan Antigan: Oriamendiko Lino Kalonje ta Juan Jose Sarasola, Lexo esaten ziotena; bertsolari onak gañera.

Guk, ara joan giñanean, ez genduan uste gu baño bertsolari oberik iñon zegoanik; eta, ni aruntz joan da andik urrengo jaian, an bat egin genduan Linorekin da Juan Joserekin, da toki ederrean! Lezio ederra eman ziguten!

Gu, gure konkurso artantxe-ta piska bat aurreratu giñalakoan; baño ezer ez giñala, orduantxe konturatu nintzan ni. Aiek eskarmentu aundia zeukaten, gizon aiek, gure aldean.

Lenbiziko aldian bertsolariak onak iduritu ere egiten dira; baño aiek bigarreanean ere onak ziran, edo gu txarrak.

Guk egunero egiten genduan bertsoan Linorekin; sagardotegia zeukan ta propio joaten giñan araxe. Berealaxe ikasi giñuzen aren manejoak ere. Ara joan da andik bi illabeterako bera bezela jarri giñan.

Jai-goiz baten Juan Jose Sarasola ta Lino juntatu ziran. Beti alkar toriatu bear izaten zuten aiek, eta Linok zerbait gauza zailla jarri zion Juan Jose Lexori. Lexok kixkiarekin arbi-azia jasotzen baño errezagotzala esan zion, Linok esan zion gauza zail ori; eta Linok atzera:

*Berealaxe esango dizut
azi txiki oien lana:
galtzairu-autsa bota zaiozu
ta gero eman imana;
gauza erreztu litekiala
ez al zaude antz emana?
Gauz orren berri ez badakizu
sinistu nere esana.*

Orrelaxe jarduten ziran: beti alukerian alkarri; elkar toriatzen alegia.

Beste bat Antonio Berridi zan. Bertsolari ona ori. Donostian bizitzen zan; baño gu nun giñan, ura an izaten zan. Antiaguara etorri gabe ezin jaian egon.

Gizon ona zan ura ere, eta bertsolari txukuna. Amaika saio egin genduan arekin ere. Ondo itzegiña zan ura. Etxenduan arekin disputa aundirik izango. Ura, poliki bizi zan gizona izango zan. Guri,

beintzat, beti eman egin oi zigun kape bat bada ere. Sesio-bildurrik etzegoan arekin. Gaur ikusi ta biar ikusteko gogoarekin gelditzen ziñan beti.

Bestea, Oriamendiko Jose Martin. Linoren anaia izan bear zuan. Bertsolari ona, ta bein batean Galarretako Beltzari bota izan bear zion bertsoa:

*Galarretako Beltziña,
kanpuan askotan etziña;
zartu ezkeru seguru dezu
iñork ikusi eziña;
obe zenduke konfesatu ta
lenbailen ilko baziña.*

Kalonjetarrak kastatik dira bertsolariak. Orain ere bada Jose Martinen semea, *Zeruko Argiara* bertso ederrak bialtzen dituana; Kalonje abizenarekin etortzen dira.

Konportan sagardoa egoten zan saltzeko, ta an jendea asko ibiltzen zan neguan. Ikusi izan genduan an irurogei baso sagardoko erronda-ta ateratzen. Bola-tokian zeudenai ta danai partitu egiten zitzaioten.

Barrikaren ondoan ixtria egiña izaten zan. Lenbizi etortzen danak, baso bat aterako du; bigarren etortzen danak, bi baso; an sartzen danak, sagardotegian daudenak danak konbidatu bear izaten ditu.

Badira batzuek oso argiak: aurrena joan sagardotegira ta barrikaren urrean jarri; ta an sartzen diran danenak edan eta ala ere ez dira betetzen.

Sagardo on samarra egokitzen bazan, laster enteratuko ziran urrutitxokoak ere. An etorriko ziran urrengo egunean. Pare bat mila litroko kupela izanagatik, laister ustuko zan.

Sagardotegia gauza ederra zan; oitura ederra. Ango bola-tokia ta angu tokako tokia! Ango batak bestea gonbidatze ori ta angu sanidadea!

Askotan txorkatilletarañoko putzua eginda barrikaren aurrean. An sagardoa saltzen zegoanak ere, oñetako onak ez bazituan, anak etzituan legorrak izango.

Boletan-da ederki entretenitzen ziranak baziran. Tokan ere bai. Antiguako Xarpatarrak eta Potxolo, Añorgako Alkain bat, Anton Beltz eta oiek, ogia jaten baño naiago izaten zuten bolan, da tokan egun guzia pasatzeko kapaz ziran aiek.

Trabesak ere izaten ziran. Bolan ari baziran, «Iruan par lau baietz!», batek esango zuan, da besteak: «Ezetz! Badijoa!». Igual duro bat jokatu. Orduan etziran duroak orain bezin ugari izaten.

Tokan baziran, berriz, sei fitxa izaten ziran da artan ere «Seitaitik bi baietz! Iru baietz!», ta orrelaxe jokatu zuten dirua.

Berak bolariak ez diranak ere, izaten dira jokutzen amorratuak. Beste bat bola edo tokako fletxak tiratzen ari baldin bada, arekin jokatu du dirua: Onenbeste baietz edo onenbeste ezetz. Jokatzeko gooa daukanak, beti asmatuko du nola jokatu.

Antiguan zortzi sagardotegi ezagutu giñuzen. Gu an lanean ibilli giñanean, baziran zortzi sagardotegi. Gu jaiian, berandu samar jaikitzen giñanean, etxean gosalduta ta meza nagusira joango giñan. Eta orduan ederki kontatzen ziran aiek; danetan baso bana bada ere edan bear izaten genduan guk.

Orduan ainbeste sagardo eder ez da geiago ikusiko. Sagarrak ere gutxitu dira, ta bear baño lenago ari dira galtzen ere, jendeak ez diote kaso aundirik ere egiten da.

Ganadu-jatekoa ere terreno gutxian asko nai izaten da, eta, sagarra dan tokian, berriz, ez da orrela izaten. Gutxi ta aula izaten da sagar-arbolaren azpian.

Garai bateko gizonak bizi balira, negar egingo luteke oraingo mundu oneri begiratuta.

Elkoorko Luis Aundia, Jose Urresti eta Eperreneko Prantzisko, eun da ogei bat kiloko gizonak, aiek jakiten zuten bazkari ona nun zegoan Donostian. Aiek jai-eguardian beti Donosti aldera joaten ziran, eta illunabarrean atzera gora etorriko ziran.

Ortxe Ibaeta aldeko gizonak ziran oiek, eta, ederki gobernatuta, umore ederrean Konporta aldera bilduko ziran.

Batean Ernanira joan omen ziran enbotellatzera, eta bi ernanitar da Jose Urresti eta Elkoorko Luis asi omen ziran enbotellatzen. Edan egiten omen zuten da gosaria ere ona omen zan, da bapo jarri danak ere.

Baña ernanitar oiek erretira egin omen zuten amaikak alde ortan-edo, ta beste bikotea etorri omen zan; da segi igaratar edo ibaetar oiek sagardoa enbotellatu ta sagardoa edan.

Ari omen ziran gogor, da ernanitarrek ere asi omen ziran da bapo jardun omen ziran puska batean. Bazkaria ere izango zan an gure etxean ainbatekoa, ta arratsaldean, bostak alde orretan, asi omen ziran bigarren bikotea ere piskaren bat kolokatzen, eta bereala omen ziran iraun ezin da erretira egin bearrean.

Eta irugarren bikotea etorri omen zan, da ibaetatar oiek an ari omen ziran sagardoa enbotellatu ta sagardoa edan. Illunabarrean kamiona eraman omen zioten, sagardo-kajaz kargatu ta Antiguan deskargatzeko, eta ez omen zuten ezagun baraurik zeuden ala edanda zeuden. Laste ustua izan bear zuten kamiona.

Nik ezagututako gizonak dira oiek: Elkoorko Luis; Aundia esaten genion; eun da ogei ta amar kilo izango zan ura; ta Urrestiko Jose ere eun bat kilo bai. Ibaeta ballera ortxe da, Igara edo *Central Lecheratik* bertan. Orkoxe gizonak ziran oiek.

Gizon oiek, gaur sagarrak daramakian martxa ikusiko baluteke, negar egingo luteke. Elkoorko Luis Aundiak eun baso dobleak ederki edaten omen zituan. Edan da egon egiten zan ura. Alakoxeak edan bear du sagardoa, ta ardoa ere bai.

Etziñan arekin bereala aserretuko. Etzan aserretzen etzan oieta-koa ere izango. Nik aditu izan det, Urrestin sagardoa zegoala, bein kaleko gazteren batzuk toriatzen asi omen zitzaizkan, eta ez omen zan bereala aserretu; baña, bein arek jaiki ta atalaioa artu zuanean, ez omen zan erronda egin bearrik. Nai baño lenago apenas atera ziran Urresti aldetik.

Gizonik onena jartzen da txarrena, bein aserretutakoan. Moti-boa ere izango zuan arek aserretzeko, ta arrazoi guziak berak izan-go zituan arek.

Gizon aiek etziran bete-bete egin da maian lo egiten zuten oie-takoak. Jan da edan egin ta izketaldi ederrak egiten bazekiten. Gu-rekin ere txuleta-jan ederrak egin izan zituzten. Beti pozik gelditu izan giñan gu.

Sagardo-denboran konpromiso asko izaten zan. Udara pasatzen zan ordurako ta *sábado inglés* egiten asten giñan. Larunbat-eguar-dian lanetik atera, bazkaldu ta siesta egingo genduan; da, gu siesta-tik jaiki orduko, kotxeren bat izango zan atarian:

–Onelako tokitan barrikotea daukagu, ta joango baziñateke...

Guk uraxe nai, berriz. Segituan preparatuko giñan da joan beintzat, etorriko ez bagiñan ere. Ala ere larunbata ohea da pa-r-randa egiteko; jaijan badago denbora astelenerako sendatzeko, lanera joateko.

Baña jaijan ere berriz etorriko zan besteren bat eta orduantxe galdu. Bodegaren batean sartuko giñan, eta, edatea ezer ez dala, ango zigarro-keak danak guk tragatzen giñuzen; kantuan ari danak bestela baño ere geiago.

Gero, Zepaik alako boza zeukan da ura asten zan altutik kanta-tzen; ni ere bai arek bezela egin naian, eta eztarri dana urratuta gelditzen nintzan illuntzerako.

Eguna joan orduko aspertzen giñan, da, Donostin bagiñan, Erreterira edo Oiartzuna joango giñan, da gaba pasatzerako bada-kizu zer planta artuko genduan. Odolkia bezelaxe bete eta etxera etorriko giñan.

Konportako eskallarak izketan balekite, itzegingo luteke. Jorna-rederrak pasiak dirala an esango luteke.

Iru Erregeen eguna zan, da bisigu jatera gonbiratuta geunden Lino Kalonjek bertsolari danak, an inguruan ziranak: Zepai, Juan Jose Sarasola, Berridi, ni ta oiartzuar bat bazan soldadua-edo, bert-sotan jardun oi zuana; Donostian izaten zan ura ere.

Goiz artan Zepai ta biok eizera joan giñan. Elurra zegoan Donostin bertaraño, ta bezperan ekarri giñuzen kartutxoak eta bota berriak, eta pronto jarri giñan.

Orduan etziran kartutxoak nunai billatzen, baña Erreran billatu giñuzen dana erdoitutako batzuek. Gerra zebillen, ba, ta orregatik ez dakit aiek lur azpian edo orrelakoren bat edukiko zituzten. Dana dala, guretzat etzan orduan kartutxo txarrik; izatea zan ditxa.

Eguna etzuan nai baño lenago argitu. Eguna piska bat argitu zuanean erten genduan etxetik, nagusiaren illoba bat lagun artuta. Tomas zuan izena arek; mutil gazte bat, amazapi edo emezortzi urte inguru idukiko zituan. Ondo preparatuta erten genduan beintzat guk, bada ezpada ere: eiza ibiltzeko mutillarekin. Da asi giñan tiroka.

Zozo ta birigarro ta olakoak asi ziran lenengo azaltzen; tira ta joan igual egiten ziran batzuetan, da guk danak bota nai. Aspaldi artan gutxi ibillita geundenik eta tiroan atzeratuta egongo giñanik ere etzitzaigun guri akordatzen; eta, alkarrengana inguratu giñan batean, Zepai orri:

–Tiro auek ez ditek indarrik edukiko!

–Zer ba? –esan zidan Zepaik, eta:

–Etzekiat, ba! Sagar-arbolan geldi dagoan zozoari tira zioat tiroa eta joan egin zaidak; eta nik, geldi dagoana bada ere, bota bear nitek!

Eta Zepaik, ori aditu zuanean, aurreko aldean zeukan piko zar bati danba! danba!, tira zizkion bi tiro, ta:

–Ia: jarri zak or ipurdia! Ikusiko dek nolako gustoa emango diken!

Piko zarra dana azala kenduta utzi zuan. Berriz ere segi aurrera, ta, tiro batzuek tiratzen ari giñan bezela, jarri giñan utsik egiten ez genduala, eta ez genduan alperrik eraman eiza biltzeko mutilla ere.

Zozo ta birigarro, izugarrizko txorta egin genduan, da an etzan klaserik etzan izango. Iru ollagor ere baziran. Eta ango egabera eta ango istingor! Ederki kargatuta etorri zan gurekin joan zan mutilla.

Errotaberrin, orain jan-etxea dagoan orretan, orduan sagardoa izaten zan, da antxe sagardoa edan da Igaran barrena Konportara etorri giñan.

Zer da ta gure *colgadura* ori bistan jarri bearra zegoan. Jarri degu, ba, tabernan bertan isikita, eta an zegoan jendeak bereala zabaldu zuan Antiguan barrena Donostiraño zer ikusi zuten Konportan. Ez da alako propagandarik jendea tabernara ekartzeko. Ango jendearen emana! Etzan alako txorta asko ikusi Antiguan da Donostian ere.

Baña, pobrearen pozak oi duana, motxa zan ura ere, eta or aditzen degu gure kinta gerrara deitu zutela. Bereala izparringia edo periodikua bildu genduan, eta antxe jartzen zuan eta etzegoan ezetz esaterik. Makiña bat pentsamentu egin nuan, baña atzenean joatea erabaki nuan.

Iru Erregeen eguna ez da berez siesta egiteko garaia; baña gabeen zer gendukan bagenekigun eta siestara joan giñan bazkalondoan Zepai eta biok. Bai lo-aldi ederra egin ere. Bezpera-gabeen ere ez giñan geiegi egiñak izango, ta alakoan ederki etortzen da lo piska bat.

Esnatu gera, ba, eta batenbat bertsoan ari zan gure taberna ortan, ta berealaxe ezagutu genduan bozan: Saikolako Pello.

Ura somatu genduanean, piska baten egon giñan; baña joateko modurik etzeukan, da an ari zan kantatu eta kantatu. Guk, berriz, bisigu jatera joan bear genduan eta jaiki egin giñan.

–Jaungoikoak dizula illunabar on! Da:

–Bai zuri ere –erantzun zuan; da asi zan bat galdetu ta bestea galdetu. Esateko gogo aundirik etziran gauzak ere galdetzen zituan batzuek, eta, izketaldi bat egin ondoren, guk joan egin bear genduala.

Nora joan bear genduan ere jakin nai zuan eta esan bear izan genion. Kanta-papel bana erregalatu zigun, eta an joan giñan Lino-ren sagardotegira; eta Saikolako Pello ere bai gurekin.

Or juntatu gera egundoko bertsolari-kuadrilla. Danai naikoa bisigua eman zigun, da etzan an bertso-paltarik: Juan Jose Sarasola,

Antonio Berridi, Oiartzungo soldadua, Zepai ta ni giñan len esandakoak; eta Pello Saikola, ta Azkoitiko Bixko esaten genion guk, ura ere or tokatu zan. Da aieri exeritzeko esan zien, tenedore bana geiago jarri ezkeru, dana egiña zegoala.

Jan genduan bapo bisigutik eta asi giñan bertsoan. Gu zeñek ixildu? Ordurako sagardotik ere ederki berdinduta jarriak egongo giñan, da txanda arrapatzea izaten zan lanik zaillena; kantatzeak etzigun kezkarik ematen.

Pello Saikola izango zan geiena kantatua, eta Zepairi ere gustatzen zitzaion alakoak piska bat toriatzea, ta bazan an zeñek kantatua. Danak egin zuten an bakoitzak bere partea.

Atzanean Linorekin eta nerekin ikusi nai izaten zuten pesta, eta arrats artan ere erregutu zuten baten batzuek; eta, lenak ezer etzira-la, guk egin genduan beste saioa ikaragarria, eta guk azkena eman genion arrats artako pestari.

An ziranak danak agurtu ta Zepai ta ni Konportara etorri giñan. Ordurako gaba aurreratua izango zan, eta urrengo egunean ere lana egin bearko zala ta oiera joan giñan.

Eguna ederki dibertituta pasa genduan: goizean asi eizean eta gabean bisigu jaten, ederki pasa genduan; baña gerrarako deia akordatzen zitzaidan sari, eta len berandu etorri ta ezin loak artu, ura komeria!

Noizbaiten ere egin genduan beintzat lo, ta, ala, goizean jaikita, kapea artu ta bokadillo ederra an egongo zan pronto gosaltzeko. Ura artu eskuan da joango giñan fabrikara; an bi botilla zerbeza izaten giñuzen errezioa, oraingo *especial* auen aundierakoak; aiekin gosalduko genduan ederki, eta, zortzirak jotzen zutenean, asiko giñan lanean.

An lana egitea etzan ezer; lan ariña izaten zan batetik, eta bes-tetik, berriz, egarririk ez alako astelenetan. Gauza estimatuak dira oiek biak ere: bai lan ariña ta bai egarri-bildurrik eza.

Biamamonean or entzuten degu Pello Saikolak iztarra autsi zuala. Bizikletan etorri zan da atzera aruntz ere ala abitua izango zan. Kamionen bat jota-edo bidean autsia izan bear zuan.

Etzan arritzekoa egun artan orrenbeste pasatzea: ederki gobernatuak giñan danok ere, eta gero bizikletan zuzen joatea gauza zaila.

Ilbelta bazijoan aurrera eta gerrarako deia ere etzitzagun aztutzen; eta or etorri zan berriz, ilbeltzaren atzen alde orretan, otsaillaren aurrenean presentatzeko Donostiko *Caja reclutan*; eta alaxe presentatu ere. An esplikazioren bat eman ziguten da atzera etxera.

Orrelaxe, otsaillaren zazpira arte ibilli giñan, egunero presentatuaz, soldaduzkan egunero piska bat gastatu bear giñuzen diruak, gastatzen egun gutxian.

Gu, ala ere, bertan bizi giñan; Mondragoitik eta Bergaratik etortzen ziranak ere etorri egiten ziran, ta aste bete orrelaxe pasa genduan. Fabrikatik despeditu giñan, da irabazi ez da gastuan zortzi egun edo aste bete.

Ez genduan bestela jai egingo guk eta orduantxe egin genduan, Donostian pasiatuaz. Etxean despeditu gerrara joan bear bagendu bezela, eta atzera illunabarrean etxera.

Baña etorri zan illaren seia, eta orduantxe esan ziguten, biaramonean, au da, illaren zazpian, maleta ta guzi etortzeko, martxa genduala ta.

Goizean etxean despeditu. Agur egin genien etxekoai. Suerte ona izateko esan ziguten aiek, eta aguro etortzeko. Fabrikan ere sartu-atera bat egin genduan eta aiek ere agurtu genituan. Suerte ona izateko, eta geren maletak artu ta *Caja reclutara* presentatu giñan.

An Valladoliderako destinua eman ziguten, eta Norteko estazio-ra joan giñan. Sarjentoren bat edo bi bagiñuzen laguntzeko.

Emen bukatuko det orain au, nola zerbezeriko istoria dan; gero esango ditut gerrako kontuak.

GERRA

Gu gerrara joan giñan milla bederatzireun da ogei ta emezortzian, otsaillaren zazpian.

Valladolidera joan giñan eun da irurogei bat euskaldun, da ara gabean allegatu giñan.

Estazioan bertan bi puska egin giñuzten: batzuek zapadoretara ta besteak kaballerira. Gu kaballerira tokatu giñan, da danak ia destinoarekin jarri giñan. Kinta bat eta erdi giñan Marinakoak gu: milla ta bederatzireun da ogei ta amarrekoak kinta osoa eta amaikakoen erdia. Azkeneko aukeraren destinatua.

Nere destinoa teniente baten asistente zan, da beste batzuek, berriz, zaldi gobernatzan da orrelaxe.

Gu goizean kalera joaten giñan: tenienteak pamelia bazuan, andrea ta bi seme, eta ogia eraman koarteleetik etxeko andrearentzat eta orrelako lan batzuek egitera. Lagunak ere izaten nituan eta eguardira artekoa kalean pasatzen genduan.

Ederki gobernatzan giñan. Plazara joan da zerbait artuko genduan. An ardoa aterako genduan, eta ardoa edan-errezza izaten zan an, da bein baño geiagotan bai, bi lagun izango giñan da bi litro ardo edanda joaten giñan koartelera.

Gero tenientearen botak garbitu bear izaten giñuzen; gero, arratsaldean, estruzioak ikasi. Olaxe, bost illabete ortxe Valladoliden egin giñuzen.

Bombilla esaten zioten kantina bat bazan koarteleetik urrean, da ara joaten giñan, libre giñan guzian. An gure arrantxua egin da batzuetan bertsotan ere egiten genduan, gerrak kezka aundirik ematen ez bazigun. Bein kantinara ezkerro, gerrarekin aztu igual egiten giñan gu, ta orri eskerrak.

Ogei ta amaikako kinta erdia ere an zan gurekin; ura eraman zuten lenbizi frentera, eta andik asi giñan bakantzen. Urrengo, gutretatik batzuek automobilismora, ta bakantzen asi giñan.

Gure txanda ere laste etorriko zala ta orretxen bildurra eduki-tzen genduan. Ain ondo geunden or, tiro-bildurrik ez ta!

Alako batean etorri zan, ba, gure txanda ere, bost illabete pasa ta gero, ta ortikan Guadalajarara joan giñan. Ogei mutil *batallón de trabajadores* batera joan giñan, eskolta egitera.

Ementxe Azpeitiko ta Orioko ta Donostikoak, berriz, asko mu-tillak zeuden batalloi artan. *Número 13* zan batalloia. Mutil oiek ikusi ta pena artzen genduan lenbizitikan, baña gerrak danetara jartzen du gizona, ta gu ere oitu giñan.

Injenieroa ere bazegoan batalloi artan, da apaiza ere bai. Kamio berriak egiten-da jarduten genduan. Gu, askotan, injenieroari era-kusten nola lana egin bear zan. Toki ederrean zegoan, guk erakutsi-zai zegoan injenieroa, bide berriak egiten. Bizkaitarrak ziran oiek biak, injenieroa eta apaiza.

Apaizak ere ederki ikasi zuan pikatxoian, baña gero kartero sartu zan. Beti, eskola piska bat duana, intxufatu egiten da an ere.

Beroa, berriz, ikaragarria egiten zuan an. Exerita jarri ta galtzak belaun gañean etzegoan sufritzerik. Galtza kakiak eskuakin artu ta jaso egin bear gora belaun kontratik.

Autsa, berriz, ango pixta berri aietan, urrutira begiratu ta, tropa zijoanean, etzan aurrekoak besterik ikusten; atzean zijoazenak, da-na autsak tapatuta joaten ziran.

An formatuta joan bear, ta guk geok, eskoltakoak, aurrean izan edo atzean izan, alde ederra egoten zan. Erdiak aurrean ta beste erdiak atzean joaten giñan, da, atzean egokitzen baziñan, auts-pilla ederra jango zenduan.

Urak ere oso txarrak ziran toki batzuetan. Edateko bai ederrak, presko-preskoak; baña, zenbait lekutan edaten bazenduan, laste akordatuko ziñan. Galtzak bizkarrean artzen al ziñuzen. Errian zeu-denak edateko modukoak ziran edo etziran, eskribituta egoten zi-ran. An, erritik kanpoan ere, nunai badira ur ederrak, baña kontu aundia bear da edaten.

Aiek, eizerako dira toki ederrak. Eperra ta erbia ta konejoa bada an ugari. Nik, serbiziozik ez nuanean, beti eizik zegoan edo ez ikus-tera joan bear izaten nuan.

Goiz baten joan nintzan. Makaldi bat zegoan oso ederra, ta dana konejo-zuloa zegoan an; beste aldetik dana soroa zegoan, ta erdian kamioa. Goizean, eguna argitzen asi zuanean, jarri nintzan an kamioan, soroen da makaldi orren erdian, da an pasa ziran konejoak arrituta utzi niñuten. Soroetatik makaldira danak. An bai, eun konejo ikusiko nituan nik.

Gero, soroetatik gora, berriz, ametz kaskar da arte ta orrelakoa zegoan beste saillara bat mendia, eta ara joan bear nuala pentsatu nuan, eta baita joan ere.

An, berriz, zazpi erbi altxatu nituan ordu-laurden bat baño lenago, ta beste ez dakit zenbat eper.

Mendiak sakon piska bat zeukan, da, ara allegatu nintzanean, altxatu zan an eperra! Berrogei ta amar izango ziran an bixtan, da nere artean pentsatzen egon nintzan: Zeñi tirako nioke nik orain, eskopeta baneuka?

Espinosa de Henares zan erri ori. Neri bestetarako etzidan inbiririk ematen erri arek, baña eizerako bai. Bestela erri pobreak ziran aiek. Erri guzian bi bei zeuden, ta, guri arrantxorik sobratzen bazitzaigun, izaten zuan an estimazioa.

San Pedro ondorenean joan giñan gu ara, eta beroari aguantatu ezinda an izaten ziran komeriak!

Beste erri batera aldatu giñan gero. Cogolludo zan ura. An ere kamio egiten ibilli giñan. Amar kilometro joan eta amar kilometro etorri, ogei danetara, egunean egiten giñuzen. Nekatuta egoten ziran mutillak.

Guk joan da etorri besterik ez genduan izaten, da ala ere nainkoa lanak izaten giñuzen; baña aiek, piska bat bada ere, lana egin bear. Mutil gogor askoak, bein illundu ezkeru bixtarik etzutenak baziran.

An etzegoan ala segitzerik, egunean orrenbeste kilometro egiñez, eta berriz ere aldatu egin bear izan genduan. Oraingo erri au Veguillas zan.

Aldatu baño len, anaia ospitalean zegoala operatuta ta bixitatze-
ra etortzeko telegrama joan zitzaidan; da eman zidaten bost egune-
ko permisoa, eta atera nintzan andik.

Jadraquera arte ez neukan trenik, eta bezperan atera nintzan,
goizean trena artzeko. Illunabarrean iritxi nintzan Jadraque ortara.
Erri polita zan ori, ta tabernak ere bazeuden politak.

Aietako batean oia eskatu nuan, da aiek etzutela oirik eta an
aguazillak billatuko zidala oia esan zidan. Bi tokitan galdetu gen-
duan, eta ezetz esan ziguten, bazituztela aiek lagunak. Eta irugarre-
nean, aurrera pasatzeko.

Bi koltxoi lurrean bota eta komedore moduko baten etzan nin-
tzan. Aspaldi artan ez nuan olako oi ederrean lorik egin; eta goi-
zean, berak deituta, kapea eman da bialdu nindun trenera.

Ia zenbat zor nion esateko, ta batere etzuala bear esan zidan;
aren gizona ere nonbaiten ibilliko zala, eta ari ere batenbatek eman
bearko ziola.

Ia gizona gerran al zuan, ba, esan nion, eta baietz esan zidan.
An italianoak galdu izan bear zituzten izugarrizko terrenoak, eta
orduan aurrera joana izan bear aren gizonak ere.

Nik emakume ura ala ikusi nuanean, eta arek esaten zituan gau-
zak aditu, biotza samurtu egin zitzaidan, eta andik estaziora begiak
ederki bustita joan nintzan.

Trean sartu nintzan, eta etxe aldera gentozela eta gustora
etorri giñan. Zaragoza ondoan Casetas-edo badago, eta antxe kan-
biatu trena; an artu genduan onerakoa, eta berealaxe emen nintzan
etxean.

Anaia Zestuako balnearioan zegoan. Bixita egin nion da nik
uste baño obeto zegoan; etzan grabedaderik eta ospital ona izan
bear zuan, berriz, Zestuako balnearioa.

An ere gertakizun polita pasa zitzaidan neri. Anaia zaitzen zegoan enfermerak galdetu zidan ia anaiaren aita al nintzan. Ezetz esan nion; arek ogei ta zortzi urte zeuzkala, ta nik ogei ta amar; aren anaia nintzala ni, ta oso bixta txarra zeukala. Ta dana lotsatu zan neskatxa; barkatzeko esan zidan.

Bost egun ederki pasa nituan emen, baña gero joan egin bear. Lenbizi Zaragozaraño. Goizean erten da arratsalde erdi alderako iritxi giñan, da etzegoala aurrera joateko kominaziorik. An lo egin genduan.

Urrengo eguardira arte etzegoan berriz trenik Guadalajara alde-
ra. Uraxe artu ta joan nintzan Ariza deitzen zitzaion estazio batera. Ta an alto ta jetxi giñan trenetik, eta besterik etzala etorriko.

Permisoarekin etxean izandako kuadrilla juntatu giñan, baña trenaren arrastorik ez. Illundu zuan da trena palta. Gu baño aundia-
goak ere bazeuden an, tenienteak-eta. Baña alako baten anbulantzi-
ko tren bat etorri zan. Antxe sartu ta joan giñan Los Arcos-edo
beste erri batera.

An etsi genduan ez giñala joango Cogolludoraño. Bertan gelditu giñan bigarren gaba; bat Zaragozan da bestea Los Arcosen.

Gabean berandu allegatu giñan ara, ta iñora joateko garaia etzan orduan. Estazioan bertan, al zuanak al zuan bezela, lo-kuluxkaren bat egingo genduan, da, eguna argitu zuanean, etzan iñork agindu bearrik jeikitze-
ko.

Estaziotik errira joan giñan, da or ikusten det gure jana eramaten zuan kamiona intendentzian. Nere artean: Onekintxe joango nauk ni ederki! Esan nion txoperrari eta baietz, eramango niñula. Laste joan bear zuan galdetu nion, da andik ordu batera.

Ba, nere artean: Bizarra moztu bear diat! Luzatua neukan, ba, ura ere. Bizartegia ere an bertan zegoan, ba, da sartu naiz bizartegi ortan. Berealaxe kendu zidan; da joan nintzan intendentzi ortara ta nere kamiona palta. Orduan bai amorrazio ederra artu nuala!

Trenik ez neukan berriz arratsaldera arte, ta pazientzia eskatu Jaungoikoari, eta arratsaldeko trena artu ta joan giñan Jadraque-

raño. Ta an, estaziotik errira netorrela, etsi ta gero, anbulantziko kotxe batekin topo egin da arixe alto eman.

Gelditu zan da antxe sartu. Arek ere errieta egin zidan; anbulantzia etzala ala gelditzen esan zidan. Apaiz bat eta txoperra zetozen, ta ni ere ospitalean egon nintzala ta barkatzeko esan nion. Aretxek entregatu ninduan Cogolludora.

Bi gau bidean pasa ta iru egun, da ederki damutu permisoarekin etorria. Ara iritxi nintzanean, etxera etorri nintzanean baño poz aundiagoarekin gelditu nintzan. Bost egun etxean pasa ta egun baten joango nintzalakoan, iru pasa bidean ere.

Eskerrak sarjentoa eroaldiarekin arrapatu nuan. Ia emengo neskatxakin asko jostatu al nintzan da orrelako batzuek galdetu zizkidan. Da kozineroari, neri apari ona emateko esan zion.

Nere lengo lagunak arrapatu nituanean, kontentu nintzan ni. Orduan orrelakoxe kominazioak izaten ziran.

Len esan bezela, Cogolludotik Veguillasera aldatu giñan. Andik bai ederki. Goizean jeiki ta lan-tokia bertan. An ederki ari giñan.

Tabernaria ere, Azkoitiko Urrategikoa nagusia eta Elgoibar-koa etxekoandrea. Aurrik etzuten, da biak antxe tabernarekin bizi ziran.

Len kamio ebakitzen ari omen zan gizona, eta gerrarekin ezin lanik egin artan da al zan bezela bizi. An etzegoan Donostiko parte zarrean bezelako despatxorik tabernan, baña «danean dantxoa, nere gizontxoa», lenagoko andrearena.

An gu gustora geunden beintzat. Radioa ere bazegoan etxe artan ordurako eta Erreteriko txistulariak-eta ederki aditzen giñuzen. Eta tiro-bildurrik ez, ta ura bearrena.

Baña beti, bat gustora dagoanean, izaten da zerbaiten aldaketa, eta artu genduan ordena, ba, martxa genduala ta preparatzeko maletak, eta bai preparatu ere.

Andik Segovia ondoko erri batera joan giñan. Hontoria de Juarrillos zan erriaren izena.

An bazeuden basauntzak eta *corzos* eta *gamos*. Erregeen lengo palazioa ta erdi-erdian eskoltaren koartela, ta dana paretaz itxia zegoan. Kilometroak asko zan ura. Iru metro ta erdiko paretaz zeukan buelta guzian.

Gu ezkurra biltzeko aitzakian sartzen giñan ara. Ez genduan ezkurrik biltzen, baña, bein barrena sartu ezker, etzigun inporta izaten. Erdi-erdian kamioa pasatzen zitzaion, eta an etxe koskor bat zegoan goardarena; ari eskatu bear izaten zitzaion baimena ezkurra biltzeko. Beti ematen zuan baimena, soldaduentzat beintzat.

An berrogeiko taldeak-eta ikusten ziran basauntzak; eta nunai garitak beren petril ederrarekin exeritzeko, eta an jarriko zan errege. Ta erri bateko gizonak artu berekin da aurean artu basauntzak eta araxe, garitaren ondora, ekarriko zituzten. Danba! ta danba! tira ta bota sei edo zazpi basauntz, eta naikoa zala ta utzi egin bear. Bestela egin zeizkean an izugarrizko ilketak.

Gero, biaramonean, periodikoak ekarriko zuan erregek il zitua-lan onenbeste basauntz. «Ura bai eiztaria!», esango zuten ango berri etzekitenak, eta eun ardiko artalde baten ardiak iltzea bezelaxe da an basauntzak iltzea.

Frentea geldi zegoan an ere. Pakea ederra. Trintxerak egiten giñuzen, ametralladora-kabiak eta olakoak.

Zepairen anaia ere antxe billatu genduan, Konportakoa, eta tertuli batzuek egiten giñuzen.

Batean, erri artako gizon batekin disputa bat atera genduan: arek zeukan bei-parea, guk, amabi euskaldunek, tiratu baietz; gurdia jarri, soka erantsi gurdiari ta tiraka. Ta arek ezetz tiratu. Andik urrengo jaijan jokatzeko, ta baita jokatu ere.

Baldin bazenekizu, irakurle, gure ofizialak-eta nola mintzatzen ziran gure alde, gauza aundi bat jokatuta bezelaxe... Ta arrua bat ardo besterik ez genduan jokutzen.

Erantsi genizkan sokak gurdiari atzeko puntatik. Iru arrai egin giñuzen frontoian, eta erdikoan jarri gurdia; eta beste bi arrai, bat aren aldetik eta bestea gure aldetik, eta zai geunden gu asteko.

Ta «Bat!» esan zigutenean, beiak mogitu ziranerako guk tira ta ipurdiak zabaldu genizken, da andik aurrera nai genduana. Bein ipurdiak zabaldu ezkerro, ez du ganaduak indarririk. Diskuidatu balitz, iru kilometro zauden andik Segoviara ta arañoxe eramango genduan.

Gero gure ofizialak erri artan zan bei-parerik onenari jokatu nai izaten zioten sei mutillekin, eta etziran atrebitzen.

Gizon koskor arek atera zuan bere arrua ardoa, ta guk edan. Amabi lagunentzat litro bana ardo, baña gaiago ere inguratu ziran edaten laguntzeko. Amabi euskaldun giñan: sei Gipuzkoakoak eta sei bizkaitarrak.

Bei politak ekarri zituan: ortxe berrogeina erralde inguru izango ziran. Illea galanta zeukaten. Erraperik etzuten ageri, baña an alakoxeak bear ziran. Gabon-aurrea zan eta antxe larrean ibiltzen ziran aiek, eta *24 bajo cero* egiten zuan otza.

Gabonetarako asi giñan preparatzen, bi arkume erosi-ta, euskaldun kuadrilla bat, eta pozak geunden gu. Eta asi zan jendea esaten martxa egin bear ko ote genduan, eta ez al zala izango Gabon-egunean orregatikan orrelakorik!

Zapla!, egun ortantxe tokatu zan gure aldaera. Eguardian lanetik etorri giñan, eta bazkaldu ta martxa egin bear zala. Nora jakin ez, baña gure arkumeak an gelditzen ziran Hontoria de Juarrillos ortan.

Preparatu giñan beintzat gure maletak eta mantak artuta, eta Segoviara. An trenean sartu gera ta nora joan bear genduan arrastorik ez. Abitu gera noizbaiten; urrengo Medina del Campon gelditu giñan apaltzeko, ta trenetik jetxi gera. Atzera lengo bagoira joan bear genduan.

Aparia artu estazioan eta joan gera bagoira aiar bat eta ni; batek iru sagar plateran eta besteak ardoa, iru laguneren errezioa. Gallego bat genduan irugarrena, babarrun zuriakin-eta.

Ura ez dakit galdu egin zan edo iges egin zigun; etzan beintzat guregana azaldu, ta gu or gelditu gera, iru sagar Gabon-aparia egiteko, ta irugarrena erdian ebaki ta sagar ta erdina janda. Plateratik trago bana ardo edan genduan da bapo.

Gure gallegoak naikoa babarrun zuria jan izango zuan. Apari ederra egin genduan beintzat eta ez gendukan otzaren bildurrik...

Eta trenean segi aurrera berriz ere. Noizbaiten iritxi gera Avilara. Antxe jetxi egin bear zala, ta an zakurra ilko zukean otzak.

Kalean abitu gera ta kaballeriak baño ere anka-ots aundiagoa ateratzen genduan; anketan egurrezko txokluak genduzkan, ba. Otzari gogor egiteko zerbait egin bear. Avilako kalean gu abitu giñanean, bagenduan zeñek begiratua.

Gero garaje aundi batera iritxi gera, ta an lo egin bear zala. Jendea erretiratzeko, etzateko alegia, esan da joan ziran sarjento txar bat edo bi. An zein erretiratu? Ormigoia zegoan ondoa ta etzan an bi mantarekin lo egingo zuanik. Gau artan jendeak etzuan lo asko egin.

Nik bi ordu ta erdi goardian egin nituan, da aiek izan ziran gau artakorik onenak. Ortik pentsatu zer gaba pasatuko genduan.

Goizean azaldu ziran sarjento oiek, eta jendea jeiki-azitzeko esan ziguten. Beñere ez genduan izan lan errezagorik. Danak jeiki-ta zeuden, eta berriz ere estaziora joan giñan.

An zegoan, gaztañak egositako ura zirudiela, kape izenekoa; ura artu genduan, eta an etorri ziran kamioiak, gu eramateko.

Ogei ta amar bat kamioi izango ziran. Danak igo genduan ta martxa. Avilatik gora, arkaitz-tarte baten joan giñan. Lantzurdea egiten zuan. Buruko tximak danak gogortu.

Alako batean, len gora bezela, bera asi giñan, da erri bat. Cebreros edo olakoxe izen bat zeukan. Da asi zan eguzkia bistatzen da gure buruko lantzurdeak urtutzen, da ez giñan asarre. Nik esaten nuan:

–Otzak iltzea baño obe izango dek tiroka iltzea ere!

An ordeka ederra zegoan, da danak illaran kamionak gelditu ziran, kamioan baztertuta. Arrantxoa eman ziguten, kontserbako arraia. Uraxe janez gozatu giñan eguzkitan, da Eguarri zanikan asko etzan akordatzen orduan.

Berriz ere kamionetara igo eta Boadilla del Monte esaten zioten erri batera joan giñan, Madritik emezortzi kilometrora,

Goiz aldera goardia tokatu zitzaidan neri, eta tiro-otsa noiznai bazan an. Baña kapote bearrik ez goardia egiteko. Udar bezelako egualdia; batere otzik ez an.

Boadilla del Monte edo or egun gutxi egin genduan. Berriz ere Brunetera aldatu giñan. Antxe *antitanque* edo oietako zanga bat ebaten asi giñan, da antxe izan giñuzen baja batzuek.

Sukaldean sartu kañonazo bat, sukaldearen goiko gallurra jo ta lertu kañonazoa. Ta antxe dozena erdiren bat baja: bat illa, beste bat anka moztua ta orrela. Guk ez genduan beste osterantzean tiro-bil-durrik izaten.

Gero ere zanga ebaten segi genion guk, eta bi kilometro ingurua egongo ziran gu geunden lekutik beste frentera, baña etzuten beñere tirorik tiratzen.

An, tiroka baño, bestela geiago gaixotu egiten giñan. Ura zegoan oso txarra, ta, ura edan ezker, seguru zan gaixotzea. Goizean sano-sano joan lanera, eta eguardirako berrogei gradu ta olaxe kalentura. Nik ez nuan urik edan, an nengoan bitartean.

Kristau asko zegoan an illa; malma edo belar-klase ortatik kantidadea zegoan an, eta oiek emen kanposantuan izaten dira.

Andik ere beste leku batera aldatu giñan: Valdetablas. Oraingo au granja aundi bat zan, da ardiak eta orrelakoak zeuden an. Ilbeltzaren azkena edo otsaillaren aurrena izango zan, da an ardiak aña aundiko arkumeak zeuden. Aiek abenduan jaiotako arkumeak ziran. Berriz ardiak arkerak zeuden.

Labrantza egiteko ere, iru zaldi-pare ta bei-pare bat bazeuden, eta antxe ibiltzen ziran goldean danak, egualdi ederra zanean.

An piska bat atzeratuta geunden frentetik, eta gau baten abisoa etorri zitzaigun soldadu pare bat joateko, bada ezpada ere. Atakeren baten esperantza edo ez dakit zer izango zan.

Apaldu genduan granja ortan, da kabo andaluz bat eta ni biak tokatu giñan joatea. Abitu gera eta, *ta-ra-ta-ta-ta-ta-ta* asi da ametralladora, ta gure andaluz orrek:

–¡Ya etá liáa! ¡Ya etá liáa!

Bertan etzan giñan. Tiro-saio bat egin zuten eta ixildu ziran, eta orduan joan giñan aurrera.

An beste batallioia zegoan, eta oriotar bat, gurekin Valladolidera etorria ere, antxe zegoan, kabo gañera, sukaldean: Gaztañazpi. Oraindik ere bizi da.

An presentatu gera ta eraman giñuzen arek an fren-tean aurrera. An egon giñan eskutxan-edo ta etzan ezer pasatu, eta goizean atzera lengo tokira etorri giñan.

An ere eiza kantidadea zegoan: konejoa. Aiatar bat eta ni biok joaten giñan mendira; batek pikatxoia eta besteak pala, eta iru edo lau konejo joan-aldiero ekartzen giñuzen.

Artilleria ere bazegoan an, granja artan, da bateri artakoak joan da gerrillan jarriko ziran; konejoa ateratzen zanean, artzen zuten segika; batek besteari entregatzen zion eta arrapatu arte. Ogeita amar konejo-eta arrapatzen zituzten arratsalde baten.

Ango eiza aitona zar batek edukitzen zuan artuta larogei ta amar duroan, da antxe ibiltzen zan eizean, mutil koskor bat artu ta zaldiarekin.

Arratsalde baten joan giñan aiarra eta biok, eta antxe zebillen aitona zar ori. Ta bederatzi konejo ta lau erbi, ta bi erbi aundienak, erosi genizkan, eta amar pezeta bakarrrik kosta ziran.

Sukaldera ekarri ta utzi genituan. Kozineroak bizkaitarrak ziran, eta aiek maniatu eta ederki. Ardo zarra bapo edan da ederki berdinduta kamañara, otz-bildurrik gabe.

Aitonak erbia eta konejoa edukitzen zuan artuta; beste eper da uso eta oiek nagusiarentzat izaten ziran.

Usoa ere erruz zegoan an. Ilbeltzaren atzena edo otsaillaren aurrena izango zan, da antxe geratuta egoten ziran usoak. Arte-ezkurra kantidadea egoten zan an, da ez da orrelako jatekorik besterik usoarentzat.

Andik Toledora joan giñan, eta an seminarioan jarri giñan; lana, berriz, kamioa egin. Frenteak geldí zeuden. An ere etzegoan tiro bildurrik, len atake gogorrek izan baziran ere.

Moscardó Alkazarren egon zanean, izan izango ziran an naikoa lanak. Ederki zulatuta zegoan ura. An bertaraño sartuta ibillita zeuden ezkerrak esaten dan oiek.

Moscardók semea prisionero zeukan, da radio txarren baten bidez-edo itzegin egiten zuten. Eta semeak ala esaten omen zion aitari: entregatzeko, bestela il egin bear zutela bera.

Aitak erantzuna: etzeukala arek entregatzerik; kodigo militarrek etzuala ori agintzen; atzeneko odol-tantora arte eutsitzea agintzen zuala, eta berak ala egin bear zuala; eta, iltzen bazuten ere, Españarengatik izango zala, ta aien eginkizuna orixe zala.

Aitak etzuan pentsatu entregatzerik. Andik laste, nazionalak artu zuten Alkazar. Orduantxe larri ziran an barrenan ziranak ere.

Lau edo bost kaballeri zeuzkaten jateko-edo, eta besteak danak janak zituzten. Ogia ere txarra zuten oso. Motozikleta-motor batekin igotzen zuten garia, eta erre ere alako moduan. Guk ikusi genduan an jaten zuten ogia: txusko txiki bat, beltza ta txarra.

Bi aur jaio ere egin ziran an. Il ere bai. Lenbizitik pikaderoa izandako tokian enterratzen zituzten. Gero ura ere gorriak artu zioten, eta berak lo egiten zuten tokian metro bat edo ola zegoan pare-tara ta antxe atzenean: zutik jarri gorputzak eta tabika-moduan egin, da antxe enterratzen zituzten.

Ori ta olako asko esan zigun guri ura erakusten ibilli zanak, baña danak ez dauzkat orain gogoan.

Atzenean, tellatutik bera sartu omen ziran, tabako-paketeak botiaz eta txokolatea ta orrelako gauzak, Moscardóren lagunak ziran oiek.

Moscardók gure batalloiarí zer esan zion, oraindik gogoan daukat. Ia nongoak ziran galdetu zien lenbizi. Ta geienak Donostikoak eta Bilbaokoak. Ala esan zien orduan Moscardók:

Soldadu onak zirala, euskaldunak baziran. Berari jipoirik aundienak emandakoak, aiek zirala. Baña gure alde izan baziñaten ere, alaxe egingo zenduten zuek. Eta bere tokian gogor egiten duan soldadua, ona da. Orain gurekin zerate, eta ia len bezelaxe portatzen zeraten.

Ala esanda utzi zituan Moscardók. Andik laste batalloia despeditu genduan. Amairu soldadu, eunen bat soldadutatik berezi giñuzten. Ez dakit zergatik izango zan, baña infanterira bota giñuzten eta pena aundia izan genduan. Ango langilleakin lagun egiñak giñan, da orduantxe aldegin egin bear andik.

Trena artu ta Placencia de Empalmesera etorri giñan, eta andik Salamancara beste merkantzia baten. Esnatu gera eta bagoi idikia, tapatu gabea, ta an mantaren gañean izotza aundia eginda. Besteak danak aldegiñak ziran trenetik, eta gu, Ariztimuño Segurakoa ta ni biok, estazioaren bazter batean, an akordatu giñan.

Jaiki ta estaziora etorri giñan, da an zeuden beste gure lagunak. An egon giñan piska batean. Berriz ere trena bear guk, andik Valladolidera etortzeko. Etzan agiri eta guk aldegin egin genduan ezta-ziotik. An bertan bazegoan taberna bat, eta araxe joanda gosaldu egin genduan bapo.

Ardoa ere ondotxo edan genduan, eta gero ziran an kontuak. Gu ekartzera zetorren sarjentoa ere jarri zan ederki, ta or pentsatu degu Ariztimuñok eta nik biok etxera iges egin bear diogula sarjentoari, ondo moldatuta ikusi degunean.

Noizbaiten etorri da, ba, trena ta sartu gera Salamancan trenera. Eguardia izango zan andik atera giñaneko, ta gu, bada ezpada ere, sarjentoa etzijoan kotxean sartu giñan Ariztimuño ta ni. Valladoliden jetxi bear genduala bagenekigun.

Ara iritxi giñanean, jetxi ziran besteak eta sarjentoa ere bai. Eta trenera begiratu eta begiratu egiten zuan sarjento orrek. Guk gure billa zebillela uste genduan, da arek maleta izan galdua ta aren billa ibilli ura.

Etzan guk nai baño len atera tren ori estaziotik, baña noizbaiten abitu zan eta zearo illunduta zegoan ordurako.

Ederki kostata egiten ziran orduan biajeak; bi egun da bi gau egin giñuzen Toledotik etxera, eta bost egun pasatzeko etxean.

Atzera noiz joan ondo erabakiak giñan Ariztimuño ta biok. Emen bost egun aguro joan ziran, ta berriz ere aruntz joan bear.

Alkarrekin itzegiñak giñan Zumarragan zein trenetan joan bear genduan. Ni Urolako trena artuta joan nintzan Zumarragara, ta an aldatu nintzan Norteko trenera, eta an zetorren gure Ariztimuño ori.

Joan gera Valladolidera, eta orduantxe eguna argitu. Ango berri bagenekigun guk biok ere len; an bost illabeteen asistente egonak giñan biok, bai Ariztimuño ta bai ni.

Gosaldu egin bear genduala pentsatu genduan, da baita alaxe egin ere. Ta presentatu giñan, ba, ustez animatuta. Ofizinan, gurekin batean Donostitik joandako bat zegoan. Pasadizoa esan genion, eta pasatzeko esan zigun *compañía de transeúntesera*.

Ortarako, seminarioan zegoan zapadoreen koartela. Gu len ka-balleriko koartelean egonak giñan, baña orduan zapadoreetarako tokatzen giñan. Len esan degun konpañi aretara joan gera.

An kabo furriel bat zegoan, angu kargua zeukana, noiz edo noiz teniente bat etortzen bazan, eta kabo furriel arek or jarri digu konpañira ogia ekartzeko kargua. Ta intendentzian azpeitiarrak bi anaia, Arrue korrikalariaren anaia, eta aiek ogi biribillak ematen zizkiguten guretzat, aparte beintzat, eta primeran.

An gaudela, gerra bukatu zala, ta, eundalako jinasiak egiñez, aeroplanoak an zebiltzan Valladolideko *Plaza Mayor* parean.

Guk bai poz ederra! Bukatzea nai genduan guk nola edo ala. Ura aditu genduanean, guk zelebratu genduan ederki. *Tunela* esaten zioten taberna bat bazan an Valladoliden, eta ara joan da bisigu-jan ederra egin genduan.

Gerra bukatu zan, baña beste gauza bat bagendukan burura maiz etortzen zana: geure lagunak palta. Baña alako baten etorri zitzaizkigun gure paseak; gure lagunak Salamancan zeuden, ta joan giñan aietara.

Gure lagun oiek eundalako kezka bazituzten. Ogei ta bost egun pasatu: bost etxean eta beste ogei Valladoliden eta ez geneki-gula asko zer egin genduan.

Intendentzirako kamiona kargatu ta deskargatu egiteko boluntarioak eskatu zituzten, da arakoxe izena eman genduan da antxe ibiltzen giñan. Batzuetan jakakara arrautzak galantak ere etortzen ziran; besteetan, berriz, alanbre arantzadunak igual. Eztazioan ba-goietatik kamiona kargatu ta intendentzian deskargatu, orixe izaten zan gure lana.

Artan genbiltzala, etorri zan, ba, deklarazioak emateko abisoa: ia palta izan giñan denbora artan nun egon giñan.

Ariztimuño ori zan lenengo esan bear zuana, eta arek, etxean izan giñala. Valladoliden lo pasa giñala, ta Vitori alde ortan-edo esnatu giñala; ta bein ara joan giñan kasoan, aspaldian etxean izan gabe geundela eta andik etxe aurrean gendukala, eta joan egin giñala etxera. Ta etxean erropak garbitu ta egoteko esaten zigutela. Antxe pasa giñuzela bost egun, eta beste ogei paseen zai Valladoliden.

Oiek danak esan zituan gure Ariztimuñok. Guardia zibilletako tenientea zan jueza, ta arek uraxe zala suertea esan zigun; biajea motza egingo zitzaigula, lo joan bagiñan; arek etzuala olako suertetik izaten, biajera joaten zanean.

Zana zala, beintzat guk esandakoak jarri zituan papelean, da artan pasa zan ura.

Kintak asi ziran lizentziazten, da gu ere jarri giñan zai. Guretzat lizentziarik etzala edo sokorrorik etzala, beti luza egiten zuten. Beste konpañietatik gu baño kinta bat gazteagoak ere bazijoazen, eta guk ez genduan aldegitako modurik.

Alferez bat bazegoan an lizentziak ematen zituana, eta presentatu gera arengana: gu baño kinta gazteagoak bazijoazela ta gu an, zergatik zan ori.

Izenak galdetu zizkigun, eta guretzat lizentziak an zeudela, baña biderako sokorrorik etzegoala.

Guk, ez genduala sokorro bearrik; gu etorriko giñala ta emateko lizentziak. Ekipajea entregatzeko esan zigun eta emango zizkigula lizentziak.

Baita aguro entregatu ere! Eta an artu lizentziak eta kaixo, motell!

Orduantxe libratu giñan gure denboran izan degun loturarik txarretetik.

An joan giñan *Bar La Viñara*, eta an zeuden gure lagunak. Len ere antxe egoten giñan egunero alkarrekin. Bizkaitarrak ziran ango nagusiak.

Nik len esan dedan gu baño kinta bat gazteagoak zirala, an zeuden Azkoitiko Aizterri baserriko Markos, beste bat Irungoa, Gabriel Ugartemendia, ta beste bat bergaratarra. Iru oiek an zeuden *Bar La Viña* ortan, da gu sartu giñan, triste-itxura egiñaz, maletak kanpoko pasilloan utzita. Ta:

–Ez al dizute zueri eman lizentzirik?

Eta:

–Guri ez!

Orrela piska bat illea artzen jardun genien, baño ezin disimulatu genezakean poza gendukan. Bereala igarri ziguten.

Ordu biak alde orretan arratsaldean atera giñan koarteleetik, eta illunabarrean gendukan trena eta etzan motza joan. Etorri zan, ba, trena, ta orduantxe gustora sartu giñan trenean! Zenbat eta onuntzago, eta orduan da poz aundiagoa!

Eta Zumarragan, partitzerako, bazkari bat egin bear genduala bost euskaldunek; baña Irungo ori, Zumarragara iritxi zaneko, oztu zan, ta etxera joan beariko zuala, eta beste laurak jetxi giñan.

Ariztimuñok, berriz, bera ibiltzen zan tallarreko kamiona ikusi zuan, eta ura ere joan zan etxera.

Bergaratarra, azkoitiarra ta ni gelditu giñan Zumarragan. Bazkaldu ta partitu giñan, da antxe bukatu zan gure gerra.

GERRATIK ETORRI BERRIA

Milla bederatzireun da ogei ta emeretzian gerratik etorri ta egun batzuek pasa nituan etxean, da berriz ere Donostira joan nintzan lanera, lengo tokira, *Cervezas El León* edo orrera.

Zepai nere lengo lagun zarra an ari zan. Joan nintzanean an utzi nuan, eta etorri nintzanean ere an zegoan.

–Zepai, zer moduz abil, ba?

–Ondo! Askok nai baño obeto! Ta eori sano etorri al aiz?

–Ustez ez diagu gaitz aundirik ekarri Jaungoikoari eskerrak, eta orain lanerako amorratzen etorri gaituk. Bai al dezute guretzat lanik emen?

–Bai, ori ziok emen ugariena! Lanez osatuko aizela uste diat emen! Apaizak eta guardia zibillak ere ez dituk asi oraindik, eta ortik pentsatu zak, ba, ez dala oso ona izango; bestela asiko ituan oiek ere.

Etzan ura apaizen kontrarioa, baña olakoxe zelebrequeriak esan bear izaten zituan arek beti.

Asi giñan beintzat lanean, da bereala asi ziran bertsoarako deiak, Zepai ta ni biok etxe batean nola egoten giñan, Zepairen anaiarekin jarri nintzan, ba, ni ere apopilo.

Lenbizi Tolosarako izan genduan deia. San Juan pestak izango ziran. Tolosako zezen-plaza dana betea zegoan jendez. Elgoibarko Gelatxo zana zan soñu jotzen, bere koñadua panderoarekin laguntzen, eta Gelatxoren andrea, berriz, beste batekin dantzan.

Aiek egin zuten beren egitekoa ta etorri zan gure txanda, eta ala kantatu zion Zepaik Gelatxoren andreari, lenbiziko agurra egin ondoren. Andre orrek dantzan oso ederki egiten zuan, ta begira nola kantatu zion:

*Gure Gelatxon andre orretzek
dantzan egin du egoki,*

*nik zerbait baño naiago nuke
orrek bezela baneki;
plaza batian ikusi eta
orrek egiten du toki;
ortan bakarrik ez da pizkorra,
zokor jotzen'e badaki.*

«Dantzan obeto daki arto-jorran baño» kantuak esaten du, baño Zepaik zokor jotzen ere bazekiala esan zuan. Beti orrelako zelebrenkeriren bat aterako zuan arek.

Ni, berriz, beñere egon naizen motelena nengoan orduan bertsoan. Gerratik etorri berria nintzan, da an egin genduan geldialdi orrekin oso atzeratua gelditu nintzan.

Nolabait ere egin genduan beintzat ango pasadizoa, eta txalo-zaparrada ederrak aditu ere bai. Batez ere Zepaik zokor jotze kontu ori esan zuanean, eskuak puskatu bear zituan jendeak txaloka. Orduan gerra bukatu berria zan da aspaldian entzun gabe zeuden, ba.

Andik erretiratu giñan da ederki, biaramonean lanera joateko bildurrik ez genduan da. Guk zerbezeriko lana ez genduan aintzat artzen. Da berriz ere nundik deia etorriko ote zan zai egoten giñan.

Urte artantxe, berriz ere Santiago egunerako artu genduan abisoa Motrikurako, ta arratsaldean Zubietarako.

Joan giñan, ba, Motrikura goizean. An bertso-saioa egin da libratu giñan, ta baita arratsalderako Zubietara etorri ere.

Ura zegoan ona bertsoarako! *Columna Sagardía* or zegoan, ba, deskantsatzen-edo. Gerra bukatu berria, ta aiek ere egun batzuek gustora pasatzen deskantsuan eta ortxe tokatu. Nik naiago nuan kantatu baño ez kantatu, baño orduan etzegoan beste erremediorik. Kantatu egin bear da Zepairi esan nion:

–Al dan bezela kunplitu eta alde egin bear diagu emendik!

Eta:

–Bai, ura izango dek onena: emendik alde egitea al dan azkarrena!

Soldadua beti ere ez da arropa-klase ona, eta orduan, berriz, ezergatik ajola etzietela zebiltzan, eta ni sesio-bildur nintzan.

Asi gera bertsotan. Agurtu giñuzen leengo bertso bana edo bi-natan, eta gure gaia bat jakiña izaten zan: biok mutilzar geunden da neska-kontua. Orduan ere onena uraxe izango zala ta nik asiera eman nion:

*Gure Zepai au dotore dabil
berez baita ortakua,
neska gazte bat tokatu zaio
Zubietan bertakua;
nik ez dakit zer neskatx-klase dan
baño itxuraz bapua,
gaurko onetan nai ez duela
egin bear du tratua.*

Ta Zepaik:

*Nik andregaiia egin dedala
Zubietako partian,
ori esaten ai dana bera
etzebillen apartian;
neskatxa onak badira emen,
txarrak ere bai tartian;
Zepaik andrerik ez du artuko
ogia zuritu artian.*

Iñork etzigun kasorik egin, baña gu garaiz erretiratu giñan. Bi erritako lanak egin da Lasarteko Bulanoren tabernara etorri giñan. An botilla bat sagardo edan genduan, eta andik Konportara oñez etorri giñan.

Artean gerrak egin zituan kalteak berriak ziran, eta, jendea minberatuta dagoanean, gauza gutxi bear izaten da erida berritzeko ere.

Naparroako Aranon ere izan giñan urte artan bertsotan. An gerran ibilli ziranak, danak bazkari bat egin zuten gerra bukatu ondoren. An lengo kontuai berritu bat eman da deskantsatu egiten da gizona.

Pelota-partiduak eta pesta ederra egin zan. Bengoetxea zarra zan an pelotaria orduan, Bengoetxea bigarrenaren aita; alkate ere ez dakit bera ez ote zan egongo. Aspaldiko kontuak dira ta danak ez dauzkat gogoan ere.

Bengoetxea bigarrena gurekin zerbezerian ibiltzen zan orduan. Bar Esperanza jaten zuan, izeba baitzuan ango etxeko andrea. Orduan ibiltzen zan pelotan ikasten.

Uztaillaren emezortzian amaiketako eman ziguten fabrikan, eta an giñan gu ere. Fabrikaren atzean jardín eder bat zan, da an-txe maiak jarri ta *aperitivo* oietatik bazan an aukera, eta bai edaritik ere.

Eta bertsoan asi giñan. Nagusiak nai zuten kantatzea; euskeraz guk bezela bazekiten berak. Guk saio bat egin ondoren, geiago ere bazeudela bertsolariak an da eman genien aukera asteko.

Geiago ez genduan bertsoan egin bearrik izan. Bazan an zeñek kantatua; geiago ere bazeudela bertsolariak an. Eman genien aukera asteko, ta geiago ez genduan bertsoan egin bearrik izan. Bazan an zeñek kantatua geiago ere. Bazeuden an bertsolari dezenteak: Murgil bi anaiak eta beste geiago ere bai, jarduten ziranak.

Egun artan nagusiak kamionak danak fabrikatik ateratzeko libertadea eman ziguten, eta an joan giñan danak Igeldo aldera. Egun artan ezagun zan gu nun giñan: danak izketan da iñor ez entzuten.

Buena Vistara joan giñan, da guk bulla aundi samarra edukiko genduan itzegiten, da Murgil bi anaiak bertsoan ariko ziran. Itxura danez, guk bear zan atentziorik ez; aiek bertsoan baño altuago ariko giñan gu izketan. Ta alako baten –«Ixo! –esan zuan Murgil anai zarrak–, emen bertsoak dijoaz da!»

Bein edan ezkeror, errespetorik ere ez da izaten. Piska bat ixilduko giñan berak esan zigunean, baño egun artakoa barkatu bearra zegoan guri.

Urte artan Oiartzunera ere etorri giñan bertsoara. Lau gizon joan ziran zerbezerira gure billa. Laurak illak dira orain. Bat, nere aitagarreba; Zuloagako errotako Andres; Gurutzeko Nikolas eta

Ibañez. Danak illak dira, irurogei urte baño len bat ez besteak danak. Ibañez ori, irurogei urte arrapatu zituana.

Guk ere aitzakiak izaten ditugu, baña geiago ere orrelaxe joaten dira mundu onetatik.

Urte artan an giñan bertsolariak ere danak il ziran, ni ez besteak. Orrelaxe dijoa mundu onetako martxa.

Len ere esan nuan urte artan zein bertsolari izan giñan Oiartzunen: lenbiziko egunean, gure aitagarreba, Saiburu, Zepai ta ni; bigarrenan, Tellei-Txiki gure aitagarrebaren tokian; beste danak lenbizikoan bezela. Orrelaxe kantatu genduan.

Oiartzunen beñere ez da bazkaria emateko oiturarik bertsolariari. Bestela, dirutan arreglatu oi dira. Lenbiziko joan-aldia nuan, ba, eta batenbategen esan zidan neri gauza orren berri, eta nik orrela kantatu nuan:

*Esan zenduten eguardirako
etorritzeko al zala,
amabik inguru ortan edo
saio bat izango zala;
orain bezela jakin banu nik
emen bazkairik etzala,
ez pentsatu ni nere etxetik
gaur aterako nintzala.*

Beste iru bertsolariak kontra egin zidaten, nik ori esan nuanean. Bazkari-kontu ori nik ere beste batek esana nuan, baña arrek arria tira ta eskua gorde egin zuan.

Zepaik onela erantzun zidan:

*Uztapide au onelakoxe
gizon argia da berez,
ustez jokua seguru zuen,
etorritzian ezerez;
urrengo baten ere onekin
ixillik egon meserez,
onlakuari ez leike esan
bazkairik dagon edo ez.*

Irurak bazuten zerbait esateko neretzat. Saiburu eta gure aita-giarreba ere gogor ari ziran eta onelaxe bota nien:

*Gaur Oiartzungo plaza onetan
bagerade lau kantore,
bat menderatzen dezutenian
aitzen zerate dotore;
irurak nere kontra ai dira,
bat ez da nere fabore;
baña burua azalduko det
sator-zulotik bada're.*

Orrelaxe egin genduan gure jardunaldia. Nik, orain bota berriak baño seguruago idukitzen ditut gogoan lengo bertsoak. Oiek, gutxi gora-bera, orrelatsu ziran. Bertso osoa gogoan edukiko duanik ez da, baña alde aundirik gabe bai. Oiartzungo lanak egin da etxera joan giñan.

Lau illabete besterik ez nuan egin zerbezerian, eta asko ez giñan ibilliko bertsoan ere; lau illabete bigarren asialdian, alegia, gerratik etorrira egin nituanak.

Beste bat gogoan daukat, bai, Oiartzungo Uzpu edo mendi baten nola egin genduan ikaragarria. Orduan Saiburu ta biak giñan; Zepai illobaren meza berrira joana zan orduan. Ori ere urte ortan zan.

Goizean kamiona kargatu janakin eta edariakin Ugaldetxon. Bazan an sagardoa ta zerbeza ta ardo! An etzan edari-klaserik etzan izango; eta jana berdin.

Alako ollo-saldarik ez det iñon artu oraindik. Saiburu zarrak gogoan eduki zuan ura piska batean. Ni ikusi orduko asiko zan ura «Oiartzungo mendi-puntan artu genduan salda balego!», esanez.

Egun ederra pasatzen da, izan ere, mendian, ta ala prepatuta joan ezkeru, berriz, obea.

Orduan gurekin ziran lagunak ere geienak illak dira: Baleioneko Erramon, Aoxkeneko Pello, Kamio Iturriozkoa ta Axaieneko Luis. Danakin ez naiz akordatzen, baña Miranda-borda, orixe bizi dana.

Eguna zoragarria pasa genduan beintzat, eta illunabarrean Ugaldetxora etorri giñan, goizean joan giñan kamionean jarrita. An beste bertso-saio bat egin genduan Saiburuk eta biak, eta erretira ederra egin genduan.

Alde ederra dago: zenbait bodega-zulotan zigarro-keetan ia itoan egon edo mendi gañean aize preskoa artuaz eguna pasa, ez da berdin.

Beste baten Aizarnazabalera joan giñan. Orduan Txapelekin nintzan. Zepai ez dakit nora joan izango zan. Orduan biok batean bizi giñan, da, ura libre zanean, arekin joaten nintzan, naturala dan bezela.

Asteasuko Lamitegi bertsolaria ere antxe zegoan egun artan. Ango maixua koñadua zuan, ba, Lamitegi orrek, eta arekin ere saio bat egin genduan. Oso bertsolari polita zan ura ere.

Egun artan lasai joan nintzan. Lan-tokian despatxua emanda nengoan bezperan, beste astebete pasako nuela, baña geiago ez idukitze-ko nere esperantzarik esanda. Andik Arruara pasa nintzan. An lo egin da lasai etorri nintzan biaramon-goizean, ta arratsaldean joan nintzan lanera. Aste artarako bakarrik nintzan. Zer egingo nuan, ba? Pena aundiarekin atera nintzan, baña aldegitia erabaki nuan.

Enbotilladoreko nere enkargatuari esan nion lenbizi, ta arek sermoi bat eman zidan: Mendira joango nintzala ni berriz ere, eta mendira auntsak joaten zirala esan zidan.

Arrazoa zeukan, baña an ere gutxi irabazten genduan, da zerbait pentsatu bear. Jarriko zidala beste lan bat geixeago irabaztekoa.

–Bai! Zenbat izango da, ba?

–Pezeta bat geiago!

–Pezeta batekin ez det ezer egiten nik! –erantzun nion.

–Ni neroni orain amabi urte sartu nintzan fabrika ontan egune-ko zortzi pezeta irabazten, da orain ikusten nazu nola nagoan!

Ni aldegitia pentsatuta nengoan, da alperrik aritzea zan neri orduan.

Esan ziola enkargatu printzipalari, baña neronek aldegitako zerbait esatea itxurazkoa izango zala esan zidan enbotelladoreko enkargatuak. Astea joan bitartean bazegoala denbora eta esango niola erantzun nion atzera.

Urrengo egunean gure enkargatu ori antxe zebillen beti bezela, eta esan nion ari ere nola aldegitako asmoan nintzan.

Baietz esan zidan; Marzelinok esan ziola zer pentsamentu neukan, eta nik pentsatu bearreko gauza zala ori, baña pena artzen zuala berak. Aren langille bakarrik ez nintzala; bere laguna ere bai. Lagun batek aldegiten ziola fabrikatik pentsatzen zuala berak. Askoren kejak allegatu zirala arengana, baña nere kejarik etzala iritxi oraindik. Berriz etortzea pentsatzen banuan ere, neretzako atea zabalik izango zirala esan zidan.

Oso ondo partitu nintzan fabrika artatik.

Gero, gerra-denboran sartu ziranak, danak berak despatxatu zituzten. Zepai ta oiek ere kanpoan gelditu ziran. Or Azpeiti alde ta Urrestilla ta Nuarbe ta oietatik baziran mutil bikañak, eta danak despatxatu zituzten. Gerran ibillitako jendea sartu zan, *ex-combattientes* edo oietakoak.

Konportan ere oso etxeko egiñak giñan, da andikan ere etxe-koakin despeditu ta aldegin bear. Nik ez det ausardi geiegi orretarako ere, baña eguna iritxi zan da danakin despeditu giñan; da eramandako erropak artu ta etxera etorri giñan.

OLABERRIKO BASOAK

Milla bederatzireun da berrogeian Olaberriko basoak bota ta zerratu giñuzen.

Ortxe zan: San Migel ondorenean-edo etorri nintzan zerbezeritik, eta udazkeneko lanak egiten lagundu piska bat. Ollagorretan ere piska bat ibilli giñan, eta Gabonak inguru orretan Olaberriko basoak erosi nituan.

Arratsalde baten joan nintzan ollagorretarako aitzakian eta basoak ikusi nituan, da Olaberrira bertara joan nintzan. Banekian basoak saltzeko zeuzkatela, ta zerbaitetan asi bearrean nengoan ni ere.

la basoak saltzeko zeuzkatela egia al zan galdetu nioten nik. Baietz esan zidaten; nai baldin banuan, neroni salduko zizkidatela. Eta nik erosi ere igual egingo nizkiotela, ba, konpontzen bagiñan.

Asi giñan tratuan, da aiek ogei ta iru milla pezeta-edo ez dakit zer eskatu zizkidaten, da nik beintzat itz batean eskeñiko niotela neri iduritzen zitzaidana. Ogei milla pezeta eskeñi nizkioten, eta artantxe tratua egin ere egin genduan.

Pagatzeko ere plazoak egin genituan eta konforme. Berak ere beste edozeñi baño naiago zutela neri saldu, ta orrelako batzuek esan zituzten. Lenago morroi an egona nintzan, ba, ni ta konfiantza piska bat bagenduan alkarrekin, da egin genduan beintzat tratua.

Etxera etorri ta anaiari esan nion zer tratu egin nuan, da ia lagunduko al zidan ango lanak egiten. Baietz esan zidan; arek ere nunbaiten asi bear zuala lanean da pozik lagunduko zidala.

Nerekin orain daukadan anaia auxe zan. Gerratik etorri ta ospitalean luzaro egonda, artean lanean asi gabe zegoan, eta biok asi giñan gure Olaberriko baso orretan. Gabon-jaiak-eta pasa etxean ta urte berrian asi giñan.

Guretzat tratu aundi samarra zan ura, ta zintzo asi giñan lanean. Etxea baño piska bat aurretik ardi-txabola bat zan. Aretxen ondoan

asi giñan pagoak botatzen arratsalde baten, eta berealaxe elurra egin zigun. Aundia egin ere. An milagroa zan, ba, alako elurra egitea. Olaberrian oso gutxitan egingo du. Paraje beia da ura, baña mardul egin zuan orduan.

Ollagorra bazegoan, berriz, nunai, ta guk ibiltzerik ez. Gure tratuak kezka ematen zigun; artean diru gutxi zan, ba, ta orduantxe asi zan dirua piska bat ugaltzen, da jeneroari ere balioa etorri zitzaien. Ogei milla pezetan baserri dezentea zan orduan, da etzan milagro gu zintzo lanean jardutea.

Goiz batean basoan ari giñan, da Olaberriko txara famatua zan ollagorrek izaten. Gu beste aldetik aurrez-aurre ari giñan lanean, da eiztari bat ikusi genduan araxe sartzen, eta:

–Oraintxe laste ikusiko diagu, ba, ollagorren bat!

Berealaxe tiro bat tira zuan eiztari orrek, eta zortzi azaldu ziran txararen gañera. Danak batean bistan iduki giñuzen. Ura zan edertasuna! Bat, gu lanean ari giñan tokira etorri zan, da esan ere egin genduan:

–Bat artarako ez dagoanean, orrelaxe izaten dira gauzak! Gu eizean ibilli bagiña, ez uan ori onera etorriko! Ta orain ikusten dezur burla egiten digun?–esan nion anaiari.

Urrengo goizean ezin nintzan egon, da ni ere asi nintzan galdezka ia iñork eskopetarik bai al zeukan edo. Mutil koskor batek bereala esan zidan arek bazuala eskopeta amabi milimetroko txiki oietakoa. Eta:

–Kartutxoak bai al dituk? –galdetu nion.

Eta:

–Bai! Satorretarako kargatuak badira lau edo!

–Bueno. Ondo zio!

Mutil koskor ori Gregorio zan, da ura zai nik zer egiten ote nuan. Olaberriako txara ortara sartu nintzan, da bereala atera zitzaidan ollagor bat eta danba!, tira nion eta aurrera. Ez nintzan batere arritu; bota banu arrituko nintzan, nere orduko preparatiboekin.

Nik segi aurrera, eta emen det buruaren gañean zear besteren batek jaikitako ollagorra. Danba!, tira diot eta seko lurrera. Orduantxe ez nintzan asarre.

Urrengo, uso aundia ikusi nuan, pago-usoa, piko baten gañean; makur-makur eginda sartu naiz tirabidera, eta pun!, ari ere ta pikotik bera ura ere. Artu det nere usoa ollagorraren ondoan da aurrera.

Artan nere bueltatxoia eginda, Olaberrira arrimatu nintzan, da neri eskopeta eman zidan mutil koskorra, Gregorio, an zegoan atarian zai. la kartutxorik bai al nuan galdetu zidan, da bat baietz erantzun nion.

–Nik erakutsiko dizut zuri eiza! –esan zidan.

Eta etxearen aurrean bertan bazegoan iturri bat, eta istingorra antxe zala. Joan nintzan ta altxa zan, da pun! Atzeneko kartutxoia an erre zan, baña bai istingorra ere an erori zan.

Orduantxe egin nituan negu artako eizak, eta gure Gregorio ori etzan asarre, bere eskopetarekin eiz ura egin nuanean:

–Esaten nuan len ere zuk zerbait ekarriko zenduala, joan ezkerot!

Nerekin esperantza aundia izaten zuan arek. Joan da lenengo astea zan ura, ta lanari jarraitu genion berriz ere.

Jan, berriz, Olaberrin bertan egiten genduan, da bazan an zeñi jaten emana. Amabi baziran etxeoak ere; artzaiak beste bost, amazazpi; eta gu ere beste lau izaten giñan aldizka, bi koñadoak etortzen ziranean, zerran egiteko ekartzen giñuzen, ba. Bota, bi anaiak bakarrik egiten giñuzen, baña zerrarako gutxi giñala eta bi koñadoak ere an izaten ziran. Ogeitaka lagunak izaten giñan askotan. Pazientzi ederreko emakumea zan ango etxeoandrea, eta askotan bearra izaten zan gurekin.

Ogiarekin ere gaizki ibiltzen zan orduan leku askotan, baño an sekula etzan ogi-paltarik izaten. Arek su ekonomikan erretzen zuan; ogi ederra ala ere. Garia, berriz, etxean egiten zuten, da, naiz ogei lagun izan, guk ez genduan beñere ogi-paltarik ezagutu an.

Iñoiz erropak busti samartuta-edo ikusten bagiñuzen lanetik etorritakoan, laster esango zuan arek:

–Tira, erropa oiek erantzi!

Segituan garbituko zituan, da jarri legortzen. Konfiantza aundi-ko pamelia zan ura.

Zerra-toki inguruan egur gutxi baldin bazan, berealaxe esango zuan nagusiak:

–Zerra-tokian egurra palta bada, ez gero ibilli egurra juntatu ezinda! Idiak emen zeudek alper-alperrik!

Eta an joango zan ura, artu idiak eta egur juntatzera. Erreka txar bat bazan basoaren erdian, eta an ere, ots egiten bazien, antxe pasako ziran aiek nagusiaren atzetik.

Lenbizi buruz bera sartuko ziran errekan, eta gero, ertetzeko, buruak altxatu eta aide ertengo ziran. Trongo aundiakin ez det esaten, baña, puska txikia bazan beintzat, an joango ziran aiek nagusiari segika. Idi zarrak ziran aiek eta ondo leziatuak.

Ni an morroi nengoan arte erosiak ziran aiek; San Antonio egunean Urkiolara joan da andik ekarriak, milla bederatzireun ogei ta bederatzian; berrogeian atera genduan guk basoa eta amabigarren urtean bazijoazen, eta biak sano ziran artean.

Orduan ere ango karreteria egiten parte artu zuan nagusiak. Beste batzuei esan zien, ta bera ere an zan. Zubeltzu bertsolariaren anaia zan bat, bestea koñadoa, Martin Presaldekoa eta nagusia bera. Lau oietzek ziran ango egurrak eraman zituztenak. Aiek laurak an ujuka asten ziranean, erreka-zulo artan etzan atsegin izaten.

Makalak eta lertxunak eta altzak eta urkiak eta olako enbalajerako moduko egurrak, danak Zarauztzera saldu genituan. Lizarrak, berriz, Legazpira Patrizio Etxeberrinari. Oiek danak segituan kamiora atera giñuzen; bakoitza salduta zeuden tokira bialdu eta berealaxe dirua artzeko modua egiten genduan.

Aritzak eta pagoak eta gereziak eta orrelakoak, berriz, bertan zerratu egin giñuzen. Orretarako bi koñadoak ekartzen giñuzen, eta ederki moldatzen giñan. Aiek biakin nik zerran egiten nuan, eta anaiak trongoa landu. Aiek pagoak zerratu arte eduki giñuzen, bi koñadoak.

Aritzak eta gereziak eta orrelakoak geok biok zerratzen giñuzen jeneralean, oiek trongo txikiagoak izaten ziran ba. Lenengo, biok trongo lantzen egiten genduan, eta gero, berriz, zerran.

Tokia ere ederra zan ura: trongoa ñora iges egin bildurrik etzan an izaten. Zerra-tokia, berriz, errekan eduki genduan luzaro, eta, an egurrak gutxitzen ziranean, nagusiak ekarritzen zituan. Ez genduan egur-paltarik izan beñere taller aldean.

Nagusi ura baño txarragorik ez bagiña, mundu ontan ez litzake dan aña gerra ta eskandalo izango. Biotz aundiko gizona zan ura. Bere etxeko lanakin baño geiago akordatzen zan ura gurekin, eta, ura ala ikusten gendua-nean, guk ere zerbait egin bear.

Tratua, gizonen buruaren parean esku biakin bueltan arrapatzen etzana botatzea libre genduan. Lodiagoak ere utzi egiten giñuzen.

Bazeuden an lizar batzuek, eta aritzak ere bai, tamaña ori baño piska bat lodiagoak, urte gutxian ederrak egingo ziranak; eta aiek botatzea etzuan kontzientziak agintzen, eta alakoak utzi egiten giñuzen. Guk ere basoa, beste zenbaitek artuta baño askoz obekiago utzi genduan.

Ura tratua egin zan bezela bota ta garbitu balitz, konparazio baterako erretzeko egurrik ere gabe utziko genituan; baña etzegoan ura egiterik ura zan bezelako pameli bati. Aiek ogei urtean erreko etzuten ainbeste egur utzi genien.

Saldu ere asko egin zuten aiek egurra. Nik neronek ere, len debalde utzitako egurrak, gero andik iru bat urtera tonelada ogei ta amar duro pagatu nuan. Gasojenorako saltzen zan orduan aritz-egur igarra.

Aritz-adarren enpleoa neukan da banekian nun zegoan; arek kastilloan ederki jarrita zeukan eta nik alakoxea bear. Sekulako egur-pillak egin zituzten guk utzitako egurretatik: aritz mugarro zarrak pitzatu ta gero aien adarrak.

Morroia ere bazeukan eta semeak ere bai koskortuak. Bat amalau bat urtekoa, eta bestea ere amabi ingurukoa. Mutil gogorrek ala ere. Aientzat, berriz, basoa izango zan lanik onena. Edade orretan naiago izan oi da, lan ariña baño, piska bat lan gogorragoa.

Geroztik ez naiz baso aietan ibilli. Ez dakit zer egingo zuten. Gaia geratu zan an berrizko ere: lizar gazteak eta ederrak. An egurra berez etortzen da; ez du aldatu bearrik

Kamiona kargatzea ere, bi koñadoakin egiten genduan. Zerra-lanari utzi ta joaten giñan kamiora, eta, kamionak Zarauztik buelta egin bitartean, egurrak luzean atereak ziran, ba, ta denbora ori aprobetxatzen genduan egurrak mozteko.

Ni kamionarekin joango nintzan, an Zarautzen neurtu-edo egi-tera, eta anaiak bi koñadoakin egurrak moztu.

Lan-tokia, berriz, ederra zan: erriberarik ederrenean moztu ta kargatu egiten giñuzen.

Kontua badu, piska bat pagatuta ere, alako tokiak. Gurtzaldian eramaten zituzten itzaiak eta nunai bota; soro zabal artan tokia nainkoa mozteko eta berezitzeko. Ala, egurra zabalean dagoan tokian, aukera ederki egiten da. Kamiona kargatzeko ere, lodia bota ondoan eta meenak gañean.

Al baldin bazan, kamionako txoperra ere egurrari eltzeko modukoa nai izaten genduan.

Baziran Sieteneko tabernan bi mutil. Bat oraingo nagusia, Baiona esan oi genion guk. Arrua beian dago Baiona etxe txiki bat; angoxe semea da ori. Eta bestea Telesforo. Orain Zarauzko Iñurritzan edukiko du taberna, aldatu berria ez bada beintzat.

Oiek etortzen ziranean, etzan izaten kamionaren gañean laguntzalle bearrik. Ori ez da egoten norbere gain. Aiek orduan zuten sasoia, ez du nai duan guziak izaten. Guk ere orduan sasoi piska bat bagenduan, baña ez giñan irixten aietara.

Bi koñadoak, udara etorri zanean, etxean gelditu ziran. Lanik bearrenekoak egin giñuzen; egurrak osorik bialtzekoak bialdu ere bai; pagoak zerratu ere bai. Pagadi bat gelditu zan bota ta gero zerratzeko.

Guk, bien bitartean, aritzak zerratzen jardun genduan, erreka-alde artan giro ederra egiten zuan da. Bero aundien modua baze-goan goizean, goiz jaiki ta goiza aprobetxatuko genduan, berotu

baño len. Berotzen zuanean, itzala billatzen genduan guk, ta tron-
goa landu-edo. Beti gelditu ere egiten zan an itzala egiteko ainbes-
te zugaitz.

Ebaki samartu ere egin giñuzen da kastilloak ere egin bear zi-
ran, ta esan genien bi laguni. Ortarako ere bazeuden an kargak bil-
durtzen etzituanak, eta an alakoxeak komeni. Egun baten kastillorik
aundiena egin samartu genduan. Beste koskorreria, ura geok egin
genduan.

Aritzak mendian bertan kastillotu giñuzen. Aiek iru bat urtean
an egon bear zuten kastilloan, da pagoak, berriz, kamioaren ondora
atera ta antxe kastillotutzen giñuzen. Pagoa, tabloia egin da andik
urte beterako lanerako moduan izaten da.

Orregatik, pagoak, Olaberriko nagusiari esan da segituan atera-
tzen zituan arek, bere idi zar aiekin. Txakurrak bezelaxe segitzen
zioten aiek berari. Kamioa aldean zan an, berriz. Kargatzeko laguna
izan ezkeru, nai ainbeste egiten ziran an.

Atera zituan kamiora, baita guk ere kastilloetan jarri giñuzen, ta
pakea. Gero, an palta ziran aritzak ere egin giñuzen bertan mendian
eta or gelditu giñan. Ta beste pagadia, len botata gelditu zan ura,
palta zan zerratzeko.

An beste auzo batean ere bazegoan zerreta piska bat egin bea-
rra. Aritzaga baserrian, da ia joango al giñan esan ziguten eta baietz.
Ezin, ba, esan ezetz.

Joan giñan, ba, ta sagardo ederra zegoan, da zerran baño lan
txarragoa zegoan an aiek nai zuten ainbeste sagardo edaten. Atarian
bertan genduan zerra-tokia, eta litro inguruko potu bat bazegoan an
da beti ura eskuan zuala an zan Nikaxio-edo, mutilzar bat baze-
goan, ba.

Ura etzitekean mozkortuko bokoi batekin, eta besteak ala zirala
uste zuan arek.

Eun da berrogei kilo izango zan ura orduan ere, eta gero eun da
larogeti kilo ere pisatzen omen zituan. Eta aren ondoan zertako zi-
ran, ba, gure moduko larogeti kiloko gizonak? Alegiña kontu egiñaz

ibillita ere, illunabarrerako lanak izaten ziran an. Bi edo iru egun pasa giñuzen gose-egarri aundirik gabe, eta andik libratu giñan da atzera Olaberrira etorri giñan.

Nikaxio-edo mutil zar ori bixkietakoa zan, da bestea ere ez no-lanaiko mutilla. Aietatik libratu zan amak deskantsu ederra artuko zuan. Zein zein ziran ere etzituan ezagutzen aiek edozeñek.

Bein batean Santa Kruzak ziran, da Ibañarrietan pestan izan giñan. Etxerakoan Aoten apaldu genduan: nik bixkietako batekin eta bestearekin bere lengusuak. Armendiko Jose Marik. Eta disputa atera genduan arek Nikaxiorekin apaldu zuala eta nik ezetz, Joxerekin apaldua izango zala; Nikaxiorekin nik apaldu nuala; ta arek ezetz ta nik baietz. Azkenerako kape bana apustu egin genduan.

Nik nuan arrazoi. Ni auzorik urrenean bizi nintzan da ez da milagro ezagutzea ere, Olaberrin bizi bainintzan. Baña bestea ere, igandero mezetara alkarrekin joaten ziranak eta gañera lengusuak. Nik izketan ere ezagutzen nituan, beste edozertan baño errezago.

Kinto ziranean ere, erritan aditu bear izan zituan batek ederrak. Joan omen zan bat eta tallatu omen zuten; eta libre zala andik eta bialdu omen zuten.

Andik piska batera joan omen zan bestea ta alde egiteko andikan faborez, bein tallatzea naikoa zala ta! Bai, baña ura etzutela tallatu artean. Baietz eta ezetz ibilli omen ziran disputan, baña atzanean ere orregatik berearekin erten omen zun Aritzagako bixkiak.

Bein batean, gorputz jasotzera esaten diogu guk, ildakoa kanposantura eramatera joan giñan. Marizelai basarriko amona zan il zana. Oiek bixki biak an ziran, eta ni ere bai.

Aiek biak pareja alkarrekin egiten zuten; ain berdiñak ziran biak alturan eta zabalean, eta bati neurriak artu ta bien trajeak egin zitezkean. Alakoxeak ziran biak.

Olaberri, Arruako partean zegoan, da Aritzaga ere bai, baña amona il zan basarri ori, Marizelai, Itziarriko partean, eta Itziarrera eraman genduan gorputza sei mutillek. Beste batzuek baziran ondoren ere, ta an joan giñan danak Itziarrera.

An ardoa eman izan diote gorputz jasotzera joaten danari. Kon-tzejuan izaten da ori, eta andik asita –orduan goizean izan oi zan entiarroa–, badakit nik zer ardoak edan giñuzen. Asi bazkaltzetik eta eguna joan bitartean, putzu batean izan baziran igarian egiteko ainbat bai, da etxera illunduta etorri giñan. Marizelaiko amona ederki busti genduan guk.

Ni orduantxe bildurto nintzan aiekin. Ogei ta iruna urte ingurua izango zituzten orduan aiek. Nik emeretzki neuzkan, da edadean di-ferentzi orixe genduan: lau bat urterena. Orain, bizi badira, irurogei ta zortziren bat urte dituzte.

Itziarren izan giñanean, eun da amarna kilotik ogeira tartea izango ziran aiek. Batek, andik laste etxean aserratu eta aldegin egin zuan; eta laster ezagundu zan zer etxetatik aldegin zuan. Be-realaxe jarri ziran biak zein zein ziran ezagutzeko moduan.

Bat morroi jarri zan. Ura lanean ere poliki jarduten etxean, da, morroi jarrita, berriz, lana ere egin egin bearako zan da berealaxe jarri zan gure moduan.

Bestea, berriz, gero ta geiago. Ura lanera ere, kopa-otarra bete botilla sagardorekin, artu bizkarrean da egun erdi bateko lanera, bazihoan ere.

Jaian, berriz, goizeko mezetara joango zan, da beste auzoko mutilzar bat eta biak jarriko ziran mai baten da gosaldu. Ta zortzi edo amar botilla *Cune* aundiak maiaren gañean an geldituko ziran, aiek aldegiten zutenean.

Ura eun da larogei kilo bazala aditu nuan nik, eta, nik azkeneko ikusi nuanean, artazuritzen ari zan etxeko sarreran. Ormigoiarekin egiña zan da antxe bota arto-pilla bat jiratik. Sillarik ere etzan ikus-ten. Onera Oiartzuna etorri ta gero zan.

Oraindik ez det panazko txaketa aundiagorik ikusi, orduan ikusi nuan baño. Gizona ere kilo asko izango zan, baño txaketa ura ere mordoska izango zan. Etzeukan otz-bildur aundirik gure Nikaxiok.

Olaberriko basotik aldegin da ibilli naiz. Gizon oien bien berri ema-teak bere inportantzia baduala pentsatu det, eta barkatuko didazute.

Esan bezela, Olaberrira joan giñan atzera. An pagadi bat zerratzeko gendukan, eta beste auzoko mutil bati esan genion. Guk bi anaiak eta auzoko mutil orrek, iruron artean berealaxe ebaki giñuzen, eta ederki kastillotu ere bai.

Pagoak urte betean eta aritzak iru bat urtean egon egin bear igartu-zai, dirua artuko bazan; baña pazientzia artu bear. Tabloiak gero ta geiago balio zuan ta ari eskerrak.

Olaberrin bertan jan eta bertan lo egin, etxeoak ez giñanik ere ez genduan pentsatzen, baña despeditu egin bear. Ondo izateko eta berriz ere ikusiko giñala, eta ikusteko pozak gañera. Andik etxera joan giñan.

GETARIA

Lenago urtez-urte jardun det eskribitzen, baña orrela ez dago erri danak pasatzerik eta orain erriz-erri asiko naiz. Asitzen dedan erria bukatu egingo det, eta orrela badakit zenbat lan egin dedan eta zenbat egiteko daukadan.

San Antonetan, ilbeltzaren amazzpian, Getarian izaten giñan bertsotan. Milla bederatzireun da berrogeian asi ta irurogei ta amairuan gelditu, ogei ta amalau urte egin ditut. Ez dakit bitarte ortan joan gabe pasa dedan urteren bat, baña ez naiz akordatzen.

Lenbiziko urtean, Asteasu Txikia esaten genion guk, arekin izan nintzan; Asteasuko Lamitegiko semea. Bertsolari ederra zan.

Orduan bi eguneko joaten giñan, da iru pasatzeko ere inporta gutxi guri, etxerako kezkarik ez genduan idukitzen da. Bi egun oiek, esan bezela, pasa giñuzen. Egunean bi saio egiten giñuzen aiuntamentuko balkoitik. Tabernan ere orduan errez asten giñan gu, eta mariñelak bertsozaleak dira, berriz, eta aiek etzuten esaten ixiltzekorik.

Jaten, berriz, Jose Loidiren tabernan izaten giñan. Etzan etxe txarra. Oraindik ez degu erririk izango, etxe batean or ainbeste urtean jan degunik. Ogei ta amalau urtean ortxe izan giñan paltatu gabe. Ez det esan nai orrekin beste tabernak txarrak dirala Getarin, eta ezin nezake esan gañera, ez ditut probatu ta. Oraindik beste tabernetan jatordu bat egiteko egongo naiz.

Ibilli, danetan egiten giñan: Jose Barrekoa esaten genion itziartar ori, Zabalanean, Ulazia pelotaria izana... Txakoliña edan da orrelakoak danetan, eta danakin ondo konpontzen giñan.

Jose Loidiren etxean gu joan zai egongo ziran, guri gosaria emateko, ta guk gosalduegiten genduan lenbiziko lana. Meza nagusia ere ordu ortantxe izaten zan, baña gu, igandea bazan beintzat, ara baño len entzunda joango giñan, da beñere ez giñan meza nagusira joan. Baña lenbiziko asiera beti meza nagusiarekin eman izan zitzaion, oitura dan bezelaxe.

Ura bukatzen zanean, aiuntamentua antxe etorriko zan amaiketako egitera, gu geunden tabernara. Ura an zegoan arte, gu trankil egongo giñan; bein aiuntamentua andik mogitzen zanean, gu ere aietxeekin batean joaten giñan plazara, eta lenbiziko saioa orduantxe egingo genduan.

Lamitegi ta biok izan giñan urte artan, bi eguneko giñan; apaldu ta edan-alak edan eta gero, kalmantea zala ta oiera joaterako ura edan bear izaten genduan, eta ederki berdinduta joango giñan oiera.

Baña ango etxeko andreari etzitzaion aztuko goizean kapea oiera eramatea; bera ez bazan joaten, neskameren bat bialduko zuan. Etxe artan olako detalle asko ikusi ditut nik.

Urrengo, Zepairekin ere egin nuan beste saio bat. Arekin ere gustora ibilli izan nintzan. Gizon alaia zan ura, eta umore onekoa. Arek beti aterako zuan zelebrequeria, eta, nai bazan da ez bazan, parra egin bear orduan.

Orrela, beste afizionaturen bat gañetik bertsoan asten bazan, orduan izaten zan ura ona. Nerekin ari baldin bazan, berealaxe esango zidan neri:

–Piska baten ixilik egon adi paborez, neretzako moduko bertsolaria dek au ta!

Ni ixilduko nintzan eta asiko zan adarra jotzen beste orri, eta jiran zegoan jendea gozatuko zan arekin.

Silbeti mutilzar bat genduan lagun ikaragarria, ura estankeroa zan, ba. Bera etzan izango, baña arrebaren bat edo orrela izan bear zuan estankoarekin. Arek tabakoa noiznai ematen zigun kuarteroi aundi bat-edo, eta arek eskatutakoan bertso-saioa ere egin-egin bear izaten zan.

Gero, berriz, Basarriekin. Orrekin geiena joan nintzan. Orreri beti esan izan zioten, bein ori trabajadoreetatik etxera erretiratu zanean, eta orrek abisatzen zidan neri.

Berrogei ta irugarren urtean edo orrela etorri zan batalloitik. Ogei ta amaseian joan etxetik eta berrogei ta iruan etorri, zazpi urte pasa zituan etxetik kanpoan. Errez esaten da; ez da emen idaztea eta an pasatzea berdin.

Basarrirekin joaten nintzala, emen bertso-saio bat biok egiña. Bertsotan asteko ordua iritxi ta ni palta. Danak estu samar omen zebiltzan, etorriko ez ote nintzan zalantzarekin. Noizbait iritxi nintzan eta Basarrik arpegira bota zidan:

*Bakarrik ez naiz ni atrebitu
bertso-lanari ekiten,
Uztapidetzaz, galdetu eta
iñork nun zan etzekiten;
Getariako jendea gogor
asi zaigu itzegiten,
bestela ezin ezer egin da
altabozez otsegiten.*

Uztapidek:

*Basarri ori etorria da
deitu eta derrepente,
orrenbestian agertutzia
ez al du egin dexente?
Lotsa gutxikin egongo zīñan
danen aurrian presente,
ordu bete ontan zai zeguen au
bertsotan asteko tente.*

Basarrik:

*Ai, Uztapide egun auetan
dago ederki kostia,
orregatikan arkitutzen da
naikua xamar bustia;
emen erriko gizonak ere
oso konprome ezta,
lanik ein gabe nai al zenduke
soldata irabaztia ?*

Uztapidek:

*Olakuari ere badakit
iñoiz ondo erantzuten,*

*nere euskaldun anai-arrebak,
jarri zaitetze entzuten:
Basarri ori len bakarrikan
nola ikusi dezuten,
au ere etzan emen egongo
gonbiratu izan bazuten.*

Auek Arruako Zugasti-aundiko Julian Buenetxeak artuak dira; ez magnetofonoz, buruz. Ez dakit orrela izango ziran, baña urrean ibilliko zan. Ura aparta da orretan. Iñorekin baña pioago nintzake arekin. Bertsoa ez da erraza, kantari ari dala, osorik artzea; baña diferentzi aundirik gabe artuko zituan arek. Neri eman dizkidaten bezela jartzen ditut nik.

Beste bertso bat, Basarrik bein batez kantatu ta Julian orrek artua:

*Guk iru egun pasa ditugu,
irurak erarikuak;
entzun zazute, nere lagunak
kanpo ta Getarikuak:
Emen zaudeten zar eta gazte,
bekuak eta goikuak,
biotz-biotzez lendabiziko
arratsalde on Jainkuak.*

Beste au, berriz, Zubeltzu bertsolariak artu zuan gogoan, nik milla bederatzireun irurogei ta amargarrenean kantatua:

*Ogei ta amaika urte dirade
lenengo izan nintzala,
ta aurten ere etorri gera
lengo urtetan bezela;
gure Jainkuak aurrera ere
ala nai izan dezala,
ta onezkero esan liteke
getariarra naizela.*

Inazio Sastre esaten genion guk. Oso laguna genduan. Kontzejal egon zan bolara batean. Beti jai-arratsalde bat pasatzera joateko esaten zidan, nere lagun batzuek artuta.

Iritxi zan, ba, eguna, eta joan gera alako baten. Jai-arratsalde bat zan, da eguardian bazkaldu etxean da beste iru lagun nereak eta ni joan gera Getari orretara.

An billatu ditugu gure Inazio Sastre ori ta bere lagunak. Inazio Sastre aitarengandik zetorkiola uste det; aita sastrea edo olakoren bat. Bera mariñela zan, ta barkoa ere berena zuten gañera.

An izketan jarri gera ta ia itxasora joan nai al genduan galdetu ziguten, eta nere lagunak baietz; nai bagenduan eramango giñuzela, ba. Kape bana artu degu eta preparatu gera, ta bagoaz muelle aldera.

Inaziok an zeukan beren barkoa, eta gu lau arruatarrak eta beste iru getariarrak: Inazio bera; bere kuñadua Jose Loidi, guk San Antonetan jaten genduan tabernako nagusia; eta beste gazte bat, aien laguna. Eta an joan gera danak itxasora.

Gu itxasoan asko ibilli gabeak. Ni bein-edo regata batzuetan Donostian zerbait ibillita nengoan, ta besteak ere alako moduan egongo ziran. Mariatuko ote giñan-edo beti izaten da, ba, alako zalantza bat. Joan giñan beintzat itxasoan kanpora.

Barkoa mutil gazte arek eramaten zuan, eta Inaziok guri gauzak esplikatu: arraia nola arrapatzen zuten-da. Bodegara ere jetxi giñan, da an genbiltzan.

Barkoaren gañera erten degun batean, or ikusi du Inaziok urrutiko aldean zerbait arrai aundia, eta, arrimatzen ari giñan bezela, ezagutu zuan: kolaioa zala, edo arrai beltza esaten diote berak, eta arrapatu egin bear genduala.

Arrimatu du barkoa gazte orrek, Inaziok artu du arpoia eta *sastal!*, or sartzen dio bizkarraren erditikan triparaño. Batetik bestera pasatu zion arpoia.

Arpoi orrek egurrezko esku-lekua izaten du, eta zezenari sartzan zaion banderillak egiten duan operazioa bera egiten du: sartu

ta gero ateratzeko zalla gelditzen da ura. Gantxo bat edukitzen du erten ez dedin, eta egurrezko esku-leku ori eskuan gelditzen da.

Arrai ori barkoaren igesi nola joaten dan, arpoia sartuko ba-zaio, barkoak ere korritu egin bear izaten du; eta, arpoia sartzen zaionean, soka bat eramaten du arpoiak eta ari utzi egin bear izaten zaio, soka luzea izaten da-ta, barkoak daraman abiada ura gelditu artean.

Barkoa gelditu zanean, ez dakit barkoa bera atzeratu genduan edo sokatik tirata arraia ekarri genduan. Jasotzen gaizki ibilli giñala, bai, badakit. Barkoaren gañera jasotzeko eldu egin bear zitzaion ari. Gero eun da larogei kilo pisatu zituan; alegia, etzan ura kiloko amorraia.

Geren ori artu ta Getarira etorri giñan, eta ederki meriendatu genduan. Alkarri piska bat adarra jo genion, kantu-saio bat ere egin genduan eta etxera joan giñan.

Inazio gizarajoak etzuan suerte aundirik eduki. Gaixotu zan, da nik aditzen nuan beti ere gaixo zegoala eta zerbait txarra ote zuan ere bai.

Egun batean, Donostian Fermin Calbeton kalean andrea eta biok goazela, antxe Bar Urolan egon ura; ikusi egin giñuzen pasatzen eta deitu egin zigun. Jiratu nintzan eta gure Inazio bere alabarakin. Ala, saludatu giñuzen, eta zer artuko genduen da zerbeza piska bat edan bear. Atera zuan da ia zenbat balio zuan galdetu nion an serbitzen zegoanari, eta Inaziok esan zidan atzera:

–Ez, Manuel, ez! Nik pagatuko ditut auek, eta, geiago bear badezu ere, edan! Nik oraintxe sobrean ditut diruak! Amaika bider bildurrak ibilli gera ez ote geran osatuko, baña oraintxe danak sobratu!

Berak garbi-garbi esan zigun zer gaitz zeukan. Ez dakit zer urte-garai zan, baña piska bat luzatu zuala bai. Artean ere urrengo San Antonetan zegoan oso gaizki.

Ara bertso tara joan da abisua utzia zeukan ura ikusi gabe ez etortzeko. Eguardiko saioa egin Lasartek eta biok, eta Jose Loidi

bere kuñadua eta biok joan giñan bisitatzera. Oso kastatua billatu nuan, eta andik bi edo iru egunera il zan.

Arek etzuan, gu Getarira joaten giñanetik etxera aldegin arte, gure ondotik aldegingo. Alakoxe bertso-zalea zan ura.

Atzeneko urtean ere, ni bisitarekin antxe nengoala, Lasarteren bertsoak eta nereak antxe eraman zizkan mutil gazte batek, eguardian guk bota giñuzenak, magnetofonean artuta. Eta utzitzeko an esan zion, eta gero adituko zituala.

Onetan bukatzen da Inazio Sastreren istoria, ta zeruan gerta dedilla.

Basarriekin urte askotan joan nintzan Getarira, eta utzi egin zion ark ere, denborarik etzeukala ta. Ni gero Lasarterekin asi nintzan. Lasarterekin ere urte batzuek egin ditut.

Arekin ere goizeko saioa eginda aiuntamentuko balkoitik, gero bazkaltzeko zai egoten ziran beti mariñelak. Eta bertso-saio bat an ez bazan egiten, etzan Getarian pestik. Bakoitzak amar bana bertso botata, orduantxe jendea kontentu.

Arratsaldean plazara joatea aztutzen bazitzaizun, Manuel Pieres aguazilla an izango zan. Akorda-aziko zizun arek. Kiñu txiki bat egitea naikoa izaten zan. Sillatik jaiki ta berealaxe jarriko giñan plazara bidean.

Gizona serioa zan ura. Jenerala ejerzitoan bezela zan ura. Etzioten ari parre asko egingo mutil koskorak. Serio dabillen gizonak, beti du errespetoa bere tokian. Ura ala zan, berriz.

Elkanok munduari buelta eman ziola lareun urte zirala edo orrelakoren bat zelebratu bear zanean ere, arek egiten omen zuan Elkannoren papela. Parre asko egin gabe egingo zuan arek ori ere. Erropa zarrak puxkatutakoakin da orrela ibilli bear izaten omen da, Elkano bera ere orrela etorri omen zan da. Orrelako lanak egiteko asko balio zuan arek.

Getarian pesta geiago ere egin izan dira. Errekartetxo eta Garatxabal ere izan ziran urte baten arri jasotzen. Errekartetxo, Amezketako arriaren formako arria zala edo arekin zan; orduan zuan, ba,

bolara ori orrek. Nik ez nion Amezketako arriaren itxura aundirik artu ari baña. Garatxabal, berriz, amar arruako kubikoarekin. Arek ere jasoaldi batzuek eman zizkan, era alaxe bukatu zan aien pesta.

Beste urte baten, berriz, Agerre arri jasotzen eta Luxia aizkoran. Agerrek ez naiz gogoratzen zer arri ibilli zituan. Luxiak, bai, zer egur zituan oraindikan gogoan daukat. Lau kana erdiko zituan, eta zortzi minutuan ebaki zituan lau kana erdikoak. Uste det ederki dala; lan ederra. Denbora baten, lau kana erdiko ebaten, amabi minutu bear izaten ziran. Iru minutuan kana erdiko bakoitza esan oi zan, eta lau ebaten amabi minutu. Luxiak sasoi ederra zeukan orduan.

Arrantzaleak goizean bisigutara joan oi ziran lenago, San Anton goizean, barko danak. Urte baten, akordatzen naiz, ikaragarritzko pillak ekarri zituzten. Sekula arrapatu zuten geiena arrapatu omen zuten egun artan. Getariko kalean etzan bisigua besterik ikusten. Pestara etorri ziran baserritarrak ere, batek lau ta besteak sei ta danak bisiguz beteak edo kargatuak joan ziran beren etxeetara. Mozkortuta joanda baño begiratu ohea egingo zion andreak gizonari, bisiguz kargatuta joanda. Ura zan edertasuna! Urte artan Getariko parrillak izango zuten estimazioa.

Nik bisigurik batere gabe ez det ezagutu Getari San Antonetan. Bertsolarientzat ainbat bada ere juntatuko zuan Jose Loidik. Urterik ez degu uts egin, bisigurik jan gabe.

Orain, urte auetan, ez dira bisigutara joan ere egiten, getariarrak beintzat. Antxoak geiago ematen duala, eta zer esango diezu? Jendea dirua eldu dan lekura jokatuta ere, naiko lanak izaten dira. Bisigua arrai ederra da; baña, dirurik ez badu ematen, ez dago kontuarekin ezer.

Bestela jendea ona da Getarian, jende jatorra. Bulla puska bat aterako dute, baña ez dute alkar joko. Aiek baño bulla gutxiagorekin makiña batek odola aterako du. Alkarri aundiak esaten dizkiote, baña ondo konpontzen dira.

Egunero beren ogi-tartekoa edo kazuela koskorren bat artu ta antxen etorriko dira tabernara aiek, denbora pasatzera, itxasotik

libre badira. Itxasora joaten ez diranak ere izaten dira: batzuek zarrak dirala, eta beste batzuek, berriz, sare konpontzen ari diranak-edo. Aiek ere, beren tarea egindakoan, antxen etorriko dira tabernara.

Joseren Barreko aiton-amonak ere urrezko eztaiak egin zituzten Erreteriko Panierren. Lasarte ta ni biok an izan giñan bazkaltzen. Pameli dana gonbiratu zuten eta kuadrilla ederra juntatu ziran. Oiek itziartarrak dira; Jose bera beintzat Itziarko Intxusburukoa, da andrea ez dakit.

Andreak dantzan gogor egiten zuan oraindik. Urte pare bat izango dira ori zala, baña edozein moduz ere urte asko eduki bear zituan urrezko eztaiak egiteko. Berrogei ta amar beintzat ezkondu zirala ere, ta, ogeirekin ezkondu zala ere, irurogei ta amar beintzat; eta gizonak badakit larogei oso urrean dituana.

Andreak, gizonak ere dantzan egitea nai zuan, eta gizonak ezetz esan zion. Gaztetan andreak baño obeto egiten zuala, baña orduan etzijoala aстера esan zion. Ankak-eta piska bat nagituta zegoan, milagro ez da-ta bein larogei urtetara ezkeru. Baña ondo ibiltzen zan ura ere edade ortarako.

Azkeneko San Anton auetan ere bisitatu giñuzen ta ondo ziran, eta urte askotan alaxe izan ditezela biak.

Aurten ere San Antonetan izan giñan. Manuel Lasarte ta Arozamena ziran deituak bertotara. Neri, berriz, plaka bat zegoala nerezat, an nola urte askoan serbitu nuan San Antonetan; ta, nai banuan, neroni joan, da bestela semea bialdu, plaka jasotzera.

Makiña bat pentsamentu egin nuan, baña neroni joatea erabaki nuan. Getariko erriari eskerrak ematea ere etzegoala oso gaizki pentsatu nuan, orrenbeste urtean deitu ta gero. Bertotarako gauza ez nintzanean ere akordatu egin ziran beintzat. Eskerrak emateko bertsoak preparatu nituan, buruz ikasi ta an joan nintzan.

Beti bezela, gosaldu genduan Jose Loidirenean eta joan giñan aiuntamentura. Lasartek eta Arozamenak egin zuten beren saioa, eta neri ere erriko kontzejal batek eskeñi zidan bere plaka. Asi nin-

tzan, ba, ni ere ikasitako bertso oiek botatzen, baña ezin nezakean bota. Antxe egin nuan poto.

Beñere baño txalo-ots aundiagoarekin erantzun zidaten, eta negar egin zutenak ere bai omen ziran. Ni eziñean ikusita pena artu izango zuten baten batzuek. Eskerrak eman nizkioten itzez, bertso-tan eman bearrean.

Artan bukatu ziran nere Getariko bertsoak. Erri baten kantatze-ko, zerbait kantatu ere egiña izango detela uste det. Ez nintzan ba-tere lotsatu. Getarian bazekiten nere berri, eta zer egingo zan, ba? Ezin danean, ez dago beste erremediorik.

Lasartek eta Arozamenak ezin da obeto kunplitu zuten erriarekin. Bazkalondoan ere egin zuten beren saioa, eta arrantzaleakin kunplitu zuten, eta bazkaldu zuten etxeoakin ere bai. Arratsaldean ere beste saioa egin zuten kontzejuko balkoitik eta erria agurtu zuten.

An beste piska bat ibilli giñan, eta Arozamena kotxearekin zan, da lenbizi Lasarte entregatu zuan eta gero ni nere etxera, ta ortantxe bukatu genduan San Anton.

MARTUTENE

Donostiko Martutenen, Ganaderi esaten zaion taberna ortan edo Odriozola-enean, egin oi genduan bazkaria denbora baten San Sebastian egunean.

Ori, bazkari ori, iru lagunek asi izan bear zuten aurrena egiten: Martuteneko goarda bera bat eta beste bi lagun arenak. Boni goardak esan oi zuan zein lagun zituan ere. Ni ez naiz orain gogoratzen, baña berdin da. Auskalo zenbat urte izango ziran; ogei ta amar urte bai. Eta orrela, piskabanaka-piskabanaka, ugaltzen joan zan jendea. Gu an izaten giñanean, irurogeitaka izaten giñan.

Guk ori, pameli ori, ara bazkaltzera joaten asi baño len ezagutzen genduan. Manuel zana ere ezagutu genduan, da Erramon, aren semea, berriz, lagun aundia degu, ta onelaxe.

Martuteneko pestak antxe, ango atarian, egiten ziran, da an bertsotan askotan izana nintzan ordurako, batean Zepairekin da bestean Ernaniko Pablo zapateroarekin. Gu an bertako egiñak giñan.

Ez dakit nik egun baten edo bitan egiten zituzten, baña Ama Birjiña Mertzedes egunarekin zerbait pesta egiten zan Martutenen; da bein batez onela kantatu omen nuan:

*Bertsoak kantatu nai giñuzke
ta ez dira erteten berez;
zerbaiten ere laguntza biar,
gu geren gixa ezer ez;
biotz-biotzez eskatzen dizut,
Ama Birjiña Mertzedes,
konbeni bada zure laguntza
eman zaiguzu mesedez.*

Bertso ori nik aztuta neukan, baña Aieteko Sebastian Salaberriari buruan geratu zitzaion.

Gero, bazkari orretara ere asi giñan, ba, joaten, da gustora ango bazkariarekin. Bein baño geiagotan Basarrik esan izan zidan, urte guzian egiten genduan bazkaririk onena edo gustokoena, antxe egiten genduala, ta ni ere arekin nengoan.

Txerria etxean iltzen zuten egun orretarako, ta an aña potaje-klase iñon ez det ikusi nik bazkari baten: babarrun gorriak urdai zuriarekin, ta babarrun zuriak lukainkarekin, ta azak odolkiakin, eta garbantzua aragiarekin, koliflorak beste zerbaitekin, ta danak ez ditut esan ere egingo.

Gero angulak eta ollaskoa etziran faltatzen. Angulak, danak jaten giñuzen, baña ollaskoa jaten zutenak gutxi izaten ziran. Batzuek bai, danak jaten zituzten. Kolore ederrak aterako zitzaizkio ten. Da gero kapea artu.

Basarrik eta nik bertso-saio bat egingo genduan da bapo. Bazkari arekin geiago ere asi izan ziran bertsoan.

Altzan bazan amerikano motz bat, eta ura ia urtero jarduten zan. Apizio gogorra zuan. Etzan alañoeko bertsolaria, baña bai denbora pasatzeko ainbestekoa.

Segundo Errekaldekoa ere an izaten zan, da ura bertsolari ohea zan; gizon galanta ta boza ederrarekin. Arek ere iñoiz egin oi zuan saioa, patxara ederrean ala ere.

Donostiako beterinarioa ere an izaten zan, don Benantzio zana, eta gero Markuleta ere bai; ori ere beterinarioa edo albaitea zan.

Almandoz jauna ere bai; au medikua edo sendagillea. Gizarajoak etzuan suerte aundirik izan atzenean. Gaixoren bat bisitatzera joan da gau batean, eta erre kara erori ta antxe gelditu izan bear zuan illa. Bere automobil ta guzi errekan sartu ta akabo; iñor akordatu zanerako, il.

Umore ederreko gizona ala ere. Segundo Errekaldekoa arek artzen zuan gaizki; illea artzen asiko zitzaion eta an izango ziran komeriak, etzan asko estutuko baña. Orain biak illak dira aiek ere.

Martin esnezalea ere an izaten zan. Arek bai apetitu ederra, bai jateko eta bai bertsoak aditzeko ere, umore ederrarekin. Arek gozatzen

zuan egun artan! Gero suertea eduki zuan orrek ere: itsutu egin zan da piska bat tristetu zan, baña itsutu ta gero ere an joaten zan ura.

Bibiano Elizalde ere ango klientea zan. Ura ere patxara ederean joango zan. Danak banan-banako jendea izaten ziran an. Bibiano, bertsolariak ziran tokian, gozaten egoten zan. Ura ere joan zaigu mundu onetatik eta zeruan gerta dedilla.

Boni goarda ere an izaten zan, bazkari ori asi zanetik eta egiteari utzi zitzaion arte. Ori Martuteneko goarda zan.

Loiolakoa ere antxe izaten zan, Simon goarda. Gizon galanta ala ere. Ura ere illa da.

Ez da siñale ederra ildakoagatik itzegiten jardutea: norbera ere zartu dan señaleara da ori.

Etxeko nagusia ere, Manuel zana, maian izaten zan. Periko, Manuelen sua ere bai. Semea ere bai, Erramon.

Perikoren semea ere bai, Manolo. Izena aitonak bezela zeukan; aitonak ere Manuel zuan. Antxe bazkaltzen zuan arek ere. Eta etxe-ko andreak, Roxarik, berriz, maia dana serbituko zuan umore ederrarekin. Ori ere aitona Manuelen alaba da, bizi baldin bada. Ez naiz aspaldian joan etxe orretara; ez dakit arrezkero batenbat illa bada ere pamelian. Alakorik bada, barka dezatela.

Nik beste asko ere baditut gogoan, an bazkaltzen izaten ziranak; baña, danen izenak esaten asiko banintz, toki asko bear nuke eta bukatu egin bearko det.

Erramon ori denbora baten gizon pamatua zan, motoa-rekin idien kontra jokutzen zuanean. Or, Astigarragan eta, badira proba-arri ederrak, baña apenas asko estimatzen zituan aiek ere. Ori gizon artista da orrelakoetan.

Gu ere eraman giñuzen batean pakete ederrarekin, Donostian ari giñala, Zepai ta biok, Aingelun izanda giñan barrikotean, ta artu dezentea guk ere.

Dozenaren bat lagun giñan; gu sei lagun, zerbezeritik joan giñanak. Aitona Manuelek gonbidatu giñuzen gu, Zepai ta ni: biok

joateko, beste lau lagun, nai giñuzenak, artuta. Ta joan giñan, ba, beste lau, gurekin lanean zebiltzanak, joango zirala ta.

Esan bezela; Aingelun genduan barrikotea, eta aitona Manuelek kostilla ederra eraman zuan, ta erre ere bai ederki. Bai guk jan ere, eta edan ere bai bapo. An bertakoak ere baziran beste dozena erdirren bat. Aitona Manuelen semea an zan beintzat, eta Aingeluko nagusia ere bai.

Gu lenbizi asi giñan bertsoan. Beste asko ere bai, baña gutxi gora-bera onelatsu kantatu giñuzen lau bertso:

Zepaik:

*Uztapide, badezu
bertsotako maña,
nai bezela artuaz
lagunari gaña;
zeure ustez bazera
zu ere ni aña,
ez nazu menderatzen
uste dezu baña.*

Uztapidek:

*Bertsotako kontuan
Zepai onen gala,
nik ere erantzungo'iot
nola edo ala;
au ere bere ustetan
ez dago makala,
azkar esan du beintzat
ni ainbat badala.*

Zepaik:

*Aspaldian badaukak
erronka ugari,
zer egin bazekiat
orrelakuari;*

*alderdi onik etzaik
iñondik agiri,
ik eziñ ezer egin
Zepai txikiari.*

Uztapidek:

*Aspaldian ari aiz
bertso eta kanta,
eure ustetan badek
batek ainbat planta;
gizon txiki batentzat
ujua galanta,
ik ere nik bezela
bearrena palta.*

Ta gero geiago ere asi ziran bertsotan. Aingeluko nagusiak berak ere boza eder askoarekin bertso zarrak ederki kantatzen zituan.

Arratsalde zoragarria pasa genduan. Aitona Manuel gozatu zan gurekin orduan. Bera ere bertsolaria zan, Bertsoak jarriak ere izan bear zituan arek. Amerikan ere izan zan ura. Aitona galanta eta umore ederrekoa ala ere.

Gero, Aingelun aspertu giñanean, atzera Ganaderira etorri giñan. Martutene ondoko basarri bat zan Aingelu; Ganaderitik bertan zegoan, da sagardotegia izaten zan an.

Esan bezela, beste lau lagun ere baziran an gurekin joanak, eta aiek, ederki moldatu ziranean, etxe aldera jo zuten oñez. Aiek Donostin barrena irrintzi egiten omen zuten.

Gu, berriz, Ganaderin kapeak artu ta berriz ere beste saio bat egin genduan bertsotan, ta puroak piztu ta bertako semea an zegoan, Erramon. Ordurako ere automobilla bazuan arek, eta artu ta etxera entregatu giñuzen, eta ari eskerrak...

IDIAZABAL

Otsaillaren lauean Idiazabalera joaten giñan bertsoara. Aurten ez naiz joan, baña beste gañerakoan ia urtero joan gera, San Blas txiki egunean.

Jakiña, neguan izaten da, eta, lenbizi joan giñanean, elurra zegoan galanta.

Zepai ta ni biok giñan. Ez giñan bereala iritxi Idiazabalera, trenak sekulako atrasoarekin etorri ziran-da, elurra zala merio. Ta orduan etzan orain ainbat kotxe ere, ta egon egin bear trena etorri zai. Noizbaiten ere etorri zan Zumarragara tren ori, ta joan giñan Beasainera. Andik zer egingo ote genduan, eta taxisa artu eta bereala joan giñan Idiazabalera,

Egualdia bezelaxe, jende otza zegoan, eta etzegoan artean ere prisarik.

Ziaran-zar joan zan bestea gurekin, arri-jasotzallea, an esne piskaren bat billatuko ote zuan-edo. Eibarren bizi zan ordurako ere, ezkondata. Eibarrerako esnea nai zuala uste det.

Pedro Rubio an bizi zan ordurako. Gaztetako laguna genduan ura, Iraetako Tellerian azia zan, ba, ta asko ezagutzen genduan. Eizean-da asko ibilliak giñan ordurako alkarrekin.

Arek taberna zeukan, da aren etxean sartu giñan. Bereala eskeñi zigun amaiketakoa, ta guk artu egin genion.

Beti bezela, eize-kontua aitatu zuan. Denbora bazijoan eta alako batean aguazilla etorri zan: asi egingo ote giñan, ba, bertsoan, da nai zutenean esan genien.

Elurra nola zegoan, Rubioren balkoitik egin genduala uste det. Gere saioa egin genduan, da berealaxe libratu giñan goiz-parteko lanak eginda.

Piska bat ibilli giñan, da artean lenbiziko aldiz orduan allegatu giñan gu Idiazabalen. Baña etzan ikusi gaiztoa artean ere erri ori.

Orain etxe berri asko egin da, baña artean etzan orrelakorik. Berea-la eman genion buelta.

Bermuten batzuek edango giñuzen, eta aiuntamentuko gizonak Rubioren etxean bazkaltzeko esan ziguten, eta aiek egingo zituztela kontuak.

Ala, Pedroren ostatura joan giñan bazkaltzera. Aspaldian ikusi ez alkar da kontu asko gendukan pillatuta, eta deskantsatu bat artu genduan. Gerra-denboran ere beti eskribitzen genduan biok.

Ala, bazkaldu genduan alkarrekin ederki. Arratsaldean ere beste saioa egin genduan, da pasa zan eguna. Gabean bertan gelditzeko esaten zigun Pedro Rubiok; arek etzuala bertsorik aditu egunez eta gabean aditu nai zituzkeala.

Gu an gelditzen errezago zan orduan, urteko gariak itaiarekin ebaten baño. Itxura pizarren bat egingo genduan bearbada, baña gustora gelditu.

Ala, gelditu giñan beintzat eta bertsoa naikoa kantatu ere bai, eta gero oiera joan bearke genduala. Nagusia ere etxe artan bertso-zalea zan, baña naikoa aditua izango zuan ark ere beste urtebete baterako.

Preparatu gera beintzat oiera joateko, ta etxeko andreak, oia bakarra zeukala, baña zabala zala ta moldatuko giñala biok an lo egiteko. Baietz guk, elurra zegoala eta otz gutxiago pasako genduala oi batean biok.

Baña bestea ere an zegoan, goizean gurekin joan zan laguna, Ziaran-zar. Arentzako ez al zegoan oirik eta ezetz; lenago esan balu, nunbaiten billatuko zutela, baña orduan garai txarra zala iñon atear jotzeko. Oia zabala bazan irurok moldatuko giñala.

Joan gera, ta an, bi ez ezik, iru ere errez kabitzen ziran. Sartu giñan oi artan, da ez genduan atariko elurrik asko sentitu. Bapo egin genduan lo.

Biaramon-goizean ezin, ba, goiz jaiki. Berandu etzan giñan, da bapo deskantsatu ta jaiki giñan. Gu berriz ere gosaltzeko pronto

geunden; gosaldu eta agurtu giñuzen Pedro eta bere pamelia, eta antxe bukatu ziran urte artako San Blasak.

Berriz ere Zepairekin segitu nion Idiazabal ortara joaten. Orduan batetik bertsolari asko etzan, eta bestetik, berriz, alkarrekin oituta geunden eta biok ibiltzen giñan.

Gero, berriz, esposatu egin zan bertara Zepai, eta andik aurrera etzuan gogo aundirik edukitzen berak an kantatzeko. Norbera bizi dan lekua txarrena izaten da bertsotarako. Au edo ori esan bear ez duanik ez da izaten iñor, da ez da gustatzen ori.

Beste batzuekin asi nintzan gero joaten: Basarri ta Txapelekin ere bai; Mitxelena, Lazkao-Txiki, Lasarte ere bai. Oiekin danakin izanda nago ni Idiazabalen.

Zepairen *despedida de soltero* ere zelebratu genduan. An izan giñan igande baten Ursuaranen. Angoxe alaba da Zepairen alarguna. Neskatxa gustatu zitzaigun. Bizimodurako modukoa iduritu zitzaigun. Ala gertatu ere egin zan. Guk ere ala desiatzen genion Zepairi; bera ere mutil ona zan da merezi zuan alakoxe bat.

Berastegiko Pakito Txikiarekin izan giñan *despedida de soltero* orretan. Gaba dana etzan gabe pasa genduan, eta komeri polita ikusi genduan Berastegiko Pakitorekin.

Bide kaskar samarra zegoan etxetik gora kamiora, orduan etzan, ba, kamiorik bertaraño. Etxegaratera dijoan kamio orretara erten bear. Gaur kamio bertara dago, baña orduan etzan.

Oñetakoak ez zikintzeagatik, garaman baten gora gentozen. Soñua joaz zetorren Pakito Txikia, ta or eroritzen da, ta soñuak azpian artzen du bera ta ez dala aterako soñuaren azpitik. An ziran komeriak! Azkenerako guk jaso bear ura; bestela etzan egundaño aterako soñuaren azpitik.

Soñu jotzen bazuan abildadea arek, berak gogoia artzen zuean.

Ursuaran ori Segurako partean egon bear du, Idiazabaldik urrerago dago baña. Antxe, Idiazabaldik gora, Etxegarate aldera, ka-

mioaz eskubitara, antxe dago ballara txiki bat, eta antxe taberna edukitzen zuten Zepairen alargunak eta bere pameliak.

An piñudi bat bota zuten Zepaik eta bere lagunak. Orduan egin-dako amistadeak izango zituan andregaiarekin Zepaik, eta bereala ezkondu ere egin ziran.

Bein ura ezkondu zanetik aurrera, an izaten zan gure ostatua, Zepairen tabernan. Etxe artan ondo jan ere egiten zan. Angularik etzan paltako bazkaltzerakoan, eta beste gauzak ere era artan.

Bertso-zale batzuek gonbiratuko zituan egun ortarako, badira, ba, Goierrin ere amorratuak; eta bazkalondoan, bertso-saio bat egin gabe, etzan libratzen iñor.

Baña bera ere kantatu gabe etzan geldituko orduan, naiz-ta errian kantatu ez. Bazkaltzeko denboran iru bertsolari izaten giñan: bi, erriko plazan kantatzen zutenak; eta, gu asten giñanean, berea-laxe asiko zan bera ere.

Erriko alkatea ere beti gonbiratzen zuan egun orretan. Alkateak ganbiatu ere egiten dira, baña danakin ondo etortzen zan. Nik nero-nek ere bost alkate ezagutu ditut Idiazabalen.

Lenbizi ezagutu nuana, Etxaide zan. Gero, Idiazabal pelotaria. Gero, Pantaleon izena zeukan bat. Gero, izena ez naiz gogoratzen, ia geiena tratatua bera izango zan baña; gizonezko gazte bat, zabal samar bat, luzea ere ez. Orain, berriz, Granja San Blaseko nagusia. Bost alkaterekin serbitu degula esan genezake. Oraingo au, len luzaro aguazil egona da. Olloak dauzka millaka; olloak euki bear ditu.

Idiazabalen, plazaren erdian, kiosko bat dago, eta anditxikan kantatu izan degu, orain aspaldi onetan beintzat. Neguan dira ango pestak, eta batzuetan bero-usai aundirik gabe jardun izan gera.

Beste gañerako pestak ere antxe egin izan dira. Sokatira ere ikusi izan degu polita, ezkonduak ezkongaien kontra, errikoak danak. Baña ez bereala alkarri amor ematen. Alde batera tiratu arren, etzuten etsitzen. Tokiz ganbiatutzen dira gero, ta urrengo besteak eramán igual. Irugarrenean berriz jarri, ta, ondo luzatu ta eskuak

ederki minberatu ta gero, baten batek obedituko zuan, baña ez ondo probatu gabe,

Ez da sari aundirik izango, orrela erriko jendea danean, baña iñork ez du nai izaten parragarri gelditu.

Aizkolariak ere ikusi ditugu iñoiz, batek biri eta al dan bezela moldatuta. Jeneralean errikoak izaten ziran, baña piñenak aietxek izaten dira. Askotan ez du iñork gelditu nai izaten atzera, eta egiñalak egin beste erremediorik ez du edukitzen, atzera gelditu nai ez duanak.

Musika, berriz, beti orkestina ona izango da an, eta txistulariak txanda egiteko. Dantzan egin nai duana, ez da soñu paltan geldituko. Txistulariak bertan errian dira an onak. Iru anaia edo ez dakit zer ziran ere; ala uste det.

Azkeneko urte auetan Lasarte ta biok izaten giñan, eta arratsaldeko saioa egin zai egoten ziran, soziedadera eramateko ta an erriko frutua eskeñitzeko: gazta. Idiazabalko gaztak beti du pama, eta pama ez da nolanai artzen dana izaten, da an ere gazta ona izaten da; ez du pama bakarrik.

An danak jango genduan gazta, eta soziedadean ziran ardorik onenak ere aterako zituzten. Andik ere edango genduan, eta berriz ere beste bertso-saio bat egin gabe ez giñan geldituko. Alkatea ere an etorriko zan gurekin. Danak adituko zituzten gure bertsoak; kontuak egingo giñuzen, eta an, soziedadean zeudenak, danak agurtuko giñuzen eta urrengo urtera arte despedituko giñan.

EREÑOZU

Garagarrillaren amairuan Ereñozura joango giñan. Ara ere urte askoan joan nintzan.

Lenbizi joan giñanean, lau bertsolari izan giñan: Saiburu edo Lujanbio; Azpeitiko Mandiolatzakoa; Ernaniko kurtiderian egiten zuan lana, orain ganbiatu ez bada beintzat; uraxe bestea, eta Zepai ta ni. Mandiolatza au etzan asko ibillia bertsotan, baña orduan an tokatu zan. Edadean nerekin bat samarrekoa da ura.

Beti bezela, bi saio egin giñuzen: bat goizean eta bestea arratsaldean.

Bien bitartean joan giñan bazkaltzera, eta neskatxa bat ikusi genduan, bertsotan ederki egiten zuana, guk bazkaldu genduan tokian. Ez dakit zarrak edo berriak zer kantatuko zituan, baña boza ederrarekin kantatzen zituan. Ereñozun jende asko izan oi da kanpokoia, eta ez dakit egun orretarako etorritakoren bat edo zer izango zan ura. Geiago ez det nik ura ikusi.

An ere meza izan oi da lenbizi. Eleiza ez da aundia ere, ta bete eta kanpora izan oi da jendea. Mezak, geroko ere, asko bilduko dira an. San Antoniorentzat debozio aundia du euskaldun jendeak. Meza kantatzera Ernanitik joan oi dira.

Ernaniko Migel Toledo majiña bat bider joango zan onezkero, berak esan izan duanez. Migel Toledo ori gerra aurreko alkatea zan, da orrek beti gurekin bazkalduko zuan. San Antonio egunean aspaldian etzuan urterik galduko Ereñozura joan gabe.

Gero Basarriekin asi nintzan joaten. Orrekin ere urte batzuek egin nituan. An ere, goizeko saioa egin ezkeru, lanik txarrenak egiten ziran.

Soziedade bat zegoan; ara bildu oi giñan, plazako saioa egiten genduanean, eta an izaten ziran kanpotik etorritakoren batzuek. An, tragoska bat egiñaz, bertso-saioren bat egingo genduan, da iñon baño atentzio ohea edukiko zuten. Urumea errekan bada afizioa, eta

entenitzen dute aiek bertsoa zer dan. Baten bat ixilik ezin egon bazan, berealaxe esango zion an baten batek:

–Ixilik egon edo bestela alde kanpora emendik!

Txirrita zana ere orkoa zan, ba, Urumea errekaokoa, eta beste asko izan dira or bertsolariak. Txirrita zana, Ereñozutik aurrera Goizueta aldera piska bat joanda, antxe dago kamioaren ondoan, ezkerretik, ura jaio zan etxea. Estalirik ez du; dana untzak artutako pareta batzuek ikusten dira.

Txirrita zanaren bustoa antxe jarri zuten orain dala urte batzuek; amar edo amabi edo geiago igual izango dira. Urteak aguro joaten dira. Busto ura jarri zutenean, ni ere antxe nintzan, baña orain ez daukat gogoan zenbat denbora izan litekean.

Bola-premioak ere beti izaten dira an. Goizetik asita egun guzian jardungo dute an boletan. Manuel Matxainek eta oiek ez dute paltatuko egun orretan.

Tokan ere izaten da sariketa, ta artan ere jendea ez da gelditzen. Apizio gogorra du orko jendeak. Toka beintzat sagardotegietako oitura da, ta Donosti-jira ontakoa; emen geiena egiten da tokan.

Basarrik eta nik biok arratsaldean egingo genduan beste saioen bat, eta goizean baño errezagot; kezka gutxiagorekin beti ere. Jendea agurtuko genduan plazan, urrengo urte arte esanda eta berriz ere ez aztutzeko gurekin, eta jetxiko giñan, soñu-jotzalleari txanda eskeñiaz.

Soñu jotzen, Tarragona izan oi zan beti. Arek zerbait esango zuan, beti ari botatzen geniolako; baña guk ere baten bati bota egin bear, eta arekin bagenduan ainbeste konpianza. Ura etzala aserretuko bagenekin.

Orduan jetxiko giñan tabladotik bera, ta berriz ere soziedadera sartuko giñan. An beste piska bat edan, zerbezaren bat-edo, eta an zegoan jendea despedituko genduan eta urrengo urte arte. Ura joango zan Zarautza eta ni ere bai Oiartzuna, eta urte baterako serbituta gelditzen zan Ereñozu.

Urte batzuetan segitu genion Basarrik eta biok, baña arek utzi egin zion gero, eta ni Lasarterekin asi nintzan orduan.

Lasarterekin ere urte askoan joan giñan. Biok ondo alkar artutzen genduan, eta bertsoan errez egin ere egiten genduan. Bertsoan alde aundia dago: alkarrekin asko ibillia badago, antza ematen zaio, gutxi gora-bera, bertsoa nola botako edo bukatuko duan.

An, Txilibitanea esaten zaiona, bada taberna bat, eta ura ere bisitatu bear izaten genduan. Suia ere, bat soñu jotzallea du Txilibitak, eta egundoko juerga egin oi zan etxe artan.

Gizona gogorra da ura bera. Irurogei ta bost urte idukiko ditu Txilibitaneko nagusiak, eta, ura dantzan asten danean, orain ere gazteak bezela ibilliko da. Orain ola dagoanean ura, ogei ta lau urterekin nola ibilliko ote zan? Gizon aundia da; gizena ez, tamañakoa ta zimela: ortxe larogei bat kilo inguru izango da. Ikusi egin bear da aren mogimentua orain ere.

An ere beti egin bear izaten genduan bertso-saio bat.

Or Urnietako Xoxokan-edo ikusita, agindu zigun baten, urren-go urtean aien etxera joaten bagiñan, botilla bat ardo ona aterako zigula, bazeuzkala-ta gordeak; eta orduantxe ardo ona nolakoa zan probatuko genduala.

Urren-go urtean, beti bezela, joan giñan, ba, Txilibitanera, eta gogoan zeukan; etzegoan aztuta. Atera zuan botella ardoa eta bertsoak bota bear. Len ere ez giñan gelditzen gu, ara joan ezkerro, bertsoak bota gabe, eta ura ere ez ardorik atera gabe.

Baña, ala, asi giñan bertsoan, da Lasartek diskuidatu egin ote zan esaten zion; nun gordeak zituan etzuala jakingo. Egundoko asarre-itxurak egiten zizkan Txilibitak. Etzan asko asarretuko eta estutuko, baña itxurak egiten zituan beintzat. Nik ardo ona zala ura esaten nion; Lasartek etzuala ardoa ezagutzen; aspaldian ez genduala alako ardorik edan.

–Ikusten al dek onek zer esaten duan? Ez, ik ez dek edan ere, aitortu nai badek! –esaten zion nagusiak.

Orrelaxe pasatzen genduan dibertsioa guk, eta bien bitartean ardo ederra edan.

Pamelia ere ederra zeukan ikaragarri. Amairu seme-alaba izan bear ditu. Ikusi egin bear dira aiek danak, an juntatzen diranean, bata baño bestea ederragoa.

Aiek ikusi ta bein andre bat arritu omen zan. Ainbeste aundiko taldea ta danak bata baño bestea ederragoa, aien aita ezagutuko zukeala pozik esan omen zion aur aien amari. Eta antxe ari zala, ba, baratzan lanean, nai bazuan berarekin egon, esan omen zion ama orrek.

Joan da galdetu omen zion:

–Aur oiek danak zureak al dira? Ori da edertasuna, ori!

–Bai, amairu badira beintzat nunbaiten, eta berriz ere aideak artzen ibillia da! –esanda utzi omen zuan.

Jendea asko juntatzen da orrera ere goizean. San Antoniori bisita egitea dala-ta, pameli asko izaten da: andre-gizonak beren aurtxoakin, mutillak ere bai beren andregaiakin.

Orrelaxe, meza nagusia entzungo dute, eta an medalla ta orrela-koak ere saltzen ibilliko dira andreren batzuek eta aiek erosi. Dantzan egin nai duanak ere, orkestina ederra antxe edukiko du. Eta ordu bietan edo ordu bi ta erdietan bazkaltzera joango dira.

Tabernan lekurik arrapatzen badute, antxe jarriko dira. Batzuek norbere janakin joango dira. Aiek sopa beroa ta kapea-edo artuko dituzte, eta ardoa. Janik eramaten ez duanak, berriz, tabernan bazkaldu bear izaten du. Alakoak ere asko izaten dira. Ango tabernetan ez da ollo-salda ederra paltako. Goiz-goizetik usai ona egoten da ango ostatuetan.

Guk ostatuan askotan bazkaldu izan degu, eta ango apaizaren etxean ere bai. Apaizak badute ongi jaten duten pama, ta gu pozak joan giñan da ala atera ere. Ongi bazkaldu genduan; jaietako moduan. Jaietan gure etxeetan ere zerbait obeto jaten da.

Ernanin, len gure etxean egondako apaiz bat zegoan, Uztaipiden egona, Legazpiko semea bere izatez. Antxe zan ura ere bazkaltzen da egin genduan egundoko tertulia.

Beste batean, Agirre azpeitiarrarekin ere izan nintzan. Bertsolari bizia da uraxe; jendeari gusto emateko modukoa. Ereñozun baze-kiten aren berri ordurako; len ere askotan izanda zegoan ura.

An izaten dira, bertsotan entenitzen duan jendea ere, Juan Mar-ko ta Uizi naparra; ta Ernaniko Zinkuaneko Inazio Setien ere an izaten da. Ura ere ez da txarra.

Batean bota zion Jose Inporruri bertso ederra, Irundik gentozela trenean. Aiek biak eta Basarri ta ni gentozen, da, lastima, dana ez nion artu, baña erdia gogoan daukat orain ere:

*Begiratuta ematen dizut
gizon kaskarren itxura,
eltzen badizut ipur-zakutik
botako zaitut putzura.*

Ederki bazkalduta gentozen, da bertsotan egiten etzan zalla or-
duan.

Anaia bat ere bazuan orrek, Inazio orrek, bertsolari ederra: Pa-
trizio Setien. Il zan; urte batzuek badira ura il zala.

Irunen bizitzen zan. Lenago mikelete izana, ta, gerrarekin en-
dreatuta, gero Palmerako guarda zan.

Berriz ere mikelete sartzeko aukera etorri zitzaion da sartzea
erabaki zuan. Etxegaratera joan bear izan zuan, da an bizitzen zan.
Erretiroa ohea izateagatik edo orrela sartu bear izan zuan. Baña
etzuan suerterik eduki: diabetes aundia eduki bear zuan eta gazterik
il zan.

Gizon galanta zan ura. Eun da ogei ta amar kilo pisatzen zituan,
eta etzan ala ere gizon parregarria.

Ura ere Ereñozu ballarakoa zan jaiotzez. Arekin kantatu izan
genduan iñoiz Irunen; ura an bizitzen zan, ba, Palmeran lana egiten
zuanean. Palmera bera ere Irunen dago.

Beste aitona bat ere, Jose Migel izena duana, bada an bertsoan majo egiten duana. Orrelaxe asko dira an. Neri orain akordatzen etzaizkidanak ere izango dira, eta kontu aundia bear izaten da orrelako tokian bertsoan egiteko.

Jendea, berriz, nik ez dakit nundik etortzen dan ainbeste jende erreka-zulo artara. Ikusi egin bear da ango automobillen emana ta ango jendetza. Lenbiziko pestak, izan ere, egiten dira urtean. Arratsaldean, beintzat, izugarri izaten da an jendea.

Baña gu, jendea ugaltzen dijoan bezela, gure saioa egin eta alde egin izan degu. Kontuak egin, ango lagunak despeditu, urrengo urtera arte esan eta etxe aldera egingo genduan.

SEGURA

Garagarrillaren ogei ta lauan Segurara joan izan giñan. Jakiña-ko erria izaten zan; urte askoan joaten giñan. Lenbizi, Zepairekin joango giñan urte pare bat edo orrela; gero Basarriekin urte askoan. Segura erri ezaguna degu; konpianza aundian joaten giñan.

San Juan eguna izaten da egun ori. San Juan egunean pestak leku askotan egin izan dira, baña guk egun ori Segurarako gordeta edukitzen genduan.

San Juan eguna urtean izaten dan egunik luzeena dala esan oi da. Eguzkiak erterean dantzan egin oi duala ere esan oi da, eta zenbat orrelako.

Dana dala, beintzat urte-garai ortan kanpo ederra egoten da. Txoriak, danak kantuan; kukua ere emen izateko garaia da. Mendiak ere parrez daudela esan liteke.

Neri zenbat gustatzen zaizkidan mendiak! Al baldin banu, sariago joango nintzake ni mendira. Askotan astirik ez degu izan: aste-egunean lana dalako, eta jaietan, berriz, norabaiterako abisoa izaten genduan, ta or nun dan gure mendira joatea.

An, jateko tokia, Imazeneko ostatuan izaten genduan, Seguran alegia. Urte askotan izan giñan, eta alakoxe konfiantza artu genduan. Lo ere antxe egiten genduan, etxera etortzen ez giñanean.

Seguran soldadu-lagun bat ere banuan: Ariztimuño; eta Basarriek ere bai: Pedro Txiki. Gero aien lagunak an ibiltzen ziran kua-drillan, eta, an giñanean, ez giñan gelditzen lagunik gabe.

Gerriko anaiak ere gure urtean izaten ziran: Bitoriano eta Luis. Aiek ere oso lagunak giñuzen.

Bitoriano orrek, gu Segurara edo Zegamara edo Idiazabalera edo erri oietara joaten bagiñan, etzuan uts egingo. An izango zan gure inguruan. Bertso-zalea, alakoxeari esaten zaio. Bertsolari txarriek ez da arentzako.

Danak lagunak ditu orrek; batzuek geiago, besteak gutxiago, baña danakin ondo konpondu oi da ura.

Gu, San Juan egunean, beti gonbidatu izan giñuzen kapea artzera. Beti ez giñan joaten; baña, beste konpromisorik ez bagenduan beintzat, joango giñan. Aren etxean bertso-saio bat egin gabe etzegoan aldegitarik.

Gu lenbizi Segurara joaten asi giñanean, taberna zeukan; joaten giñan orduan ere, eta bereala esango zion andreari:

–Ekarri botilla bat Cariñena!

Tabernarik etzuanean ere, beti izaten zan an guretzako botilla bat Cariñena.

Pamili aundia dute. Amarren bat izan bear dituzte, baña danak ondo aziak eta edukatuak.

Ondo esateko, erri guzia lagun egiten da, orrenbeste urtean erabat joaten dala. Edozein modutara ere, ogei ta amar bat urte egingo giñuzen, eta lagun egiteko garaia badala uste det.

Andoingo Txurrerotarrak izaten ziran soñu jotzen. Pepe eta Mateo bi anaiak; beste bat Jose Mari, ura ere Andoingoa, Ikatza bestea, ura Tolosakoa zala uste det, eta orrelaxe. Bost izan oi ziran danetara.

Oiek eman oi zioten asiera pestari. Txistulariak goizeko diana joko zuten, baña gu ez giñan allegatzen garai ortarako. Goizeko txistulariak eta meza nagusia, gu joan baño len pasatzen ziran. Ez giñan beñere iritxi gu ordu orretarako.

Los Alegres edo orkestina ori izaten zan gure aurretik, eta gu gero. Aiek joaldi bat egindakoa, gu asiko giñan. Urteetan orrela jarraitu genduan Basarrik eta nik.

Ogei urte-edo pasatu ziranean, egin ziguten omenajea. Egundo-kantu ederrak eskeñi zizkiguten. Segurako eliz-abeslari taldeak beren biotz-agurra egin ziguten. Gizon aundiak ere baziran, ta neska gazteak ere bai, eta ume koskorak ere bai. Irurogeiren bat lagun danetara izango ziran.

Erria dana ala guregana entregatzen ikusi genduanean, guri ere piska bat biotzean ikutu egin zigun. Kantualdi aundia egin zuten aiek. Ume koskorrak-eta geiena biguntzen du gizona.

Gero, oiek gutxi balira bezela, Imaz abizena daukan batek bertsoak zuzendu zizkigun. Guk ere zerbait egin bear, ba, eta orduan Basarrik eta nik moldadutako bertsoak ementxe dijoazkizute:

Basarrik:

*Biotz-biotzez eman bearrak
milloika esker da grazi,
biotz onetan zer gertatu dan
nik ezin adierazi;
barruan ezin egonda, jaunak,
ditut malkuak igesi;
seguratarrak, oinbeste onra
guk ez genduen merezi.*

Uztapidek:

*Nere eskerrak entzun artean
piska baten egon zaitzte,
pozez beterik gelditua naiz
leno nenguen triste;
abek gizonai meritu asko
ematen len'e dakizte;
baña gaurkua geitxo izango zan,
gu ez gerade ainbeste.*

Basarrik:

*Une batian jarri nazute
sentimentutan betia,
aur bati bezela gertatu zait
ortxe negar egitia;
ezin asmatu nezake orain
emen esker ematia,
Zeruko Jaunak onetsi beza
dezuten borondatia.*

Uztapidek:

*Gaurko eguna zoragarria
Segura aldiandegu,
ai, bertan bizi bear bagendu
beti uda eta negu!
Egin dizkigun kantu ederrak
estimatzen dizkiogu,
ta kapaz geran arte etortzeko
berriz'e agintzen diogu.*

Basarrik:

*Erri ontako erretoria
ez det nai gaizki artzia,
komeni zaigu kontu guziak
beren neurrian jartzia;
ain da umilla ta ez luke nai
bere izenik aitatzia,
baña ez da errez ainbat balio
duen jaun bat ixiltzia.*

Uztapidek:

*Parroko jaunak eginkizuna
ederki asko du bete
era ortako gizon bat nola
ez degu izango maite?
Ni beintzat emen txoratu eta
gelditua naiz dexente,
zure bearra Segurak ere
badaduka, don Bizente.*

Basarrik:

*Bide zuzen da ona darama,
ezagun da bazterretan;
seguratarrak danak zaudete
bereganako zorretan;
erriak ez du atzera egingo
lengo oitura zarretan,*

*goiko puntara irixteko ere
ez dago esku txarretan.*

Uztapidek:

*Artzai on orrengana guztiok
artu zazute ardura,
denbora labur danok baguaz
eriotzako ordura;
jaun orretxen esanetan zuzen
ibiltzen bada Segura,
zenbat animak jua bear ote du
erri ontatik zerura?*

Gure bertso-saioa orrelaxe izan zan. Baziran beste saio batzuek ere egiñak, baña oiek an kantatu, magnetofonean artu, koadro batean sartu ta etxera bialdu zizkiguten. Orain dala amar urte zan au gertaturik, milla bederatzireun da irurogei ta iruan; amar urte aurtan.

Ez dakit Basarri geiago joan zan Segurara. Azkeneko urte auetan Lasarterekin joan izan naiz, ta ni arrezkero ere askotan joan naiz.

Erriko jaiak ez dirala ere joan izan gera. An badute zine-moduko txiki bat, eta antxe kantatu oi genduan. Seguran noiznai bertsoak aditzeko prest egoten ziran.

Basarri ta biok joan izan giñan perretxikoak jateko aitzakian ere. Gaba pasa an da biaramonean etorri etxera. Perretxikoak jan ere bai, eta gañetik usoak; eta bertso-saio bat egin da orrelaxe.

An bertan ere badago bertsolaria; Intxausti du abizena. Arek ere egin izan du bertsoan iñoiz. Orduan iru jarduten giñan: gu, emendik joaten giñanak bi, eta Intxaustirekin iru.

Etorrera aundia du bertsoan Intxausti orrek; gutxi jarduna. Urtean lau aldiz etzan jardungo, eta nola nai dezute, ba, bertsoan erreztasuna edukitzea? Ezin liteke.

Gu an giñan egunean, etzan beste pesta aundirik izaten: gonbi-ratuak eta tripa-pesta, ta partidoren bat.

Pelotariak beti onak izaten dira Seguran bertan. Erriko parejaren bat erbesteko parejaren kontra, ta orduan ez dago frontoira

sartu bearrik, zein irabazten dijoazen jakiteko. Errikoak irabazten badijoaz, asiko dira mutil koskorrak bulla ta txaloka, ta ez dira ixilduko. Galtzen badijoaz, berriz, izugarritzko kalma izango da partido artan.

Bizikleta-karrerak izaten dira, ta tiro-platoa ere bai. Oiek geroa-goko egunetan izaten dira. Guk ez degu beñiere ikusi oietakorik.

Arratsaldeko saioa egiterako arrimatuko giñan plazara, eta an jardungo zuten *Los Alegres* edo orkestina ori, ta oiek ixilduko ziran pozik. Koparen bat artzera joango ziran, eta guk egiten genduan saioa orduan. Akaberan agurtuko giñuzen plazan zeudenak danak, urrengo urtera arte esanaz, eta urte artako pakea egingo genduan plazakoa.

Baña beste lan bat ere egoten zan artean egiteko. Soziedade bat bazegoan *Caza y Pesca*, ta an egoten ziran gure zai erriaren erdia. An saio bat egin gabe, len egin giñuzen lanak, danak alperrik ziran.

An izango zan amerikanoren bat etorri berria, edo eiztariten bat zerbait esan bearrekoa; beti preparatzen zuten orrelako zerbait.

An izaten ziran angoak! Bati, erbia tira eta joan egin zitzaziola; besteak, zakurra jo zuala tiroarekin, eta orrelako naspillarik an preparatzen zan. Batzuek asiko ziran txaloka, ta noiz ixildu etzekiten besteari amorratzeagatik.

An ematen zitzaion pestari atzena. Urengo urtera arte despedituko giñan da agur, jaunak!

ERNANI

San Juanetatik urrengo ostegunean Ernanin izaten giñan. Urte askotan izan naiz an ere.

An trikitixa izaten zan kalez-kale aruntz ta onuntz, ta tabernetan ere bai. Jo ta jo etzan ixiltzen egun guztian, Beste gazte-pilla bat aren ondoren edo aurrean, salto ara ta salto onera. Pesta bear bazan, antxe izaten zan pesta.

Zapateroak bai poz ederra, gazte aiek ala ikusita; danentzat gaizki etortzen dan pestarik ez omen da izaten da.

Lenbiziko urtean gerra asi baño len izan giñan: Txapel da Zepai; irugarrena ez dakit zein izango zan: Mandiolatza ala Saiburu, bitan bat izango zan; da bestea ni. Lau bertsolari giñala badakit.

Saio bakarra egin genduan, eta gaberako Konportara joan giñan. An egin genduan beste bertso-saio bat, eta lotara.

Txapel, Zepai ta ni giñan ara joan giñanak; Konportako nagusia an zan, ba, Ernanin egun artan, da arek esan zigun joateko aien etxera. Zepairen anaia da ura, ta gu joan, bitan esan gabe. Gero, an lo egin da etxera joan giñan.

Gu orduantxe giñan, ba, bertsolari berriak, eta orduan estimazio izugarria izaten genduan. Aurreko San Sebastian bezperan Donostin izan giñan txapelketan, eta jendeak orduan ezagutuak, ni beintzat; eta andik urrengo San Juanetara bost illabete daude danak ere, eta orduantxe gu Ernanin. Ori lenbiziko urtea zan.

Gerra ondorenean ere urtero joaten giñan, Zepairekin eta Basarrirekin, Pablo zapateroa ta Mitxelenarekin, eta gero atzenean Larsarte eta Arozamenarekin eta Azpillagarekin, oiek danakin kantatu izan det nik Ernaniko plazan. Makiña bat modutako bertsoak kantatuko giñuzen, Ernaniko plazak izketan baleki.

Beti plaza batean ez genduan kantatu ere egiten, baña lenbizi, luzaro, ganadu-peria egiten zan leku artan; orain ez dago peria egiteko moduan baña.

Gero, berriz, tiloetako plazan urte askoan. An kantatzen genduala, ganaduen premioak ere izaten ziran. Bei ederrak ala ere Ernani aldean; bei bikañak izaten dira.

Gero, Txantxillako kanpoan ere bai. An egiten genduanean, beste pestaren batzuek zeudelako izango zan.

Garziarena ta Ernani uztargillea ere antxe ikusi giñuzen aizkoran, bentaja emanda. Ez dakit zenbat bentaja izango zan, baña uztargilleak irabazi zuala bai beintzat. Garziarenak ematen zion bentaja, dezentea izango zan; ez dakit doblea ebakitza baldin bazan ere.

Arruizko Txikia eta Aldatz ere ikusi giñuzen beste baten korrika. Arruizko Txikia orduan bentaja emanda zan; artean etzan, ba, Aldatz bere purian jarri. Eman zion bentaja ere, berealaxe kendu zion. Sasoi ederra zeukan orduan Arruizko Txikiak. Gero bestea ere, Aldatz ere, korrikari ona izan zan, baña beiñere etzan iritxiko Arruizen tamañara.

Arruako Ostolatza Txikia ere antxe zan lengo urte batean. Bestea Urrestilla, Arruakoa au ere. Saio bikaña egin zuten. Astibia ere ikusi izan degu kanpo artan sasoi ederrarekin, laste egurrak mozten. Agerre zana ere bai arri jasotzen. Oiek, danak dira onak beren lanetan.

Sokatirak ere bai, oiartzuarrak an erriko bertakoen kontra. Ez dakit zeñek irabazi zuten.

Pultsoan ere bai, zeñek kilo geiago jaso. Iru gazte presentatu ziran, eta irurak egin zuten ondo.

Orrelaxe, Txantxillako kanpoan ikusi ditugu oiek danak eta geiago. Ni akordatzen ez naizenak zenbat izango ote dira?

Ernanin, bertsoak entzuteko zaletasun aundia dute bertako jendeak; baña kanpoko jendea asko nastu da orain an ere, eta lengo konturik ez da izango.

Garai bateko angó aitonak ikusiko baluteke, orain ibiltzen geran bezela, bertsoak kantatzeko bildurrak, ez dakit zer esango luteken.

Portuko ballarako Graxiano bat, eta Makala, eta Maldaburu, eta Eltzekondo ta aiek, egun guzian egongo zitezkean bertsoak aditzen. Eta bertso zarrak ere bai, bazekizkiten aiek egun baten kantatuko etzuten ainbat. Gizon galantak ziran, baña abots ederrarekin kantatu ere egingo zituzten aiek.

Graxiano zanarena badakit bat, bertsoa alegia. Elgoibarren zegoan klinikan, beiak bota ta belaunean min artu ta Arrillagaren klinikara eramanda. San Isidro aurre ori zan.

Zepairen illoba bat ere an zegoan arekin, eta arek esana gu joango giñala ara, ta besteak arengana ere bialtzeko esanda zeukan mutilla.

Zepairen illoba ori bisitatu genduan eta ondo zegoan; da arek esan zigun an, beste aldeko koartean, bazegoala gure ezagunen bat, eta arek ere nai zuala gu joatea.

Joan giñan, ba, eta an zegoan gure Graxiano ori. Ia zer moduz ta ondo zegoala, baña lenago ederrak ikusi zituala, eta, ala, arek sei bertso etzituan ortik onerakoak kantatu; baña neri bat ez besteak aztu egin zaizkit, eta au, bisitatzera joan zanean, semeari kantatua:

*Naiko janaia badaukak eta
ez akela egiñ oterik;
bei eru arek egiten al dik
len bezelako boterik?
Nik etzedukat etxe ontatik
puska batean joterik;
etxeko lanak eiñ itzik zintzo,
bestela ez daukak doterik.*

Orrelakoxe aitonak ziran aiek; beti umore onean.

Makalena ere badira orrelako gertaera-moduak. Batean, ka-lean berandu bai omen zebillen, da ura orduan ere umore onean kantuan. Lo egiteko ere etzan izango garai txarra, eta serenoak txistu jo omen zion. Bestea irrintzika asi omen zan orduan, da serenoak txalo jo. Makalen aldera abitu omen zan, eta, bada ezpada ere, etxera joan omen zan Makala.

Serenoa, urruti izan arren, ezagutu, eta urrengo egunean topo egin du serenoak Makalarekin. Ia zer formalidade zan esan omen zion, bartarratsekoa alegia.

–Zer ba? Nik zer egin nuan, ba?

–Kantuan ordu aietan! Nere txaloak eta txistuak ez al zinduzen aditu?

–Bai, ba! Ondo ari nintzalako jotzen zenduala txalo pentsatu nuan nik, eta orduan ta aundiagoak egiten nituan ujuak! Atzenezan irrintzika ere jarri ninduzun!

Serenoa ez omen zan oso gustora ere geratu, baña atzenezan ere barkatu egin omen zion beintzat.

Beste batean, berriz, regatak omen ziran Donostian, eta an omen zebillen Makal ori kaia alde artan, «Bost duro Orioren alde!», uju egiñez; aurrena baietz Orio alegia.

–Ezetz! –esan omen zion beste batek–. Ezetz aurrena etorri Orio!

Egin omen zuten beren trabesa bost duro, eta alkar ez ezagutzen.

–Nik irabazten badet, zeñengatik galde egin bear diat?

–Ernaniko Makalengatik galdetu zak, eta edozeñek erakutsiko dik. Eta, nik irabazten badet, zeñengatik galdetu bear diat?

–Usurbilko Mansorengatik.

Aiek orrelakoxe gizon umoretsuak ziran. Usurbilko Manso ere ezagutu nuan nik. Gizon aundia zan ura ere. Aiek danak il ziran aspaldi.

Eltzekondo zana ere gizon galanta zan. Eun da ogei ta amar bat kilo izango zan ura ere, ta bertso-zalea. Ori burrukaria zan; Otxoa zanarekin Ameriketan-da ibillia. Pultsoan ere bai, emen azaldu dan onena. Zenbat indar zuan etzekian arek berak ere.

Orrek, bertsoan ari giñanean, ondo aditu nai izaten zituan. An jiran asten bazan berriketan baten bat, laster esango zion arek ixilik egoteko edo bestela alde egiteko andikan.

Ernanin kantatu ez duan bertsolaririk ez da izango asko. Zinean ere izaten ziran noiznai bertso-saioak, eta zortzi bat bertsolari izaten ziran orduan ere. Batean batzuek eta bestean besteak, beti ganbiantuan izaten ziran. Ernanin badute orretan gustoa, bertsolari danak ikustekoa.

Denbora baten, Txirrita ere San Juan bezperan antxe izaten omen zan. Zenbat urtean ibilli ote zan ura an eskean? Bertsoak kantatu eta limosna batek eta besteak eman egiten. Len aitatu dedan Graxiano izaten omen zuan laguna. Orain il zan Txirrita ta San Juan eskea ere bai.

Euskerak naikoa larri ibilli bear du Ernanin ere. Kanpoko jendea geiago jarri da errikoa baño. Oiek ez dute ikasiko euskeraz, eta guk ikasi bearko degu oien izkuntza. Guk ez degu onezkero ikasiko, baño bein erderaz ondo ikasten duanak, euskerari utzi egiten dio; ez litzake ala bear baño.

Ala ere, bat ikasitakoan besteari aztutzen uztea ere, zerbait da. Bat ikasi baño lenago besteari utzitakoak ere badira; gure moduan astakeriak esanez-eta derrior erderaz egin bear.

Orrela gelditzen dira gero euskaldunen umeak euskeraz ikasi gabe, gurasoak etxean erderaz egiten dutelako, euskeraz askoz obeto egingo lutekela ere.

Ernanirengatik naikoa izango det, eta bukatu egin bearko det. Oraindik erri askotako berriak eman nai nituzke, eta agur, Ernani!

AURKIBIDEA

UZTAPIDE MANUEL OLAIZOLA URBIETA

LENGO EGUNAK GOGOAN II

Eibar.....	297
Asteasu.....	307
Irun.....	315
Arriaran.....	321
Amezketza.....	327
Zegama.....	337
Ondarrabi.....	341
Zaldibia.....	347
Azpeitia.....	355
Tolosa.....	363
Jaioterria.....	369
Gipuzkoa.....	381
Bizkaia.....	417
Araba.....	419
Naparroa.....	435
Mugaz arunzko aldetik.....	453
Donostiko txapelketak.....	465
Baso-lana.....	485
Oiartzun.....	493

Eiza	507
Laguntzarrene	521
Zepai	531
Bukaera	539

EIBAR

Garagarrillaren ogei ta bederatzian, San Pedro eguna, Eibarren izaten giñan aspaldiko urteetan. Pestak San Juanetan izaten dira, baña gu pestan atzenean joaten giñan, bukaera ematera.

Or ere urte bi edo iruan Zepairekin izan nintzan, eta andik aurrera Basarrirekin urte askoan; ogei urte edo ez dakit zenbat izango ziran, baña asko beintzat edozein modutara ere. An ere omenaldia egin ziguten, urtero jaten genduan etxeak, Agiñazpiñeko barrean.

Eibarrera San Pedrotan joaten asi giñanetik, beti antxe jan degu Agiñazpiñean; beti itxuran jan ere. Asi gosaltzetik eta bazkaria, konpleto. An langostarik etzan paltako bazkaltzen, eta txanpanik ere ez.

Detalle geiago ez noa ematera; oiek biak diran lekuan, beste gauzak ere alaxe izaten dira-ta. Txanpan otza porroitik edaten ere antxe ikusi giñuzen, eta ur-ardoa baño ohea izango dala esango nuke.

Etxe orretantxe egin ziguten guri omenaldia: txapel eder bana Basarri eta biori eta, norbera oian dagoala, andrea esnatzeko zintzariak. Ez dira txarrak aiek ere, baña nere andrea berealaxe jarri zan ari kasorik egiten etziola. Semeak nik baño gazteago artzeko itxura dauka andrea, eta akaso arentzat balioko du.

Dana dala, guk beti etxe orretara zuzen billatzen genduan bidea: trenetik atera estazioan eta Agiñazpiñera gosaltzera.

Pulmana ara joaterako, gogoa ederra egiten da. Amar ta erdiak izango dira pulmana Eibarrera joaterako; emen Oiartzunen seiretarako jaiki askotan, da katillakada bat salda eta kazuelakada bat tri-pakiri zer egin jakiten genduan guk. Bein ura egin ezkerro, bertso-rako ere bapo jartzen giñan.

Amaikak aldera ezkerro asten ziran an umeen jokuak eta zerbaiten mobimentua: eltzeak autsi edo zaku-karrerak edo zerbait; ortzetan kutxara artu ta aren gañean ollo-arrautzak, eta korrika zeñek

lenago plazari buelta eman da orrelakoxe gauzak. Danak parre egitekoak dira oiek.

Gu an egoten giñan gosalduta Agiñazpiñean abisoaren zai, eta alako baten etorriko zan batenbat abisatzera, bertan zegoan, ba, plaza, guk gosaltzen genduan tokitik; eta jaiki ta joango giñan plazara.

Jendea asko izaten da an, publiko ikaragarria; baña, egia esan bear bada, ez da bertsoarako gusto geiegirik izaten. Jende nastua; kanpoko jendea geiago bertakoa baño, eta ixiltasun geiegi ez da izaten. Programa nola edo ala egin bear izaten da, eta bertsolariak ere jarri egiten dituzte; baña serbizio aundirik ez dute egiten Eibar-ko plazan bertsolariak.

Bazkaltzeko denboran bai. Gure maian bakarrik etziran izaten an bertso-zaleak; aldameneko maiak ere danak beteta izaten ziran, da danak bertso-zaleak izaten ziran, an egun artan ziranak.

Eta guk, ederki bazkaldu ta gero, an izaten zan bezelako gizar-tearekin, nola ez genduan, ba, egingo bertsoan? Antxe artutzen genduan gozatu bat; emendik araño joan ezkerro, zerbait egin gabe ere ez da izaten gustorik.

Baña, goizeko pesta bukatu baño len, bazkaldu ta danak egin ditugu.

Dantza-sariketa izaten da beti egun orretan bertsolarien ondoren. Gu joaten asi giñan ezkerro, ez dute faltatu dantzariak Eibarko plazan. Gipuzkoan eta Bizkaian diran onenak an izaten dira egun orretan. Premioak ere dezenteak izan oi dira Eibarren, eta saiatuko dira ara joaten. Urte-garai ortan erri askotan izaten dira pestak, eta arratsaldean beste lekuren batera igual joango dira, baña angoa eginda.

Lengo urte baten, Aragoi alde orretakoa-edo, bikote bat atera ziran; senar-emazteak izan bear zuten, eta ementxe ere badirala dantza librean ederrak, baña badirala toki geiagotan ere dantzariak aitortu bearra dago. Ni arrituta gelditu nintzan, aiek dantzan ikusi nituanean. Aien soñua markatzeko postura! Aiek egin zuten bezela dantzan egingo dutenak, emen ere ez dira dozenan amairu.

Ainbeste aldiz izan gera ta modu askotako pestak ikusi ditugu.

Sokatira ere ikusi izan degu kale batekoak beste kalekoen kontra. Luxia aizkolaria ere antxe zan besteen tartean.

Arri-jasotzalleak ere bai, asko ikusi ditugu. Bat, errikoa bertakoa: Justo Gallastegi famatua, berrogei ta amar urtetik gora ere, amairu arruako arri kubikoa bizkarrean ibillitako gizona, berak altxatuta; ta ez baten baka-rrik, askotan.

Gazteakin ere ikusi izan ditugu sariketak. Agerre bigarrena ere egun orrentantxe ikusi genduan, lenbiziko, arri-jasotzen, eta lenbiziko premia irabazi zuan.

Mallabiko Txikia ere ikusita gaude, ta or Bizkai alde orretakoak geiago ere bai. Neri orain etzaizkit gogoratzen danen izenak, baña Eibarren San Pedrotan asko izan dira oietakoak.

Eta aizkoran ere bai. Eibarko Iskua esaten zaion ori ere ikusi izan degu esku batekin bera baño gizon aundiagoen kontra. Ala ere irabazi egin zuan.

Beste batean Yurrebaso ta Iskua, ta bestea ez dakit zein izango zan irugarrena. Iru zirana bai, badakit, Polipaso ez bazan ere irugarren ori... Yurrebasok irabazi zuala bai, badakit.

Oiek danak San Pedro egunean Eibarren ikusi ditugu, eta beste asko neri akordatzen etzaizkidanak; burua piska bat galdua ere badaukat lendik, eta barka dezatela nik aitatu ez ditutenak.

Len esan dedan bezela, bazkalondoan izaten da an bertsoarako poz piska bat. Erriko autoridadea ere an izaten da, eta bein Basarrik eta biok kantatutako bertsoak:

Basarrik:

*Zu, Uztapide, jakiñik nago
nola ama dezun illa;
lengo batean eleizâ juanda
antxe artu nuen silla;
belaunikatu nintzan bertan da
egin nun otoitz umilla,
zure guraso agurgarria
zeruan gerta dedilla.*

Uztapidek:

*Basarri, orain kanta didazu
neri bertso arranua,
ongi-ezikan jarri liteke
emen pertsona sanua;
nere guraso maitea illa
len daukat naiko damua,
ez bazerade laster ixiltzen
negarrez aстера nua.*

Nik ama il berria nuan orduan, da Basarrik ura aitatu zidan, eta nik aski pena baneukala len ere esaten diot. Orrelaxe izaten dira bertsolarien kontuak.

Plazan saio bakarra izaten da, edo, obeto esateko, goiz-partean bakarrik; bi saio edo iru igual egiten giñuzen, aizkolariak zirala edo arri-jasotzalleak zirala-edo, aien akaberan ta orrela.

Baña arratsalderako kezkarik ez beintzat. Arratsaldean maian egiten genduan egingo genduana; kapea artu ta purua piztu ta eze-rren kezkarik gabe. Baten bat izango zan piskaren bat toriatu bearrekoa ere.

Ango lagun-arteak bukatzen zanean, batzuek zezenetara eta besteak beste norabaitera, danak zabalduko ziran; eta gu ere, jendea bakantzen asten zanean, estazio aldera jotzen genduan.

Bidean beste botellaren bat zerbeza edan, da Ziaran-zar Manuel arri-jasotzallea bisitatu-edo, lenago auzoak izanak gera, ba. Ura ere an dago tabernarekin Agiñazpiñetik urrean. Gero trenera andikan.

Trean askotan erdi lotan. Eibartik onera ez da biaje eroso egin ere egiten. Donostiraño or nunbait etortzen da, trena aldatu bearrik ez da izaten da.

Bein Donostiraño etorritakoan, pausotik pausora aldatu bear: batean trolebusa eta bestean autobusa. Amara-tik onuntz ez da lo egiteko ere denborarik. Amaran trolebusa artu ta *Plaza de Guipuzcoaraño*; gero andik Errenterira bestea, nai bada trolebusa ta nai

bada Ondarrabiko autobusa; andik Oiartzungo kalera beste autobusa, eta andik etxera taxia, burutik nastutzeko ainbat aldaketa izaten zan or bide orretan.

Basarrik utzi zionean, Lasarterekin asi nintzan. Arekin ere urte batzuek egin nituan. Arekin ere martxa bera ibiltzen genduan: eguardiko saioa eta arratsaldean jai.

Lazkao-Txikirekin ere izan nintzan; arekin atzeneko aldiz, eta orduan Eibarko bertako Narbaizak ere kantatu zuan. Ori bertsolari gazte bat da, ta etorkizuna daukana.

Guk gero bazkaldu ta bertso-saio bat edo bi egin giñuzen, eta Eskoriazara joan giñan Lazkao-Txiki eta ni biok. An euskal pesta bat zegoan, eta an beste bertso-saio bat egin genduan.

Astibia biren kontra zan an; Yurrebaso ta Arria irugarrenak osatzen zuten bikotea. Arria, anaia bigarrena; aita ere aizkolaria da ta oraindik bizi da, ta anai bigarrenari aizkolaria irugarrena esan bear. Astibia ona da, baña ezin izan zuan bikotearekin. Txanda librean ziran bikotea, eta gizon deskantsatuak indar aundia du; mende artu zuten eta nai zituztenak egin zituzten.

Arri-jasotzalleak ere baziran. Ostolaza zan bat, eta bestea ez dakit zein izango zan, baña ondo txalotuak izan zirala bai, badakit.

Pesta ori pasa zanean, emen Añarbekoa, ez dakit Erreterin edo Ernanin egongo dan Añarbe ori, baña an dago orko mutil bat ezkondu ta tabernarekin; eta arek meriendatzera gonbiratu giñuzen. Gu joan egin giñan, berriz.

Iparragirre da ori, eta bera ere bertsolaria da. Sariketetan-da sarri presentatu da ori bera ere.

Arekin meriendatu genduan. Botella bat ardo ona atera zuan da lasai, kontu zarrak esanez, antxe; lanak egin giñuzela eta ezeren kezkarik gabe jarritakoan, orduan izaten da deskantsua.

Zarauzkoa ere badago beste bat tabernarekin: Errota-zarreko Santi. Arek ere konbidatu giñuzen. Bein baño geiagotan jan ere egin degu guk aren etxean. Andrea leitzarra du, ta emakume pizkorrera gañera.

Bestea, Azpeitiko Otolakoa. Ura, berriz, frontoiaren ondoan dago tabernarekin, eta an edan genduan lendabiziko; ura Zestuan arakin jardunda dago, ba. Ni orduan Santa Agedaren eskean ibilli nintzan arekin, da orduko ezaguna det nik ura.

Danak ezagunak eta etzegoan an gauza onik. Etxe aldera abitu bearko genduala eta asi giñan jendea agurtzen, eta orretarako ere denbora asko bear. Iru-lau bat aldiz agurtu bear izaten dira alakoan, da beintzat noizbaiten ere abitu giñan etxe aldera.

Lazkao-Txikik ekarri ninduan Elgoibarko estazioraño. Ura an-dikan Azpeitira joango zan, da gero Mandubiko gañetik Lazkaora. Ni, berriz, Elgoibarren trena artu ta urrean zegoan Oiartzun! Etsi-etsian noizbait ere iritxiko nintzala eta etorri egin bear.

Orrelaxe egin bear izan ditugu guk biajeak: batzuetan trenean da besteetan norbaiten automobillean eta orrelaxe, geok ez degu automobilik izandu eta.

Nik banuan lagun bat esaten zuana berak etzuala kotxerik eduki nai; konpromiso aundia zuala, eta bere lagunak bai, gustatzen zitzaiola edukitzea. Lagunaren kotxea, ordea, batzuetan ondo etorriko zaizu, baña askotan gaizki: zuk alde batera joan bear badezu, lagunak bestera joan bearko du eta.

Orain gurea joan da, eta ezin asiko gera onezkero guretzako kotxea erosten. Emendik aurrerako bertsolariak kotxean ibilliko dira. Ez dute trenen zai egon bearrik, eta trenean lo egin bearrik ere ez.

Eibarren zinean ere askotan kantatu degu: *Cine Amayan*. Gallastegi pelotariarena da zine ori, eta or izan ez dan bertsolaririk ez da asko izango. Danak txandan-txandan ekartzen zituan. Mugaz beste aldekoak ere ekartzen zituan, eta bizkaitarrak ere bai.

Sariketa bat ere izan zan Eibarren orain dala urte batzuek, eta gu ere an giñan. Ori San Pedro egunetik aparte zan. Untzagako plazan zan, eta bazan jendea pranko. Sarrera ordaindu bearrik ere etzan, da Eibarren iñon baño gutxiago begiratzen zaio gauza orri; baña beintzat gauza nola zan esaten det.

Mobel edo Mogel edo orrelako izen bat ibilli zan an juradukoen ezpañetan, Guk, an giñan bertsolariak, ez genekigun gizon ori zer izan zan eta gutxiagorik ere, ta gaian ez giñan sartu bertsolariarik iñor ere bear bezela.

Zazpi bertsolari juntatu giñan: Zepai zana bat, eta Mitxelena, Lizaso, Lasarte, Garmendia, Agirre ta ni. Bertsolariak iñork bear bezela gairik ibilli ez gendualako, ez piperrik ez gatzik etzuan eduki orduko sariketak.

Nik askotan esan det, eta berriz ere esango det, bertsolariak zenbat dakiten begiratuta gaiak jarri bear lirakela; baño juradukoak berentzat moduko gaiak jarritzen dituzte askotan. Ez dakite gu zenbateraño motzak geran. Berak, geienak karrerako gizonak dira, eta guk ere jakin bear degula uste dute, berak bezela. Baña utzi deiodan sariketa orreri ta goazen aurrera.

Beste batean, Lasarteko Juantxorekin joan giñan Eibarrera, apari bat egin bear genduala ta. Azpillaga eta Lopategi ere etorri ziran. Ederki apaldu genduan, eta bertso-saio batzuek egin giñuzen. Gabean gera gu beti onenak, eta alakoxean saiatu bear.

Juantxo bera ere asi zan bertsoan, da mundu koskor oneri eman genion arreglatu bat.

Piska bat berandutu zigun, eta aiek agurtu eta etxe aldera abitu giñan. Juantxok berak eraman eta berak etxera entregatu ninduan, eta, berandutxo izanda ere, badakizu beintzat nun zabiltzan.

Ogei ta amabiren bat urtean joango nintzan ni Eibarrera bertso-tara, eta, al izan banu, artean ere jarraituko nion; baña eziña etorri zan. Bai ara ta beste lekutara ezin ni joan.

Izketan ere pallo piska bat gelditu zitzaidan, eta memoria makaldu. Gauza pentsatzen denbora asko bear izaten det orain, eta, bertsoan egingo baldin bada, berriz, azkar pentsatu bear.

Trombosis pasa nuan ezkerre daukat pallo au, eta onez aurrera nerekin bearke du onek. Bertsoan egin gabe ere bizitzen da gizona, eta, onenbestean naizenean ere, kontentu naiz.

Itzik egiten ez nuala ere egon nintzan illabete bat urrean, da uraxe zan mixeria! Gero, orregatikan ere, asi nintzan izketan; dana aldrebes esaten nuan, baña zerbait beintzat.

Eibartarrak ori jakin zutenean, bereala asi ziran neretzako omenaldia preparatzen. Ikusi zuten ez nintzala geiago bertso-tara joateko gauza, eta bestelako laguntza piska bat egitea erabaki zuten.

Badira or gizonak besteri on egiten bereala aspertuko ez diranak: Segundo bat, eta Eusebio Garate, ta oien lagunak bes-teak. Bereala preparatu zuten beren omenaldi ori, eta baita abisatu ere maiatzaren ogei ta zazpian izango zala. Alaxe egin ere egin zuten.

Gu ere joan giñan, ba. Goizean kotxe bat bagenduan, eta, beti bezela, Agiñazpiñera, ta an zeuden gure lagunak. Bertsolariak ere juntatu ziran eta an gosaldue genduan, da frontoira joan giñan.

Frontoian sartu giñan eta ura dana jendez betea zegoan. Esateko, an ezagunak geienak. Gipuzkoako bertso-zaleak, geienak ezagutzen ditugu guk. An giro izugarria zegoan.

Bertsolariak kantxa aldera bazijoazen eta nik ere ara joan bear. Jetxi nintzan, ba, kantxara, ta oraindik alako txalo-zaparradarik an izan zan!

Bertsolariak igo zuten tabladora, eta ni ere jarri nintzan aien ondoan. Joxe Mari Iriondo gaiak ematen, da berealaxe asi ziran lanean: Manuel Lasarte, Jose Agirre, Imanol Lazkano, Mitxelena, Xalbador, Mattin, Arozamena, Mugartegi, Egileor eta Narbaiza; atzeneko au Eibarkoa bertakoa. Asi ziran bertso-tan da tajuz egin zuten danak.

Ni larri samar ibilli nintzan batzuetan, malkoakin begiak bustita; baña ori normala da omenajeetan. Batzuetan neronekin geiegi sartzen dirala esango da, baña ara joaten danak zerbait esan nai izaten dio omenaldia egiten zaionari ere, eta asmatu zazu, ba!

Dana dala, beintzat frontoiko lanak egin ziran, da bazkaltzera joan giñan soziedade batera. An lasai bazkaldu, ta bertsolariak be-rriz ere egin zuten bertso-saio ikaragarria.

Lengusuak ere banituan an bertan bizi diranak, eta Bitoritik etorriak ere bai. Aiekin ere piska bat itzegin nai genduan, eta asti aundirik ez genduan ortarako ere.

Illuntzea ari zan arrimatzen eta asi giñan jendea agurtzen, pesta ori egin zutenak batez ere: Segundo asper-eziña, Eusebio Garate, San Martin, Jose Mari Panpo eta beste orrelako batzuek ere bai. Ni ez naiz orain danakin gogoratzen, baña danai eskerrak eman genizken; urrengo arte esanda despeditu giñan da etxera abitu giñan.

Goizean joan giñan kotxea an zegoan, eta ura artu eta erretira egin genduan. Baña gero kontuak egitekotan etorri giñan; berak abisatuko zutela noiz egiteko moduan ziran.

Andik illabete batera edo olaxe abisatu zuten onera bertara etorriko zirala, eta alaxe etorri ere. Igande batean emen ziran garaiz gure etxean, eta zillarrezko bandeja bat, frontoian bildu ziran diruak gañean zituala, ementxe entregatu zituzten.

Emen gure ballaran pestak ziran gañera, eta bazkari bat alkarrekin egin bear genduala ta alaxe egin ere. Segundo eta Eusebio emen ziran orduan ere beren andreakin, eta aien lagun batzuek ere bai.

Eta, emen pestak nola ziran, Azpeitiko Lizaso eta Lazkano ere emen ziran, ba, bertsotan, da aiek bertso-zale gogorak dira, berriz, Segundo eta bere lagunak, eta ederki pasa genduan.

Gure kuñadoak taberna dauka emen da antxe bazkaldu genduan, da piska baten ederki egon giñan. Baña pesta zegoan lekura buelta bat eman genduan da aiek joan egin bear zutela; Eibar urruti zegoala ta agurtu genituan.

Aiek joan ziran, baña beste gauza bat emen utzi zuten, da zer da beste gauza ori? Biotza. Emen beste guziak kontuak dira, baña biotza duan gizonak obra on asko egin lezake, eibartarrak nerekin egin zuten bezela. Nik gogoan daukat eta bizi naizen arte etzait aztuko ere.

Jendea txartu egin dala-ta makiña bat berriketa ibiltzen degu. Ona pranko ere bada oraindik. Joan daneko urtebete onetan nik

probatu det ederki. Txarra asko egongo da, baña nik izan det zeñek lagundua, eta bearra ere bai. Eskerrak lagundu didaten danai, eta agur ta erdi, eibartarrak!

Uztapide, Basarri eta Ojanguren. Eibar, 1949.

ASTEASU

Garagarrillaren ogei ta amarrean Asteasun izan oi giñan lenago. Orain, atzeneko urte auetan, ez naiz izan, baña len urte askoan izan nintzan Batista Kortajarenarekin. Ura an bertakoa Asteasukoa da. An Uztapidetik ere etorri izan nintzan, da onera Oiartzuna etorri ta gero ere jarraitu diot joateari.

Makiña bat aldiz Billabonaraño joan trenean da andik aurrera oñez joanda gaude. Lauren bat kilometro egongo dira, eta gustora gañera joan ere. Paraje zoragarria zan Billabonatik Asteasura. Ango sagardi ederrak eta ango arto-soroak! Beste batzuek, berriz, belarra ebakitzen.

Guk an prantzes-belarra esaten genion; emen Oiartzunen tepla esaten zaio. Urte baten antxe ari zan Florentino segaria izanduaren sendia tepla edo dalako ori ebaten, ontzeko. Soro koskor bat ia ebakian zeukan, ni aruntz pasa nintzanean.

Florentino segari ori Ondartza zanaren kontra jokatua zan Iturriotzen; bestea ere zana izan bear du. Florentinok irabazi zuan, eta orduan pamatu zuten. Segari ederra izan bear zuan. Biak asteasurak ziran oiek.

Paseo ederra zan Billabonatik Asteasurakoa. Atzen aldera nik ere taxia artzen nuan Billabonan, eta ala bost minutuan joaten zan bat.

Billabonako Turko zana ere laguna nuan, da arekin ere joaten nintzan, bai Asteasura ta bai Amasara. Turkoren tabernan sartu gabe ez nintzan ni joango Asteasura, Billabonan pasata. Oso laguna nuan ango nagusia.

Gizarajoa, gazterik il zan ura ere, da zeruan gerta dedilla; eta barkatu dezatela bere pamelikoak nik Turko esaten badiot, beste izenik nik ez nuan ikasi-ta.

Orrelaxe, Asteasura allegatuko nintzan, eta an Pello Mariren etxean jan izan genduan beti edo geienean. Antxe sartuko nintzan,

eta lenbiziko lana gosaldu. Emendik Asteasura joan orduko, gogo ederra egiña izaten da bat.

Gero asiko ziran lagun zarrak juntatzen, da berealaxe piztuko giñan. Egun ori Eibarren izandako biaramona izaten zan, eta Irune-ra joateko bezpera.

Dana dala, gure Batista an egongo zan erriko bikarioa baño ere zintzoago. Ni, berriz, bezperan Eibarren izanda, adarrak kolokatu-tako idia uztarrirako bezela; eguardi aurretik beintzat konpondu ezin zeikean gaitza.

Eskerrak ondo konpontzen giñan Batista ta biok. Asiko giñan San Pedrorekin eta erriko neskatxakin bukatuko genduan eguardiko saioa.

Jetxiko giñan balkoitik; aiuntamentuko balkoitik egiten genduan an bertsotan, da, ura bukatzen zanerako, pelota-partiduren bat egongo zan anuntziatua, eta bereala aterako ziran galtza zuriak jantzita.

An bazan uztargille bat, jokatzan zionari jokatzan ziola, arek larri ibilliko zuan partidua. An, arkupe artan, ari irabaztekoa ikusiko nuan pozikan. Atano irugarrenak ere jokatu ziola aditu izan det nik, baña uztargilleak irabazi ziola.

Nik ez nuan ikusi Atanorekin, baña Billabonatik-eta bi pelotari dezenteak etorri ta ala ere arek etzituan aintzakotzat artzen. Nik ura jokatzan ikusi deten guztian, irabazten ikusi det.

Atanok arek baño ogei urte geiago izango ditu, bai. Bera ere sasoian etzan izango irabazten erraza; arkupean ondo oitutako pelotariak dira Atanotarrak ere. Asteasuko arkupea txikia da, bai.

Ala, partidu ori ere bukatuko zan, da bitartean musika ixillik egongo zan. Pesta egiten zan plaza eta frontoia, biak alkarren ondoan zeuden. Partidua bukatzen zanean, musika asiko zan.

Orkestina ona izaten zan an ere.

Errenteriko *Versallesko* tabernako nagusia, Emilio, izaten zan batzuetan pilarmonika jotzen; aren lagunak korneta ta salsopoi ta *jazz-bandarekin*. Orrela osatzen ziran kuadrilla.

Mateo Txurrero ere bai bere kuadrillarekin. Beintzat, baten batzuek, beti talde ona izango zan.

Aiek asiko ziran, da an oraindik ere dantza librean ondo egiten da. Asteasun ta Aian badakite oraindik ere lengo dantza zarra.

Aiek dantzan ari ziran bitartean, guk bermuten batzuek edango giñuzen, eta bazkaltzeko garaia zaitzen genduan guk.

Batzuetan tabernan geldituko giñan, eta Batistaren etxera ere joan izan nintzan. Batista arek ama Pello Errotaren alaba zuan, ta bertso zarra pranko bazekian arek. Ederki bazkaldu ta gero asiko zan ura, ta bereak kantatu egiten zituana arek.

Ura izaten omen zan aitaren bertsoak eskribitzen zituana ere: amona Mikela. Eun urterako paren bat paltako zituana orrek il zanean. Ikusi egin bear zan orrek zeukan gatza, il aurreko urteetan ere.

Amona Mikela arekin egiten genduan tertuli bat; bertsoak ere kantatzen giñuzen Batista eta biok, eta atzera plaza aldera etorriko giñan.

Plazan ezeren prisarik ez bazegoan, beste kaperen bat artu ta trankil an egongo giñan. Urte-garai orretan bero galanta izaten da askotan; orkestinak asi bear izaten zuan lenbizi, eta, arek saio bat egin artean, lasai egoten giñan gu.

Alako baten, piska bat preskatzera egindakoan, asiko zan orkestina; ta, arek pieza batzuek jotzen zituanean, baten bat etorriko zan abisatzera gure garaia zala, ta an joango giñan aiuntamentuko bal-koira.

Arratsaldeko saioa lasai egingo genduan. Ura egin ezkeru bage- nekigun libre giñala edo plazako lanak egiten giñuzela, ta saio ori egingo genduan, plazako jendea agurtuko genduan, eta urte artako plazako lanak egingo giñuzen. Gero, tabernara jetxiko giñan.

Urte baten, erriko etxean gelditu nintzan apaldu ta lo egiten. Orretarako, errian bueltaka ibilli giñan illundu ta gero arte, ta apal- du genduan. An bertso-saioren bat egingo genduan, baña garaiz lotara joan nintzan. Urrengo egunean ere Irunera joan bear nuan, ta lorik egiten ez badezu, arpegi txarra eramaten da.

Joan naiz beintzat lotara, eta ni baño lenago nere kuartuan ibiliak baziran eta petaka egin zidaten oian. Ni, erropak erantzita, oian sartzen asi naiz, ta anak goian gelditu ziran, petaka jota.

Bereala buruan pasa nuan an zer operazio zegoan egiña. Tira det anakin kolpea bera, belaunak kixkurtuta neuzkan, ba. Anka biak maindiran sartu nituan. Maindira garbia zan, baña, esaten dan bezela, ajatua.

Ondo lo egin nuan, anak maindiraren zuloan nituala; goizera arte seko egon nintzan. Nik, jakiña, petaka ura an billatu nuanean, bullan asiko nintzala uste zuten. Ba, ez nuan santu batek baño zara-ta geiago atera, ta arekin izurratu nituan danak.

Versallesko Emilio zan petaka egin zuana, etxeko neskakin joanda. Urrengo goizean ni, Irunera joateko, goiz jaiki nintzan, ta gure Emilio ori an zebillen jaikita, nik zerbait esango ote nuan. Nik ezer pasa ez balitz baño geiago ez nion aitatu, eta kapea artu ta Irunera joan nintzan.

Ori ola pasa zan, eta urrengo igandean Erreterin treña artu nuan Arriarana joateko, eta Emilio ere Pasaian sartu zan trenera. Aiek Asteasura zijoazen pestaren repetezioa egitera, eta orduan esan zidan Emiliok nola berak petaka egin zuten; ez omen zuten uste ni goiz artan alain ixilik joango nintzanik Irunera.

Nik neretzako esan nuan: «Ixilik joaten banaiz, danai adarra joko ziotet; eta, bullan asten banaiz, ni aserretuta ikusten banaute, parra egingo zidatek! Ixilik joatea diat nik gauzarik onena!». Ta alaxe egin ere.

Gero Lasarterekin ere joan nintzan batzuetan Asteasura. Arekin kamineroen egun batean izango nintzan lendabizi.

Eguardian plazan egin genduan bertsotan, San Pedro egunean bezelaxe. Gero, bazkaltzeko denboran, berriz egiten genduan beste saio bat edo bi; arratsaldean etzan izaten berriz plazan egin bearrik, eta maian bertan bukaera ematen genion.

Kamineroak urtean jai bat beti egiten zuten, beren sobrestante eta danak. Ori, diputazioak ematen zuala uste det bazkari ori.

Lasarterekin geiagotan ere izan naiz. Batistarekin bezelaxe, goizean saio bat egin eta bazkaldu, eta arratsaldean bestea; agurtu erria, beti bezela, eta etxera etorriko giñan.

Atzeneko izan giñan urtea, berriz, Agerre biganena alkate zegoala joan giñan Lasarte ta ni biok, eta Batista Kortajarenak ere gurekin kantatu zuan. Beñere baño ederkiago kantatu zuala iduritu zitzaidan orduan.

Goizeko saioa egin genduan, tabernai buelta bat eman genien eta alkatearen etxera joan giñan bazkaltzera.

Orrek bazkari ederra eman zigun. Txanpaneaz ase giñan, eta bertan, alkatearen etxean, egin genduan lenbiziko bertso-saioa. Antonuan jarriko giñan eta gero plazan errezago egingo genduan.

Asteasuko Batista Kortajarenari nik kantatua, bertotan biok ari giñala: Arrautz piñakin tratua egin da ustelak sartuta nengoala ni, ta nik orduan bertso au bota omen nion:

*Orain goguan nik artutzen det
Batista onen esana;
motibo gabe zertako ola
bajatzan dute gizona?
Nik zertarako entzun biar det
olako arrazoi lizuna?
Arrautzak baño ustelago zan
zuri ori esan zizuna.*

Au ere nik Asteasun botea omen da, ta ez dakit zeñi:

*Ai zeñen errez artzen dizkagun
guk bestiari neurriak!
Edozein gauza entzuteko gu
konforme gera jarriak.
Zañez ondroso egonagatik
okelaz gaude urriak;
gizonak argal egoten gera,
gizentzen dira zerriak.*

Beste baten, berriz, Asteasun balkoitik bertsotan ari giñala Batista ta biok, alkatea erdian zan ta artean irurok mutilzarrak. Zeozer emakume-kontuan ari giñan, da nik onela kantatu omen nuan:

*Nai bezin errez ez det somatu
balkoi ontara biderik,
berriz juntatzen kostako zaigu
askoz kuadrilla oberik:
iru mutilzar juntatu gera,
iñork ez degu andrerik,
zeruan ere ez da egongo
olako trinidadarik.*

Ta beste baten, artean ere mutilzar nengoala, onela kantatu omen nion Batista orri:

*Toriaketan beti ari zait,
au da mutil arranua!
Gauza guztia biar bezela
esplikatutzero nua:
bakardadian bizi izateko
ateria det planua;
askok esango dute: «Mutil au
burutik ez da sanua!»
Gero obia izango al da
ezkondutako damua?*

Bertso auek Asteasun kantatuak omen dira. Ni ez nintzan gogoratzan, baña neri onela eman dizkidate. Ez dira izango berdin botiak akaso, baña alde aundirik gabe izango dira. Bertsoa zalla izango da magnetofonorik gabe ondo artzea; auek ala dira.

Len esan det azkeneko aldean nola izan nintzan Lasarterekin, eta Batista Kortajarena ta ni irurok. Esan bezela, arratsaldean alkatearen etxetik plazara joan giñan. Orkestina ordurako an ari zan lanean, eta dantzariak ere bai gogor.

Gu berari begira piska bat egon giñan, eta egingo genduana egin egin bearke genduala guk ere, eta txanda eskatu genien; eta aiek eman ere bai.

Egin genduan guk ere beste saio bat eta agurtu giñuzen plazako jendea: ondo izan zitezela danak eta agur, Asteasu!

Uztaillaren batean Iruna joaten giñan. Urte askoan joan ere egin giñan, ogei ta amar urtetik gora beintzat. Lenbiziko urteetan Zepai-ekin joan nintzan.

An Urdanibiako plazan egiten genduan bertsotan. Aurretik musikarekin kontzertoa soldaduak jotzen zuten; Urdanibiako plazaren erdian kioskoa dago ta anditxik. Aiek kontzertoa bukatzen zute-nean, gu asiko giñan bertsotan.

San Martzial jaiak izaten dira orduan. Garagarrillaren ogei ta amarrean San Martzial eguna; gu pesta bigarren egunean joaten giñan urtero Iruna.

Esan bezela, Zepai ta biok joaten giñan lenbiziko urte pare bat edo iruan. Musika ixiltzen zanean asiko giñan, eta egingo genduan saioen bat. Jendea ain bertso-zalea da Irunen eta aien gustoa erreza zan egitea. Gu, berriz, orduantxe geunden modan.

Arrillagango Jose Mari etzan guregandik urruti izango. Ura kontzejal egon zan luzaro Irunen, da orrek izaten zuan kargua bertsolariena. Gu ez giñan galtzen, arekin genbiltzanean. Bertsolarien-tzat gizon ona zan ura. Ura il zanean, gu ere erdi illean gelditu giñan. Alako gizon bat errian dagoanean, beste animo bat eramaten du kanpotik dijoanak ere.

Zepai eta nik, an Urdanibiako plazan ganaduen premioak ere beti izaten ziran, baña ez genduan ala ere, beiak marrua batzuk egiñagatik, susto aundirik artzen. Guk orain baño sasoi obea iduki ere orduan, ta geok beiak baño marrua aundiagoak egiten giñuzen, da inporta zigun guri!

Beste baten, berriz, Mattin eta Xalbador etorri ziran San Martzial batzuetan, eta ez dakit emendik zein izango nuan. Laguna ez daukat gogoan, baña lau bertsolari giñala bai. Patrizio Setien edo olakoxeren bat izango zan seguru.

Zana zala, beintzat, aiekin ere eguna pasa genduan, da bertsoan egin ere bai. Mattin orduan ere umore ederrekoa zan, eta besteari ere jarri zitzaion umorea, Xalbadorri ere. Mugarano lagundu genien; gabean joan ziran, eta muga ere bertsoan egiten zuten.

Gero Basarriekin asi nintzan; Basarriekin urte askoan joan nintzan.

Or beti kontzertoa jo zai egon bear izaten zan. Soldaduak kontzertoa jo bitartean, beiak ikusi, eta programa baten batek idukiko genduan eta:

–Oraindik ere onenbeste pieza palta dizkitek!

Beiak ere ikusteko modukoak izaten dira an, da aieri begira errez pasatzen zan denbora.

Eun da ogei ta bi erraldeko beia ortxe kendu zuan Nikasio Olazabalek, Oillurta basarrikoak. Bei ura urtero antxe izaten zan, bizi-rik zan arte. Eta beste geiago ere bai bei ederrak, ainbestekorik ez besterik baña. Bi bei ere dezenteak bear ziran ura ainbeste izateko. Irurogei ta bat erraldeko bi bei bear, eta gaur ere ez dira nunai izaten irurogei erraldeko beiak; ura bi irurogeiko ere pasa. Bein baño geiagotan arrituta egon giñan gu bei ari begira. Izugarria zan ura.

Larogei erraldetik gorakoak asko izaten ziran an. Gipuzkoan diran onenak ortxe izaten dira: Irunen eta Ondarrabian. Batean izaten diran beiak, joaten dira bestera ere.

Oillurta ere Ondarrabiko basarri bat da; ura an izango da Ondarrabian ere. Amar bat buru izango ditu geienean. Ez pentsatu ura bakarrik izaten duala orrek begiratzeko modukoa. Arek ekartzen dituanak, danak izango dira bei dezenteak; ura bakarrik ez da.

Asko dira bei onak izaten dituztenak. Gero, alako ganaduari begira denbora errez pasatzen da.

Alako baten kontzertoa bukatuko zan, ba, eta gu ere asiko giñan gere saioa egiten, kioskora igota.

Arrillagango Jose Mari an izango zan gure ondoan. Bestela baño piska bat geiago beti egingo genduan ura zalako, baña gu gustora ibiltzen giñan ala ere arekin.

Urte baten, Basarri ta biok giñan orduan ere, ta bazkaltzeko denbora etorri zan da eskiñako taberna artan genduan bazkaria. Jendea eseri zan da guretzako lekurik ez.

Jose Mari Manterola ori an zan orduan ere, eta bestea Gaztelu guarda; eta Basarri ta ni, lau gizon danetara. Ta an bazkaltzen ari ziranak jaiki zai ez giñala egongo gu, eta beste leku batera joan bear genduala andik esan zigun Jose Mari Manterola orrek.

Eta an joan giñan beste taberna batera. An bazkari aundi samarra egin izango genduan-edo. Ardoak ikusi nituan nik an armiarma-sareak egiñak; eta koñak frantsesak, eta puruak, bana erre genduan, besteak piztu; eta kontua gora joana izango zan gero.

Eta urrengo urtean bazkarien dirua emango zutela, eta gu arreglatzeko diru arekin. Bueno, guri etzigula inportik eta konforme giñala bazkaria geok pagatzeko, dirua ematen baziguten.

Dirua artu genduan, ba, urrengo urtean, da *Restaurante Toki Alai*-edo badago Irunen eta antxe bazkaldu genduan kontrabandista kuadrilla batekin; eta erriari kobratu ta bazkaria kontrabandista oiek pagatu zuten, eta gu libre izan giñan kontu artatik. An bertso-saio bat egin genduan, eta txalotu giñuzten aiek eta ederki.

Arratsaldean San Juango plazan egiten genduan bertsoan, da gu araxe etorri giñan. Beien despeira izaten zan da bakoitzari beren sariak ematea; eta guk, sariak emandakoan, bertso batzuek botatzen giñuzen. Etzan saio aundirik izaten; dozena erdi bana bertso geie-nez ere.

An beiak, errapeak kargatuta, anka tartean kabitu ezinda; eta zezen batzuek ere etortzen dira Fraisorotik, bikañak danak. Banan-banan antxe pasatzen dira, sariak jaso-alean, San Juango plazan. Gauza ederra izaten da ura.

Esan bezela ganaduak pasatzen diranean, jendea agurtuko genduan, eta artan bukatzen zan egun artakoa. Nai bazan pelota-partidua ikusi, edozertarako libre. Partidu onak urtero izaten dira Irunen San Martzialetan.

Urte batean, bazkaltzen ari giñala, gizon bat etorri zan gure maira, eta Jose Mari Manterola an zegoan orduan ere.

–Gizon au erriko sindikua da –esan zuan Jose Marik.

–Urte askotarako! –Basarrik erantzun zion; eta orduan ere bertso baten eskea bereala egin zuan Jose Marik, eta Basarrik au bota zion:

*Gizon aundi bat etorri zaigu
mai ontara nereko,
bestela nere aurik ez nuen
nik onela irikiko;
gu bertsolari txar batzuk gera
eta zu berriz sindiko,
gaur ezagutzen zaitut nik eta
lagun nai zaitut betiko.*

Eta nik auxe erantzun nion:

*Emen etorri zaigu gizon bat
oso kargu aundikua:
Irungo erri onetan orrek
egiten du mendikua;
nolanai ere etzera izango
bertsolari-sendikua,
bestela etziñan izendatuko
zu Irungo sindikua.*

Urte batean izan giñan Patrizio Setien, Mitxelena, Lexoti ta ni, lau bertsolari. Orduan ere ganaduen premioak eta goizeko kontzertoa eta oiek beti bezela, eta guk, berriz, bi saio bertsoetan; ta, aiek egin giñuzenean, libre.

Beste urte bat baño geiagotan ere bai Basarri, Lizaso, Lasarte ta ni.

Atzenalde onetara lau bertsolari izaten giñan jeneralean.

Diputaziokoak eta *Caja de Ahorrokoak*, albaitero jendea eta danak, alkarrekin bazkaltzen genduan. An, bazkaltzeko denboran

ere, kantatu bear izaten zan. Geienak entenitzen zutenak ziran lenago; orain gero ta gutxiago, eskola duten gizonak euskera aztutzen ari dira-ta.

Frontoian ere pesta ederra egiten zan. Gu atzeneko izan giñan urtean, oraintxe bi urte pasa dira, ango arrijasotzalleak, ango sokatirak eta Naparroako dunba-zaleak, Iturengoak!

Arri jasotzen, Ostolatza, Usategieta, Soarte eta Endañeta. Ostolatza, eun kiloko arria esku bakarrarekin. Ikusi egin bear zan sinisteko ere. Aren arria ibiltzeko postura! Gezurretako arria ematen zuan, gizon ari begiratuta. Irurogei ta amairu edo amalau kilo besterik etzan bera, ta esku bakarrarekin arri jasotzen. An bakarrik ez degu ikusi; leku geiagotan ere bai.

Usategietak ere astindu zituan arriak. Bere erria, izan ere, eta erakutsi nai izaten da abildadea.

Soartek ere egin zuan aproba, baña etzuan egin nai zuanik. Gerriko miñarekin egon bear zuan, eta, an arri jasotzen asi zanean, berriz berritu egin zitzaion. Soartek emendik aurrera arriari deskantsu emanda obe. Len ere orrek baño gutxiago egindakoak izango dira.

Endañeta, berriz, ortik onerakoa amasei arruako arriarekin; ori, ezer ez balitz bezela. Geroztik emezortzikoa ere erabillia du. Gizon orrek ez al du atzenik edo zer pasatzen da orrekin? Amar arruako kubikoarekin jokatu zuan lenbiziko aldiz, Asteasuko Sarasolarekin, Ari errez irabazia izan bear zion. Lenbiziko aldiz jokatzeko arri aundia da, baña andik onera badago alde ederra. Amarretik emezortzira beste gizon baten karga dago.

Sokatiran ere soziedadeak bat bestearen kontra edo ola ziran. Baziran gizon galantak, bai alde batetik eta bai bestetik. Danak ere etzuten asko gorde. Ura zan luzatzea, ura! Aspaldi artan alako luzaturik artu gabeak izango ziran. Tarte artan an ibilli ziran, batek tira alde batera ta besteak tira bestera. Atzenean, orregatikan ere, bentzitu zuten alkar.

Gero Naparroako Iturengo dunba-zaleak. Zuek, irakurleak, dunba-zaleak zer diran galdetuko dezute, beñere ikusi ez dituzutenak.

Amar edo amabi gizon, dunba aundiak bizkarrean lotu ta kalez-kale bran! bran! bran!, danak batean pausoan konpasa eramaten dutela. Oso ederki ematen dute. Ardi-larruakin jantzitzen dira. Guk lenago oiek Naparroako Donezteben ikusi izan giñuzen, Mariez-kurrenak ekarrita. Ta Irunen ere baten bati gustatu egingo zitzaizkion.

Bertsotan, berriz, Jose Lizaso, Imanol Lazkano ta ni giñan. Guk tarteetan egiten genduan. Konparazioko, arri-jasotzalleak bukatzen zutenean; urrengo, sokatira bukatutakoan. Orrelaxe bi edo iru saio egin giñuzen; eta jendea agurtu genduan eta bazkaltzera joan giñan.

Lasai bazkaldu genduan. Izokia ere jan genduan. Askotan jan gabea naiz, baña pama du izokiak, eta ederra da, izan ere. Pama artuko bada, zerbait bear du; ez da nolana artzen dana izaten pama. Izokia erderazko *salmon* da

Diputaziokoak, *Caja de Ahorroskoak*, Praisorokoak eta orrela, jende aundi samarra izaten da an, Irunen, bazkaltzen. Oiek ez dira egoten len ere sardiña zarrakin oituta, ta berriz ere, oiek diran lekuan, seguruago izango da bazkari ona.

Kapeak artuta bertso-saio bat egin genduan maian bertan; eta premioak partitzera joan bear izaten zuten Diputazioko jende orrek eta *Caja de Ahorroskoak*, eta, aiek joaten ziranean, guk ere bai.

Guk ere, aiek premioak partitzen zituztenean, bertso batzuek bota bear izaten giñuzen, eta bere orduan gañera. An ez du balio bere ordua pasa ezkerro.

Dozena bana bertso botako giñuzen; jendea agurtu atzeneko bertsoetan da urrengo urtera arte.

ARRIARAN

San Pedrotik urrengo igandean Arriarana joan izan giñan. Askotan ez giñan joan, baña iru bat aldiz bai.

An ere ezagunak ditugu. Bertso-zale batzuek lau anaia baziran: Jose, Patxi, Eduardo eta Julian. Oiek, lau anaia, beti an izaten ziran, gu Goierrin bertsoan giñanean. Orain Eduardo illa da eta zeruan gerta dedilla. Orain ere beste iru anaiak an izango dira, bertsolariak diran tokian. Anaia oiek ziralako joango giñan gu, seguru, Arriarana.

Urte batean, bazkaltzera ere aien etxera joan giñan. Antxe erriaren parean goian dago etxe ori. Orain etzait gogoratzen etxearen izenik, baña antxe bazkaldu genduan lau bertsolarik: Lazkao-Txiki, Manuel Lasarte, Zepai eta ni. Bazkaldu, itxuran gañera; otelean bezela.

An bertsoak ere kantatu bear izaten ziran. Aien gustoa egingo bazan, derrior bertso-saio bi edo iru egin bear; baña gustora egin ere. Aiek estimatzen zituztela bagenekigun, eta alako lekuan ez da aspertzen.

Arreba bat ere bazuten, eta ama ere emakume pizkorra zegoan artean.

Etxe artan martxa gogorra zegoan. Larogei erralde inguruko txekorrak bazeuden ikullu artan, eta gaur sosak balio ditu. Julian, anaia gazteena, da etxean lanean jarduten dana. Besteak ere lagunduko diote etxean diranean, baña oiek, Jose ta Patxi ta oiek, basoan ibiltzen dira.

Basoak erosi, bota ta moztu. Berak dauzkate zerrak. Menditik kamionean ekarri ta zerra-makinan pasa; eta tabloia egin da tabloia saldu. Mendi aundiak erositzen dituzte oiek.

Oiek kamioa etxera, gu an izan giñanean, orduantxe ari ziran egiten. Oraindik automobillean joan giñan kamioa bukatu zan arte, eta an utzi genduan automobilla. Bazkalduta etorri giñanean, antxe

zegoan guk len utzi genduan tokian, eta atzera antxe sartuta etorri giñan errira.

Aiek, etxera kamioa egin baño len, bazuten automobilla; bear ere bai, aiek ibiltzen ziran bezela ibiltzeko. Josek manejatzen zuan automobilla; ura zan txoperra,

Baña bertsotan Julian zan geiena. Arek gogoan artzen zituan beti, bertso-saio bat guk egiten bagenduan, bi edo iru bertso. Ondorenean kantatuko zituan. Berak ere bertsoak kurioso kantatuko zituan, orrek berak asmatutakoak ere. Apizio gogorra zuan arek.

An Zepai-ta lau bertsolari izan giñan artan ere, ura zan bat gaiak jartzen. Zepairen da nere txanda iritxi zanean, ara zer gai jarri zizkigun: ni ikazkiña, eta Zepai mandazaia. Arek bazekian gure berri; guri zer gai etorriko zitzaigun ondoena.

*Zepaik onela kantatu zuan:
Aspaldi ontan lanikan gabe
gendukan mando-taldia,
ta animala deskantsatuak
beti badauka aldia.
Aizu, Manuel, nagon lekutik
egingo dizut galdia:
Manduak jarri ditut perrakin,
ikatzak pronto al dia?*

Nere erantzuna:

*Aspaldi ontan lanikan gabe
manduak pentsua jaten,
mandazai ona aizen tankerik
iñondik ez dit ematen.
Ikatzak ia pronto al diran
zer ari itzan esaten ?
Gizarajuai kosta bear zak
nik egiñak eramaten.*

Onelaxe edo onelatsu ziran gure orduko bertsoak, eta besteai zer gai jarri zien ez daukat gogoan. Lazkao-Txikik eta Lasartek ere

beste orrelako gairen bat izango zuten, eta orrelaxe denbora pasatzen genduan guk. Orrelako bat izan ezkeru, gaiak jarri edo ofizioak eman-edo asko laguntzen du.

Goizean emendik trenean joan, da Beasaingo estaziora zerrari oietako anai bat atera zitzaigun, Jose, kotxearekin. Arek eraman giñuzen Arriarana, eta an gosaldu egiten genduan lendabizi. Bertso-tarako sasoiari jarri, eta andik aurrera etzizun ajolarik guri kantatu edo ez kantatu.

Txistulariak, gu ara joaterako martxan jarrita egoten ziran. Goizean diana jota lenbiziko pestari asiera ematen diotenak, txistulariak dira. Aiek ez dute, bezperan pesta baldin bada ere logalerik izaten; beti jotzeko pronto.

Norbera oian dagoala, txistu-soñuak ederki ematen du. Gu, iñoiz egun bat leku batean pasatuta, biaramonean beste erri batera joateko edo erri batean bertan bi eguneko joanak-edo oian gaudela, diana askotan jo izan digute guri, eta segituan jaikitzeke gogoia ematen dio arek gazteari.

Arriaranen ere orkestina beti izaten ta ona, ta dantzan egin nai duanak ez du soñu-paltarik izaten. Tokia ere ederra aparta da, egualdi ederra baldin bada. Zelaia dago aproposa gazteak jostatzeke; eta, euria egiten badu, berriz, zimitarioa bikaña elizaren aurrean. Egualdi txarragatik berdin egin liteke an pesta.

Olako erri txikietan, askotan ez da lan ederra izaten. Euria asi orduko nun soñua jorik ez. Tabernaren baten barruan-edo asiko dira soñu jotzen, da baso erdi bat emateko tokirik ez; jan bear dutenak serbitzeke eta ezertarako ere ez.

Alako estalpe bat baldin bada, berriz, an, dantzan egin bear dutenak, egingo dute; tabernan ere lana ondo egingo dute, eta danak ongi arreglatuko dira. An gañera, elizaren ondoko estalpe artan ere, taberna jartzen dute pestetarako.

Aizkolariak ere egin izan dituzte, Errekalde zana beintzat; eta orduan bai, sasoiari ere bai omen zeukan. Aizkolaria ona zan ura, baña etzuan suerterik izan. Atzen aldera gaixorik ibilli zan, da gaixo dagoan

gizonak ezin, ba, ezer egin. Jokatu zituan joko geienak, ondoezik jokatuz zituan arek. Egiñalak gobernatzen egin, eta, aurrera egin bearrean, atzera. Soldaduzkatik etorri zanean ainbat indar, ez omen zuan geiago izan. Egin zituan egiñalak egin gobernatzen, eta ala ere alperrik.

Zerrari oiek bakarrik giñuzen lagunak lenbizitik, baña gero aien lagunak ere lagun egin giñuzen. Martzelino bat ere ongi laguna genduan, eta uste det illa izango dala.

Oiartzunen ere piñudi bat atera zuten. Trapada izeneko piñudi bat zan, da ura ateratzen ibilli zan Martzelino.

Nik orduantxe ezagutu nuan, piñudi artan ari zirala. Goiz baten nerekin etorri zan Beasaindik onera, Oiartzuna, eta orduan egin nintzan aren ezagun. Geroztik beti lagun izan gera.

Egun baten, emen etorri zitzaizkidan Zepai zana ta biak: Errekalden zeudela eta ia joango al nintzan; errotariaren sagardotegian alegia.

Ni siestan nengoan, da nik ere, amar beirentzako janariak ekarriko al nituan esanda baño poz aundiagoa artu nuan.

Martzelinok berak zeukan kotxe ederra, eta berealaxe preparatu nintzan; kotxean eraman da ekarri egingo niñutela, eta alaxe egin ere.

Joan gera Errekalde orretara, eta gero meriendatu egin bear zala ta ari giñan sagardoa ere dezente edaten. Oiek sagardoa probatzer a etorriak ziran: Jose ta Patxi zerrariak eta Martzelino, iru sozioak; eta Zepai eta Beasaingo Loinaz tabernako nagusia; eta ni ere joan nintzan gero. Sagardoak ortik eramaten zituzten gero, eta nolakoak zeuden ikustera etortzen ziran oiek.

Bertso-saio bat edo beste egin genduan, eta gero meriendatu: tortilla bakallauarekin eginda eta antxumea erreta. Berriz ere sagardo puska bat edateko ez giñan gaizki jarri.

Sagardoa naikoa edan gendunean, kapeak artu ta bertsoan jo genduan gogor.

Illundu zuanean, ni ekarri ninduan etxera, ta Martzelino atzera joan zan, da aiek artu ta joan omen zan etxera.

Urrengo egunen baten, Zepai ori tentatzen asi omen zan an auzoko gizonen bat, eta:

–Lengoan Errekalden zer ibilli zerate?

–Zera ibilliko giñan! Sagardoak probatzera joan giñan eta edan egin genduan!

Beasaingo Kabi-Txikin orain daudenak ere ezkondu ziranean, an giñan bodetan. Ez dakit Lazkao-Txiki ala Lasarte izango nuan laguna; baña ni an nintzala bai, badakit. Oiek ere Arriarango zerrari oien lagunak ziran; berak ere Arriarangoak, gizona beintzat. Egun ederra pasa genduan.

Orain, Beasaingo estazioan trenetik ateratzen giñanean, denborarik bagenduan beste konbinaziorik artzeko, an sartu gabe ez giñan geldituko. Uraxe bixitatu eta an zerbait artu gabeko onik ez genduan izaten. Bai nagusia eta bai etxeko andrea, biak ere jator askoak dira.

Arriaranek badu beste istori bat ere. Arriarango intxaur aundia askok adituko zuten. Urte batzuek badira ura bota zutela. Berrogei urte urrean izango dira onezkero.

Nik ikusi nuan ura botata zegoala. Goiko kamiotikan nola begira egon giñan, gogoan daukat oraindik. Adar-jende ikaragarria zuan arek. Nik ez dakit zenbat metro kubiko izango zituan arek.

Aspaldiko kontuak dira ta istori aundia zuela, bai. Orain ere izango dira an batenbatzuek.

Bertsotan, ura baño leku txarragoetara joan izan gera gu ere. Atzeneko izan giñanean ere, bapo gozatu giñan beintzat Zepai eta konpañia.

Len esan dedan bezela, Julianek opizioak jarri eta Zepaik kantatu zuanean arek mandoak perratu zituala eta ikatzak pronto al ziran, jendeak naikoa parra egin zuan. Arek beti olako zerbait atera bear izaten zuan.

Atzanean beintzat jendea agurtu genduan eta gazteak dantzan egin zezatela, ta gu etxera etorri giñan.

AMEZKETA

Agoztuaren ogei ta lauan, San Bartolome eguna, Amezketara joan izan giñan. Ogei ta amar urtetik gora izango giñan beintzat, eta gustora joan ere egiten giñan.

Amezketa, Aralar mendiaren oñetan dago, ixil-ixilik Txindoki bere guardian duala, gau ta egun zutik, gudari ernea bezela.

Zein ederrak diran mendiak, Aralar dan bezelakoak, bere magalean malloa duala eta aren Larraiztik gorako zelai eder aiek! Txindokitik aruntz Igaratza, berriz.

Pakea nai al dezu? Joan aruntza! An dago pakea! Udaberrian zizak bildu ta artzaiakin itzegin; da, mendia gustatzen bazaizu, an gozatuko zera.

Igaratzen orain refujioak edo txaletak egiten ari diranak, bada-kite, bai, zertan ari diran. Orain pezeta batzuek gastatuko dituzte, baño gero, udara eldu danean, badaukate nora joana.

Mendiak gero baño gero estimazio geiago izango du. Errian jendea aspertu egin da, ez dagoalako mendian bezelako pakerik, eta pakea gauza ederra da.

Amezketan papelera bat badago. Ura garbia bear izaten omen du papela ondo egiteko, eta antxe izango da ura garbia. Aralarko mendiak ematen dituan iturriak, ez dute zikin aundirik izango.

Dana dala, beintzat, erriko jendeentzat lana izanarekin, bai alde ederra! An erriko jendea enpleatu egingo zan geiena, eta erritik kanpora lanera joan bear duanak, ederki probatzen du ori: etxe-in-guruko lanak zenbat balio duan.

Amezketan ere, artzaiez gañontzekoak, geienak industriari begira egongo dira. Basarriarekin bakarrik bizi danikan ez da asko izango an ere.

Lenbiziko aldetik Zepairekin izaten giñan, da Aierberen tabernan jaten egoten giñan. Orain ez dago an tabernarik, baño orduan bazan.

Ango aitona zana ere bertsolaria zan. Bertso ederrak botatzen bazekian; baña plazan etzan aritzen ura, ta Zepai ta ni joaten giñan erriko pestetan.

Ango gaiak jakin samarrak izaten ziran: San Bartolome, Fernando zana, Amezketako artzaiak, nekazariak eta aiuntamentua.

Orain atzeneko alkateak, berriz, etzuan aitatzerik ere nai izaten bere izenik, eta artatik ere libre giñan.

Amezketako artzaiak, beintzat, geienbat mingañean ibilliko giñuzenak izaten ziran.

An amaiketakoia egiteko oitura zan San Bartolome eguardian, erriko gizonak meza nagusitatik aterata. Gu ere ara arrimatu izan giñan, eta an maian jarriko giñan. Erriko gizonakin batean amaiketakoia egingo genduan, trago bat edo bi ardo egin, eta noiznai pronto bertsoan asteko.

Goizeko saioa orduantxe egingo genduan. Amezketako jendeak atentzio aundia edukitzen zuan bertsolariantzat. Saio koskor bat egingo genduan, ta goiz-parterako aski zala ta arratsalde arte esango genion jendeari, ta artan ixilduko giñan.

Orduan txistulariak edo orkestina asiko ziran. Biak txandan jotzen zuten.

Makiña bat urtean izandako txistulariak baziran an alegitar batzuek, aita-semeak, eta aita il zan orain dala iruren bat urte. Amaika txiste ta ipui kontatua; gizona alaiia zan ura. Amaika bider denbora errez pasatuak gera orrekin.

Gizon aren umorea ikusita, ezin zitekean esan artean, il bear zuala orrek. Urteak edukiko zituan, bai; ortxe, irurogei ta amarretik gora egongo zan beintzat.

Guk, aiek jotzen ari ziran bitartean, errian jira bat emango genduan; bermuten bat edo beste artu, ta, eguardia etortzen zanean, berriz, Aierberen etxera joango giñan eta bazkaldu egingo genduan ederki.

Ango aitona ere asiko zan bertsoan, da an denbora errez pasatzen genduan. Batean bertso auxe aditu nion ango aitonari:

*Udaberria eldu daneko
ardien txintzarri-otsa,
nai eta nai ez alaitu bear
artzai zarraren biotza;
mendi-puntara ertetzen dira
bere ama ta bildotsa,
kasku batetik agurtzen dute
eguzkiaren jaiotza.*

Aierbe zanari nik artua da ori. Bertso ori ez da segurua; itzen baten utsegitea izan liteke, baña ez du alde aundirik izango. Olakoxe tertulia egiten genduan guk Aierbe zanarekin.

Gero, berriz, arraltsaldeko saioa egin bearra zegoan, eta plaza aldera azalduko giñan. An estankoan-edo denbora pasatuko genduan. Bitartean txistulariak eta orkestinak txandan joko zuten soñua, eta, aiek pieza batzuek jo artean, ez gendukan guk estuasunik.

Pelota-partidua ere beti izaten zan an, da ura jokatu. Aierbe aitona bertsolari orren semea etzan txarra. Orain ganadu-tratuan ibiltzen da.

Anaia orrek beste anaia gazteari eta guarda Gurrutxagari, Abaltzisketan egon zanean, biai jokatu zien. Biak pelotan dezente egiten zutenak ziran aiek. Orain ez daukat gogoan galdu ala irabazi egin zuan.

Gurrutxaga guarda orain Erreterian bizi da. Berez azkoitiarra da; pelotari-errikoa. Ezin esango degu danak onak diranik Azkoitian, baña ura etzan oso txarra ere. Galtza zuriakin jokatzen zuten beintzat. Guri ere gustatu egiten, berriz, begira egotea, naiz geok jokatzeke balio ez.

Partidu ori bukatu zanean, gu ere bertsoan asi giñan, ta botako giñuzen guk ere gereak. Artzaiak edo batenbatzuek adituko zituzten ederrak, nik ez daukat orain gogoan zer esan genduan ere baña.

Geure saioa eginda, bukatzeko agurtuko giñuzen plazan ziranak, eta urte artarako plazakoa bukatuko genduan.

Baña gaberako an geldituko giñan, eta, apaltzen gelditzen giñan lekuan, an izaten ziran Amezketako bertso-zaleak danak. Eta, kantatu nai bazan, aukera ederra izango zan. Eskerrak etzigu-la ajola aundirik guri orduan. Aukeran ere kantatu naiago, ixilik egon baño.

Ala, apalduko genduan eta beste saioaren bat edo bi egingo giñuzen, ta erretira egingo genduan; da, lo eginda, edo Zegamara edo bestela etxera aldegingo genduan andikan, urrengo urtera arte esanda.

Urrengo urtean ere etzuten pallatuko abisoarekin. Illabete bat aurretik an etorriko zan abisoa.

Iru edo lau urte, orretan egin giñuzen Zepaik eta biok. Gero Basarrirekin asi nintzan joaten, eta jaten ere estankoan gelditzen giñan orduan. Erriko gizonak nora agintzen ziguten, araxe joaten giñan gu. Oso pameli ona zan estankoan ere; pameli edukatua. Basarrirekin ere urte askoan joan nintzan.

Gau baten, tabernetan-edo piska bat ibillita, estankora joan giñan lo egiteko asmoan-edo, eta antxe izan genduan Manuel Lasarte ezagutzeko zoria ere.

Antxe zegoan estankoan gure Lasarte ori, eta bere lagunak gazte-kuadrilla bat. Eta an, zerbait artzen-edo mustradorean geundela, itza atera zuan gazte aietakoren batek, ia bertsoan egiteko gogorik bai al gendukan; gazte bat bazegoala an apizio piska bat zeukana, eta arekintxe bertso batzuek botatzeko, nekatuta ez bageunden beintzat.

Orrenbeste egingo genduala, ba, eta asi giñan bertsoan. Bai gure Manuel Lasarte ere; zai zegoan ura ere. Gure ondoren laste bota zuan arek ere, eta txukun asko bota ere.

Berriz ere guk jarraitu genduan eta aren paltarik etzegoan, eta gure bertsoari erantzunez. Launa edo bosna bertso bota giñuzen eta ixildu giñan, baño geurea gogoan genduala.

Gazte-kuadrilla ori agurtu genduan eta oiera joan giñan; artean amazpiuren bat urte edukiko zituan geienez ere Manuel Lasarte orrek, eta:

–Gazte ori zer iduritu zak, Basarri? –esan nion nik Basarriri.

–Ona neri ori!

–Aspaldian ez diagu olako gazte asko ikusi! Ori gero ere azalduko dek nunbaiten! –nik erantzun nion,

–Bai, orrek bertso berriak bota dizkik danak! Ez al aiz konturatu gure bertsoari erantzuten ziola, bota dituan bertso guzietan? Siñale ona dek ori!

–Gañera gaztea dek! Oraindikan asko mejoratuko dek!

Oiek esan da lo egin genduan. Gero, urrengo Santa Agedetan, or aditzen degu San Agedaren eskean ibilli zala gazte-kuadrilla batekin Zarautzen, eta oso ederki egiten omen zuala bertsoan. Geiago ibilli gabea izateko, ederki egin ere.

Arrezkero makiña bat bider joan naiz Manuelekin Amezketara. Ara nola izaten diran gauzak: nik an estankoan lenbizi ezagutu nuanean, zeñek esango zuan nik gazte arekin ainbeste aldiz ibilli bear nuala?

Artean ere ibilliko nintzana gelditu nintzan, gaitz txar batek arrapatu ta ezin nualako. Bestela ere banuan gelditzeko garaia, baña bein gelditu ezker ez dago berriz asteko esperantzarik. Al dan arte jarraitu egin bear; nai baño len etortzen da bestela ere ixildu bearra.

Orain gogoratzen naiz: Arruizko Txikia, batean, Amezketan nerekin tokatu zan lo egiten, an bertan esibizioa eginda. Andik bi egunera beste leku batean ibilli bear zuan korrika, eta goizean, egunaren zabaleran, jaiki, jertsei lodia eta bota aundiak jantzi, eta Txindokira joan zan.

Zenbat denbora bear zuan Amezketatik Txindokira, eta etzala beñere joan esan zidan, baña ordu ta erdian joango zala.

Gu ta beste gure antzeko asko jarduten gera jokolariagatik zerbait itzegiten: gerorako gaizki oituta, mutillak alperrik galtzen dira-

la ta orrelakoak. Baña arek etzeukan oitura txarra, goizean mendira joatekoa.

Ni, balio izan banu, joango nintzan orduan pozik berarekin; baña ez nintzan gauza ta antxe gelditu nintzan oian.

Bein batean, Pernando zanak, San Bartolome aurreko egun batean, santua arrapatu omen zuan eleizatik; erriko zaindaria, San Bartolome.

Erriko bikarioa kejavu omen zan, santurik gabe gelditu ziran: Zer egin bear zan erriko pestetan santurik gabe? Sermoilaria ekarri bear da lenbiziko bear zana santua zala, pestak egingo baziran.

Pernandogana joan omen ziran, eta esan omen zioten zer pasatzen zan errian eta San Bartolomerik gabe pestarik ezin zitekeala egin.

–Onelako basarritan dago gizon bat San Bartolomeren oso antzekoa –erantzun omen zioten–, ta uraxe jarri zazute meza-denborarako eta egiña dago.

–Baña zeñek esango dio orain ari? Eta berak ez dakigu zer pentsatuko duan ere!

Esan omen diote beintzat, eta gizon ori lenbizi ezetzean gogor: ura etzijoala beintzat meza nagusia dana an geldi pasatzera, eta nai zuana jarriko zala.

Ala, ondo ordainduko ziotela denbora artakoa, ta mesedez egin bear zuala orixe. Ordaintzeko kontu ori aditu zuanean, orregatikan piskaren bat ganbiatu omen zan gizona.

Erriko bikarioak onenbeste diru ematekotan egin omen zuten tratua, dirua ere poliki izango zan orduan da.

Meza luzea izango zala ta an nola altarean egon ere pentsatu egin beariko zan, eta Pernandori galdetu omen zion gizon orrek.

Arek berealaxe esan omen zion orrela: Altarean luzaro egoteko etzala eztia bezelakorik; arekin kopeta busti ta presko-presko egongo zala; meza guzian egoteko ere etzeukala kuidadorik.

Esan bezela, etorri omen zan, ba, San Bartolome eguna. Jarri omen zan, ba, gizon ori altarean, kopeta eztiz bustita, eta ederki omen zegoan.

Baña Pernando an omen zegoan koruaren atzean, kañaberearen batean erle-mordoska bat artuta, eta libratu omen zituan bere erle oiek.

Berealaxe billatu omen zuten gure altareko gizona. Sasta! batek eta sasta! besteak, artu omen dute gizon ori Pernandoren erle oiek, eta an omen ziran komeriak: geldi egon nai ta ezin egon.

Etorri omen zan sermoiko denbora, ta sermolaria etzan nolanaikoa izango; an ari omen zan apaiza pulpitotik berean, San Bartolome pamatu ezinda:

–Begira San Bartolome! Bizirik dagoala ematen du! Mogitzen dala diruri! –esan omen zuan sermolariak, eta:

–I ere mogituko intzake, emen baengo! –erantzun omen zion San Bartolome postizuak.

Amezketan bertan badira bertsolari politak; Artola bat, eta Lukas bat ere bai. Artzaiak dira oiek.

Artola baño txarragoak, asko ikusi ditut nik balkoitik bertso-tan, da oso onak diralakooan. Berak ez izan gogorik, zenbaitek bezela. Ez da gustagarria, izan ere, beste danak ixilik daudela, itzegiten jardutea.

Batean tokatu nintzan Lukasekin jardun bearrean ere. Ez dakit zeñekin joatekoa nintzan, baño lagunak pallatu zidan. Ni joan nintzan eta bestea etzan azaldu. Lukasi esan genion eta etzan bereala konpromatu; baño atzenerako esan zuan orregatik baietz.

Igo genduan aiuntamentuko balkoira, ta an esan giñuzen geureak. Etzan iñor kejatu beintzat, gaizki kantatu gendualako.

Artola ta Lukas, da beste bat ere bazan lenago Amezketan; Txirrita esan oi zitzaion. Bertsolari polita zan ura ere, boza bikañarekin. Orain Lizartzara ezkondata dago.

Bein batean, Txirrita ori, mutil koskorra zala, orduan Amezketan bizi omen zan artean, da Bedaion osaba-izebak omen zeuzkatzen, eta seme-alaba kuadrilla aundia gañera.

San Bartolome-aurrean joan omen zan gonbiratu etortzeko esatera gure Txirrita ori basarri orretara.

Jo omen zituan ateak, eta dozena erdi bat txakur atera omen zaizkio. Atariko atearen aldamenean garo-meta bat omen zegoan erdia gastatuta, ta igo omen du aren gañera, txakur oiek jango ez bazuten.

Alako batean, atera omen zaio etxeko andrea orregatikan, da:

–Kontxo! I al intzan, txikito? Etorri adi barrena, gizarajo ori! Aspaldian ez intzan gure etxean izan! Mutil aundia egin aiz!

Ondo artu omen zuan. Gutxi gora-bera bai omen zekian arek zer abisurekin joan zan mutikoa, ta alako batean esan omen zion, ba:

–Ateak itxi ta danak joateko San Bartolome egunean bazkaltzera!

Ta izebak:

–Bueno, bueno! Ondo zio! –esan omen zion.

Baña emakumeak nola danak jakin nai izaten dituzten olako mutil koskorrak arrapatutakoan, berriz galdetu omen zion illobari:

–Zuen amak zer esaten ote dik, gu danak bazkaltzeko gonbira-tuta?

–Zea esan du gure amak: danak gonbiritzeko; baña, iñor ere etorriko ez balitz, ohea litzakeala!

Gudari edo soldadu ere izan omen zan gure Txirrita ori, ta laguna emen Oiartzungoa omen zuan bat beintzat.

Andik etorrita, luzaro ez omen zuan ura ikusteko zoririk izan, eta, urteen buruan, Tolosara apusturen batera etorri omen da ta antxe topo egin omen du oiartzuar orrekin.

Ainbeste denboran ikusi ez da besarkatu omen ziran biak, eta:

–Zer moduz, motell, orrenbeste denbora ikusi gabe?

–Ni ongi! –esan omen zion oiartuar orrek–. Eta eori zer modutan aiz, ba?

–Ondo esan bearko!

–Ezkondu al intzan? –galdetu omen zion oiartzuarrak Txirrita orri, ta:

–Ni bai!

–Pamelirik bai al dezute?

–Bai, badiagu pamelia ere, bost badizkiagu-ta –erantzun omen zion Txirritak–. Ta, ik bai al dek?

–Bai! Lenbiziko andrearekin bi izan nizkin, eta bigarrenarekin iru; irugarrenarekin, orain daukatenarekin, bat. Danetara, sei.

–Arraioa! Ez dek suerte ederra izan pamelian, bi andre il da irugarrenarekin bizi baaiz!.

–Ez, ez diat suerte ederra izan; baña, ganaduaekin gertatu baltz ere, bearko giñun da..

Amezketan ainbeste aldiz izan gera eta beti jasotzen da zerbait.

Atzeneko urteetan karnizerian jaten genduan, eta guk bakarrik ez; gonbiratuak izaten ziran egun orretan, da bazkaria ona. Jaten emateko gustoa badu ango etxeke andreak. Bertan bazkaldu eta bertan apaldu ere egin izan genduan. Eta Amezketako bertso-zaleak an izango ziran.

Artola ere an izango zan, da gurekin bertso-saio bat egin gabe etzan geldituko. Txirritarena, berriz, zer esanik ez; arekin asten bagiñan, nai baño saio luzeagoa igual izango zan. Etorri mardula zuan arek; bearbada etzuan izango Artolak bezin garbia. Batek asko egiteko jenioa zuan; eta besteak, berriz, ondo egitekoa.

Dana dala, gu saiatzen giñan jendeakikoa egiten, eta an uraxe bear izaten zan. Lasarte ta biok izango giñan atzen aldera, eta an tabernan zeudenak agurtuko giñuzen da lo egiteko modua egiten genduan.

Goizean jaiki, autobusa artuko genduan da Zegamara joango giñan, baña ez kapea artu gabe. Kapea artu ta joango giñan Alegri-
ra autobusean, eta andikan Beasaiña trenean; da Segurako autobusa
an egongo zan, gu Zegamara eramateko. Ura artu ta Zegamara.

ZEGAMA

Agoztuaren ogei ta bostean Zegamara joaten giñan. Aitzgorriren oñetan dagoan erri polita Zegama; erri paketsua.

An ez da izango zenbait erri aunditan ainbat gora-bera. Beren papelera koskorra eta errikoentzat ainbat lan izango da, eta asko geiago kaltekoa da. Erri bakoitzak erriko jendeentzat ainbat lan sortu ezker, ez dago geiagoren bearrik.

Amaika aldiz Zegamako aiuntamentuko balkoitik Aitzgorri bertsok bota dizkagu. Orrelako mendi ondoko erri koskor oiek beti badute beren itzala eta errespetua.

Aitzgorri mendiaz beste aldetik, berriz, an dago Urbia. Zer mendi ederra dan Urbia! An bein izan naiz, Arantzazutik joanda. Bere eleizatxoa ta kantina. Ango arratseko ixiltasuna! An ez da, ardiak etzaten diranetik aurrera, txintik ere izango. Artzaiak an ez dauka lo egin besterik.

Zegamara ere Zepairekin egin nituan lenbiziko birajeak. An erriko etxean jaten egoten giñan, eta aiuntamentuko balkoitik bertotan egin.

Pelota-lekuan beste zerbait pesta bazegoan, pelota-partidua edo aizkolariak, aiek ere ikusi izan ditugu. Erriko gazteak aizkoran, lau edo bost gazte, konkurtsua, zeñek lenago ebaki. Eta orduan guk ere an egingo genduan pelota-lekuan bertotan. Arratsaldean izaten zan pesta ori.

Beste batean iru bertsolari izan giñan: Zepai, Asteasuko Batista Kortajarena ta ni. Orduan ere egin genduan geure saioa; arratsaldeko saioa bakarra genduan orduan.

Gero, berriz, Basarriekin joaten nintzan urte askoan. Arekin ere, besteakin bezela, bi saio; bat goizean eta bestea arratsaldean, eta beste gañontzean guk nai genduanean egingo genduan.

Alako moduko jenderik bazegoan, egingo genduan saio bat. Ez genduan agindu bearrik. Bat edo bi bakarrik bazeuden bertso-za-

leak, eta amar bertsoari kasorik egingo etzietenak, gu ez giñan asiko bertsotan. Igual esango zuten batenbatzuek:

–Oieri bertsoak entzutea ere ondo pagatuta izango dek, ba!

Ez da ori orrela; gu ez bagiñan bertsotan asten, girorik etzegoalako.

Jaten, Basarriekin joaten giñanean, Gerrikoren ostatuan gelditzen giñan. Atxukarrok ere an jaten zuan, ba, eta Basarri eta biak nola erri batekoak diran, jaiotzaz biak errezildarrak; eta beti izaten da alako begiramentu piska bat.

Atxukarro gurekin ere ondo konpontzen da, baña zeñekin ez? Atxukarrokekin konpondu ezin dana, bakarrik bizi litekeala uste det.

Gerrikoenekoak taberna edukitzeari utzi egin zioten, baña guk berdin jarraitu genion ara joateari.

Urte batean, gañera, Atxukarro ta bere lagunak, orain Zumaian dagoan maisu bat, *escuela profesionaleko* maisua, ta oiek danak, guk joan bear genduan goizean perretxikoak bildu zituzten, da arratsaldean jan egin giñuzen.

Basarri ere beti perretxikoak jateko amorratzen egoten zan; ni ere, berriz, zalea naiz, da beste edozer gauza baño naiago giñuzen guk aiek. An, berriz, aukera egoten da perretxikotik, jira danean mendiak dauzkata.

Urte batean, Zegamara joateko San Bartolometan, bezperatik etorri giñan Azpeitira. An Pedro ostalariaren kuñadua zegamatarra zan, da arek abisatu zigun Azpeitira etortzeko ta urrengo goizean alkarrekin joango giñala.

Zepai ta biok sartu giñan Pedroren ostatuan, da an zeuden Urnietako Blanco, Lizaso bertsolaria eta bere aita ere bai. Nik Lizaso baño lenago ezagutzen nuan bere aita. Urnietako Blanco ori ere erdi bertsolaria da.

Lizaso bertsolaria ezagutu bakarrik ez; baita bertsotan saio ederra egin ere, eta arekin seguru zala bertsolaria esan genduan guk. Ez genbiltzan oso gaizki.

Andik urrengo sariketa etorri zanean, an presentatu zan Eibarren eta lenbizikoa atera zuan; lenbiziko saria.

Orain ikusten dezute zer modutan kantatzen duan. Lizaso eza gutzen ez duan bertso-zalerik ez da inor izango orain, eta nik ez daukat zer itzegiñik beragatik.

An ere orkestina ona izaten zan beti, eta txistulariak txanda egiteko. Orkestina, Txurrero bi anaiak eta beren lagunak ikusi izan nituan. Oiek toki askotan ibiltzen ziran, eta oso onak dira; Pepe eta Mateo oso ezagunak dira.

Txistulariak, berriz, Segurako Galartza makiña bat urtetan izango zan an. Asi goizeko diana jotzetik eta gabean berandu arte, aspertzeko ainbat jo bear izaten dute. Txistulariak ere borondate aundikoak izaten dira geienak, eta ari eskerrak.

Dantza-sariketa ere ikusi izan degu Zegaman; lau sari ziran ta bi bikote. Etzan inor saririk gabe gelditzeko bildurrik.

Atxukarrori erregutu zioten dantzara ateratzeko; bi sari sobrean zeudela ta parregarria izango zala ori: bi sari jaberik gabe gelditzea. Eta uraxe atera zan, antxe bertan zegoan neska batekin.

Beste bi bikoteak lenbizikoa ta bigarren saria irabazi zituzten, eta Atxukarrok irugarren saria irabazi zuan. Nik ez nuan sinistuko Atxukarro ala dantzan egiten ikusiko genduanik.

Beste batean, Mutiloa esaten ziotela uste det, mutil lodi bat bazan Zegaman, eta orrek egin zuan egundoko esibizioa. Arri sastar bat jaso eta egundoko biguntasunak egiten zituan. Ankan gañean zegoala, atzetik buelta burua anka tartetik pasa ta berriz aurrera begira jartzen zan, subea zirudiela. Atzeko aldean sosak jarrita, ederki jasotzen zituan ortzakin. Orrelako asko egiten zituan arek.

Mutil ari begiratuta, zeñek esan arek alako biguntasunik egin zezakeala? Oso lodia zan, ba. Ura aditu nuan *lucha librean* ari zala, ta ez det aspaldi ontan aren arrastorik.

Tokan ere beti izaten da sariketa San Bartolometan Zegaman. Gu antxe giñan egunean izaten zan. Donostiko Antiguako Altuna

du abizena, ta andrea du Zegamakoa; arek izabazten zuan geienan.

Ura Frantzian bizi da orain. Ez dakit gerrarekin joanda edo nola egongo dan; baña andik etortzen da beti Zegamara, San Bartolomeak pasatzera.

Ala, sariketa ortan parte artzen zuan orrek. Ura an zanean, besteak alper samarrrik ibilliko ziran. Ura Antiguan ikasia izan Xarpatarrakin, da zenbat aldiz ibillita ote zegoan? Tokak ere bere tokiak ditu, ta, sagardotegiak diran tokian, geienan tokalari onak.

Orain, atzen urte auetan, guk zinean kantatzen genduan. Lau bertsolari geienean izaten giñan. Goizetik bi joango giñan, aiuntamentuko balkoitik egingo genduan; beste biak arratsaldean zinean kantatzera joango ziran.

Atzen aldera, urte bi edo iruan, Lasarte, Lazkao-Txiki, Jose Agirre ta ni izaten giñan. Lenbiziko agurra egingo genduan bertso bana edo binan, eta gero, gaiak jarrita, bi bitara eta banaka ere bai, bina edo iruna bertso bakoitzak. Danetara probatzen giñan.

Olaxe, bi saio koskor egingo giñuzen, eta erdi lanetan deskantsatu. Trago bat zerbeza edan edo zigarro bana erre edo orrelakoxe lanak, eta berriz ere asiko giñan. Bigarren partea bereala bukatuko genduan.

Zegaman jende ona da gañera. Ixilik egongo ziran aiek bertsoak entzuten. An zinetik ateratakoan izaten ziran bakoitzak beren iriztiak. Bitartean txintik etzan izango. Alako tokian poza ematen du. Lana egin da alperrik, etzaio iñori gustatzen.

Sarrera ordainduta dijoana, nunai ere beste gauza bat izaten da. Ura bertsoak entzutera joaten da. Baten bat ixilik egon ezin baldin bada, berealaxe esango dio aldamenetik baten batek ixilik egoteko edo bestela ertetzeko; atea berealaxe erakutsiko diola arek.

Al zan bezela agurtuko giñuzen an zinean zeudenak banan-banan, eta urrengo urtean ere ez aztutzeko gurekin eta bitartean ondo izateko danak, eta agur Zegama!

ONDARRABI

Agorraren amaikan Ondarrabira joaten giñan. Pestak zortzian asita egiten ziran, baña gu amaikan joaten giñan, laugarren egu-nean, pestaren akaberan.

Lenbiziko aldetik, urte askoan, ganaduen sariketa izaten zan egun orretan. Gu joango giñan da Etxeberriaren ostatuan gosalduko genduan, eta zai jarriko giñan, bertsoarako moduan preparamatuta.

Ganaduak an egongo ziran, goizean jarrita, Alamedako zumardi eder artan. An ibilliko ziran albaitero edo beterinarioak beiak ikusten eta zeñek saririk onena merezi zuan juzkatzen.

Aiek beiak ikusten zituztenean, gu ere arrimatuko giñan plaza aldera eta egingo genduan bertso-saioa. Basarrirekin izan nintzan an ere urte askoan bertsoan. Alamedan kiosko ederra zegoan, eta anditxik egingo genduan.

Ango gaiak, estropadak eta mariñelak; eta, an aurrean zeuden bei eder aiek ikusita, nekazariakin ere ezin aztu; aitatu egin bear aiek ere.

Estropadak orduantxe izaten ziran; lenbiziko jai pasatu eta bandera jokatzeko egongo ziran. Ondarrabi aurre samarrean ibillita bazegoan lenbiziko jaietan, orduan izaten zan gure poza bertsoak botatzeko. Atze samarrean ibillita bazegoan, al zan gutxiena aitatu ta pasa egin bear.

Arrantzaleak ere zer arrai-klase arrapatzen zuten esango zigun batenbatek, eta, al bazan beintzat, ongi gelditu beste baterako ere.

Basarritarrak, beñere baño errezago izaten zan piska bat toriatzeko ere, etxean ziran beirik onenak an izaten zituzten da.

Beintzat egingo genduan geure saioa, eta jendeari esango genion arratsaldean nola pelota-partiduak izango ziran; «Arratsaldera arte!» esanda agurtuko giñuzen, eta bazkaltzera joango giñan.

Lenbiziko aldetik Jauregiren otelean bazkaltzen genduan. Diputazioko jendea, ta *Caja de Ahorrokoak*, eta beste albaitero ba-

tzuek eta danak izaten ziran an bazkaltzeko, eta oiek ez dira tokirik txarrenera joaten. Guk ere aiekintxe bazkalduko genduan.

An ere, lasai kapeak artuta, izango ziran batenbatzuek itzegin bearrekoak, eta aiek ixiltzen ziranean etortzen zan gure txanda. Guk ere botako giñuzen bertsoeren batzuek, eta, ango lanak eginda, besteak ganaduari sariak ematera joango ziran da gu, berriz, frontoira. An egin bear izaten genduan arratsaldeko saioa.

An pelota-partidua izaten zan orduan, da guk, partidua asterako, saio txiki bat, eta ura bukatzen zanean, bestea egingo giñuzen. Eta jendea agurtuko genduan. «Urrengo urtera arte!», esango genien, eta etxera etorriko giñan.

Pazko-egunean ere joaten giñan Ondarrabira bertsoetara. Orduan Mitxelenarekin joaten nintzan, eta aiuntamentuko kale artantxe egiten genduan bertsoetan. Goizeko saioa bakarrik izaten zan orduan, eta ura bukatuta libre izaten giñan.

Orduan sokamuturra izaten zan bestea. Zezena sokarekin lepotik lotu ta kalean bueltaka; orixe da sokamuturra. Diskuidatzen danari kolperen bat galanta-edo; erroparen bat urratu-edo; zezenaren lana orixe izaten da, baña ala ere izaten du estimazioa.

Gogoratzen naiz batean Fernando Artolak, Bordarik, nola presentazioa egin zuan gurea. Aiuntamentuko kale artan giñan orduan ere. Gaiak ere berak jarri zizkigun orduan.

Gaiak jartzea batzuetan mesere aundia izaten da. Bein iru edo lau bertso bota ezker, gaia aitu egiten da; eta, jartzalle bat baldin bada, orrek berritu egiten du gaia.

Berriz ere urrengo urtean zintzo deituko zuten ondarrabitarrak. Illabete bat aurretik an etorriko zan abisoa illaren amaikarako.

Guk jakiñako tokia izaten genduan alkarrengana juntatzeko. Etxeberriaren ostatura bilduko giñan, an gosalduko genduan eta temple onean jarriko giñan berriz ere.

Atzen urte auetan txistularien alardea izaten zan, da kontzier-toa. Berrogei bat txistulari bilduko ziran, da aien txistua jo bearra gogorra izaten zan.

Guk aiek bukatu zai egon bear izaten genduan, bertsoan aste-ko. Etxeberraren ostatua urruti samar dago Alamedatik, txistulariak noiz bukatzen duten-edo ikusteko ere.

Orduan, Bar Alameda izeneko ostatu bat an urreragoan badago eta ara etorriko giñan. Programa izango genduan batenbatek, eta:

–Oraindik lau pieza palta dituk! Iru palta dituk!

Atzeneko piezara arte trankil egongo giñan. Oraintxe atzeneko pieza jotzen asten al ziran, orduantxe aterako giñan Bar Alameda ortatik.

Ango nagusia ere zestuerra da, Zestuako Listorraitzakoa, eta urtero joaten giñan ura bixitatzera.

Esan bezela, atzeneko pieza jotzen asten ziranean, antxe presentatuko giñan, bertsoan egin bear genduan tokian.

Atzen urte auetan lau bertsolari batzuetan, bestean iru, eta bi ere bai. Agirre, Lizaso, Lasarte ta ni ere izan giñan urte baten edo bian; iru ere bai: Lasarte, Lizaso ta ni. Berak nola abisatzen zuten, alaxe joango giñan gu.

Txistulariak bukatzen zutenean, jexiko ziran kioskotik, eta gu igotzen giñan orduan. Guk ere esan egin bear zerbait; nola edo ala zerbait moldatuko genduan beintzat, eta egingo genduan saio dezentea goiz-partekoa.

Arratsaldean etzan egin bearrrik izaten atzeneko urte auetan; goizekoa bakarrik, eta bazkaltzera joango giñan Marina aldera.

Rafaelen ostatuan jaten genduan orain atzeneko urte auetan. Bidean bermut bat edo beste artuaz, bagenekigun, ba, nora joan bear genduan bazkaltzera, araxe bilduko giñan atzenerako. Lasai bazkaldu; arratsalderako kezkarik gabe kapea artuz.

Ordurako baten bat asiko zan txistu jotzen, berrogei txistulari oiek an bazkaltzen zuten gurekin da.

Naparroako Arizkungoa bada aitona koskor bat, gogotsua. Ura izango zan lenbiziko asiko zana, eta bai ederki jo ere txistua. Bi edo

iru pieza joko zituan bere gustokoenak; eta nai zuenak jo, lekua emango zion.

Orduan Lesakakoa, gizon eder bat, asiko zan. Arek ere joko zituan bereak. Bat beintzat birigarroa joko zuan, eta egundoko txaloak joko zitzaizkion. Nai zuanak jo, lekua utziko zion arek ere.

Urrengo, Erreteriko banda asiko zan: Lizardi ta bere lagunak. Oiartzungo Mendizabal ere askotan an izango zan aiekin, eta Goi-koetxea Zestuakoa, orain Erreterin bizi da aspaldian baña.

Geienak probatuko ziran an. Oraindik onena ez det aitatu: txistulari *eléctrico*, Amasako Garate. Ura ere asiko zan, bi edo iru pieza joko zituan, da aretxek irabazten zituan txaloak. Jo ere egiten zizkioten.

Gure txanda ere etorriko zan, da baten bat izango zan guri ere aginduko ziguna. Donostiar bat izaten zan; praktikantea esaten zioten.

Asiko giñan, ba, gu ere eta egingo genduan gure saioa. Alako jende alaiaren aurrean pozak egin ere, eta geure lana egindakoan ixiltzen giñan.

Praktikantea bera asiko zan orduan. Txistua jotzen balio duana da. Bakarrik ere ondo jotzen duan txistularia da ura.

Isidro Ansorena ere denbora batean ortxe izaten zan. Orain ez du txisturik joko bearbada, baña txistulari danen maisua. Ari txapela erantzi izan zioten danak, eta umore ederreko gizonak dira aiek.

Anaia bat ere badu Ernanin bizi dana, gizon alaia. Arekin ere ortxe, Ondarrabin, juntatu oi giñan. Irurogei ta emezortzi urte zeuzkala esan zuan berak, eta umorea saltzeko ere bazeukan arek.

Orrelako gizonak bear luteke bizi luzea. Alai ta pakean bizi diran gizon oiek urte askotarako izan ditezela.

An izan diranak, danak ez da aitatzen ere errez, baña Zarauzko Izagirre ere etorri izan da. Arek ere bakarrik jotzen zuan ederki.

Getarikoa ere bai, aitona aundi bat, len musikako direttore izandakoa. Arek ere utzi zion etortzeari; larogei urtetik gora ditu arek.

Bergarakoa ere zarra izaten zan bat, eta orrelaxe.

Gazteak ere bai, beste mordoska bat. Aiek taldean ederki jotzen zuten, baña bakarrik etziran atrebitzen.

Ala, bazkaltzeko denbora alaia izaten zan an, baña jendea agurtzeko garaia etortzen zan; txistulariak danak agurtuko giñuzen bertso banan edo binan, eta urrengo urtera arteko pakea egingo genduan.

Gero Bar Ignacioko nagusia eta etxeoandrea ere agurtu bear izaten giñuzen.

Neroni ere antxe egin izan zidaten omenajea txapeldun atera nintzanean, eta beti gogoan eduki izan det ori. Berrogeiren bat lagun juntatu ziran, da antxe apaldu egin genduan umore ederrean. Basarri ere joan zan apaltzera, eta guk ere bertso-saio bat egin genduan eta ederki pasa genduan.

Len ere ala nintzan nagusiarekin, baña andik aurrera pameli dana ezagun egin zitzaidan.

Beste batean, Guadalupen ere izan giñan Lasarte ta biok bertso-tan. Jendea pranko bazan antxe ere, baña etzan bertsolarientzat jende ona. Ondarrabin zarrak bertso-zaleak dira, baña orduan arratsaldean giñan da gazte jendea zegoan asko, dantzara joandako gazteak, eta bertsoak baño dantzan egin naiago zuten aiek. Guk geure saioa egin genduan eta oster a bera jetxi giñan.

Tokia ederra da ango eleizaren atzeko alde ura; baña guk atzera etxera etorri bear, eta jendea agurtu genduan eta Ondarrabira etorri giñan.

Beste batean, Marinar izan giñan bertso-tan. Orduan etzan Ama Birjiñaren jairikan; mariñelen pesta zan, zerbait ere. Manuel Lasarte ta biok giñan orduan.

Jende gutxi zan Guadalupeko aldean, baña jende ona; ixiltasun aundia gorde zuten, eta gu ere gustora jardun giñan. Jendea ixiltzen ez baldin bada, bertsolaria bera laster ixilduko da.

An goizeko saioa bakarrik genduan; etzan arratsalderako kezkarik.

Ederki bazkaldu genduan, eta geure artean egin beste bertso-
-saio bat maian, kapea artu ondorenean; eta ango jendea agurtu
genduan ta etxera etorri giñan.

ZALDIBIA

Zaldibiko Bentaberrira ere askotan joan giñan bertsoara. Joakin an zegoan arte asi giñan.

An bertsolari danakin edo askorekin izan nintzan: Zepai, Basarri, Mitxelena, Ernani-Txikia, ta gero Lasarterekin ere bai; ez dakit zenbatekin.

Etxe artan amaika saio egiñak gera. An bertsolariak eta pilarmonika izaten ziran. Ori, etxe ori, Zaldibiko erritik kilometro bat gora dago, Larraitz aldera, kamioaren ondoan.

Tabernako bertsoia oso txarra izaten da. Batetik lan asko egin bear, da bestetik toki txarrean. Jendeari tabernan eutsiko bazaio, bertso-saio asko egin bear izaten da eguna joan bitartean, eta toki txarrean gañera.

Egun guzia eta gaua beti edaten eta tabakoa erretzen, eta, zedorek bakarrik erreko bazendu, ala ere gaitz erdi. Ogei lagun badaude barren artan, amasei izango dira erretzalleak, jaian beintzat, eta kearekin alkar ikusi ezinda jartzen da bat atzenerako. Bertsoan egin zazu an!

Gu gaixotu egin gera, baña ez motiborik gabe. Makiña bat mundu onetatik joan ere egin dira gutxiagorekin. Gu bizirik gelditu gera, Jaungoikoari eskerrak.

Pilarmonikak guk baño ere lan geiago egingo zuan. Goizetik asi ta gaba ere an lardaskatu bear. Atzenerako ederki aspertuta gelditzen ziran aiek ere.

An jende asko biltzen zan bertsolariak joaten ziranean, eta kanpoan ere beti egiten giñuzen pare bat saio.

Ala ere, an jende ona zan. Ixiltasun aundia gordetzen zuten. Zaldibiko jendeari ez dio iñork eramango orretan. An etzan txintik izaten gu bertsoan ari giñan denboran.

Edo, bestela, kastillanoren bat bearko zuan, bertsoarik konprenditzen etzuana. Eta, alakorik bazan ere, laste ixildu edo alde-

gin egin bearko zuan andik; bestela laste izango zuan nork kontra egiña.

Bertso auek nik Zaldibiko Bentaberrin botiak omen dira. Lazkao-Txikik ala dio:

*O, Zaldibiko txoko polita,
maitatzen zaitut benetan;
zuk dadukazun edertasuna
ez baita toki danetan:
alde batian artoa loran,
bestian garia metan,
illabete bat pozik pasako
nuke alderdi onetan.*

*Gaur Zaldibira etorri dira
banaka eta biñaka,
zure galdezka ere, Basarri,
izandu ditut amaika.
«Basarri zein da?» neskatxa batek
txamarratikan tirata,
ez dakitela erantzun diot,
basarri asko dira-ta.*

Au ere Lazkao-Txikik emana da, eta nik kantatua omen da, Zaldibiko Bentaberrin, kastillano bati:

*Amaika ola erdi ipurdiko
ikusi degu munduan,
leno bazuan lagun bat eta
orain ez dakit nun duan;
bazter guztiak ipini ditu
oraintxen iya minduan,
kate batekin lotu zazute
idi beltzaren onduan.*

Gero Joakin orrek saldu egin zuan Bentaberri, eta Telleritxok erosi zuan. Joakin orrek beste bat erosi zuan Billafranka edo Ordi-

zian; ez dakit lenago taberna izango zan ala ez, baña gero taberna ederra jarri zuan. Ordizira joaten giñanean, beti antxe izaten giñan.

Baba txikia jartzen ziran espezialak, zezinarekin. Guk, an bazaltzen gelditzen giñanean, jakiña izaten genduan baba txikia jatea. Orain utzi diote tabernari.

Gero Telleritxo gelditu zan Bentaberrin. Arekin ere berdin segitzen genion guk bertsotara joateari.

Telleritxo etxea bera berreun bat metro gorago zegoan Larraitz aldera, kamioaren ondoan. Bentaberri artu baño len ere taberna izaten zuten Telleritxon; ta Bentaberrin ere bai, bi taberna alkarren ondoan. Da gero, Bentaberri erosi zuanean, etzuan kontrariorik. Berak bakarrik biltzen zituan ango sosalak.

Baña ala ere aspertu egin zan eta saldu zuan atzera Bentaberri, eta gelditu zan Telleritxorekin, da ara ere joaten giñan bertsotara.

Guk iru bat joanaldi urtean egiten giñuzen ara, eta baziran bertsoa zer zan zekitenak ere. An potoarekin etzenduan txalo asko irabaziko.

Ango lenbiziko tabernariaren anaia bat Bizente, eta bestea Ilario, eta bestea Migel bat, eta Lorentxo; oien aurrean etzegoan katua erbitzat pasatzerik. Bertsotan ondo ari baziñan, iñork baño obeto eskertuko ziñuzen aiek; baña bestela jai zegoan an.

Esan bezela, gero atzera saldu egin zuan Telleritxok Bentaberri, eta atzera lengo etxean gelditu zan, Telleritxon. Ara ere jarraitu genion joateari, berak andik aldegin zuten arte.

Gero tabernak eta danak bertan utzi eta Irunera joan zan. Aspal-diko berririk ez dakit, ez Telleritxokorik eta ez ango nagusiarenik; ez dakit zertan diran.

Arrezkero ere Zaldibira joateari beti jarraitu diogu guk. Santa Fetan egiten dira erriko festak, urriaren seian, eta orduan ere joan izan gera.

Erriko soziedadeetara ere bai. Goian plazaren ondoan dagoan soziedade artara ere joaten giñan. Beian ere beste soziedade bat badago pameliko gurasoena-edo, eta an ere izaten giñan.

Xalbadorrekin ere izan nintzan batean beintzat, eta Lopategirekin ere bai beste batean.

An gau ta eguneko bertsotia izaten zan. Gaberako ere bertan gelditu geienean. An Bentaberrin da Telleritxon gaizki oituta zeuden, da beti gabean an gelditzen oituta. Xalbadorrekin izan nintzan artan ere gaba an pasa genduan, eta geiena bertsotan.

An, soziedadera joaten giñanean, bertan bazkaldu egiten genduan, bertako sozioakin. Asko, andrearekin izaten ziran. Pameliko gurasoak ziran soziedade artan. Erriaren sarreran zegoan ori, soziedade ori, emendik joanda.

Oso lagunarte ederra egiten genduan an. Bertan bazkaldu ta etzan bertso-paltarik izango. Dozena erdi bat saio egingo giñuzen gutxienez ere. Geiago bear bazan, geiago. An gero alako tokian kantatu pozak. Jendeak entenitzen duan tokian, geiago saiatu ere egiten da.

An izaten dira bertsolariak ere. Ilario baño txarragoak makiña bat ikusi ditugu balkoitik bertsotan, ta zerbait diralakoan gañera. Arek ez du nai izan kantatu, ta iñork ez dago derriorean eragiterikan.

Goiko soziedade artan, berriz, Manuel Lasarterekin izan nintzan. Makiña bat kantatu genduan orduantxe ere.

An badira gizonak, txuleta bat arrautza-pare batekin piska bat jaten asteko eskatzen dutenak ere; gero eskatuko dutela gañetik zer bear duten. Bautista Artano da bat.

Ori baño gizon lasaiagorik ez det nere denboran ikusi. Orrekin aserretzeko ere zerbait gaizki egin bearko zaio arixe. Gizon ori jubilatua dago, eta ezeren paltik ez dauka orrek.

Gizonik bere bizimoduarekin kontentu dagoanik iñor bada, uraxe da bat. Orralako gizonak ez du ezer ere palta. Len ere esan det, eta uraxe bizi da zorionean.

Gizon luzea ez da, baña eun bat kilo izango da; lepo ederra edukiko du orain ere, nik aspaldian ez det ikusi baña, Goierrin txuletarik baldin bada beintzat.

Lazkao-Txiki ere Zaldibiko Bentaberrin ezagutu genduan, eta baita bertsotan egin ere berarekin.

Bertsolari piña zan orduan ere; artean bertsolarien manejoak palta, baña bestela materiala bazeukan. Arrezkero esan dezagun asko meioratu dala.

Beste batean, Iztueta zanaren eun urte betetzea-edo, ez dakit zer gizalditakoa zan ere, baña zerbait orren oroimenez egin zan pesta bat Zaldibin, da orduan ere an izan giñan.

Basarri ta ni biok dantza-sokan ibilli giñan orduan. Gure moduko zarrakin osatu zan dantza-soka, ta aureskua ateratzeko gazteak, dantzan egingo zutenak, eta ala moldatu giñan.

Lopategi eta Lazkao-Txiki bertsotan; aiek biak egin zuten ango bertso-lana. Egunak eskatzen zuan bezela, Iztuetari buruz kantatu zituzten dozena erdiren bana bertso, eta ederki.

Mondejoak egiten dira ederrak Zaldibin. Nik lenbizi Bentaberrin jan nituan, eta gustora jan ere.

Mondejoa zer dan galdetuko luke zenbaitek, len beñere ikusi ez duanak. Ardiaren estean sartzen dira ardiaren segoak-eta berdura askorekin, da egiten omen dute arrautzak eta orrelako gauzakin.

Odolkiak beltzak izaten diran bezela, mondejoa zuria izaten da. Beroa dagoan artean errez jaten da ura; oztu ezker, txarra. Nik neronek odolkia baño naiago nuke.

Txuleta ta bi arrautza jaten asteko eskatzen zituan arek arrapatuko balitu, lau bat mondejogatik ez litzake asko sustatuko. Ondo esanean artuta, beste litro bat ardo edan, ardiaren segoak urtutzeko-eta.

Gu ere batean joan giñan propio mondejoak jatera, eta ederki moldatu giñan. Ez giñuzen mondejoak bakarrik jan; lenbizi mondejoak, eta gero txuletak.

Eta gero, tripatik ondo jarri giñanean, joan giñan, ba, ikullura ere, ta beia erosi nuan nik, alako moduko lagunak ere nituan ta: Martin Artano, Rezola taxista, eta bestea Etxarri, taxista ori ere.

Bertsolari zar bat ere bada Zaldibiko semea, orain Altzo-beian bizi da baña: Artzanberri. Bertsolari ona gañera. Banaka aldiz bera-rekin jarduteko zoria izan degu.

Gizon ona da bera. Ez dizu nolana utsegingo izketan. Bertsola-rientzat oso kondizio ona da ori, eta beste edozeñentzat ere oso txarra ez.

Gu Goierri aldera joaten bagiñan, an izango zan ura, ta gurekin bertso-saio bat egin gabe etzan geldituko bereala.

Ez da bere gisa asi oi dan bertsolari oietakoa. Piska bat pentsa-tuta asiko zan. Ala bear ere bertsotan ondo egingo bada. Ondo pentsatuta ere bada lanik asko.

Ez da bertsolaria bakarrik. Azari arrapatzen ere ona da; amaika azariri bizia kendua.

Mendiak izaten zituan artuta, azari arrapatzeko onenbesteko batean. Burgos alde ta oietan ere, asko ibilia da azari arrapatzen.

Bertsolari bezela baño azari-arrapatzalle bezela geiago ezagu-tzen da.

Orain erretiratu da. Larogei urte urrean izango ditu, ta emendik aurrera obe du etxe-inguruan. Mendirako urte txarrak dira oiek.

Lenago artzai ibilia da, ta makiña bat otz-bero ikusia izango da.

Batean, ardiakin-edo mendian zebillela, gazte batekin topo egin omen zuan, da bertso au kantatu zion:

*Bai, mutil, guk'e garai batean
gaztetasuna bagiñun,
bañan geroztik konsuelorik
guretzat etzegok iñun:
len bigun ziran gauz danak gogor
ta gogor ziranak bigun,
ara zartzeak zertarañoko
bentaja ekarri digun.*

Pameli ederra azi du: iru seme ta iru alaba izan bear ditu; eta andrea ere oraindik gogor dago, osasuntsu.

Zaldibiko erriak omenaldiren bat egingo ote dion aditu det. Alakorik bada, ondo irabazia izango du orretzek, eta lenbailen egin dezaiotela.

Atzeneko aldiz Zaldibin Manuel Lasarterekin izan nintzan, eta Santa Fetan, erriko festetan, joanda.

Goizean egin genduan, beti bezela, saio bat, eta soziedadera joan giñan. An, denbora pasa, ederki egon giñan; ta bazkaltzera, berriz, Arreseren ostatura joan giñan.

An bazkaldu genduan lasai, ta kapeak artu; ta an bazeuden bertsoak pozik entzungo zituztenak eta egin genduan saio koskor bat an ere.

Eta gero plazan egin bear zala; abixatzera etorri ziran eta joan giñan, ba, ta ekin genion.

Jendea agurtu genduan, plazako jendea, ta gero gazte batek gaiak jartzen zizkigun. Ala ere egin genduan saio bat gaiak jarrita ere, eta atzenean an plazan zeudenak danak agurtu giñuzen.

«Urrengo urtera arte!», esan genien, oitura dan bezela, eta jetxi giñan sapai artatik bera eta soziedadera joan giñan.

An ere bazeuden bertsolariak: Zaldibiko Iraola eta Idiazabalko Florentino Goiburu.

Bertso au, Iraola orrek Lazkao-Txikiri-ta kantatua omen da:

*Egunen batez gertatzen bada
Gurutzetako partian,
amaika ordu galdu bear du
zuen ta bere kaltian;
endemas beintzat kobrantzaren bat
izaten badu tartian,
ez daukazute ori ikusirik
aiek gastatu artian.*

Gurutzeta au, Lazkao-Txikik orain Zaldibin erosi duan basarria da.

Iraola ta Goiburu oiekin ere beste saio bat egin bear izan genduan. Aien zaletasuna bertsoarako! Guk ere piska bat egin-egin bear, ba, aiek ala ikusi ezkeru.

Alako baten agurtu giñuzen soziedadean zeudenak eta etxera etorri giñan.

Uztapide eta Artxanberri. Zaldibian, 1974-6-30ean.

AZPEITIA

Denbora baten, San Tomas egunean, abenduaren ogei ta batean, Azpeitira joan izan giñan bertso-tara.

Urte batez, Xalbador, Mattin, Basarri ta ni joan giñan, eta Kornelio, mugaz arunzko aldetik bizi dana orain. Berez Bera Bidasoakoa izan bear zuan. Ura pilarmonika jotzen. Oso pesta polita egin genduan.

Guk, laurok, bertso-tan egin genduan, da Bordari gaiak ematen. Orain ez daukat gogoan zer gai giñuzen, baña nolana ere gai onak izango ziran arek jartzen zituanak.

Guk saio bat egin genduanean, kera egin genduan erdi lanetan bezela, ta orduan Kornelio asiko zan pilarmonikarekin.

Ura pamatua zan orduan, eta Azpeitian ere jotzen zizkioten txalo ederrak. Arek joko zituan iru edo lau pieza, eta guri emango zigun tokia.

Berriz ere gure txanda etorri zan da berriz ekin genion bertso-tan; txanda egiteko ere lau lagun bagiñan eta errez egin giñuzen Azpeitiko lanak.

Gu len ere kantatuak giñan Azpeitian, Basarri ta ni, baña beste biak lenbiziko aldiz kantatuko zuten, Xalbador eta Mattinek. Piska bat arrituko ziran azpeitiarrak aien itzegiteko posturarekin. Gero berealaxe jartzen da, baña lenbiziko aldi-zaila izaten da.

Egin genduan beintzat gure saioa, eta bertso banan edo binan plazako jendea agurtu genduan eta beste bat arte.

Korneliok egin zuan beste saioa, eta jendea gustora. Iru edo lau pieza jo zituan berriz ere, eta txalotu zuten gogor, merezi bezelaxe. Arek ere bukatu zuan, da ederki; arratsalderako kezkarik ez genduan, ba, eta ederra izaten da ori. Asialdi baten lanak egin eta deskantsua.

Bein batean, Kornelio soñu-jotzalea Donostira etorri omen zan, soñu jotzera alegia.

Eguna pasa omen du soñua jotzen, da lotan bertan gelditu omen zan, Donostiko parte zarrean; eta goizean jaiki omen zan besterik iñor baño lenago eta atera omen zan kalera.

Trenera joan nai eta estazioa nun zan jakin ez, eta galdetzen ere lotsatu egiten omen zan. Motiko bat ikusi omen zuan kalean, da:

–Aizak, motiko: nai al dek apustu egin bi pezta Norteko estaziora zein lenago joan?

Begira piska bat egon ondoren, esan omen zion mutikoak:

–Baí, nai badezu!

Soñua bizkarrean zuala-eta, zarpail samarra iduritu motikoari, eta, batean atzeraka eta bestean aurreraka, an omen dijoa gure motiko ori, eta, estaziora iritxi ziranean:

–Oto, motiko! Ik irabazi dek!

Eta motikoa ere pozak eta Kornelio ere bai. Iñori galdetu gabe eta zuzen estaziora joan nai badezute, badakizute zuek ere zer egin.

Korneliok jotzen bukatu zuanean, bera jetxi giñan; bermuten bat edo beste artuko giñuzen, eta bazkaltzera joan giñan.

Orain ez dakit Astigarragaren ostatuan-edo segururik nun bazkaldu genduan, baño umore ederrean jarri giñala bai. Kapeak artu giñuzen, eta bertsotan saio ederra egin ere bai.

Donostian ere bazan bertsolaria egun artan, San Tomas eguna zalako-edo. Berak etzuan ala usteko, baño ez oso bertsolari ona. Izenik ez det esango, baño bi rima-klase ibiltzen zituan beti: *tzen* da *tu*.

Guk, bazkaltzen ari giñan lekutik aditu giñuzen aren bertsoak, eta ori ortan pasa zan.

Gero, bazkaldu genduan tokian aspertu giñanean, joan giñan soziedade batera ta an pasa genduan denbora. Nai genduana eskatzeko, an bazegoan beintzat emango zutela.

Guk, berriz, bertsoa errez botatzen genduan orduan. Ixilik egon baño kantatu naiago. Korneliok, berriz, zer esanik ez dago, jotzen zuan soñua, nai zan guzia.

An gustora geunden, baña biaramonean Donostian kantatu bear genduan. Xalbadorrek eta Korneliok eta oiek etzekiten artean Donostiko berri aundirik, eta danok Donostira etorri giñan. Tiburtzioren ostatuan gelditu giñan apaldu eta lo egiteko.

Apaldu genduanean, Korneliok jo zituan pieza bi edo iru, baña lo egitera joan giñan; urrengo eguna ere lanean pasa bearra gendukala eta deskantsatzea pentsatu genduan lo eginda.

Alako batean jaiki giñan eta or juntatu gera bezperan radiotik kantatu zuan bertsolariarekin, Tiburtzioren mustradorean.

San Tomas egunean, beti txerri aundi bat egoten da zozketan edo *rifan* Donostian, eta billeteak bazituztela Xalbador eta Mattinek ere, eta nola eraman bear zuten txerria, zozketan aieri erteten bazioten.

Nik esan nuan orduan bezperako bertsolariak kamionak bazituala eta aietako batean eramango zutela. Bertsolari arek esan zuan orduan, len ere txerria obeto zegoala bai Frantzian, berriz emendik eraman gabe. Eta orduan Xalbadorrek esan zion:

–Aizu, adiskidea: emen bertan ere badira txerriak! Atzo entzun nituan radiotik baten kurrinkak!

Bezperan Azpeititik entzun giñuzen, ba, aren bertsoak radiotik. Donostian bertsoan egin zuan, da Xalbadorrek ura esaten zion disimulu ederrean da ederki entenitzeko moduan.

Azpeitiko Pedroren ostatuan, batean, an bertsolari bat bada; berez ango semea ez da, baña aspaldian Azpeitin bizi dana; ta bera amarengandik bakarrik sortua zala, aitarik etzuala, esan zuan bertsoan. Nik auxe erantzun nion:

*Bertsoak gogoratutzen zaizkirit
nagon garaian aldartez,
oraintxen ere bat bota bear
dizut aspaldiko partez:
amak bakarrik egin bazindu
besteren kutsurik batez,*

*Jesus bezela sortuko zīñan
Espirituan bitartez.*

*Udaberrian bere garaian
azaldutzen dira zuzak,
oiek dirade nola datozen
iñork ez dakigun gauzak;
baña segitzen baldin badigu
orain daukagun jentuzak,
aurrera ere izango dira
olako Niño Jesusak.*

Lendabiziko bertso ori Pablo Zubiarrainek, Ernani-Txikiak, emana da, eta bigarrena Jose Agirre bertsolariak emana.

Beste au, berriz, Loiolako Erremitteriko Inazio Zubizarretak artu zuan gogoan. Azpeitiko taberna batean, saio luze baten ondoren, erbeerakoan, atean bueltatu ta nik Lizasori botia omen da:

*Zapatak baño sarriagotan
jantzi izan det abarka,
bein bear eta gaur ere emen
nabil baldarka-baldarka;
uste ez dala gertatua zait
emen naikua aztarka,
gaur gazte onek autsi banindu
ura izango zan marka.*

San Tomasetan Azpeitira joan giñan urte baten Manuel Lasarte, Jose Lizaso, Basarri eta ni, berriz, Uztapide. Ezkondu berria nintzan orduantxe, eta zerbait danak izaten zuten neri esan bearra; aiek ere bai. Bertso auetxek bota zituzten:

Basarrik:

*Manuel gazte, itzegingo'izut
anai maite baten gisan,
etzaitzela betiko galdu
buru-ariñen peskizan:*

*ezkondutzeko tratu orretan
presarik etzazu izan,
mutilzartuta egonagatik
Uztapide ezkondu zan.*

Lasartek:

*Uztapide au gazte-denboran
beti izan da nagiya,
baña bein asi zanian argi
ibilli zuan begiya;
onen kontuan esango'izuet
momentu ontan egiya:
andre ederra artu zuan, bai,
onentzat ederregiya.*

Lizasok:

*Uztapide au etzan akordau
gazte-sasoia zun arte,
oaintxe berekin izango ditu
aurki irurogei urte;
oraindik oso ez dauzka baño
apenas ditun aparte,
orren semeak kintatik libre,
suerte bat badaukate.*

Uztapidek:

*Bein bear eta ari zerate
oraiñ'e zuen dotriñan,
nere sasoia pasa ote zan,
jaunak, ortaiño antziñan ?
Amaika begiratu egiña
neskatxai kale-eskiñan,
diruz pobriak izanagatik
ortatik osatzen giñan.*

Beste batean, Azpeitin izan giñan bertsotan Jose Lizaso, Jose Agirre, Imanol Lazkano eta ni, Uztapide. Ez dakit San Tomasak ziran ala astearte-iñauteri eguna zer izango zan, baña iru azpeitia-rakin izan nintzala bai.

Jose Lizaso aspaldi ezagutzen nuan ordurako. Jose Agirrerekin gogoratzen naiz Lizasoren etxean bein jardun genduala bertsotan, an Landetan Lizaso bizi zala, baña bestetan ikusirik ere ez naiz gogoratzen. Orduan ere bertsolari zorrotza zan ori. Ordurako Aginagan sariketan izana egongo zan.

Imanol Lazkano, berriz, ez nuan artean ezagutzen, da ni arrituta, erri batean ainbeste bertsolari izatearekin.

Orduan artean nik ere sasoi neukan; errez egin giñuzen ango lanak.

Orain, berriz, beste bertsolari bat ere badute errian, Azpeitin: Gorrotxategi.

A zer laukotea jarri diran oraintxe! Lau orrelako bertsolari ez dira beste erri baten egongo. Azpeitian orain, bertsolarien pesta bat egin bear danean, ez daukate bertsolarien billa iñora joan bearrik erritik kanpora; errian badaukate naikoa bertsolaria.

Agerre arri-jasotzalle zanaren omenez ere kantatu genduan batean Azpeitian. Izugarri pesta ederra egin zan orduan. Ango aizkolariak eta arri-jasotzalleak eta korrikariak!

Arria bi anaiak Kortaberri bi anaien kontra jokatu zuten aizkoran. Ura zan joko estua jokatu zutena! Atzena eman zioten arte, etzuan iñork igarri an zeñek irabaziko zuan. Ni orain ere dudan nago, Arriatarrak irabazi zutela uste det baña.

Arri-jasotzen, berriz, an ziran Bizkaitik asi ta onerañokoak danak.

Geien-geiena arritu niñuna izan zan, danetatik, Atxaga Luisek. Bere berrogei urterekin amabost arruako arria bi aldiz jaso zuan, da errez jaso zuala iduritu zitzaigun guri. Eun da larogei ta zazpi kilo ta erdi pisatzen ditu amabost arruako arriak, eta agure zarrentzat pisu aundiak dira oiek.

Korrikalariak ere baziran. Segururik ez nuke esango zein ziran, baña bat beintzat Ataungo Aierbe izan bear zuan.

Guk ere egin genduan geure saioa, bertsolariak. Pesta ikusgarria egin zan, da jendea ere ondo zan Azpeitiko zezen-plazan.

Beste batean, berriz, gerra aurretik gogoratzen zait pesta izugarria egin zala Azpeitin. Gu an giñan orduan ere. Txapel, Zepai, Basarri, ta ni giñan bertsoan eguardian, bazkaltzeko denboran.

Bederatzireun lagun giñan bazkaltzen Azpeitiko berdura-plazan, eta Azpeitiko taberna danetatik serbitzen zuten bazkaria. Ura zan lagun artea! Ura zan ango umorea!

Nik ez det sekula ainbeste jende ikusi erabat bazkaltzen, militarak izan ezian. Gudariak bai iñoiz, baña bestelakorik ez. Ikusi egin bear zan ura gero kontatzeko!

Kapeak artuta jarri giñanean egin genduan bertso-saioa. Orduantxe genduan, ba, guk geure bolara; Basarri ta Zepai oiek lenagoko urtetik, baña ni urte artan egin nintzan bertsolari, eta orduan, atzekoz aurrera botata ere, dana ona zan. Ta antxe Zepai, Txapel, Basarri ta ni, lau bertsolari giñan gu, an jardun giñanak.

Gero, an saio bat egin eta zezen-plazara joan giñan. Bederatzireun gizon bazkaltzen egon giñanak, eta beste zenbat izango ote ziran arratsaldean etorri ziranak? An ikaragarria preparatu zan.

Orain ez nintzake batere arrituko, bakoitzak kotxe bana jendeak daukan garai onetan, jendea juntatzea ere; baña orduan nik ez dakit zer da nola etorri zan ainbeste jende.

Lenengo, aizkolariak egin zuten; lau aizkolari. Egundoko sokatirak ere baziran. Azpeitikoa talde bat, eta Oiartzungoa bestea, eta Ernanikoa, eta orrela atera ziran.

Ango jendearen ujuak, bakoitzak bere alderdikoari! Ezin bentzitu alkar, eta an ziran angoak!

Azpeitiarrak eta oiartzuarrak gelditu izan bear zuten atzeneko, besteak eliminatuta. Eta oietan bietan ez dakit zeñek irabazi zuten, aspaldiko kontuak dirata.

Guk ere egin genduan gure saioa. Andoaingo Etxeberria zana ere etorri zan arratsalderako, eta bost bertsolari juntatu giñan.

Esatekoak esan giñuzen guk ere. Gaia naikoa bazegoan an egun artan. Jendea agurtu ta bukatu genduan gere saioa.

Egun artan Urolako trenak bazuan estimazioa. Orduan etzan ezagun kalean kotxe geiago zegoanik, baña trenak ibiltzen zuten orduan jendea.

Azpeitin orrelako pestak asko ikusi ditugu. Ez orrenbeste jendekin, baña askotan orrelako zerbait izan oi da. Danak ez dago esaterikan; bukatu egin bearko eta agur, Azpeiti!

TOLOSA

Milla ta bederatzireun da berrogei ta bostean izan zan Tolosan bertsolarien txapelketa bat. An giñan gu ere. San Migel biaramona zan, agorraren ogei ta amarra.

Bezperan Laurgaiñen giñan Basarri ta biok, ango pestak ziran, ba. San Migeletan egiten dituzte aiek pestak, laurgaindarrak.

Ezin esango zuan jendeak ondo deskantsatuta joan giñanik. Entrenatu berriak joan giñala esaten al zan. Baña gaba geiena an pasa genduan bertsoan, da Basarri joan zan etxera ta ni bertan lotara gelditu nintzan.

Tolosara nundik joango ote nintzan, da Aiako Olaskuagaiko Mariano zanak, berak eramango niñula motorrean esan zidan, da goizean lo piska bat egiteko nik geiago, eta bertara etorriko zala Laurgaiñera. Ala, Tolosara joateko kezkek kendu nituan.

Baña beste kezka bat bazegoan burutik kendu ezin zana: Tolo-sako txapelketa. Ori ezin aztu zan iñola ere. Oian makiña bat buelta egin nuan, baña ura beti buruan.

Alako batean etorri zan gure Mariano ori, ta bere motorrarekin. Ogei ta zortzi urte dira, ta orduan etzuan edozeiñek motorra ere; oso konta-alak zuten orduan. Arek artu Laurgaiñen, eta Aian egon giñan piska baten Armendian-edo.

An ostatua zan orduan; antxe egin genduan gosari piska bat, eta trankilidade ederrean joan giñan Billabonara.

Ni ara eraman niñuna ere il zan gizarajoa, ta zeruan gerta dedilla.

Tolosan genduan txapelketa, baña arratsaldean gendukan; eta bazkaria Billabonan, Juanito Atxukarrok organizatzen zuan, ba, txapelketa. Billabonan taberna zeukan Atxukarrok, eta aren etxean bazkaldu genduan bertsolariak danak eta juradukoak, eta beste kurioso asko gure bertsoak nolakoak ziran entzutera joanak.

Juradukoak iru izaten ziran orduan: don Benantzio Rekalde, Donostiko albaitea edo beterinarioa; don Antonino Pagola eta don Domingo San Sebastian. Aiek ziran orduko juradukoak, eta, bazkaldu genduanean, don Benantziok eman zizkigun kontseju batzuk. Oraindik ere gogoan daduzkat aietatik batzuk.

An egin genduan bertso-saio bat, eta koparen bat edo beste artuko giñuzen; Tolosara joateko trenan artu bear da trenan berealaxe joan giñan.

Zazpi bertsolari giñan: Zepai, Asteasuko Batista Kortajarena, Saiburu edo Lujanbio, Mitxelena, Pablo Zubiarrain Ernani-Txikia, Basarri eta ni, Uztapide.

Tolosako pelota-lekuan genduan txapelketa ori; danak araxe juntatu giñan, eta igo genduan an eginda zeukaten sapa artara.

Lenbiziko agurra egin genduan danak bueltan; gero ofizioak, juezak jarrita. Artan ere egin genduan al genduanbezela. Gero puntuak jarrita, danai banan-banan bueltan, eta bakoitzak al zuana egiten.

Ala ari giñala, Zubeltzu-zar bertsolaria or ikusten det, neri txaloka ari dala. Nik bertsoa botatzen nuanean, erdi ipurdikoa bazan ere, egundoko txalok jotzen zituan orrek; eta beste iñori etzion jotzen arek txalorik. Nere baitan:

–Danok etzeduzkat nik emen kontra!

Ura pin ari zan neri laguntzen. Bertsotan nik egin bear, baña plazako jendea norbere alde izan edo kontra izan, bada alde. Jendea bere alde dagoala ikusitakoan, danai eragiten diote piska bat; eta zenbaiti, berriz, asko.

Pasa zan ango txapelketa ere eta jendea agurtu genduan beste bat arte. Sariak jaso bear zirala eta gu an geunden zeñentzako izango ote ziran zai; eta juezak, berriz, an ari ziran beren suma egin ezinda.

Alako baten jaikitzen da don Benantzio Errekalde, ta lenbiziko saria Basarrirentzat zala ta bigarrena Uztapiderentzat; irugarrena Mitxelena, eta laugarrena Pablo Zubiarrain Ernani-Txikia.

Era orretan banatu zituzten sariak, eta saririk etzuanai ere gastuetarako-edo zerbait eman zitzaioten.

Caja de Ahorrosek bazeukan beste erregalo bat, bera famatu eta bizio txarrak gorrotatutzen zituanarentzat. Auetxek dira Basarrik eta nik orduan kantatutako bertsoak:

Basarri:

*Euskaldunaren pama da beti
kristau langilliarena,
izen on orrek poza aundi bat
biotzera dakarrena;
joku ta apustuz gañezka gabiltz,
erari geitxo barrena,
nere ustetan au da errian
biziorikan txarrena.*

Uztapidek:

*Gorroto izan bear genduke
bizio txarrarentzako,
ez det esaten gose-egarriak
lanian ibillitzeko;
jokua eta erari asko
txarra da gizonentzako,
uste ez dala kalte aundiak
ekartze'itu zartzarako.*

Basarrik:

*Bide onari eutsi daiogun
eta txarretik aldegin,
geren lanetan zintzo jarraitu
bertan artuaz atsegin;
gazte sasoiko geran artian
txanpon mordoska bat egin,
gero burua zurututzian
damurik izan ez dedin.*

Uztapidek:

*Erreparatu zazute ondo
jarriko detan puntuan,
kristau izatia nola dagon
gorputzen mobimentuan;
jokua eta erariakin
ibilli arren kontuan,
biziorikan txarrena dago
seigarren mandamentuan.*

Gerra ondoren lenbiziko izan zan txapelketa auxe zan, da Tolosana izan zan.

Nik bi egun pasa nituan bertan. Beste iru lagun banituan nere auzokoak, eta laurok bi egun pasa giñuzen Tolosana. Ederki zeleberratu genduan konkurtsoa. Lengusu batzuek genduzkan tabernaekin Tolosana, eta gu antxe egon giñan atsedenean, bezperako sustoa pasa arte.

Gero, bezperako iru lagunak an neuzkan, eta taxi bat artu genduan eta joan giñan geure errira.

Beste batean, Basarri, Xalbador, Mattin da ni joan giñan Tolosara bertsotara. Frontoian kantatu genduan. Bertso-saio bat egin genduan bakarrik. Etzan txapelketarik orduan. Ondo txalotuak izan giñan. Tolosana zenbat aldiz izan geran ere, ez daukat gogoan.

Beste batean izan giñan Iparragirre antzokian ere. An Lizaso azpeitiarra, Azpillaga, Basarri ta ni, Uztapide. An gaiak emanda jardun giñan.

Tolosana urtean bitan geienean izaten giñan: Eguberri bigarrena eta Pazkoa bigarrena izaten ziran Tolosako jaiak; Pazkoa bigarrena beti jai nola egiten dan, jendea biltzeko ona izaten da, ba. Eguberri bigarrena ere bai. Orri begiratuta egiten zituzten pesta oiek. Orain asko utzi zaio pesta oiek egiteari ere.

Agerre arri-jasotzalle zanak ere egin izan zuan zezen-plazan. Aizkolariak, Astibia ta Arria bigarrena aurrez-aurre; korrikalariren batzuek, eta gero gu bertsotan.

Gu ez dakit zein giñan ere. Manuel Lasarte eta Jose Lizaso beintzat an ziran, eta ez naiz gogoratzen bestea, laugarrena, zein zan. Lau bertsolari giñala bai, badakit.

Aizkolariak egin zuten pesta ederra. Ez dakit zortzi kana erdiko ala amar ziran bakoitzarentzat. Alakoxeren bat zituzten, da iru edo lau golperen aldea zuten atzenean.

Zepai zanaren omenajea ere antxe izan zan, Iparragirre saloian. Bertsolari-sail aundia giñan orduan ere. Baña omenaje tristea zan ura. Bat bizirik dagoan arte egin bear litzake omenajea, baña beti ez da orretarako erarik izaten, da al danean egin bear.

Beste batean pelota-lekuan egin zan bertsolari gazteen txapelketa bat, eta an juntatu ziran bertsolari mordoska bat.

Gu ere antxe giñan ikustera joanak. Aitagiarreba zana-ta joan giñan emendik. Orduan etorri berria nintzan onera, Oiartzuna, eta gu ere joan giñan iru bertsolari: Zuluza zana, nere aitagiarreba, ura ere zana, ta ni, antxe geren komentarioak egiten.

Parra naikoa egiñak baziran, Iñaki Alkaiñi ijitua jarri ziotenean. Oien ofizioa jakiña izaten da: arrapatzen dutena berentzat. Astigarragako Berasarteri astoren bat paltatu omen zitzaion, eta biak jarri zituzten alkarren kontra. Bazan naikoa zer esana bien artean.

Egin zituzten beren saioak eta gero juzkatu egin bear; zein izango ote zan aurrena eta Astigarragako Berasarte, eta bigarren, berriz, Lazkao-Txiki. Orixe izan zan ango juraduaren erabakia.

Beste batean, berriz, Cine Leidorren beste eliminatoria bat txapelketa nagusirako. Orduan ere juntatu ziran gazte-kuadrilla bat. Aiek ere egin zituzten beren saioak, eta neri, egia esan, Gorrotxategi gustatu zitzaidan. Eta ura ala atera ere.

Nik lenbiziko aldiz ikusi ere egin nuan, baña errez egiten zuan arek. Orrela gazte bat saio bat egiten ikusten bada, antza ematen zaio.

Gero zer da eta Berrobiko Garmendia lenbiziko, eta Gorrotxategi bigarren. Orrela izan zan juraduaren erabakia. Gero biak joan

ziran Donostira txapelketa nagusira, Garmendia eta Gorrotxategi, alegia.

Beste batean, Urtain boseolari ori Tolosako zezen-plazan jokatu zan arri jasotzen: esku bakarrarekin onenbeste aldiz jaso baietz eun kiloko arria. Ez dakit zein zuan kontra, baña errez irabazi zuan.

Gu ere antxe giñan bertsotara joanak, Azpeitiko Lizaso eta ni. Orduan ere tarteetan egiten genduan. Amar minutuan arri-jasotzen egiten zuan arek, eta kera. Orduan gu asten giñan. Bi edo iru saio egin giñuzen, eta libratu giñan orduan ere.

Atzeneko aldia uraxe izango zan: San Blasko eleizatxoaren ondoan izan giñan. Arrezkero ez det uste izan geranik Tolosan, Manuel Lasarte eta biok izan giñan orduan. An etzan publikoan egin bearrik. Maian bakarrik egin genduan bertsotan.

Uraxe da leku zoragarria! Tolosaren gain-gaiñean dago San Blasko eleizatxo ori, ta egualdi ederra zan da andik ederki ikusten ziran Tolosako inguruak.

Antxe eguna ederra pasa genduan. Eliz-pean bazkaldu genduan, zimitarioan, eta iru edo lau saio egin giñuzen bazkalduta, eta errez libratu giñan. Gero eguna bukatzera bazijoan eta agurtu giñuzen. «Beste bat arte!» esanda etxera etorri giñan.

JAIOTERRIA

Jaioterriagatik zerbait idatzi nai nuke eta ez dakit nundik asi. Ez dakit nungoa naizen ere, eta orregatik ez dakit nundik asi.

Arruan bataiatua naiz; gure gurasoak esan oi zutenez, Arruan kristau egiña. Arruak badu, beraz, parrokia, baña aiuntamenturik ez.

Eleizako lanak beti Arruan egin izan giñuzen; konparazio bate-rako, lenengo komunioa eta konfirmazioa eta orrelako gauzak.

Baña aiuntamentuko lanak Zestuan egin bear; konparazioko, kinto giñanean, tallazioa Zestuan izaten zan, da orrelako gauza asko erriko etxean egin bearrekoak.

Batez ere etxeko buru baldin bazera, izango dezu errian baten-tzat lana. Ni ez naiz izan beñere Zestuan etxeko buru, baña ala zi-ranak ikusten nituan nola zebiltzan.

Bein batean, Arruako bikarioak esan zidan ez lotsatzeko Arrua-koa nintzala esaten, Arrua erri txikia zalako. Don Joakin Arostegi zan au esan zidana. Arruako elizan jaioa nintzala ni-ta Jaungoikoa-ren aurrerako. Gaur ere orixe da Arruako bikario.

Ni, egia esan, ez naiz, ba, erri aundien alderakoa; erri txiki ba-tekoa naizela esaten lotsatzen naizen oietakoa. Baña bein asi nin-tzan, or bertsotan nenbillela-ta, Zestuakoa nintzala esaten, da artan-txe jarraitu.

Oiartzunek ere baditu zortzi ballara edo zerbait, eta errian ber-tan esaten al du batek Altzibarkoa dala edo Iturriozkoa dala; baña, bein erritik atera ezker, Oiartzungoa dala esango dute danak, naiz-ta ballara batekoa izan.

Eta, gudaritzan edo soldadu tokatzen bada, berriz, bein Burgo-sera ezker, Donostikoa ta kito.

Emen Oiartzungo ballarak ez daukatena, badu gauza bat Arruak: parrokia. Emen, Oiartzunen, ez dago ballaretan eleizarik; erriko parrokia bakarrik.

Zestuan badauzkazu, Zestuako partean, Arrua-goia, Arrua-beia, bi; Aizarna, Iraeta, Ibañarieta, Endoia, Santa Engrazia, Lasao, San Juan; oteletan da nunai badira kapillak, eta Zestuako parrokia bera. Bederatzi eleiza eta gañera kapillak; eta abitantez ez da Oiartzun baño asko geiago izango.

Lenago aitatu degu Arruako bikarioa, don Joakin Arostegi. Nik onoko bertso au bota omen nion. Zerbait eleizako jaiak ziran; ez dakit zer jai ziran esateko orain.

Gu, Basarri ta biok, an ari giñan balkoi batean bertsotan, da Arruako bi apaizak an zebiltzan gure aurrean plazan, don Joakin Arostegi ta don Juan Txiki. Atzeneko onenik ez dakit beste abizenik; Txiki esaten beti oituta gaude eta barkatu dezala.

Basarrik zerbait aitatu omen zuan bikarioa, eta nere orduko erantzuna:

*Gure don Joakin aitatzian
ni jarriko naiz seriyo,
era ontako gizon batekin
batere ez da misteriyo;
egun batian erri txiki oni
artu zion amoriyo,
obispo bear lukena dago
Arruako bikariyo.*

Arruako Zugazti-aundiko Julianek emana da au, bertso au, eta ez du izango oker aundirik,

Arruan egun pasa asko egiñak gera gu, ta gure aurrekoak geiago, berriz.

Batean, Arruan, egun pasa egin jaietan eta astelen-goizean bai omen zijoan Agerre-Malua esaten zioten zelebren bat Aitubeko atarian bera, eta Aitubeko aitonak esan omen zion:

–Ara emen Malua ere! Au ere Itziarko Ama Birjiñak seme ederra bota zuan mundura, ta orain Arruako Amandre Santa Anak mantendu bear!

Maluaren erantzuna:

–Bai, errixan pare bat, danean izaten dituk onelakoak: Itziarren ni ta Azkue gaituk, eta Arruan i ta Errexill!

Orixe erantzun da aurrera jarraitu omen zion gure Maluak. Len ere esan det eta oso zelebrea izan bear zuan onek, gizon onek.

Beste batean, berriz, Itziartik Arruara korrika-apustua omen zan jokatzekoa. Lekunberri ta Zakillu omen ziran jokatzekoak.

Atzeneko onen izena, or bada Zakillu-buelta esan oi zaiona: Arruatik Iraetara, andik Soaitzenera, Oikiatik Larrondora, eta atzera Arruara. Ori da Zakillu-buelta.Or jokatua izango zan noizbaiten Zakillu ori. Ortik etorriko zitzaion izen ori.

Esan bezela, korrikariak juntatu omen ziran izendatutako ordu-rako, eta baita Agerre-Malua ere; an omen zan zan korrika asi bear zuten arraian, eta beste bat Patxiko Txiki esaten ziotena.

Eta abitu omen ziran korrikari aiek Itziarko Gaintzatik. Erriaren parean, kamio jeneralean dago Gaintza ori. Bereala gorde omen ziran an bista aietatik.

Orduan Patxiko Txiki orrek esan omen zion Maluari:

–Aizak i, Malua: oiek berealaxe ezkutatu dituk, eta orain guk biok jokatu bearko diagu! Gu ikusiko gitxetxik piska baten!

Eta aotik atera bezin azkar erantzun omen zion Maluak:

–Auntza arrapatu ezin duan gizonarekin ez natxiak ni saltaka jokatzera!

Ta Patxiko Txikik orduan:

–Arraioa! Pronto eukan!

–Bai! Zoroen memoria ta lertxunen ostoa sekulan ez dituk geldi egoten!

Patxiko Txiki ori auntza arrapatzen jokatua izan, da arkaitzetan ibiltzen pizkor amorratua. Auntzak, apustu eginda, arrapatu ere askotan egiña, baña bein arrapatu gabe gelditu, auntza gaiztoa tokatuta-edo. Eta Agerre-Maluak ura jakin eta bai aguro erantzun ere. Toki ederrean asi zan ura toriatzen!

Patxiko Txiki zerbait gure parientea zan: gure amonaren kuña-dua; gure amonaren aizpa zuan andrea orrek.

Nik ez nuan ezagutu Agerre-Malua; gure aitari adituak dira auek. Patxiko Txiki bai, ezagutu nuan.

Malua etzan Donostira askotan etorriko, baña bein etorria izan bear zuan, da or ere badu gertaera polita gertatua.

Kontxako ur-eskiña artan bai omen zebillen aruntz eta onuntz. Uretan ere bai omen zebiltzan an batzuek, eta gañetik begira ere bai jendea pranko.

Eta pentsatu omen du gure Maluak salto egin bear duala uretara; jende asko zegoala ta aterako dutela, ta baita egin ere. Salto egin omen zuan, baña gero atera ezin, ta an omen ziran komeriak!

Jendeak, uretara saltatu zanean, igarian jakingo zuala usteko zuan, da lenbizitik utzi egin omen zioten da uren azpira gure Malua. Eta bildurtu omen ziran an ziranak danak, eta, urrengo gañera atera zanean, bereala eskuak erantsi zizkaten eta atera omen zuten uretatik.

An atera zutenean, silla batean-edo jarri omen zuten, eta an aldamenean bai omen zegoan andre bat ondo jantzia, eta arek esan omen zion:

–Igarian geiago jakin ez ta gizonak bere burua putzura bota!

–Uretan sartu gabe ikasiko al niñanen, ba?

–Neri susto ederra eman didazu beintzat!

–Nik aundiagoa artu diñat!

–Eroa izango zera zu! –esan omen zion andreak.

Eta:

–Bai, ala esaten diñe danak!

Garai artan lurak laiaz iraultzen ziran, da Malua, gizarajoa, etxez-etxe ibiltzen zan oietakoa izan bear zuan, da Mendaroko Sarobe basarrian tokatu omen zan laiariak ziran batean.

Gosaltzera joan omen ziran, da etxeko andrea an ari zan taloak egiten. Jarri omen ziran gosaltzeko laiariak, eta Malua aspaldi artan

naikoa jan gabe egongo zan, da taloa jaten omen zuan arek gustoa emateko moduan.

Ettxeko andreak esan omen zion orduan:

–Aizak, Malo: ik jan bear dek nik egin-ala talo!

–Esnea naikoa eman baianan, batere ez niñanen jango!

Beste bat Ilario izenekoa ere bai omen zan oso zelebrea, gauza guziak aldrebesez, atzekoz aurrera, esan bear zituan oietakoa.

Urte batean intxaurra asko omen zuten, baña batere ez omen ziran baliatu: danak txerriak bota ta aizeak jan omen zizkioten.

Artaldean zeukan ardirik onena ere, datorren bi illabete onetan palta zuan, da, ia etsia artu zuan garaian, etzi azaldu zitzaion. Siña-lea ere bazuan, ba, ain zuzen: atzeko belarrien aurretik koska.

Beste batean orbeletara joan omen zan gurdiaekin; bei-para ere bai, gorri-gorrixak, biak ama-umeak eta biak edade edo adiña batekoak.

Kargatu omen zuan gurdi orbela, bai omen dijoa etxera, eta beko bidetik goikora itzuli omen zitzaion gurdi orbela, eta an omen ziran komeriak, nola jasoko ote zuan. Osorik jaso omen zuan orregatikan ere.

Nolanai ere etzan izango Ilarioen gurdi orbela larogei arrua, batere ez dakit baña.

Gurdia atzera jaso omen zuan, baña gurdi gañean zuan aizkora galdu. Goiko bidean dana sasia omen zegoan, da egiñalak egin da ezin billatu omen zuan.

Sasiari su ematea pentsatu omen zuan, eta baita eman ere. Aizkora an erre omen zan, baña kertena azaldu orregatikan.

Gurdia itzuli zitzaionean, gurtorea autsi ta kabilla eten omen zitzaizkion.

Arrua ez da erri aundi bat, ballara koskor bat; baña bertsolariak eta duntziñeroak eta orrelako gauzak erriko pestetan ekartzen za-leak izan dira.

Zubeltzu-zar izan oi zan geienez bat, Prantzes-Txikiarekin, Txapelekin, Orioko Exkelarekin edo orrela. Gu mutil koskorrak giñan garaian, oietxek ziran ango bertsolariak.

Beste batean, gogoan daukat, errenteriarak, Telleri-Txiki eta Pello Zabaleta ere izan ziran.

Gero gu ere izaten giñan, Zepairekin ere bai ta Basarriekin ere bai. Batean, gogoratzen naiz bero galantarekin izan giñala Basarri ta biok. Etzan eguna motza joan. Itzalean ere dana bustita, eta uraxen zan penatzea.

Duntziñeroak ere askotan izaten ziran Santa Anatan Arruan. Urrestilko Xaxurra askotan etorri oi zan bere lagunakin. Duntziñero ederrak ziran aiek.

Bizkaitar bat ere bai; batean etorri zan. Galdakano esaten zitzaion ari. Ura, bakarrik etorri zan. Asi zan duntziña jotzen Arruako plazan, eta an laguna egokitu zitzaion, berak uste baño ohea: Usarruako Bitorio zana, mutil gazte bat.

Usarrua ori Itziariko partean dago, baña Arruara ez da asko urru-tiago egongo. Santa Ana pestetan beti etortzen ziran aiek Arruara, eta orduan ere antxe egokitu zan.

Galdakano ori an ari zan jo ta jo ta beste gazte ori ere, piska baten begira egon ondoren, inguratu zitzaion bere ondora. Izketan egon ziran biak eta or asten dira biak alkarrekin jotzen. Jendeak ura poza, ni aurrena nintzala!

Baña nola jotzen zutela uste dezu? Ura zan ederki jotzea! Biak zeñek baño zeñek ederkiago. Usarruak altutik eta Galdakanok bajutik, an plazan egin zuten saio luze bat, eta, martxa joaz, erretiratu egin ziran.

Basarriren andrearen anaia zan ori, Usarruako gazte ori; Basarriren kuñadua.

Arruako gizon batek esaten du, indarrak aren etxetik bixtan daudela; Iberdueroko indarrak onak dirala, baña oiek ere ez omen dira txarrak; Endañeta, Itziariko partean dago, baña Arruatik bixtan;

Urtain ere bai, eta Ostolatza, berriz, Arruako kalean. Oiek danak etxetik bixtan dauzkanak, zerbait esan lezake.

Beste bat, Diabru esaten dioten bat, bada Arruako semea; orain aspaldian Azpeitian bizi da baña. Arruako konturik aitatu ezker, bereala esango dizu arek bi trenbide dauzkala Arruak eta bi estazio, eta Gipuzkoan oso erri gutxi dirala bi trenbide dauzkatena.

Zestuan Ama Birjiña Agorreko egunean egiten dira pestak, Agorraren zortzian.

Ez da beñere bertsolaririk egin izan. Urte-garai txarra izaten da Zestuan bertsolariak egiteko. Uda-zaleakin bete-betea egoten da orduantxe, eta aiek ez dute bertso bearrik. Ulertu ere ez dute egiten; askok nai ere ez gañera.

Erriko jendeak ere al duan guzia aieri nundik ondo egingo, ia urrengo urtean ere etortzen diran eta txanpon batzuek utzitzeko modua egiten duten.

Bakoitzari dirua nundik etortzen zaion, araxe begiratu bearra dago. Ala ere izaten dira naikoa lanak.

Zestuako Ama Birjiñetako pestak, zezenak eta pelota-partidua eta musika izaten dira. Musika-banda errian bertan dago. Oiek dira jakiñako pestak Zestuan.

Badira beste egun batzuek ere pestak egiten diranak Zestuan: Santa Kruz eguna, maiatzaren iruan. Orduan joan izan giñan Txapel, Zepai eta irurok; batean beintzat izan giñan.

San Jose egunean ere bai urte prankotan; orduan maristak ziran, ba, eskola ematen zutenak, eta erri guzia gelditzen zan bazkaltzen. Egun ederra izaten zan ura.

Zestuan orain ez da maristarik; aldegin zuten.

San Jose egunean Basarrirekin eta beste askorekin ere izan nintzan: Manuel Lasarte eta Jose Lizasorekin eta danakin izaten giñan.

An bazkalondo ederra izaten zan. Eskolan ibiltzen ziran umeen aítak eta orrela izaten ziran. An berreun bat lagun izaten ziran orduan bazkaltzen, da danak bertsoa gustatzen zitzaietenak.

Beste gañontzean ere pesta egin oi zan: edo dantzari txikiak, edo arri-jasotzalleren bat-edo, beti izaten zan zerbait. Ori dana kolejioko patioan izaten zan, bazkal aurretik.

Bazkaria ere bai gero kolejioan bertan. Egun guziko pesta egoten zan an. Gero, illunabarrean, andik ateratakoan, Zestuako tabernetan buelta bat emango genduan, da trenera.

Andik onera ere denbora bear izaten zan, eta, garaiz ateratzen bagiñan, garaiz etxeratuko giñan. Goiz erretiratutako penarik nik ez det izan beñere; berandu etxeratua, bai.

An soziedadea ere bada, eta ara ere joaten giñan bertsotara. An Jose Lizasorekin izan nintzala gogoan daukat.

An Maiatzaren bian, gabean, aparia izaten zan, Santa Kruz bezpera; eta Santa Kruz egunean, gurutze bat badago an erriaren bazter batean, aurrean zabalune bat duala, eta antxe egiten zan pesta. An ere atzeneko aldiz Jose Lizasorekin izango nintzan.

An goiz ta arratsalde egiten da pesta; bertsolariak ere arratsaldean, antxe egiten genduan gure saioa.

Pelota-partidua ere jokatzen da an. Txikito Iraeta ere ikusi izan degu bere buru zuriarekin. Zartuta ere erriari ezin ezetz esan eta antxe joaten zan ura, eta an gazte askori lanak eman gañera.

Esaera bada, len ona izan danarekin, piska bat zartuta ere, bildur izateko. Eta ez da esaera bakarrik, izaera ere bai.

Nik poz bat daukat, aundia gañera: Zestuan atzena kantatu nuala maiatzaren bian, soziedadean, Gure Txokoan. Antxe atzeneko aldiz kantatu nuan.

Apirillaren ogei ta amarrean, Anoetako pelota-lekuan, ezin kantaturik arkitu nintzan. Erdi lanetan deskantsuan geundela, zerbait sentitu nuan, da, urrengo nere txanda etorri zanean, ez nuala kantatuko ezergatik ere.

Azpeitiko Jose Lizaso bertsolariak ekarri niñun etxera, bere kotxean artuta.

Sendagillea ekarri genduan eta ainbesteko garrantzirik etzion eman. Zer pasatu zitzaidan garbi esan nion, baña etzidan bertsotan ez egitekorik esan.

Ni ordurako Zestuako abisoa artuta nengoan, da maiatzaren bian joan egin nintzan Zestua bertsotara.

An beti bezela jardun genduan bertsotan, bertako gazte batzuekin: Lilibe, Basakarte eta nere besoetako iloba bat. Aietxeekin jardun nintzan eta ez nuan ezer ere sentitu.

An iru edo lau saio egin, beti bezela, eta anaiaren etxean lotan gelditu nintzan.

Biamonean anaiak egiñalak egin zizkidan, egun artan pesta zegoala berriz ere eta bertan gelditzeko; ia beti lana bakarrik egin bear al nuan.

Atzera nik erantzun nion lanerako ere ez nengoala bapoa, baña ortarakoxe aña beste ezertarako ez nuala balio.

Beintzat, nere atzeneko bertso saioa egin Zestuan eta etxera etorri nintzan. Anaia ori Zestuan ostatuarekin dago.

Orrelako aundirik gabe badakigu Zestuako tabernetan denbora pasatzen, iñoiz perira etorrita gu: meriendatu eta lasai kape bana edo bina artu ta bertsotan. Edozer gauza jan edo edan egiteko bildurrik ez, da etxera joateko batere kezkarik ez.

Gero aberatsak esaten da. Gu giñan aberatsak orduan! Serenoak irugarren aldian tabernako atea jo arte gu ateratzea etzan erreza izango. Noizbaiten joango giñan etxera eta etzango giñan, da naikoa loa egin arte etzigun iñork kasorik egingo guri.

Ta, bein naiko loa egiten genduanean, guk ez genduan lana iñork agindu bearrik; etxeko nagusia bezela saiatzen giñan.

Omenaldiak ere egin zizkidaten Zestuan bi alditan ere. Batean emendik joan giñan ogei ta zortzi edo bederatzi lagun autobusean mezetara.

Meza nagusia eman zuten; eleiza betean zan jendea. Sermoi ederra ere egin zuten, eta oso eleizkizun bikaña izan zan.

Gero, eleizaren ondoan dago zinea, eta an bertso-saio bat izan zan an ziran bertsolariakin, eta gero bazkaltzera Alkortaeneko ote-lera.

Ura bete zan geiago ezin zitekean moduan, sardiñak latan bezela; an etzegoan bat geiago sartzetik. Eta bazkaldu egin genduan.

An, kape-denboran, bazan naikoa bertsolaria. Bordarik esan ere egin zuan-da, perretxikoak bezela sortzen zirala an bertsolariak, ta alaxe zan izan ere. Lenengo, artara joanda zeudenak egin zuten saio bat, eta gero asi ziran tartean nunai sortzen bertsolariak eta andik aurrera etzan bertso-paltarik.

Aitona zarrak ere danak bertsoan: Segundo Errekaldekoa eta gure aitagarreba ere bai. Biak illak dira aiek ere. An ez dakit alkar billatu duten edo bertsoarako moduko lekurik badan.

An ala ibilli giñan, eta, orduantxe garaia zala pentsatu genduan, artu autobusa ta etxera etorri giñan.

Gero, txapeldun atera nintzanean, berriz egin zidaten omenajea. Orduan ez genduan autobusik eraman. Zestuatik etorri zan kotxea eta antxe joan giñan. Bertsoan Jose Lizaso, Manuel Lasarte eta Jose Agirre ziran. Oso ederki egin zuten gañera. Kontzejuko balkoi-tik egin zuten eta oso txalotuak izan ziran.

Orduan ere Alkortaren otelean bazkaldu genduan. Jendea kabitu ezinda zan, eta umore ederrean pasa genduan.

Guk aitagarreba *Residencian* gendukan, eta aren kezkarakin etxera garaiz etorri giñan. Andik bi egunera il zan gure aitagarreba. Zeruan gerta dedilla.

Gu etxera etorri giñanean, neretzat antolatutako pieza bat bazuan angu musikako direktoreak, eta uraxe joaz agurtu giñuzen.

Ondorean, Arruan egin zidaten beste omenajea, an ere meza nagusiarekin asita. Plaza barreneko Jose Manuel zegoan alkate, eta arekintxe joan nintzan mezetara.

Bertsolariak, berriz, bat Lazkao-Txiki zana badakit, eta ortik aurrerakoak ez dakit zein ziran ere; aztuta daukat.

Eguardian bazkaltzera soziedade batera joan giñan, eta oso lagun-arte alai pasan genduan, erriko iru apaizak aurrena zirala.

Erriko bikarioak egin zuan itzaldi bat, eta, Arostegi jauna serio asten danean, oso gutxik eramango diote ari itzegiten.

Arrua erri txikia ta pobrea zala esan zuan, baña borondatea bazutela aundi batek ainbeste; erregalo txikia zala, baña erri guztiaren biotzak antxe zeudela relojuarekin batean.

Arek esan-nai aundia zuan, itz arek: urrezko reloju bat eta biotzez emana.

Egun ederra pasan genduan an ere, eta betiko etzan ura ere eta ari zana bukatzen, eta etxera etorri giñan.

Azenezan Uztapiden, nere jaiotetxean, an ere egin bear zidatela, ba, eta beste lekutan danetan egin zidaten ezkeru.

An ere mezarekin asi giñan. Arruako don Juan Txikik meza eman zuan eta itzaldia ere berak egin zuan. Gaurko omenajeak duan parterik ederrena meza zala esanez asi zana itzegiten. Uztapideko etxearen ondoan dago eleiza, eta meza antxe eman zigun. Meza entzun genduan eta gero bazkaltzera.

Bazkalondoan, Basarri eta Lopategi an ziran eta bertsoak kantatu zituzten, egunari zegokion bezelakoak, eta bapo.

Eunen bat lagun bagiñan an ere bazkaltzen, asi Eibartik-eta etorri ziran.

Eibarko Untzeta ere antxe zana. Uraxen da gizona beti basarri-rik-basarri; ta Eibarren dan aberatsena zala esan izan zuten lenago beintzat eta orain ere ez da izango pobreena. Ferreteriak dauzka Eibarren.

Eguna pasan samartu zana da etxera abitu giñan. Orion apaldu genduan, Toki Alain, emendik joanak ere bagiñan, ba, amalau edo amabost lagun. Danok an apaldu ta kapeak artu giñuzen; ederki geunden, baña etxera etorri giñan.

Bertso au Uztapideri botia da, an izan giñanean:

*Ni bertsuetan asia nintzan
oso motiko txikiya,
eta aurrera jarraituzeko
artu nun erabakiya;
noizik bein onuntz etorritzia
oso gauza egokiya,
zorionian ikusten zaitut
ni jaiio nintzan tokiya.*

GIPUZKOA

Erri bakoitzari kapitulo bana egiten asi nintzan, baña onetan ez dago au bukatzerik. Lan luzea izango litzake, eta orain, aitatu gabe gelditzen diranak, danak segiran aitatuko ditugu.

Nundik asiko gera? Berastegitik asi beariko. Ogeitaka urtetan izan geran erri bat, nola utziko degu, ba, aitatu gabe?

Lenbizi joaten asi giñanean, Etxaberekin joaten giñan, orain dabillen orren aitonarekin. Berastegiko autobusak Etxabetarrenak dira.

Orain dabillen orren aitona il zan lenbizi, eta gero, berriz, aita. Aitona zartuta il zan, baña aita ez oso zartuta ere. Zerbait gaitza izan zuan arek; gizon bikaña zebillen arte, egun batetik bestera ez-kutatu zan. Gizon aundiak ziran biak, bai aitona eta bai aita.

Eta orain dabillen ori, gizon gaztea da oraindik. Zenbat edukiko ditu, ba, oraindik? Ogei ta amar urte, olakoxeren bat idukiko ditu.

Berastegin ez degu pentsatu izan bertakoak ez geranik. Orren-beste urtean bi egun pasa ditugu gutxienez, iñoiz iru ere bai, ta bertako egiten da bat. Gero, erri guzia ezagutzen dezu.

Ostatuetan ere konpianza aundia genduan. Ango Kakoren ostatuan da aietan, ez genduan pentsatzen etxean ez geundenik. Makiña bat bider San Lorentzo bigarrenean txekorren gibela jan genduan; ostalaria eta arakiña da, ba, ura, eta pesta bigarrenean txekorra il-tzen zuan jeneralean eta guk gibela jango genduan.

Elduaienen ere izan oi giñan Ama Birjiña Agoztukoetan. An ez dakit urte batean edo geiagotan zer izango giñan. Urte baten beintzat bi egun pasa giñuzela gogoan daukat.

Berrobin ere izaten giñan. San Agustiñetan izaten giñan an, agoztuaren ogei ta zortzian. Garmendia ta Muñoa bertsolariak an-goak dira, Berrobikoak. Ostalariak ere lengusuak ditugu, eta ara ere konpianza osoan joaten giñan. Beti ongi artuak izaten giñan.

Oreja beste erri bat. Ez dakit izena nola zuan gizon baten omenajea izan giñan an. Erri ori ere Gipuzkoan dago, Naparroako muga. Erri txikia da ori. Manuel Lasarte, Jose Agirre, Lazkao-Txiki ta ni izan giñan bertsotan.

Lizartza beste erri bat. Ori ere Naparroarekin muga egiten duela dago. An ere Ama Birjiña Agoztukoetan izaten giñan. Kasiano soñu-jotzallea angoa da. Zepairekin izan nintzan lenbiziko aldiz. Luzaro ez giñan berriz joan, eta azken alde onetara Manuel Lasarterekin; urte batean edo bitan, ez daukat segururikan gogoan. Kasiano soñu-jotzalleak jarri zizkigun gaiak Lasarteri eta biori.

Alegrian ere izaten giñan, Txintxarri soziedadean edo partxondegian. An ere urtea prankotan izan gera. Lagun arte ederra egiten genduan antxe ere. An ere Manuel Lasarterekin izaten nintzan.

Erriko etxeak ere eramaten giñuzen. Ez dakit segururik noiz izaten diran erriko jaiak, askotan ez gera izan da; Ama Birjiña Karmengo egunean edo orrelaxe izaten ote diran ere banago.

Itsasondan ere izan giñan batean, kinto-bazkaria zala-edo; ez dakit zeñen kapretxua izango zan. *Ingeniero de puertos y canales* edo oietako bat bazan an, da aren gogoia izango zan gu ara eramatea. Orrek ordaindu ere egin zigun gure lana. Sarasolatar oietakoa zan ori, ingeniero ori, lengo pizarreriko nagusi aietakoa.

Ligorretan ere askotan izan gera. An Azentzio egunean izaten dira erriko pestak, eta urte baten izan giñan egun orretan.

Baña zubi ondoko ostatuan, zenbat aldiz izan ote gera, Jesus Eskisabelen etxean? Oraindik ere an nagoala iduritzen zait, aulki baten itsatsita. Jesus! Zer eseri-aldiak egin ote ditugu guk an? Akordatuta ere otzikara etortzen zait.

Jesus Eskisabel orreri *Jaungoiko Beltza* ere esan oi zitzaion, eta eskerrak ori denbora pasatzeko moduko gizona zanari.

Basarriekin lagun aundia zan ori, ta batean, San Pelaiotan-edo, bazkaltzera gonbiratu omen zuan Basarrik. Oso berandu etorri omen zan, da zai samar jarriak.

Nun egon zan-edo galdetu omen zioten an zai zeudenak, eta len ere naikoa berandu bai omen zan eta aien andreak txerriari azpiak ateratzeko agindu omen zion; orduantxe etortzeko asmoan zegoala, eta egin egin bear ura ere ta gero berandutu egin omen zitzaion.

Don Nemesio Etxaniz an omen zegoan, da arek esan omen zion ia *Jaungoikoa* izanda txerri-tokian ere ibiltzen al zan. Eta Jesusek atzera, Jaungoikoa toki guzietan egoten zala ez al zekian artean, apaiza izanda, esan da utzi omen zuan.

Altzagan ere izaten giñan bertsotan. San Migeletan izaten dira an erriko pestak. Zepai ta biok izan giñan an lendabiziko aldiz, da bi egun pasa giñuzen. Bigarren egunean eguardira arte etzan egoten estuasunik bertsotarako, eta Gaintzara joan giñan eizean egiñez.

An ere San Migeletan egiten dira pestak. Bi erri txiki alkarren ondoan daude Altzaga eta Gaintza, eta biak San Migeletan pestak.

Gaintzara iritxi giñan da bertsotan egin bear, ba, an ere. Zepai ura asten erreza zan, ta egin genduan saiotxo bat.

Gu an bertsotan ari giñan bitartean, sukaldeko emakumeak ere gure bertsoari atentzio geiago edukiko zuten, da gurekin joan zan txakur batek, su gañean kazuelan zegoan olloa atera kazuelatik, eta jaten arrapatu zuten. Piska baten konturatu ez balira, dana jango zuan da ura izango zan ederra.

Atzera Altzagara etorri giñan eta eguardiko saioa egin genduan.

Beste batean Basarrirekin izan nintzala gogoan daukat. Gau artako ixtoria oraindik Basarrik ere gogoan edukiko du, baña ez da papel zurian jartzeko modukoa ta utzi egin bearko det.

Gero asi giñan Gaintzara ere joaten, eta an ere askotan izan giñan. Erriko etxean izaten giñan jaten, eta saio dezenteak egiñak gera an ere.

Batean Lasarterekin joana nintzan, eta dana eztarria katarra-tua gelditu nintzan. Eskerrak Lazkao-Txiki an zala; orrek egin zuan nere tokian arratsaldeko saioa. Nikasio da an erriko etxeko ostalaria.

Gaztelun ere izaten giñan. Ori ere Naparroako mugan dago. Zein egunetan izaten giñan ez daukat gogoan. Or Mitxelenarekin ere joan izan nintzan ara, eta gero Lasarterekin ere bai.

Ango alkatea Orixeren illoba zan, gu an izaten giñanean; Añorgako Aranalde apaizaren anaia. Orain ez dakit zein izango dan. Palankari ona zan ori.

Egun batean pelea ederra ikusi genduan: alkate ori eta Tolosako Iguaran, biak palankan, zein baño zein, Gazteluko plazan. Orrera Tolosatik joaten da.

Leaburu dago beste erri bat; Gazteluko bidean ezkerretara kamio batetik joaten da ara. An ere izan giñan batean Basarri eta biok. Meza berriren bat izan bear zuan. Ori ere erri txikia da.

An ere gogoan daukat beintzat apaiz asko zala, ta bazkalondoa kantuan asi ziran apaizak eta egundoko orfeoia an antolatu zutela. Oiek, Aralarko artzaiak baño obetoxeago jakin ere egiten dute kantuan, da ez da batere arritzekoa.

Beste bat Belauntza dago, Tolosatik joaten dana. Erri txiki bat da ori ere, eta orrera ere joaten giñan. Orain Bedaioko arri-jasotzailea dago an ostatuarekin. Orren etxean jan genduan.

Emezortzi arruako arria bizkarrera jasotzen uraxe ikusi genduan Tolosan. Bera larogei ta bat kilo omen zan. Baña etzitzaidan batere gustatu orren arri-jasotzea: noiz baño noiz arriak azpian artuko bildurrak egon nintzan. Etzuan nik nai baño lenago jaso bizkarrera. Etziran izango segundo asko baña, pasa zituanak.

Bedaion ere izan giñan batean; erriraño ez giñan joan, baña sagardotegiraño. An ere kuadrilla batekin izan giñan Zepai ta biok, eta saio ederrak egin giñuzen. Gabean lo eginda etorri giñan biaramonean.

Araman ere izanda gaude. Gipuzkoako erririk txikiena dala esan oi zan lenago, eta orain ere etzan asko aundituko ura. Baña erri polita da; kanpoz ere oso dotorea da ura. Erriaren gañeko aldeko sakon ura ederra du arek.

Billaprankan ere izaten giñan. Ama Birjiñaren egunean izaten dira an pestak, agorrillaren zortzian, eta ondorengo egun batean joaten giñan ara.

Ganaduen sariketa izaten da egun ortan. Goiko plaza artan izaten giñan. Goizeko bertsoia an egiten genduan. Ganaduak ere antxe egoten dira.

Gero bazkaltzera Gau-Txorira joaten giñan. An baba txikiak jaten giñuzen zeziñarekin; oiek jakiñak, eta gero nai zuanak eskatuko zuan zer gustatzen zitzaion.

An ere bertso-saio bat edo beste beti egin bear izaten ziran, eta, an kapeak artuta, azoka-plazan egiten zan arratsaldeko saioan an izaten giñan. Atzeneko urte auetan Manuel Lasarte, Lazkao-Txiki ta ni irurok izaten giñan.

Billaprankan edo Ordizian leku geiagotan ere egin izan degu. Teatroko saioak ere askotan egin izan ditugu, eta frontoian ere bai. Bein gogoan daukat oraindik nola izan giñan Basarri, Mattin, Lazkao-Txiki ta ni, aspaldiko kontua da baña; eta zer bertso bota nuan ere bai. Basarri, Mattin eta Lazkao-Txiki toriatzen asi zan, metro banako gizonak zirala alegia. Nere orduko erantzuna auxen da:

*Bi txikiak tentatzen
Basarriren lana,
erdia esan dezu ta
esango det dana:
gizon oiek ez dira
biak metro bana,
ongi luzatuta're
geienaz' e kana.*

Bertso au ere, Ordizian, puntua jarrita, nik botia:

*Etorri al zerade,
lagun Uztapide?*

Ta nik:

*Izan'e badet emen
ainbeste adiskide;
zuen emengo pesta
izan dala bide,
bestiak bazetozen'e
t'etorri naiz ni're.*

Ordiziak badu beste ballara bat ere; Urki edo orrelakoxe izen bat dauka. Erritik gora dago, urruti samar. Egualdi txarra egokitu zan, euria, eta aterkiarekin da al genduan bezela joan giñan.

Baña, bein ara iritxi ezkerro, ez giñan alperrik galdu. Egun ederra pasa genduan an ere, eta illunabarrean atzera bera jetxi giñan Ordiziara; an trena artu ta etxera etorri giñan.

Beasaiñen ere izaten giñan Loinazetan. Pesta irugarrenean edo orrelaxe izaten giñan. An Aiuntamentuko plazan kantatzen genduan. Kiosko eder bat badago ta anditxik izaten ziran gure bertsoak. Atzeneko urte auetan Lasarte, Agirre, Lazkao-Txiki ta ni izaten giñan. Goizeko saioa bakarrik izaten genduan an, Sebastian arakiña izaten genduan ango nagusia, ta, erri bakoitzean alako Sebastian bat balego, bertsolariak beste modutan ibilliko giñake. Arek tratua eginda edukiko zuan gu joaterako, eta ez da izango txarra arek egiten duan tratua. Gu beti pozikan gelditu izan gera aren tratuarekin; gure gustoa egiten zuan arek.

Bazkari ederra egin da Beasaingo bertso-zaleak an izango ziran, gu bazkaltzen giñan tokian, eta kape-denboran bertso-saio bat edo beste beti egin bear izaten ziran an, da pozik gañera bertsoa zer dan ezagutzen duanaren aurrean.

Loinazen sorlekuan ere izan giñan beste batean bertsoan, eta saio bat egin genduan an ere. Beasaingo ballara bat da ori. Beasaindik gora joan kamioan eta eskubitara, antxe dago txoko batean.

Teatroko saioak ere askotan egin ditugu. Beasaiñen ere beti jendea ondo izan genduan, ta jende ona gañera.

Orain bost edo sei bat urte, Beasaingo *Cine Usurben*, gaia jarri zidaten minan edo arrobian lan egiten nuala, ta bi aldeetatik mendiak artua nintzala, ta ez batera ta ez bestera. Onela kantatu nuan:

*Lurren azpian gelditu naiz ta
au nere estuasuna,
Jainko maitia, gaurko egunian
zuk ematen dirazuna!
Len'e banekin betiko onuntz
ni botia ez nazuna,
gutxieneko galdu dirazu
mundu ontako osasuna.*

*Len ere banun bildurra eta
len ere banun ardura
etzala oso leku ederra
nere mina-zulo ura;
b'al dakizute une onetan
zer datorkidan burura?
Mundu ontakua galdu dedala
ta banuala zerura.*

Orendaiñen ere izaten giñan. Zepai ta biok izan giñan lenbiziko aldiz. Berotzeko ere ez da urte-garai txarra, baña Ama Birjiña Agoztukoetan antxe egon giñan otzak, ango erriko etxeko balkoian; aizea aundia eta otza zegoan.

Bi eguneko joan giñan ara ere, eta bigarren egunean goizean-goiz jaiki ta erbitara joan giñan; baita erbia arrapatu ere. Guk ez genduan tirorik egin bearrik izan; txakurrak arrapatu ziguten, da erbia janda etorri giñan etxera.

Abaltzisketara ere joaten giñan. San Pedroetan joaten giñan ara; garagarillaren ogei ta bederatzian izaten da San Pedro eguna. Ara ere bi eguneko joan giñan Zepai ta biok.

Bigarren egunean, an ere eizera joan giñan; galeperretara. Asko zegoan an orduan galeperra. Gu, goizean joanda, ibilli giñan piska bat, eta gurekin joan ziran lagunak an geratu eta gu etorri egin giñan errira.

Guardia zibillak etorri ta danak kendu zizkaten: galeperrak, esko-peta bat eta kartutxera bat. Berakin ekarri zituzten guardia zibillak aien trasteak, eta guk ezagutu egin giñuzen aguro. Esan genduan:

–Ba! Arrapatu dizkitek gure lagunak!

Eta ala gertatu ere. Gosaltzen ari zirala, beren gañeraño sartu, berak konturatu ziranerako, eta beren trepetak utzi eta aldegin egin omen zuten.

Berak etzituzten arrapatu, baña eskopetatik izurratu ziran. Arek, eskopetak, jabea zein zuan berealaxe jakingo zuten, da kastigu, gutxi edo geiago, izango zuten.

Egun artan kantatuak izango dira bertso auek. Lendabizikoa Zepaik kantatu zuan:

*Ni're eizian ibilliya naiz
zenbait alako girotan,
jeneralian baita bota're
tiratutako tirotan;
nik dadukaten apunteriya
ez leike paga dirutan,
oetamarretan orrek aña nik
botatzen ditut irutan.*

Nere erantzuna:

*Jende guztiak entzun dezute
Zepaik egin dun agurra,
onek'e badu agertu naia
dun abildade apurra;
Burgos aldera eizera juanda
ein du biaje laburra:
onek erbia nola botako,
tiroz jo zuan zakurra.*

Atzeneko aldiz Imanol Lazkanorekin izan nintzan Abaltzisketan.

Altzo-goian ere izaten giñan. Karolina edo orrelako zerbait ateratzen zuten mina bat izan bear zuan an, Altzo-goian, eta Santa Barbara egunean joaten giñan ara. Abenduaren lauan izaten da ori.

An jende bikaña izaten zan bazkari artan; dana euskalduna. Eun bat lagun urrean izango ziran, danak sasoikoak. Bazegoan an indarra, baña zerbait pasa zitzaion ari ere; lantegia bertan bera gelditu zan.

Larraitzko zabal artan ere jardun izan degu bertsoan Zepai ta ni biok. Orduan, San Pedro egunean, Abaltzisketako jendea Larraitze-
ra joaten zan, eta guk ere araxe joan bear. Garai artan guri, Zepairi eta neri, gutxi ajola zigun Txindokiko puntan agindu baligute ere.

Lazkaon ere izaten giñan. Gerra aurretik asi giñan ara joaten Zepai ta biok. An da Lazkao-mendin, bietan izan giñan Zepai ta ni gerra aurretik. Lazkao-mendi au Lazkaon ballara bat da, eta Lazkao-Txiki ere angoxe semea da.

Geroztik ere Lazkaon izan naiz Lasarterekin, eta Lazkao-Txiki-
rekin berarekin ere bai. Bi soziedade badira eta bietan izan gera; bat zarren soziedadea eta bestea gazteena. Berak ere ala esaten diote.

Ataunen, berriz, San Martiñetan egiten dira pestak. An ere izan gera banaka batzuetan. An Zepairekin asi ta Basarri, Xalbadorrekin, Lasarterekin eta oiekin danakin.

Iñoiz baita elurrarekin ere. Aurten ez da oraindik elurrik. San Martiñak pasa ziran, baña Azaroak ogei ta bat ditu gaur eta oraindik ez degu elurrik ikusi.

Bein baten, Ataunen, puntu au jarri zidan Basarrik:

*Apaizak'e or daude
bertsuak entzuten...
Nere erantzuna:
Sermoilariak gerala
pentsatuko zuten;
ez gerade jardungo
oiek bezin zuzen,
ia asten zaizkigun
betik erantzuten.*

San Gregoriotan ere izaten giñan. Ballara bat badu izen orretakoa, eta an ere izan gera Lazkao-Txikirekin, eta Lasarterekin ere bai.

Santa Isabeletan ere bai, Ataungo Aian izan gera banaka batzuetan Lasarterekin, eta Lazkao-Txikirekin ere bai.

Zeraiñen ere izaten giñan. Arte aundi aren azpian kantatu izan genduan. An ere Zepairekin izan nintzan lenbiziko aldiz. Errezilkoa zan apaiza orduan Zeraiñen, eta aretxen etxean bazkaldu genduan. Bertso-saioak ere egin giñuzen. Urrengo, berriz, Basarriekin joan nintzan.

Orduan ikusi giñuzen Labordetarren surtegia eta beste lengo gauza zarrak asko, guk ere ezagutzen ez giñuzenak, gu baño ere zarragoak. Gero Laborderen basarrira joan giñan bazkaltzera.

Laborde ori edo oiek Andoaiñen daukate tallerrak, eta an, Zeraiñen, basarria eta sutegia ta olako gauzak daukate, ta jaietan joaten dira ara. Basarria ganadurik gabea izango dala pentsatuko dezute, jaian bakarrik joateko.

Gero atzanean Manuel Lasarterekin joaten nintzan, eta orain, berriz, iñorekin ere ez.

Mutiloara ere joaten giñan. Ara ere Zepairekin joan izan nintzan. Segurako bide-gurutzetik oñez joaten giñan. Etzan orain aña kotxe orduan. Araño Segurako autobusean joan da oñez. Segurako bidetik iru kilometro edo lau egongo dira Mutiloara. Eskerrak orduan orain baño errezago ibiltzen giñala.

Olaberrira ere joaten giñan. Ara lenbiziko aldiz Jose Agirrerekin joan nintzan; gero, berriz, Lazkao-Txikirekin ere izan naiz, eta Manuel Lasarterekin ere bai. Oso janetxe ona ere badago an; bodak ere asko egiten dira, ta an ere batzuetan izan gera.

Gariñen ere izan gera. An San Sebastian egunean izaten dira pestak. Ori Beasaingo ballara bat da. Azpillagarekin izan nintzan an batean beintzat, eta berriz ere joan nintzan ni ara ta ez dakit zeñekin izan nintzan.

Ezkiogan ere bai; Zepairekin an ere. An ez dakit zein egunetan izaten diran pestak; baña erriko pestak ziran, gu an izan giñanean.

Ormaiztegin ere askotan izan giñan. An San Andrean izaten dira pestak. Ezkurdiaren ostatuan jaten genduan an. Lenbiziko, Basarriekin izaten nintzan an; gero Lazkao-Txikirekin, eta gero Manuel Lasarterekin.

Beasaingo Salbatoren ere bai, izanda nago. Ez daukat gogoan zeñekin izan nintzan.

Gabirian ere izanda nago. Ez dakit an ere zeñekin izan nintzan. Gertaera polita badakit orduan adituta, an pasia.

Gabiriko baserritarren batek asto bat omen zeukan itxua, eta ijitoari ziria sartu naian asi omen zan, astoa trukatuko ziola esanez; eta ijitoak baietz esan omen zion, trukatuko ziola berak ere. Ijito orrek:

–Asto gazte ederra emen dago, ta amar durokoren bat bearko det nik ogaria!

–Ez –esan omen zion besteak–; nik ez det ogaririk emango! Nai badezu, buruz-buru egingo degu tratua!

Eman-gai eduki orrek ere, ijitoak ere. Bereala egin omen zuten tratua. Ijito ori laste ezkutatu omen zan, bere astoa artuta. Andik Zumarragara dijoan kamiora jetxi omen zan, eta Legazpiraño ederki joan omen zan astoa.

Gerra-ondo artan errotak itxiak egon ziran leku askotan, eta Gabirin ere ala egon omen ziran; eta errotara Legazpira joaten oituta egon astoa eta ederki joan omen zitzaion.

Ta errotako atarian gelditu omen zan astoa ta etzala mobituko andik aurrera. Jo egurrarekin ta ala ere alperrik.

Asi omen da astoa obeto ikusten ta itxua. Berak ere begi-bakarra sartu omen zion baserritarrari, baña besteak itxua.

An prailletan ere izan giñan batean; an ere bertsotan. Gabirin bertan dago komentua.

An Aztiriko bentan ere bai. Gerra aurretik zan ura. Zepairekin izan nintzan, eta orduan egin genduan atzeneko joanaldia gerra

aurretik. Ballara au ere Gabirin dago. An bertan lo egin genduan, eta biaramon-goizean Legazpira jetxi giñan Zepai ta biok.

Zumarragan ere askotan izan naiz. Santa Isabeletan izaten dira an pestak. Denbora baten ganaduen sariketa izaten zan. Ganadu asko izaten zan. Zepairekin joan izan nintzan ara ere.

Goian, ermita artan ere, izan naiz bi aldiz; batean Lizasorekin eta bestean Jose Agirrerekin.

Eizagako ballaran ere izanda nago. An ez daukat gogoan zeñekin izan nintzan. Zumarragako ballara da au ere.

Billarrearen ere bai, frontoian, askotan izan naiz. An beste zer-bait pesta zanean izaten giñan: aizkolariak, arri-jasotzalleak edo zer-bait orrelako, eta geienezan Santa Luzia egunean.

Jose Lizasorekin izan naiz an; Basarrirekin ere bai; Zepairekin eta Lasarterekin; oiekin danakin izan naiz ni Billarrearen.

Agiñeta ballaran ere bai, izanda nago. Ori ere Billarrealko partekoa da, eta Santa Barbara dala uste det beste ermitatxo bat. An ere bai, izanda nago.

Lenengo, Txapelekin izan nintzan, gerra aurretik. Aritz aundi baten gañetik egin genduan bertsoan. Ori ere Billarrealko partean dago.

Gero, Agiñeta aizkolariari omenaldia egin ziotenean, Lazkao-Txiki ta biok izan giñan orduan.

Meza, eleiza aurrean altarea jantzi eta kanpoan eman zan. Guk ere bertsoan egin genduan meza-denboran.

Aizkolariak zarrak ziran, Agiñeta bera eta Yurrebaso, alde bate-tik, eta bestetik Arria eta Luxia. Aiek ziran an aizkoran.

Guk ere meza-ondoan egin genduan bertsoan, da bazkaltzera joan giñan. Bazkaria bertan genduan, eleizaren aurreko zugaitz-azpi artantxe.

Gero, bazkaldu eta Zepai zanaren entierora joan giñan. Egun triste samarra zan ura bertsoarako.

Legazpin ere izaten giñan. Santa Krutzetan joaten giñan ara; Maiatzaren iruan izaten da egun ori. Lenbiziko, Zepairekin joan nintzan ara ere. Gero, berriz, Basarrirekin.

Telleriarten ere bai. Au Legazpiko ballara bat da. Emen ere Basarrirekin izaten nintzan.

Brinkolan ere bai. An Lasarterekin izan nintzan. Ara arratsaldetik joan giñan, eta saio bat egin da libratu giñan.

Oñatin ere bai, izaten giñan. An San Migeletan izaten dira pestak. Pelota-lekuan izaten dira pestak. Gu San Migeletatik urrengo astelenean joaten giñan ara.

An euskal pesta egiten zan egun orretan: aizkolariak, arri-jasozalleak, palanketan ere bai, pelota-partidua ta olakoxe gauzak izaten ziran an.

Guk ere egin oi genduan gure saioa, eta eguardirako libratzen giñan.

Lenbizi, Zepairekin joaten nintzan ara; gero Basarrirekin, gero Jose Lizasorekin, eta Manuel Lasarterekin ere bai.

Arantzazun ere izan giñan. An ere Basarrirekin izan nintzan. Eta Araozen ere bai. Emen ere Basarrirekin. Au ere Oñatiko ballara da.

Antzuolan ere banaka batzuetan izan naiz. Lenbiziko, Basarri ta biok izan giñan, San Isidro egun baten. Ori gerra aurretik zan.

Gero ere, or gerran egindako azañaren baten imitazioa egiten dute, eta gu orduan ere joaten giñan, Basarri ta biok.

Erriko jaiak San Bartolometan izaten dira.

Omenajeetan ere iru bat aldiz izan naiz. Batean, erritik gora badago an ballara bat eta an ere izan giñan; batenbaten omenajea zan egun artan ere.

Atzeneko izan giñanean, berriz, pelota-lekuan zan bazkaria. Orduan ere batenbaten omenaldia zan, da jendea asko zan.

Mondragoin ere izaten giñan. San Juanetan izaten dira erriko jaiak. Lenbizi Zepai ta biok izan giñan San Juanetan. Gerra aurretik zan ura.

Gero, San Tomas bigarreanean ere izan gera Basarri ta biok; urteak dezente egin ditugu egun orretan ere. Egun orretan beste pesta geiago ere egiten ziran: aizkolariak, arri-jasotzalleak, albokariak eta oiek danak.

Eta geiena izan geran eguna, Kontzezio izan da. Orduan Jose-Maritarrakin izaten giñan.

JoseMaritar oiek lenago soziedadea izandakoak edo orrela izan bear dute. Berrogeiren bat lagun izaten ziran, edo geiago bazkalzen. Urtero ortxe egun bat pasatzen genduan.

Ogei urte baño geiago egin ditugu orrera joaten gerala. Lenbizi Basarriekin joaten nintzan, eta gero, berriz, Lasarterekin, Jose Lizasorekin, Jose Agirrerekin, eta Kosme Lizasorekin ere bai.

Lenbitzik gaberako bertan gelditzen giñan, eta, apaldu eta lo eginda, biaramonean etxerutzen giñan. Gero, atzen urte auetan, atzera egun berean etxera etorriko giñan.

Musakolan ere izan giñan batean; Basarri ta biok an ere. Au ere Arrasateko edo Mondragoiko ballara da.

Gatzagan ere izan giñan batean. Zeñekin izan nintzan ez daukat gogoan.

Ama Dorletakoari ere bai, bi edo iru aldiz kantatu diogu. Au ere Gatzagako partean egon bear du.

Aretxabaletan ere askotan izan gera erriko pestetan, eta omenajeen ere bai. Kristobal Altuberi eta Garciari omenaldia egin ziotenean ere antxe giñan; Basarri eta biok giñan.

Osintxun ere bai; bein edo bitan izan gera an ere. Basarriekin eta Egileorrekkin izan giñan beintzat urte batean, eta ez dakit bestetan izan baldin banaiz ere.

Orain ez dago an gure bearrik bertsotarako. Bertan dago an sa-soi ederrekoa Gorrotxategi, gu ez gera gauza baña.

Bergaran ere askotan izan gera. Pazko-zapatuz izaten dira pestak, eta orduan Basarri ta biok izaten giñan.

Pelota-lekuan ere izaten giñan Basarrirekin, eta Lasarterekin ere bai. An beste zerbait pesta zanean joaten giñan ara: pelota-partiduren bat, aizkolariak, arri-jasotzalleak edo zerbait orrelako euskal pestaren bat.

Bergarako prailleetan ere izaten giñan; Egileor, Lasarte, Lizaso ta ni izan giñala uste det. Antxe arkupe baten kantatu genduan, eta Egileorrek bazkaltzera eraman giñuzen.

An soziedadeetan ere askotan izan gera: Sagarpe eta Pikupe-eta soziedadeak badira an, eta an izaten giñan.

Pol-polen ere izan giñan. Ara erritik urruti egiten da; ordu ta erdi bear dira ara joateko. *Refugio* bat dago an oso dotorea, bere lo egiteko tokiakin-eta preparatutako etxea, mendi-punta baten.

Basarrirekin joan giñan ara, eta beste soziedade aietan ere bai, beti Basarrirekin izan naiz.

Beste batean izan giñan Bergaran Xalbador, Mattin, Berasarte, Uranga ta ni, bertsotan. Ta soñua jotzen, Angiozarko Pelis Aranzabal. Gabean kantatu genduan an, da Arrasaten edo Mondragonen ere bai.

Urrengo goizean Oñatin kantatu bear genduan, eta lo egitera Oñatira joan giñan. Lo egin genduan, biaramon-goizean jeiki giñan oietik, eta:

–Ez niok batere ontsa! –esan zuan Xalbadorrek.

Eta nik atzera:

–Zer sentitzen dek, ba?

–Etzekiak zer dedan ere, baña barrengo illuntasun bat senti diat!

Gosaria eskatu genduan, eta Xalbadorrek eta Mattiñek tripakiak eskatu zituzten. Mattiñek probatu zituan da utzi; etzitzaizkion gusatu, itxura danez. Eta Xalbadorrek bien errezioak jan zituan, da nik esan nion orduan:

–Nola egongo intzan, ba, i ontsa, goseak engoan da?

Azkeneko Bergaran izan giñan, ganaduen sariketa zan batean, Gorrotxategi eta biok, eta antxe egin giñuzen bi saio, bat goizean eta bestea arratsaldean.

Artean ez nintzan ni askotan jarduna Gorrotxategirekin, baña erreztasun aundia billatu nion, olain gaztea izateko.

Uberan ere izan giñan batean Basarri ta biok. Au Bergarako parte da; ballara bat da au.

Angiozarren ere bai, izan giñan beste batean. An Pelis Aranzabal, Basarri ta ni irurok izan giñan. Pelis soñua jotzen, Basarri ta ni bertsotan.

Elgetan ere bai, iru bat aldiz; bitan Basarrirekin eta bestean Asteasuko Lamitegirekin.

Plazentzian ere bai, askotan izan naiz. Kanean ere bai; Santa Anatan ere izan giñan iñoiz. Errotatxoren tabernan ere bai, askotan izan naiz.

Ezoziko Ama Birjiñetan ere bai, ogei aldiz baño geiagotan. Ura erritik urruti dago. Orain kamioa egin dute erdiraño, baño oñez joan bearra dago orain ere.

An bertsolari askorekin izan naiz: Basarrirekin, Jose Lizasorekin, Manuel Lasarterekin eta Imanol Lazkanorekin; oiekin danakin izan naiz. Ta Estellako duntziñeroak izaten dira besteak.

Bazkaldu, alkarrekin egiten genduan. Beste apaiz-mordoska bat, bi edo iru guardia-zibil –olakoxe gizon-kuadrilla izaten giñan– da alkate jauna. Apaizak meza ematen zuten, meza nagusia, eta gero bazkaltzera.

Ori Plazentziako ballara bat da. Maltzagatik joan da ezkerretara dago ori.

Eskubitara bada beste ballara bat erriaren gañean. An ere izanda nago. Ori ere Plazentziako ballara da.

Trabakun ere izaten giñan. Ori Gipuzkoako ta Bizkaiko mugan dago, eta an billera egiten zan igandeetan. Orrera Ermuatik joaten giñan. Ez dakit zein erritakoa dan ori.

An ere Basarriekin izaten nintzan, Manuel Lasarterekin ere bai, ta Azpillagarekin ere bai.

Soñu-jotzallea ere beti izaten zan. Gu joaten giñanean, geienean Pelis Aranzabal izaten zan.

An bi etxe daude, eta biak tabernak; ez da ballararik eta ezer ere orrelakorik.

Eibarko Arraten ere izaten giñan. An ere beti Basarriekin izaten nintzan. Don Pedro abadeak eramaten giñuzen ara. An Ama Birjiña Agorrekoetan izaten giñan, eta gu bakarrik ez; beste makiña bat jende ere izaten zan an. Agorraren zortzian izaten da egun ori.

Elgoibarren ere askotan izan gera. San Bartolometan izaten dira erriko pestak. Orduan ere joaten giñan. Ganaduen sariketa izaten da San Bartolometik urrengo egun batean, ta gu orduantxe joaten giñan. San Isidro egunean ere bai; egun orretan jai egiten dute geienak Elgoibarren.

Teatroko saioak ere askotan eduki ditugu *Odeonen*, eta beste teatro baten ere bai; izena ez daukat gogoan orain.

Eta kamineroko ostatuan ere bai. An pelota-lekua dago ta antxe egiten genduan bertsotan.

San Migelen ere izaten giñan. An ere iru edo lau aldiz izan gera. Au Elgoibarko ballara da.

San Pedron ere bai; batean izan giñan. Au ere Elgoibarko ballara da.

Elgoibarren Zepairekin izan nintzan aurrena, eta gero Basarriekin; Lasarte eta Lizasorekin ere bai. Teatroko saioak egin ditugunean, berriz, ez dakit zeñekin izan naizen ere.

San Antolin, beste ballara bat; au ere Elgoibarkoa. Erritik bera, Alzola aldera, kilometro bat edo geixeago, kamioaren ondoan dago. An ere izan gera bi edo iru aldiz.

Urrengo, Alzolan; an ere ez gera askotan izan, baña bi edo iru aldiz bai.

Gero Mendaron; bi erri edo bi parte ditu Mendarok: bat Gargartza eta bestea Azpilgoeta. An ere bietan izan gera. Azpilgoetan dozena erdi bat aldiz izango giñan, eta bestean ere izan giñala go-goan daukat; Mitxelenarekin beintzat batean, da ez dakit bestetan izan naizen.

Beste ermita bat ere badago an trenbidearen gañean, eta an ere izan giñan batean.

Beste auzoune txiki bat Mendarotik kilometro batera badago, Aingeru Guardako esaten diotena, eta an ere izan gera iru bat aldiz.

Eta Mendaron, oiek danez aparte, egin ditugu bazkariak eta apariak ere; lagunarte ederrak ere bai.

Motrikon ere izan gera banaka askotan. Batean Basarriarekin eta bestean Azpillagarekin, da biakin eta orrelaxe. Teatroan edo antzokian ere egin izan degu.

Aingeru Guardako-edo ballara bat badago; Kalbario esaten diote batzuek. An ere askotan kantatu izan genduan.

San Jeronimo, bestea; Motrikotik Ondarrua aldera kamioaren ondoan dago beste ballara txiki bat; an ere bi aldiz kantatu degu.

Deban ere izan gera batzuetan. Erriko pestak San Roketan izaten dira; urte-garai txarra bertsolariak egiteko. Uda-zaleakin bete-betea egoten da Deba, eta ez da bertsolaririk egin. Bi aldiz izan naiz egun oietan Deban bertsoan.

Batean, euskal pesta bat egin zan aspaldi: aizkolariak, arri-jasotzalleak eta olako pesta bat egin zan, eta orduantxe kantatu nuan. Beste bein, berriz, Soarte arri-jasotzalleari omenaldia egin zioten, eta orduantxe izan nintzan Asteasuko Mujikarekin.

Urtearen lenbiziko larunbatean ere joaten giñan. Orduan, Bar Txokon pelota-lekua dago ta antxe egiten genduan; soñu-jotzallea ere izaten zan. Batean Basarriarekin, bestean Mitxelenarekin, ta orrelaxe izaten nintzan.

Zinean ere banaka aldiz egin genduan, eta orrelaxe.

Deban nik kantatua omen da bertso au; Zubeltzu zarrak ala dio. Rementerianean, tabernan, kantatu omen nion beste bertsolariren bati. Len iru andregai bazeuzkala eta berriz ere ostatuko alabari arekin ezkonduko zala esaten ari omen zan, da onela da bertsoa:

*Konseju on bat artu bear dit
emengo dama kutunak:
laugarren andregai zertako
lenago iru ditunak?
Bat bera ezin mantendu leike
onen moduko jatunak,
gaur ere laste garbitu ditu
Lekeitioko atunak.*

Lekeition izanda etorriko giñan nortanai ere.

Itziarren ere izan gera aldi askotan, kopradixak dirala-ta. Iru-garren Ordenakoak ere noiznai egiten zuten pesta, eta Kontze-zioak-eta, urtean bata dala ta bestea dala, egun askotan egiten dira pestak. Gu beti deiari kaso egiteko prest egoten giñan.

Zubeltzuren omenaldian ere izan giñan. Milla bederatzireun da berrogei ta emeretzian, Garagarrillaren amalauan, Itziarren izan zan omenaldi ori. Ni aren laguna izan, berriz, eta joan gabe ezin gelditu.

Artean ere gizon ederra zegoan Zubeltzu. Irurogei ta bi urte zituan orduan, eta bere musu gorriarekin Luistarren lendakaria zan denbora artan. Omenaldia ere Luistarrak egin ziotela uste det.

Gizon on bat da Zubeltzu gizarajoa. Itziarren danak maite zuten, eta guk ere bai. Arekin artu-emanik izan duten guziak gogoratu-tuko dira Zubeltzurekin. Gizon gozoa da Zubeltzu.

Itziarke omenaldi artan, artean ere bertsoan ederki egiten zuan. Txapel zana ere an zan, eta, bazkaltzeko denboran, egin zuan Zubeltzuk ere bertsoan Txapelekin. Len ere egiña zan ura bertsoan bein baño geiagotan.

Nik ere bertso bat gogoan daukat oraindik, Zubeltzuren omenaldian kantatua. Onelaxe zan gutxi gora-bera:

*Jose Antonio nere laguna,
ia gogoratzen zazu:
ni Olaberrin morroi negoen,
zu bizi zīñan Zubeltzun;
zuk sorotikan berttua bota,
nik bestetikan erantzun,
nik dakizkiten ederren oiek
zuri ikasi nizkizun.*

Lasturren ere bai; San Nikolasetan izaten giñan. Au ere Debako ballara da.

Elorriagan ere izan naiz bi edo iru aldiz. Or batean Lopategirekin eta bestean Imanol Lazkanorekin; ez dakit beste zenbaitekin izan naizen ala ez. Au ere Debako ballara da.

Zumaian ere izan gera San Telmo egunean. Batean beintzat Jose Lizasorekin eta beste batean Basarriarekin; ez dakit zer pesta izango zan, baña pelota-lekuan gogoan daukat Basarriarekin jardun nuala.

Oikian ere izaten giñan. San Bartolometan izaten dira ango pestak. Basarriarekin izanda nago gerra aurretik; gero, berriz, Mitxelenaekin eta Lasarterekin ere bai.

Meagasko gañean ere bai; San Isidro egunean uste det izan giñala. Jose Lizaso eta biok izan giñan an.

Aizarnazabalen ere izan gera. Gerra aurretik Txapel zanarekin izan nintzan, eta geroztik Lasarterekin ere bai.

Arruako don Juan Txikia genduan gai jartzen. Beste bein, berriz, Lopategirekin izan nintzan aparti batean.

Arrua-beian Karmenetan izaten dira jaiak. Egun ori uztailaren amaseia da. An ere izan naiz Basarriarekin, Lasarterekin, Jose Lizasorekin eta Urangarekin. Au Zestuako ballara da.

Ibañarrietan ere izan naiz urte batean, Asteasuko Lamitegirekin. Au ere Zestuako ballara da.

Iraetan ere bai, Santa Inesetan; an ere izanda nago. Basarriekin lenbiziko aldiz eta gero Lazkao-Txikirekin. Au ere Zestuako ballara da.

Aizarnan ere bai; Ama Birjiña Agoztukoetan ango jaiak, eta Basarriekin, Azpillagarekin, Lazkao-Txikirekin eta Lasartekin, oiekin danakin izan naiz Aizarnan. Au ere Zestuako ballara da.

Lasaon ere izan giñan egun baten. Ez dakit zein egunetan egiten diran an pestak. Au ere Zestuako ballara da.

Loiolan ere izan gera. Arozamenarekin izan nintzan an, da ez dakit zein egunetan izan giñan. Au Azpeitiko partean dago. Azkoi-tirekin disputa asko ibilliak dira, baña orain erabakia dago.

Amenabar zarrak larogei urte ta geiago edukiko ditu, ta gizon pizkorra izana. Nik ezagutu nuanean ere, artean sasoi gogorra zuan orrek, eta batean izketan jarri ta galdetu omen zion Basarrik:

–Amenabar, zuk ere sasoi indar puska bat izango zenduan, ba!

Eta:

–Bai; zuk uste baño askoz geiago nik indarra, baña neuk uste aña sekula ez!

Amenabar au Loiolakoa da.

Azkoitian ere izan naiz. Pelota-lekuan, batean, Agerre arri-jasotzalle zanak egin zuan pesta bat, eta antxe izan giñan. Seiren bat bertsolari bagiñan, eta danak ez dakit zein giñan ere.

Gero, salesianoak pesta bat egiten zuten Azkoitian, eta artan ere izan nintzan bi edo iru aldiz; batean Manuel Lasarterekin, bestean Lazkao-Txikirekin eta Jose Lizasorekin, eta ortik aurrera ez dakit zeñekin izan naizen.

Azkoitin badira gizon pamatuak ere: Kaskon-edo esaten genion guk, eta beste askok ere bai.

Eguna pasa omen du ostatuan. Olioa kokorekin egiña bazan lenago, eta etxerakoan botilla bat olio alakoa artu omen zuan Kaskonek; eta nolabait ere deskuidatu omen da, eta botillak eskutik iges egin omen dio eta autsi.

Baña olioa osorik gelditu omen zan, eta artu lurretik eta jaso omen zuan. Botilla autsiagatik olioa etxera eramango zuala ikusi zuanean, «Biba koko! Biba koko!» uju ikaragarriak egiñez etxera joan omen zan.

Gizon orrek ainbeste odol besteri emandakorik ez da gizon asko izango. Gizona gogorra zan ori denbora batean, onezkero onenak eman ditu orrek ere baña. Irurogei ta amar urte edukiko ditu onezkero.

Elosun ere izan giñan baten Basarri ta biok. Aizpurutxora joan giñan; an utzi Basarriren kotxea ta abitu giñan. Bi mutil gazte bidea erakusteko; eta abitu gera betik gora.

Gu larri, aldapa ikaragarria zegoan da; baña guri bidea erakus-tera etorri ziran aiek gustoa ematen zuten nola joaten ziran.

Joan giñan beintzat, eta ollo-salda ederra atera ziguten; baña piska baten itxogin egin bear geure onera etorri arte. Gero artu genduan salda eta bertsotan egin ere bai. Bazkaldu eta egun ederra pasa genduan.

Bertaraño joan ezkerro, toki ederra da ura. Orain, berriz, kamioa egiña dago, ni ez naiz geroztik joan baña. Au erdia Bergaran da beste erdia Azkoitin dago, ballara au.

Aratz-errekan ere izan giñan Jose Lizaso ta biok. Ez dakit zein egunetan izaten diran pestak, baña egun bat pasa genduan an ere. Ballara au Azpeitiko partean dago.

Urrustillen ere izan gera. Lau bat aldiz izango nintzan an ere. Jose Lizasorekin izan naizela gogoan daukat; besterik ez naiz gogoratzen.

Nuarben ere izan gera, askotan ez baña. Pare bat aldiz izango nintzan. Auek Azpeitiko ballarak dira.

Matxinbentan ere bai, izan naiz. Jose Lizasorekin izan nintzan an ere. Au ere Azpeitiko ballara da.

Madariagan ere izan naiz. An Kortatxorekin izaten nintzan. Au Azkoitiko ballara da.

Elgoibarko San Lorentzon ere izan nintzan Basarriekin. Gaua an pasata etorri giñan.

Errezillen ere izanda nago; an bikario zarraren omenajean, eta Basarriren omenajean ere bai beste batean. Jende asko zan orduan; bazkaltzen beintzat arritzeko moduan. Oiezaz aparte ere izanda nago beste batean Errezillen, Jose Lizasorekin.

Bikarioaren omenaldian izan nintzan artan botatako bertsoa, bat gogoan daukat oraindik:

*Errezildarrak euskaldunaren
odola dute zaiñetan,
lizar-makilla zuriarekin
or dabiltz mendi-gaiñetan;
nik berriz ere kantatu nai det
olako erri bikaiñetan,
ia deitutzen dezuten bada
urrengo San Martiñetan.*

Errezillen pestak izaten dira, ba, San Martiñetan.

Errezillen, nik aditu izaten det, elizako relojuia pisuak bajatuta omen zegoan, eta nik ez dakit, ba, ezkil-torrearen kanpotik-edo zer egongo ziran pisuak; eta kalera joan zan emakumeren batek, astoa lotu omen zion relojuaren pisuari eta dendara joan omen zan.

Urrengo, dendatik atera zanean, astoa ezkil-torrearen puntan omen zegoan. Ura dendan zan bitartean, sankristauak relojuari kuerda eman omen zion, da andreak astoa etxera joan ote zan. Alako baten gora begira jarri omen zan eta astoa an omen zebillen az-tarka ia itoan.

Beste batean, gizon bat ezergatik bildurtzen etzana bai omen zegoan Errezillen, eta bati animak erten ziola kanposantuan eta besteari ez dakit zer egin zitzaiola.

Gizon baliente ori tabernan omen zegoan eta arek gezurrak ziralara oiek esan omen zuan; ura etxerakoan kanposantutik pasako zala, baña ari etzitzaiola iñor aterako esan omen zuan.

Ori aditu zutenean, an ostatuan zeuden beste batzuek joan omen ziran kanposantura bera baño len, eta kanposantuan zuloa ere bai omen zegoan ildakoren bat enterratzeko-edo egiña; eta maindire

zuri baten bilduta or atera omen zitzaion gizon bat, eta geiago ere bai omen ziran an urrean.

Eta eldu omen dio gizon baliente orri eta ibilli omen ziran az-tarka; an ildakoentzat egindako zulo artan eman omen zion sartual-di bat, eta astindu omen zuan ta utzi zion.

Eta atzera lengo ostatura joan omen zan gizon ori, eta kanpo-santuko zulo-egillea ere an ari omen zan musean ostatuan, da ala esan omen zion kanposantutik etorri zan orrek:

–Obeto egingo uke an kanposantuan libre dabiltzan oiek lurrean obekiago sartuko baitu, or musean jardutea baño!

–Zer ba? Lurraren gañean al dabilta?

–Bai, madarikatua! Danak or zebiltzak gañean, da bat ez dek ganau ederra, neri eskuak erantsi dizkidan ori!

Bidanin ere izan gera, askotan ez baño. Gotzai jauna an zan batean izan giñan beintzat Basarri ta biok.

Muñoa bertsolaria angoa da; orain badago Berrobin ere beste Muñoa, baño lengo zarra Bidanin dago.

Beizaman ere izan gera iñoiz. Lenbizi Zepairekin izan nintzan. Santa Agedaren eskean ibilli Zepai-ta Beizamako talde batekin, eta Santa Ageda eskeko jana egitera deitu zidaten eta antxe izan nin-tzan bazkaltzen.

Jose Lizasorekin ere izan nintzan beste baten. Beizamako san-kristauarekin musean egin genduan orduan. An bertako ostalariare-kin jokatu genien ari ta beste bati. Zerbeza jokutzen genduan, eta bost eta bat gelditu giñan; guk bost.

Beizamako sankristaua zein ote dan pentsatuko dezute zuek orain. Musean pama aundia dauka orrek, eta nik ere orrela pama piska bat daukanari jokatu naiago nuan, ba.

Etzan oso kontentu ere gelditu. Arpegia oso beltza zuan. Nik ura ala ikusi nuanean, auxe esan nion: Ez pentsatzeko edozeñek irabazi zionik, Uztapiderekin jokatu zuala-ta...

Beizaman bazan beste gizon pamatu bat ere: Urdanpilleta. Zortzi arruako zaragi ardo eskumuturretik txintxilika zuala, bere firma bota omen zuan Beizamako erriko etxearen paretan. Antxe omen zan gero ere. Zaragia zeukan esku berarekin, alegia.

Santa Marinaran ere izan giñan Zepai ta biok. Bi aldiz ere izan naiz. Ori Albizturko ballara bat da.

Albizturren bertan ere izan naiz; batean Jose Lizasorekin eta bestean Manuel Lasarterekin. Au erri txikia da, baña berak dauka aiuntamentua.

Zarautzen ere askotan izan giñan. Pelota-lekuan urtero arratsalde bat pasatzen genduan. Patxi Larrañaga izaten genduan gai jar-tzen. Patxi au ere bertsolaria da; azkoitiarra, baña Zarautzen bizi dana. Patxi *Barbero* esaten diote.

Batean, arrosa bati iru bertso kantatzeko esan zidan, ta onoko auek kantatu omen nituan:

*Munduan zenbat nekazari ta
zenbat arrantzale t'artzai
negu beltzean egoten geran
danok udaberrian zai!
Arros maitea, zabaldu zera
ta egin dizugu usai;
neguan estuasuna jua da,
orain jarri gera lasai!*

*Udaberrian mendira danak,
ardia eta bildotsa,
eta orduan gozatutzen da
gizon zarraren biotza;
begi onetan ikusten zaitut,
zorioneko arrosa,
urte bat geio eman diguzu
eta auxen nere poza!*

*Lau pentsamentu ekartzen ditu
arros maitiak burura,
eta udarak izan dezala
zu gordetzeko ardura;
berriz, neguak kenduko dizu
orain daukazun itxura,
bitarte ortan zure aurrera
datozen danak lillura!*

Zarautzen, jubilatua edo zar-sarituak ere ospatzen dute beren eguna, eta orduan ere izanda nago bi urtetan.

Santa Marina kalean ere izan naiz, eta Inñurritzan ere bai, iru bat urtetan-edo gutxienez ere.

Aian ere izan gera banaka aldiz. Lenbizi joan giñanean, Basarri ta biok giñan; alkatea lodia zan da Basarrik esan zuan alkate jauna goratu bear genduala, bertso batean; da nik esan nion atzera, astuna zegoala ta etzuala uste bezin errez jasoko.

Ori orretan pasa zan, da nik kopeta beltza jarri ote zuan bai, baña gero or aditzen det geiago ez nuala bertso tara joan bearrik Aiara, ura alkate zegoan arte.

–Zer egingo degu, ba? Ori beste okerrik ez bada, biziko al gera!
–esan nuan neretzako.

Urte batzuetan ez nintzan joan geiago. Alako baten deitu zidaten berriz. Zein izango alkatea ta lengo lodi aren semea. Andik aurrera etzan ezere nobedaderik izan. Geroztik ere banaka aldiz izan naiz ni Aian.

Altzolan ere izan naiz bi aldiz; batean Lasarterekin eta bestean Lazkao-Txikirekin. Au Aiako ballara da.

Urdanetan ere izan naiz beste urte batean. An ez daukat gogoan zeñekin izan nintzan. Au ere Aiako ballara da.

Aizterrazu edo San Pedron ere izanda nago beste iru bat aldiz. An Lasarterekin izaten nintzan, eta au ere Aiako partean dago.

Santiago beste ballara batean ere izaten giñan. Au ere Aian dago. Emen batean Jose Lizasorekin izan nintzan, eta bestean ez dakit zeñekin.

Orion ere izan gera. Arrantzaleak pesta egiten zuten atunetatik etxeratzen ziranean, eta Lasarte ta biok an izaten giñan urtero. Zinean ere egin ditugu saioak. Arraunlariak ongi ateratzen ziranean ere bai.

Lizargaraten ere askotan izan naiz. Or Basarrirekin, Lasarterekin, Mitxelenarekin eta Azpillagarekin, oiekin danakin izan naiz ni Lizargaraten. Au Orioko ballara da. Etxe bat besterik ez dago, baña basarri bakar batzuek badira.

Aginagan ere izan naiz iru bat aldiz. Manuel Lasarterekin izaten nintzan an. Au Usurbilkoa da, ballara au.

Usurbillen ere askotan izan naiz. Basarrirekin izaten nintzan lenbiziko aldetik, eta gero ia bertsolari danakin izan naiz Udarregiren omenajea. Gero ere sei bertsolari edo zerbait izan giñan gau baten. Esan nezake danakin izan naizela Usurbillen.

Lasarten San Pedrotan izaten dira pestak, eta or ere gerra aurretik asita izaten giñan. Basarri ta Saiburu zarrarekin izan nintzan lenbiziko, eta geroztik zinean ere bai; lau bertsolari-ta izaten giñan noiznai.

Sausta basarrian ere bai; lenengo Sausta-txikin, eta gero Sausta-aundian. Zepai ta biok izaten giñan gerra aurrean Sausta-txikin, eta Sausta-aundian, berriz, Lasarterekin, eta Jose Agirrerekin ere bai, izan nintzan. Auetxek orduan kantatutako bertsoak dira:

Nik:

*Era ontako egun batian
gu nola egon tristiak?
Zar au're asko poztutzen baidu
zuek ola ikustiak;
ederki asko kantatz' ezute
batek bezela bestiak,
ori sasoia daukazutena,
bejondaizuela, gaztiak!*

Lasartek:

*Asterako ere erabaki nun
zuk zertxo esango zendun,
bertso bikaña zetorkizula
ori pentsatutzen gendun;
badakizute gaztiak onak
gaudela nola esan dun;
gu bertsolari bikañak gera,
aitona zarra txapeldun!*

Agirrek:

*Gaztiak dula sasoia bañan
zarra ez dago motela,
nik pentsatzen det au zeruraño
jaso bear gendukela;
aurtengo ontan jantzi zenduen
merezi zendun txapela,
urte askuan izan dezala
zure buruko epela!*

Ta nik:

*Lasarte eta Agirre, emen
zer ai zerate esaten?
Enbusteria geiegik gero
ez du itxurik izaten!
Jainkuak ala naiko zuen ta
txapela jaso det aurten,
neri ez ori kentziagatik
zuek etzerate erten!*

Oriara ere joan izan giñan; pare bat aldiz-edo izan giñan an ere. Lasartetik piska bat Tolosa aldera dago ori.

Urnietan ere izan gera dozena erdiren bat aldiz; or Mitxelenarekin, Lasarterekin da Basarrirekin.

Xoxokan ere bai, izan-izan gera. Or Zepairekin izan nintzan lenbi-zi, ta gero Basarrirekin eta Lasarterekin. Ori Urnietako partean dago.

Andoaiñen ere askotan izan gera. Or San Juanetan izaten dira pestak, eta Santa Krutzetan ere bai. Lenengo Zepairekin, gero Basarrirekin, gero Lasarterekin eta Lazkanorekin izan naiz.

Aspalditxoko urte auetan euskal pestakin batean izaten giñan. Aizkolariak, arri-jasotzalleak eta orrelakoak izaten ziran, gu giñan egunean.

San Esteban ere antxe dago, Andoaingo erriaren gañeko aldean, ballara koskor bat. An ere izan oi giñan. An Basarrirekin eta Lasarterekin izan naiz.

Sorabillan ere bai, iru bat aldiz-edo izan naiz. Ori Andoaindik gora, Billabona aldera, kamioaz eskubitatik dago. An ere Lasarterekin izan naiz, eta Andoaingo partean dago.

Billabonan ere izan gera. Or ere Lazkao-Txikirekin izan naiz, eta Lasarterekin bi aldiz.

Konkurtsuan ere izan naiz or. Batean, iru gipuzkoar iru mugaz arunzkoeri jokatu genien: Xalbador, Mattin eta Zubikoa, Lasarte, Lizaso eta nere kontra. Or jokatu genien da guri irabazitza eman ziguten.

Bestean, berriz, Basarri lenbizi eta ni bigarren klasifikazio jeneralean, eta Mitxelena irugarren. Gero beste premio espezial bat irabazi zuan Mitxelenak. Baña ez da, Mitxelenak esan zuan bezela, bera zala Basarriren ondoren, bigarren. Ori ez da orrela, nik emen jarri detan bezela baizik. Laugarren Ernani-Txikia, Pablo Zubiarrain.

Zizurkillen ere bai. Ama Birjiña Agoztukoetan izaten dira pestak. An ere iru edo lau aldiz izan gera. An Basarrirekin izaten nintzan.

Zizurkil-beian ere bai, izan gera an ere. Jose Lizaso eta Manuel Lasarterekin izan naiz. Ori Billabonako estazioaren ondoan dago, baña Zizurkillen dago. Billabonako estazioa ere Zizurkillo partean dago.

Estazioaren aldamenen badago ostatu bat: *Pasusenea*; an ere askotan izan gera apaltzen, eta bertsotan egin. An berrogei ta amar bat lagun izaten ziran apaltzen, eta umore ederra izaten zan an. Lasarterekin izaten nintzan an.

Adunan ere bai, izan gera lau-bost bat aldiz. Ama Birjiña Agoztukoetan izaten dira an pestak. Erri txikia da, baña oso ona da basarritz. Basarri bikañak badira an. Zepairekin izaten nintzan an gerra ondoan.

Larraulen ere izan naiz; batean bakarrik. An meza berri baten izan giñan Zepai ta biok.

Anoetan ere bai, askotan izan naiz. Tolosan regatak egiten dira San Juanetan, da Anoetak banderak irabazi zituan, ba, eta uraxe ospatutzera joaten giñan Zepai ta biok. An pasatzen genduan eguna.

Beste saio bat ere egin genduan pelota-lekuan sei bertsolarik.

Don Jose Maria Aranalde ori zan gaiak jartzen egun artan Anoetan. Ori Añorgako apaiza da, eta ala jarri zigun gaia:

*Eman da zabal zazu
munduan frutua...*

Orixe zan gaia bertso bana kantatzeko, eta nik bertso auxe kantatu nuan:

*Gernikako arbola
zarra zan usteldu,
ta landare berri bat
albulan azaldu;
euskaldunak, frutua
eman da zabaldu,
gure arrazarikan
ez dedien galdu!*

Orrelaxe banaka aldiz izan gera gu Anoetan.

Laskibarren ere izan gera. Lenbizi kamineroen bazkari batean izan giñan Lasarte ta biok. Kamineroak urtean jai bat ospatzen dute, eta orduantxe. Gero, bodetan dala-ta, askotan izan gera an.

Amasan ere askotan izan gera, San Isidro egunean dala-ta, Lasarte ta biok.

Arantzabin, berriz, zer esanik ez. Bazkariak-eta askotan egin ditugu guk an, au dala ta ori dala.

Ollalumen ere izan giñan batean Zepai eta biok. An ere, denbora artan, billera egiten zan, da jendea juntatzeagatik izango zan gu ara joatea.

Berrobin ere izaten giñan. An ere Arozamenarekin, Lasarterekin eta orrela izaten giñan, eta pestak egiten aparteko adurra badute. Bazkaltzen jende asko izaten da an, eta alkartasun ederra. Berrobi au Astigarragako partean da.

Astigarragako pestak Santiagotan izaten dira. An ere izan gera batzuetan; Lasarterekin jeneralean, eta Mitxelenarekin ere bai. Atzeneko aldiz Kosme Lizasorekin San Isidrotan izan giñan.

Loiolara ere urtero joaten giñan. Azken urte auetan Zepai, Arozamena ta ni, irurok izaten giñan. An eguardarteko saioa bakarrik izaten zan. Arratsaldean garaiz etxeratzeko moduan libratzen giñan.

Urrezti-gaiñen ere aspaldian urtero izan gera. An ere Lasarterekin jeneralean. An eguna pasatzen genduan, eta gauerako gelditu bear izaten zan apaltzen.

Aingeru Zaindaria badago soziedade bat eta antxe apaltzen genduan. Soziedadekoak geienak an izango ziran apaltzen, eta Donostiko alkatea ere bai; ta an, apaldu ta ondorenean, saio bi edo iru egin eta etxera etorriko giñan.

Igeldon ere bai, izaten giñan. San Pedrotan egiten dira an pestak, eta an ere Lasarterekin eta Mitxelenarekin izan nintzan.

An sagardotegian ere askotan izan giñan Pakoren etxean. Batean gogoratzen zait Jose Lizasorekin an gertatu giñala, eta etzan bertso-paltarik izan gau artan.

Añorgan ere izaten giñan. Lenbizi Zepairekin izan nintzan, eta gero urte askotan Basarrirekin. Uztaillaren emezortzian urtero joaten jarraitu genion gero Lasarterekin, arek joateari utzi zionean.

Gero apari-merienda emateari utzi zioten, eta gu ere zinean kantatzen asi giñan orduan. Gu, Basarri ta biok izaten giñanean, apari-merienda ematen zitzaioten Rezolaren langille danai, eta an kantatzen genduan guk apaltzeko denboran. Rezola ori porlan-fabrikako nagusia da.

Esan bezela, gero zinean kantatzen genduan, eta askoz obeto. Ala ere langille geienak euskaldunak zituan Rezolak, baña sarrera ordainduta dijoana entzule ona da beti.

Aranalde izaten genduan gaijartzen aspaldiko urteetan. Beste toki askotan ere bera izan degu, ta ez dakit, ba, Añorgan edo beste nunbaiten, zineren batean beintzat, ekaitza jarri zidan gaia. Orduan botatako bertsoak dira auek. Lenbizi Aranaldeak puntua:

*Trumoia kanpuan da
trumoia etxian...*

Nere erantzuna:

*Askotan arkitzen naiz
estuasun latzian;
pena aundi bat artzen
degu biotzian,
trumoiak ikaratzen
bainau arratsian.*

Gero, Aranaldeak lau itzak: oñazkarre, erre, asarre, akelarre.

Nere bertsoa:

*Denboralia zegon
lenguan asarre,
eta ortxen etorri
baizan oñazkarre;
norabait juan bear da
jo zun akelarre,
eta sorgin guziak
zitun bertan erre.*

Ta ekaitzari nere bertsoak:

*Gogoratzen naiz bein nola zigun
trumoi gogorra asiya,
ta beriala or sortu zuen
denborale itxusiya;
basarritarrak lendik bagendun
naikua ezin biziya,
ta uraldiak eraman zuen
gure kosetxa guziya.*

*Gaurko eguneko denboralea
ere trumoiaren gisan,
burrukaldiak nunai badira
errian eta elizan;
nik bezelaxe entzuleak'e
dakite nola gabiltzan,
burruka baño okerragorik
ezer ez baileike izan.*

*Ekaitzaldiak datozenian
iñon ez dago atsegin;
bildurrak gaude, guk ez dakigu
nun eta nola itzezin;
ekaitz oriek aplakatzeko
danok orazio egin,
oraingo tenpestade gaipto au
lenbailen bukatu dedin.*

Beste teatroren batean puntu au jarri zidan batean Aranaldek:

*Nork agintzen du etxian:
zuk ala andreak?*

Nere erantzuna:

*Gauza ori ez gaude
probatu gabeak; kanbiatu baidira
munduan legeak,
nik bear nuke baña
agintzen du beak.*

Aieten ere izan giñan batean. Lasarte, Lazkao-Txiki ta irurok izan giñala uste det. Matxainek aurkeztu giñuzen. Au Donostiko ballara bat da.

Antiguan ere izan gera bitan. Or euskal pestak ziranean izaten giñan. Ori ere Donostian dago.

Ategorrietan ere izaten giñan. An ere Mitxelenarekin izan nintzan, batean beintzat. Erdaldun asko izaten zan, baña antxe egiten genduan gure saioa.

Intxaurrondon ere bai, urte askotan izan gera or. Zepairekin asi nintzan lenbizi, eta gero luzaro Basarriekin izaten giñan. Gero Mitxelenarekin, geroago Lasarterekin, eta atzeneko aldiz, berriz, lau bertsolari izan giñan: Lasarte, Jose Agirre, irugarrena ez naiz gogoratzen zein zan, eta nerekin lau giñan.

An ere aparta izaten da, eta danok joan giñan apaltzera, an bertako kuadrilla batekin: Illarregi anaiak, Zabaletatarrak, Etxeberria bat, Basurtoren suia ta orrelakoxe batzuek. Apaltzeko denboran izaten da bertotarako giro ederra, eta apaldutakoan artu automobillean eta etxera entregatuko giñuzen.

Altzan ere izan oi giñan. Lenbizi Zepairekin, gero Mitxelenarekin eta gero Lasarterekin, oiekin izan naiz beintzat. Pestak Santa Isabeletan izaten dira. Ori Donostiko ballara da orain.

Pasai Antxon ere izaten giñan. San Fermiñetan egiten dira pestak. Euskal pestak ziranean joaten giñan gu aruntza. Aizkolariak, lokotx-biltzea, sokatirak, eta atzeneko urtean tobera-jotzalleak ere baziran lesakatarrak.

Gu, berriz, Lasarte, Lizaso, Lazkao-Txiki, Agirre, Lazkano edo orrelako batzuek izaten giñan. Txandatutzea nai izaten zuten berak ere.

Pasai San Pedron ere izaten giñan, San Pedrotan izaten ziran an pestak. Batean nola izan giñan gogoan daukat. Dantzako sariketa ere bazegoan orduan.

Erreran ere izan giñan batean, soziedadeak esanda; bertsolari gazteen sariketa zegoan orduan, da aien juraduko.

Etzan lan gaiztoa; juzgatu-errezak ziran: Koxme Lizaso lenbiziko; aren anai bat eta beste lezotar bat bigarrena, berdin eman genien; eta Donostiko Lazkano irugarren.

Nere juraduko laguna Larrea zan. Orrelaxe eman genduan gure erabakia.

Pasai San Juanen ere izan gera Mitxelena eta biok. San Juane-
tan izaten dira an pestak. Goizean saio bat, eta arratsaldean bestea
egin giñuzen, eta etxera etorri giñan.

Errenterin ere askotan izan gera. Madalenetan izaten dira an
pestak. An bertotan orain ibiltzen diranakin, geienakin izan naiz.
Zepairekin asi, eta Basarrirekin, Xalbador, Mattin, Azpillaga, Lopa-
tegi, Lasarte, Lizaso Mitxelena, Berasarte zana. Teatroko saioak
izan diranetan, berriz, gazte auekin danakin; Xenpelarren omenal-
dian da orrelakoetan.

Xenpelarren omenaldian nik kantatutako bertsoa:

*Bate pentsatzen egondu gabe
Xenpelarri buruz orra:
biyar eun urte ordaindu zuen
mundu onetako zorra;
biotzez ain zan gizon ona ta
ain bertsolari jatorra,
bera juañ zan mundutik baña
bere lana illezkorra.*

Lezon ere izaten giñan. An ere Zepairekin asi nintzan lenengo
ara joaten.

Oraindik ere gogoratzen zait Zepairen ateraldia. Bein gizon bat
etorri zitzaigun, ostatu baten bazkaltzen ari giñala-ta, ¡*Cacahueses
tostados!*, oju aundiak egiñez.

Zepai ori atzeaz zegoan gizon orrengana, ta jiratu zan piska bat
eta:

–¡*Hola, señor don Bigotes!* –esan zion Zepaik.

Donostiko Antiguako Lopezeneko etxeko andrea an zegoan
amar bat urteko alabarekin, eta aietxek gozatu ziran aren ateraldia-
rekin. Aren jiraera ikusi egin bear zan; orduan esan zuana baño ere
askoz politagoa zan ura.

Geroztik izan naiz Basarrirekin, Mitxelenarekin eta Lasartere-
kin; beste baten, berriz, Azpillaga, Lopategi, Lasarte ta ni laurok

izan giñan. Or urtean bitan egiten dira pestak: Santa Kruz egunean eta Pazkoetan.

Eta ementxe bukatuko ditut Gipuzkoako errietako nere ibillerrak. Neri gogoratzen zaizkidanak beintzat, emen jarri ditut. Aitatu gabe erriren bat utzi badet, barkatu dezatela eskatzen diotet. Ainbeste erri txiki dago Gipuzkoan, eta batenbat aztutzea ez da gauza zalla.

BIZKAIA

Gipuzkoogatik zerbait itzegin degu, eta Bizkaietaz ere itzegin bearko degu.

Ondarroara joan izan gera bertotara. Basarri ta biok joaten giñan ara. Jende euskalduna da an, da jende gogorra.

An, kanpotik etorritakoak ere, ikasi egiten dute euskeraz. Nai bada Galiciatik etorri eta nai bada Extremaduratik, baña an, gutxi edo geiago, ikasi egiten dute danak.

Jende arrantzalea jende jatorra da izan ere, eta jende frankoa. Mariñel-erriak ezagunak dira nunai; bereziak dira, emen ere bai eta Bizkaian ere bai. Gu beti pozak joaten giñan Ondarroara.

Ango kantu zarrak eta ango umorea! Edozein mariñel zarrek kantatuko dizkizu zuk sekula aditu ez dituzun bertsoak. Gazteak ere badira, berriz, Ondarroan, kantuan ederki egiten dutenak.

Anai-talde bat bada. Oiek, korua egin da nunai asten dirala ere kantuan, izango dute zeñek entzuna. Sei edo zazpi anaia badira, ta, aiek asten diranean batzuek altutik eta besteak bajutik, gustoa da aieri entzutea.

Donostira ere etorri omen ziran bertsolarien sariketa zanen batean-edo, eta asi omen ziran kantuan. Ostaturen batean izango ziran da bai omen zuten naiko entzulea.

Ostatu artatik atera ziranean ere, jendea dana berakin batean, eta prozesioan or ibilliak ziran Donostiko kaleetan.

Geiago ere ikusi ditut kantore ederrak, baña aiek baño gusto obean kantatzen duanik, asko ez ditut ikusi.

Azpillaga ere antxe ezagutu nuan. Santa Agedaren eskean ibili ziran nunbait, eta Santa Agedaren eskeko janera joan nintzan ni.

Azpillaga zuten *koplarixa*, eta ni suertean nintzan: ibili-aldi galantak egin izan ditugu iñoiz, bazkari ori egiteko; eta orduan, batere eskean ibili gabe, bazkari ederra egin genduan.

Anaia-talde ori-ta ziran Santa Agedaren eskean ibiliak, eta ateo-ondoren batzuetan gustoa emango zuten aiek, Azpillagak berak ere boza ederra du-ta.

An bazkaldu genduan; artan ere, bagenduan zeñek txanda egiña Azpillagak eta nik.

Bazkari artan bazan gizon bat jatun ederra ere: Jesus Pintxii esaten zioten. Berak guk bezela bazkaldu ta gero ere, zenbat bota platerara, ainbeste jaten zuan arek.

Bi alditan bazkaldu det orren ondoan: baten antxe eta beste batean Zestuako Maristetan. Nik ondoan nuan Zestuan ere, eta aren inguruan etzan ezer sobratu.

Ondarroan Iparragirreraren ostatuan jan genduan guk. Ondarroan degun etxerik ezagunena uraxe da.

Jesus Pintxii orrek bein bildotxa enkargatu omen zuan Ondarroako ostaturen batean. Joan omen zan, ba, jatera eta:

–Gertu al dago bildotxa?

–Utsa palta du! Lagunak etorri orduko pronto da au!

Bera ez omen zegoan kontentu ere eta piska baten egon omen zan. Baña berealaxe aspertu omen zan zai egoten, eta asteko ekartzten esan omen zien, eta:

–Lagunak etortzen diranean, zer?

–Esandako ordurako etortzen ez danari, orixe egiten zaio: jan! Ta urrengoan etorriko da ordurako!

Ekarri omen zioten, ba, eta asi omen zan jaten da bai jan ere. Auntza alako bildotxa, dana jan omen zuan.

Iñor ere ez izan arek etortzekorik, eta bearrik ere ez, bildotx bat jateko. Ta bera, geienaz ere, irurogei kilo izango da.

Ondarroak badu, erriaren sarreran gora joanda, an mendian beste ballara bat. An ere izan giñan bitan edo orrelaxe.

Berriatun ere bai, izan giñan. Basarri ta biok joaten giñan ara. Gero, batean izan nintzan Azpillaga, Mugartegi eta Buztarri esaten

diote berak, Ibarzabal dala uste det abizenez; oiekin irurokin izan nintzan.

Lekeition ere bai, izan giñan gerra aurretik. Zepai, Txapel, Basarri ta ni izan giñan Azkue zanaren omenajea.

Kepa Enbeita zana ere antxe zan orduan, eta bertso bat kantatu ere egin zuan Bizkaiko *Urretxindorrak* amar puntukoa.

Geroztik ere askotan izan gera an Angiozarko Pelisekin; soñu jotzen ura zala, Basarri ta ni bertsoan.

Beste batean txapelketa-moduko bat egin genduan: Basarri, Mitxelena, Pablo Zubiarraian Ernani-Txikia ta ni, Uztapide.

Gañontzean ere askotan izan giñan gu Lekeition.

Mendexan ere izan giñan bein. Ispazterren ere bai, ta Bedaronan ere bai. Mendexa au ez dakit Lekeitioko ballara dan ala ez. Iru erri auek Lekeitioren jiran daude.

Natxituan ere izan giñan: Basarri, Lasarte, Lizaso eta ni, lau bertsolari. Eta bostgarrena, Arrola zarra.

Bazkaltzeko denboran an zan ura ere; apaizaren etxean giñan bazkaltzen, eta bertsolaria zan, ba, ura ere.

Magnetofonak orduan asi berriak ziran, ba, ta an egundoko esplikazioa egin zuan da bertso batzuk bota ere bai. Aiek danak artuta, apaizak jarri zion magnetofona martxan, eta, ura Arrolak esan zituanak danak esaten asi zanean, jarri zan atentzioan, da berak len esan zituanak esaten ari zala akordatu zanean:

–Jesus, Maria Santisimia! Ori nik esan ditutenak esaten ari da! Orrelako sorginkeririk ez degu ikusi oraindik! –esan zuan Arrola zarrak arrituta.

Guk ere artean ez genduan askotan ikusi magnetofonik; arek beñere ez, itxura danez.

Arrola ori, bein batean, juezetara joan bearrean arkitu omen zan, eta Bilboko juezak ez euskeraz jakin da naikoa lanak ari ente-nitu ezinda. Nolabait ere, al zuan bezela, beste an juezetara joanda zegoanen batekin-edo, konprenditu omen ziran beintzat.

Urrengo, inglesen bat etorri omen zan ara juezetara, eta arekin ere larri, konprenditu ezinda. Ta Arrola ori Californian urte asko pasia omen zan, eta erderaz ez, baña inglesez dezente egiten omen zuan. Ta Bilboko juezak or utzi omen zituan arrituta, ingles orrekin itzegiten ikusi zutenean gure Arrola.

Ori, Kortaberri aizkolariaren osaba zan, Mendarokoa. Eun da ogei ta amar bat kilo izango zan ura. Bizkaian bizitzen zan, da artzaia zan. Giza-proban ere kanpeon izana urte askoan. Abel Muniategi bertsolaria eta abogadua ere Arrola zarraren illoba izan bear du.

Arrola zarra ta bere lagun bat bein sartu omen ziran ostaturen batean. Jakiña, jatordu-tarte aundi samarrak ere egin bear izaten ditu artzaiak eta jaten eskatu omen zuten.

Arkumea ekarri omen zioten; asi omen ziran jaten da biak apetititu ederrekoak. Orain bada ezurrak platera batera jasotzeko oitura ere, baña orduan etzan olakorik ere: mamia jan-alean, ezurra lurre-ra botatzen omen zuten.

Lenbizi, gisatua, ta jan omen zuten naikoa; gero errea, berriz. Eta atzenean ezurra belaunetaraño bai omen zuten exerita zeuden lekuan, da gastu aundia egiten ariko zirala ta utzi omen zioten jateari.

Orduan ez dakit gastua egingo zuten; baña, gaur izan balitz, ederra ordaindu bearko zuten beintzat.

Arrola ori bertsolarien txapelketetara ere joaten zan. Bein gaiak jarrita ari omen ziran danak bueltan, da, orren txanda etorri zanean, maisua jarri omen zioten ofizioa; eta arekin ari zanari, berriz, estudiantea. Egin omen zuten beren saioa, eta bukaerakoan ala esan omen zuan:

*bereala amaitu da
nere maisutzia.*

Gero andik bera jetxi zanean, batenbatek esan omen zion eskolan asko ibili gabe egin zala ura maisu, eta Arrolaren erantzuna:

Amerikatik buelta egin da gero, botoa botatzera sartu omen zan bein eskolara; bestetan etzala gogoratzen eskolara sarturik.

Bein, aizkoran jokatzeko señalear botata, joan omen zan Keixetarengana aizkoran ikastera. Beti ere egiten omen zituzten probak, eta Keixeta ori ixilik omen zegoan.

Alako batean galdetu egin omen zion Arrolak ia zer aizkolari iduritzen zitzaion bera: jokatzeko modukoa edo.

Etzekiala, ba, arek nolako kontrarioa zuan ere, ta arek zer esatea nai zuan, ba? Señalear berdiñean jasotzeko modua egiten bazuan obe, esan omen zion.

Urrengo egun batean or etorri omen zitzaion gure Arrola ori, jaso zituztela diruak esatera. Ala egin omen zuten pakea.

Arrolak berak esan oi zuan ori: arri zatar aundi bat jasotzen geiago zala aizkoran baño. Edozein eratar ere, Keixetari etzitzaion oso ona iduritu.

Natxituan asi giñan eta Natxituara gatoz atzera. Ango apaiza, don Felipe izan bear du; Mendarokoa, estazioko jefearen anaia. Antxe zan jefea ere, gu an izan giñanean, bere andrearekin. Ama ere baietz uste det, eta, aiek diran tokian, bada gizatasuna. Bi anaiak dira jatorrak. Gu ere alakoakin piska bat jatortu egiten gera.

Beste batean Arteagan ere izan giñan. Basarri ta biok giñan emendik joanak; eta Bizkaitik, berriz, bat Lopategi eta bestea Balentin Enbeita izan bear zuten.

Markinan ere askotan izan giñan. Lenbizi Zepairekin, gero Basarriekin, eta geroago Lasarte, Lopategi eta Azpillaga, danok izan giñan, eta Muniategi gaiak jartzen. Ori abogadua da.

An ostatua, *Kiputxanea* izaten genduan lenbiziko aldetik. Azpeitiko Gallaiko Kosme zegoan orduan an ostatua-rekin, eta orain ez dakit bizi dan edo ez.

Angiozarko Pelisekin ere izan giñan batean beintzat, ura soñu jotzen eta Basarri ta ni bertsotan.

Markina-Etxebarrira ere joan giñan bitan edo geiagotan. An ere Basarriekin izaten nintzan.

Aulestian edo Murelagan ere izan giñan. Markinako Legoa ere antxe ezagutu nuan. Alkarrekin joan giñan automobillean Markinatik ara, eta arrijasotzen jarri zuten gañera.

An sariketa zegoan arrijasotzen, eta bat besterik apuntatu ez; da ia zeñi esango zitzaion, ba, amar arruako arriari eltzeko, Legoiaren modukoren bati esan ezean? Eskerrak uraxe jarri zan. Amar arruako arria aundia da jolasean ibiltzeko.

Lenbizi, len apuntatuta zegoan ura asi zan, da orrek ederki manejatzen zuan arria. Gero Legoiak eldu zion ta orrek ere ondo jasotzen zuan, baña ezagun zuan ofizioa palta zuala.

Bigarren premioarekin gelditu zan Legoa. Etzuan parragarrikeririk egin. Beste bat ikusiko nuan nik aren ondoan, ura baño geiago ibili gabea.

Baña bestea ezagun zan asko ibilita zegoala; orrek etzuan indarrik alperrik galtzen.

Gernikan ere izan giñan banaka batzuetan. An ere Basarrirekin izaten nintzan. An euskal pestaren bat zanean edo orrela izaten giñan. Mitxelenarekin ere izan nintzan batean, eta Agerre arri-jasotzen, Latasa ta Arretxea aizkoran da orrelaxe. An Arrien pelotarien etxean gelditzen giñan jaten.

Gernikara joan ezkeru, arbola ere ikusi bear, ba, eta ura ere ikusi genduan egun batean. Arbola bakarrik ez; an lenago billerak egiten ziran toki aiek eta danak.

Areatzan ere bitan edo zerbait izan naiz. Ori bertsolari-erria da. Orkoak dira Enbeitarrak, eta orkoak Lopategi, Sardui, Ajuria eta Iturri. Oiek nik dakizkidanak; ez dakit besterik dagoan.

Iturri gizarajoa aspaldian elbarrituta dago, karroxa baten gañean bestek erabiltzen duala. Nik Donostian ikusi nuan baten baten omenaldian, eta errukarria ikusi nuan da pena aundia eman zidan.

Datorren urtearen aurrenean Enbeitari egingo zaio omenaldia, ezerren okerrik ez bada; Balentin Enbeitari alegia. Ori Kepa Enbeitaren semea da. Irurogei ta sei edo zoitzi urte edukiko ditu.

Abelen aita da ori, ta Abelek beste anai bat ere badu bertsolaria. Zarautzen ikusi nuan gazte askorik bertsotan.

Sardui, Ajuria ta oiek danak ere Enbeitatarren lengusuak dira.

Lopategi Tolosan ezagutu nuan. Orrek ikasketak egiten jardun zuan tokian, pesta bat egin zuten. Basarri ta ni aruntz joan giñan, eta ura ere antxe zan, eta an izan genduan ura ezagutzeko zoria.

Bertsotan ere egin zuan gurekin, eta lenago ere bagenduan Lopategiren aditzera. Bizkaian sariketan-da ibilita zegoan ordurako ere.

Iturri gizarajoari ia, ba, zerbait laguntza egiten zaion. Nik ezin nezake asko lagundu. Baña bertsolarien artean biotz piska bat bada-goala nerekin ikusi det, eta berriz ere len egin duanarekin pio izan zaitezte; omenaldiren bat edo zerbait beintzat, bere txanda datorrenean.

Onoko bertso au Areatzan nik kantatua omen da. Balentin Enbeitak ala dio:

*Au txokoaren edertasuna!
Auxen da alaitasuna!
Gure izkuntzak nabarmen dauka
bere aberastasuna!
Areatzarrok alkaturikan
emen da anaitasuna,
diruarekin ezin ordaindu
olako edertasuna!*

Amoroton ere izan giñan batean. An ere Basarri nuan laguna.

Arritxina edo an ere izan giñan batean edo bitan. Elorrioko fabrika bateko langiliakin joaten giñan ara Jose Lizaso eta biok. Goi-zean joan da an bazkaldu, eta eguna ederki pasatzen genduan.

Bermeon ere izan giñan baten Basarri eta biok. Uriarte ere an zala uste det orduan. Au gerra aurreko bertsolaria da. Ez dakit bizi dan; baña, bizi baldin bada, onezkero urte asko ditu arek. Ni baño ere puska bat zarrago zan ura. 1935ean emen izana zan ura ere, beste askoren artean.

Urdulizen ere izan giñan Basarri ta biok, eta bazkaltzera Plentziara joan giñan. Oso polita da Plentzia, ta Urduliz bera ere bai; itxasorik ez daukala arek, Plentziak bezela.

Lujan ere izan giñan. An Zepai ta biok izan giñan. An Motrikoko Betetxe korrikaria zegoan bizitzen, eta aren etxean egon giñan jaten.

Bilbaon ere izan giñan iru edo lau aldiz. Batean Arriaga antzokian izan giñan: gu, emendik, Basarri, Mitxelena eta ni, Uztapide; iru Gipuzkoatik, eta Bizkaitik Enbeita eta Azpillaga, bost. An ez genduan lan aundirik izan: bina bertso kantatu bakarrik.

Beste batean, Xalbador, Mattin, Madariaga, Narbarte, Mitxelena eta ni, Uztapide, kanpotik joan giñanak, eta bertakoak Azpillaga eta Mugartegi. Ez dakit geiago giñan edo ez giñan.

Beste baten, berriz, Institutioa(1) edo ez dakit zer izango zan; angoxe patioan jardun genduan. Orduan ere Basarri ta ni giñan emendik joanak, eta Bizkaitik, berriz, Mugartegi eta Azpillaga.

Bestetan ez dakit izan geran edo ez.

Euban ere izan giñan batean. Ura prailleen komentua izan bear zuan, eta Egileor eta biok izan giñan.

Larrabezuan ere izan giñan. An Angiozarko Pelis soñuarekin eta Basarri ta ni bertsoan izan giñan.

Durangon ere izan giñan batean. An berdura-plazan kantatu genduala uste det. Basarriekin nintzan orduan ere, eta Angiozarko Pelis bestea, soñu jotzen.

Urkiolara ere joan izan giñan: Durangoraño trenean joan, andik Mañariraño autobusean, eta andik gora oñez. Batzuek anka-utsean joaten dira ala ere. Guk bestela bazala naikoa penitentzia pentsatu genduan, an gora oñez joatea ere.

Bein gora joan ezkerero, toki zoragarria da an, Urkiola-buelta artan. Ango pagadi eder aiek! Nunai soñu-jotzallea ta nunai duntziñeroa! Ango mendien edertasuna! Ango pago-osto eder aiek!

(1) Instituto.

Emen palazioai-eta jardiñak antolatzen jarduten dira. Ez dago pagadi ederra baño jardin ederragorik. Aren ondoan alfonbra ederra izaten da. Berdin gabeko itzal ederra ere berekin du pagoak.

Urte-garaia ere ala izaten da San Antonio eguna. Zerbaitegatik jarrita egongo da egun orretan Urkiolara joateko oitura.

Mañari aitatu dedanean, gogoratu zait Alberdi bertsolaria. Eibarrren ikusi nuan txapelketa batean, eta oso guregandik desberdin egiten zuan arek. Bertsoa asi ta bi puntu rima batekin egin, eta, beste biak egiteko, aldatu egiten zuan rima. Aiek ala izango zuten oitura.

Bizkaian badira Pujana bat eta Balentin Enbeita bera ere; guk baño rima lasaixeagoa ibiltzen dute jeneralean.

Ez det esan nai orrekin bertso txarragoa antolatuko dutenik. Rima zenbat eta lasaiago ibilli, orduan da geiago esan diteke bertsoan. Ori nola lenengo oitzen dan izaten da. Orain gu, zarrak beintzat, ezin giñezke aldatu naita ere.

Abadianon ere izan giñan bi edo iru aldiz. Batean Basarrirekin, bestean Zepairekin eta bestean Saiburu zarrarekin; eta Angiozarko Pelis ere an zan danetan.

Batean gertakizun bat ere ikusi nuan. An San Blasetan izaten giñan, eta abere-periak izaten ziran.

An peria ikusten genbiltzan, eta alako baten or ikusten degu jendea dana ijito bati makillakin kristorenak ematen. Zer ote zan eta, kartera lapurtzen bati ari zala, besteak ikusi. Jo garrotearekin eta eskuan zeukan kartera kendu omen zion.

Lenengo bat asi jotzen, eta gero jiran makillak zituzten danak. Ango egur-otsa! Lurrera erorita ere, etzioten utzitzen.

Alako baten guardia zibillak kendu zioten. Etzan asarre ura, guardia zibillen eskuetan jarri zanean, bestela antxe garbituko zuten da.

Aiek kartzelara eramango zuten; baña iru egun barru libratuko zuten, da berriz ere lengo opizioan saiatuko zan ura.

Aspe-Marzanara ere joaten giñan. Basarri ta biok izan giñan an. Garcia Ariño anaiak orkoxeak dira.

Elorrion ere bai, izaten giñan. An euskal pesta zanean izaten giñan; arri-jasotzalleak, aizkolariak eta orrela izaten ziran, gu joaten giñanean. Au Azkarate pelotariaren sorterrria da.

Bein batean, Kortaberri Mendarokoa eta Motrikoko Txurruka ikusi giñuzen joko estua jokatzen. Txurrukak irabazi zuan, baña naikoa lanak baziran an.

Bertako aizkolariak ere ikusi izan ditugu an. Egurra lurrean bueltaka artuta ebaki egiten zuten aiek ere. Egur txikiak ziran da ari eskerrak,

Zeanurin ere izaten giñan. Iru bat aldiz izango giñan an ere.

Batean, oraindik gogoratzen naiz, emen jeiki Jaungoikoak nai zuan ordutan, da, ara joan giñanerako, ala ere berandu. Meza berriren bat izan bear zuan, da, gu iritxi giñaneko, amabiak urrean izango ziran.

Gu iritxi zai zeuden bertsotan jartzeko: gotzai jauna zai zegoala gu bertsotan ikusteko.

Joan gera, ba, balkoi batera ta an zegoan gure gotzai jaun ori. Emen artutako kapearen indarrarekin bertsotan ederki egingo genduan guk gotzai jaunaren aurrean. Amaika orrelako egin degu gure denbora piska onetan.

Kastillo-Elejabeitia, Yurre, Billaro ta oietan danetan izanda gaude. Basarrirekin izaten nintzan jeneralean erri oietan.

Olakuetan edo Berrizen ere izaten giñan. An San Antoniotan egiten dira pestak.

Idi-probak izaten dira or pamatuak. Orrekin izen aundia artu du Berrizek. Iñon ez bezelako probak, eta sariak ere onak banatzen dituzte or. Orregatik, Berriz asko aitutzen da, Urzelai jaunari eskerrak.

Zaldibarren ere izan giñan bi edo iru aldiz. An ere Basarrirekin izaten nintzan. Euskal pesta zanean izaten giñan gu an.

Batean, Mallabiko Txikia antxe ikusi genduan amabi arruako arria jasotzen. Gizona bera baño aundiago zan arria, eta ederki jasotzen zuan ala ere. A zer nolako txaloak irabazi zituan! Plaza dana aidean eduki zuten ango txalo-otsarekin.

Mallabian bertan ere izan gera beste pare bat aldiz. An ere Basarriekin izaten giñan, eta Angiozarko Pelis soñu jotzen.

Au ere pelotari-erria da. Gu Mallabia Primeroren etxean egoten giñan jaten. Ostatua zeukaten aren etxean.

Gero, Mallabiko Txikia, amaika aztarka ibillitako gizona frontoietan; eta orain, berriz, orren semea: *Gana-partidos*.

Ermua, Bizkaiko azkeneko erria; or ere izan giñan bi edo iru aldiz. Basarriekin lenbizi, eta gero Lasarterekin izan giñan.

Asteasuko Lamitegi bertsolaria ere antxe il zan. Alargun batekin esposatuta zegoan, eta gazterik il zan.

Bizkaian ni ibili naizen erriak, geienak aitatu ditut. Baña ez da baten bat gogoratu gabe gelditzea arritzekoa izango. Olakorik baltz, arren barkatzeko eskatzen dizutet, eta agur, Bizkaia!

ARABA

Gipuzkoa eta Bizkaia aitatu ditugu, era Arabarengatik ere zerbait esan bearko degu.

Euskera bizi dan erriak ere ez dira asko izango Araban, baña zerbait, Araian-edo, zarren batzuek izango dira oraindik itzegingo dutenak. Baña oraingo gazteak ezin lezateke itzegin. Ango euskera joan da!

Aldaketa aundiren bat etortzen ez bada beiñepein, len galtzen joan dan bezela atzera indartzen asten ez bada beintzat, akabo angok euskera ere!

Billarrealen ere itzegiten zan geroxeagoan ere. An ere orain zarren batzuek itzegingo dute. Zar aiek bukatzen diranean, zeñek itzegingo du an ere euskeraz?

Oraingo gazteai bost ajola zaiote euskerarengatik. Edozein gaztek esango dizu: Orain euskera zertarako ikasi? Gutxienez ere, izkuntza bat da beintzat, eta utzitzen errezago da.

Nik izkuntzak ikasteko inbiri aundia det. Ez det ikasteko erarik izan; baña, al izan banu, ikasiko nituan al nituan guziak.

Bitorian ari omen dira batzuek orain euskeraz ikasten. Bitoriak ez du galdu egingo euskerarik. Ni egon nintzan an mutil koskorretan, eta an etzan orduan ere itzegiten euskerarik, oso gutxi ez bada.

Ementxe Bizkaitik edo Gipuzkoatik joandakoren bat an bizitzen baldin bazegoan, aretxek itzegingo zuan; baña an bertan jaiotakoak beintzat, batek ere ez.

Orregatik esaten det Bitoriak ez duala galduko euskerarik; bada ere, irabazi. Berrogei ta amarrek ikasten badute ere, aiek geiago, eta galtzeko bildurrik ez.

Arabaren erri bat dago euskeraz jator egiten dana: Aramaio. Antxe danak egiten dute euskeraz, bai zarrak eta bai gazteak.

Araban euskera bizirik egon bada, Aramaiori eskerrak. Beste danak galdu dute, baña oiek eutsi. Errez esaten da ori, baña egin egin bear da ori.

Orain-oraingo berririk ez dakit; baña, gu an bertsoan izaten giñanean beintzat, aiek danak euskeraz mintzatzen ziran, eta oraindik ere ala egingo dirala pentsatzen det.

Gu Arrasatetik edo Mondragoitik joaten giñan ara. Ez da oso egoki joateko ere emendik orruntz, trenean beintzat.

Erreterian artu bostak eta erdietako trena eta Donostiko Amarrera joan; an sei ta erdietan egoten zan trena, ta orren zai piska bat egon egin bear; gero, arekin Maltzagaraño joan; an Bitoriakoa artu eta Arrasatera. Andik ere autobusa bear, berriz, Aramaiora joateko.

Etzan bereala izaten gosaria, ara iritxita!

Angiozarko Pelis izaten zan an gurekin soñu jotzen, eta Basarri ta ni bertsoan.

Ormaetxea pamelia genduan guk an oso ezaguna. Basarrirekin gerra-denboran Frantzian alkarrekin egonak izan bear zuten, eta andik zuten konfiantza aundia alkarrekin; eta nik ere bai, gero egin nuan konfiantza. Oso pameli ona zan.

Pameli artako alaba zegoan erri artan ostatuarekin, eta kuñadua, anai-talde orrena.

Anai-talde aundia zan; Ormaetxea oiek sei edo zazpi baziran, gutxienez ere.

Aita illa izan bear zuten ordurako ere. Ama emakume lodi bat zan, eta enplastera edo orrelakoa izan bear zuan. Makiña bati erre-medioak egiña izango zan ura, esaten zutenez. Gu Aramaiora iritxi eta etxe artantxe sartuko giñan.

Gosari piska bat egin-edo, beti ondo artuak izaten giñan gu etxe artan. Antxe gozatzen giñan piska bat.

Batenbaten omenaldian edo ez dakit zer izango ziran, bi anaia Donostian ikusi nituan. Basarriren omenajean izango zan seguru asko.

Anaia bat oso ondatua ikusi nuan. Luziano edo orrela izan bear du izena, eta Bilbaon bizitzen zan ura lenago. Orain ere an biziko da seguru asko. Makillakin-da zebillen, eta ezurretako desgastea edo zerbait orrelakoa edukiko zuan.

Alkar agurtu genduan eta piska baten egon giñan alkarrekin; bere anaia Imanol zuan laguna. Len ere anaiak alkar maiteak ziran aiek, eta orain ere ala izango dute. Alakoxe moduan ikusi nituan nik aiek.

Nik ere ementxe izan nuan, gaixo egon nintzanean, bisitatzen Imanol. Etzuan gutxi egin nerekin gogoratzea ere.

Imanol ori Santa Agedan bizi da; zerrak dauzka orrek, eta ba-soak erosi eta tabloia ta trabesa egiten jarduten du.

Ez dakit aspaldiko berririk; ama bizi dan edo illa dan ere ez dakigu; baña orrek edade edo adiña aundia du onezkero, eta illa izatea ere ez da arritzekoa. Ala bada, zeruan gerta dedilla.

Esan bezela, gure saioa arratsaldean izaten zan. An saloi koskor bat bazan, eta ara joango giñan.

Angiozarko Pelisek joko zuan lenbizi soñua, pare bat edo iru bat pieza, eta Basarrik eta nik bertotan egingo genduan beste saio bat. Txandan, orrelaxe, pare bana saio egingo giñuzen.

Gure Pelisek joko zuan martxakoa despedida bezela, eta jendea saloitik kanpora aterako zan.

Pelisek berriz ere joko zuan soñua dantzarako ere, ta erri guzia ederki dibertitzen zan.

Gero, gaberako ere, bertan gelditzen giñan geienetan. Ormaetxearen etxera bilduko giñan, eta an ederki apaldu ta bertso-saiorik etzan paltako, apalondora ezkeru.

Pelisek, berriz, soñua bere gisa jotzen erakutsita zeukan. Baña berak an bear zuan derrior, bestela etzuan jotzen.

Gabean, aspertzen giñanean edo logaletzen giñanean, oiera joaten giñan. Ederki deskantsatu ta goizean kapea artu; ta langilleakin etortzen zan autobus bat Arrasatera zortziretarako, eta gu ere jarri antxe ta bera etortzen giñan.

Gero, badakizu, Aramaiora ainbeste aldiz joaten giñan eta Azkoagan ere bazuten gu eramateko desioa, eta ara ere joan giñan, ba, alako batean.

Ori ere Aramaioko ballara bat da. Euskeraz egiten da an ere. Aramaiok ballara asko ditu, eta danetan egiten da euskeraz.

Dana dala, beintzat, joan gera Azkoaga orretara, ta ango bista ederrak eta ura toki alaia! Aramaioko beste ballarak ere ikusten dira andik.

Ango mendiak badirudi itzegiten ari dirala. Danak arpegi argiarekin daude.

Aiek, denbora baten, beren egal guzietan euskeraz entzundako mendiak dira; Arabak euskeraz zekianean, Aramaiotarrak esaten duten bezela.

Mendi aietatik aruzkorik iñor etortzen baldin bada, «Oiek arrak dira», esango dizute, berak ere ala dira baña.

Mendi aietatik aruzko jendeak euskeraz zekianean, orduan bai, bikote gazteak eta euskeraz egiñez ibiliko ziran. Arri-tontorrek ere jakingo zuten euskeraz.

Anboto mendiko arkaitz aundi aiek zerbait esango luteke. Aiek ikusi duten ainbat gorabera! Ango gerrak eta ango sesioak, lur-gain guzia geurea bagendu bezelaxe eta berreun urteko bizia bagendu bezelaxe, eta egun bateko segurantzirik ez daukagu.

Al degun guzia geureganatu. Naiz besteari min aundia eman, etzaio ajolarik. Al baldin bada, zapaldu beintzat. Mende samarrekoa arrapatzen baldin bada, orduan da poz aundiagoa.

Kristauen izena daramakigu, baña askotan ez liteke esan kristauak geranik. Kristau jatorrak bagiña, ez genduke olako goserik izango eta orrenbeste besteak zapaldu nai izango.

Esan bezela, Azkoaga orretan eguna pasa genduan, eta ez dakit zer pesta zan ere. Bitoriako gobernadorea eta alkatea-ta or ziran, eta txistutari-talde bat ere bai. Zerbait pesta arek izango zuan bere garrantzia.

Guk egin giñuzen geure saioak eta libratu giñan, beti bezela.

Ango apaizak ez dakit don Felipe-edo izena nola zuan ere. Orrek erlean zuan apizio aundia. Makiña bat erle-kontu esan zigun egun artan, nik asko ez ditut orain gogoan baña. Nunbait orrek berak erlean egiten zuan lana.

Egun ederra pasatu genduan guk beintzat. Basarri ta biok giñan an egun artan ere. Aspaldiko kontuak dira, eta ia aztu ere egin zaizkigu.

Arabarengatik ez degu beste zer esan aundirik ere. Aramaio bezelako beste erri batzuek egon balira Araban, geiago jakingo genduan ango berri ere. Erri bat bakarra degu an bertsoan izaten giñanik, eta beste ballara bat, eta gauza aundirik ezin esan.

Gu pozik joaten giñan Aramaiora bertsoara, Araban izan giñala esateko ere; baña etzegoan beste nora joanik, eta erri batekin konformatu bear.

Besterik etzait gogoratzen ezer esatekorik eta bukatu egingo degu orain; eta agur, Araba!

NAPARROA

Etorri da, ba, Naparroaren txanda ere. Nun ibili giñan bada ere esan bearko degu.

Goizuetatik asiko naiz. Nola Oiartzunekin muga egiten duan, auzo-erri bezela degu Goizueta.

Narbarte bertsolaria ere orkoa zan. Arekin ere pranko ibili giñan.

Batean Prantzira joan giñan, Larzabal apaizaren omenaldira. Larzabal ori Zokoako bikarioa izan bear du, eta Azkaiñen egin zitzaion omenaldia, Laduxen etxean.

Goizean etorri zan nunbait Narbarte ori Iruna, eta orrerañokoa bakarrik zualakoan edo ez dakit, ba, nik zer izango zan ura; baño muga pasa bear eta or zegoan koxka.

Batenbatek esan dio pasea bear dala, mugan pasako baldin bada; joan da komandantzira, eta jai dutela aiek eta ez dirala lanean asiko egun artan.

Etsi du an eta kalera atera da, ta Jaungoikoa beti laguntzen ari zaigula ez da gezurra, ez. Bergara taxistarekin topo egin du; ura bere kotxean eta kaso egitea pentsatu omen zuan, len Bergararekin Bilbaon izanak giñan, ba.

–Ara emen Narbarte ere! Zer zabilta?

–Galduta edo alatsu! –esan omen zion.

Orduan esplikatu omen zion zer pasatzen zitzaion, eta Bergarak artu berarekin eta joan omen ziran komandantzira berriz; eta ezetz, egun artan etzutela lanik egingo.

Eta Bergara orrek ezaguna izan Berako komandantzian zegoan gizona, eta ara joan omen ziran biak. An eman omen zioten pasea, eta orduantxe ez omen zan asarre gure Narbarte.

Begararekin berarekin an dijoa Azkaiña. Gu bazkaltzen aurretatu ta gero joan ziran Bergara ta biak, ta an danentzat jana baze-goan eta antolatu ziran.

Gero, onuzkoan, ni ere aiekin etorri nintzan. Berriz ere Bera Bidasoara etorri bear genduan.

Ibardingo gañean gelditu giñan eta an karabineroak besterik etzegoan, baña Narbarte derriort bertsotan egin bear. Guk, ixilik egoteko! An etzegoala iñor bertsoa konprenditzen zuanik! Ala ere alperrik zan. Ibardin ori Prantziako ta Españaiko muga da.

Atera giñan, ba, andik, eta pasea Bera Bidasoan entregatu bear zuan.

Ara iritxi zanean, asi da pasearen billa ta ez duala billatuko. Begiratu patrikara batean da begiratu bestean, eta etzuan billatzeko modurik egiten. Aserretu ere egin zitzaion Bergara.

Alako batean, amalau edo amabostgarren patrikaran edo ez dakit zer, billatu zuan beintzat, eta etzan asarre gure Bergara.

Irunen trena artu genduan eta Ernaniako billetea artu zuan. Egun artan etzeukala etxeratzeko modurik esaten zuan.

Nik badaezbada ere joateko esaten nion; an basoan zebillen kamioiren bat edo zerbait, andik izango zuala konbinazioa.

Baña biaramonean, astelenean, Tolosan omen zebillen perian, eta batenbatek galdetu omen zion an ia zer zebillen edo orrelakoren bat.

Eta bere naziotik kanpora bertsoara joateko inportantzia zeukan gizonarentzako etzala ori aundia, Tolosaraño perira joatea, esanda utzi omen zituan.

Baña gazterik il zan gizarajoa. Beti gaizki zebillen nunbait aspaldi artan, da or aditzen degu il dala gure Narbarte, Goizuetako bertsolaria.

Ez genduan gauza garbirik jakin. Urrutiko gauzak, lauri aditzen badizkiezu, lau modutara izango dira; eta, danak gezurrak ez badira, ala ere.

Mendian sua atera zuala ere aditu genduan, eta, ura itzali eziñik zebillela, geiegi beartu ote zan. Nolabait ere galtzeko aña modu egin izango zuan beintzat.

Nik baño obeto jakingo dute aren eriotzaren berri an inguru-koak, eta aiek esango dute; eta zeruan gerta dedilla.

Perurena ere orkoa da, Goizuetakoa. Arekin ere tokatu zitzaidan batean bertsotan egin bearra, txapelketa batean, Donostian.

Esan bezela, Goizuetan ere izan gera, ez dakit zenbat aldiz, baña banaka batzuetan bai. Batean Basarriekin, bestean Mitxelenarekin da orrelaxe. Or Ama Birjiña Agoztukoetan egiten dira pestak.

Leitzara ere joaten giñan. San Tiburtziotan egiten dira pestak.

Orrera jeneralean Lasarterekin joan izan naiz, erriko semearekin. Beste bein, perretxiko-txapelketa zan batean ere izan giñan. Papelera berri orrek abisatuta ere bai.

Leitza, papelera orretzek jantzi du. Orain errian badute lana berentzat eta geiago ere. Lenago basora edo Ameriketara artzai joaten ziran orko gazteak, eta orain ez da orrelakorik. Orain Leitzan ori zuzenduta dago.

Leitza aizkolari-erria da. Orkoak dira Gartziaarena, Astibia, Iturarte, Zabaleta ta oiek danak.

Leitzako erriak baso asko dauka. Aberastasun aundia dauka Leitzak basoakin. An berez etortzen da pagoa beintzat; ez dago landarea aldatu bearrik.

Gorritin ere iru alditan izan naiz. Batean kamioa egin zutenean, orren inaugurazioan. Bordaberri zarrarekin izan nintzan. Bestean bakarrik, Berakoetxeari omenajea egin ziotenean. Eta atzeneko aldian Lasarte ta biok, berriz. Amerikano bat etorri zan, da aretxek eraman giñuzen erriko pestetarako.

Bordaberri zar ori Leitzakoa izango zan berez, eta bertsolari gogorra zan. Etorri aundia zuan arek. Arekin ondo uztartzeko, bi eskuetatik jakin bear zan lanean. Ori bai, zepillatu bear aundia zeukan; baña edozeñi lan txarrak emateko aña bazan ura.

Areson ere izan giñan bein. An Jose Lizaso ta biok izan giñan. Emengoa da Zabaleta bertsolaria. Batean Donostian izan zan; txapelketa batean ura ere.

Betelun ere izan giñan batean, aspaldiko kontua da baña. Basarri ta biok izan giñan an ere.

Atallon ere bai, eta Arriben ere bai. Oietan, batean Lazkao-Txikiarekin eta bestean Lasarterekin izan nintzan.

Lekunberrin ere bai. Emen askotan izan giñan; Mitxelenarekin eta Ernani-Txikiarekin izaten giñan.

Or Barriola zarrarekin izaten giñuzen gure tratuak. Orrek eramaten giñuzen; eta, gu bertsotan asten giñanean, beste danak ixillik egon bearko gañera.

Danak orrek bezela maiteko bagendu bertsoa, oraindik ere bertsolariak izango genduke lana.

Arruizen ere izan giñan batean. Lasarte ta biok joan giñan ara. Karnabaletan izan giñan an. Lau edo bost egun, danak jai egiten dituzte aiek karnabaletan. An Txikito Arruizen etxean egon giñan.

Au korrikalaria da; garai batean ona gañera. Orain ostatua dauka Arruizen.

Ettxalekun ere izan giñan. An Mitxelena ta biok izan giñan. An ez dakit zer egun dan, pestak egiten dirana.

Gartzaronen ere izan giñan. An ere Mitxelena ta biok izan giñan emendik, eta, an bertakoak, Errazkingo Oreja eta Gartzaronen bada beste bertsolari bat, orain ez naiz gogoratzen bere izenik, baña uraxe ta biak.

An frontoia berri-berria zegoan, da antxen egin genduan laurok. Orain ez daukat gogoan zer pesta izango ziran.

Beste bein Ultzamako Bentan ere izan giñan gau batean apaltzen, ango gizon-talde batekin.

Almandoz alde ortakoak ziran; Sanzberrotarrak anai-koadrilla aundia dira, ba, Almandozen, eta oietako bat zan Amerikatik etorri berria ta ori izango zan motiboa.

Lau anaia baziran berak ere. Kanta zarrak kantatzen, gutxi izango dira anaia aiek bezelakoak. Egun artan ere kantatu zituzten ederrak.

An Lasarte ta biok izan giñan. Guk ere kantatu giñuzen geureak. Atarian elurra zegoan, baña guk kendu giñuzen otzak.

Almandozen ere izan giñan. An Mitxelena ta biok, bi aldiz edo zerbait ere izan gera.

Berroetan ere bai. Bi eguneko joan giñan ara. Mitxelena ta biok izan giñan an ere.

Elizondon ere askotan izan naiz. Bertsolari geienakin izan naiz or, naparrak badira; eta bizkaitarrak eta mugaz aruzkoakin ere bai, ta gipuzkoarrakin zer esanik ez.

Or pesta antolatzen dutenak Klemente Ezkurdia eta Mariano Izeta dira. Oiek ez balira, besteren batzuek izango al lirake; baña ez dakit, oiek palta diranean, bertsolaririk izango ote dan Elizondon ere. Oiek antolatzen dute beti.

Ango mendiko jendea pozik etortzen dira Elizondora, an bertsolariak diranean.

Izparringirik irakurtzen ez dutenak ere, jakiñean jartzen ditu Klementek, tratuan dabillen denboran batari ta beteari esanda. Orrelaxe manejatzen dira aiek, eta beti ere, Elizondon bertsolariak egiten diranean, jende puska bat izan egiten da.

Bein batean onela kantatu omen nuan agurra Elizondon:

*Arratsaldeon anai-arreboi
esan bear det aurrena,
Elizondora iritxi arte
eneukan lasai barrena;
bañan poztu naiz lagun zarrakin
bildutzian alkarrena,
lenengo agurra neretzako zan
nola bainaizen zarrena.*

Mattin, Lazkao-Txiki, Xalbador ta ni giñan orduan. Urrena Izetak agindu zidan pestetan famelian bilkurak nola egiten diran aitatzeko, eta onela kantatu nuan:

*Emen jarraitu bearra dago
jartzen diguten gaietan,
famelirako bilkurak izan
dira pesta-garaietan;
guraso eta seme-alabak
inguraturik maietan,
zer poztasuna igaro duten
Elizondoko jaietan!*

Gero, puntua onela jarri zidan:

*Munduko gauzik onena
degu osasuna...*

Nere erantzuna:

*Ontzat ematen dizut
esaten dezuna;
bestela gaizki pasa
bear da eguna,
oraindaño ona da
beintzat daukaguna.*

Gero, alkarrekin kantatzeko, opizioa eman zigun Mattini eta neri: Uztapide, erriko apaiza, beti kontseju onak ematen ari dana, eta Mattin, neskatxa gaztea, dantza gustatzen zaiona. Seina bertso kantatu bear izan giñuzen. Oietako batzuk onela izan ziran:

Uztapidek:

*Enuke nai gaztiak
ibiltzia triste,
ori eskatzen dedanik
etzazula uste;
beti etzera izango
orain bezin gazte,
zartutzia're eldu
biar zaiizu laste.*

Mattinek:

*Uste dut ai zirela
bide zuzenian,*

*eta gonbertituko
naiz ni azkenian;
baina orai emen nago
gazte sasoinian,
zu segituko zaitut
zartzen naizenian.*

Utapidek:

*Dantza onak beti're
libre baidirade,
apaizak orren kontra
iñoiz ez gerade;
ongi dibertitzia
guztientzat obe,
dantzan egin liteke
pekaturik gabe.*

Mattinek:

*Nexka gaztia naiz baña
nai det esplikatu,
hunen erraitera naiz
gaur deliberatu:
lengo zarretarikan
beti dut aditu
oneski dantzatzia
ez dela bekatu.*

Uztapidek:

*Ondo dantzatzen daude
sekulako lanak,
badira orain gogor
lotutzen diranak;
ortik galdutzen dira
neskatxaren famak,
dantza-klase ori etzun
eiten zure amak.*

Mattinek:

*Amak ola iten zuela
etzaut iduritzen,
bainan lengo modak dira
lengoan gelditzen;
gaurko modak baitira
bai usu berritzen,
apezak ere ez dira
gaur berdin beztitzen.*

Arizkunen ere izaten giñan. An Lasarterekin izan nintzan, da euskal pesta bat zegoan orduan: Latasa aizkoran da orrelako pesta bat. Txistularia ere oso ona dago an, erri artan.

Errazun ere izan giñan batean Lasarte eta biok. An jendea otz samarra zegoan pestarako. Belarrean eta orrela ari zan jendea, eta basarrietan belarrak garrantzi aundia dauka. Jendeak alakoan, pestak pesta dira, baña lana lenago izaten da.

Zugarramurdin ere izan nintzan batean. An Mattinekin izan nintzan, baña damutu zitzaidan ara joana.

Goizean bakarrik kantatzekotan joan nintzan, baña gero arratsalderako gelditu bearra izan nuan.

Nik biaramonean Plazentziara joan bear nuan, da andik Elizondora jetxi nintzan illunabarrean, baña ango autobusak aldegiñak ziran, Donostira etorri bear zutenak.

Makiña bat begiratu egin nion *horarioari*, baña ez nuan ikusten, goizerako utzita, Plazentzira joateko erarik, eta taxisa artu ta etortzea erabaki nuan.

–Bizpahiru oren gibeleratu zatzu ango besta! –esaten zidaten Zugarramurdin, baña nik taxisa pagatu bear.

Ergoineraño etorri nintzan; galdetu nion, ba, taxistari zenbat zan kontua ta larogei ta amar duro, urrengo egunean larogei duro irabazteagatik.

Banekian galera egiten nuala, baña egun bateko ez dala izaten gizona eta egin egin bear ura ere. Zugarramurdin eun duro kobratu nituan, ura urruti zegoala-ta. Or ikusten da bertsolariak zer irabazi egin ditugun.

Jakiña, ni urte askoan izanda nengoan Plazentziako Esozin, da aieri paltatu baño naiago nuan nik dirua galdu ere.

Arraiozen ere izan giñan Lasarte ta biok. Eta Oronozen ere bai gau baten apaltzen; an ere Lasarte eta biok.

Ornozen kolejio bat ere badago, eta an ere iru bat aldiz izan giñan. An pesta ederra egiten zuten, gitarristak-eta eramanda. Benito Lertxundi eta Laboa izaten ziran gitarra jotzen. Pelota-partiduak ere bai arratsaldean. Oso pesta ederra egiten zan. Lasarte eta biok izaten giñan an ere.

Mugairen ere bai, izaten giñan. Aizpuruaren ostatuan apaltzen izan giñan. Basarri eta biok izan giñan an, eta umore ederra egoten zan an ere. Aizpurua bera ere etzan gizon txarra bertsolariantzat. Il zan gizarajoa eta zeruan gerta dedilla. Orain semea dago esposatuta pamelia azten.

Legasan ere izaten giñan. Urte baten bi egun egin giñuzen an ere Mitxelenak eta biok.

Santesteban edo Donezteben ere izaten giñan. Or Mariezkurrenak egiten zuan pesta izugarria. Prantzian izaten zan udaran basoan mutil-talde aundi batekin, eta, andik etorritakoan, urtero egiten zuan pesta ori: aizkolariak, bertsolariak eta Iturengo dunba-zaleak ere bai kalez-kale.

Egun guztiko pesta izaten zan an. Goizean erri-meza lenbizi; gero gerokoak. An eleizan ere kantatzen genduan; gero pelota-lekuan, eta gero bazkaltzeko denboran ere bai. Gipuzkoatik ere jende asko eramaten zuan pesta orrek.

Erriari pesta ederra ematen zion beintzat Mariezkurrenak. Naiz dirua galdu, etzan egongo ura pagatzeko bildurrak. Gizon jatorra dala esango nuke nik Mariezkurrena. An lau bertsolari izaten giñan geienean.

Zubietan ere izaten giñan. Lenbiziko joan giñanean, Lasarte ta biok izan giñan; eta gero, berriz, sei bertsolari, euskal pesta zan batean. Danak ez dauzkat gogoan zein giñan ere. Pesta ederra egin zala bai, gogoan daukat oraindik ere.

Baleztena aizkolaria angoa da, eta alkate zegoan gu an izan giñanean.

Sunbillan ere izaten giñan. Lenbiziko joan giñanean, bi eguneko joan giñan. Amerikano batek eraman giñuzen, eta alkateak, arek ere zerbait egin bearko zuala eta irugarrenerako geldituzeko esan zigun, eta iru egun an egin giñuzen Mitxelenak eta biok.

Gero berriz ere izan giñan beste batean. Orduan ere Mitxelena eta biok izan giñan.

Latasa orkoxea da. Aizkolari ederrik izan bada, bat uraxe da; nere idurirako, onena.

Aranazen ere izaten giñan. An Zepairekin izan nintzan lenbiziko aldiz, eta gero, berriz, Basarriekin. San Juan iturrian anak garbitu eta oñez joan giñan andik Aranazera Basarri ta biok. Gaba zan eta bezperatik joan giñan. An Ama Birjiña Agoztukoetan izaten dira pestak. Bidasoako tren ortan joan giñan Igantziko Bentaraño, eta andik gora oñez zortzi bat kilometroan.

Igantzin ere izan giñan batean Zarauzko koadrilla batekin. Basarri-etxe bat zeukaten erosita an Zarauzko batzuek, eta pestetan zortzi bat lagun-edo beti etortzen ziran Igantzira; eta Igantzitik ere bai, Zarautzen pestak ziranean, beste ainbeste, eta orrela ibiltzen ziran.

Gu, zarauztarrak Igantzira etorri ziran baten, joan giñan aiekin eta bertsoan ere egin genduan. Ez daukat gogoan zeñekin izan nintzan ere, Jose Lizasorekin-edo.

Bera Bidasoan ere izaten giñan. Antxe ezagutu nuan Mattin. Zubikoa eta biak etorri ziran; eta Basarri ta ni joan giñan emendik, lau bertsolari.

An goizeko saioa egin genduan, eta Mattin etzan ixiltzen: plazan kantari, kalean kantari eta tabernan ere kantari. «Zer da au onelakoa?», esan nuan nere baitan.

Gizona etzan ixiltzen, birigarroa Maiatzean baño geiago. Lenbiziko eguna estranjerian eta kezka ederra zeukan arek!

Zubikoa Sunbillako semea da ta an bizi dana, mugaz beste aldean. Ura bere errira etorria zan, konparazioko, baño serio ibiltzen zan Mattinen aldean.

Orduan gaztea eta alaia zan artean Mattin. Ura zala, onezkero badira ogei ta amar urte, baño aren orduko gorpuzkera beti begietan edukitzen det nik. Orain ere berdiñ-berdiña dago.

Lengo igandean Añorgan izan giñan eta arek umorea badauka saltzeko ere; eta, Mattin umorerik gabe gelditzen danean, joan liteke sendagillearengana, bera ez da sendatuko eta.

Mattinekin izan nintzan beste batean ere, eta Basarrirekin ere bai, eta Mitxelenarekin ere bai. Or San Estebanetan izaten dira pe-siak.

Beste batean, berriz, Bizkaitik Lopategi ta Azpillaga, Naparroatik Lasarte eta Arozamena, eta Gipuzkoatik Lazkao-Txiki ta ni, Uztapide, izan giñan, sei bertsolari; eta pelota-lekuan egin genduan bertsoan. Jendea dezente genduan.

Lesakan ere izan oi giñan. An periak ziranean, uda azkenean, izaten giñan, eta beste pesta geiago ere izaten ziran orduan.

Lenbizi Basarrirekin joaten nintzan ara ere, eta ganaduen txapelketa izaten zan lenengo, joaten giñanean. Aiuntamentuko balkoitik egin izan genduan goizean saio bat eta arratsaldean bestea.

Gero Mitxelenarekin, Lasarterekin, Lexotirekin, Asteasuko Mujikarekin eta Arozamenarekin. Erriko semea ori, orain Ernanin bizi da baño.

Etxea erosi zuan, da antxe bere andrearekin. Semea ere badu, alaba ere bai, osasuna gañera eta naikoa ondasuna, Elizanburuk bezela esan dezake orrek ere: Zer geiago bear det nik?

Lesakan izan giñan baten, pesta polita ikusi genduan: Latasa, Gartziarenaren da Korta Antonioren kontra. Ez dakit zeñek irabazi zuten, baña bi kontrario beti txarrak dira, ta etzioten egoteko astirik eman Latasari ere. Ura zan jotzea, ura! Bikotea ere biak onak izanak, eta len izan danarekin gero ere bildur.

Ordurako Kortak berrogei ta amar bat urte urrean edukiko zituán, baña aiek biak ebakitzen zuten dezente artean ere. Latasa ere ona da, baña len esan detena: etzan nagiak atera bearrik.

Lesakako pelota-lekuan ikusi ditugu Endañeta ta Soarte ta oiek ere arri-jasotzen; eta sokatiran ere bai, Irungo talde bat eta Lesakakoa bestea, saio ederra egiten. Ez dakit zein gelditu zan nagusi.

Bidaso inguru orretan, erri guzietan izaten dira kontrabandistak. Gu joaten giñanean, aurreneko lagunak aietxek izaten giñuzen.

Jende jatorra da, umore onekoa. Zeozer gonbiratzeko ere ez daukate borondate-paltikan. Ta ematen duten santuak izaten dira onenak gureztat ere. Orduan jakiten giñuzen guk zeozer kontrabanduaeren kontuak.

Arratseko lana esaten diote berak; lanik ez egiteagatik egiten dan lana.

Bein batean bai omen zebiltzan or Naparroan, arratseko lan orretan, bi mutil. Enteratu dira guardia zibillak eta nun arrapatuko omen zebiltzan, artu ta kartzelara eramateko. Aien lagunak an omen zeuzkaten len sartuta, eta aietatik jakin izango zuten beste bi oiek ere ibiltzen zirana.

Mutillak berak ere jakin omen zuten beren atzetik nola zebiltzan goardiak, eta egun batean ala esan omen zion batek besteari:

–Adi zak: bai al dakik zer pentsatzen deten oraintxe?

–Nik ez! Nola jakingo diat, ba, nik, ik zer pentsatzen deken?

–Beste aldera joatea, Frantziko aldera!

–Ta an zer egin bear dek?

–An? Lana egin da biziko gaituk beintzat an ere!

Ta:

–Emen ere bagintxendukan lana, baña lanik ez egiteagatik gixabiltzek onetan! Ni emen bertan geldituko nauk! Kartzelara joan bear bada, joango nauk, baña lanik ez neri agindu! –esan omen zion besteak.

Beste batean, urte batzuek badira au zala, Gipuzkoako erri batera joan giñan pestetara, eta an bazebillen arratseko lan orretan ibiltzen zan napar bat; ura ere pestan, baña beste lan bat ere bazuan arek egin nai zuana: Zumaian omen zeuden iru milla kilo kape, eta beste aldera pasa nai zituan.

Erri txiki orretan bazegoan emendik bialdutako gizon bat, arratseko lan ori egiten zualako, eta naparra bi egunean an ibilli zan gizon orren billa; atzenean bigarren illuntzean egon zan emendik bialdutako gizon orrekin.

Eta gizon orrek, berak ere jakin kape oiek nun zeuden eta berak pasatzeko asmoa iduki bear zuan. Bestea, emendik joan zan ura, etzan jenio ederrean jarri; nerekin etorri zan, eta arek etzituala pasako, baña besteari ere kostako zitziola esan zuan, kape oiek mungan pasatzea.

Orregatik esaten du esaera zarrak: «Zein da nere kontrarioa? Nere opiziokoa». Batek bestea galtzeko amorrutzen: Nik ez badet pasa bear, ezta ik ere! Mundua orretzek galtzen du: zorigaiztoko inbiria.

Beste batean, Ondarrabian apaiz bat arkitzen omen zan Prantziara pasa nai zuana; pasaportetik eta ezer ez omen zeukan, ta ara joan nai. Batari ta besteari galdezka zebillela, amabiren bat urteko mutiko bat arkitu omen zuan, da berak igual eramango zuala, ba.

Abitu omen dira apaiza eta mutikoa biak, eta, bidean, apaiza ere kurioso samarra izango zan da or asi omen zaio galdezka ia dotriñarik bai al zekian.

Ezetz esan omen zion; aren etxean, eskolan ibili bear zan garaian, lanean asi zirala, eta etzuala izan ezer ikasteko erarik. Orduan apaizak:

–A, gizarajoa! Biziaren erdia galdu dek, dotriñarik ikasi ez badek!

Bai omen dijoaz orretan da txanala zulatu omen zaiote, ta orduan omen ziran an komeriak! Motikoak apaizari:

–Aibeza, apaiz jauna!

–Zer dek, txikito?

–Igarian bai al daki berorrek?

–Nik ez; etzekiat igarian!

–Nere txanala zulatu da, eta nik biziaren erdia galdu det dotriñarik ez nekialako, baña berorrek osoa galdu bearko du, ba, orain, igarian ez dakialako!

Mutikoak igarian bazekian eta biziaren erdia salbatu egin zuan; da apaizak, berriz, dotriña jakingo zuan, baña bizia dana galdu bear.

Naparroan, zer esanik ez dago, Bidaso inguru orretan da Baztan alde orretan-da, seguru arratseko lana egitea. Lenago etzan beste irabazirik ere. Orain badira pabrikak Berabidasoa alde orretan ere; baña orduan basora, Ameriketara edo bestela arratseko lana.

Lenengo al dan ixillena egin, da gero, gelditzen ziran lekuan, ardo piska bat geiago edan, da *vino confesor*.

Nik aditu izan diotet, koadrilla bat sartu omen zan ixil-ixilik Ultzamako Bentan, zerbait artu bear zutela eta iñork sumatu gabe paketeak gordeta. Eta gero uste baño obeto gobernatu eta egiñalako irrintziak egiñaz atera omen ziran. Eskerrak goardirik etzala izango an urrean. Aieri aztu omen zitzaizkioten beintzat goardiak eta gañerakoak.

Emen, Oiartzunen bertan ere, goardia zibillen koartelaren azpian zan pelota-lekua, eta danak antxe egiten zuten pelotan, arratseko langilleak. Naikoa loa egin eta goardien aurrean pelotan.

Berealaxe jakiten dute goardiak ez dala ura errentatik bizi; beste zerbait egiten duala orrek bizitzeko: lanik ez egiteagatik egiten dan lan ori, eta ez da lanik ederrena bera.

Iruñan ere izan giñan batean bertsotan. Panaderoakin joan giñan. Gipuzkoako panaderoak, danak egiten dute jai ori. Gu autobusean joan giñan.

Idiazalbalko *Gaztelu* esaten zaion ostatuan gosaldu genduan. Berak kotxeak zeuzkatenak kotxean joan ziran, eta gure moduko zar batzuek autobusean. Arozamena ta biok giñan bertsotan.

Lenbizi, Iruñatik aurrera joan giñan puska bat, eta an irin-fabrika bat ikusi genduan. An panadero guztiak dutela uste det partea, kooperatiba bezela.

Oiek gu baserritarrak baño obeto alkartzen diran siñalea or dago, ez da zalla ere-ta.

Gero, an urteko kontuak egitea edo ez dakit zer lan zuten. An denbora puska bat egin zuten, da Arozamena ta ni atzera autobuse-ra sartu giñan otzak, abentatuko bagenduan.

Ez dakit zer urte-garai zan ere, baño nolana ere negua beintzat; aize orrek berak esaten zuan. Paraje ederrak dira aiek, baño udarako; orduan etzan giro.

Noizbaiten atera ziran gure panaderoak eta bildu ziran autobusera. Orduan Iruñera etorri giñan. An bermut bat edo beste artu giñuzen bazkari aurretik, eta bazkaltzeko lekura joan giñan.

Bazkaldu genduan ederki, eta oraintxe kapea artzeko garaia al zan, orduantxe asi giñan bertsotan. An saio bat edo bi egingo giñuzen, da etzan lan aundirik izaten egun ortan bertsotan. Donostiko txistulari bat ere bazan jotzera joana, eta orrek egiten zigun txanda.

Gero, Iriondo jaunak ere itzegin bear izaten zuan. Aren itzaldia eta abar, berealaxe pasatzen zan arratsaldea.

Panaderoetan ere bazeuden bertsolariak, eta aiek ere egin bear izaten zuten saioa. Orrela, esan bezela, berealaxe bukatu zan arratsaldea.

Guk agurtu giñuzen ango jendea; eta Donostitik joan zan txistularia ezaguna zan, ba, eta ura automobillarekin bakarrik zegoan, da bi bertsolariak etxera etorri giñan arekin.

Naparroan toki askotan ibili gera gu, eta ura au baño obeto dago basoz. Ango pagotegi eder aiek! Ortan beintzat alde aundia daukate.

Emen ere baziran denbora baten pago-sail ederrak, ariztiak eta gaztañak. Etxean ere ezagututa gaude, Uztapiden giñanean, ogeitaka gurdi-gaztaña biltzen.

Gaztaindiak askorenak izaten ziran an sail batean, eta ango txakur-otsa eta ango eju-otsa! Orain, akordatuta ere, parregurea etortzen zait.

Ardiak eta larre-beiak-eta etortzen ziran, ba, botatako gaztaña jatera. Gizon bat edo bi jarduten ziran, ba, aurrean, gaztaña botatzen sardai luzeakin.

Lurretik botatzeko izaten dira sardai luze oiek. Arekin lurretik arrapatzen ez diranak, beste sardai motzago bat izaten du botatzaileak gaztañaren puntara igotzeko, eta puntara igo arekin eta bukatzen zan arbola.

Orrela, beste pameli dana biltzen jarduten zan. Aurrean botatzaileak bentaja puska bat eraman bear izaten zuan, bestela gaztaña-lakatsa lurrean bueltaka bera etortzen zan, da orrela, sail bat askotan bildu bear izaten zan.

Naparroan oraindik ere badago emengo orduko itxura piska bat. Gaztañak ere nunai badira, eta pagoa eta aritza, berriz, zer esanik ez. Or, Basaburua ta oietan, bista alako basoak daude oraintxen ere.

Gu izan giñan urte batean an, Etxalekun-edo, bertsotan, eta pagotegi ikaragarriak ikusten dira andik. Emen, Leitzan bertan ere pagoa asko dago.

Or Bidasoa erreka orretan ere bai; baso aundiak ikusten dira, eta piñu gutxi. Or Naparroan piñudi bat ikusi orduko, emen berrogei ikusiko dituzu.

Guk aguro dirua nai izaten degu, eta piñuarekin, berriz, esperantza ori dago, ez dakit zer emango duan baña. Piñua ere kanpotik ekartzen dala-edo, beti izaten da zerbaiten aitzakia.

Bestela emengo piñudiak ez dira ezer asko; baña, prezioari baju utsitzeagatik-edo, ez dakit zergatik ekartzen duten kanpotik piñu-egurra; guk ala uste degu beintzat.

Naparroari ere eman diogu, ba, astindualdi bat, eta ez dakit aitatu gabeko erririk utzi detan, ni izandakorik.

Azpeitiko Patxi Iturzaeta bertsolariari aditu nion batean, gizonari zartzean gauzak aztu-erreztu egiten zitzaizkiola, ta ez da gezurra.

Orain ikusten det nik gauza ori nola dan. Nik orain baño sasoi ohea izan nuan, ni orain egiten ari naizen lan au egiteko; baña orduan ez nuan egin eta orain berandu samar da.

Neri ere gauzak aztu-erreztu egin zaizkit, eta, ni izandako erriren bat aitatu gabe utzi badet, ez da nik nai detelako eta barkatu zazute, arren; da agur, Naparroa!

Uztapide, bertsolari gaztetxoekin, 1982an.

MUGAZ ARUNZKO ALDETIK

Mugaz onuzko aldetik asko ibillita geunden bertsotan, baña aruntz ez giñan pasatu beñere, eta egun batean joan giñan Urruñara, txapelketa bat zegoala ta.

Kopa aundi bat an zebilkiten, batean batek irabazi eta bestean besteak. Iru urtetan segiran irabazi bear zuan batek, etxean geldituko bazuan kopa ori, eta urte artan Mattiñek ekarri zuan, aurreko urtean arek irabazia zuan da.

Len esaten asi naiz ta joan gera gu ere, muga pasata, Basarri ta biok, Urruña orretara.

Goizean meza lenbiziko. Lafitte jauna zan etortzekoa, baña ezin etorri izan zan; eta Urruñan bertako erretore jaunak eman zuan meza, baita sermoia egin ere. Bazkaria Larretxean egin genduan.

Milla bederatzireun da berrogei ta bederatzian zan au, Azaroren ogeiean.

Arratsaldean, erriko eskolan, bertsolari-jaija izan zan. Bertsolariak auetxek giñan: Mattin, Etxahun, Iriarte, Xalbador, Uhalde, Sarasola, Trunday, Kailaba, Xanpun, Capdeville; auetxek ziran mugaz aruzkoak; eta emengoak, berriz: Basarri, Errezil, Zubikoa eta ni, Uztapide.

Zubikoa au gerra-denboran emendik iges joan zan. Sunbillakoa da ori bere izatez. Orain Bankan bizi da esposatua.

Errexil au, berriz, Naparroako eta Prantziako mugan guardian egonda, pusilla arrika tira ta andikan iges egiña gau baten, da an omen ziran komeriak.

Andaluz bat etorri omen zitzaion txanda egitera, len esan detan muga orretara, eta aren arrastorik ez an iñon.

–*¡Vaco! ¡Vaco!* –asi omen zan gure andaluz ori. Eta besteak:

–Ni nun nagoan ez dakik asko! –erantzun omen zion mugaz beste aldetik.

Orrelakoxe zelebrea zan ura.

Erreziltarra zan bera, Loidisaletxe bertsolariaren anaia, eta gizon ona zan ura, onik bazan. Urruñan bizitzen zan, ta esposatu eta pamelia azi zuan.

Baña etzuan gizarajoak suerterik eduki bizitzeko; gaitz txar batek arrapatu eta artean gizon sasoikoa il zan.

Len asi naiz esaten eta Urruña orretan amalau bertsolarik egin genduan saioa, eta Basarrik irabazi zuan kopa aundi ori.

Len ere etzuan izango lendabizikoa, eta beste bat geiago. Biak gustora etorri giñan gure koparekin etxera. Beste bi urtetan irabazi bear zan segiran, baña Basarrirentzat etzan arritzekoa.

Maiko jaunak auetxek ziran: Dassance jauna buru; Constantin, Monzon eta Oxobi jaunak lagundu.

Egun ori orretan bukatu zan, da urrengo urtean berriz joatekotan etorri giñan.

Berriz ere milla bederatzireun da berrogei ta amarrean jarraitu zitzaion kopa aundi ori jokatzeari. Len esan dedan bezela, iru urtetan segiran irabazi bear zuan etxean geldituko bazan, eta Basarrik aurreko urtean irabazi zuan; eta kopa ori artu ta joan zan bigarren urtean Donibane-Lohizun edo San Juan de Luzera.

Antxe zazpi bertsolari juntatu omen ziran: Sarasola, Mattin, Xanpun, Zubikoa, Errexil, Iriarte eta Basarri. Lenbiziko urtean amalau bertsolari ta bigarreanean zazpi, erdiak; ni ere ez nintzan joan, da beste askok ere ori egin zuten, itxura danez.

Juraduko maian Dassance jauna buru, ta Lafitte apaiza, Monzon eta Ernardorena.

Eta bigarren urtean ere Basarrik irabazi kopa, baña artean ere beste urte baten irabazi bear beretzako gelditzeko.

Urrengo urtean berriz jokatu zan kopa, eta irugarren eta azkeneko aldiz Baigorri jokatu zan. An joan zan Basarri bere kopa aundi ori artuta, kopa irabazten zuana urrengo urtean bere koparekin joaten zan, ba.

Antxe bildu ziran, ni ez nintzan joan baña, Zuberoko Etxahun, Xanpun, Mattin, Naparroako Zubikoa, Basarri, Iriarte eta Xalbador, zazpi bertsolari, irugarren aldian kopa bat jokatzera. Esan bezela, an bildu ziran Baigorriin.

Meza nagusia lenbizi, jendez eleiza betea zala, amar ta erdietan. Gero bazkaria Arze-baitan, eta bazkaltzeko denboran bai omen zan bertso ederrik.

Gero, lauretan, trinketean, bertso-saioa. Jendea asko omen zan entzuten ere.

Maiko juezak: Dassance, Constantin, Monzon, Oxobi eta Lafitte. Gaiak ematen, berriz, Zerbitzari apaiz jauna.

Egin omen zuten bertso-saioa, eta kopa aundi ori Basarriri ematea erabaki omen zuten juezak. Xalbadorrek ere berdin irabazi omen zuan urte artan, baña Basarrik len beste bi urtetan irabazia zuan, ba, kopa ura bera, eta orregatik pentsatu zuten Basarriri ematea eta beste lau milla franko.

Xalbadorrek Mejikotik bialdutako urrez bordadutako txapela eta lau milla franko. Orrelaxe banatu omen zituzten urte artako sariak. Zazpi bertsolariak danak zituzten beren sariak.

Basarrik, berriz, iru urtetan illaran irabazi zuan kopa bat, eta orduan eman zioten beretzat; eta gero, ori orrela gertatu zala bide, Zarauzko erriak omenaje eder bat egin zion Basarriri. Au milla bederatzireun da berrogei ta amaikagarren urtean zan.

Andik urrengo urtean, milla ta bederatzireun da berrogei ta amabian, Saran egin zan berriz beste txapelketa bat.

Orduan bertsolari asko joan giñan emendik ere: Basarri, Mitxelena, Lizaso, Lexoti, Lasarte eta ni, Uztapide; eta mugaz aruztik, berriz: Errexil, Etxahun, Mattin eta Xanpun; amar bertsolari danetara.

Epai-maian auethek ziran: Constantin, Leremboire, Labeguerie, Etchemendy, Lafitte, eta danen buru Dassance, Euskaltzaleen Biltzarreko nagusia. Gaiak ematen, berriz, Oxobi.

Da Mattin txapeldun juzkatu zuten. Mattin oso ondo artu zan, baña gu arrituta gelditu giñan, egun artan Basarriri nola eman etzioten txapela. Bein ere ondo egin baldin badu Basarrrik, orduantxe egin zuala esango genduan geok; baña zerbait pasa zan an.

Juezen erabakia onela izan zan: Mattin txapeldun; ni, Uztapide, bigarren; Basarri irugarren; laugarren, Etxahun; bostgarren, Lasarte; seigarren, Lizaso; zazpigarren, Xanpun; zortzigarren, Errexil; bederatzigarren, Lexoti; eta amargarren, Mitxelena. Era onetan izan zan ango erabakia. Sarako trinketezan zan txapelketa au.

Beste batean Donibane-Garazin izan zan beste txapelketa bat. Ara ere joan giñan Basarri ta ni biok.

An ere bagiñan amairu bertsolari edo zerbait ere juntatu giñanak, eta an ere egin genduan gure bertsosaioa.

Baña an ez nuan eduki oso egun ona ere: Basarri txapeldun, Xalbador bigarren, Mattin irugarren, laugarren Zubikoa eta bostgarrren ni, Uztapide.

Beñere ez naiz olain atzean gelditu oraindik txapelketa baten; baña neronek antzeman nion gaizki egon nintzana, eta beste baterako esperantzan etxeratu giñan.

Beste batean Baigorriira joan giñan: iru bertsolari, mugaz emengoak, iru mugaz aruzkoen kontra jokatu bear zala, eta berrogei ta amar milla franko zeudela; nagusitzen zan taldeak ogei ta amar milla franko, eta galtzen zuanak, ogei.

Gu emendik, Lizaso eta Lasarte eta ni Uztapidek osatzen genduan taldea joan giñan; eta andik, berriz, Xalbador eta Mattin eta Zubikoak osatzen zuten taldea atera zan; eta ala jokatu ere egin genduan.

Ez genduan esperantza aundirik eraman aruntz, baña guk irabazi genduan edo guri irabazitzat eman ziguten. Beñere ez det alako pozik artu oraindik bertsotan eginda, an irabazi genduanean baño. Beren etxera joan da irabazte orrek, beti izaten du alako poz bat.

Gero berriz emen jokatu bear zan; Billabonan egokitu zan jokatzea, eta berriz ere guri eman ziguten irabazitzat. Igande-arratsalde batean jokatu genduan emengoa.

Aiek beren automobillakin etorriak ziran orduan, Paul Diturrier-edo Sarako alkatea eta orrelako batzuk. Amasan bazkaldu ta egunpasa ederra egiña zuten. Baña oso ondo portatu ziranik ez det uste Billabonatarrak; nik alako moduko kontuak aditu nizkien berai. Dana dala, orretan bukatu zan orduko gure eguna.

Parisen ere izan giñan bertsoan. Milla ta bederatzireun da berrogei ta emezortzian da loreillaren emezortzian izan zan Parisko au, baña ortarako Urruñan egin genduan lenbizi eliminatoria moduko bat.

Au apirillaren lauan zan, Urruñako au. Irungo olerkari bati, Basurko zanari, omenaldi bat egin zitzaion, eta bide batez Parisera joan bear zuten lau bertsolariak aukeratu.

Jai-aldi bikaña egin zan. Lenbizi meza nagusia, ta elizkizun ederrak egiten dira an, mugaz aruztik. Elizako kantuak ere danak jakiten dituzte an; danak egiten zuten an kantuan.

Orain emen ere, euskeraz meza ematen asi ziran ezkeru, geiago jarraitzen zaio mezari; baña an lenago ere bai. Gustoa ematen zuan ango elizkizunetara joateak: erri guztia kantuan.

Meza nagusia eman zuan Urruñako bikarioak, Etxeberri jaunak; sermoia, berriz, aita Lartzabalek, Zokoako bikarioak, eta ederki goratu zituan Basurkok egin zituan lanak; eta bukatu zan meza nagusia.

Gero bazkaria *Hotel Mendi-bixta* izeneko etxean. Garaiz izaten da an bazkaria ere, eta bazkaltzeko denboran bertsolariak Basurko-ren gorantzan kantatu giñuzen bertsoak.

Bazuan ainbeste meritu, izan ere. Zeñek, arek baño obeto, Jesukristoren bizitza ta San Inazioarena idatziko zituan, ba? Relijio-gaiak ibilli zituan beti.

Gizon ona zan ura. Oso ezaguna genduan guk ere. Sendoa geiago zan ura, luzea baño; bere bigotetxoarekin, da euskaldun ona. Orregatik, il da gero ere, oroitzen zan jendea arekin.

Gero bazkaldu ta joan giñan parroko saloira bertsoara. Gu joan giñanerako, betea zegoan jendez Urruñako saloia, eta, pakerik

izango bazan, atear zabalik utzi bear izan ziran. Barruan baño kanpoan jende geiago zan, eta altabozik ez. Lastima! Kanpoan egon ziranak, ezin aditu ongi.

An giñan bertsolariak: Xalbador, Mattin, Errexil, Xanpun, Aintziart, andik, mugaz aruzkoak; eta Basarri ta ni, Uztapide, mugaz emendik.

Basarri gona luzeak pamatzen eta Mattin denbora berean moztzen alde, saio polita egin zuten oso.

Xalbador kontrabandista eta Errexil karabineroa; aiek ere ederki zaitu zuten bakoitzak beren alderdia.

Gero Xanpun da ni; ura automobillen alde eta ni astoen alde. Artan egin genduan geure saioa.

Gero atzanean, berriz, Aintziart bakarrik gelditzen zan da Mattin jarri zioten kontra. Loreak pamatu bear zituan, eta bien bitartean Aintziart tipula pamatzen jardun zan.

Orrelaxe egin genduan geure saioa, eta gero puntuak jarrita ere egin genduan beste saio bat.

Atzanean, epai-maia an zegoan: Dassance, aita Lafitte eta aita Lartzabal, eta aiek eman zuten erabakia, finalerako zein gelditu ziran Parisera joateko, munduko kanpeonatoa jokatzeko: Basarri, Mattin, Xalbador eta Uztapide aukeratu zituzten. Eta, ala, etxera etorri giñan, gero bere egunean Parisera joatekotan.

Emen dauzkazute orain bina bertso, Basarrik eta nik Basurko zanari kantatuak Urruñako *Mendi-bixtan*. Egun ortan da bazkalondoan kantatu giñuzen:

Basarrik:

*Basurko jaunan omenaldia
degu gaurko egun ontan,
denbora asko ez dala oraindik
betiko gelditu lotan;
Yauna, zure izen saindua
ark jaso zuen bertsotan,*

*erruki onez goxoki artu
zazula zeure besotan!*

Uztapidek:

*Basurko jauna laguna izan
gendun oso luzaruan,
egon liteke oraindik gure
laguntzaren esperuan;
nik gaur goizian otoitz egin det,
bai, nere biotz beruan:
komeni bada gure Jainkuak
gorde dezala zeruan.*

Basarrik:

*Urte askotan giñan irurok
alkarri itza emanak;
toki aunitzez billatzen giñan,
artaño lagun laztanak;
zuzenbidezko izaten ziran
Basurko zanen esanak,
betiko aintza merezia du
era artako gizonak.*

Uztapidek:

*Gure artian esaten zitun
makiña bat itz tajuzko,
nere ustetan ura zeguan
bertsolaien maiorazko;
lagun artian ark bazekien,
Basarri, mintzatzen presto,
obe genduke baldin bagiñuz
alako euskaldun asko.*

Gero, bere eguna etorri zanean, Parisera joan giñan. Endaian trena artu genduan, eta gau batean joan giñan. Trenean *coche-cama* edo alakoak giñuzen, eta, berriketan aspertu giñanean, lo joan giñan bidean.

Goizerako Parisen giñan. Zortzireun kilometro pasiak daude Endaiatik Parisera, eta amar ordu eskasak egin giñuzen bidean. Ez genduan ezer ikusi, gabean joan giñan da.

Ara iritxi giñan, da, gero, egon bear genduan etxera eraman giñuzen Ernandorenak, eta an geure maletak utzi giñuzen; gure izenak-eta eman giñuzen, eta abitazioko giltzak artu geurekin.

Lenbiziko lana *Torre Eiffel* ikustea egin genduan. Gora igo puntara, andik bera begira jarri ta lurtean gizona txikia gelditzen zan, txindurria bezela.

An, zerbait artuaz, egon giñan piska batean. An bazegoan kantina-moduko bat, eta edaritik-eta aukera egoten da an. Gero piska bat egon giñan da jetxi egin giñan.

Paris ederki andik ikusten da. Erdi-erdian dago ori, torre ori, ta alde guzietara begiratu ta urruti zeuden aren egalak.

Gero, arratsaldean, bertsotan egin bear genduan. Euskaldunak beren biltokia badute; propaganda ere egiña izango zuten eta jendea ondo bildu zan. Parisen, Oiartzunen ainbat euskaldun urtean egongo da. Egun artan aña euskaldun ez da an ere bilduko sarri, baña orduan beintzat ni arrituta gelditu nintzan.

Arratsaldean joan giñan, da pelota-leku ederra dago Eusko-Etxe orretan; eta antxe egin genduan gure kanpeonatoa.

Basarri eman zioten lendabiziko premioa. Ura zan kanpeon. Beste irurok berdin gelditu giñan: Mattin, Xalbador eta ni, Uztapide. Ortantxe bukatu zan gure kanpeonatoa (1).

Gero, gabean, munduan zan espektakulorik ederrena ikusi bear zala, eta joan gera *Lido* izeneko saloi batera.

An bazegoan aragia, baña sarrerarik etzuten kobratzen. Botella bat txanpan gutxienez atera bear zuan an sartzen zanak, eta emengo milla pezeta balio zituan bote-lla txanpanak orduan ere. Orain bi baño geiago balioko ditu.

(1) Eguna: 1958-V-18.

Ala, sartu giñan beintzat. Porteroa euskalduna zan, Baigorriko semea.

An bata baño besta politagoak asi ziran ateratzen, eta Mattin bereala asi zan lepo-luzeka. Bestela ezin zuan, ba, ezer ikusi; piska bat lepoa luzatu ezkerro, bai.

Besteak santuak giñan, baña iñor ez nuan atzera begira ikusi nik. Xalbadorrek, artxek lo piskaren bat egin zuan; besteak danak erne egon ziran an.

Ala, txanpana edan genduan eta espektakulo ederra ikusi ere bai; eta, bukatu zanean, oiera joan giñan.

Biaramon-goizean joan giñan telebisiona ere, an kantatu bear zala-ta. Baña denbora gutxi gendukan, eta guk ez genduan izan kantatu bearrik; Xalbadorrek eta Mattinek kantatu zuten, eta Basarrik eta nik ez.

Ala, bi egun pasa giñuzen; eta Basarri andrearekin zegoan, eta, bi egun pasa zituanean, etxera etorri ziran aiek.

Ni an gelditu nintzan, biaramona pasatzeko Mattin eta Xalbadorrekin. Guk, lengo egunetako tokira joan eta lo egin genduan.

Biaramon-goizean oetik jeiki ta gosaldu genduan. Museo bat ikustera joan bear genduan, eta Ernardorena ere gurekin etorri zan.

An ikusi giñuzen lengo gauzak ere, orain ezagutzen ez diranak.

Bat ezagutu zuan Xalbadorrek; mendian ganadua izutzeko izaten zala esan zuan. Ganaduak, billera aundia duan tokiak izaten ditu, ba, mendian, eta andik ganadua zabaltzeko izaten omen dira aiek, ots aundia ateratzen duten tresna batzuek.

Ikusi genduan museo ori; baña gure Ernardorenak bertsoak botatzea nai eta an ziran komeriak. An bertsoarako giroa palta, eta girorik gabe ez da bertsoan egiten. Lenbizi amaiketako ederra egin, eta gero, norbere gustoko lagun batzuek jiran dituan, orduan bertsoarako gogoa etortzen da.

Baña nolabait ere kantatu giñuzen beintzat bertso bana. Auxe zan nik kantatu nuana, Ernardorenak jasoa:

*Museo ontan ikusi ditut
oso gauz arrigarriak,
auskalo noiztik egongo diran
dauden bezela jarriak;
oiek dirade aurreko zarrak
egindako edergarriak,
ez dakit nola apaindu leizken
era orretan arriak.*

Ori, bertso ori, museoan bertan kantatua da.

Gero museoaren gañera atera giñan, eta Paris guzia ikusten zan, andik begiratuta; eta an aurrean zer ikusten genduan kantatzeko esan zigun Ernandorenak. Nik auxe kantatu nuan orduan:

*Parisko museoko gañian
irikitze'itut ezpañak,
esatiarren jira guztian
dauzkagun gauza apañak:
erreka aundi bat, etxe ederrak
eta eleiza bikañak,
au baño toki ederragorik
ez du izango lur-gañak.*

Auxe zan nik Parisko museoaren gañean kantatutako bertsoa, Ernandorenak jaso. Orrelaxe ibilli giñan gu Parisen.

Gero peria batera joan giñan; *Feria de muestras* edo orrelakoxe bat zegoan, eta uraxe ikustera joan giñan. Illabete baño geiagoan an zegoan peria izan bear zuan arek.

An bazegoan jeneroa; edari ederrak ere bai debalde. Guk edan genduan piska bat, baña berealaxe mozkortuko giñan an segi izan bagendu.

Bazkaltzera etorri giñan eguneroko tokira. Gero, bazkaldu genduan, etxerako preparatzen asi giñan.

Iru egun pasa ta urte bete pasata bezelaxe aspertu edo ez dakit, ba, zer esan ere. Gu Parisen izan giñala, ta poz orixe. Ernandorena-

ri eskerrak joan giñan gu Parisera; bestela ez giñan joango sekula igual.

Trenera etorri giñan, eta Ernandorenak lagundu zigun estaziora.

An, badakizu, irakurle, ni beintzat bakarrik ez nintzan iñor ere an ibiltzeko. Iñori ezer galdetzeko ez, da gauza eskasa gelditzen da bat, bertako izkuntzarik ez baldin badaki.

Treanean sartu giñan eta gabean berriz ere etorri giñan. Ortxe, Landesetan onuntz gentozela, eguna zabaldu zigun, eta zerbait ikusten asi giñan. Bitartean lo egin genduan, eta, bein Landesetara ezkerro, berealaxe iritxi giñan Endaiara.

Gero Iruna etorri nintzan; an gosaldu eta etxera etorri giñan.

Nik, Parisen baño, naiago det Oiartzunen bizi. An sortuak baña ere, beste gauza bat izango litzake; baña gu emen sortuak izan.

Geroztik ere izan det nik Parisa joateko aukera, baña ez nintzan joan. Xalbador, Mattin, Enbeita ta ni giñan joatekoak, eta nik ezezkoa eman nioten bereala. Gero Mitxelena joan zan nere tokian. Ni ere, lenbiziko aldia izan balitz, joan egingo nintzan; baña lenago izanda nengoan da berriz joateko gogorik ez.

Nik ez det esaten Paris au baño leku txarragoa izango danik; baña orain guretzat egiten dan tokia ez dala ura, eta besterik ezer ere ez.

Mugaz aruntz asko joaten giñanik ezin esango degu bertsotara. Erri batzuetara, bai, joaten giñan.

Ni zenbat tokitara joan nintzan esango dizutet, gogoan ditutenak beintzat: Behobia, Biriatu, Urruña, Sara, Makaia, Luhoso, Hazparren, Donibane-Garazi, Azkain, Baigorri, Aldude eta Paris. Auetxek dira ni gogoratzen naizen erriak.

Erri batzuetan etzan animazio aundirik izaten; beste batzuetan jendea ederki ere bai.

Urruñan beti egin oi dute urtero bertsolari-jai bat, eta jendea ondo izaten da an. Antzokia edo teatroa ederki betea ikusi izan de-

gu; baita ateak zabalik utzitzen ere, kanpoan jende asko gelditu sartu ezinda ta aiek entzun zezaten.

Alduden ere jende asko izaten zan. An usotarako sareak daude, emen Etxalarren bezela; eta an, uso-denbora bukatzen danean, egiten zuten bertsolari-eguna. Jende asko izaten an ere. Ara pozik joaten nintzan.

Urte batean Xalbadorren etxera joan nintzan lo egitera. Aren etxean apaldu eta lo egin; eta biaramonean etorri nintzan etxera. Itzainak ekarri ninduan mugaraño.

Beste egun asko oso tristeak izaten ziran an: jende gutxi eta ezeren pozik ez.

Batean gogoratzen naiz: erri batera joan da oso jende gutxi zandada entzuten. Xalbadorrek esan zuan orduan, zazpi bertsolari-edo bagiñan, ba, eta:

–Mutillak, emendik bera jetxi bearko diagu batzuek, entzulerik etziok eta!

Oso egun tristea egokitu zan. Orrelaxe, danetarako egunak egokitzen ziran an ere.

Baña, batanez beste, ez dauka an bertsoak emen ainbesteko indarrik. Gu beti pozik joaten giñan aruntz, gure lagunak ere an genduzkan eta.

Mattiñen etxera ere joan nintzan bi aldiz edo zerbait ere, eta orrelaxe. Errexil zanaren etxera ere bai. Danak lagunak giñuzen aiek, eta orrela errez joaten da. Konfiantza osoan joaten giñan gu aruntza.

Orain ez gera geiago bertсотara beintzat joango; baña bestela baliteke oraindik ere bueltaren bat ematea, eta berriz joan arte agurtzen ditut mugaz aruzko anaiak.

DONOSTIKO TXAPELKETAK

1950ean izan zan txapelketa bat Donostian bertsolariena, Santo Tomas egunean.

Zepai, Mitxelena, Lasarte ta ni giñan, lau bertsolari. Juradukoak, berriz, don Benantzio Rekalde, don Antonino Pagola ta don Domingo San Sebastian. Oiek izaten ziran gure juzgatzalleak. Tokia, Groseko pelota-lekua.

Pilarmonika-jotzalleak ere bazituzten egun artan premioak; kantariak ere bai, zortzikoteak. Danak egun batean ziran urte artan.

Guk, bertsolariak, an egin giñuzen geren saioak: lenbizi, agurra bina bertsoan laurok; gero, opizioak emanda, beste iruna bertso; bina bertso juraduak puntua jarrita, eta beste bina bertso, despeditzeko, laurok txandan. Artan bukatu zan gure txapelketa.

Juradukoak joan ziran beren klasifikazioak egitera, eta, etorri ziranean, Mitxelena lenbizi, Uztapide bigarren, Lasarte irugarren, Zepai laugarren; era ortantxe eman zuten beren erabakia.

1960an, da Abenduaren 18an, Donostiko Victoria Eugenio izan zan bertsolarien beste txapelketa bat.

Lenbizi, agurra danak txandan. Suertea bota dute eta Perurenari tokatu zaio astea. Bigarren, Uztapide; irugarren, Azpillaga; laugarren, Xalbador; bostgarren, Mitxelena; seigarren, Mattin; zazpi-garren, Mugartegi; eta zortzigarren, NARBARTE. Gero ere ordena onetan egingo degu.

Lenbiziko saioa: puntua Perurenari eta erantzun du; urrengo neri eta nik ere bai, erantzun det. Orain gai librean bina bertso. Oiek osatu ditugunean, beste launa bertso, opizioak emanda, alkarrekin teman. Osatu ditugu oiek ere eta bukatu degu gure saioa.

Orain Azpillaga eta Xalbador, eta era berean kantatzen dute. Urrena, Mitxelena ta Mattin asten dira, eta oiek ere berdin. Gero,

Mugartegi ta Narbarteren txanda. Ori egin da bukatu da oraingo saioa.

Juraduak, Xalbador, Mattin da Uztapide aurrera pasatzen dirala, ta beste irurekin desenpatea jokatu bear dala orain: Mitxelena, Azpillaga eta Narbarterekin. Zotz egin eta ordena onetan tokatu dira: Narbarte, Azpillaga eta Mitxelena.

Narbarteri lenbizi iru bertso botatzeko gaia ematen dio Irigoienek: bertsolari zarren gañean daukazun iritzia azaldu bear dezu. Gero puntu bat, eta Narbartek bukatzen du bere saioa.

Urrengo Azpillagak eta gero Mitxelenak, gauza bera egin bear dute; orrelaxe egin ere egin dute, eta bukatu dute beren saioa. Eta juraduak Azpillaga aukeratu du aurrera pasatzeko.

Orain gelditu gera Mattin, Uztapide, Xalbador eta Azpillaga, eta ordena onetantxe kantatu ere egingo degu.

Lenengo, Mattin eta Uztapide. Puntu bana jarri digu eta erantzun degu. Orain bina bertso gai librean, eta oiek ere osatu ditugu. Urrena, beste launa bertso opizioak emanda, alkarrekin teman: Mattin, nekazaria, laboraria, eta ni, berriz, fabrika bateko langillea. Orrekin bukatu degu gure saioa.

Orain Xalbador eta Azpillagaren txanda, ta guk bezela egin bear dute oiek ere: lenengo, puntu bana; gero, gai librean; eta urrena, opizioak emanda. Kantatu dituzte eta bukatu da goiz-parteko saioa. Xalbador, Azpillaga eta Uztapide gelditzen dira, arratsaldean aurrera pasatzeko. Orain bazkaltzera goaz.

Bazkaldu eta etorritakoan, asten gera agur egiten. Basarri len-dabiziko, Uztapide bigarren, Xalbador irugarren eta Azpillaga lau-garren.

Agurra egin ondoren, Uztapide bertan gelditu eta beste biak kanpora eraman dituzte: Xalbador ta Azpillaga.

Neri gai bat eman didate lau bertso kantatzeko: oraingo aurre-raphenak mesedeak dauzkan ala kalteak. Oiek osatu ditutenean, puntu bat jarri dit Irigoienek eta erantzun det; eta bukatu da nere oraingo saioa.

Ekarri dute Xalbador eta orain orren txanda. Gaia, nik nuana bera, lau bertso, eta puntu bat. Orrekin bukatzen du Xalbadorrek ere.

Orain Azpillaga ere ekarri dute, eta orreri ere gaia guri bezelakoa jarri diote, lau bertso, eta puntu bat. Orrekin bukatzen du oraingo saioa, eta juraduak erabaki du Azpillaga ta Uztapide aurrera pasatzea.

Bi puntu lenengo neri; gero Azpillagari beste bi; erantzun ditugu. Orain, opizioa emanda, alkarrekin teman launa bertso: Uztapide orain eun urteko euskalduna da, eta Azpillaga oraingo euskalduna. Oiek botatakoan, beste iruna bertso. Biok gai berdiña degu: zerua nolakoa ote dan gure iritzian. Azpillaga kanpora eraman dute. Nik botatzen ditut iru bertso, urrengo Azpillagak beste iru, eta bukatu da oraingo saioa. Juraduak artu du erabakia: Uztapide aurrera pasatzea.

Oneraño etorri naiz nolabait ere, baña emendik aurrera ez dago neretzako tokirik. Orain Basarrirekin jokatu bear Euskalerriko txapela. Zotz egin eta Uztapidek eman bear ditu asierak.

Bi puntu lenbizi neri, gero beste bi Basarri, eta erantzun ditugu. Gero beste launa bertso kantatu bear ditugu, opizioak emanda, alkarrekin teman: ni bertsolaria naiz, eta Basarri, berriz, juraduko gizona, bertsolarien txapelketetan ibiltzen dana. Oiek ere osatu ditugu. Orain, atzeneko lau itzak emanda, bina bertso; oiek ere kantatu ditugu, lenengo nik eta gero Basarrik.

Orain Basarri kanpora eraman dute, ta nik bakarrik kantatu bear. Bost bertso kantatzeko gaia ematen dit Irigoienek: aita baten esanak bere alaba ezkontzera dijoanari. Bost bertso oiek osatu ditut. Orduan bederatzi puntuko bertso bat eskatu zidaten, eta antxe trabatu nintzan.

Baña nik bukatu det nere saioa ta ez nintzan asarre. Nik uste nuan bukatuko etziran lanak artu giñuzela, eta ez, bukatu ziran.

Ekarri dute Basarri ere, eta gai berdiña zuan ark ere: lenbizi bost bertso eta gero bederatzi puntuko bertso bat. Kantatu zituan

oiek eta bukatu zan gure auzia; eta Basarriri txapela ematea erabaki zuten.

Agur egiteko bertso bana bota genduan lenbiziko laurok, eta berandutzen ari zala eta ortan gelditu giñan: Basarri txapeldun; Uztapide bigarren; Azpillaga irugarren; Xalbador laugarren; Mattin bostgarren, Mitxelena seigarren; Narbarte zazpigarren; Mugartegi zortzigarren; eta Perurena bederatzigarren. Eta ortan bukatzen da gaurko txapelketa.

Txapelketa artan estuasun ederra pasako zuan Narbartek. Egun aietan, Fabiola Beljikako erregearekin ezkondua zan, eta periodikoan eta radioan-da beste konturik etzebilela ta danak jakingo zutela usteko zuten juradukoak, eta batean puntua onela jarri zioten Narbarteri:

*Belgatarren erregin
egin da Fabiola...*

Baña notizi ura etzan artean iritxi Narbarterengana, eta onek al zuan bezela osatu zuan bertsoa:

*Igerri diot, Alfonso,
egiya diyola;
beste gañekoan etzan
mintzatuko orla,
antxen pensatutzen det
zerbait badagola.*

Narbarte gizarajoa mendian biziko zan, da periodikorik ere noiz irakurriko zuan, ba, arek? Nere moduan, ulertu edo konprenditu ere igual ezta bear aña. Orretan kontu aundia bear du juraduak, zeñi zer gai jarri.

Gero Narbarte atera omen zan antzokitik edo teatrotik, eta batenbat asia izango zan Narbarte toriatzen, eta ala erantzun omen zion: Fabiola... orrek izurratu zuala!

Ori orrela pasa zan, bañan andik urte t'erdira-edo, Goizuetan, txapelketa batean, bertsoaren bukaera onela eman zioten:

*Gero juezak irakurri zun
sententzia bat larria.*

Orrekin bukatu bear zuan bertsoa. Ta iñork pentsatzen etzuan tokitik erten zuan. Onela kantatu zuan:

*Ni Donostira neure ustetan
joan nintzan bertsolaria;
aitortuko det dotore asko
eskolarikan gabia;
eman zidaten uste gabian
Fabiolaren berria,
gero juezak irakurri zun
sententzia bat larria.*

Or ikusten da etzitzaiola aztu artean ere.

Donostin, 1962an, da abenduaren 30ean, izan zan urrengo txapelketa.

Goizean lenbizi asi ziranak auek ziran: Azpillaga, Mitxelena, Zabaleta, Lazkao-Txiki, Mattin, Arozamena, Lopategi ta Xalbador. Oiek saio bat egin ondoren, lau eliminatu egin ziran: Zabaleta, Mattin, Azpillaga ta Lopategi. Eta gu, Basarri ta ni, Uztapide, sartu giñan aien tokian.

Gu aurretiagoko txapelketan Basarri lenbizi ta ni bigarren gelditu giñalako genduan aukera ori, lenbiziko saioan kantatu gabe gelditzekoa, ta bigarren saioan sartu giñan gu.

Gelditu giñan: Mitxelena, Arozamena, Uztapide, Xalbador, Lazkao-Txiki ta Basarri. Zotz egin eta ordena onetantxe gelditu giñan.

Mitxelena eta Arozamena asi ziran. Asierako, bina puntu jarri. Gero, beste iruna bertso, alkarrekin teman. Gaia, auetako bat aukeratu bear zuan asiera ematen zuanak; pakea, lana, maitasuna, dirua, osasuna, gaztetasuna, adiskidetasuna, familia edo osasuna. Mitxelenak, osasuna ta gaztea aukeratu zituan. Urrena, beste bertso bana atzeneko lau itzak emanda, ta oiek biak bukatu zuten beren lana.

Gu asi giñan gero: Xalbador ta ni. Guk ere era berean egin genduan. Bina puntu jarri zigun Irigoienek; gero gaia jarrita beste iruna bertso, ta nik osasuna aukeratu nuan; eta atzeneko lau itzak berak eman da guk aiekin bertsoa osatu bear.

Gure txanda pasa zan, da beste bi an zeuden zai: Lazkao-Txiki ta Basarri. Aiek ere gauza bera egin zuten.

Gero bertso banarekin bukatu genduan saioa. Bertso orrek izan bear zuan zortziko luzean eta zortziko motzean ez, beste edozein bozatan, eta gaia, berriz, bixigua. Bederatzi puntuan kantatu genduan geienok, eta Basarrik bukatu zuan Iparragirrereren doñuan. Onekin bukatu zan goizeko saioa.

Arratsaldean emango zala erabakia zein aurrera pasatzen ziran, da danak bazkaltzera joan giñan. Ez genduan bazkari aundirik egingo, baña joan giñan beintzat. Atzera lauretarako etorri bear genduan, eta korrika ibili bear.

Etorri giñan bazkaldu ta atzera; Astorian jarri gera zai, eta auetxek dira aurrera pasatzen diranak: Xalbador, Uztapide, Lazkao-Txiki ta Basarri. Ordena onetantxe kantatuko dute. Beraz, Xalbador ta ni gera lenbizi. Xalbadorrek agurra egin zuan bertsolari daren izenean, eta orduan asten da txapelketa.

Lenbizi bina puntu jarri digu Irigoienek Xalbadorri ta neri. Aiek erantzun ondoren, beste bertso bana: lau puntuen atzenak eman Irigoienek eta guk bertsoa bukatu. Gero iru bertso gaia jarrita; baikoitzak iruna bertso. Aiek bota ditugu eta gure saioa bukatu da.

Beste biak an daude, guk bukatzeko zai, asteko: Lazkao-Txiki eta Basarri. Oiek ere, guk bezela, lenbizi bina puntu Irigoienek bai, gero bertso bana lau bukaerak emanda, eta gero iruna bertso gaiak jarrita; ta saio ori ortan bukatu da.

Gero beste saio bat lau bertsolariak. Oso gai polita da ta mezezi du esatea, luze joango da baña: Lazkao-Txiki ta ni biok anaiak gera, Xalbador eskribaua, eta Basarri, berriz, lenago ildako aita. Eskribaua len egindako testamentua irakurtzen ari dala, gelaren erdian azaldu da aita, beste mundutik etorrita. Laurok gai or-

tantxe egin genduan bertso-saioa, iruna bertso, eta orretan bukatu zan gure auzia.

Irigoienek piska batean egoteko esan zigun, juradua erabakia artu bitartean. Bereala etorri zan juradua, eta Irigoienek esan zigun Basarri ta ni giñala aurrera pasatzen giñanak.

Bi puntu bakoitzari lenbizi Irigoienek, eta ni asten nintzan lenbizi. Bina bertso bota giñuzen, eta gero, lau puntuen atzenak emanda, beste bertso bana.

Gero gaia emanda iru bertso. Baña orain banaka egin bear degu bertsoan, eta ni naiz lenbiziko. Nere bizitza zer izan dan esan bear det. Bota ditut iru bertso oiek, eta beste iru botatzeko esaten dit Irigoienek: santuren bat bertsolarien patroitzat izendatu bear det, eta aiek ere bota ditut. Orduan bat kantatzeko, eta kantatu nuan. Da beste iru despeditzeko, ama gai detala, eta aiek bota nituan ta nik bukatu ditut lanak.

Ekarri dute Basarri kanpotik, eta lan bera egin bear du. Egin zituan orrek ere egun artako lanak, eta Irigoienek:

–Bukatu dute saioa Uztapidek eta Basarrik, eta orain erabaki bat artu bearra dago.

Juradua etorri zanean, lenbiziko Uztapide eta bigarren Basarri. Jaungoikoak ala naiko zuan da nik ezin ezer egin. Azkenekoa eman bazidaten ere, etzegoan ezer egiterik. Lenbizikoa eman zidaten eta ura naiago, berriz!

Irugarrena Xalbador; laugarrena Lazkao-Txiki; bostgarren Mitxelena; seigarren Arozamena; zazpigarren Mattin; zortzigarren Azpillaga. Besterik ez da emen arkitzen, eta eguna bukatu da eta agur, Donosti!

1960 urtean, aitagarrebarekin joan nintzan, Victoria Eugenia txapelketa egin zanean, eta orduantxe iltzeko ere konforme zegoala esan zidan, txapelketa ura ikusita. Bere denboran etzuala egun bat gustorago pasatu esan zidan. Eta ura etzan beti aitaren da amaren ondoan egona. Bizi bazan, berriz ere joatekotan etorri giñan. Taxis bat artu ta egun argiz etxera etorri giñan.

Andik urrengo txapelketa egin zanean, Donostiko *Hospital Provincialean* zegoan nere aitagarreba, eta Mondragoiko Ezkerra pelotaria nola da? Aretxan arreba zegoan monja bat ospital artan, da oian zegoan tokira radio bat orrek ekarri omen zion eta oian aditu omen zituan danak, gure bertsoak.

Etzan geiago joan Donostira bertsoak aditzera. Arek apizio aundia zuan kantatzeko ere, ta bertsoak entzuteko, berriz, zer esanik ez. Geiago etzan oetik atera. Abenduaren ogei ta amarrean zan txapelketa ori, ta urrengo otsaillaren ogei ta zazpian il zan; bi illabete eskasak. Zeruan gerta dedilla!

1965ean, da Urteberri egunean, egin zan beste txapelketa bat.

Goizeko saioa, Mugartegi, Arozamena, Garmendia, Narbarte, Lazkao-Txiki, Xalbador, Mattin, Mitxelena eta Lopategi; bederatzia bertsolari auek egingo dute saio au. Ordenan jarrita daude, eta, dauden bezela, bueltan danak agurtzeko bertso bana botako dute.

Ori egin orduko, Irigoienek pronto dauka beste buelta: atzeneko lau itzak emanda, bertsoa osatu bear. Asi Mugartegigandik eta Lopategiganaño, danak txandan egin dute beren saioa.

Urrango, binaka. Lenbizi Mugartegi eta Arozamena dira; bina puntu jartzen diote Irigoienek eta oiek erantzun. Gero, alkarrekin teman, iruna bertso: Mugartegi pelotaria da, eta Arozamena aren alde dirua jokatu ta galdu egin duana. Oiek kantatu dituzte eta beste iruna bertso, berriz ere oiek berak, gaia jarrita, baña oraingoan banaka. Lenbizi Mugartegik iru bertso kantatu ditu. Orain Arozamena da, eta orrek ere beste iru bertso; kantatu ditu onek ere, eta bukatu dute beren saioa Mugartegik eta Arozamenak.

Orain Garmendia eta Narbarteren txanda, eta lan bera egin bear dute. Urrena Lazkao-Txikik eta Xalbadorrek kantatu bear dute; eta, aien ondoren, Mattin, Mitxelena eta Lopategi dira.

Juraduak zerbait erabaki bear du. Orain Lazkao-Txiki, Mitxelena eta Xalbador aurrera pasatzen dira, eta Mattiñek eta Lopategik desenpatea jokatu bear dute.

Biak alkarri puntua jarri ta egin dute lau bertso osatu arte. Gero bat ezkutatu; Mattin eranan dute kartzela moduko orretara, eta Lopategik bota ditu iru bertso. Gero Mattiñek ere bai, kartzelatik aterata, beste iru, eta juraduak Mattin aurrera pasatzeko erabakia artu zuan.

Ura ikusita, danok bazkaltzera joan giñan, baña nik apetitua palta egun artan. Kezkaz beterik, ezta jateko gogo aundirik izaten. Gizonak, tratu txarra artzeko, ez du gauza aundiaren bearrik izaten. Ori ere, zenbaiten idurirako ez da gauza aundia izango, baña gizona gaizki jartzeko naikoa da. Neri arratsaldekoa gogoratzen zitzaidan.

Etorri zan, ba, arratsaldea eta asi da txapelketa. Xalbador, Lazkao-Txiki, Mattin da Mitxelena, laurak.

Asteko, bina puntu ematen die Irigoienek, eta danak ondo erantzun dute. Orain laurak gai bana dute, baña laurak alkarrekin egingo dute iruna bertso. Oiek bota dituztenean, beste iruna, baña orain binaka.

Lenbizi, Xalbador eta Lazkao-Txiki opizioak emanda. Berealaxe egin zuten saio ori ere. Gauza bera egin bear zuten Mattiñek eta Mitxelenak; oiek ere kantatu zituzten iruna bertso eta bukatu zan saio ori.

Orain lau bertsolariak lan bera egin bear dute. Iru kartzelara eraman dituzte, eta Xalbador bertan gelditzen da, lenbizi kantatzeko.

Puntua jarri dio eta baita erartzun ere. Gero, bildurrari bi bertso kantatzeko, eta bereala aiek kantatu zituan. Gero, emazte il zanaren soñekoari beste bi kantatzeko, eta aiek ere bai. Atzenean, bukatzeko, beste iru bertso txiste bat kontatuaz; eta, aiek kantatu zituanean, Xalbadorek eman zion saioari atzena.

Urrena Lazkao-Txiki asi zan, eta lan bera izan zuan. Urrena Mattin eta gero Mitxelena, eta oiek ere lan bera.

Beraz, bukatu dute saioa, eta juraduak erabaki du Lazkao-Txiki aurrera pasatzeko.

Etorri da, ba, nere txanda ere, eta orain Lazkao-Txiki ta Uztapide. Agurra egiten diotet pelota-lekuko jendeari.

Irigoienek Lazkao-Txikiri puntua; erantzun du. Urrengo neri puntua, ta nik ere erantzun det. Gero, opizioak emanda, iruna bertso: Uztapide larogei urteko aitona da; Lazkao-Txiki, berriz, aren billoba, emezortzi urtekoa, estudiantea. Arek Euskalerriko antziñako oitura garbiak goratu bear ditu, ta billobak, berriz, gaurko aurre-
rapenak. Nik asiera. Iruna bertso oiek bota ditugu biok txandan.

Orain Lazkao-Txiki eraman dute kartzela moduko orretara, eta neri iru puntu jarriko dizkit orain segiran eta erantzun ditut oiek. Orduan, azkeneko lau itzak emanda, bertso bat, eta bota det ori ere. Orduan beste gai bat eman dit bi bertso osatzeko: basarri on bateko seme zarrenak ezkondu egin nai du, ta dei egiten die inguruko baserrietako neskatxa gazte ezkongai guziei. Aiek ere bota ditut. Berriz ere bi bertso botatzeko gai bat ematen dit: nere erriko elizako ponteak; eta oiek ere bota ditut. Eta beste iru bertso kantatzeko: gaua da, ta, oiean lotan nagoala, il-kanpaiak esnatzen nau. Eta iru oiekin bukatu det nere saioa.

Nere poza libratu nintzanean! Deskantsu ederra bai!

Orain Lazkao-Txiki. Gauza bera egin bear du, ta bertso oiek danak kantatu ditu eta bukatu du Lazkao-Txikik ere. Bazan garaia! Asi goizean da zenbat bertso bota ote zituan? Burutik nastutzeko ere bada ori.

Dana dala, orain juradua puntuak sumatzera joan da. Bitartean gu antxe zai.

Berriz ere txapela neri uzten didate. Bildur dira burua oztuko ote zaidan. Lazkao-Txikik oraindik sasoia daukala ta ez dute nerezat ainbeste erruki orrentzat.

Beraz, Uztapidek lenbiziko saria; bigarrena Lazkao-Txikik; irugarrena Xalbadorrek; laugarrena Mitxelenak; bostgarrena Mattiñek; seigarrena Lopategik. Ortik aurrerakoak ez dira izendatzen zein zeinen urrena diran, eta onenbesterekin bukatzera noa ta agur, Donosti!

Urte artan, eta aurrekoan ere bai, Salegitarrak ekarri niñuten etxera. Aiek ere alegiñak egiten zituzten neri txaloka, eta ala ere

danen bearra izaten nuan. Oiek *La Guipuzcoanako* nagusiak dira; kamion asko dituzte oiek berenak. Irugarrenean, Oiartzungo konzejal batzuek ekarri niñuten, eta eskerrik asko neri egin zizkidaten mesedeakgatik.

Beste txapelketa bat 1967an, garagarrillaren 11n, izan zan, Anoetan, Donostiko pelota-lekuan. Ongi betea gañera; bat geiagorentzako lekurik etzan an.

Bertsolariak auetxek ziran: Mattin, Lopategi, Gorrotxategi, Xalbador, Garmendia, Arozamena, Mugartegi eta Madariaga.

Zepai ere juraduko maian an zegoan, eta arek eman zion asiera bertso batekin.

Orain ordenan dauden bezelaxe egingo dute, lenbizi Mattin dala, danak kantatu arte. Kantatu dute agurra.

Orain puntu bana jarriko die Irigoienek zortzi bertsolariai, eta erantzun dute danak.

Orain binaka asiko dira. Lenbizi, Mattin da Lopategi. Bina puntu jartzen dizkie eta erantzun dute. Orain alkarrekin teman iruna bertso. Orain Lopategik iru bertso berak bakarrik kantatuko ditu, eta gero Mattinek gauza bera egingo du. Orain Lopategik, bertsoaren atzeneko lau itzak emanda, bertso bat osatu bear du. Mattinek gauza bera egiten du. Lopategik eta Mattinek bukatu dute beren saioa.

Orain Gorrotxategi eta Xalbador datoz, eta lan bera egiten dute. Urrena Garmendia ta Arozamena, ta gero Mugartegi ta Madariaga.

Zortzi bertsolari oietatik iru pasa bear ziran aurrera, eta oiek dira Lopategi, Xalbador eta Gorrotxategi.

Arratsaldeko lenengo saioa Lazkao-Txiki, Lopategi, Gorrotxategi eta Xalbador. Zepai ere antxe zegoan eta egin zuan lenengo agurra, ta beste laurak ere berdin agurtu zuten an zegoan jendea. Lazkao-Txiki eta Lopategi asiko dira orain.

Bina puntu txandan ematen dizkie eta erantzun dute. Opizioak emanda alkarrekin teman beste iruna bertso, biak txandan; bereala-

xe osatu zituzten. Orain Lazkao-Txikik iru bertso basarri uts bati, eta oso ederrak kantatu ditu. Lopategik beste orrenbeste egin bear du beste gai batekin, eta kantatu ditu. Orain, saioa bukatzeko, bertso bana biak, atzeneko lau itzak emanda, eta ederki osatu dituzte.

Gorratxategi eta Xalbadorrek lan bera egiten dute, eta orrekin arratsaldeko lenengo saioa bukatzen da.

Orain lau bertsolariak lan bera egin bear dute. Lenengo, Lazkao-Txiki emen gelditu eta beste irurak kartzela moduko orretara eramango dituzte.

Lazkao-Txikiri bi puntu jartzen dizkio eta erantzun ditu. Gero iru bertso kontzientziari, eta orain beste bi bertso parrari. Onekin bukatzen du oraingo saioa Lazkao-Txikik.

Orain Lopategi, Gorrotxategi eta Xalbadorrek gauza bera egiten dute, puntu ta gai oiekin berakin.

Oien arteko auzia bukatu da. Orain nerekin zeñek jokatu bear duan ikustera joan dira juradukoak.

Erabakia artuta etorri dira juradukoak: lauren artetik Xalbador aukeratu dute aurrera pasatzeko; arratsaldeko bigarren saioa Xalbador da Uztapide.

Jendeak erabaki oneri txistuak jo zizkion, eta, nere iritzirako, oso gaizki dago Xalbadorri txistu jotzea. Nik ez dakit neri joak baziran ere, baña guk Xalbadorri jo zizkiotela pentsatu genduan.

Gure egoera ederra zan orduan! Gu biok giñan an, jendearen aurrean txutik jarrita, txistuak noiz ixilduko ziran zai. Nola nai dezute, ba, pakea izatea? Gero esan zutenez, bost minutu ta erdi iraun zuan txistualdi arek. Gu bezelaxe urtero or txapelketa ortan kantatzen izaten ziranak berak ikusi giñuzen okerrenak, eta iñola ere gauza onik ez.

Nik kantatu nuan nere agurra, eta Xalbador asten da kantatzen eta etzioten uzten,

Gizon bat bazegoan an aurrean exerita; gure aurrean alegia. Ura ankan gañean jarri ta atzera begira bueltatu zanean, artxek egin

zuan pakea. Len ere bein edo bein egiña izango da ura orrenbeste, eta orduan ere bazan aren bearra.

Gozoa jarri zan ura! Legoia bezela jiratu zan, eta atzaparrakin ere elduko zien txistu jotzen ari ziran aiei, ondoan euki balitu. Me-rezi du jartzea orren izena, ez dakit berari gustatuko zaion baña. Joakin Zubiria da ori, ango pakeak egiten asi zana.

Orduan ixillaldi bat egin zan, eta artaz baliatu zan Xalbador kantatzen asteko:

*Anai-arrebak, ez, otoi, pentsa
neure gustura nagonik,
poz gehiago izango nuen
albotik beha egonik;
zuek ezpazerate kontentu
errua ez daukat, ez, nik...*

Jendea txaloka asi zan orduan. Bazan garaia! Ezin segitu izan zuan Xalbadorrek. Bi pusketan kantatu zuan. Jendea ixildu zanean, onela bukatu zuan:

*Zuek ezpazerate kontentu
errua ez daukat, ez, nik,
txistuak jo dituzute bainan
maite zaituztet orainik!*

Len txistuak bezela, txaloak ziran orduan. Nolakoak gañera! Jendea zertara asten dan izaten da.

Txistu-soñu aundiak Anoetako pelota-lekuan, eta jendea Xalbadorren bertso orrek jarri zuan txaloka. Bertso ederra zan, izan ere, ura. Gero ere egun artako bertsorik onentzat juzgatu zuten bertso ura.

Xalbadorrek negar egiten zuan, eta ez da gutxiagotarako, izan ere. Txistuka ari zan jendea bertso batekin txaloka jartzen duan gizonak badauzka merituak. Ez dago ari zertan txistu jorik.

Geroztik ez da txapelketarik egin, eta alde batera ez egitea ere obe, ala ibiltzekotan; batean txistua, bestean ujua, beti bazan zer-bait eta.

Artan jarraitu zitzaien txapelketari. Bioi puntu bana jartzen di-gu Irigoienek eta erantzuten degu. Neri jartzen dit gaia: zearo bel-tzez jantzitako umetxo bati iru bertso, eta bota ditut. Xalbadorrek gauza bera egiten du, aurrak, jaiotzen diranean, zergatik negar egi-ten duten esanaz.

Orain, opizioak emanda, alkarrekin teman biok txandan iruna bertso: biok anaiak gera, eta, egunsentian, ni lanera eta beste anaia, Xalbador, gau pasa eginda, etxera dator, eta alkarrekin topo egiten degu.

Oiek osatu ditugu eta orain nik bakarrik egin bear, Xalbador kartzela moduko ortara eramán dute ta.

Irigoienek lau puntu jartzen dizkit, eta erantzun ditut danak. Gero, bi bertso lau atzeneko itzak emanda, ta nik aiekin bertsoa osatu. Urrena, bi bertso gaia emanda; eta gero beste iru bertso oiari. Orrekin bukatu da nere saioa.

Atera dute kartzela moduko orretatik Xalbador, eta orrek nik bezela berdin egiten du eta bukatu da Anoetako saltsa.

Joan da juradua gauza erabakitзера. Bitartean, gu zai gaude zer adituko degun. Atzera etorri da juradua, eta txapeldun izendatu dute Uztapide. Ni antxe gelditzen naiz, sinistu ezinda iru bider kan-peon nola izan ote nitekean.

Agurtzen ditut bertso batekin pelota-lekuan zeuden danak; bi-garren Xalbadorrek agurtu zituan; irugarren Lopategi; laugarren Lazkao-Txiki; bostgarren Gorrotxategi; seigarrena Arozamena; zazpigarrena Garmendia; zortzigarrena, bederatzigarrena eta amar-garrena, danak berdin, Mugartegi, Mattin eta Madariaga. Orrelaxe zan aurtengo erabakia.

Iru bertsolari gazteenentzat milla bana pezta daude. Gorrotxate-gi da gazteena, eta irurak berari eman zizkaten, bertsolaririk gaztee-nai partitzeko.

Joakin Zubiriak ematen dio beste kopa bat danetan gazteenari; ori ere Gorrotxategirentzat da.

Eguneko bertsorik onena botatzen zuenari ere, beste *premio especial* bazegoan: kopa eta milla pezeta; eta aiek, len esan bezela, Xalbadorri eman zitzaizkion.

Arozamenak Urumeako ibaiari bota zion bertsoari, beste bosteun pezeta. Ori ere *premio especial* da. Onekin bukatzen da gaurko saioa.

Len esan bezela, geroztik ez da txapelketarik egin, baña sariketa bat bai: Eun milla pezetako sariketa. Noiz egin zan ez daukat gogoan (1), baña zein izan giñan bai, gogoan daukat: mugaz beste aldetik, Xalbador, Mattin eta Xanpun; Bizkaitik, Lopategi, Azpillaga eta Mugartegi; eta beste gañontzekoak gipuzkoarrak, beste amar: Basarri, Lasarte, Lizaso, Agirre, Lazkano, Lazkao-Txiki, Garmendia, Arozamena, Mitxelena eta Uztapide. Oietxek danak giñan atzeneko sariketa ortan.

Bi igandetan egin zan ori. Lendabizikoan erdiak eliminatu ziran, da beste erdiakin egin zan sariketa, andik urrengo igandean. Auek ziran eliminatu ziranak lenbiziko igandean: Lizaso, Agirre, Lazkano, Lazkao-Txiki, Garmendia, Azpillaga, Mugartegi eta Xanpun. Eta beste zortziekin jokatu zan sariketa ori.

Lenbiziko saioan bost eliminatu giñan. Auetxek dira: Lopategi, Mattin, Arozamena, Mitxelena ta Uztapide. Eta iru pasa ziran aurra: Basarri, Xalbador eta Lasarte.

Oiek danak gauza bera egin bear zuten txandan-txandan: lenbizi Xalbadorrek, gero Lasartek, eta atzenean Basarrik. Artan saioa egin zuten, da orrekin bukatzen da oraingo sariketa.

Gu zai jarri giñan zeñentzat izango ote zan lenengo saria, eta Basarri lenbiziko eta lau punturen goraberan Xalbador; eta lenen-

(1) 1968ko otsaillaren 4 eta 11n.

goa eta bigarren sariak, biak berdin jaso zituzten. Irugarrena Lasartek; laugarrena Uztapidek; bostgarrena Lopategik; seigarrena Matinek; zazpigarrena Mitxelenak; eta zortzigarrena Arozamenak.

Olaxe banatu ziran orduko sariak, eta jendea pake-pakean joan zan etxera.

Baña txapelketan tratu txarrak artzen dira: eta sariketan ere berdin.

Urkiolan lenengo eliminatoria egiten zanetik, bildurrak jartzen giñan. Urkiolan izaten zan jeneralean lenengo asiera, eta toki ederrean zegoan, orduan bildurrak jarrita zegoana! Etzeuden sei illabete pasarik!

Abendu alde orretan izaten zan askotan txapelketa, eta bitarte orretan gutxi esango det, ba, berrogei ta amar erritan izaten giñala; baño etzan besterik akordatzen: txapelketa bakarrik. Bitartean egin bear ziran lan oiek etziran gogoratzen.

Gero, zenbat urrerago eta orduan-da bildur geiago asten zan, esnatzen zanean beti orixe burura etortzen zala.

Berak ulertzen edo konprenditzen etzuan gairen bat jarriko ote zioten-edo, beti izaten da zerbaiten kezka. Parragarrikeriren bat egiteko beti bildurrak egon bear, guk bezela gauza gutxiren berri dakianak. Ez da arritzekoa gañera, bildurrak egotea, Txapelketa batera dijoanean, ez da aurrean ibiltzea bakarrik gogoratu bear; baita parragarrikeririk egin gabe ibiltzea ere. An ainbeste milla lagunen aurrean lotsagarrikeria egitea ez da gero ederra. Txaloak jo bearrean, marmar an jendea asten danean, tristetu egiten da bat.

Azkeneko egunetan, berriz, egunez lanean dabillenean ere aztu ezin; eta, gaba etorri ezker, esnatzen zeran guzian, berriz, etzaizu beste gauzarik gogoratuko. Beti orixen buruan.

Gero eguna etortzen da; jaikiko zera oetik eta joango zera errira, eta danak zuri begira daudela uste dezu; eta bitartean etzaiote gogoratzen guk uste ainbat jenderi.

Dana dala, joango zera beintzat jokatu bear dezun tokira, eta antxe, jendearekin-da piska bat nasten zeranean, aztu egiten da.

Baña, len esan detena, zuk ulertzen ez dezun gairen bat jartzen badizute, bein dalako Narbarteren Fabiola bezela...

Premioak izaten ziran modu askotakoak: diruaz gañera, kopak, makillak, eta liburuak ere bai. Magnetofona ere irabazi nuan baten. Irabazi edo eman egin zidaten beintzat.

Omenaje baten Donostian egin zizkidaten erregaloak ere ez dira aztutzekoak: magnetofona eta telebisioa ementxe daude. Baten batzuek ordaindu zituzten aiek ere. Bakoitzak amarna milla pezeta-ta emandakoak baziran; da, orrela asi ezkerero, bereala osatzen da oiek ordaintzeko ere. Bosna eta launa eta beste batzuek gutxiagorekin ere, biotzez ematen baldin bada, berdin estimatzen da ori ere.

Erlojua eta radioa, Zestuan eman zizkidaten, omenajea egin zidaten batean; oiek danak eta bizarra mozteko makina. Au nere Zestuako lagun batzuek emana.

Lenengo omenajea Arruan egin zidaten, onera etorri nintzanean, kartera erregalatu zidaten. Ura ez dala erregalo aundia esango da, baña nik aundiena ainbeste estimatu nuan kartera ura, nere lagun batzuek egin baitzidaten, eta banekian nik ura biotzez emana zala; eta biotzez egiten dan erregaloak, pisu aundia izaten du.

Nik, norabait niyoanean, beti nerekin eramango det kartera ura. Askotan ez da diru-pilla aundirik izango; baña, kartera ura artzen dedan bakoitzean, nere Arruako lagunakin gogoratzen naiz.

Oiek danak eta gogoratzen etzaizkidanak ez dakit zenbat izango diran.

Liburu onen bidez oiek danak eskertzen ditut. Neri erregaloak egin dizkidaten guziai, bein da berriro eskerrik asko! Ta ni gogoratu ez naizenak, barkatu dezatela, arren! Ez pentsatu ni aztuta nagoanik. Burutik ondo naizen bitartean, etzaizkit aztuko neri jendeak egin dizkidan mesedeak.

Kopa banaka batzuek ere badira. Gure andreak izaten du lana oiek garbitzen; baña ixilik garbitzen ditu eta gaitz erdi...

Omenajeak egiten asi ziranean Donostian, neri lenbizi egin zidaten. Orduan txapelketetan genbiltzanetan bertsolaririk zarrena nintzalako edo ez dakit zergatik izango zan; baña, dana dala, ori Jose Salaberriak jakingo du.

Baña gero, berriz, gaixotu egin nintzan; eta Salaberria orrela-koetan ez da lo egoten, eta orduan ere etzan ala egon. Neri ezer ere esan gabe, beste omenajea antolatu zuan Donostian egiteko.

Nik ori jakin nuanean, nere buruari esan nion:

–Bigarren omenajea denbora gutxiren barruan toki batean, ez dek oso egoki izango!

Telefonotik deitu nion Jose Salaberriari, eta izketan jarri giñan.

Nik esan nion etzitzaidala oso ondo iduritzen omenaje ori, eta:

–Zer, ba? –erantzun zidan Salaberriak.

Eta len lau edo bost urte izango zirala oraindik Donostian omenajea egin zidatela, ta bera izan zan gañera egin zidana edo antolatu zuana.

Atzera erantzun zidan, arek berriz ere antolatuta zeukala, ba, eta ura etzegoala orain atzera egiteko moduan, eta egin egin bearko zala; bertsolariai ere esan ziela, eta danak sutsu baietz erantzun ziotela.

Orduan nik ixildu egin bear izan nuan, eta onartu Salaberriaren esanak.

Eta egin zan omenaldi ori, Astorian gañera egin ere, jendez dana beteta.

Ni ez nintzan joan, baña semea an izan zan, da arek esan zidan. Ni gaixo egon berria nintzan, eta ez nintzan ausartu joaten.

Baña Jose Salaberriak lau bat bertso eskatu zizkidan omenaldi orretan kantatzeko, eta nik nola ukatuko nizkion, ba, ari? Ezta ezer-gatik ere, eta baietz esan nion: alegiñak egingo nituala.

Omenaldia egiteko aurreko egun batean etorri zan Salaberria, bere iru edo lau lagun artuta, magnetofonoa ere bai; kantatu nituan

nere lau bertsoak, eta Salaberria, bere aiek artu eta an joan zan Donostira.

Ni ez nengoan beñere baño obekiago bertsotarako, baño nola-bait ere moldatu nituan beintzat, ondo edo gaizki.

Nere orduko omenaldia Jose Salaberriak eta Turismo-etxeko sekretarioak moldatu zuten. Rafael Agirre Franco edo orrela izan bear du orrek, eta eskerrak biotzez bioi.

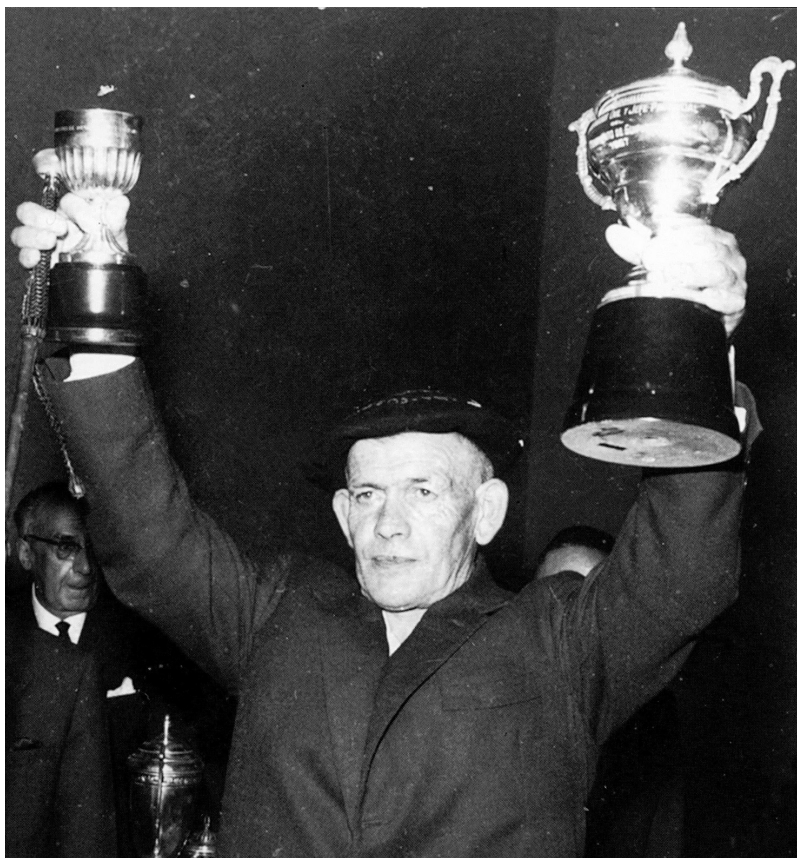
Bertsoak onela ziran, berriz:

*Jorraillaren oetamarrian
gertatu zan Anoetan:
ordu estua eta larria
izan nuana benetan;
kantuan asi giñaden eta
gañera erdi lanetan,
ixil samarrik egonak gera
geroztikako onetan.*

*Emen zerate, nere lagun zar
prestuak eta laztanak,
bateonbaten zai egon bear
norbera gauza eztanak;
orain baño len banituen nik
amaika bertso emanak,
orain pentsatzen jarria nago
bukatu ote diran danak.*

*Kantu-lanean asiak giñan
asko bezela gazterik,
ez nuan uste nere burua
era ontan ikusterik;
nere denboran ez det pasatu
olako egun tristerik,
orain ez daukat ari diranai
eskerrak eman besterik.*

*Lendabiziko Turismo-etxea
bear genduke eskertu,
jardun da jardun eginda ere
alare ezin aspertu;
zar da gazteak, nai zinduzteket
maitetasuna agertu,
beste aldi bat arte guztiok
orra biotzez agurtu.*

Uztapide, Euskal Herriko bertsolarien txapeldun, 1967.

BASO-LANA

Bertsoetako bizimodua esan det nik, baña mundu guziak badaki gu bertsoakin bakarrik ez giñala biziko. Egia da ori; ez giñan bertsoakin bakarrik bizitzen. Askotan basoan ibiltzen giñan. Danen berri ez dago ematerik, baña batzuek kontatuko dizkizuet. Gerraz geroztik egin giñuzen baso-lan auek.

Ugarte-berrin ere ibili giñan. Amabi mutil giñan an. Larraskanda-azpikoan egiten genduan lo lenbiziko aldetik.

Basoko lana, pagoak bota ta tabloia egin, baña esku-zerrarekin. Jakingo dezu, irakurle, ori lan zalla dala ere. Gu beintzat nekatzen giñan.

Baña beti umore onean ibiltzen giñan, eta nekeak asko aztuarazitzen ditu orrek. Amabi mutillek, basoa asi ta bukatu arte, ez genduan itz bat altuago egin bearrik izan.

Larraskanda-azpikoan, berriz, ez genduan etxeakoak ez giñanik sekula pentsatu. Aiek baño lenago jaikitzen giñan gu, eta gosaria preparatzera. Sukaldea gure mende izaten zan an.

Guk, negua zan-da, eguna argitzerako gosaldtu eta aldegin egiten genduan etxetik. Neguan eguna motza egoten da, eta ondo aprobetxatu bear izaten zan.

Egualdi txarra baldin bazan, artu zaku pare bat ezpal da Larraskandako sukaldera.

An segituan asiko giñan musean-edo; eta dirurik ez genion alkarri kendu nai izaten, da musean galtzen zuanak, ardo trago bat gutxiago edo orrelako kastigua; edo, bestela, bertsoa botatzeko kastigua, musean galtzen baldin bazuan.

Sukalde artan etzan otz aundirik egon gu an ibilli giñan bitartean. Bi su zeuden: bat, ekonomika esaten zaion oietakoa, eta bestea su bajua, koska baten gañean jarria. Su bajua geianean gure mende izaten zan.

Sukaldea ere aundia zan ura, ta danak moldatzen giñan an. Gaurko kaleko sukalde askotan, ipurdiari bueltarik eman ezinda, ez dago ainbeste sartzerik. Etxean ere pameli ederra zegoan, eta gu beste amabi baso-mutil, da danak ederki ta lasai sartzen giñan an.

Basarri-taberna edo orrelakoa izaten zan, eta billera ere bertan egiten zan. An neskatxa batek jotzen zuan soñua, ta ura an bertakoa zan, Larraskandakoa.

Ardi zar bat ere jokatu genduan musean, eta ura ere an jan genduan igande batean. Gau artan ez genduan lo asko egin; urrengo goizean ere ez giñan oso goiz jeiki, eta, badakizu, orrelako eguntan umore ona izaten da.

Txankarta esaten geniona bazan bat taldean, basarria izen ortakoa zalako. Gerra aurretik ere alkarrekin ibilliak giñan. Beti amerikanoak bezela ibiltzen zan ura, erloju-katea txalekotik txintxillik zuala.

Eta bertso bat bota nion nik eta arek erantzun; bertsoak onela ziran gutxi gora-bera:

Uztapidek:

*Amaika bertso badet
len ere botia,
orain ere dadukat
burua betia;
egin zazu mesere
neri esatia
nundik erosi dezun
erloju-katia.*

Ta Txankartak:

*Bertsuetan etzaude
zu mutill makala,
pentsatu zazu nik'e
botako detala;
len piper-poto billa
ibiltzen zirala,*

*aietxek saldu eta
erosia zala.*

Bertso auek bota ta lanera joan giñan. Neguko eguna zan da bapo pasa genduan. Bereala asi giñan irrintzika, eta ezta gogoratu ere bezperako ardi-janik.

Larraskandako pamelia oso ona zala esan bear. Kristauak asko izaten dira itzegiten oso ederrak, baña obretan ezagutzen dira, bai gizonak eta bai andreak. Aiek etziran mesere egiteko bildurrak egongo. Kristauari on egitea etzuten gerorako utziko aiek.

Gero Ugarte-berrira jetxi giñan. Basoa ere angoa zan, da, goiko lanak egin giñuzenean, Larraskanda urruti jarri zitzaigun lo egitera joateko ere. Orduan Ugarte-berrira jetxi giñan, da an lo egin da jan ere bai.

Pagotegia Ugarte-berritik asten zan, eta andik gora zegoan Larraskanda, pagotegiaren goienean.

Len Larraskandan bezela, Ugarten ere ondo konpontzen giñan. Oso pameli ezaguna genduan ura ere. Debako partean zegoan ori, eta Larraskanda, berriz, ez dakit Elgoibarko partean edo Azkoitikoan dagoan; danetatik urruti beintzat.

Baña antxe baño etxe-jira ederragorik ez da leku askotan izango. Ango zelai eder ura! Emen, Oiartzunen, soroa esaten zaio. Etxe-jira guzian zotala dago an.

Ugarte-berrin, berriz, kamioa dago etxeraño, eta an ere soroak-eta oso ordekak dira.

An nagusia alarguna zan pameli gaztearekin. Eta, basoa bukatu genduanean, Itziarra joan giñan. An meza bat enkargatuta zeukan nagusiak, eta, ura entzun eta kontuak egin-eta, bazkaldu genduan ederki nagusiaren kontura eta etxera etorri giñan.

Larraskandan zor aundiak utzi giñuzen: ainbeste endredo eman genduan eta ezer etziguten kobratu nai izan; eta gariak itaiakin eba-kitzen zituzten aiek artean ere, ta, gariak eldu ziranean, amabi mutillak joan giñan goiz baten; eta illuntzerako gariak danak ebaki ta

lotu giñuzen. Orduantxe aiek gustora eta gu ere bai. Ortantxe buka-
tu ziran ango baso-lanak.

Gero Ugarte-berriko lanak egin giñuzen, eta Itziarko Andutze-
nera joan giñan orduan. An ere lengo kuadrilla giñan berriz ere. An
ere pagoa bota, zerratu eta tabloia egin.

An txabolan preparatu genduan kamaña, eta asi giñan pago
botatzen. Zerra-tokia ere egin genduan bereala, eta an ari giñan
serio. Jaian etxera etortzen giñan, da astelenean berriz joan basora.

Pago aundi samarrak ere baziran an. Beste zerra-eskua ere asi
zan tabloia egiten, eta antxe. Aldian irrintzi bat egin zerra-toki ba-
tetik bestera eta antxe ari giñan.

Arratsalde batean: «Emen da Andutzeneko etxeko andre aun-
dia!» Arkume bat artu kazuela aundi batean maniatuta, ta iritxi zan
basora. Ia, juntatzeko ura zegoan tokira. Joan giñan, ba, ta arkume
bat guk jateko! Andre aundi orren anaia bat ere an ari zan gurekin.

Andre aundia esaten det nik, baña uraxe zan, ba, emakumea
aundia ta ederra, luzea eta zabala; oso gizona ere ez, baña eun da
geiago kilo beintzat, edozein eratarata ere.

Guk ederki jan genduan beintzat arek eraman zigun arkumea,
eta gusto ederra artu ere bai. Izan ere, arkumeak alako lekuan jan
bear lirake, ta ez erdi txoratuta edariakin dagoanean.

Guk, arkume ori janda, beste egunetan bezelaxe zerran egin
genduan eta kamañan etzan. Biaramon-goizean letxuga baño ere
preskoago geunden.

Iñoiz, arkume-jan bat eginda, ilda baño gaizkiago egon izan
naiz ni ere. Ez da arkumeak egiten duan kaltea ori, baizik-eta aurre-
tik eta ondorenean edaten diran edariak dute kulpa guzia. Askotan,
arkumea jan ez balitz baño gaizkiago.

Dana dala, baso ori ere egin genduan. Azkeneko egunean, ar-
tean ere zaragian ardoa dezente gendukan. Zumar bat zegoan aizeak
ipurditik ateria, eta uraxe moztu eta zerratu egiten asi giñan gu, iru
zerrari eta trongo-lantzalle bat.

Gosaritarako uju egin zutenean, azaldu gera, ba, beste aien taller aldera, eta gure kuñado batek irrintzi ikaragarria egin zuan. Guk batek besteari esan genion:

–Emen ere jendea berotu dek!

Gu ere goizetik gogor asi giñan edaten, baña besteak ere etzeuden baraurik. Aiek zazpi litroko zatoa zeukaten, eta, goizean bete ta gosaltzerako oso ardo gutxi zuten eta ederki gobernatuta zeuden.

Gure kuñadoa ixilla zan, ba, ta ura ala mogitu zanean, guk pentsatu genduan zerbait bazala an.

Dana dala, gosaldu genduan eta atzera joan giñan bakoitza gere lekutara, eta artan jarraitu genion eguardira arte ere. Egun artako lana ere bete-betekoa genduan, eta gogor jarraitu ere. Piska bat izurratu giñuzen eguardirako berriz ere; bazkaldu genduan eta arratsalde erdirako lanak menderatu giñuzen.

Guk beintzat egin genduan zumar aundi ura zerratzeko modua, eta joan giñan besteak lanean ari ziran tokira. Aiek ere pago paren bat zeuzkaten ebakitzeko, eta alkarri lagundu ta berealaxe ebaki giñuzen.

Merienda piska bat egin da abitu giñan etxera, ta joan giñan itziartarrakin partitzeko tokiraño. Iru itziartar giñuzen, ba: Andutze-nekoa bat eta Isasiko bi anaiak. Ezin partitu aiekin. Itzegin ere altutik egiten genduan, eta danak batean gañera.

Noizbaiten ere partitu giñan beintzat, eta abitu gera etxe aldera. Kamioa zegoan, eta, Soarte parera iritxi giñanean, an basarri-taberna zegoan eta an sartu bear genduala; baita sartu ere.

Nagusia soñu-jotzallea zan an, Soarte arri-jasotzalle orretxen aita. Jarri degu ura soñu jotzen eta danak dantzan asi gera, zekianak zekian bezela.

Ala genbiltzala, gure lengusu batek, anka goi samarrera jaso eta buelta ematen asi zanean, su ekonomikak edukitzen du aurrean barandilla bat eta an sartu du abarka-muturra eta abarka dana puskatu.

An ala ibilli gera eta apaldu egin bear zala. Apaltzen eskatu degu eta zerbait jarri ziguten, eta bai apaldu ere. Len dezente baldin

bagiñan, orduantxe jarri giñan osatuta. Apaltzen, berriz, sei lagunek amar litro ardoren kontua pagatu genduan.

Nolabait ere atera gera andik; eta iñor etzan beintzat bakarrik etxera joateko aña etzanik, eta danok, al genduan bezela, etxera joan giñan.

Otsolarren ere jardun genduan basoan. An bi nagusiren kontura giñan: bat Urruzula eta bestea Muno. Au Errezilkoa da, eta Urruzula ori Azkoitikoa. Biak sozio egiten zuten.

Goiz baten ikusi genduan baso ori. Nere lengusu bat, kuñadu bat eta irurok joan giñan; eta nagusi oiek ere bai, eta tratua eginda etorri giñan.

Otsolarre ori Azkoitiko partean dago; Aizpurutxotik gora joan Martirieta aldera eta azkeneko basarria. Oso mendian dago. Baña joan giñan beintzat ara ere.

Seguru asko Azkoitin dan basarririk altuena izango da ori, edo altuenetako bat. Izena ere ez dauka ederra: Otsolarre. Noizbaiten otsoak izaten zirala esan naiko du izen orrek.

Sei lagun joan giñan ara: gure bi lengusu, gure kuñado bat bere anaiarekin eta gu bi anaia. Iru etxetatik bina anaia; danak pamelikoak giñan.

Da asi giñan: joan da pagoa bota ta zerratu egiten genduan, ta tabloia egin.

Asi ta laister, zortzi eguneko elurtea izan genduan. Eta basoan ezin lanik egin eta musean jarduten genduan an ere, denbora pasa, egualdia ondutzen zuanean egingo genduala lana. Eta etorri ziran egualdi onak ere eta eraso genion lanari.

Larunbatean etxera etortzen giñan, da astelenean berriz basora. Aizpurutxotik ibiltzen giñan gora eta bera. Larunbatean errez etortzen giñan goitik bera; baña astelenean, Aizpurutxoko erdiko bentatik gora begira jarrita, bildurra ere ematen zuan ango aldapa arek.

Baña, bein bertara joan ezkerro, bapo jarduten giñan lanean: birek bota ta moztu, besteak trongoa landu, eta beste iruk zerratu egiten genduan.

Pagoa aundi samarra zan an ere; pago zatarra. Pago aundiak beti mogimentu txarra du, eta kontuz ibilli bear zerra-tokira jasozten-eta. Min artzeko naikoa da bestela alako trongo aundia.

Astea lanean pasa an da etorri giñan larunbat batean etxera, eta gure ama egun artantxe illa! Oian illa billatu zuan gure koñatak. Ura zan beste muturrekoa! Irurogei ta sei urte zituan artean, eta amarik gabe gelditu giñan.

Biamamonean amaren eleizkizunak egin eta berriz ere basora. Mundu au gauza tristea da, ondo pentsatzen jarri ezkerro. Bat il dala-ta, ez dago besteak lanik egin gabe bizitzerik. Bizirik gelditzen diranak, lana egin bear.

Ama, batere gaixo egon gabe, gabean besteakin batean oira joan da goizean ilda. Aita, berriz, andik bi illabete barru il zan, eta or gelditu giñan gurasorik gabe.

Ama, Epaillaren ogei ta bostean, Ama Birjiña egunean; eta aita, berriz, San Isidro egunean, loreillaren amabostean. Biak egun siñaletan il ziran; bi illabete baño amar egun gutxiago. Zeruan gerta ditezela!

Onek badirudi bein dalako Bizkaiko gertaera bat. An ere bi anaia. Basoan ari omen ziran aiek ikatz egiten, da denbora askoan ez omen ziran etxera joan. Alako baten, etxearekin gogoratu omen zan bat eta besteari esan omen zion:

–Etxera ere joan bear ko juagu, ba!

–Nai danean! Nik txondarrak zaiduko jituat, eta, nai badok joan adi!

Joan omen da anaia bat etxera eta bestea txondarrak zaitzen gelditu omen zan.

Egun bi igaro ondoren, osteras basora etorri omen zan etxean egon zan anaia ori. Eta aspaldian etxean izan gabe eta, ez da arri-tzekoa, basoan egon zan anaia orrek:

–Da, etxean zer barri dok?

–Etxaok nobedaderik! Aitta il lengoan...

–Zer pasa jakok, ba?

–Etxe osteko bentanatik ortura jausi ta zamea apurtu jok!

–Aza-alde ederrak egingo joazan orduan!

Gure Otsolarreko basoari jarraitu genion berriz ere. Bukatu zan arte, astelenean joan eta larunbatean ostera etxera etorri.

Otsolarreko pamelia ere oso ondo portatu zitzaizkigun: lo egiteko oi zuri ederrak, eta eltzea ere berak maniatzen ziguten. Otordu guziak etxean egiten giñuzen, eta neguko egunean alde ederra egoten da orretan ere.

Jatorduan, askotan kanpoan baldin bada, aize otza edo, nai ainbat denbora ez da pasatzen; eta, etxean bada, berriz, beste modu baten antolatzen da jatordua; eta gañeko zigarrotxoa erre ta beste gusto bat izaten da. Ori dana, Otsolarreko pameliari esker.

Orduantxe pamelia azten ari ziran andre-gizonak ziran aiek. Dozena bat urteko motikoa zeukaten zarrena; dozena erdi bat seme-alaba, danak alkarren segiran.

An ere etxean bezela egon giñan; baña zerratu giñuzen pagoak eta aldegin egin bear. Nagusiai abisatu genien, eta aiek neurtzallearekin etorri ziran. Azpeitiko Atsan esaten zioten bat ekarri zuten.

Guk erabili giñuzen tabloiak eta Atsanek neurtu zituan, eta pronto etxera joateko.

Nagusiak oso jatorrak giñuzen eta etzegoan kontuak egiten aserretu-bildurrik. Atsanek kontuak atera zituanean, berealaxe ordaindu zizkiguten, eta ondo partitu giñan beste baterako ere.

Geiagorekin ere basoan jardun degu, baña danak ez dago kon-tatzerik eta bukatu egin bear. Bestela, danak esaten asten bagera, bada lau liburu betetzeko ainbat eta dana ezin basoko kontuakin egingo degu eta beste kontu batzuekin asiko naiz orain.

OIARTZUN

Len ere esan dedan bezela, Uztapiden ez giñan bereala aspertu. Baña pamelia azitzen ari ziran etxeko anaia eta koñata, eta andik aurrera etzegoan guretzat tokirik an.

Ori norberak ikusi bear izaten du, bestek esan baño len. Guk alaxe egin genduan. Garaiz aldegiten baldin bada etxetik, berriz ere joateko pozak egoten da. Gu alaxe joaten gera orain: pozak.

Norabait aldegin bear zala, ba, eta Oiartzunen bai omen zegoa-la basarri koskor bat saltzeko jakin genduan. Baita etorri ere, eta basarria erosita joan nintzan etxera.

Oiartzunera bizitzera etorri giñan, ba. Nik berrogei ta bat urte eta anaiak ogei ta emeretzi, naikoa zarrak aldatzeko. Lurra artzea ere ez da segurua izaten edade edo adiña orretan.

Lendik esana nago au ere: Arozpiden bazan bat landare-klase ona: zenbat lekutan aldatu, ainbeste aldiz lurra artzen zuana; beñere etzan ura igartu. Baña gu ez gera alako landare-klaseak.

Dana dala beintzat, guk ere emen artu genduan lurra ta emen bizi gera. Lenbiziko aldetik sarri joaten giñan aruntz: illean bein edo orrela; geroxeago urtean bein, eta orain urtean bein ere ez gera joaten. Bi anaia etorri giñan onera bizitzera.

Laguntzarrene du izena gure basarriak. Basarri txikia da. Aundiaren bearrik ere ez genduan orduan. Orrera eta onera betiko lana bagenduan bertsotan ere; eta orain, berriz, basarri bear aundirik ez daukagu.

Ementxe errekatxo baten ondoan dago gure basarria. Dituaren terrenoak oso egoki ditu: etxetik bertan. Esku-karro batekin gaudu-jatekoak danak errez etxeratzeko moduan. Bi bei edukitzeko ainbat jateko edo orrelaxe.

Ergoien, gu bizi geran ballara au, oso ordeka ta polita da. Eguzkiak ez du asko jotzen neguan. Gañerakoan oso ballara ederra da au.

Lagun onak baditugu emen ere. Edozeñi mesede egiteko-eta, ez dago agindu bearrik. Danean izaten dira kristau onak, eta emen ere badira. Norbera ona izan ezkeru, lagun onak billatu leizke; baña ez da errez ona izaten, da ortan dira komeriak.

Gure asmoa olloakin zerbait egingo ote genduan edo orrela zan, da baita prueba egiteko aña jarri ere egin giñuzen. Txabola egin genduan, eta irureun ollo jarri giñuzen eta beste larogei aate. Aateentzat ere toki ona zegoan: erreka bertan, da ongi.

Aateak arrautza asko egin ziguten. Lenbiziko urtean berreun da amar, da bigarreanean eun da larogei esan zigun saldu zituanak; eta egin zituzten ainbeste eta geiago ere. Etzigun batere gezurrik esan.

Baña, bi urte oiek pasa ziranean, kontuak atera giñuzen, eta jan zituzten pentsuak geiago balio zuten egin zituzten arrautzak baño.

Arrautzak danak gabean egiten dituzte aateak. Larogei aatek irurogei ta emezortzi arrautza egin izan zituzten, eta ura izaten zan edertasuna, goizean txabolako atea idikitakoan! Txabola txikia izaten zuten, da lur estali izaten zan arrautza.

Zeñek esan, ura ala ikusita, aiek etzutela jateko ainbat eman bear? Baña asko bear, ordea, jateko ere.

Bi urtean eduki giñuzen aateak; eta aiek baño oberik etzala izango beste batzuek jarrita ere, eta utzi egin genion aateak edukitzeari.

Corredores indios zan aate oien izena. Usurbilko Pagolaren etxetik ekarriak ziran aate oiek. *Con el ave de pico no se hará rico* esan zuanak, zerbait esan zuan.

Ollloakin ere ez genduan irabazi aundirik ikusi, eta arriskua galanta galtzeko; eta utzi egin genion olloak edukitzeari ere. Guk gero geiago jartzeko asmoak giñuzen, ondo asi bagaña; baña ez giñan gustora ari eta bertan bera utzi genion.

Guk olloak eduki giñuzenean baño gauza gutxi geiago balio du arrautzak, eta pentsua, berriz, zer preziotan dagoan begiratu besterik ez dago.

Orain olloakin ari diranak, ez dakit nola ari diran. Ollo-tokiak oso ondo egiñak, automatikoak, gizon batek berrogei milla olloren lanak egiteko moduan jarrita ta orrela; gaur bestela esku-lana asko kostatzen da. Lareun edo bosteun ollori begira jarri gizona ta ez da konturik orain.

Guk buruauste ederrak ibilli giñuzen geren olloakin, eta atze-nean diru puska bat galdu ta erretira egin genduan.

Txabola ere dana bizkarrean guk bi anaiak ibillia da; eun da geiago metro kuadroko txabola, ederki bizkarrak nekatuta jaso. Bidetik ogeitaka metroak bazeuden, da andik dana bizkarrean eraman bear. Asi blokeak eta morteroak eta zurajeia, tella ta danak. Orain antxe dago alper-alperrik, ezeren serbiziorik egiten ez duala.

Lanean egin degu saio bat, eta orain deskantsatu egin bear degu.

Gu onera etorri ta laste, barrikote bat izan zan, Tolare izeneko ostatu batean. Nik orain andrea detan onen etxean geunden gu jaten, Bidealden, da aren aurrez-aurre dago ostatu ori, Tolare. Larunbat batean zan barrikotea. Jeneralean ala izaten dira barrikoteak, baten batek trago bat geiegi edan balu ere, astelenerako sendatu dedin. Ez det uste askotatik bat deskuidatzea arritzekoa danik.

Gu ere joan giñan, ba, anaia biak, barrikote orretara, eta egundoko jendetza giñan.

Barrikotea zer dan galdetuko du zenbaitek. Oso esplikazio erreza du onek. Barrikotea da barril koskor bat sagardoz betea, aundi-xeago edo txikixeago, neurri jakiñik ez duana. Sagar-joaldia egiten danean betetzen da, ta, al badin bada, atzeneko pizarrakin bete berde-berdea, ta etorri dedilla aguro. Orixe da barrikotea.

Esan bezela, jende asko giñan; eta, Oiatzungo oitura, piska bat berotzean bertsotan egin bear. Emen gañera berriak giñan gu, ta, apaldu genduan-edo, kapea artzeko astirik gabe, asi giñan Mixelena ta ni biok.

Guk saio bat egin ondoren, nere aitagiarraba izana eta Zuluua; aiek ere egin zuten beste saio bat. Eta, aiek aspertu ziranean, Mor-kondoko Naparra eta Balentin.

Atzeneko auek laurak illak dira. Irurogei urtetik bera ilko ziran danak, eta zeruan gerta ditezela.

Orrelaxe, txandan danak egiten genduan guk bertsotan. Lau il zirala esan deten oiek, danak ballara ontakoak ziran, Ergoienkoak.

Goiz aldera arte an egon, da beste aldameneko etxean bizi giñan da erretira ederra gendukan; eta urrengo egunean lanerako kezkarik ez, igandea baitzan.

Naikoa lo egin, bezperako barrikan sagardorikan baldin bada, artu amaiketako piska bat, eta bezperan gaixotu zuan arek berak sendatzen du.

Emen basarrietan nunai izaten zan sagardoa saltzen, gu onera etorri giñanean: Zulatxipin eta Olaitzberrin eta oietan. Igande-arratsaldea pasatzeko, zer gauza ederragoa?

An tokan egin piska bat, beti ere sagardo-trago bat egin, eta, nai duanean, meriendatu. Tortilla ederrak egiten jakiten dute sagardotegiko andreak. Ura janez bai kontu ederrak:

–Aurten edan al degu onenbesteko sagardorik?

–Beste alako basarritan edan genduana ere ez uken txarra!

Ta olakoxe kontuak. Adurizek dauka emen Oiartzunen sagardotegi bikaña. Orrek ere beti idikitzen zuan lenago txotxean barrika aundi bat. Aste Santuan izaten zan geianean. Amabost milla litroko barrika zan ura, ta, bera ikusteagatik ere, jende asko joaten zan ara.

Emen beste zenbat lekutan saltzen zan sagardoa, ezin liteke esan ere egin. Ta ala ere, gu etorri baño lenago, askoz geiago.

Emen gizon batek eman dit neri lista bat, errian deretxoa pagatzen zutena edo sagardoa saltzen zutenak, eta irurogei ta geiago ziran lista artan. Ortik pentsatu zer mobimentu izango zan emen, batere sagar-urtea zanean.

Etxe oiek danak sagardoa saltzen asten ziranean, txandan salduko zuten; baña alkarri toki pixka bat eman egin bear beintzat.

Oloetatik ezer etzegoala ikusi genduanean, basoan asi giñan berriz. Eskerrak lenago oituak giñala. Goarda bat bazegoan emen,

eta lana eskatu nion; eta piñu-azia biltzen bazeukala lana esan zidan.

Beste bi lagun billatu nituan emen; Añaki-edo badago basarri bat eta angoxe bi anaiak, langille onak biak, zugaitzaren gañean ibiltzeko modukoak. Batek ogei ta bi urte ta besteak emezortzi edo orrela idukiko zituzten; eta nik, aiek billatu nituanean, ez neukan ezeren bildurrik.

Aiek zugaitz gañean kattagorriak bezela ibiltzen ziran; nik ere errezen batzuek botatzen nituan da aiek botatakoak ere bildu bear izaten ziran. Oso ondo konpondu nintzan bi mutil gazte oiekin. Emengo piñurik aundienak bildu giñuzen, da bukatu genduan lan ori ere.

Emen beste baso koskor bat bazegoan saltzeko, ta uraxe erosi nuan. Anaia neregana ekarri nuan; obra batean ari zan, eta biok baso orixe botatzen asi giñan. Gero mutil batzuek artu giñuzen, eta berealaxe bota genduan eta egurrak txikitu. Itzaia ere billatu genduan, eta aguro egin giñuzen baso aren lanak.

Gero zori gaiztoko jela-urte ura etorri zan, da piñuak danak igartu zituan. Orduan danak bota egin bear zirala eta eremu izugarriak artu ta bota ere egin giñuzen. Bota eta zuritu eta kamioan jarri, erabat artu genduan. Papelerara joan ziran geienak.

Diputazioa zan orren kargua zeukana. Guk Diputazioaren kontura egiten genduan lana, eta arixe kobratu ere. Onenbesteko baten artu ta geok arreglatzen giñan, al genduan bezela.

Diputazioan pagamentu segurua da. Tratuan saiatuko dira; baña bein agindu ezkeron konplitutzen dute aiek.

Mutillak, berriz, emen bertakoak giñuzen asko, eta lana ongi egiten zuten. Kamiora ateratzea, erabat eman genduan itzaiai: guk zurituta jarri, ta itzaiak egurra bildu eta kamiora atera. Ala egin giñuzen sail aundiak.

Ala ezin giñuzenak, berriz, kastillano batzuekin egin giñuzen. Kastillanoak ere lau edo bost sail bagiñuzen. Sail aundiak etziran izaten aiek: iru edo lau ko taldeak izaten ziran, geienez ere.

Baña lana poliki egiten zuten aiek ere. Euri ta ateri egiten zuten lana aiek, eta jaian ere bai. Beñere etzuten oporrik egiten aiek. Koxetxak bildutakoan etortzen ziran onuntz, eta lan-tarte orretan saiatuko ziran zer bait egiten.

Urte bateko lana izan zan dana ere gure emengo baso-lana. Piñuak bukatu ziran da orduantxe gelditu giñan lanik gabe.

Gero, berriz, piñuak bota egin ziran, baña aldatu egin bear ziran osterara; eta orretarako landarea egin bear eta eraso genion landare egiteari.

Muntegia egin bear eta baita egin ere. Gero artu mendiak gure kontura, zulatu eta aldatzeko. Negu guziko lana izaten genduan orretan. Udarari, berriz, landarea egiten: azia erein, ta gero landarea jorratu, jaiotzen zanean.

Txoriakin ere kontua aundia bear izaten zan. Bere azia puntan duala jaiotzen da; txoriak jo ta bota egiten du, ta egun guztian zai egon bear.

Otordua bertara eraman, eta, goizean eguna zabaltzen zuanetikasi eta illundu bitarte guzian, antxe egoten giñan gure muntegi orretan.

Amabost egun edo ogei bat egun, ondo jaiotzen dala ere. Asko moduz jaiotzen kostatzen bazaio, berriz, ez jakin zenbat denborako zauden.

Gero asten zera belarra ateratzen, da uda guziko lana. Dana eskuakin atera bear belarra. Piñua ugari izaten da, eta ezin liteke atxurrik sartu tartera.

Antxe, burua baño ipurdia gorago genduala, jarduten genduan piñu-jorran. Bi edo iru jorratu aldi eman bear izaten zaizka, eta gerrietako otz aundirik gabe jarduten giñan.

Askotan, zotalezko txabola bat egin bertan, da, euria egiten bazuan, araxe sartu ta an deskantsatu. Berriz ere, egualdia ontzen zuanean, erasotzen genion lanean, da orrelaxe.

Gero, berriz, negua zetorreanean, piñu aldatzen izaten genduan lana. Artu gere kontura terreno-sail aundiak eta, al baziran, zulatu aurrez. Gero, aldatzeko garaia datorrenean, alde ederra izaten da, ala eduki ezkeru.

Landarea mogitu baño lenago aldatu nai izaten giñuzen, aldatzen ez baziran ere pasa egin bear izaten zan baña. Bein landareak bote aundia egin ezkeru, oso gaizki ematen du aldatzeko.

Batean edo bestean, beti sortzen zan lana; gure landarea enpleatzea izaten zan bearrenekoa, egitea ere asko kostata egoten zan da.

Sei bat urte-edo egin giñuzen orretan ere, eta piñuz osatu sartu ere egin ziran emengo mendiak, eta zelaiak ere bai pranko. Etxe bat ustutzen bazan, zai egoten zan dirua zeukan jendea, erosi ta piñua aldatzeko.

Orain bolararik aundiena eman zuan orrek ere. Gauza guziak izaten dituzte beren bolarak. Guk orrelako basarri kaskarrak asko sartu giñuzen piñu, eta basarri onak ere bai.

Askotan, erosi ta segituan presaka ibiltzen zan jendea, dirua alperrik eduki gabe. Etxea erosi eta gorririk edukitzen badezu, piñua aldatu edo zerbait egin gabe, etxe ura zorra egiten ari da. Bein erosi ezkeru, eskriturak egiteko astirik gabe etorriko zitzaizun baten bat piñu-zuloak egin bear zirala eta preparamatzeko.

Gu ere al genduan azkarrena asiko giñan. Ez genduan nai izaten beste bat astea ere. Beste bat asi ezkeru, landarea igual beste lekuren batetik artuko zuan, da, gu asi ezkeru, berriz, landarea ere gurea sartutzen genduan.

Gero lana ere gutxitu zan piska bat, eta neroni ere ez nenbillen oso gogor eta utzi egin nion danari. Piñuak baño lenago izango zala nere burua eta erretira egin nuan.

Biotzetik eri nenbillen, eta lan gogorrik ez egiteko esaten zidan beti medikuak. Neroni ere amorratua ez izan ni, eta ondo egiten nituan medikuaren esanak, gai orretan beintzat.

Dana dala, olaxe bukatu nituan nere piñu-landare-lanak, eta egin genduan pakea.

Omenaldia ere egin ziguten Oiartzunen Mitxelenari eta biori. Emen ere mezarekin asi giñan; meza nagusia lenbizi, eta gero bertsolariak: mugaz arazkoak Mattin, Errexil eta Xanpun, eta emendik ez daukat gogoan zein ziran ere. Beintzat, plazan egin zuten saio bat, eta bazkaltzera joan giñan.

Orretarako, goizean txistulariak jo zidaten diana neri, eta Mitxelenari ere ala joa izango zioten. Ori etxeko atarian zan. Ez da gure etxea oso aldean ere erritik, baña etzituan bildurtu bideak txistulariak.

Esan bezela, bazkaltzera joan giñan gero. Bazkaltzen ere jende asko gelditu zan. Aiuntamentuko arkupean zan bazkaria. Dana betea zan. Estankotik serbitu ziguten bazkaria; oso ederki serbitu ere ainbeste jende izateko, eta aguro gañera.

Bein batean, Trajinos edo gizon pamatu bat bai omen zan emen, da Erreterin taberna batean botellaren bat ardo gero ordaintzekotan utzi-edo egin izango zuan.

Adar-jotzalleak beti izaten dira, ta an gauza aren berri zekienen batek, piska bat toriatzeagatik-edo, ala esan omen zion Erreteriko Kasparrean:

–Bai, an zioz botilla ardoa pagatzeko. Apuntatuta zeukak, bai!

–Apuntatuta al dauka? Disparatzeko esan iok orduan, nik etzioat pagatuko ta!

Beste bein, Erreterin-edo bai omen ziran bi anaia oso aberatsak, baña ajola gabe samarrak eta gastu aundikoak. Ari omen ziran beren gauzak bajatzen, eta, baten ala zebiltzala, gapasa bat egin omen zuten orduan ere ta etxera bai omen zijoazen.

Etxe aundi baten parean gelditu omen ziran, eta anai batek esan omen zion besteari:

–Aizak, bai al dakik etxe au zeñena zan lenago?

–Bai! Jakingo ez diat, ba? Gurea!

–Ikusten al dek? Au ere jan diagu guk!

–Utsa uken jan bagendu! Edan egin diagu, edan!

Emen Pedro Errero omen zan oso gizon zelebrea. Berari edozer gauza eginda ere ez omen zan aserretuko, baña berarekin ere kontu.

Emen txerriiltzen ibiltzen omen zan ura, ta egun batean, txerria ilda, txerri-erregaloakin sartu omen zan Castronekoa-edo esaten zioten ostatu batean; eta, jakiña, sukaldean bere pardela utzita, jarri omen zan bere lagunakin ardangelan.

Usaia aditu egiten beste lagunak ere, odolki-usaia alegia, eta an jan bear zituztela esan omen zioten, odolki aiek.

Ezetz Pedro Errerok: odolki aieri pakean uzteko mesedez; urte artako lenbizikoak aietxek zituala eta aiek pamelian jan bear zituztela, ta ekarriko zituala berriz ere; baña aiek ezetz; odolkiak bear bazituzten, etzirala aien paltan geldituko, baña aieri pakean uzteko.

Pedro gero ere an egon omen zan oso entetrenitua, eta, ostatuan erretira egin zutenean, artu lengo pardela eta joan omen da etxera. Berandu samar izango zan, da andrea ere ixilik eta bazter aldera begira jarri omen zan oian. Ta Pedrok bere baitan:

–Asarre al ago? Nik sukaldean utzi detan pardela erakusten diñatenean adiskidetuko aiz!

Ala, lo egin omen dute eta jaiki omen dira. Andrea ere bai, eta an omen zegoan bezperan utzitako pardela. Andrea kuriosoak izaten dira orrelakoetan da idiki omen du bere pardel ori, eta an omen zeuden egundalakorik zaldi-simaur da orrelakoak aza-orrietan bilduta.

Andrearekin orduantxe ez omen zan atsegin! Ari aundiagoak ere egingo zizkatela oraindik, eta aundiak entzun omen zituan Pedrok. Bere baitan:

–Neri au egin didazute, baña batenbatek pagatuko zidak ederki!

Artan gelditu omen zan: odolkiak palta, ta andreagandik ederrak aditu ta kito.

Jai batzuetan bai omen zebillen zai samar ia noiz arrapatuko zuan txaskua egiteko modua.

Egun baten pentsatu omen zuten: Aldako esaten zioten basarri baten oso sagardo ederra omen zegoan, eta bi kazuelkada enkargatu omen zituzten Oiartzungo estankoan, bat bakallauarekin eta bestean aragia menestran edo ez dakit zer.

Arratsaldean bostetarako pronto edukitzeko. Baietz, pronto egongo zirala. Joan omen ziran etxera arratsalderako martxa jarrita, eta Pedro Errero ere bai oiek danak adituta; eta, bostetan etorri bearrean, lauretan etorri omen zan Pedro Errero ori:

–Kaixo, etxeko andre! Pronto al dira oiek?

Eta:

–Zer oiek gero?

–Zea, kazuelkada oiek!

–Ba, bostetarako esan didate neri, baña oraindik laurak dira!

–Bai, baña jendea juntatu da an, da, pronto baldin badaude, eramateko esan didate neri!

–Bai, oraintxe egin dira ta berealaxe jarriko dizkizut!

Kazuela oiek papelarekin ederki bilduta-ta jarri omen zizkaten, da an dioja gure Pedro Errero ori txitxi baño kontentuago.

Ugaldetxon, Txipiton-edo, bai omen zegoan sagardoa saltzen eta an sartu omen da:

–Arratsalde on Jaungoikoak dizuela!

–Bai zuri ere! –esan omen zioten an zeudenak.

–Emen, mutillak, jana naikoa!

Jarri omen zan an zegoan mai baten, eta:

–Etorri onera, nai duana, jatera!

Laster bildu omen zan jendea naikoa, ta ustu omen zituzten ango kazuelak sekulakorik azkarren.

Beste odolki-jaleak joan omen ziran gero bostetan kazuelan bila, eta:

–Pronto al dira edo zer da?

–Zer gero?

–Zea, kazuelak!

–Pedro Errerok eraman ditu! –esan omen zion etxeko andreak.

–Jarri zazu beste zerbait! Orrek eraman baditu, ez da aiekin probetxurik, eta on egin daiola!

Berriz etxean zegoanetik jarri zerbait eta preparatu omen zan gizona Aldakora joateko.

Aiek ziran gizonak, alkarri orrelakoak egin eta ez aserretzeko! Orain ez dago alako gizonik. Oraingo gizonak utsarekin minberatzen gera.

Frontoira ere izan omen zuten joaten ziran bolara, Pedro ta bere lagunak. Piska baten ibilli omen ziran artan ere, eta irabazian omen zegoan frontoitik eta utzitzea pentsatu omen zuan.

Terreno txiki bat erosi omen zuan, soro koskor bat, eta *Moderno* jarri omen zion izena. *Moderno* frontoian izaten omen ziran, da an irabazitako diruakin erosi omen zuan soroa.

Beste baten, terreroan sariketa bat omen zegoan Ernanin. Joan omen dira Oiartzundik talde bat Ezkertarrak, eta gure aitagiareba eta Pedro ori ere bai. Geiago ere bai omen ziran; talde aundia beintzat.

Izenak eman omen dituzte, eta asi omen ziran tiratzen. Danak segiran izango ziran, izenak ala emango zituzten da. Pedro orrek atzena tira bear zuala, eta besteak tira omen zuten da ura atzenerako.

Tira omen du ta erdirago ez omen zegoan jotzerik; bete-betean erdiko beltzean jo omen zuan.

Palta ziranak tira arte egon omen ziran, eta bestek ez omen zuan arek bezin erdian jo.

An dagoan txapa biribil ura txapeldunarentzat izaten da, ta or eman omen diote Pedro Errerori. Gozoa jarri omen zan. Artu omen du bizkarrean eta Oiartzuna.

Emen bazan beste gizon bat, zerbait aitatzeari merezi zuana: don Antonio Valverde.

Oiartzunen bertakoa etzan, baña Erretererikoa edo orrela izan bear zuan. Emen, Oiartzunen, etxea zeukan arek. Asko maite zuan gañera Oiartzun. Oiartzunengatik itzegiten asten bazan, etzan berea-la aspertuko ura.

Gizon aundia zan, baña txikiakin ere bazekian tratatzen. Arrentzat etzan gizon txikirik; danak berdiñak ziran arentzat gizonak.

Txarrik iñor etzuana zan ura. Edozeñengatik itzegiten asten zala ere, etzion arek tatxa aundirik billatuko. Gizon gutxi ikusi ditut nik alakoak.

Piska bat ezagutzeko zoria izan genduan guk. Bertsozale amorratua zan ura. Bertsolarien juraduko ere izan zan urte batzuetan, eta guk aldi askotan itzegin genduan arekin. Arentzat gizon danak onak ziran.

Izan ere, alde aundia dago bat nola itzegiten asten dan. Gizonik geienak ditugu alderdi onak eta txarrak, eta, bat asten bada alderdi onak gorde eta txarrak azaldu egiten, gizona oso beian utziko du. Valderdek etzuan bereala egingo orrelakorik.

Itz batean esateko, gizon ona zan ura; gizon osoa, gizon bete-betekoa.

Artista zan gañera. Neri ere egin zidan erretratu bat. Bere etxera joaten nintzaion. Iru edo lau arratsaldetan antxe izan nintzan, eta konfiantza osoan joan ere egiten nintzan.

Mesede baten bearrean arkitzen baziñan ere, etzizun bereala ukatuko.

Orrelakoxe gizonak joaten dira mundu onetatik aurrena, eta ori ere, gu ez giñan gaixo zegoanik ere konturatu eta urrengo nun aditzen degun il zala. Emendik gorde zan eta zeruan gorde dedilla!

Berriz ere omenaldia egin didate orain, gaixotu naizenean oiar-tzuarrak; bi egunetako omenaldia.

Lenbiziko pesta gabeen egin zuten, kantanteakin-eta. Jende asko izan omen zan. Ibergaiñen egin omen zuten pesta. Ibergain au etxe uts bat da; aurrean patio bat dauka ederra, eta entzuleak antxe antolatzen dira. Sekulan ez bezela omen zan jendea. Au larunbat-gabeen zan, pesta au.

Gero, igande-eguardian, berriz, bertsolariakin, Ibergaiñen berriz ere. Igandean ere jende asko izan bear zuan. Ni neroni ez nintzan atrebitu joaten, baña an izan ziranak ala esan zuten.

Gero, eguardian bazkaria, Atamitx ostatuan. Ni ere joan nintzan bazkaltzera. Jendea bazan bazkaltzen ere.

Soñu-jotzalleak egin zuten lenbiziko saioa: Sakabi eta Egañazpi, Laka ta Iturbide ziran soñu-jotzalleak: bi pilarmonika ta bi panderista.

Aiek goizean ere barrio guzietan soñua joaz ibilli ziran; Lexoti bertsotan eta beste lau oiek soñu jotzen.

Eguardian, oien ondoren, bertsolariak egin zuten saioa, eta ez dakit zenbat ziran ere: Xalbador, Mattin, Lizaso ta Agirre Azpeitikoak, Lasarte, Lazkao-Txiki, Azpillaga, Mitxelena, Arozamena, Lexoti, Kosme Lizaso eta Klemente Ezkurdia. Ez dakit besterik zan edo ez; ni danakin gogoratzea ez da erraza. Oso lagunarte ederra egin genduan.

Gero, bazkaldu ta bereala, asi zan jendea etxe aldera begiratzen. Soñu-jotzalleak lenbizi agurtu giñuzen. Aiek Azpeititik etorri ziran, da, atzera ara joateko garaiz mogituta obe. Gu ere garaiz etxeratu giñan.

Gero, kontuak egitera deitu zidaten. Joan nintzan Atamitxera eta an apaldu genduan.

Amar bat lagun izango giñan, eta danak, bakoitzak berea ordaindu bear zutela esan zuten, eta nik ezetz; an gazte batzuek bazeudela len ere nigatik naikoa egiñak, eta nik ordainduko nituala. Ez bati ta ez besteari, etzizun kobratu; danak Mitxelenak bere kontura artu zituan ango kontuak.

Eskerrik asko Mitxelenari, Intxixu-taldeari, Lexotiri, Langilleen Aurrezki-Kutxari, aiuntamentuari eta erri guziari! Zorretan gelditu naiz. Eskerrik asko danai!

Kontuak kontu, ogei ta sei milla duro pasiak bildu ziran, eta, atzeneko aparia egin genduanean, antxe entregatu zidaten txeke bat, nai nuanean dirua kobratu.

Diru ori bertsolariari esker bildu zan, eta soñu-jotzalleai eta kantanteai. Eskerrak, ba, bein da berriro nere alde soñua jo ta kantatu egin zuten danai.

*Bat gaixorikan jartzen danian
etortzen zaion arriya!
Jaungoikoari eskerrak eman,
nerekin zegon erriya,
zer bear nuan begiratuta
laguntzeko zai jarriya;
nere barrenan sentitu nuan
poz bat ikaragarriya.*

*Gogo onakin asitakuan
errez egiten da lana,
borondatia da erri ontan
nik ikusitzen dedana.
Pesta egiten zuten garaian
ango jendien emana!
Esan liteke Ibargain orrek
berak daukala imana.*

*Mundu onetan, uste ez dala,
gaitzak etortzen dirade;
gu ere, ala bearko zan-da,
pranko okertuak gerade.
O, Oiartzungo erri maitea,
oso jatorra zerade!
On egiten bai zuk dakizula
zeñi begiratu gabe!*

*Oiartzungo erri maitagarria
etzera txarra izandu;
oraingo onetan beste askok ere
nik bezelaxe esan du.
Oker aundia izan nuen da
ezin liteke zuzendu;
zuk sendatuko ninduzuke ni,
zure eskuan bazendu!*

EIZA

«Beti lanean!», esango dute batenbatzuek. Gu langille amorratuak ez general badaki mundu guztiak, eta ezin jardungo gera beti lan-kontuak esaten. Orain asi gaitezen, ba, eiz-kontuak esaten.

Eizean ere ibilli izan giñan iñoiz. Lenbiziko aldian Bitoriara joan giñan galeperretara, eta bazeuden dezente galeperrak eta ederki ibilli giñan.

Bi eguneko joan giñan, eta an ni lenago morroi egondako tokian jan da lo egiten genduan; eta nere lengo nagusiak laguntzen zigun eizean ere.

Galeperra dezente il genduan, eta txakurra galdu zitzaidan neri eta triste etorri nintzan etxera. Iru lagun giñan joan giñanak, eta beste biak beren zakurrakin etorri ziran eta ni gabe; eta azalduko zanik ere jakin ez.

Joan ziran egun batzuek eta ezeren arrastorik ez, eta, «Akabo nere txakurra!», nere artean. Eta alako batean or artzen det karta azaldu zala nere txakurra, eta ez nintzan asarre orduantxe. Andik urrengo igandean ez nuan iñork agindu bearrik. An joan nintzan nere txakur ori ekartzera.

Artu goizean trena Arruan da joan nintzan. Bitoria baño lenagoko estazioan, Duranan-edo jetxi nintzan, Andik Zurbanora joan nintzan, eta an lengo nagusiaren etxera.

Antxe billatu nuan nere txakur ori. Nik ezagutu nuan txakurra, eta txakurrak ere bai ni. An bazkaldu nuan, len egon nintzan etxean, eta artu txakurra ta etxera. Illunerako etxera etorri nintzan.

Beste batean, Santo Domingo de la Calzada edo orrera joan giñan. An ere galeperra dezente zegoan, eta bero egiten zuan gañera. Goizeko preskuran puska baten ondo ibilli giñan, baña gero ziran an komeriak.

Egarritu ere egin giñan, eta naikoa lanak baziran an. Iturria bikaña billatu genduan; Grañón-edo erri koskor bat bazegoan an da ara ia iritxian. A zer asekada artu genduan!

Nere lagun bat eta biok giñan, da Txortxiko Santi edo olaxe zan bestea. Txortxi ori gure auzoan dago, Uztapideko auzoan. Beti alkarrekin izaten giñan eizera joaten giñanean. Oso lagunak giñan.

Goiz artan pekatu txiki batzuek ere egin giñuzen. Galeperra bakarrik egoten da libratua artean, da an jaikitzen ziran eper-taldeai zeñek utzitzen zioten tira gabe? Bat edo beste erori ere egin ziran, eta koneju bat ere bai. Erremolatxa tartean atera ta antxe bota nuan. Dagoan tokian zerbait egiten da, ez dagoan tokian ezer ere ez.

Beste batean, berriz, Gallurrera joan giñan. Ori Aragoiko partean dago; muga pasatu eta lenbiziko erria, Nafarroa dana pasatuta alegia.

Ara, eiza libratu ta andik zortzi egunera joan giñan, baña an zegoan galeperra ugari! Sekula ez det ikusi ango tamañan iñon. Antxe bai gozatu giñala eizean!

Larunbatean goizean aterata, joan giñan ara lasai iganderako. Bost mutil joan giñan ara: lau, gu Zestuatik, eta Zumarragako bat. Ura len ere ibillita zegoan an eizean, da ango berri bazekian arek. Illuntzerako iritxi giñan aruntz.

An erriko alkatearekin itzezin genduan, eta galeper asko zegoa-la esan zigun. Alkateak bi mutil billatu zizkigun guri laguntzeko edo eizea nun zegoan erakusteko. Bi anaia ziran aiek. Orduan apaldu, zerbeza piska bat edaten egon giñan eta garaiz oera joan giñan.

Goizean ez da iñork deitu bearrik izaten eizera joateko. Danak erne geunden. Jeiki eta kapea artu genduan, eta bezperan laguntzeko agindutako bi mutil aiek ere an ziran garaiz.

Atera giñan, ba, ta, len esan dedana, bazegoan an zeñi tira ta zerekin gozatua! Antxe baño gustorago ez gera beñere ibilli eizean, eta bai galeperra il ere egin genduan: bost lagunek kotxea kargatu genduan.

Dana ordeka zan Gallur ori, eta aiek alpalpa-soroak zeuden! Da artoa ere bai sail ederrak. Dana bere lorearekin zegoan artean. la Agoztuaren azkena zan ordurako, eta an bazegoan ganadu-jatekoa,

baña ganadurik ez genduan ikusi. Alpapa ura ondu egingo zuten, eta arto-lastoa ere bai.

Dana dala, bazegoan beintzat an ganadu-jateko ederrik. Nik emen bestetan etzegoala iñon ganadu-jatekorik uste nuan, da ederki engañatuta geunden.

Eguna pasa genduan an, da erretiratu giñan errira. Biaramonean beste leku batera joatea pentsatu genduan; eta an lo egin genduan eta Cortes esaten zioten beste erri batera joan giñan.

Bezperan guri laguntzen ibilli ziran mutil aiek, arratoi-txakur bat bazuten berakin, *Clavel* izenekoa, eta galeperretan biziatuta zegoan gogotik.

Gu bigarren egunean Gallurko plazan abitu giñanean, sartu egin nai zuan kotxera eta ez genion utzi sartzan.

Ogei ta bi kilometro omen daude Gallurretik Cortesera, eta, gu iritxi giñaneko, an zegoan Cortesko plazan. Milagroa egin zuan orrek, txakur orrek! Nik orain dauzkadan anakakin ez dago egiterik olako milagrorik.

Kotxeari jarraitu zion arek bera añean. Galeperrari ere jarraitzen zion arek; bera añean joaten zan korrika. Baña billatzen etzan txarra.

Gurekin joan zan txoperrak eskopeta bazuan, baña txakurrik ez, eta arek eraman zuan arratoi-txakur ura, baña laste iges egin zion; guregana etortzen zan ura berealaxe.

Galeperra bazegoan, berriz, an Cortesen ere disparte! An bi ere bota nituan tiro batean. Batere bota gabeak ere izango nituan tiroak, baña orduan bi. Erreten moduko batean biak alkarren ondoan egon, eta txakurra gelditu zan da or atera zaizkit biak batean. Pun!, tiratzen diotet eta biak bera.

Guk, eiztariak, gezurti-pama aundia daukagu, eta ori ere ez dezute sinistuko bearbada.

An bazegoan galeperra nazkatzeko moduan! Arratoi-txakurrak isatsa moztuta zeukan; ari eragiten asten zanean, laste izango zan egan galeperren bat, eta bera azpitik azkarrago joango zan, txakurra.

Guk geok ere txakur onak giñuzen orduan. Urte artan galeper asko zan emen ere, eta, gu giñan leku artan, etzan goardien bildurrik egoten eta ibilli egin giñan; txakurrentzat ez da ibiltzea bezelakorik izaten, eta eiza iltzea. Urte artan txakurrak leziatuta eramán giñuzen, eta lana ondo egin ziguten.

Bi egun oiek pasa giñuzen eta pozik etorri giñan etxera, automobilla galeperrez kargatuta.

Cortes ori Naparroako partean dago, eta Gallur, berriz, Zaragozako partean. Biak ogei ta bi kilometroren goraberan daude, eta biak galeper-toki ederrak.

Aguilar esaten zaion erri batera joan giñan beste batean eperretara. Ori Naparroan dago.

Gu gizon-talde aundia joan giñan autobus batean, eta gu bakarrik ez giñan; baziran beste batzuek ere. Eperra dezente zegoan, baña jendea geiago. An dozena erdi bat besterik izan ez bagiña, eperra dezente zan.

Txakur ona neukan da nik iru eper bota nituan. Bi, sei botatakoak ere baziran; baña batere bota etzutenak ere bai.

Eguna argitu zuaneko, kantari asi ziran eperrak. Ura zan ilusioa! Etzuan guk nai baño len eguna argitu. Ogei ta amar lagun izango giñan gutxienez, eta bakoitzak bina botata ere irurogei dira. Gu, kotxe baten joan giñanak oiek; beste ainbeste baño geiago bazan an.

Aras edo olakoxe erri batera juntatu giñan etxera etortzeko, eta erromeri aundi bat ematen zuan ango billerak; plaza bete jende. Eta sartu kotxean eta etxe aldera jo genduan.

Usotara ere joaten giñan. Batean joan giñan Bernedora. Ori ez dakit, ba, Naparroan edo Araban dagoan; Bitoriatik urrerago beintzat, Panplonatik baño.

An iru edo lau egun egin giñuzen, eta usoa ederki pasatzen zan an ere. Taberna baten jaten genduan, eta goizean etzan iñork deitu bearrik izaten; jaiki eta mendira joaten giñan.

Uso-puestoen ondoan bertan eper bat il nuan nik lenbiziko egunean; eta eperrak bazeudela, ba, eta goiz baten etzan uso-pulamentu aundirik ere, eta eperren kantu-otsa aditzen zan.

Joan egin bear genduala esan genion alkarri eta bai joan ere iru lagun.

Asi gera eperrai segika, eta uste baño bide geiagoan joan giñan. Alako batean begiratzen det goiko puertora eta urruti zegoan.

Zatoa banuan nerekin, baño pixa baño epelago zan nere zatoko ardoa. Egarrria kendu baño eman geiago egiten zuan ardo arek. Mats piska bat jan nuan; alde danetara ondo begiratuta artu, ta artxek piska bat kendu zidan egarrria.

An Riojakoa da erri bat, Yécora-edo, ta orren parean bera pasata ibilli giñan. Nere mats-piska ori janda segi gora. Nik eperren kargarik ere ez nuan: nekea probetxu.

Alako batean iritxi naiz: bi erri zeuden oso alkarren urrean. Mutil koskor bat billatu nuan antxe, eta galdetu nion ia erri aiek biak izenak nola zituzten; eta batek *Las Aldeas* ta besteak *La Población*.

Bazkaltzeko gogo ederra neukan, eta *La Población* ortan bazkari ohea egongo zala *Las Aldeasen* baño ta araxe joan nintzan.

An emakume bati galdetu nion tabernarik bai al zegoan, eta baietz. Erakutsi zidan nun zegoan, eta sartu naiz taberna orretan.

«Egun on!», da «Bai zuri ere!», eta ez nion tankera onik eman taberna orri: etxearen sarreran mai txiki bat zegoan eta aren gañean garbiketakoa; ta silla bat etzan agiri.

Ardo preskoa eskatu nion lenbizi, eta uraxe ekarri zidan. la jateko zerbait bai al zeukan, da ezetz esan zidan; bezperan Logroñotik jende asko sartu zitzaiola, eta aiek danak jan zizkiotela.

Matsa ekarri zidan arek ere eta ogia, azalak jira guztian janda, bola bezelakoxe biribil bat.

Ez nuan bazkari txarra egin! *Las Aldeas* edo ara joan banintz ere, okerrenera jota alakoxe bazkaria izango zan. Ardo preskoa ta

matsa jan nituan beintzat. Nik egin nuan eizak eta orduko bazkariak etzuten alde aundirik.

Gero andik atera nintzan, eta aitona zar bat ardoa egiten ari zan. la ardo gozoa nai al nuan, eta baietz esan nion; borondatea estima-tuko niola. Potoka bat edan nion ari ere, eta, egarriak joan banintzan ere, kendu nituan ederki.

Orduan joan nintzan goiko puertora, ta nerekin goizean joan ziran bi lagunak an etorri ziran, ni joan da andik piska batera, goiko puertora, eper batekin. Eperrak bazeuden an, baña askotan eiztarien aurrean ibilliak.

Egun artan, arratsaldean, asi ziran usoak pasatzen, da banaka batzuek il giñuzen.

Illunabarrean, gu joan giñanean, gure beste bi lagunak an zeu-den gure zai, beren puestoetan. Bost lagun giñan, ba.

Ala, egun batzuek pasa giñuzenean, etxera etorri giñan.

Valvanerara ere joaten giñan usotara. Ori Logroñoeko partean egongo dala uste det. Ori ere eize-toki ona da. Ara lenbiziko joan giñanean ere, sei lagun joan giñan, emendik; obeto esateko, sei eiz-tari ta txoferra, zazpi.

An usoa asko pasatzen zan. Egun ona tokatzen zanean, erruz pasatzen zan an usoa.

Gu, lenbiziko urtean, bertan gelditzen giñan gaberako; bertan jan da bertan lo egiten genduan. Zortzi egun alaxe egin giñuzen, eta uso-pilla aundia ekarri ere egin genduan.

Giroak ere onak tokatu zitzaizkigun. la bi milla metroko mendia zan ura, ta giro ona baño txarra seguruago izaten da alako mendian urte-garai ortan.

Egunak izaten ziran an: asi goizean eta arratsaldeko laurak alde-ra arte, etenik gabe pasatzen zan an usoa.

Guk geok ere izan genduan eguna eun da bat uso ildakoa. Ez da gaizki sei lagunentzat. Danak alkarren segiran giñuzen puestoak.

Ura zan geieneko eguna, baña zortzi egun pasa giñuzenerako usopilla ikaragarria osatu genduan.

Astearte-goiz baten iritxi giñan Azpeitira bueltan; bi panadero bagiñuzen, ba, angoak, Azpeitikoak, lagunak. An ustu genduan kortexa usoak partitzeko; etxeko sarrera batean zan ori, eta uso-meta aundia zan. An bazan zeñek begiratua. Guk ere erronka piska bat bai. Zertarako ezetz esatea?

Beste lau eiztariak Zestuakoak giñan. Zestudara etorri giñan, an bazkaldu genduan lasai, eta illunerako etxera joan giñan.

Onera Oiartzunera etorri ta gero ere, joan giñan berriz. Orduan iru lagun joan giñan. Bi egun pasa giñuzen, eta usoa poliki il genduan orduan ere.

Iru lagun oiek ezagunak giñan: bat, Arangurengo Juan Mari; bestea, Olaizola kontratista prantses zarraren semea Julen, da ni bestea.

Orduan bera, komentura, jexten giñan lo egitera; baña neke aundia da andikan. Beneditinoen komentua dago beian. An lo bai, oi ederretan egiten zan; da zerbeza preskoa edanda ederki egarria kendu ere bai; ta goizean kape-esne ederra artu ta oiek danak egiten ziran an; baña gero bi ordu ta geiagoko bidean joan egin bear eizean egiteko tokira.

Bi egunengatik ez dago txabola egiterik, eta al dan bezela ibili bear. Ala, bi egun oiek pasa giñuzen, eta uso-mordoska politarekin etorri giñan andik.

Berriz, andik urrengo urtean ere joan giñan, eta orduantxe ez genduan ezer ere egin. Bost lagun joan giñan da bost bat egun pasa giñuzen, eta ogei usotara ez giñan iritxi. Eguraldi txarrak egin zitudan, da ezer ere ez genduan egin.

An usoa, pasatzeko girorik ez bada, beian basoan egoten da. Pagotegi aundiak daude, ba, an aurrean, da an batzuetan, usoa mugitzen danean, eltzea irakiten dagoala ematen du. Pago-gain guztiak tapatuta, bat mugitzen bada danak mugituko dira.

Gure lagunak ikusi zutenean etzala usorik pasatzen an, aurreko pagotegi aundi aietara joaten ziran, eta antxe il zituzten uso bakarrak. Nik ez nuan alerik ere il.

Geiago ez naiz ara joan; baña oiartzuarrak joan dira geroztik ere aruntz, eta baita usaldi ederrak ekarri ere.

Bost egun pasa eta batere usorik il gabe etorri nintzan, da besteak ere gustorik egin gabe. Egualdiak laguntzen ez badu, ez dago an zer egiñik.

Kanpoan bakarrik ez da eizean egiten; Gipuzkoan ere egiten da. Ez dago orain eize asko, baña pasako eizak-eta izaten dira emen ere. Ollagor da orrelakoak ugari izan oi dira.

Uztapiden izaten nintzanean, beti ollagorretan ibilli izan nintzan. Txakurrak ere ortarakoak idukitzen giñuzen, eta txakur onak gañera. Ollagorra asko il ere egiten genduan guk orduan, eta ez da iltzea bezelakorik txakur ona idukitzeko. Txakurrak ibilli egin bear du bildurrik gabe.

Guk, eiza bazan beintzat, batek goizean eta besteak arratsaldean, anaia batek utzitzeko zai egongo giñan, beste anaiak txakurra artzeko. Anaia danak genduan apizioa aundia.

Ollagorra eize polita da. Udazkenean pasan dijoan ollagorra mendien puntan egoten da jeneralean. Egualdi ederrarekin batere minberatu gabe egoten da; ez da jaikitzen ere. Txakurrak lana ondo egingo dizu olako ollagorrek. Ez du jaiki nai izaten lurretik, eta askotan lurrera ikusiko diozu gañera. Eizean gustora ibilli izan gera iñoiz alako giroarekin.

Eizean orain ez da gure denboran bezela. Zorioneko piñu onekin bazter danak bete dira orain, eta ez dago, lagun bakarrak beintzat ezer giterik. Askotan ego-otsa aditzea naikoa dezu.

Gu eizean ibiltzen giñanean, etzan orrelakorik. Pagotegi ederrak izaten ziran orduan, eta txillardiak gizonaren gerrirañokoak; ondoan zotal ederra.

An, txakurra gelditu ezker, ollagorra seguru izaten zan. Asiko giñan isikitzekorik bai ote genduan-edo gerrian begira, eta askotan bota ere bai.

Ollagorretako istoria ez litzake bereala bukatuko; baña ez dizu-tet belarriko miñik egin nai.

Berrogei urtetik gora nituan Oiartzunera etorri nintzaneko, eta mendian ibiltzeko garairik onena joaten ari zan; eta besteren etxera etorri bear, da ezin, ba, etorri txakurra katetik nuala; eta an gelditu ziran gure ollagor-txakurrak.

Onera etorri ta piska baten ez genduan izan eizari begiratzeko astirik, jaian-edo ez bazan. Baña ez nintzan aztutzen beñere eiza-rekin.

Aitagarreba ta koñadua amorratuak izan, berriz, eizean; baña erbitan ibiltzen ziran aiek, eta aiekin asi nintzan berriz erbitan.

Egiñalak egin nituan, erbitan ikasiko nualako; baña berrogei urtetik gora ikasten diran opizioak, geienak gaizki, eta ez nuan ikasi erbitan.

Erbia iltzen askok jakiten dute, baña txakurrarekin mogitzen gutxik. Nik ere ortantxe nuan pallo aundia. Erbiak nigatik lo egiten zuten askotan.

Ollagorretan ikasi nuan, gaztetan asita, askori lezioak emateko moduan. Zakurrak ere onak izaten giñuzen, eta txakur onak berak ematen du poza eizerako. Zuk nai ez badezu ere, arek eramango zaitu eizera.

Txakur politik eduki nituan emen ere, erbi-txakurrak. Ondo lagundu baniote, egingo zuten aiek eizean; baña erbia zegoan lekura urreratzen nintzan, baña ez nintzan iristen.

Orain berriz utzi diot joateari ere. Oraindik ere lizentzia artzen det, baña alperrik. Goizetan otzetara ateratzeko ez naiz gauza; eta eizera goiz atera bear da, ezer egitera ezker, eta utzi diot.

Bertso banaka batzuek emen jarri ditut eiztarientzako, ez dira oso onak baña. Garai bateko memoria galdu zait neri ere, eta al ditudan bezela jarriak or dituzute:

1. *Deitu gabe esnatzen
gerade goizian,
gure aurrekuak'e
orrela oi zian;
zakurrak artu eta
mendian pasian,
ez degu luzituko
denbora luzian.*
2. *Zakurrak or dabilza
bulla eta zaunka,
eizera juateko
arin dute anka;
eiztariak badauka
orrenbeste tranpa:
arrapatzen ezpada
zakurraren palta.*
3. *Eiztariakin beti
olako naspillak,
mendira ateratzen
dira gizon-pillak;
beren ustetan oso
mutiko abillak,
langak irikitzeke
ederrak mutillak!*
4. *Eskopetak artuta
mendira atera,
goiko mendi-gañari
buelta ematera;
bueltan etorriko
dirade atzera,
etxian utzitako
pizarrak jaterra.*
5. *Eguna argitzeko
eizian asiyak:
«Ankak sano ditugu
Jaunari grazizyak!»
Erbiak erituta
ango karraziyak:
«Ez ditugu bizirik
utziko guziyak!*
6. *Emengo tiro-otsak
ematen du gerra,
gauza ori're dago
garbi esan berra:
Lenguan egin nuen
eskapada ederra,
ez nuan ezer izan
Jaunari eskerra.*
7. *Entzun bear zan ango
tiruen burrunda,
olakorik sekula
ez nuen barrunda;
beldurra ematen du
askotan entzunda,
ez dago bromarikan
gaur mendira junda.*
8. *Gizona nekatzian
bai anak makaldu,
pasa ezin danian
esiak zapaldu;
zakurrakin izutu
ta ardiak bialdu,
bestelako lanikan
eiztariak al du ?*

9. *Ezagutzen ditugu
aien pikardiyak,
zakurrak'e gaiztuak
dirade erdiyak;
ito're badakite
egiten ardiyak,
baña beren buruak
dituzte garbiyak.*
10. *San Migel ondorian
badatoz usuak,
eiztariak zai daude
ta ez oso gozuak:
«Ez ditugu alperrik
emango pausuak!
Aurten ilko ditugu
bandada osuak!»*
11. *Usuak etorritzen
dirade aidian,
ez dute deskantsurik
izaten bidian;
nola etenik gabe
etorri oi dian,
ez dute gelditu nai
gizonen mendian.*
12. *Eiztarietan ere
badira pizkorrak,
iñoiz egin dituzte
aberi gogorrak:
«Ematen genizten, bai,
oieri zigorrak,
etortzen ziranian
onuntz ollagorrak!»*
13. *Oiek ekartzen ditu
onera neguak,
ez dirade makalak
orien eguak;
korritutzen dituzte
aguro leguak,
guk uste degun baño
ere azkarraguak.*
14. *Laguna eta biak
eizera atera,
zer suerte izan degun
nua esatera:
erbia il degula
egunaz batera,
ta illunabarrian
baguaz jatera.*
15. *Eiztaria segika
ta eiza igeska,
oriekin biekin
gauza onik ezta;
gauzak jarri baño len
ziaro trabeska,
ementxe bukatzen da
eiztarien pesta.*

LAGUNTZARRENE

Ezkontza bearreko gauza bat dala esan oi da, eta guretzat ere ala gertatu zan. Emakumerik ez gendukan etxean, eta besteren etxean janaz eta orrela genbiltzan; ala ere aspertu giñan, ba. Apopilo izen ori ez da ain ona ere, bein bere edade edo adiña batera ezkeru.

Amasei illabete egin giñuzen orain andre detan onen etxean janaz. Konfiantza bagenduan etxean bezela, baña sukaldeko armarioa besterena. Makiña bat lekutan egon naiz ni besteren etxean, da batek baño geiago esan ere bai:

–Or dago armarioa, eta or dagoanik artzeko bildurrak ez egon!

Baña neretzat itzal aundi bat du besteren etxeko armarioak. Ez dakit arrazoi daukadan ala ez. Au, besteren etxean ibilli ez danak, ez daki nola izaten dan.

Ala, etxean ere bazeuden neskatzak, guk jaten genduan etxe orretan, baña gazteak guretzako.

Ala, beintzat, konfiantza gero ta geiago izaten da etxeko kristauakin, da aieri ere esaten genien beti orrela: besteren etxean aspertu giñala eta beste zerbait pentsatu bearke genduala. Ta erantzuna:

–Esposatu eta orduan zeuen etxean ederki biziko zerate!

–Bai ote dago emen guretzako moduko neskazar bat edo?

–Jesus, ori esatea! Bai gazteak ere zurekin pozik ezkonduko lirakenak, emen ni aurrena naizela!

Asnasa betik gora atera zitzaidan, da:

–Ori egia ote da? –esan nuan neretzako–. Pausorik txarrena eman diat, ba, ori orrela ateratzen bada!

Eta ala atera zan. Zortzi illabete ziran etorri giñala, orduan tratatzen asi, ta beste zortzira esposatu giñan; onera etorri ta andik amasei illabetera.

Arruara joan da bataioko agiria ekarri nuan andik, eta beste karta bat eman zidan Arruako bikarioak eskuetara, Oiartzungoari

entregatzeko esanda. Eman nion Oiartzungo bikarioari ura, karta ura, eta bataioko agiria, eta:

–Auetxek dira zortzi abizenak, bat baño bestea euskaldunagoak!
–esan zidan.

Andik urrengo egun batean joan giñan dotriña esatera-edo
–orrela esan oi da–, eta:

–Gizon ona dezu, Kontxita! –esan zion Oiartzungo bikarioak nere andreari.

Erronka jotzen ari naiz, baño barkatuko dezute, irakurleak, nere tonto aldia...

Andik egun batzuetara ezkondu giñan. Nik berrogei ta iru urte nituan egunean izan zan gure ezkontza. Bodara ez genduan iñor eraman, ni zarra nintzalako. Atzetik parra egingo zidatela pentsatu nuan, eta padrino-madrinak eta geok biok eta fuera!

Oiartzunen esposatu giñan, eta taxi batean jarri ta Erreterira. An gosaldu genduan eta Donostiko Uliara joan giñan, eta antxe pasa genduan bazkaltzera artekoa.

Bazkaldu, berriz, Donostiko *Bar Jose Marin* egin genduan. Nik konfiantza pixka bat banuan ango nagusiarekin, eta antxe baño obeto ez giñala iñon arreglatuko.

Gero, berriz, bazkaldoan, Igeldora joan giñan, da an *Moriko*-rekin-eta egonaldi bat egin genduan. Ala, Buena Vista ta Leku Eder eta oiek danak bisitatu giñuzen, eta atzera Donostira etorri giñan.

Nik padrino anaia nuan, da andreak madrina, berriz, bataiatzerakoan izan zuana bera; eta aiek, aspertu ziralta ta etxera etorri ziran, egun guztian gurekin ibilli zan taxista arekintxe, eta gu an gelditu giñan. Nere andrea eta ni apaldu ta lo egin genduan.

Biaramon-goizean ateratzen ziran basarritarrak biajera zortzi eguneko, eta aiekintxe joan giñan gu ere.

Goizean Donostian atera eta Bilbaora joan giñan bazkaltzera. An bazkaldu eta Santanderrera joan giñan lo egitera. An ibilli giñan piska bat eta apaldu ta lo.

Biamonean, berriz, ez dakit Reinoso edo orrelakoxe erri bat zan bazkaldu genduana, eta gaberako Palentzira joan giñan.

An gaba pasa eta urrengo egunean Valladolidera bazkaltzera. An *Hotel Roman* bazkaldu genduan.

Aiek Matxinbentakoak ziran, nagusia beintzat, eta bazkalondoan bertsotan eragin ziguten; Basarri ere an zan, ba, biajean, gurekin batean.

Lau autobus beteak ziran, eta gaberako Segoviara joan giñan. An apaldu ta lo egin giñuzen.

Urrengo egunean bazkaltzera Escorialera joan giñan, da an ibilli giñan Escorial piska bat ikusten. Garrantzirik geieneko gauzak danak ondo ikusten, egun bat bear dala aditu izan det nik. Beintzat an bazkaldu genduan, eta gaberako Madridera joan giñan.

Urrengo eguna San Isidro zan, da an meza entzun genduan kanpo librean. Zabal aundi bat zan, da orain ez daukat gogoan ermitaren bat baldin bazan ere San Isidro izenekoa.

Iru egun pasa bear giñuzen Madridenten, eta gu atzera Escorialera joan giñan andrea eta biok; nere Beasaingo lagun bat zegoan, ba, an, da arek nai zuan aruntz joatea.

An pasa genduan gau bat eta urrengo eguna, aren ganadutegia ikusi ta eizean egiñaz; konejo bat ere bota nuan eta beitegia ikusi ere bai. Eun burutik gora zeuzkan da ederki da; orain beste erri bateko alkate dago beasaingar ori. Mejorada del Campo edo olakoxe erri, bat izan bear du, Madridetik urrean.

Gu, berriz, erekin eguna pasata, atzera lengo lagune-tara etorri giñan Madridera.

An pasa bear ziran egunak pasa giñuzen, eta goiz batean atera giñan Burgosera. Eguardirako bazkaltzerako etorri giñan Burgosera. An ere katedrala eta orrelako batzuek ikusi giñuzen eta bazkaldu genduan. Gaberako Bitoriara etorri giñan, eta an lo egin.

Urrengo egunean Idiazabala bazkaltzera. San Isidroetik urrengo igandean pesta bat egiten zuten Gipuzkoako basarritarrak, erriz aldatuta baña urtero, eta urte artan Idiazabalen tokatu zan pesta ori.

An ere bertsoan egin genduan. Lasarte ere antxe zan, ura bere etxetik joana. Ango pesta ori pasa zanean, Oiartzuna etorri giñan, eta orduantxe asi giñan gure etxean, Laguntzarrenean, bizimodu berrian.

Jarri giñan, ba, gure armariotik jaten genduala. Etzan zenbait tokitan bezin ugari izango, baña guk agintzen genduan an; da, nai genduanean andik ogi koskor bat artu egingo genduan, eta ori zerbait bada nere ustetan.

Aldian bein errieta txiki batzuek izaten ziran; urrengo aldian, berriz, errietak ondo aztuta ere bai.

Apaiz jaun bati bein sermoian aditu izan nion: Gizonak etxeko burua eta andreak etxeko biotza; eta zerbait esan zuan.

Nere andreak, beintzat, biotz ona du neretzat. Errietan ari bada ere, nundik ondo egingo pentsatzen dago beti. Egia esateko, andreakin ezin nezake aitzaki aundirik eduki.

Iru laguneko pamelia jarri giñan Laguntzarrenean lenbizi, ezkondu giñanean: gu, andre-gizonak eta nere anai bat, Nazario. Pamela erreza nolanai antolatzeke ere, osasuna izan ezker.

Landaretxo bat ekartzeko modua ere egin genduan, baña ez genduan suerterik izan. Jaiotzean il zan. Ala bearko zuan nunbait eta etzeagoan ezer egiterik. Len zartuta asi lanean, da berriz ere atzera-pena.

Bertsoa ere badet gai ortaz, Ergoingo festetan, San Antoniotan, bazkalondoan kantatua. Iturriotzko Robustiano Urkiak, an zegoan da gogoan artu zuan:

*Ezkondu eta egun batzuek
zorionaren pozian,
gero obeto izatekotan
aurtxo txiki bat sortzian;
mundura azaldu baño lenago
bere seme bat galtzian,
negar-malkuak etortzen zaizkit
arretaz akordatzian.*

Orain emen daukagun seme au etorri zanean, orduantxe osatu giñan lau lagun pamelian, eta bereala asi zan piska bat gogortzen.

Lau urte zituanerako asi zan erbitara aitonarekin joaten. Esko-peta bat, jostallu bat artu, puntan kortxoa sartu ta lokarriarekin lotu kortxoa, tiroa tiratakoan galdu etzedin, eta arma ura izaten zuan.

Aitona errena zan eta bestea lau urteko mutikoa. Ai zer bikotea, erbi asko etxera ekartzeko!

Aitona eiztari ona zan, bai. Errendu zanean ikasi omen zuan arek ere. Bere aita zanak amaika bider esan omen zion korrika alperrik ibilliko zala, etzuala sekula korrika iñork oraindik erbirik arrapatu.

Baña, bere puestoan jarri ta erbia ikusten bazuan beste aldean aurrera zijoala, ezin omen zan geldi egon ura ta aide! Bera ere joaten omen zan, ta erbia igual bera len egon zan lekutikan pasa. Gazteen kontuak!

Gero, errendu zanean, geldi egoten ikasi omen zuan, eta erbia errezago il ere bai.

Dana dala, gure mutikoa antxe ibilliko zan, batean aitonak bezelako errena egin eta alakoxe imintziotan; bestean bide-kurutzen batera iritxi ta andik muga-arriren bat ikusten bazuan:

–Manueltxo, joan onoko arri orren ondora! Begiratu erbiaren erregalorik dagoan!

Joango zan, da artu eskuetan da aguro ekarriko zizkan. Guk esaten genion batzuetan aitonari:

–Onek zure imintzioak egiten ditu ederki!

Eta aitonak orduan:

–Ori ere bai? Juuu!

Baña etzegoan aitonaren bistan ari ikutu besterik; laste jabetuko zitzaion edozein zala ere.

Larunbatetan egundoko erregaluak ekartzen zizkan: sagarrak-edo, naranjak-edo, platanuak-edo, mats-denboran matsa, ta zer fruta zegoan purian, uraxe ekarriko zion; ta gañerakoan galletak, karameloak eta olakoak. Eta mutikoak, aitonak ematen zuana artu.

Aitonak, gu onera etorri giñanean, etzuan lanik egiten. Belau-
nean *tumor* aundi bat izan da ia oso kojo zegoan. Gero Ardi-iturriko
minetan ibiltzen zan bideak arreglatzen. Or bazan burni-bide txar
bat; trena ibiltzen zan an, da arek betiko lana idukitzen zuan kon-
pontzen. Antxe jarduten zan mutil batzuekin enkargatu-moduan.

Gizon umoretsua zan; bertsotan ere jardun izan zuan. Ni neroni
ere saio asko egiña nintzan arekin.

Emen *Zulua* esaten zioten bat ere bazan, eta ura ere gu bizi
giñan ostatu artan an izango zan; eta igandero izaten ziran bertsoak,
eta aste-egunean ere askotan.

Bein batean, egun pasa eginda omen zebillen *Zulua* ori Ergoien-
go ostatueta, batean batera eta bestean bestera.

Alako batean or etortzen da gu geunden lekura, eta or asitzen da
guri bertsoa botatzen. Baña batere gabonik esan gabe sartu ta segi-
tuan bertso auxe bota zuan:

*Ni ez nak bildurtutzen
batere irekiñ,
batekin bezelatsu
aiko nak birekiñ;
ez eidaute neri
odolik irakiñ,
ez da giro izango
gaur Zuluarekiñ.*

Nere erantzuna:

*Gizon onen joerak
ez dit egiten on,
pentsatzen jarrita're
ez daki nun dagon;
lenbiziko sarreran
esan balu gabon,
lengo txarkeri dana
barkatuta zegon.*

Ta nere aitagarrebak:

*Ez al gaude gu gero
geiegi eranak,
goizetikan asita
tabernan geranak?
Bakarrikan egingo
ditu biren lanak,
ez dira aintzat artzen
Zuluan esanak.*

Era orrentantxe zan Ergoingo bertso-giroa. Guk ez genekigun bertsorik gabe denborarik pasatzen. Ogei ta iru urte onetan atzera-kada aundia egin du bertsotarako giroak; oraintxe dira, ba, ogei ta iru urte gu onera etorri giñala.

Zulua lagun aundia genduan guk. Amaika mus aldi ere egiñak gaude alkarrekin. Aspaldi il zan gizarajoa, eta zeruan gerta dedilla.

Emen gure auzoan dago Palazio izeneko etxe bat, eta orko nagusia gizon beltz bat zan, da noiz edo noiz etxera zijoala-edo galde-tzen bazenion:

–Etxera al zoaz, Jose Migel?

Ta arek:

–Ni ez etxera, palaziora baizik!

Ura ere gure aitagarrebaren laguna zan, da orrek beti illea artzen zion, baña ala ere etzan orrekin aserretuko. Beste zenbaitekin, berriz, egiñalean ondo egiten jardunda ere, etzion asmatuko.

Tamaña txarreko eroa zuala arek esan oi zuan gure aitagarrebak: Santa Agedara eramateko ainbat ez, da emen bertan egoteko, berriz, geiegi.

Gizon pamatu aiek danak il ziran. Nik askotan esan izan det Palazioko nagusi beltz arek etzuala artean il bear. Baña guk esan edo ez esan berdin da.

Gure aitagarreba ere oso zartu gabe il zan, berrogei ta emezor-tzi urte zituala. Barrenak danak usteldu zitzaizkion ari. Bere denbo-

ran triperero samarra izan ere ta edozeñi pasatu leioke orrenbeste, baña nola zan esaten det nik. Gibela, giltzurdiñak, biriakak eta biotza, danak usteldu zitzaizkala esan zuten medikuak.

Azkena oso penatua izan zuan, eta bukatu zan beintzat eta zeruan gerta dedilla.

Gure mutikoa osatu zan gero armaz. Lenbizi baliña erosi zion Lizaso bertsolariak, eta gero, aunditu zanean, bi kañoiko eskopeta. Danak Lizasok erosiak ditu.

Baliñarekin ere birigarroak-eta iltzen zituan, da orain, berriz, eskopetarekin ollagor, erbi ta oiek danak ere bai.

Guardiazibillak kendu zioten batean baliña, eta or etorri zan gure mutikoa negarrez aitarengana, baliña kendu ziotela ta joateko esanaz.

Joan nintzan, ba; esplikazio bat eman zioten nere aurrean eta atzera entregatu zioten bere baliña. Etzan asarre ura, berriz ere bere eskuetan baliña artu zuanean.

Anaia, nerekin bizi dan au, berriz, lenago minetan ibilli zan. An ondo zebillen labe bati kontu egiten lenbizitik, eta gero atzenean, berriz, konpresoreari kontu egiten.

Gero emen, gure etxearen ondoan, fabrika berri bat egin zuten, da emendik ere eske asi zitzaizkan eta onera etorri zan. Emen ere lana egin bear, baña etxetik urrean lantegia beintzat, eta asko esan nai du lantegi erosoak ere.

Orain, berriz, lanetik erretiratzeko garaiak ditu, eta laste da libre fabrikatik. Irurogei ta iru urte urrengo illean baditu, ta emendik bi urtera, nekezenez ere, erretiroa artuko du.

Andrearen pamelia, berriz, anaia eta iru arreba ziran, eta ama gu onera etorri eta bereala il zitzaioten, gu esposatu baño len, berrogei ta amaika urterekin.

Oian betere egon gabe, sukaldean atake batek eman eta, gu konaturatu giñanerako, illa. Tentsioa eduki bear zuan aundia, eta orrelaxe bukatu zan.

Aren semea, berriz, nere andrearen anaia, Mirandan bizitzen zan ezkontuta, andrea ere angoa zuan, ba. Bera transportean ibiltzen zan, da azidentean il zan.

Jornadaren bat ikatzakin zijoala, direzioak pallatu eta arbola bat jo eta seko. Su artu eta dana erre motorra, eta bera erden egin izan bear zuan kabinatik. An bukatu zan beintzat ura ta zeruan gerta dedilla.

Andrea seme batekin utzi zuan; aiek, ama-semeak, an bizi dira orain ere, Mirandan.

Orain iru aizpa bizitzen dira lengo pamelikoak, irurak esposatuta. Bat Frantzian bizitzen da, eta beste biak emen: bat bere jaiote-txean, eta bestea nere andrea.

Irurak ondo konpontzen dira alkarrekin eta ni ere pozak egoten naiz, ori ikusten dedanean. Etxeko asarrea, munduan dan gauzarik txarrena izango da, eta baita pameli artekoa ere.

Nere andrearen bi aizpak Iraetako bi anairekin esposatuta daude.

Emen, Laguntzarrenean, gustora bizi giñan; ementxe iltzeko etsian jarrita geunden.

Baña fabrika berria egin zuten emen ere, eta lanean asi ziran, lenbiziko asi zanak etzuan luzaro jarraitu baña. Makinaria ona jarri zuan, eta etzan alperrik eukitzeko jarria ura. Jakiña, eun kilorekin ederki ibiltzen zan gizona zan ura, baña karga geiegi artu zuan; gutxienez berreun kilo artu zituan, eta ezin bizkarrean eduki. Artzeko-zaleai utzi zien fabrika, eta aldegin egin zuan.

Emen jiran lur-sail aundiak erosi zituan. Orain ez datoz gaizki. Lenbiziko nagusia Pinatxo zan, eta bigarrena *Sociedad Anónima Ergoyen*.

Eta orain *Tor*-edo Donostiko taller bat etorri edo etortzen: batzuek etorri dira ta besteak oraindik etortzekoak. Emen obrak egin bear *Tor*-eko langilleak danak sartuko badira. Irureun langille bai omen dira.

Eta gure etxea ere bear zutela-ta, or asi zitzaizkigun disimulu ederrean tentatzen. Guk ezetz, gure etxea ez gendukala saltzeko esanda bialtzen giñuzen, ta puska baten etziran etortzen berriz.

Baña atzenerako garbi esan ziguten gure etxea industrializatuta zeukatela berak, eta, nai ta nai ez saldu bearra gendukala, eta berai gañera.

Nere artean:

–Au dek komeria, au! Oraintxe etxerik gabe geldituko gaituk! Etxea gurea genduan ustez, eta onekin ere ez degu agintzen!

Garai batean esan baligute etxe onetatik derrigorrean aterako giñuzela, ez genduan bereala sinistuko; baña alaxe da: azkenean etsi egin bear.

Etxea aientzat zala ta berak nai zuten prezioan, egia esateko. Papel bat egin genduan eta firmatu genduan; bi urtean egon giñezke etxe onetan geienez ere, eta ordurako etxe berria egin bear.

Euskalerrian ez da gurekin bakarrik gertatu gauza ori; beste askorekin ere bai. Fabrikak dirala-ta, lengo basarria galdu eta gero nolabaiteko etxe bat egin, baña basarriaren itxurarik ez duana.

Guk ere egin bearoko degu nolabaiteko etxea oraintxe. Laste asteko asmoak ditugu. Ura egiten degunean, ara aldatuko gera, eta adios gure basarria!

ZEPAI

Zepai oso laguna nuala ezin ukatu. Urtero egun bat alkarrekin pasatzen genduan, geure kontura artu eguna eta iñork agintzeko bildurrik gabe. Orduan pamelia ta guzi joango giñan, geure andreakin eta semeakin.

Lenbiziko urtean Iruna joan giñan San Martzialetan. Zepaik-eta ere seme bakarra zuten guk bezelaxe. Iruna joan giñan egun artan, euria egin zuan gogotik goizean. Gu San Martzialera joateko asmoan joan giñan Iruneraño, baña etzegoan girorik an gora joateko eta Irunen bertan gelditu giñan.

Gero, eguardian, bazkaltzera Ondarrabira joan giñan, eta arratsaldean Jaizkibelko *Parador* orretara joan giñan.

Andik aiek bista ederrak! Irun da Ondarrabi eta Frantzi aldeak, danak ederki ikusten dira andik, eta begiai gusto piska bat eman genien. Zerbait artu ere egin genduan, eta atzera bera etorri giñan.

Eguna ere asi zan bukatzen, eta ala despeditu giñan, urrengo urtean ere beste ainbeste egitekotan.

Ala, urrengo urtean nora joango ote giñan, ba, eta karnabaletan Tolosara joatea pentsatu genduan, eta baita joan ere. Bagenekigun nun alkar billatuko genduan joaterako ere, eta berealaxe jo genduan alkar.

Lenbiziko lana gosaltzea egin genduan gure lengusu batzuen etxean; ostatua baitzuten Tolosan gure lengusuak.

An gosaldu eta atera giñan, ba, kalera. Ordurako asi ziran karrozak, eta aieri begira egon giñan piska bat.

Baña gu toki baten egoteko ez gera onak, eta aspertu egin giñan bereala an ere, eta, aldiñ bisitatxo bat ostatuetara egiñaz, konturatu giñaneko eguardia etorri zitzaigun, lagunetatik partitu eziñik genbiltzala.

Bazkaltzeko garaia zala, eta Bar Agustin-edo bada an ostatu bat eta araxe joan giñan. Bazkaldu genduan, eta an ere pakerik etzan;

bazkaldu genduanerako bertso batzuen eske asi ziran an ere, eta kantatu egin bear.

«Geure kontu eguna artu», esaten degu baña alperrik zan. Mendiren batera joan ezean, beti ezagunak baziran; da guk, berriz, ezetz esaten ez dakigu eta beti izaten genduan orrelako konpromisoa.

Egun artan erabaki genduan andik urrengo urtean Aralarrera joango giñala, ba, ta an ez giñuzela iñork endredatuko; ta alaxe egin ere egin genduan: Aralarrera joan giñan.

Tolosan alkartu giñan Zepairen pameliarekin; andik Lekunberri-
ra joan giñan ta an gosaldtu. Bazkaria enkargatu eta Aralarko San Migelera joan giñan.

Ango iransubea edo ez dakit zer esaten dioten ere, ura ere ikusi genduan. Ango apaizak erakutsi zizkigun ango gauzak.

Jarri zaitez Aralarko San Migeldik begira egualdi garbian eta begiak ederki aseko dituzu. Ango kotxeak eta ango mogimentua aruntz eta onuntz, txindurriak diruditela!

Ikusiko ziñuzten onezkero txindurriak mendian jatordu bat egin-eta utzitako ogi-apurrak beren muntora eraman eziñik. Alaxe ibiltzen dira Naparroako bideetan automobillak, Aralartik begiratu-ta. Zeñek esan aiek danak beren lana badutela? Gutxi edo geiago, danak badute beren lana; beren ogi-apurra danak eraman edo ekarri egingo dute.

Trena ere antxe ikusiko dezu luze-luzea, subea dirudiala; eguzkia beroa danean sube amorratua bezela, gerri-bigunka, jendeak alde egiten diola ura datorrenean, sube gaiztoari bezela.

An goitik ikusten dira oiek danak. Ai, aiek bista ederrak! Zenbat erri txiki ikusten dira andik?

–Ori onelako erri izango da!

Eta:

–Ez! Beste onelako ez al da?

Antxe Zepai zana eta biok, aspertu eziñik egon izan giñan. Zepaik esan ere bai:

–Auek bista ederrak daudena emendik!

–Bai, motell! Ementxe begiai gusto ederra ematen zaiotek!

Gure andreak-eta berdin; aiek ere bera begira jarriak zeuden, eta danok aspertu ezinda antxe.

Alako batean guarda-etxe aldera etorri giñan. An amaiketako piska bat egin genduan, eta perretxikoak biltzen ere ibilli giñan piska bat.

Ango pagadi eder aiek! Aien azpitik eguzkirik etzan agiri, eta ango ixiltasuna! Zer zan ura? Ango pakea!

Alako baten txerriren bat azalduko zan. Ura ere atentzio aundiarekin piska baten zuri begira egongo zan, da, zu mugitzen baziñan, orduantxe sartuko zan konfiantzan.

Gizonak amets egiten du an. Emen erri batean sartzen zera, eta ez dago itzegiteko ere txandarik. Itzegiten baldin badezu, baten bati min emango diozu. Bestela kontu aundia iduki bearko dezu. Alkarri ez diogu ezer ontzat artzen. Batak bestea ezin degu ondo ikusi. Bakarrrik ibiltzea bezelakorik ez dago gizonarentzat. Bakarrrik ez dago sesiorik; birek, berriz, pakerik ez!

Baña eguardia zala eta Lekunberrira jetxi giñan. An bazkaria pronto zegoan Barriolatarren etxean. Ura len ere ostatu ezaguna genduan, eta antxe lasai bazkaldu. Gero, kapeak artuaz, antxe denbora pasa lengo kontu zarrak esanez.

Gero andik Leitzara jetxi giñan. Leitzan egon giñan piska bat, eta andik Berastegira.

An ere derrior egon bear, ba, ainbeste urtean bertsotan serbitutako erria izanik; gustora gañera.

An ere zerbait artu genduan, eta gure mutikoa antxe gustora; zarranbillua bazegoan, ba, an eta gero zeñek kendu ura andik? Zarranbillua emen, Oiartzunen; Endoia aldean, berriz, dindana, ta erderaz *columpio*.

Alako batean atera giñan andik ere, eta Berrobira etorri giñan. An bagenduzkan gure lengusu batzuek ostatuarekin, eta aiek bisitatu eta antxe egin genduan Zepairekin-eta partira.

Tolosaraño etorri giñan alkarrekin, eta aiek Idiazabalera eta gu onuntz etorri giñan, urrengo urterako ere desapio eginda beste egun bat pasatzeko. Artan erretiratu giñan.

Andik urrengo urtean, nik ez daukat gogoan, baña izan genduan zerbait, eta udara joan zitzaigun iñora joan gabe. Neguan ez dago, berriz, mendira joaterik, eta Amasan egin genduan urte artan bazkari bat ederra. Urte ura orrela joan zan.

Ain zuzen, gañera, pestak ziran Amasan. Gu ezjakiñean joan giñan, baña erriko pestak ziran. Errira allegatu bat egin genduan eguardian, eta gu Arantzabira etorri giñan bazkaltzera. Jaten oso ederki ematen dute an, da ondo bazkaldu genduan.

An, nai dezun bezelakoa emango dizute bazkaria. Danetik egoten da an, eta zuk aukera egin eta ederki bazkalduko dezu. Guk ere ala egin genduan.

Eta lengo kontu zarrai pasara bat eman gabe ez giñan gelditzen Zepai ta ni.

Ala, egun ori ere pasa zan, eta jetxi giñan Billabonara. An despedida egin genduan, eta aiek Idiazabalera eta gu onera.

Urrengo urtean etzitzaigun konturatu gabe udara pasako. Orduan, San Inazio egunean, Donostiko Loiolan izaten giñan bertso-tan, eta an egiten genduan tratua noiz eta nora joango giñan; eta urte artan izendatu genduan eguna eta tokia: Urbasara joango giñala eta onelako egunetan.

Alaxe joan ere orduan esan genduan egun artan bertan, eta Urbasara joan giñan.

Goizean Zepairen etxera joan giñan, eta aiek an zeuden zai. An gelditu giñan zerbait artzeko, eta aiek ere bereala preparatu ziran, eta an goaz Etxegaraten barrena.

Altsatsutik berealaxe eldutzen zaio Urbasako maldari, eta, urrengo, gañera ateratzen da. An zabal ederrak daude. Aiek ordeka sallak! An ordekan sartu giñanean, piska bat aurrera joan da iturri bat dago bidetik aldemenera, ezkerretara.

Aren parean automobillak gelditu eta iturri orretara baztertu giñan gosaltzeko. An pago aundi batzuek daude itzal ederrarekin, eta aska bat ormigoiarekin egiña, edariak-eta preskatzeko. An automobillak utzi eta gosaldu egin genduan. Antxe gizona gozaten da, mendi-zalea baldin bada beintzat.

An gosaldu ta piska baten gustora egon giñan. Lenago basoan ibilli giñaneko kontuak berriro giñuzen Zepaik eta biok, eta, trago bat edo beste egiñaz, antxe gure poza. Gizona nun gozatu litekean ez da esateko.

Gero an puska batean egon giñan da Urbasako otela ere bisitatu bear genduala, ta joan giñan ara geure automobillak artuta. Zerbait artu genduan, eta antxe uda-zale batzuek ere bazeuden, eta antxe aiekin ere izketan egon giñan, eta pozik.

Ura zan gloria! Gizonak beste lanerako kezkarik iduki ez da araxe joango nintzake ni egun batzuek pasatzera. Bai nere gustora pasa ere!

An pozik geunden, baña eguna motza izaten da eta puska bat aurrera joan giñan, apusturako egurrak-eta botatzen dituzten toki artara. Aieri ere ikusi bat eman genien, eta Urbasatik bera aldegin genduan.

Amezkuara joan giñan. An zerbait artu genduan, eta andik erreka baten ondora jetxi giñan. An amorraien biberoa ikusi genduan ederra. Bazeuden amorrai ederrak, eta an egon giñan begiai gusto piska bat eman arte.

Andik urrengo saltoan Estellara joan giñan bazkaltzera. Bermut bat edo beste artu giñuzen apetitoa egiteko, eta bazkaldu lasai jarrita. Ostatu ederra zan, da nik neronek zer jan nuan gogoan daukat oraindik ere.

Gorrín esaten diote berak, txerrikumea erreta. Zenbaitek parra egingo du ori adituta, baña pama aundia du gorrín orrek Estella eta alderdi orretan. Nik oso gustora jan nuan.

An bazkaldu eta piska batean egon giñan kapeak artuaz; eta, aspertu giñanean, altxa ta martxa egin genduan.

Lizarragako gañera etorri giñan. An beste kera egin genduan; gazta jan ere bai. Ez gendukan gogo aundirik artean, baña an probatu giñuzen eta etxerako erosi ere bai. An artzaiak dira, ba, danak, eta gazta-aukera egoten da an.

Bein andik atera giñanean, urrengo saltoan Idiazabalera etorri giñan. An ez genduan premi aundirik, baña zerbait artu bearko Zepairen etxean sartu ezkerro. Antxe despeditu giñan, eta urrengo urtera arte. Gu ere etxera etorri giñan, ez gendukan ezeren premirik eta.

Ala, urrengo urtean ere Loiolara joan giñan San Inaziotan bertotara Zepai, Arozamena eta ni irurok, eta orduan aukeratu bear zan tokia eta eguna ere bai.

Lengo bi urteetan mendian ibillita geunden, eta itxas-ertzera joango ote giñan, ba, urte artan, da ala erabaki genduan. Gure Loiolako erabakia izan zan Bizkaiko kostara joateko, eta eguna ere erabaki genduan: onelako egunetan da onelako ordutan Itziarren alkar billatzekotan partitu giñan Loiolan.

Alaxe, Itziarko gañean *Parador* bat badago, eta gu iritxi giñan lenbizi, baña aiek ere berealaxe. Ez genduan alkarren zai egon bear aundirik izan.

An alkar saludatu genduan, eta Ondarroara joan giñan gosaltzera. An jetxi automobilletatik eta lenbizi erria ikusi genduan piska bat. Gero, Iparragirreren ostatura joan eta gosalduegin genduan. Ura etxe ezaguna genduan, eta ederki konpondu giñan.

Andik atera eta Lekeitiora joan giñan. Lekeitio oso erri polita da, eta ura piska bat ikusi gabe ezin gelditu. An ibillialdi bat egin genduan. Ikusitako danak aitortzen dute Lekeitio erri polita dala, eta gure andreak ere gustatu zitzaieten.

Guk len ere bagenekigun ura nolakoa zan, baña gauza polita ikusten ez da bein da bitan ikusita aspertzen, eta guk ere ikusi egin genduan berriz ere.

Gero, andik atera eta Natxituan barrena Elantxobera joan giñan. An ez dago zer ikusi aundirik, baña polita da ura ere.

An piska bat begiratuta, andik Gernikara bitartean badago zer ikusia. Danak dira oiek politak. Ango ondartza eder aiek! An ere egiten giñuzen geldialdiak, eta danean zegoan zer ikusia. An bai zegoala begien gozamina!

Nik len ere ikusita neuzkan aiek, Arteagan bertsoan izan giñan baten. Batek eraman giñuzen kotxean eta erakutsi zizkigun; baña bein da bitan ikusiagatik ez da aspertzen alako gauzak ikusten.

Andikan Gernikara pasa giñan Arteagan barrena. Gero, Gernikatik aurrerago joan eta an Arritxinaga edo olako izen bat dago. Ura ere oso polita da.

Pedernales edo alakoxe erri bat zan bazkaldu genduana. Antxe lasai egon giñan bazkaltzeko denboran. Gero kapeak artu eta kontuak egin giñuzen, eta martxa egin genduan.

Plentziaraño joan giñan. An plaia-eta ikusi giñuzen, eta zerbeza preskoa artu genduan. Eta Bilbaotik etorriko ote giñan, eta besteak ezetz, obe zala ara sartu gabe.

Amorebietara etorri giñan, eta andik etxe alderakoari eman genion.

Elgoibarren partitu giñan, eta etxera etorri giñan, urrengo udaran berriz ere joatekotan.

Egun artan, bein baño geiagotan esan zuan Zepaik, urtean bi aldiz joan bear gendukela biaje orretara, bizia moztutzen ari zitzai-gula eta.

Andik urrengo udaran izan ziran beste nobedadeak. Gaixo zegoala aditzen genduan beti, baña etzuan iñork grabe zegoanik esaten da artan geunden.

Alako baten, astelen-goiza zan, da Oiartzungo trasportean zebillen batek ekarri zigun ikustera joateko abisua. Abisu ori artu genduean, berealaxe joan giñan taxi bat artuta, andrea ta biok.

An zegoan oian. Triste samarra iduritu zitzaidan neri, baña etzegoan etsita artean. Mundu onetako kontuak esaten zituan arek, baña etxeakoak etsita zeuden, eta ni ere etsia etorri nintzan. Zertarako ezetz esatea?

Artean ere lengo zelebrequeri aiek atera nai zituan, baña itzala ere oso bajatuta zeukan, boza ederra bazuan ere.

Etzekoai etzaiote ainbeste baja egin duanikan ere iduritzen, egunero ikusten danean; baña aspaldian ikusi etzuanarentzat oso bajatua zegoan.

Atzera etorri giñan eraman genduan taxisean, eta egun ura astelena zan da larunbatean il zala berria artu genduan.

Gu an izandako biaramonean, Tolosako klinika batera ekarri omen zuten, eta an illa izan bear zuan.

Biaramona Santiago eguna zan, da entiarroa Idiazabalen. Joan giñan, baña triste. Beñere ez det alako traturik artu oraindik entiarro batean. Uraxe zan biotza xamurtzea!

Beti alkarrekin ibilliak giñan; alkarri dana esaten genionak, eta lo ere alkarrekin askotan egiñak; eta oiek batere biotzik duanari gogoratu egiten zaizka. Nere begiak ederki busti ziran beintzat.

Aitagure batzuek errezatu genizkan, da ari etzegoan beste ezer egiterik eta meza bat ateratzeko enkargatu genduan.

Gure agurra egin genion bertso batekin eta adios, Zepai! Zeruan gerta dedilla!

Nere orduko bertsoa ondo kostata kantatu nuan. Onelaxe da:

*Akelino, lagunak
giñaden munduan,
amaika alaitasun
igaro genduan;
oraindiokan ere
daduzkat goguan;
eskari auxe diot
nik otoitz-moduan:
emen il dana pixtu
dedilla zeruan!*

BUKAERA

Beste bi bertsolari ere badira joanak mundu onetatik azken urten auetan: bat Txapel eta bestea Kortatxo. Biak Azpeitian bizi ziran. Aiek ere lagun aundiak nituan.

Kortatxo lenbiziko bertsolari laguna nuan. Arekin lenbiziko plazan asi nintzan bertsotan: Lasturren, Madariagan, Urrategin eta mendiren batean, Andutzen. Aitolako gurutzea bedeinkatu zutenean ere antxe kantatu genduan.

Ziolarren ere bazkaria egin genduan; orduan jende aundia zan an, eta guk biok egin genduan bertsotan. Ziolar au Uztapideko auzoa da; ostatua zan orduan eta orain ere bai.

Ori ere nere laguna zan, Kortatxo ere. Jaietan Ziolarra junta-tzen giñan beti, ta an izaten zan gure bertso-saioa.

Txapelekin, berriz, geroxeago egin nintzan lagun, bertsotan orre-ra ta onera ibiltzen asi nintzanean. Arekin askotan ibilli nintzan.

Txapel errespeto aundiko gizona zan, da bertsotan ere serio jarduten zan ura; eta beste laguna ere ala gustatzen zitzaion ari: serioa.

Gu askotan gure bidetik aterata ibiltzen giñan, erbiaren arrastua galdutako erbi-zakurra bezela. Baña beti ondo konpondu giñan arekin ere; ez genduan beñere asarrerik txikienik ere izan.

Baña aiek ere biak joan ziran mundu onetatik, eta zeruan gerta ditezela.

Badakizute, ba, gure lengo lagunak joaten ari dirala.

Zubeltzu da bizi dana orain. Lengo igandean omenaldi bat egin zitzaion Deban, bere errian. Larogeigarren urtean dijoa, eta antxe egon zan bere omenaldiari begira, eta bazkaltzen ere bai, gure ondoan. Ez da gutxi dauzkan urteetarako.

Kolore ederrak eta gizon ederra dago. Anketatik dabil gaizki, makaldu samarra. Ez da arritzekoa urte oietan.

Ni ere, ura baña gazteagoa, ixillik egon nintzan. Basarri ere an zan; arek eman zuan atzen agurra teatroan, eta bazkaltzeko denbo- ran ere besteak bezela kantatu zuan arek.

Zubeltzu ta ni giñan ixillik egon giñanak; Zubeltzu, zarra zala- ko, eta ni, berriz, gaixo bat txarra pasa dedalako.

Lenbizi biotzetik sentitu nuan. Lengo udazkenean amar urte pasatu dira. Sagar biltzen ari nintzala, petxuan alako min bat sentitu nuan. Zerbait gauza ona etzala konturatu nintzan, da urrengo egu- nean sendagillearengana joan nintzan.

Arek etxean egoteko esan zidan; *rayosetan* ikusi ninduan eta etzidan ezer billatu, pulmoietan-da, alegia. Biotza ikusteko aparato- rik etzedukan gure erriko sendagilleak, eta urrengo egunean etxera etorri zitzaidan bera.

Orduan esan zidan zer idukiko nuan: petxuko anjinak idukiko nituala aren iritzirako; arek etzeukala ori ikusteko aparatorik, eta Donostira joan bearke nuala ori ikusteko.

Joan nintzan, da an egin zidaten *electrocardiograma* eta baietz; egia zala erriko sendagillearena esan zidan, eta kontu aundia eduki- tzeko.

Rejimena jarri zidan aundia. Egin ere ez nuala egingo pentsatu nuan lenbiziko aldetik, baña oitu egiten da bat edozein eratar. Gau- za batekin ibilli nintzan gaizki: tabakoarekin. Ori ez nuan dominatu; beste guziak bai.

Baña bertsolari, beti jarraitu nion bertsolaritzari. Urtea joan da urtea etorri ta banenbillen, eta ortxe zortzi urte igaro nituan.

Baña Donostiko Anoetako pelota-lekuan, bertsotara joanak or- duan ere, eta erdi lanetan geldialdi txiki bat egin genduan beti beze- la, eta geiago ez nuala kantatuko. Bi aldiz alegindu nintzan, baña etzegoan kantatzerik.

Ala, Jose Lizasok etxera ekarri ninduan. Sendagillea segituan ekarri nuan, da etzidan garrantzi aundirik eman. Jorraillaren atzene- ko eguna zan ura, eta banenbillen poliki-poliki.

Baña lorailaren amarrean, nere urte betetzean, orduantxe nituan irurogei ta iru urte, ta, apaltzen ari giñala, eman zidan berriz ere atake batek, eta orduan konturik gabe gelditu nintzan. Oiera jaso niñuten, eta nere burua oian ezagutu nuan.

Berriz ere sendagillea ekarri genduan, eta Donostira espezialista batengana joan bear genduala esan zidan.

Aita Zabala gure etxean tokatu zan, da nik begietatik neukala uste nuan; eta arek, Aita Zabalak, eman zidan zuzenbidea bere eskola-lagun batena: Tolosakoa berez, Ramon Maria Otegi, Donostin kontsulta daukana, eta arengana joan giñan.

Ikusi ninduan eta arek egiteko gauzarik ez neukala esan zidan; begietan ez neukala ezer ere. Zenbat bear zuan galdetu genion eta ezer ere etzuala bear esan zigun, eta berak egin zigun Urkolarekin kontsultatzeko modua ere.

Arratsaldean joan giñan Urkolarengana, eta oso ondatuta nengoala esan zidan. *Cruz Rojara* joan bear nuala esan zidan, an Arrazolak ikusiko ninduala.

Analidak egin zizkidaten eta etzuten uste bezin gauza txarrik billatu buruan; tumorren baten esperantza zuten, eta ez eduki nik alako gauzarik.

Bost egunean eduki niñuten; atzera Urkolagana bialdu niñuten eta geroztik arekin nabil.

Itzik ere ez nuan egiten arengana joan nintzanean, eta asko mejoratu nau. Esku eskubia ere jateko ainbat ez nuan, eta orain gizon ia egin naiz.

Urkola jaunak bein batean bertso bat eskatu zidan, eta au eman nion, idatzita:

*Egun batian gaixotu nintzan
nik ez nekiela nola,
itzegin nai eta ezin nuan
itzik asmatu iñola;
zerbait pentsatu biar nuan da
nerez, pentsatzen negola,*

*eskerrak eman bai gogoratu
zitzatela, jaun Urkola!*

Ta beste batean beste auxe:

*Maietz illaren amairua zan
erten nuana etxetik,
ni gaixo eta nere andria
erdi negarrez atzetik;
aspaldi artan sufritzen nuen
burutik da biotzetik,
Urkola jaunak sendatua nau
oraindañoko gaitzetik.*

Bertsotan egiteko ez naiz gauza, baña bertsotan egin gabe ere makiña bat bizi dira, eta nik ere ala bizi bearko det. Burua oso mantotu zait; nekez pentsatzen ditut gauzak, eta, bertsotan egitera ezkerro, burua azkarra bear du.

Emen nere lengo lagunik ez da bertsotan dabillenik Basarri besterik, eta Jainkoak lagun deiola urte askoan.

Len esan det eta lengo igandean Zubeltzuren omenajea giñan, ba, eta gusto ematen du oraingo bertsolariakin. Zortzi baziran Deban, eta bat baño bestea ederkiago jardun ziran danak. Poz ematen du gazteak orrela ikusitzeak. Euskalerrian ez da orain aña bertsolari izan sekula, ta onak gañera.

Lizaso, Agirre, Lazkano, Gorrotxategi, Lasarte, Arozamena, Mugartegi eta Lazkao-Txiki ziran lengo igandean kantatu zuten bertsolariak. Oso saio ederra zan lengo igandekoa.

Eta beste orrenbeste bertsolari ere badaude Euskalerrian, bear izan ezkerro. Beste txanda batean, orain etxean gelditu diranak izango dira aurrena. Txandaka izaten dira orrelakoak.

Txirritaren omenajea ere gogoan daukat oraindik. Orduan ere bi gizaldi bezela giñan: Txirrita bera, Lujanbio, Tellei Txiki, Juan Jose Sarasola eta Fernando Alkain; oiek ziran gizaldi bat. Beste gizaldia,

berriz, Basarri, Alkaiñen semea Iñaki, Txapel ere oso zarra ez, eta ni ere an nintzan orduan.

Zarrak ziranak joan ziran mundu onetatik; eta gazteak giñanak ere zartu gera eta larri gabiltza.

Orain Zubeltzu, Artxanberri Altzokoa, Bidaniko Muñoa, Enbeitakoa Muxikakoa, Pello Saikola eta orrelako batzuek daude zarrak, bertsolariak alegia.

Oieri jarraitzen diegunak, berriz, gu gera: Basarri eta ni, Uztapide. Gero Loidisaletxe Errezilkoa, Asteasuko Kortajarena, Azkoitiko Patxi Larrañaga *Barbero* esaten diotena, ta Zubikoa; ori Sunbillakoa da berez, baña orain Frantziako erri txiki baten bizi da: Bankan.

Orain bertsotan dabillen zarrena Mattin izango da, eta umorerik onenekoa ere bai.

Gero badira Xalbador, Xanpun eta Ezponda. Oiek mugaz aruzkoak dira.

Emen, berriz, Mitxelena, Lexoti, Garmendia, Egileor, Etxeberria, Igartzabal, Azkoitiko Larrañaga gaztea, Kosme Lizaso, Narbaitza, Segurako Intxausti eta abar.

Naparroan ere badira: Madariaga, Zabaleta, Uizi Aranokoa, eta Perurena Goizuetakoa, orain Elizondo alde artan bizi dana.

Gero Bizkaian or daude Lopategi, Azpillaga, Arregi, Sardui, Ajuria, Balentin Enbeitaren semeak eta Muniategi.

Ni gogoratu gabe geldituko naizenak, batez ere gazteak, beste ogei badira gutxienez emen, sariketara presentatzen diranak; eta barkatu nik aitatu ez ditudanak.

Orain ez dago bertsolari paltarik; baña bertsolariak gauza askotarako bear izaten dira orain: erriko pestetan plazan kantatzeko, boda bat danean edo meza berri bat danean, *despedida de soltero* bat danean, edozein mezatan ere orain kantatzen dira bertsoak, eskeintza egiterakoan-edo.

Bertsolariak len egiten etzuan tokietan, askotan egi-ten du orain kantuan. Denbora baten esan balitz eleizan mezetan bertsotan egin

bear zala, meza arek balio zuanikan ere ez genduan sinistuko. Orain olakoxe aldaketak dira.

Len ere esan det eta bertsolari asko dago orain, eta zenbat eta bertsolari geiago, eta orduan da lan geiago izango dute bertsolari bakoitzak.

Sekulan ez da bertsolaririk orain ainbat aldiz ibilli bertsotan. Len ere esan izan det, eta Txirrita eta biak amazapi erritan izan zirala urte baten esan oi zuan Lujanbiok, gauza aunditzat bezela. Aiek egin zuten aundiena ori izango zan.

Aien denboran, erri batetik bestera joateko ere etzan, izan ere, gaur bezelako erreztasunik. Al zuten bezela ibilli bearko zuten aiek; eta gaur norbere kotxean joango dira ia bertsolariak danak eta alde ederra.

Orain, berriz, illabetean egiten du ori bertsolari batek; amazapi erri serbitutzea alegia. Ez du illero egingo ori, baña nik neronek ere, dagonillean beintzat, amabost bat plaza egin izan nituan. Besteak ere orrelaxe; danentzat egoten da lana naikoa.

Bein baño geiagotan joan gera Basarri eta biok erri batera bertsotara, eta:

–Lengo urteetan izan al dezute bertsolaririk?

Eta aitonaren batek erantzungo zuan:

–Bai, oraintxe ogei bat urte izango dira, Txirrita eta Pello Errota izan zirala. Gogoratzen naiz aiuntamentuko balkoitik nola jardun zuten.

Ori erri askotako berria da. Erri askotan aztuta egoten ziran noiz bertsolariak ikusi zituzten ere.

Gure ondorengo gizaldi onetan, berriz, oso ugari sortu dira bertsolariak, eta ez daukagu kezkarik Euskalerrria bertsolaririk gabe gelditzeko, gu ixilduagatik.

Poz ematen du pesta batera joanda zortzi edo amar bertsolari, eta danak sasoikoak.

Ni, berriz, pozak nago; gaixo egon banaiz ere, ez da palta izan zeñek lagundurik emen, Euskalergi guzitik etorri zait jendea bisitatzera, da asko lotsatzeko moduan, eskuak bete gauzarekin.

Nik, bizi naizen arteko zorra badet. Ildakoan danak ordaintzen omen dira, eta nik ere ola ordaindu bearko ditut.

Orain liburu au bukatu egingo det; zer idazten ari naizen ere asko ez dakit, eta ohea izango da garaiz erretiratzea. Sermoi txarra ere, zenbat eta luzeago eta okerrago izan oi da. Nere idazketa ere ala izango dalakoan nago.

Eskerrik asko, liburu onen bidez, neri laguntza egin didaten guziai, eta baita Euskalerriko bertsolari guziai ere. Nere alde bertso-tan egin dute geienak, eta, beartu izan banintz, egin ez dutenak ere pozik egingo zutelakoan nago. Eskerrak Euskalergi guziari ere, eta nere liburua ementxe bukatzen da.

Oiartzunen, Laguntzarrenen, 1974ko ilbeltzaren 12an.